

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Mehmed Kardaš

**JEZIK I GRAFIJA KOPITAROVA
ČETVEROEVANĐELJA U KONTEKSTU
BOSANSKE CRKVENOSLAVENSKE
PISMENOSTI**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2018.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Mehmed Kardaš

**JEZIK I GRAFIJA KOPITAROVA
ČETVEROEVANĐELJA U KONTEKSTU
BOSANSKE CRKVENOSLAVENSKE
PISMENOSTI**

DOKTORSKI RAD

Mentori:

Prof. dr. Mateo Žagar

Prof. dr. Lejla Nakaš

Zagreb, 2018.

University of Zagreb

Faculty of Philosophy

Mehmed Kardaš

LANGUAGE AND ORTHOGRAPHY OF KOPITAR'S GOSPEL IN THE CONTEXT OF THE BOSNIAN CHURCH SLAVONIC LITERACY

DOCTORAL THESIS

Supervisors:

Prof. dr. Mateo Žagar

Prof. dr. Lejla Nakaš

Zagreb, 2018.

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
SUMMARY	2
I. UVOD	3
I. 1. Bosanska crkvenoslavenska pismenost	6
I. 2. Dosadašnja proučavanja Kopitarova četveroevanđelja	44
I. 3. Zadaci, ciljevi i metodologija istraživanja	49
II. OPIS I STANJE KODEKSA	53
II. 1. Povijest kodeksa	53
II. 2. Kodikološki opis	55
II. 3. Reparacije	56
II. 4. Podjela teksta	59
II. 5. Pisar i proces prepisivanja	63
II. 6. Ukrašavanje	65
III. PALEOGRAFIJA	76
III. 1. Tekstno polje i linijski ustroj	76
III. 2. Slovní inventar	80
III. 3. Scriptura continua	87
III. 4. Interpunkcija i majuskule	90
III. 5. Ligature i skraćénice	92
IV. ORTOGRAFIJA	97
V. FONOLOGIJA	105
V. 1. Refleksi jata	105
V. 2. Refleksi poluglasa i grupe vь	113
V. 3. Refleksi nazala	117
V. 4. Refleksi jerija	118
V. 5. Refleksi <i>ѣ</i> i <i>і</i>	119
V. 6. Finalno - <i>l</i>	120
V. 7. Ostale vokalske alternacije	122
V. 8. Refleksi praslavenskog jotovanja	122

V. 9. Suglasničke alternacije i grupe	123
VI. MORFOLOGIJA	126
VI. 1. Imenički oblici	126
VI. 1. 1. Imenice muškoga roda	126
VI. 1. 2. Ő-deklinacija i jŏ-deklinacija.....	126
VI. 1. 3. Ű-deklinacija, ĩ-deklinacija i n-deklinacija	128
VI. 1. 2. Imenice srednjega roda	129
VI. 1. 3. Imenice ųenskoga roda.....	130
VI. 2. Zamjenićki oblici.....	131
VI. 3. Pridjevi.....	133
VI. 4. Brojevi	135
VI. 5. Glagolski oblici.....	136
VI. 5. 1. Infinitiv	136
VI. 5. 2. Prezent	136
VI. 5. 3. Aorist.....	137
VI. 5. 4. Imperfekt.....	140
VI. 5. 5. Perfekt	140
VI. 5. 6. Pluskvamperfekt	141
VI. 5. 7. Futur	141
VI. 5. 8. Imperativ	142
VI. 5. 9. Kondicional.....	143
VI. 5. 10. Participi	144
VII. LEKSIKA.....	146
VII. 1. Leksićki slojevi.....	146
VII. 1. 1. Starocrkvenoslavenska leksika	147
VII. 1. 1. 1. Moravizmi.....	147
VII. 1. 1. 2. Ohridizmi	150
VII. 1. 1. 3. Preslavizmi.....	153
VII. 1. 2. Neslavenska leksika	164
VII. 1. 2. 1. Grecizmi.....	164
VII. 1. 2. 2. Protobugarizmi.....	170
VII. 1. 2. 3. Germanizmi.....	170

VII. 2. Tekstualna podudaranja.....	171
VIII. IZ SINTAKSE.....	191
VIII. 1. Red riječi	191
VIII. 2. Dvojina	193
VIII. 3. Sintaksa padeža.....	196
VIII. 3. 1. Slavenski genitiv	196
VIII. 3. 2. Dativ apsolutni	197
VIII. 3. 3. Besprijedložni lokativ	198
VIII. 4. Supin i supinska rekcija.....	198
IX. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	200
X. PROŠIRENI SAŽETAK	222
X. EXTENDED SUMMARY	224
XI. PARALELNI KORPUS.....	226
XII. BIBLIOGRAFIJA.....	230
XIII. DODATAK.....	229
XIII. 1. O transkriptu	240
XIII. 2. Tekst Kopitarova četveroevangelja	241
Evand(e)lie eže ot(ъ) Matiê	241
Evand(e)lie eže ot(ъ) Marka.....	269
Evand(e)lie eže ot(ъ) Luke.....	287
Evand(e)lie eže ot(ъ) Iovanna	318
XIV. BIOGRAFIJA KANDIDATA	341

SAŽETAK

Jezik i grafija Kopitarova četveroevandjelja u kontekstu bosanske crkvenoslavenske pismenosti

Kopitarovo četveroevandjelje, pohranjeno u Univerzitetској библиотеци u Ljubljani (Cod. 24), jedan je od tridesetak sačuvanih tekstova bosanske crkvenoslavenske pismenosti. Kodeks je nastao u drugoj polovini 14. st. u okrilju Crkve bosanske, ali se ubrzo nakon propasti kraljevstva našao u pravoslavnom manastiru, gdje je prvobitni izgled kodeksa prilagođen liturgijskom obredu srpske pravoslavne crkve. Filološko istraživanje rukopisa, zasnovano na usporednim proučavanjem s drugim predstavnicima bosanske skupine, nametnulo se kao zadatak istraživanja čiji rezultati trebaju ponuditi najvažnija saznanja o kodeksu i procesu uređivanja teksta na svim jezičkim razinama, potom o mjestu ovoga rukopisa u odnosu na crkvenoslavenska kanonska, ali i evandjelja bosanske skupine. Cijeli kodeks, koji je po svim osobinama – kodikološkim, grafetičkim i jezičkim – tipičan predstavnik bosanske skupine, pisao je jedan pisar verzijom zapadnog ćirilicnog pisma, dok pravopisne navike ovoga pisara pokazuju slijeđenje bosanske ortografske tradicije. Jezik Kopitarova evandjelja obilježava prodor dijalekatskih inovacija iz zapadnoštokavske podloge; pored ikavizma, u tekstu se bilježi i refleks *j < *dj* te rijetko i refleks grupe *va < vb*. Pored toga, jezik ovoga pisara karakteriziraju i crte koje svjedoče o stanju štokavskih govora, poput vokalizacije poluglasa u */a/*, refleksa *u < vb* itd. Na morfološkom planu tekst pokazuje izrazitu konzervativnost, što se potvrđuje u čuvanju arhaičnih kategorija poput asigmatškog aorista, ali i starijih gramatičkih nastavaka, iako se sporadično bilježi i prodor inovacija iz strukture štokavskih govora, dok sintaksički nivo također potvrđuje vjerno slijeđenje kanonskog stanja. Tekstološka analiza Kopitarova evandjelja pokazuje da se u podlozi rukopisa nalaze dva temeljna sloja – stariji, koji bosanska evandjelja povezuje sa kanonskim i ujedno svjedoči o starini i jedinstvu bosanske skupine, te mlađi sloj – koji Kopitarov rukopis udaljava od bosanskog stabla i približava ga rukopisima druge redakcije slavenskoga prijevoda Evandjelja. Na temelju provedenog istraživanja, za grafiju i jezik Kopitarova četveroevandjelja utvrđeno je da predstavlja tipičan primjer modela crkvenoslavenskoga jezika koji je u srednjovjekovnoj Bosni njegovan u drugoj polovini 14. i početkom 15. stoljeća.

Ključne riječi: *Kopitarovo četveroevandjelje, jezik, grafija, bosanska crkvenoslavenska pismenost, Crkva bosanska*

SUMMARY

Language and orthography of Kopitar's gospel in the context of the Bosnian Church Slavonic literacy

Kopitar's gospel, stored in the University Library in Ljubljana (Cod. 24), is one of the thirty preserved texts of the Bosnian Church Slavonic literacy. The codex is written in the second half of the 14th century under the auspices of the Bosnian Church, but is soon after the fall of the kingdom found in the Orthodox monastery, where the original appearance of the codex was amended to the liturgical ritual of the Serbian Orthodox Church. The philological research of this codex, based on comparative study with other representatives manuscripts of the Bosnian group, imposed itself as a task of research whose results should provide important information about it and the process of editing his text at all language levels, then about the place of the manuscript in relation to the Church Slavonic canonical but also the gospels of the Bosnian school. The entire codex, which is by all the features – codicological, graphetic and linguistic – a typical representative of the Bosnian school, was written by one scribe, in Western Cyrillic type, while the spelling habits of this writer show the following of the Bosnian orthographic tradition. The language of Kopitar's gospel marks the breakthrough of dialectal innovations from the Western Shtokavian substrate. Besides Ikavian, in the Codex it is registered the reflex *j* < **dj*, rare reflection of the group *va* < *vb*. Furthermore, other linguistic features are recorded, which testify about the condition of the Shtokavian speech, such as the vocalization of the semivowel /*a*/, and the reflex *u* < *vb* etc. On a morphological level, the text indicates a certain conservatism, which is best reflected in the preservation of archaic categories such as the asigmatic aorist, but also of older grammatical endings, although the breakthrough of innovations from the grammatical structure of the Shtokavian speech are sporadically recorded, while the syntax level also confirms the faithful following of canonical gospels. The textological analysis of Kopitar's gospel has shown that there are two basic layers in the substrate of this manuscript – the older, which connects the Bosnian gospels with the canonical and also testifies about antiquity and the unity of the Bosnian group of texts, and the younger – which distanced Kopitar's gospel from the Bosnian tree and brings it closer to the manuscripts of younger redactions of the Church Slavonic translation of the gospel. Based on the research carried out, for the graphic and the language of the Kopitar's gospel, it can be stated that it is a typical example of the model of the Church Slavonic that was used in medieval Bosnia at the second half of the 14th and the beginning of the 15th century.

Keywords: Kopitar's gospel, language, orthography, Bosnian Church Slavonic literacy, medieval Bosnian Church

I. UVOD

Crkvenoslavenska verzija Svetoga pisma u srednjovjekovnoj bosanskoj pisanoj tradiciji sačuvana je u tridesetak uglavnom nepotpunih kodeksa i njihovih fragmenata. Korpus tih tekstova predmet je naučne rasprave koja traje više od stoljeće i po, a dosadašnji rezultati istraživanja nisu uspjeli zadobiti snagu konačnih zaključaka. Uzroke tome treba tražiti u nedovoljnoj ispitivosti korpusa ovih tekstova, krivim polazišnim tačkama, nedostatku izvora, odsustvu interdisciplinarnih pristupa, kao i ideološkim interpretacijama bosanske crkvene institucije. Stoga se, u skladu s imperativima naučne istine, kao temeljni zadatak budućih istraživanja postavlja filološko ispitivanje neproučenih rukopisa, dekonstruiranje krivih interpretacija te valoriziranje sveukupnih saznanja o ovim tekstovima.

Period kojim su omeđeni ovi tekstovi može se podijeliti na dva podrazdoblja: najstarije započinje u 10. stoljeću prodorom ćirilometodske pismenosti na prostor Bosne i Huma, obuhvata osnivanje Bosanske biskupije u latinskim izvorima poznate kao *Ecclesia bosnensis*, a završava njenim prerastanjem u Crkvu bosansku u 13. stoljeću. Drugom podrazdoblju, paralelnom pojavi i djelovanju šizmatičke Crkve bosanske, pripada glavnina bosanskih religijskih rukopisa budući da je ova vjerska institucija u najznačajnijoj mjeri odredila politički, kulturni i vjerski život srednjovjekovne Bosne. Završna tačka opstanka i produkcije religijskih sadržaja ove crkve podudarna je s propašću Bosanskog kraljevstva, nakon čega i srednjovjekovni literarni izraz prestaje postojati u svojoj iskonskoj pojavnosti, ali se utkiva u različite konfesionalne tradicije.

Jedan od tridesetak sačuvanih tekstova bosanske crkvenoslavenske pismenosti predstavlja upravo *Kopitarovo četveroevanđelje* – rukopis nastao u drugoj polovini 14. stoljeća u okrilju Crkve bosanske. Filološko ispitivanje ovog danas relativno dobro očuvanoga kodeksa nameće se kao zadatak istraživanja čiji rezultati trebaju ponuditi najvažnija saznanja o kodeksu i procesu uređivanja njegova teksta na svim razinama realizacije, potom o mjestu ovoga rukopisa u odnosu na crkvenoslavenske kanonske, zatim istodobne rukopise Crkve bosanske, ali i rukopise drugih slavenskih redakcija.

Na temeljima dosadašnjih proučavanja ovoga danas srazmjerno skromnoga korpusa tekstova pred bosnistiku se zapravo kao najvažniji cilj postavlja filološko proučavanje neispitanih rukopisa. Neophodnost takvoga cilja dodatno se potvrđuje u promišljanju da je položaj ovih tekstova u paleoslavističkim raspravama još uvijek sporan, pa je, u skladu s tim, u razmatranju ovoga problema potrebno najprije predstaviti glavne rezultate dosadašnjih proučavanja ovoga korpusa tekstova, koja ujedno predstavljaju teorijsku podlogu, te na temelju savremenih sociolingvističkih saznanja do kojih se došlo u proučavanju slavenskih redakcija preispitati mjesto ove skupine rukopisa u odnosu na susjedne crkvenoslavenske pismenosti, sa kojima se ona, u potpunom svom postojanju, u manjem ili većem intenzitetu prožima budući da slavenski književni jezik koji su sačinila sv. braća u drugoj polovici 9. st., kao i djelatnost njihovih učenika, predstavlja stvaralaštvo na relativno ujednačenom materijalu, u koji se, u različitim periodima i na različit način, utkivaju posebnosti drugih slavenskih idioma, ali je ipak ishodište svih slavenskih redakcija zajedničko – ćirilometodsko.

Za srednjovjekovnu bosansku crkvenu književnost kao arhaičan ogranak slavenske pismenosti davno je uočeno da dobro čuva tradiciju najstarijeg prijevoda Evanđelja koju baštini Ohridska književna škola (Kuna 2008: 64–65; Jurić-Kappel 2012: 88), ali su tekstološka istraživanja pokazala da bosanska crkvenoslavenska književnost, uostalom kao i najstarija hrvatskoglagoljska, veoma dobro slijedi ćirilometodsku tradiciju iz velikomoravskog razdoblja, kao i onu s jugoistoka, posebno iz makedonskih izvora, vrlo bliskih arhetipima iz velikomoravskog razdoblja (Petrović 1988: 21). Zbog toga je pitanje porijekla predložaka kojima su raspolagali bosanski pisari – time imanentno i najstarijih izvora bosanske ćirilometodske tradicije – jedno od temeljnih pitanja na koje će morati odgovoriti buduća istraživanja ovoga korpusa.

U tom je kontekstu izuzetno važno pitanje dodirā bosanske srednjovjekovne pismenosti i susjednih crkvenoslavenskih tradicija, pri čemu je od naročitog značaja tradiranje arhaičnoga glagoljskoga pravopisa koji bosanske rukopise povezuje sa hrvatskoglagoljskim (Kuna 1977: 157). Osim toga, i bosanska i hrvatska tradicija izrazito su konzervativne, a utjecaj bosansko-humskih kodeksa, odnosno makedonske tradicije tzv. Ohridske škole koja je prodirala na zapad preko humskog i bosanskog područja, uočen je u

Brevijaru Vida Omišljanina. Pored prisustva ćirilice u glagoljskom rukopisu, tome svjedoči arhaičnost leksike, a općenito dobro slaganje s bosanskim tekstovima navode na pretpostavku „da je jedan od Vidovih predložaka bio neki stariji bosansko-humski kodeks prepisan iz makedonske matice” (Mihaljević 1997: 129).

Odnos prema susjednim tradicijama treba razmatrati i u kontekstu njihovih veza sa južnoslavenskim istokom, posebno sa Preslavskom književnom školom, koja je u potonjem ćirilometodskom razdoblju na različite načine utjecala na oblikovanje crkvenoslavenskih tekstova svih redakcija. Poznato je da je jači utjecaj preslavske redakcije prisutan u srpskoj tradiciji evanđelja (Pešikan i Jovanović 1974–1975; Jovanović 1978, 1987), a dobro je zasvjedočen i u hrvatskoglagoljskim tekstovima (Hristova 2004; Mihaljević i Šimić 2013), dok je u pojedinim bosanskim rukopisima ovaj utjecaj evidentan,¹ ali je još uvijek nedovoljno proučen. U skladu s tim, u okviru istraživanja Kop. rukopisa, u kojem je također prisutna leksika druge redakcije slavenskog prijevoda Evanđelja (T2), bit će neophodno pokušati odgovoriti na pitanje poput sljedećeg – da li su mlađi predlošci bosanskih evanđelja došli iz Bugarske tzv. *južnim putem* – preko Ohrida, Zete i Huma – ili su ih bosanskih pisari preuzimali od svojih susjeda? O izuzetno važnom pitanju bosansko-hrvatskih i bosansko-srpskih dodira u kontekstu crkvenoslavenskih tradicija u dosadašnjim proučavanjima raspravljalo se uglavnom sporadično, i to najčešće u vezi sa pripadnošću bosanskoga korpusa tekstova, dok grafijsko-jezička i tekstološka istraživanja zasnovana na poređenju ovih ćirilometodskih tradicija nisu tako česta, a to nije omogućavalo ni rasvjetljavanje njihovih veza.

Inače, složenost ovakvih proučavanja u bosanskim prilikama do danas je određena nedefiniranom pripadnošću ovih tekstova, kao i neproučenim udjelom ove skupine u općeslavenskim tekovinama ćirilometodskog naslijeđa. Stoga ćemo, na samom početku, prikazati njihov položaj u dosadašnjim filološkim razmatranjima.

¹ Leksičke varijante iz nekoliko bosanskih evanđelja – Kop., Čajn., Pripk. i Ev. iz Dov. – uvjerljivo govore o razmjenjivanju građe sa drugim redakcijama, ali se tom utjecaju, izuzev Čajn. evanđelja, do sada nije posvetila dostojna pažnja. Vidi o tome više u poglavlju o leksici.

I. 1. Bosanska crkvenoslavenska pismenost

Definiranje statusa bosanske crkvenoslavenske pismenosti u njenom južnoslavenskom kontekstu, kao i odnosa tekstova ove tradicije prema susjednim redakcijskim pismenostima, složen je zadatak te stoga ne čudi činjenica da dosadašnja filološka razmatranja ove skupine tekstova nisu ponudila jedinstvene zaključke. U rasponu različitih pristupa, među kojima značajno mjesto zauzimaju i gledišta koja izviru iz nacionalnih ideologema, skupini bosanskih tekstova pisanih verzijom crkvenoslavenskog jezika uglavnom se ili dodjeljuje status posebne redakcije ili se ovi tekstovi posmatraju u okvirima susjednih tradicija – srpske ili hrvatske. Između dva često suprotna gledišta – od potpunog negiranja posebnosti bosanske srednjovjekovne pismenosti do njenog izdvajanja u samosvojan identitet – smješten je veliki broj pristupa, čije je najvažnije obilježje nedovoljno poznavanje korpusa tekstova, ali i političkih, vjerskih i kulturnih prilika u srednjovjekovnoj bosanskoj državi. Upravo se zbog toga bosanskoj srednjovjekovnoj književnosti često pristupalo tendenciozno, nerijetko s ideoloških pozicija, a glavni istraživači ovih tekstova poseban su akcenat stavljali na pitanja povezana s problemom Crkve bosanske i njenim učenjem, te se, u vezi s tim, često raspravljalo i o konfesionalnom određenju biblijskih tekstova ove crkve kao i njihovoj redakcijskoj pripadnosti.

Međutim, rasprave o redakcijskoj pripadnosti bosanskih crkvenoslavenskih tekstova, koje su nama ovdje naročito važne, nisu usamljene u paleoslavistici. Da paleoslavistička nauka ne raspolaže egzaktnim kriterijima koji bi omogućili jasno razgraničavanje redakcijskih pismenosti, govore i primjeri drugih slavenskih redakcija. Zbog toga je otvoreno pitanje da li je makedonsko-bugarska redakcija jedna redakcija s dvije podredakcije ili su u pitanju dvije posebne redakcije – bugarska i makedonska. Problem se javlja i na istočnoslavenskom području, gdje je također upitno je li riječ o jednoj redakciji s dvije ili čak tri podredakcije, ili o dvije, odnosno tri posebne redakcije – ruskoj, ukrajinskoj i bjeloruskoj (Mihaljević 2014: 10–11). S obzirom na navedeno, nije nimalo neobično da je položaj bosanske crkvenoslavenske pismenosti do danas sporan i da ponekad ovisi o perspektivi i ideološkim pozicijama istraživača.

Pored toga, u slavistici nema saglasnosti ni u pogledu definiranja pojma redakcija; tradicionalno definiranje prema kojem je redakcija nenamjerno, spontano mijenjanje

staroslavenskog teksta pod utjecajem organskog idioma pisara, dok je recenzija svjesno, namjerno mijenjanje jezika, teško je braniti ako se uzme u obzir to da dosljedno sprovođenje određenih jezičkih pojava u crkvenoslavenskoj strukturi – kao npr. denazalizacija nazala – nikako ne može biti spontan proces (Damjanović 2008: 15). Upravo zbog toga Damjanović tvrdi da se pojmu redakcija treba dati novo, precizno značenje, ili ga valja napustiti (1994: 377). Međutim, kako god da se posmatra i definira pismenost jedne kulturno-historijske cjeline koja je oblikovala i mijenjala crkvenoslavenski jezik stvarajući vlastiti model toga jezika, pitanje razgraničavanja, a time i imenovanja različitih tradicija utemeljenih na ćirilometodskom naslijeđu i dalje ostaje otvoreno.

Poznato je da je proučavanje crkvenoslavenskih tekstova sa prostora Bosne i Huma vezano za same početke paleoslavističkih istraživanja, za radove Đ. Daničića, V. Jagića, M. Speranskog, P. A. Lavrova i drugih. Može se reći da je upravo Daničićovo izdanje Nikoljskog evanđelja (1864) započelo sistematičnije filološko proučavanje rukopisa bosanske skupine budući da su se već tada otvorila glavna pitanja u vezi sa najznačajnijim grafijskim, jezičkim i tekstološkim karakteristikama ovoga korpusa crkvenih tekstova kao i njihovom konfesionalnom pripadnošću.² Daničić je pretpostavio da je Nikoljsko evanđelje prepisano sa glagoljskoga predloška, što znači da je nastalo na prostoru na kojem se glagoljica i ćirilica prepliću, a to se vidi u pojedinim ortografskim crtama koje izviru iz glagoljske tradicije: umjesto slova љ dolazi ѣ ili samo а, dok je pisanje и umjesto ѣ osobina „по западном говору” (1864: VII–VIII). Osim toga, Daničić uočava da rukopis Nikoljskog evanđelja čuva fond neprevedenih grčkih leksema, čak ni stare prevodilačke greške nisu popravljene (родъ огна не гасоущаго ~ рождѣство огньное), na osnovu čega zaključuje je predložak iz najstarijih vremena slavenske književnosti (1864: XII).

Premda su grafijska i tekstološka istraživanja bosanskih kodeksa ukazala veoma rano na njihovu specifičnost, kao i na konzervativno jezičko stanje, te njihov značaj za proučavanje najstarijeg slavenskog prijevoda Evanđelja, o čemu svjedoče i leksičke varijante iz bosanskih evanđelja koje su ušle u kritički aparat Jagićeva izdanja Marijanskog

² O konfesionalnom određenju Nikoljskog evanđelja Daničić raspravlja u uvodnoj studiji, pa Šafarikovu pretpostavku da je kodeks pisan za kraljicu Jelenu, koja je pripadala zapadnoj crkvi, ne drži uvjerljivom te smatra da je pisar „лако могао бити и патарен” (1864: IX).

evanđelja (1883), u starijoj literaturi ovoj se skupini tekstova iznimno rijetko dodjeljuje status posebne redakcije. Jagić na osnovu tekstološke analize Nikoljskog i Bolonjskog evanđelja bosansku skupinu tekstova smatra posebnim razredom srpske redakcije – „оба сербској редакціи боснійскаго разряда” – te, kao i Daničić, ustanovljava da se u ovim evanđeljima čuva veza sa najstarijom glagoljičnom pismenošću i stari tip prijevoda „очевидно предназначались для богомиловъ, дававшихъ предпочтене старинѣ” (1883: 476). Pored toga, Jagić na više mjesta, uglavnom fragmentarno, pri ispitivanju pojedinih rukopisa poput Grigorovičevih listova, izdvaja tipične crte ove škole kao što je pisanje krupnim slovima koje izvire iz tradicije glagoljske škole, dok „je najznatnije, čime se starina ove škole najpoglavitije razlikuje, nad slovima i nema gotovo nikakovieh akcenata niti kvačica, koje bi napominjale grčki spiritus asper i lenis” (1877: 135). Opisujući glagoljski Grškovićev odlomak apostola, koji smatra pretečom „onog ćirilskog pisma što se zove par excellence bosanskim” i kojim su pisani različiti tekstovi, počev od Kulinove povelje pa do crkvenih rukopisa, Jagić izolira prepoznatljive pravopisne odlike ove skupine: „U tim knjigama, kako je poznato, dolazi slovo ѣ, najprije samo za ѣ a poslije i za ѣ, slovo ѣ vrijedi za ѣ, a nema u njima ni ѣ ni ѣ” (1893: 38).

Iznimno se rijetko, istina samo nominalno, u starijoj literaturi bosanska skupina crkvenoslavenskih tekstova izdvaja u posebnu redakciju. Tako naprimjer, naziv *боснійский извод* nalazimo u *Slavjano-rysskoj paleografii* A. I. Sobolevskog (1902: 22–23), ali je i ovdje riječ o varijanti srpske redakcije – „видѣ церковно-славянскаго языка сербскаго извода”. Zapravo je ovdje riječ o bosanskoj školi koja zajedno sa raškom čini srpsku redakciju crkvenoslavenskog jezika. Sobolevski u prikazu slavenskih redakcija izdvaja tipične crte bosanskih tekstova u odnosu na rukopise ruske redakcije: jusovi se ne upotrebljavaju, kao ni ligatura ѣ, jat stoji na mjestu ruskih ѣ, я, и, ѣ (ponekad ѣ); s druge strane, slova и i ѣ dolaze umjesto jata, ali se i zamjenjuju, а dolazi umjesto poluglasa, ѣ umjesto въ, slovo к na mjestu crkvenoslavenske grupe щ, dok ѣ, ю, ѣ, ѣ dolaze na mjestu

grupa жда, ждж, жду, жда, жде (1902: 23). Posebno je značajno izdvajanje refleksa staroslavenske grupe жд kao važne jezičke crte zapadnih govora.³

Prvi relativno cjelovit opis bosanske skupine tekstova nalazimo u radu M. Speranskog "Мостарское (Манойлово) евангелие" (1906) u kojem ovaj autor, analizirajući karakteristične crte Manojlovog evanđelja u širem kontekstu bosansko-humske crkvene pismenosti, ovu skupinu tekstova izdvaja u posebnu školu u okviru srpske redakcije. Prema riječima Speranskog, bosanska evanđelja specifičnim čini upravo grafija koja slijedi tradiciju starih bugarskih crkvenoslavenskih rukopisa, i ćiriličnih i glagoljičnih, dok je njihova posebnost manje izražena na planu jezika i leksike:

"Боснійскіе тексты, какъ извѣстно, не только по языку и лексикѣ (по скольку, по крайней мѣрѣ, касается дѣло евангельскихъ и богослужебныхъ вообще текстовъ), но и съ точки зрѣнія графики, ея приѣмовъ составляютъ особую группу среди сербскихъ рукописей старшей эпохи." (1906: 9)

Na temelju vanjskih osobina rukopisa i njihove ortografije Speranski kompletnu bosansko-humsku pisanu tradiciju dijeli u dvije grupe – stariju i mlađu. Starijem razdoblju ove pismenosti, koje obuhvata 12. i 13. stoljeće, pripadaju Miroslavljevo i Grigorovićevo evanđelje, dok mlađem razdoblju pripadaju rukopisi 14. i 15. stoljeća koji se povezuju „съ дѣятельностью сектантовъ-богомиловъ въ Боснѣ" (1906: 5). Rukopisi prve skupine su evanđelja organizirana po liturgijskim čitanjima, zapravo aprakosi,⁴ čiji je format nešto veći i pisani su dvostupčano, dok su rukopisi druge skupine tetre koje u pravopisnom pogledu karakterizira „отклонения отъ нормы ц.-славянскаго языка (сербской рецензиі)", a u jezičkom pogledu izraženiji prodor živoga govora u odnosu na tekstove 12. i 13. stoljeća. U

³ O refleksu /j/ < *dj kao osobini zapadnih govora pisao je još M. Dolobko u uvodnoj raspravi o poveljama iz kancelarije Stjepana II Kotromanića (1914: 218). Ovaj podatak važan je zbog toga što je status ove izoglose različito tumačen. Npr., Kuna u jednom od prvih radova o bosanskim crkvenim tekstovima tvrdi da se refleks /j/ < *dj, za razliku od hrvatskih tekstova, ne bilježi u bosanskim evanđeljima (1965: 190). S druge strane, Lisac tvrdi da čakavci i zapadni štokavci nisu imali fonema đ, dakle, j je refleks psl. d' (2009b: 267).

⁴ Pitanje je da li su Grigorović-Giljferdingovi odlomci dio četveroevanđelja ili evanđelistara? Za razliku od Speranskog koji je smatrao da su ovi listovi dio evanđelistara (1906: 29–30), N. Gošić (1985: 118–121) i J. Raos (1987: 218) smatraju da su dio četveroevanđelja.

skladu s tim, Speranski na nekoliko mjesta i govori o „bosanskoj školi”⁵, posebno kada razmatra rukopise drugoga razdoblja, ali su specifičnosti ove škole Speranskom očito još uvijek nedovoljne za njeno izdvajanje u posebnu redakciju. Međutim, izoliranjem relevantnih odlika bosanskih religijskih rukopisa Speranski je, kako to tvrdi H. Kuna, zapravo udario temelj proučavanju bosanske redakcije (Kuna 2008: 96). Na nivou grafije, ovu skupinu tekstova karakterizira bilježenje slova *є* za */je/*, odnosno nebilježenje ligature *іє*, upotreba slova *oy* i *ѡ* (a ne *ѡ*), zatim pisanje slova *ѣ* u vrijednosti */ja/*, te mehaničko sječenje riječi na kraju reda. Među jezičkim odlikama Speranski izdvaja vokalizaciju poluglasa u */a/*, zamjenu *ѣ* i *и* odnosno ikavizam, zamjenu *и* i *ы*, te vokalizaciju grupe *ѣѣ > u* (1906: 39–40). Ove grafijsko-jezičke odlike uglavnom su zastupljene u rukopisima mlađeg razdoblja, dok u starijim neke od njih izostaju. Već se na osnovu crte *є* i *іє* za */je/*, kako to ustanovljava Speranski, uočava razliku između rukopisa starijeg i mlađeg razdoblja. Stariji rukopis poput Miroslavljevog evanđelja, ali i Povelje Kulina bana, uopće ne poznaju ligaturu *іє*, dok je u mlađim rukopisima ova ligatura prisutna, ali iznimno rijetko. Razlike se vide i u (ne)mijenjanju jata, (ne)vokalizaciji poluglasa i nekim drugim jezičkim specifičnostima koje su u mlađim tekstovima rezultat izraženijeg utjecaja narodnog idioma. Ipak, korpus kojim je Speranski raspolagao pri opisu Manojlova evanđelja, očito nešto skromniji, naveo je na neke zaključke koji se danas mogu korigirati. Pisanje *oy* i *ѡ* (a ne *ѡ*) kao načelna crta bosanskih rukopisa danas se ne može uvažiti s obzirom na to da se čak i u okviru jednog rukopisa, npr. Kopitarova četveroevanđelja, ustanovljava supostojanje sva tri slova za vrijednost */u/*. Međutim, izoliranjem gotovo svih relevantnih grafijsko-jezičkih odlika bosanskih crkvenih kodeksa Speranski je, pored periodizacije bosansko-humske crkvenoslavenske tradicije, sačinio i prvu filološku sintezu ove pismenosti.

Otprilike u isto vrijeme o bosanskoj srednjovjekovnoj književnosti kao kulturnom fenomenu pisali su D. Prohaska u djelu *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und Herzegowina* (1911) i H. Kreševljaković u knjizi *Kratak pregled hrvatske knjige u Herceg-*

⁵ Usp. npr.: „Но въ болѣе позднихъ текстахъ, повидимому, подѣ вліяніемъ общесербской (восточной) графики *іє* начинается появляться, хотя за все время ‘босанской школы’ остается лишь случайностью” (1906: 9). Međutim, o ikavizmu govori kao o crti „характерная для босанскихъ текстовъ, какъ западносербскихъ” (1906: 40).

Bosni od najstarijih vremena do danas (1912).⁶ Međutim, ovi radovi, koji imaju karakter pregleda književnog stvaralaštva, u centar pažnje stavljaju vjersko učenje bosanskih krstjana, a s obzirom na to da autori nisu filolozi, problematika jezika i pisma crkvenih rukopisa uopće se ne razmatra. Dok se Prohaskin rad bavi pitanjem bosanske hereze, pa se neki crkveni rukopisi samo spominju, Kreševljakovićev rad cjelokupno stvaralaštvo srednjovjekovne Bosne interpretira kao bogumilsko, što je u skladu sa tada već etabliranim shvatanjem o bogumilstvu Crkve bosanske.

Pored Speranskog, i kod drugih istraživača starijega perioda bosanska se skupina crkvenih tekstova tretira kao posebna – *боснійская школа*, ali također u okviru srpske redakcije. P. A. Lavrov u svojoj znamenitoj studiji *Палеографическое обозрѣніе кирилловскаго письма* (1914), poredeći bosanske i srpske crkvene rukopise, ustanovljava da se rukopisi nastali u Bosni razlikuju od onih pisanih u Srbiji po osobenosti pisma i pravopisa; u bosanskim tekstovima dolazi do zamjene slova ѣ, н, ы, pri čemu je zamjena slova ѣ i н svojstvena ikavskom narječju. Kao drugu temeljnu crtu bosanskih rukopisa Lavrov izdvaja pisanje slova đerv na mjestu umekšanoga grčkoga /g/ te umekšanoga k na mjestu crkvenoslavenske grupe щ, nastale od *tj. Pored toga, Lavrov u temeljne odlike bosanskih rukopisa izdvaja i posebnu brojnu vrijednost slova: ćirilično slovo ѣ ima vrijednost 1.000, što je glagoljični utjecaj, a grčko slovo kopa ima vrijednost 90 (1914: 234).

O bosanskoj grupi crkvenoslavenskih tekstova kao razredu srpske redakcije pisao je dvadesetih godina S. M. Kuljbakin u svom djelu *Славянская палеогеография* [2008].⁷ U poglavlju o redakcijama, slijedeći svoje prethodnike, Kuljbakin, kao i Lavrov, izdvaja tri najvažnije osobine bosanskih tekstova: miješanje slova ѣ, н, ы, pri čemu slovo ѣ, u skladu sa starom tradicijom, pokriva vrijednost ѣ, zatim upotreba slova đerv za palatalno /k/ i grupu щ, te posebna brojna vrijednost slova ѣ (1.000) i ѣ (90) (2008: 46).

⁶ O kritičkoj ocjeni ovih radova vidi kod H. Kune (1977: 9:27; 2008: 17–18).

⁷ Kuljbakinova *Славянская палеогеография* nastala je 20-ih godina, ali je tek objavljena 2008. godine.

Vrijedna zapažanja o bosanskoj skupini evanđelja dali su M. Pavlović i R. M. Grujić u radovima o Belićevim listićima i Vrutočkom evanđelju (1937).⁸ Za bifolij bosanskog evanđelja koji je bio u vlasništvu A. Belića Pavlović je utvrdio da je sličan Vrutočkom evanđelju, ali su tek nedavno ovi listovi identificirani kao dio Vrutočkog evanđelja.⁹ Vrutočkom evanđelju značajnu pažnju posvetio je Grujić, gdje su posebno analizirane stare podjele teksta s obzirom na to da se, prema njegovom tumačenju, u rukopisima *bosanskog tipa* ne nalazi liturgijska podjela kakvu poznaju rukopisi pravoslavne crkve. Tako Grujić konstatira da stara podjela na Amonijeve glave vuče korijen iz kanonskih evanđelja i aprakosa, dok se podjela na opširne glave ne podudara s evanđeoskom podjelom u pravoslavnim tekstovima (1937: 271). S druge strane, *začala* se ne javljaju u ovim kodeksima, a rijetki tragovi prisustva ovih liturgijskih oznaka govore o predlošcima u kojima se ona još čuvala. To odgovara tumačenju da se primjeri začela u kodeksima u kojima nisu sistemski ispisani zapravo mehanički prenose iz predloška, a nepostojanje ove podjele ukazuje na to da je rukopis pisan, kako to Grujić tvrdi, za drugu hrišćansku crkvu (1937: 265).

Srednjovjekovna bosanska pismenost bila je predmetom istraživanja i V. Vrane u knjizi *Književna nastojanja u sredovječnoj Bosni* (1942), koja se može smatrati prvom sintezom književnog stvaralaštva u srednjovjekovnoj Bosni, ali se Vranin pristup temelji na filološkim postavkama koje rezultat nacionalnih ideologema toga vremena. Naime, kompletnu bosansku srednjovjekovnu tradiciju Vrana posmatra kao dio hrvatske književnosti, pa su podaci koje navodi o najvažnijim bosanskim religijskim kodeksima uglavnom podređeni tezi o hrvatskoj redakciji i povezanosti ovih rukopisa sa hrvatskim glagoljskim kodeksima.

⁸ Analizirajući Vrutočko evanđelje Grujić navodi primjere iz teksta koji danas nisu sastavni dijelovi kodeksa (Mt. 27:29–60, Mt. 28:7–41, Mk. 2:4–22). Nedavno je u Beogradu (2016), u organizaciji SANU, postavljena izložba *Svet srpske rukopisne knjige (XII–XVII)*. Izložbu je pratio katalog u kojem su objavljeni faksimili odabranih eksponata. Prelistavajući katalog, posebnu pažnju privukla mi je stranica Evanđelja koja čini dio fragmenta od šest listova pohranjenih u Biblioteci Srpske patrijaršije pod signaturom 313. Upečatljiva sličnost objavljene stranice sa rukopisom Vrutočkog četveroevanđelja bila je očigledna, a tih šest listova nedostaju u Vrutočkom rukopisu. Naime, u tekstu Vrutočkog kodeksa nedostajuća sekvenca teksta Mt. 27:7 – Mk. 3:1 upravo je ona koju sadrže beogradski listići.

⁹ Da su Belićevi listići de facto dio Vrutočkog evanđelja, utvrdila je L. Nakaš u radu “Nova saznanja o Vrutočkom evanđelju” (2013).

I glagoljski spomenici bosanskog područja pobuđivali su interes različitih istraživača još od Jagićevih prikaza *Grškovićevog* i *Mihanovićevog odlomka apostola*. O pitanjima porijekla glagoljice sa bosanskoga područja veoma je detaljno raspravljao V. Štefanić u radovima o *Splitskom odlomku misala* (1957) i glagoljskim zapisima iz Čajničkog evanđelja i Radosavljevog zbornika (1959). Prema riječima Štefanića, redakcija Splitskog odlomka *misala*, pisanog arhaičnijom verzijom glagoljice, pokazuje podudaranje sa bosanskim ćiriličkim tekstovima (1957: 85), a jezičke karakteristike fragmenata idu u prilog toj pretpostavci budući da se snažan prodor ikavizma ne može objasniti u krugu hrvatskoglagoljske zapadne škole (1957: 89). I za glagoljski zapis u Čajničkom evanđelju Štefanić tvrdi da pripada drugoj tradiciji nego što je ona u kojoj su pisani spomenici hrvatske škole¹⁰ (1959: 5), a primjer degeneracije ovoga pisma u zapisu iz Čajničkog evanđelja tumači pretpostavkom da se ovo pismo u Bosni nije prirodno razvijalo, što se vidi u pojavi nekih starih petrificiranih oblika te zamjeni glagoljičnih slova ćiriličnim (1959: 6). Zapis u Radosavljevom zborniku također ima ćiriličnih elemenata, pa za oba zapisa Štefanić zaključuje da predstavljaju iskrivljenu sliku glagoljskog pisma 12. i 13. stoljeća, čija je funkcija tajnopis (1956: 9).

Iznimno značajnu raspravu o bosanskoj skupini crkvenoslavenskih tekstova predstavlja studija I. Grickat o Divoševom evanđelju (1961–1962). Premda je zamišljena kao filološki opis Divoševog evanđelja, ova monografija komparativnim pristupom u koji je uključeno nekoliko bosanskih evanđelja donosi značajne zaključke o zajedničkim karakteristikama ove grupe evanđelja, posebno o filijaciji bosanskih rukopisa i divergenciji njihovih predložaka. U uvodnoj raspravi studije I. Grickat ustanovljava da „ова група несумњиво чини јединствену и заокружљеном целину” – bosansku školu – koja predstavlja kariku koja povezuje tradiciju glagoljskog pisma, preko vijekova i knjiga u kojima preovladala ćirilica (1961–1962: 228). Pored spoljašnjeg izgleda knjige, bosansku školu odlikuju izvjesne osobine u samoj organizaciji teksta. U njoj se čuva stari sistem podjele teksta na Amonijeve glave i Euzebijeve kanone, a tekstološkom analizom bosanske grupe i kanonskih crkvenoslavenskih tekstova autorica je ustanovila da bosansku skupinu

¹⁰ Još je ranije V. Jagić pretpostavio da je bosanska glagoljska grafija bliža makedonskoj nego hrvatskoj glagoljici (1893: 31).

izuzetno dobro podržavaju kanonske tetre Mar. i Zogr. evanđelje, ali također i arhaični Ass. evanđelistar, s tim da su kasnija ujednačavanja i revizije prema predlošcima kojima su raspolagali bosanski pisari uveliko izmiješali građu različitih slojeva. Ipak, očuvani leksički fond uvjerljivo svjedoči o nekadašnjem jedinstvu grupe i pripadnosti bosanskih evanđelja jednoj „архаичној и врло давно дивергираној грани“ (1961–1962: 290). Budući da u istraživanje I. Grickat nije bilo uključeno Kopitarovo evanđelje, jedan od najvažnijih ciljeva ovoga rada odnosi na ispitivanje leksičkih izbora Kopitarovog rukopisa u kontekstu rezultata do kojih je došla ova studija. To, naime, znači da je potrebno preispitati (ne)uklopljenost Kopitarova evanđelja u pretpostavljeno račvanje unutar bosanskog stabla do kojeg je došla I. Grickat.

Inače, tekstolozi slavenskoga prijevoda Evanđelja, slijedeći V. Jagića i Đ. Daničića, često su naglašavali važnost bosanskih rukopisa za rekonstrukciju prvog prijevoda Evanđelja (Hannick 1972: 412). Upravo je izoliranost Crkve bosanske smatrana razlogom očuvanja i arhaičnije strukture teksta, a nepostojanje perikopa u bosanskim tetrama navelo je na zaključak da je kulturni krug u kojem su ti rukopisi upotrebljavali bio na rubu službene crkve, gdje se liturgija jedva i slavila.¹¹

Raspravljajući o slavenskim redakcijama u gramatici *Staroslavenskoga jezika* J. Hamm je ćirilćke tekstove bosanskih krstjana izdvojio u posebnu skupinu, koju i naziva bosanskom redakcijom, a mlađe tekstove ove grupe, pored štokavsko-ikavske dijalekatske osnove, u ortografskom smislu karakterizira oslanjanje na stariju zetsko-humsku redakciju (1974: 198). Neupotrebljavanje ligatura ѿ i ѡ u bosanskim evanđeljima – kao što se ove ligature ne javljaju ni kod starijeg pisara Miroslavljevog evanđelja, ali ni u najstarijim makedonskim tekstovima – dali su osnova pretpostavci da je ćirilica u Bosnu, Hum, Zetu i Duklju došla iz Makedonije, te da se upotrebljavala u jedinstvenom obliku, oćito uz izraženiji utjecaj glagoljćne grafije, dok je u potonjem periodu došlo do rascjepa koji se reflektirao u tome da su katolici i krstjani nastavili slijediti staru tradiciju, a pravoslavci reformiranu grafiju koju je uveo Rastko odnosno sveti Sava (1960: 51). Analizirajući bosanske apokalipse Hamm je došao do zaključka da je glagoljica ostavila znaćajnog traga

¹¹ Usp. o tome kod Hannicka: „Die Erklärung liegt darin, daß jener Kreis, bei dem diese Hss in Verwendung waren, am Rande der offiziellen Kirche stand und die Liturgie kaum zelebrierte“ (1972: 418).

na grafijski sistem ćirilčne grafije, što se vidi u zamjenjivanju slova¹² koje je dozvoljavala struktura teksta sa kojeg se prepisuje, pa glagoljične predloške starijeg tipa smatra uzrokom ovog iskrivljenja (1960: 52). Hamm je također ukazivao i na specifičnost dijalekatskog prostora na kojem su nastali bosanski tekstovi, pa poređenjem hrvatskog tipa crkvenoslavenskog jezika sa tipom ovog jezika kod Srba Hamm zaključuje da se razlika između srpske i hrvatske redakcije prepoznaje u supstratu, koji je na zapadu čakavski, na istoku štokavski, dok je na prelaznom području, u pojasu između Bosne i Une, šćakavski (1963: 59). Navode se i sociolingvistički razlozi: na istoku je kompletna srednjovjekovna književnost usko vezana za Crkvu i njenu hijerarhiju, te su joj stil i ton davali vladari, episkopi i patrijarsi, dok za zapadu to nije bila tako (1963: 60–61).

Paleografskim razmatranjima ustavnog tipa ćirilice u srednjovjekovnoj bosanskoj državi najviše se bavio P. Đorđić u svojoj *Istoriji srpske ćirilice* (1971), gdje se polazi od toga da su se posebne političke, kulturne i konfesionalne prilike u bosanskoj državi odrazile i na razvitak pismenosti, ali i na samo pismo (1971: 129). Ovu ćirilicu, koja je prema Đorđićevom tumačenju u tipološkom razvoju zaostala, karakterizira čuvanje arhaičnih slovničkih oblika, a većini tih formi ishodište vidi u grafiji glavnog pisara Miroslavljevog evanđelja. Đorđić u okviru ustavnog tipa pisma u bosanskoj srednjovjekovnoj pismenosti razlikuje dvije varijante: knjišku i diplomatsku, s tim da ove verzije povezuje važna grafijska osobina za koju Đorđić tvrdi da se nalazi samo u tadašnjoj bosanskoj državi, a to je upotreba slova đerv. U odnosu na grafiju koja se koristi u nemanjičkoj kancelariji bosansku verziju karakterizira pisanje € za /je/ odnosno odsustvo ligature i€, kao i odsustvo ligature ѱ, umjesto koje u bosanskim tekstovima dolazi slovo jat (1971: 133). Iako je kompletno Đorđićevo istraživanje podređeno koncepciji o srpskoj ćirilici, ipak ističe da se bosanski knjiški rukopisi razlikuju od većine rukopisa sa raškoga područja i općim izgledom slovničkih formi. U njima je veći kontrast tankih i debelih linija i slova su više kvadratičnog nego pravougaonog tipa (1971: 133). Premda tvrdi da se ne može izdvojiti nijedna paleografska

¹² Hamm navodi ove vrste zamjena: б : о, і : е, в : њ, і : в, в : е, у : њ, і : у, в : у, в : а, ѓ : а, ѓ : у (1960: 52). Međutim, rukopisi za koje se još davno pretpostavljalo da su prepisani sa glagoljičnog predloška, poput *Hvalovog zbornika* (Daničić 1871: 42–43), pokazuju da zamjene sličnih slova – а : ѡ, ѡ : ѣ ~ аенѡдорѣ : Lenѡdorѣ, israilevo : kralevo – mogu upućivati upravo na ćirilični predložak (MacRobert 2012: 270–271). Vidi o takvim greškama i u *Kopitarovom evanđelju* u dijelu o procesu prepisivanja.

osobina koja bi obuhvatila sve sačuvane rukopise, Đorđić ipak izdvaja dragocjene paleografske specifičnosti slovnih oblika bosanskih crkvenih tekstova suprotstavljajući ovu verziju ćirilice istodobnim srpskim rukopisima. Pri tome Đorđić uočava da su morfološke karakteristike bosanskih rukopisa često podudarne sa makedonskim tekstovima, što spada u red pitanja o kojim se u različitim radovima govorilo u naznakama, ali se detaljnija usporedba ovih ćirilice tradicija nije nikad detaljnije ispitala. Od slovničkih oblika koji su karakteristični za bosanske tekstove, među kojima se mnogi javljaju i u makedonskim rukopisima, navode se sljedeći: slovo **a** sa ravnim stablom, slova **e** i **c** koja su više zaobljena, slovo **z** je neproporcionalno, donji dio manji je od gornjeg, kod slova **o** vrh može biti ravan, a takav može biti i donji dio slova, slovo **p** se sastoji od tri ili četiri poteza, slovo **ж** je tropotezno: dva horizontalna luka, od kojih je donji veći od gornjeg, presijeca uspravna debela linija; slovo **m** obrazuju iskošene linije koje na dnu stvaraju luk ili ugao i ne spuštaju se od vrha stabla (1971: 135–138).

Iako su najvažnije grafijske i jezičke crte bosanskih crkvenoslavenskih rukopisa opisivane u različitim radovima starijih istraživača ovoga korpusa, svoje konačno uobličenje u smislu redakcije ova skupina tekstova dobila je u radovima H. Kune (1965, 1973, 1974, 1978). Na temelju arhaične grafije koja slijedi tradiciju kanonskih evanđelja, kao i jezika inoviranog zapadnoštokavskim dijalekatskim crtama, Kuna je izolirala distinktivne crte bosanskih crkvenih rukopisa u odnosu na susjedne redakcijske pismenosti te ovoj skupini tekstova dodijelila status posebne redakcije. Prema Kuninom shvaćanju, bosanska srednjovjekovna književnost samosvojan je književni identitet koji su definirale jedinstvene prostorne i vremenske koordinate, zatim specifični društveno-politički uvjeti te pripadnost jednom zatvorenom kulturnom krugu, kao i ideološka obojenost (1978: 73). Uvodeći sociolingvistički kriterij u razmatranje redakcijske pismenosti, prema kojem redakciju definira karakter društvenog uređenja (1965: 183; 1974: 14), Kuna polazi od toga da su posebne historijske okolnosti u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, koja poslije crkvenog raskola predstavlja graničnu zonu njihovog sukobljavanja, dale poseban pečat ovoj pisanoj tradiciji (1973: 90). Posebno je u tom smislu značajno postojanje Crkve bosanske, samostalne crkvene organizacije koja je odigrala presudnu ulogu u oblikovanju bosanske crkvenoslavenske pismenosti.

Kompleksnu bosansko-humsku srednjovjekovu pisanu tradiciju Kuna posmatra kao integralni dio cjeline, ali svjesna činjenica da je najstarije razdoblje ove pismenosti teško precizno definirati s obzirom na složena pitanja provenijencije i konfesionalne pripadnosti određenih tekstova. Zbog toga je definiranje bosanske crkvenoslavenske pismenosti nemoguće izvan južnoslavenskog konteksta u kojem je nastala budući da se ove tradicije međusobno prožimaju. Ipak, prema Kuninom tumačenju, bosanski crkveni kodeksi mogu se smatrati posebnim tipom redakcije koja se prema susjednim redakcijama odnosi dvojako: „osobine inherentne bosanskoj redakciji prema jednoj od srodnih redakcija pokazuju istovjetnost, prema drugoj različitost, drukčije rečeno, one su prema jednoj markirane, dok prema drugoj istovremenu nisu” (1973: 90). U sveukupnoj bosansko-humskoj crkvenoslavenskoj tradiciji Kuna prepoznaje tri glavne faze razvoja.

Prva faza, koja traje do kraja 12. st., obuhvata najstarije razdoblje glagoljske pismenosti uz koju je u Humu najvjerovatnije postojala ćirilčka pismenost (1973: 95). Iz ovoga perioda su Grškovićev i Mihanovićev odlomak apostola (12. st.), ostaci glagoljčnih kodeksa koji svjedoče o tradiciji koja se ne mora isključivo vezati hrvatsku glagoljsku pismenost, „čak je dosta vjerovatnosti da je u pitanju makedonska tradicija, koja je prodirala na zapad upravo preko humskog bosanskog područja” (1978: 76). Iz ovoga perioda je i raskošni Miroslavljev evanđelistar koji „pokazuje osobine koje ga povezuju ne samo za glagoljski predložak nego i za zapadniji teritorij” (1973: 95). Pored iluminacije u kojoj je dominantan utjecaj romanike, na vezu sa Primorjem upućuje i zapis nad minijaturom Ivana Krstitelja – жванъ батїста, a vjerovatno i riječ мѡша (*lat.* misa), termin koji je vezan za katoličku crkvu (2008: 94) i o čijoj se pojavi u Mir. dosta raspravljalo.¹³ Kuna Miroslavljevo evanđelje smatra rodonačelnikom bosanske tradicije, a Hum kao prelazno područje na kojem se ukrštavaju utjecaji istočnog i zapadnog terena ishodištem „posebne pisarske škole bosanskih krstjana” (1973: 95). Zbog toga je odnos prema susjednim redakcijama, posebno prema srpskoj, u ovom najstarijem razdoblju teško precizno odrediti.

¹³ Da je riječ мѡша mogla doći iz predloška, vjerovatno glagoljskoga, govori i A. Belić: „Мислим да се може, готово са сигурношћу, рећи да је реч мѡша – поред речи литургија у мањем броју случајева – дијак Глигорије налазио у тексту са кога је натписе над читањима уносио у МЈ” (1936: 6).

Druga faza bosansko-humske pisane tradicije traje od početka 13. do polovine 14. stoljeća i paralelna je pojavi svetosavske škole u Srbiji. U ovom razdoblju bosanski rukopisi već pokazuju specifične osobine koje ih odvajaju od istodobnih srpskih rukopisa: nemaju ligature ѿ i ѿ kao ni grčka slova, u njima se ne obilježava palatalnost suglasnika /l/ i /n/. Osim toga, bosanski rukopisi imaju jedan poluglas, u njima se miješaju slova ы i н, a najizrazitija jezička odlika je ikavizam, s tim da se kod pisara koji potječu sa ijekavskog terena slovo jat još uvijek čuva. Razlike prema srpskoj redakciji Kuna vidi i u nekim pojedinostima poput kvantitativne zastupljenosti prelaza вѣ u /u/, sažimanju vokala itd., dok se razlika prema hrvatskim glagoljskim tekstovima uočava u refleksima jata, koji je na hrvatskom čakavskom terenu ikavsko-ekavski, zatim refleksu prednjeg nazala u /a/, te posebno u vrijednostima slova đerv, koje u hrvatskim tekstovima ima vrijednost /j/. Međutim, zajedničko je bosanskoj i hrvatskoj crkvenoslavenskoj tradiciji čuvanje arhaičnih crta u morfološkom sistemu, poput starijih aorista i participa, što ove tekstove udaljava od srpskih rukopisa (1973: 95–96).

Treće razdoblje bosanske pismenosti, koje traje od druge polovine 14. stoljeća pa sve do 15. st., podudarno je sa pojavom resavske škole i drugom fazom hrvatske glagoljske pismenosti. Bosanski religijski kodeksi iz ovoga perioda uglavnom se vežu za Crkvu bosansku, a njima je, pored kodikoloških specifičnosti kao što je format, zatim grafetičkih poput straničnoga postava, zajednički niz paleografskih, ortografskih i jezičkih osobina. Upravo su rukopisi koji su pripadali ovom krugu crkvene književnosti bili glavna preokupacija Kuninih istraživanja i polazište za utvrđivanje posebnosti centralne,¹⁴ odnosno bosanske redakcije.

Bosanska evanđelja ovoga perioda specifična su po malom formatu, koji najčešće ne prelazi dimenzije 20 x 15 cm. Na osnovu toga Kuna pretpostavlja da ove knjige nisu bile smještene u bogomoljama jer bi takva funkcija dozvoljavala i veći format, nego su bile „pokretno dobro svojih vlasnika, pa su zato imale džepni format” (2008: 70). Stranični postav bosanskih evanđelja je uglavnom jednostupčan, a za razliku od srpskih rukopisa ovu

¹⁴ Kuna je ranije smatrala da je srednjojužnoslavenske redakcije pogrešno zvati *srpskom* i *hrvatskom* jer to „suponira shvatanje da se radi o nacionalnim razlikama, što ne može biti tačno za srednji vijek”. U skladu s tim predlagala je nominacije *istočna* i *zapadna* redakcija, kojima bi se mogla pridružiti i *centralna* bosanska redakcija (1965: 189). Međutim, kasnije i sama koristi nazive *srpska*, *hrvatska* i *bosanska* redakcija.

skupinu tekstova karakterizira odsustvo nadrednih znakova, akcenata i spiritusa, kao i nešto manji broj skraćenica, dok se njihova konzervativnost ispoljava i u pisanju *in continuo*, kao i mehaničkom sječenju riječi na kraju reda, što se smatra tradicijom koja izvire iz arhaičnih, najvjerovatnije glagoljskih predložaka.

Paleografske odlike verzije bosanske crkvene ćirilice – koja uz lapidarnu i kancelarijsku predstavlja varijantu zapadne ćirilice – vide se u zadržavanju konzervativnijih formi slova, u nizu morfoloških specifičnosti koje ovaj tip pisma suprotstavljaju istodobnim srpskim ćiriličnim rukopisima, a arhaični oblici pojedinih slova čuvaju se u bosanskim rukopisima sve do gašenja ove redakcije. Iako je, kako tvrdi Kuna, razvoj crkvene varijante ćiriličnog pisma u Srbiji i Bosni u glavnim crtama istosmjern, verzija ćirilice koja se njeguje na prostoru Bosne pokazuje izvjesno zaostajanje, što je samo slika općeg arhaičnog stanja u bosanskoj srednjovjekovnoj književnosti (1978: 76). U odnosu prema istovremenim srpskim ćiriličnim rukopisima, slijedeći Đorđićeve paleografske analize, Kuna je izdvojila ove tipične oblike pisara bosanskih crkvenih kodeksa:

“*a* s ravnim stablom o koje je obješena manje ili više izdužena petlja koja najčešće ne dodiruje linije; *č* sa simetričnom čašicom, ili, kasnije, simetričnom viljuškom na dršci; *t* koje je isključivo jednostubačno, nikad sa dva ili tri stupca; *jeri* koje uvijek ima spojnicu, te *omega* sa uzdignutim srednjim stubićem, dok su oba krajnja stubića najčešće ravna (...) *m* bez kosih bočnih strana, *e* sa čekićem na jezičku, te *v* sa obje jednake petlje.” (1973: 93–94)

Ortografske karakteristike bosanskih crkvenih tekstova pokazuju se u slijeđenju najstarijih staroslavenskih matrica, vrlo vjerovatno glagoljičnih, a ovaj arhaični pravopis temeljna je odlika bosanske crkvenoslavenske pismenosti sve do njene propasti. Zapravo, ortografija bosanskih tekstova produžava tradiciju zetsko-humske škole u kojoj se ćiriličko pismo naslanja na stariju glagoljičnu tradiciju (Kuna 1965: 190), a distinktivne crte prema srpskim istodobnim ćiriličnim rukopisima prepoznaju se u nizu ortografskih odlika koje je napustio reformirani srpski pravopis, dok su ove stare pravopisne posebnosti zajedničke bosanskim ćiriličnim i hrvatskoglagoljskim tekstovima.

Posebnosti bosanskog pravopisa potvrđuju se u rješenjima dvovalentne vrijednosti pojedinih slova. Pored svoje iskonske vrijednosti, slovo *ѣ* ima vrijednost */ja/*, *ѥ* služi za vrijednost */je/* u inicijalnoj i postvokalskoj poziciji, a važna je odlika ovih tekstova čuvanje slova *ѣ* derv. Sve ove ortografske osobenosti, koje ukazuju na primarnu glagoljsku podlogu, prisutne su još u Mir. evanđelju, premda se ovaj rukopis, prema Kuninom tumačenju, u nekim grafijskim odlikama već razilazi sa uobičajenim grafijskim sistemom bosanskih tekstova. Naime, slova *ѣ* i *ѥ* u bosanskim tekstovima pokrivaju i vrijednosti */l/* i */ń/*, što znači da u njima nema obilježja palatalnosti upotrebom jata ili nadrednih znakova. Dok je u bosanskim tekstovima potpuno potvrđena razlika između */l/* i */n/* i */l/* i */ń/*, Mir. ima dosljedno obilježavanje sekvenci */ja/* i */ńa/* jatom (1977: 156). Na osnovu toga Kuna dolazi do zaključka da je glagoljska tradicija koju kontinuiraju neki najstariji ćirilični spomenici u pogledu pisanja jata iza */l/*, */ń/* i */ř/*, a koja je uopćena u Mir., nije ujedno i opća oznaka bosanske redakcije, nego je tu bosanska redakcija pošla svojim putem i više je vezana za hrvatskoglagoljske tekstove, koji, barem u ranijim tradicionalnijim kodeksima, odražavaju nebilježenje fonemske opozicije */l/* i */n/* i */l/* i */ń/* (1977: 157).

Međutim, relikat najstarijih pravopisnih rješenja vidi se u sporadičnim primjerima pisanja sekvenci *ѣѣ*, *ѥѥ* za slogove */ja/* i */ńa/*, a to Kuna povezuje sa makedonskom ćirilicom, odnosno takve pojave upućuju na veze bosanske ćirilice sa Ohridskom školom, što je, prema njenom tumačenju, „protiv mogućnosti da je ćirilička pismenost uvezana iz Srbije”. Ovaj manir naročito karakterizira Pantelejmonov apostol, a to samo potvrđuje njegovu vezanost za makedonsko područje budući da je u makedonskoj ćirilici ovakvo bilježenje sekvenci *ѣѣ* i *ѥѥ* postalo norma (2008: 68).

Pored toga, bosanska evanđelja nemaju grčkih grafema – osim omega – izuzev u brojnoj vrijednosti, a i desetično *і* javlja se gotovo uvijek samo u brojnoj vrijednosti. Slovo *ѣ* javlja se za brojnu vrijednost 1.000, grčko slovo kopa (*Ϟ*) ima vrijednost 90 (Kuna 1978: 76). Isti pravopis, uz manja ili veća odstupanja, slijede i pisari kancelarijskih dokumenata te dijaci natpisa stećaka, iako za različita razdoblja mogu vrijediti i drukčiji uzusi.¹⁵

¹⁵ Npr., slovo *ѣ* derv tek kasnije poprima dvostruku vrijednost */ć/* i */đ/*, dok se u najstarijim poveljama bilježenje vrijednosti */ć/* rješava pisanjem slova *к* (Kuna: 2008: 69).

Jezik bosanske crkvenoslavenske pismenosti na prvom mjestu obilježava prodor dijalekatskih inovacija iz štokavske podloge, s tim da bosanski govori pripadaju prelaznom zapadnoštokavskom narječju, koje je u prošlosti bilo čvršće povezano sa čakavskim. U tom smislu se i po intenzitetu dijalekatskih inovacija koje se bilježe u bosanskim tekstovima ova pismenost približava hrvatskoj glagoljskoj redakciji (Kuna 1978: 79), a pored ikavizma kao najvažnije crte ove pismenosti, tu se ubrajaju refleksi */j/* < **dj* umjesto staroslavenske grupe жД, te refleksi grupe */va/* < *vb*. Ove jezičke specifičnosti dijalektolozi su još ranije povezivali sa čakavskim govorima (Brozović 1970: 31),¹⁶ sa kojima je zapadna štokavština bila u tijesnoj vezi, iako status navedenih izoglosa Kuna nije uvijek isto tumačila.¹⁷ Osim toga, u bosanskim tekstovima bilježi se i niz drugih osobina koje svjedoče o stanju štokavskih govora druge polovine 14. i početka 15. stoljeća poput vokalizacije poluglasa u */a/*, refleksa */u/* < *vb*, nešto rjeđih primjera prelaska *l* u *o* itd. (Kuna 1978: 79–80, 2008: 71). Ove jezičke karakteristike bilježe se i u srpskim crkvenoslavenskim rukopisima, ali u manjem intenzitetu, pa je razlika prema srpskim evanđeljima u pogledu prodora ovih inovacija zapravo kvantitativne prirode (Kuna 1973: 95).

O ikavizmu bosanskih srednjovjekovnih tekstova Kuna je raspravljala na više mjesta, a to je u konačnici trebalo dati odgovor na pitanja o mjestima nastanka ovih kodeksa. Iako sama tvrdi da se ikavizam može smatrati književno-jezičkim manirom bosanske srednjovjekovne pismenosti jer se javlja i u spomenicima sa neikavskog područja (1978: 79), ipak je, slijedeći dijalektološku metodologiju, formirala teoriju lociranja kodeksa koja bi se danas mogla preispitivati. Najznačajnije jezičke karakteristike reprezentativnih bosanskih rukopisa – Hvalovog i Mletačkog zbornika, Nikoljskog, Vrutočkog i Kopitarovog evanđelja – Kuna je najčešće povezivala sa zapadnijim tlom,¹⁸ premda u pojavi ikavizma vidi slijeđenje manira, a u refleksu */j/* < **dj* čakavsku crtu koja je poznata i bosanskim

¹⁶ Iako je Brozović najpreciznije definirao zapadnoštokavsko narječje (1963: 52; 1970: 154; 1973: 81–88), veza prelaznih bosanskih govora sa čakavskim narječjem istaknuta je mnogo ranije. Najprije se smatralo (Vuk. S. Karadžić i F. Miklošić) da su ikavski štokavci zapravo poštokavljeni čakavci, a o čakavsko-zapadnoštokavskim vezama u srednjem vijeku pisao je još M. Dolobko u radu „О языкѣ нѣкоторыхъ боснійскихъ грамотъ XIV в.". Kasnije je na temelju Brozovićevih proučavanja zapadnoštokavskih govora prihvaćeno tumačenje koje kaže da između štokavskog i čakavskog narječja do 12. st. nije bilo oštih granica, a kasnija udaljavanja rezultat su migracija. Vidi o tome također Lisac (2009a: 16) i Lukežić (1996: 235).

¹⁷ Kuna je ranije tvrdila da prelaz *vb* > *va* svjedoči o otvaranju vrata prema srpskoj redakciji i utjecajima koji su dolazili s te strane (1978: 79)

¹⁸ Vidi o tome detaljnije u poglavlju o refleksima jata.

govorima (2008: 71). Međutim, upravo teorija uređivanja rukopisa, ali i shvatanje snage utjecaja predložka na pisara, relativizira lociranje tih tekstova na osnovu dijalekatskih jezičkih odlika, jer ako su određene jezičke karakteristike, u ovom slučaju zapadnoštokavske, usvojene kao prestižne u staroslavenskoj strukturi, one postaju nadregionalne odnosno naddijalekatske. U skladu s tim, činjenica da Hval čuva najviše odlika bivšeg zapadnoštokavskoga narječja ne mora značiti da Zbornik treba locirati na krajnji zapad, a procentualna zastupljenost takvih prestižnih crta možda više govori o odnosu pisara prema uređivanju teksta nego o njegovom dijalekatskom porijeklu. Ovakvo razmatranje prisustva ‘zapadnih’ crta dodatno relativiziraju sljedeća pitanja – zašto se većini bosanskih kodeksa pretpostavlja zapadni teren kad je centar Crkve bosanske u Milima kod Visokog i da li to znači da nijedan sačuvani bosanski kodeks nije nastao na prostoru središta Crkve bosanske? Uzme li se, npr., u obzir činjenica da povelje nastale u kancelariji Stjepana II Kotromanića u Visokom čuvaju i tipične zapadne crte – sumnja u dijalekatsku ubikaciju¹⁹ zasnovanu na zapadnim crtama postaje sasvim logična.

S druge strane, stariji rukopisi, kao i oni pisani na ijekavskom terenu, čuvaju slovo jat na mjestu stare vrijednosti, iako i u njih sporadično prodire ikavizam. Međutim, u mnogim bosanskim evanđeljima bilježi se prelaz sekvence *ir* > *ěr*, posebno u oblicima riječi мнръ, a ove pojave u rukopisima koji čuvaju slovo jat, poput Divoševog i Čajničkog evanđelja, Kuna povezuje sa ijekavskim istočnobosanskim terenom čija je to karakteristična osobina (2008: 71), dok se u Hvalovom zborniku ovakve pojave tumače miješanjem slova ѣ, и, њ koje je rezultat izrazite ikavizacije teksta (1986: 16).

Sporadični primjeri bilježenja nekih fonoloških pojava poput prelaska *l* > *lu* u nekim spomenicima Kuni su također sumnjivi. Poznato je da je refleks *lu* u obliku *slunce* zabilježen u Miroslavljevom i Vukanovom evanđelju, predstavnicima zetsko-humske redakcije, a ovakav refleks, prema ranijim tumačenjima, upućuje na prizrensko-južnomoravski areal, pa Kuna tvrdi da se takva interpretacija mora primiti s rezervom (2008: 93). S obzirom na to da je refleks *lu* prisutan u mnogim bosanskim mlađim rukopisima poput Sofijskog evanđelja, Evanđelja № 697, ali se javlja i u hrvatskim tekstovima, logično je pretpostaviti

¹⁹ Ovdje bi se moglo postaviti i pitanje šta tačno znači ‘zapadni prostor’, ‘zapadni teren’, ali je sasvim sigurno da se ‘zapadne’ crte javljaju i u središnjim bosanskim govorima.

da je refleks *lu* bio rašireniji u prošlosti, a u zapadnoštokavskim govorima mogao je nastati kao rezultat diftongizacije */* koja zahvaća, osim zapadnoštokavskih, i neke čakavske govore.²⁰

Na morfološkom planu Kuna ističe stanovitu konzervativnost bosanske skupine tekstova, koja se pokazuje u čuvanju nekih arhaičnih kategorija; u imeničkoj paradigmi dobro se čuvaju oblici konsonantskih deklinacija, dok se u pridjevskoj promjeni bilježe vrlo stari oblici složene pridjevske deklinacije. U glagolskom sistemu njihova je izrazita odlika čuvanje asigmatskog aorista te participa preterita aktivnog starijeg tipa (Kuna 1986: 18; 2008: 73). Međutim, pored starijih gramatičkih nastavaka, u bosanskim evanđeljima sporadično se bilježi i prodor inovacija iz gramatičke strukture štokavskih govora, kao što su novi nastavci pridjevsko-zamjениčke deklinacije *-ago* i *-omu* u G i D jd. m. i sr. r., te povremeno gubljenje nastavka *-tь* u 3. l. jd. i mn. prezenta (Kuna 2008: 73). U glagolskom sistemu upečatljiva je upotreba imperfekta sažetog tipa, koji, prema Kuninom tumačenju, upućuje na jugozapadnije područje (1986: 18), premda se ovakvi oblici imperfekta javljaju u mnogim bosanskim tekstovima, i crkvenim i svjetovnim, pa se danas može reći da su opća zapadnoštokavska osobina.

Tekstološka istraživanja ustanovila su vjerno slijeđenje najstarijih staroslavenskih predložaka, pa se u okviru leksičkih izbora koje prate bosanski pisari evanđelja ističe naročita arhaičnost ove grupe tekstova, u čemu se upravo pokazuje jedna od specifičnosti bosanske crkvenoslavenske pismenosti. Razlog takvoj konzervativnosti Kuna vidi u sprezi ove „књижевности са идеолошким засадима цркве босанских крстјана, пошто су њихове црквене књиге остајале, мање-више, изван текстолошких иновационих захвата католичке и православне цркве” (1978: 77). То показују неки архаични лексички избори које чувају босанска еванђеља као што су: *сѣть, нзокъ, санѣта, ланѣта, опона, сапогъ, шѹн, дрѣколнѣ* (Kuna 1986: 19; 2008: 74), te veliki broj neprevedenih grčkih riječi koje su pripadale arhaičnom fondu prvobitnoga prijevoda: *акрндѣ, алавастрѣ, внсонѣ, кнносѣ, мамона, спекоуляторѣ, текѣтонѣ, оупокрнтѣ* itd. (Kuna 1978: 77).

²⁰ Brozović tvrdi da je na prostoru cijele, ili gotovo cijele zapadne štokavštine, zatim od istočnoštokavskog jugozapada i od čakavskog Lastova dobijen vokalski sistem u kojem diftonzi *uo* (< */*) i *ie* stoje u ravnoteži (1970: 393).

Od sintaksičkih specifičnosti bosanske skupine crkvenoslavenskih tekstova Kuna navodi čuvanje dativa apsolutnog kao arhaične sintaksičke crte, te čuvanje participa prezenta aktivnog uz oblike glagola *biti* u vrijednosti grčkog imperfekta (1978: 79). Iako ove odlike izviru iz kanonskih tekstova, konzervativno stanje bosanskih evanđelja u pogledu upotrebe ovih konstrukcija može biti distinktivno prema drugim slavenskim redakcijama.²¹

Paralelno sa Kuninim istraživanjima bosanskih crkvenoslavenskih tekstova nastala je i studija V. Jerković o Čajničkom evanđelju (1975). Jerković crkvenoslavenske tekstova sa bosanskog terena ne tretira u okviru posebne redakcije, premda koristi naziv *bosanska skupina* i, rjeđe, *bosanska škola*. Izbjegavanje preciznijeg određenja ove skupine tekstova Jerković čini nominacijom *naša nacionalna redakcija*.²² Iako to nigdje ne eksplicira, ipak se uočava to da se bosanska crkvenoslavenska pismenost shvata kao dio srpske u kojoj su „у то време свакако живеле две наше писарске традиције: босанска и рашка” (1975: 5).²³ Detaljnom paleografskom analizom Jerković je ustanovila da je Čajničko evanđelje pisalo pet glavnih pisara, a neki od predložaka koje su koristili zasigurno ne pripadaju bosanskoj školi, što se uočava i u grafijskom udaljavanju od ove tradicije i približavanju srpskoj redakciji. Miješanje pravopisnih navika Jerković objašnjava graničnom oblašću u kojoj je nastao rukopis, a to je kancelarija Radenovića u istočnoj Bosni (1975: 202). Međutim, u ovoj studiji izostala je tekstološka analiza Čajničkog evanđelja, čime je pitanje odnosa bosanske i srpske crkvenoslavenske tradicije u nekim važnim pojedinostima i dalje ostalo otvoreno. Ova praznina donekle je nadomještena u članku A. Pešikana (1989), koji je, ispitujući tekst Čajn. evanđelja u odnosu na srpska evanđelja, došao do zaključka da se

²¹ Ovdje je zapravo riječ o metodološkom problemu: redakcijske posebnosti se obično definiraju u odnosu na jezik crkvenoslavenskih kanonskih tekstova, a ovdje se govori o podudaranju. Isto važi i za neke druge crte, kao npr. čuvanje asigmatkog aorista. O tome piše S. Damjanović u kontekstu hrvatske redakcije, ali isto važi i za bosanske tekstove: „Naravno, hrvatsku redakciju čini i ono isto i ono različito u odnosu prema najstarijem slavenskom književnom jeziku, ali konstatacije o podudarnostima tu imaju smisla samo ako to hrvatsku inačicu staroslavenskoga čini drukčijom od neke druge inačice u kojoj se razlika među aoristima ne čuva dobro. To dalje znači da potpunoga opisa nema bez poznavanja stanja u svim redakcijama.”

Vidi detaljnije: <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1818&naslov=hrvatskostaroslavenski>.

²² Upravo ovakvom (ne)određenju bosanske skupine tekstova prigovara J. Tandarić (1977), koji smatra da ovi rukopisi čine skupinu sa redakcijskim obilježjima, te „stoga treba govoriti o bosanskoj redakciji” (1977: 208).

²³ V. Jerković u radu “Srednjovekovne ortografske škole kod Srba” (1980) rašku, resavsku i bosansko-humsku školu tretira u okvirima srpske redakcije.

leksičke inovacije u ovom rukopisu podudaraju s onim u srpskim evanđeljima 13. stoljeća, odnosno da je srednja sekcija Čajn. rukopisa imala za predložak tekstološku verziju evanđelja koja je služila kao glavna u nemanjičkoj Srbiji u drugoj polovici 13. stoljeća, a to svjedoči o vezama bosanskih i srpskih pisarnica (1989: 206–207).

Kao integralni dio stare srpske književnosti cjelokupnu srednjovjekovnu pisanu tradiciju Duklje, Zete, Huma i Bosne vidi i D. Bogdanović u svojoj *Istoriji stare srpske književnosti* (1980). Zapravo se, prema riječima Bogdanovića, u pisanu zaostavštinu *zapadnih srpskih zemalja* ubraja i „сва средњовековна ћирилска рукописна традиција Босне” (1980: 32), izuzev bosanske franjevačke književnosti, a kriteriji na kojima se zasniva određenje pojma stare srpske književnosti nisu samo jezička obilježja rukopisa nastalih na navedenim područjima nego ovu pisanu tradiciju okuplja jedinstvo poetike, stila i kulturnohistorijskog identiteta. Pored toga, Bogdanović tvrdi da se proučavanje kulturne historije ne može temeljiti na apsolutnim, nepromjenljivim i statističkim kategorijama budući da se granice jedne književnosti mijenjaju iz epohe u epohu. Međutim, upravo bi primjenjivanje ovih kategorija relativiziralo njegov zaključak prema kojem se kompletna stara srpska književnost, u već navedenom određenju, uklapa u bizantijsko-slavensku pravoslavnu književnost s obzirom na to da bosansko kršćanstvo nije pravoslavno.

O bosanskim crkvenim kodeksima pisao je dosta iscrpno D. Dragojlović u *Istoriji srednjovjekovne bosanske književnosti* (1983; 1984).²⁴ Međutim, kao i kod Bogdanovića, i ova se studija zasniva na tome da je bosanska srednjovjekovna književnost sastavni dio srpske književnosti. Takvo tumačenje Dragojlović također temelji na postavci da je Bosna u srednjem vijeku dio bizantijske pravoslavne civilizacije bez obzira na posebne vjerske i crkvene prilike u srednjovjekovnoj bosanskoj državi (1997: 13). Posebna je pažnja u ovoj studiji posvećena redakcijskoj pripadnosti bosanskih crkvenih rukopisa, odnosno problemu jezika i pisma ovih kodeksa. Raspravljajući sa Kuninim argumentima²⁵ o

²⁴ Ovi radovi objavljeni su u knjizi pod istim naslovom 1997. godine, pa se prema toj knjizi i ovdje navode.

²⁵ Može se samo uvjetno reći da Dragojlović raspravlja o argumentima koje navodi Kuna jer se tendencioznost ideološkog pristupa vidi i u načinu prezentiranja Kuninih radova. Navodim ovaj dio kao ilustraciju: „Неки значајнији допринос науци не представљају ни два краћа и текстуално скоро идентична приказа средњовековне босанске књижевности, које је објавила Х. Куна (...) У оба се приказа налазе иста

razlozima izdvajanja bosanske redakcije kao posebne Dragojlović tvrdi da se redakcijska posebnost bosanskih rukopisa ne može određivati geografskim položajem Bosne niti pretpostavkom da Bosna predstavlja sferu sukobljavanja istočne i zapadne crkve, ali ni ‘domišljanjima’ o posebnim društveno-književnim razlozima, kao ni jezikom i pismom (1997: 35–36). O srpskom ishodištu bosanske pismenosti, prema njegovom shvatanju, govore tekstovi srpske pravoslavne crkve pisani na tlu srednjovjekovne bosanske države. Dragojlović kao potvrdu tome navodi Vatikanski evanđelistar te nešto mlađi Gligorović-Giljferdingov aprakos (1997: 58). Međutim, Vatikanski evanđelistar, sudeći po svim karakteristikama, nije nastao na tlu srednjovjekovne bosanske države,²⁶ dok Gligorović-Giljferdingovi odlomci po svim karakteristikama pripadaju upravo bosanskoj grupi. Dragojlović relativizira i druge posebnosti bosanskih kodeksa tvrdnjom da su paleografska istraživanja pokazala da su razlike između srpskih i bosanskih rukopisa minimalne, dok ortografske posebnosti bosanskih rukopisa samo navodi, ali ih ne komentira. Od jezičkih osobenosti navodi ikavizam, ali napominje da ima rukopisa koji nemaju ikavskih oblika, a sve to ga dovodi do zaključka da su rukopisi bosanske provenijencije jezički i ortografski identično strukturirani sa rukopisima istočne crkve te se ne mogu izdvojiti u posebnu redakciju.

U posljednje vrijeme bosanskim srednjovjekovnim tekstovima bavila se i A. Nazor u radu “Rukopisi Crkve bosanske” (2005), u kojem se sistematiziraju najvažnija saznanja o ovoj skupini rukopisa, zatim se iznose njihove zajedničke karakteristike na grafijskom i jezičkom planu te je na kraju ponuđen kodikološki opis većine bosanskih crkvenoslavenskih tekstova. Posebnu pažnju A. Nazor posvetila je leksičkim varijantama u bosanskim evanđeljima na kojima su se temeljile rasprave o vjerskom učenju Crkve

колебања, некритичко прихватање туђих резултата и одсуство јасно дефинисаних критеријума и мерила карактеристичних и за њене раније радове” (1997: 12).

²⁶ Dragojlović preuzima zaključak Lj. Stefoske-Vasiljeve (1977: 141–143), koja na osnovu zapisa na stranici 57v – а се пишє десоє добро перо бана – pretpostavlja da je kodeks prepisan na dvoru bosanskog bana Mateja Ninoslava, čiji je dijak Desoje autor ovoga zapisa. Takvo tumačenje ponavlja i J. Grković-Mejdžor (2012: 21). Međutim, uvidom u zapis sasvim se jasno zaključuje da ova marginalija ne pripada ruci pisara evanđeoskog teksta. Ali da je kodeks bio u Bosni, i to u vlasništvu Petra krstjanina, potvrđuje drugi zapis na strani 193, zasigurno dosta mlađi: а се говорн петрь крьтѣннѣ ово мн є заложнѣ| богѣнъ --- крьстѣннѣ за трѣн з перѣпѣ| н товаръ вѣнна кнѣга. Doda li se tome činjenica da evanđelistar ima sve odlike netipične za bosansku tradiciju, dolazi se do zaključka da *Vatikanski evanđelistar* nije pisao bosanski pisar, ali su njegove veze s Bosnom još uvijek nejasne.

bosanske. Pretpostavke o dualističkom učenju bosanskih krstjana, koju je plasirao F. Rački²⁷ a razradio A. Solovjev (1948) bazirajući se na neke leksičke izbore u bosanskim evanđeljima – *нѠсоуѡьнѠн*, *нѠчѣдын* i *нѡнѣ* – Nazor relativizira građom iz drugih izvora. Riječ *нѠсоуѡьнѠн* nalazi se u Očenašu nekoliko bosanskih evanđelja, a njeno značenje u potpunosti odgovara kanonskoj varijanti *нѠсоуѡьнѠн*. Za leksičku varijantu *нѡнѣ*, koja se javlja u Nikoljskom evanđelju u značenju *rodi se*, Nazor nalazi paralelu u hrvatskim glagoljskim tekstovima u kojima leksema *izide* dolazi upravo u značenju *rodi se*.²⁸ I za varijantu *нѠчѣдын*, kojoj Solovjev pridružuje značenje *drugorođeni*, Nazor nalazi potvrde i u kanonskim i u hrvatskim crkvenoslavenskim tekstovima, pa na osnovu svega toga dolazi do zaključka „da navedeni izrazi nisu uvjerljiv materijal za dokazivanje heretičnosti Crkve bosanske” (2005: 544).

U okvirima dosadašnjih proučavanja bosanske crkvenoslavenske pismenosti raspravljano je i o dijalekatskom supstratu ovih tekstova. Prodor dijalekatskih inovacija iz zapadnoštokavske podloge J. Jurić-Kappel vidi u ikavizmu kao najupečatljivijoj crti ove pismenosti, zapravo njenom maniru, zatim refleksu *j < *dj*, refleksu nazala *ę > a* u korijenu *jęti* te refleksu grupe *va < vb*, što ove govore povezuje sa čakavskim narječjem (2008: 210–211). Zapadnoštokavskoj podlozi najvjerovatnije treba pripisati i prelaz *ir > ěr*, koji se evidentira u mnogim bosanskih evanđeljima. S druge strane, rukopisi pisani na ijekavskom terenu čuvaju slovo *jat* na mjestu stare vrijednosti, iako se i u njima bilježe ikavizmi. Na temelju prisustva ovih crta u bosanskim kodeksima Jurić-Kappel ove rukopise raspoređuje odnosno locira ovako – Hval., Mlet., Kop., Nik., Dan., Rad., Div., i Čajn. – pritom je Hval. najzapadniji budući da ima najviše odlika nekadašnjeg zapadnoštokavskoga narječja, dok je najistočnije Čajničko evanđelje (2008: 214). Inače, specifičnosti koje okupljaju ovu skupinu tekstova, kao što su vanjski oblik knjiga, izbor tekstova i njihov raspored, karakteristike

²⁷ Još od radova F. Račkog „Prilozi za povjest bosanskih patarena” (1869) i „Dva nova priloga za povijest bosanskih pataren” (1882) neprestano se gradi mit o bogumilstvu Crkve bosanske i njenih pripadnika. Međutim, većina savremenih istraživača Crkve bosanske odbacila je bogumilsku tezu o bosansko-humskim krstjanima (usp. o tome više u zborniku *Fenomen krstjani u srednjovjekovnoj Bosni i Humu*, ur. F. Šanjek 2005). U bosanskohercegovačkoj historiografiji najznačajniji doprinos rušenju ovoga mita dao je D. Lovrenović.

²⁸ U tom značenju leksema *izide* javlja se nekoliko puta u najstarijem hrvatskoglagojskom misalu (početak 14. st.) i brevijaru Vida Omišljanina (1396): „prežde nežē te sьzdaḥ v čreve znah’ te i prežde nežē izide iz ložesne Jr 1, 4-6, Misal Borg. illir. 4 191d; zatvorenom’ črevomъ d(e)vi izide Br VO 257d iz Homilije Sv. Grgura pape” (Nazor 2005: 543).

pisma, pravopisa i jezika, dopuštaju da se bosanska srednjovjekovna književnost smatra posebnom cjelinom – redakcijom, ravnopravnom svim ostalima unutar slavenskoga svijeta (Jurić-Kappel 2012: 87).

Na tragu Kuninih proučavanja doprinos osvjetljavanju pisma i jezika bosanskih crkvenih rukopisa dala i je L. Nakaš, između ostaloga, i priređivanjem Vrutočkog evanđelja (2015), a danas je moguće drukčije raspravljati i o sadržaju pojedinih glosa izgubljenog Srećkovićevog evanđelja u izdanju Speranskog (1902: 177). Naime, nedavno otkrivanje istovjetnih glosa u Vrutočkom četveroevanđelju (Nakaš 2012) pokazalo je kako određene deformacije teksta Srećkovićevog evanđelja najvjerojatnije nisu rezultat pisarevog previda nego krivog čitanja izdavača.²⁹ Zapravo, sporna glosa u izdanju Speranskog, najvjerojatnije pogrešno pročitana kao *вѣра нѣдина* (*vjera Judina*) ima paralelu u glosi Vrutočkog rukopisa – *вѣра н дѣла* (*vira i dila*). Pronalazak identičnih glosa potvrdio je da su na netačnom čitanju mogući samo netačni zaključci i uzaludne rasprave te upravo zbog toga svakoj interpretaciji starog teksta nužno mora prethoditi tačno čitanje zasnovano na detaljnoj filološkoj analizi.

Kad je riječ o statusu bosanske crkvenoslavenske pismenosti u savremenim raspravama susjednih nacionalnih filologija, pozicija bosanskih tekstova nije jedinstvena, pa se različita tumačenja ove skupine tekstova mogu pronaći čak i kod istoga autora. Jasno je da odnos hrvatske i srpske filologije prema bosanskoj srednjovjekovnoj književnosti nije isti; dok većina hrvatskih filologa ne negira posebnost bosanskoga pisanog identitet, srpska nacionalna filologija poprilično je jedinstvena u određenju statusa i karaktera bosanske ćirilometodske pisane tradicije.

Problemu određenja bosanske skupine crkvenoslavenskih tekstova odnosno tekstova sa bosansko-humskoga tla u okviru hrvatske filologije posvećena je posebna pažnja u Damjanovićevom *Slovu iskona* (2002), gdje se tvrdi kako „bosansko-hercegovačka tradicija, utemeljena na ćirilo-metodskom djelu, pokazuje ono što znamo i o kasnijim kulturnim fenomenima: neki se mogu jasno označiti kao hrvatski, neki kao srpski, a za treće takvo

²⁹ Usporedi o tome kod Kocha, čiji je rad o glosama iz Srećkovićeve zaostavštine nastao prije otkrivanja glosa Vrutočkog rukopisa. Stoga ne čudi Kochov pokušaj da prodre u značenje konstrukcije *vjera Judina* (2004: 60–64).

određenje ili opće nije prihvatljivo ili bi ga bilo jako teško braniti” (2012: 193)³⁰. Dakle, prema Damjanovićevom tumačenju, određeni tekstovi sa bosanskoga tla mogu se tretirati i kao dio hrvatske baštine (npr. Splitski odlomak misala), neki i kao dio srpske baštine, ali sve njih okuplja zajednički kulturni prostor na kojem su nastali.

Određenje bosanske crkvenoslavenske pismenosti u smislu posebne – bosanske redakcije, jasno je iskazano u *Povijesti hrvatskoga jezika I* (2009). Na tragu Kuninih proučavanja M. Mihaljević ovoj skupini crkvenih tekstova priznaje status posebne redakcije:

“Prijeporan je za neke i položaj bosanskih rukopisa. Riječ je zasigurno o tekstovima koji pokazuju više posebnosti: obično se u njima čuvaju stari prijevodi ohridske prevoditeljske škole, a pisani su posebnim oblikom ćirilice koja se zove zapadna ćirilica ili bosančica i koja je pod velikim utjecajima glagoljice. Kada se tome dodaju i preovlađujuće osobine zapadnoštokavskih govora, mislim da je u pravu Herta Kuna kada tvrdi da je riječ o posebnoj redakciji. Ipak, ima onih koji bosansku redakciju smatraju samo podredakcijom. Tada se međutim otvara pitanje koje je redakcije to podredakcija, hrvatske ili srpske. Jasno je da u velikoj mjeri njihov odgovor ovisi o njihovoj političkoj i nacionalnoj pripadnosti.” (2009: 286)

Međutim, nekoliko godina poslije, položaj bosanskih tekstova više nije sporan samo nekima, nego je istom autoru bosanska redakcija ponovo sporna. U gramatici *Hrvatskog crkvenoslavenskog jezika* (2014), u kojoj se u poglavlju o redakcijama govori vrlo slično kao u *Povijesti hrvatskoga jezika*, ali je to ipak iskazano bitno drukčije jer se ranije spomenuta Kunina istraživanja i argumentacija više ne navode:

“Prijeporan je i položaj bosanskih rukopisa. (...) Neki istraživači govore o posebnoj, bosanskoj redakciji, a drugi o podredakciji. Tada je međutim problem koje je to redakcije podredakcija, hrvatske ili srpske. Odgovor na to pitanje ovisi o političkoj i nacionalnoj pripadnosti onih koji zastupaju takve stavove.” (2014: 11)

³⁰ Citiram prema trećem izdanju iz 2012. godine.

Stoga se doista čini najprihvatljivijim tumačenje istoga autora koji kaže da status ove redakcije ponajviše ovisi o političkoj i nacionalnoj pripadnosti onih koji zastupaju takve stavove, iako bi objektivni naučni kriteriji morali biti izvan takvih mjerila. Da procjena do koje je mjere opravdano zadirati u bosanski korpus u smislu integriranja u susjedne nacionalne korpusove ovisi često o ličnoj procjeni autora određenog pregleda ili monografije, govori M. Žagar, pri čemu naglašava neupitnu specifičnost bosanske pismenosti.

“S obzirom na integrativan, višenacionalni karakter bosanske pismenosti (iz kulturološke perspektive XX. i XI. st.), u povijestima opće hrvatske pismenosti ima mjesta i za opis bosanskih, time i ćiriličnih (bosaničnih) spomenika. I ne samo s obzirom na suvremenu perspektivu, nego i iz povijesnoga aspekta: nije jednostavno povući granicu gdje na hrvatskome jugu bosanski kulturni krug graniči s »hrvatskim« – (južno)dalmatinskim. Procjena do koje je mjere opravdano »zadirati« u bosanski korpus pri opisu hrvatske pismenosti (odnosno do koje ga mjere kao svojevrsan »podskup« integrirati u općenacionalne filološke okvire) stvar je još osobne procjene autora pregleda ili monografije. Njezina delikatnost ovisi o osjetljivosti vremena kada se sastavlja. Sama po sebi nije i ne smije biti ni na koji način upitna: pouzdajemo li se u opće kulturne vrijednosti, i ne pristanemo li na isključivost kao nužan model opisa (kao izraza svojevrsnoga »teritorijalnoga« ovladavanja).” (*Povijest hrvatskoga jezika I* 2009: 188)

U okvirima srpske nacionalne filologije stanje je potpuno jasno – bosanska srednjovjekovna pisana baština dio je srpske redakcije crkvenoslavenskog jezika, a argumentacija na kojoj se zasniva takav zaključak polazi od zajedničkog štokavskog dijalekatskog kontinuuma i ćiriličnog pisma. U tom smislu reprezentativno je gledanje J. Grković-Mejdžor na bosansko srednjovjekovno pisano naslijeđe. Iako je nesumnjivo to „да већина рукописа који се везују за тло Босне чине целину и да се издвајају из корпуса оних насталих у исто време у Србији”, posebnost bosanske skupine tekstova u smislu redakcije nije moguća budući da se u njima ne javlja skup sistemskih jezičkih inovacija:

“Сумирајући излагање о црквенославенским босанским споменицима, можемо рећи следеће: они чине архаични огранак писмености која је у Рашкој и Хуму

засведочена у настаријем периоду, крајем XII и почетком XIII века. (...) Но, ако националне редакције старославенског одређујемо, као што је уобичајено, према скупу системских језичких иновација у односу на старославенски, које су настале уношењем вернакуларних црта у наслеђени систем (те отуда бугарска, српска, хрватска, руска редакција и др.) и то, пре свега, на фонолошком плану (...), босанска црквенославенска писменост, лингвистички гледано, не чини посебну језичку редакцију.” (Grković-Mejdžor 2012: 26)

Grković-Mejdžor samo ikavizam smatra sistemskom crtom ovih tekstova (2012: 24), premda i tu posebnost pokušava osporiti navođenjem da postoje rukopisi koji potječu s ijekavskog terena u kojima se slovo jat još uvijek čuva. Na osnovu toga smatra da sam ikavizam ne može biti pokazatelj posebne redakcije. Međutim, ovdje je važno istaći da je tradicionalno bilježenje slova jat u tekstovima s ijekavskog područja znak čuvanja diftonške vrijednosti ovoga vokala, a takva njegova vrijednost upravo je zapadnoštokavska inovacija, kao što je i ikavizam ovih govora sekundaran (Brozović 1985: 66).

I za ostale jezičke odlike tvrdi se da nemaju sistemski status.³¹ Tako naprimjer, kada se pogleda sveukupan kontekst srednjovjekovne bosanske pismenosti, u refleksu *ва(-) ваз-, вас-* (< *въс-*) autorica vidi crkvenoslavenske forme, a ne čakavske crte (2012: 25: f 18). Međutim, prije će biti suprotno s obzirom na to da se refleks *ва* često bilježi kod pisara u čijem se idiomu prepoznaju i druge ‘zapadne’ crte. Tako npr. dijak Kupusac, pisar u kancelariji Stjepana II Kotromanića, u povelji iz 1331. godine, uz očite zapadne crte poput ikavizma: *внръноу, нснкошє, внкь, свндокь, послн*, refleksa */j/* < *dj: *мєє*, zatim šćakavizma: *пншћєннцоу, шћнтовлєнннъ*, ima i refleks *ва* u prijedlogu i prefiksu: *ва, вазєх*. Zbog toga je refleks *ва* kod nekih pisara jednostavnije tumačiti vezom sa čakavskim narječjem nego

³¹ Zanimljivo je, naprimjer, to da Grković-Mejdžor insistira na tome da jezičke odlike koje bi mogle izdvajati bosansku redakciju kao posebnu nemaju sistemski status, dok, s druge strane, *Marijansko evanđelje* na osnovu poznatih inovacija koje ukazuju na štokavski teren smatra najstarijim predstavnikom srpske redakcije (2011: 50).

crkvenoslavenskom formom,³² premda ne treba isključiti ni drugu mogućnost, posebno kod pisara koji su pod jačim utjecajem srpske norme.

Sličnu interpretaciju bosanske grupe evanđelja, u očitoj ideološkoj zamagljenosti,³³ pokazuje i tekstolog slavenske ćirilometodske tradicije A. A. Alekseev, koji bosanske crkvenoslavenske tekstove smatra arhaičnom verzijom unutar srpske tradicije evanđelja, tzv. *mještovitom redakcijom* odnosno kontaminiranim tekstom. Iako nigdje ne pojašnjava na osnovu čega izvodi zaključak o mještovitoj redakciji, pa i o mogućoj *naknadnoj preradi*, moglo bi se pretpostaviti da ovakvo tumačenje bosanske grupe zasniva na osnovu leksičkih izbora Čajn. evanđelja u kojem je evidentan utjecaj srpske verzije evanđelja. Međutim, Alekseev zanemaruje rezultate svih prethodnih istraživača ovih tekstova tvrdeći da ovi rukopisi ne posjeduju jedinstvo tradicije³⁴:

“Без обзира, међутим, на неке заједничке црте и на разне лексичке и граматичке архаизме, ‘богумилски’ рукописи не поседују текст који би говорио о јединству традиције. Присуство архаизама и непреведених грецизам може, заправо, да сведочи не о древности текстова, већ о старини извора коришћених при њиховом састављању као и о накнадној редакцији, при чему треба имати у виду могућност да је у питању прерада, мешовита редакција, контаминирани текст, mixed text.” (Alekseev 2001: 43)

Tome je bliska i vizura V. Savića, koji bosansku pisanu tradiciju također posmatra kao integralni dio srpske redakcije tvrdeći da je „на јужнословенском простору између

³² J. Grković-Mejdžor svoje tumačenje zasniva na tome da u pregledanim poveljama iz Bosne ne nalazi takve primjere (2012: 25: f. 18).

³³ То закључујем на основу оваквог виђења: „Очуваност архаичних типова текста у земљама западно од Бугарске, које су, без обзира на данашње именовање, по својој историјској перспективи српске, заслужује посебну пажњу” (Alekseev 2001: 43).

³⁴ Tekstološka istraživanja bosanskih evanđelja (Grickat 1961–1962) davno su potvrdila jedinstvo ove grupe evanđelja u onom smislu u kojem *характер текстовых групп* definira i sam Aleseev: „В принципе извод (текстовой тип) при обследовании его методом калькуляции не должен распадаться на замкнутые группы рукописей, все источники должны обладать более или менее однородным и тождественным текстом. В этом случае задача исследования состоит в том, чтобы найти средний, медиальный, типичный текст извода в одном из его источников. Но и при господстве извода некоторые рукописи в силу случайных причин могут остаться в стороне от основного пути развития текста, они могут сохранить в более чистом виде какие-то древние этапы развития текста или даже его первоначальный облик. Обнаружение таких источников возможно, конечно, только при сплошном их обследовании, надежда на их открытие служит утешением исследователю, который, имея дело с изводом, все-таки хотел бы добраться до архетипа.” *Текстология славянской библии* (1999): <http://ksana-k.narod.ru/Book/alekseev/02/32.htm>.

Хрвата и Бугара (пре диференцирања савремених групација) од давнина распоређен најбројнији јужнословенски, српски народ” (2016: 273)³⁵. Analizirajući Miroslavljevo evanđelje u kontekstu srpske redakcije, koje je, prema autorovim riječima, nastalo na prostoru Raške a ne Huma, Savić je posebnu pažnju posvetio refleksu slogotvornog / l u ovom spomeniku, pa smatra da „дијалекатски рефлекс вокалног л, који обједињује кључне српске споменике, показује да је околина Призрена била расадником српске писмености” (2016: 305). Међутим, у складу с оним што је већ речено о рефлексу vokalnog / l у bosanskim i hrvatskim tekstovima, ovakav zaključak danas se može odbaciti najprije zbog toga što se zasniva na savremenoj dijalekatskoj slici prizrensko-južnomoravskih govora, a ne na građi koju nude srednjovjekovni tekstovi.

Na koncu, kada se uzme u obzir sve ono što je dosad izrečeno o bosanskoj crkvenoslavenskoj pismenosti, pitanje je – šta se uopće može zaključiti? Budući da su slavenske redakcije crkvenoslavenskog jezika sociolingvistički uvjetovane, njihovo oblikovanje definirano je društveno-političkim i jezičkim prilikama u kojima se formiraju i opstaju, pa je u pokušaju sinteze onoga što je u dosadašnjim proučavanjima isticano, moguće izdvojiti sljedeće: bosanska crkvenoslavenska pismenost, uz sve ono što je povezuje sa susjednim redakcijskim pismenostima kao kulturno-jezičkom fenomenu koji baštini ćirilometodsku tradiciju, može se smatrati samosvojnim entitetom – posebnom redakcijom kojoj status osiguravaju svi sociolingvistički relevantni kriteriji: društveno-politički, crkvenoorganizacijski, te, posebno, jezički.

Društveno-politički kontekst u kojima nastaje bosanska srednjovjekovna književnost od najstarijeg perioda određen je specifičnim političkim i konfesionalnim prilikama u bosanskoj državi. Još od crkvenog raskola 1054. godine Bosna se nalazi na šavu dvaju crkvenih blokova, što ne dozvoljava, ni od najranijega perioda, postavljanje apsolutne jednakosti između bosanske i susjednih ćirilometodskih tradicija. Za razliku od crkvenih rukopisa srpske redakcije, koji pripadaju istočnopравославном bizantijskom kulturnom krugu poznatom kao *Slavia Orthodoxa*, i hrvatske redakcije koja se ostvaruje u okviru rimokatoličkog kulturnog kruga *Slavia Catolica*, većina sačuvanih bosanskih religijskih

³⁵ Ovakva interpretacija se uklapa u shvatanje o „zapadnim srpskim zemljama” koje suvereno živi u savremenim raspravama srpske nacionalne filologije. Vidi npr. određenje Bosne kao „југозападни српски простор” (Savić 2016: 278).

kodeksa nastala je u krugu posebne crkvene organizacije – šizmatičke Crkve bosanske. Smjenjujući raniju Bosansku biskupiju, koja je bila dio rimske crkvene organizacije, a najvjerojatnije se oslanjala na crkvenu pokrajinu koja je bila pod jurisdikcijom sv. Metoda, nadbiskupa u Sirmiju, bosansko katoličko i ćirilometodsko kršćanstvo transformiralo se u šizmatičko, a Bosanska biskupija u autokefalnu Crkvu bosansku (Lovrenović 2015: 66–67). Ova činjenica odigrat će presudnu ulogu u oblikovanju bosanske kasnosrednjovjekovne ćirilometodske tradicije.

Upravo se priroda crkvene organizacije u Bosni odrazila i u nizu drugih specifičnosti kao što je sistem žanrova, te se bosanska i srpska srednjovjekovna književnost razlikuju i po tome što je u srpskoj redakciji sistem žanrova složeniji i vodi porijeklo od bizantijskog, dok se Crkva bosanska – u sklopu opće tendencije očuvanja arhaičnosti – zadovoljava prvobitnim fondom staroslavenskih knjiga. Zbog toga u bosanskoj tradiciji 14. i 15. st. ne nalazimo ni u tragovima brojne žanrove koji su baš tipični za srpsku redakciju, kao što su historiografska djela (hronike, rodoslovi i ljetopisi), kao ni prevodnu literaturu koja je na istoku bizantijske provenijencije (Špadijer 2016: 132). Bosanska crkvenoslavenska pismenost iz kruga Crkve bosanske u tom kontekstu se razlikuje i od hrvatske s obzirom na to da u njen korpus ne ulaze brojni liturgijski tekstovi – misali, brevijari, rituali – koji su upravo karakteristični za hrvatsku srednjovjekovnu književnost.

U jezičkom smislu, crkvenoslavenski jezik koji su utemeljila solunska braća u drugoj polovini 9. stoljeća već se od 11. stoljeća zasniva na knjiškoj tradiciji, pa i njegova norma slabi na svim razinama (Mihaljević 2014: 10). Zbog toga je utkivanje lokalnih idioma u crkvenoslavensku strukturu najvažnija osobina posebnosti redakcija, a u bosanskim prilikama zapadnoštokavsko narječje čini osnovicu ove grupe tekstova. Specifičan geografski položaj zapadnoštokavskih govora odnosno njihova bliskost sa čakavskim narječjem polučio je snop izoglosa koje u vidu dijalekatskih inovacija markiraju ove tekstove prema susjednim redakcijama: čakavsko-zapadnoštokavske crte približavaju ih hrvatskoj redakciji, štokavske inovacije približavaju ih srpskim.

Predmigraciona slika bosanskog dijalekatskoga kompleksa, koji je najvećim dijelom pripadao zapadnoštokavskom narječju, pretpostavlja niz prijelaznih govora koji su u prošlosti, prije velikih migracija, bili čvršće povezani sa čakavskim govorima, a genetske

veze čakavskih i zapadnoštokavskih govora, prema Brozovićevom tumačenju, kasnije su potisnute u izvansistemske arhaizme. Vrlo je vjerovatno da su čakavski govorni tipovi egzistirali na prostoru između Kupe, Save i Une, te da su graničili sa šćakavskim ikavskim govorima u četverokutu Sava-Una-Kozara-Vrbaš (Brozović 1963: 52), a popustljivoj granici između čakavskih i zapadnoštokavskih govora³⁶ u drugom razdoblju razvoja srednjojužnoslavenskog dijasistema, od kraja 12. do kraja 15. stoljeća, svjedočanstva bi trebali biti pisani spomenici srednjovjekovne Bosne. Upravo je drugo razdoblje razvoja ovoga dijasistema, označeno kao doba izrazite dijalekatske diferencijacije (Brozović 1970: 14–15; Lisac 2009b: 266), vrijeme oformljenja crkvenoslavenskih redakcija kao posebnih identiteta, pa je kompleks bosanskih dijalekata u tom smisli posebno značajan kao zona ukrštavanja čakavskih i istočnoštokavskih izoglosa.

Međutim, drugo je pitanje, i to od presudne važnosti, u kojoj mjeri pisana riječ čuva tragove ovih veza i da li jezičko stanje koje pokazuju srednjovjekovni tekstovi omogućava stvaranje pouzdane slike govornih idioma područja i razdoblja u kojima su ti tekstovi nastali? Nema sumnje u to da prodor dijalekatskih inovacija u pisanu riječ ne prati govorno stanje, posebno kada se ima u vidu shvatanje da literarni izraz ima svoje zakonomjernosti odnosno da je ekstraligvistički određen. Stoga je često isticano to da učešće pisara u oblikovanju teksta ima ključnu ulogu; nepostojanje čvrste norme, naobrazba pisara, njegov odnos prema tekstu, pravila rada kancelarije i niz drugih faktora zasigurno su davali pečat pisanoj riječi. U sferi crkvenoslavenske pismenosti, tome treba dodati i utjecaj predloška, a sve spomenuto navodi na promišljanje da pojednostavljena izoliranja dijalekatskih crta ne omogućavaju sigurne zaključke. Doda li se tome nedovoljna istraženost korpusa bosanskih crkvenih tekstova,³⁷ stanje postaje još zamagljenije.

Ipak, u historiji jezika davno je istaknuto da određene dijalekatske crte bosanskih govora markiraju srednjovjekovne tekstove ovoga područja. Najvažnija od tih crta svakako

³⁶ P. Ivić pretpostavlja da je u srednjem vijeku prelaz od štokavštine ka čakavštini bio postupan duž cijele linije njihovog dodira da je čak neumjesno pitanje gdje je bila granica ova dva narječja (1985: 37)

³⁷ Upravo neispitanost korpusa tekstova može proizvesti zaključak prisustan u srpskoj filologiji da refleksi slogotovnog *l* u vidu *lu* povezuje srpske spomenike.

je ikavizam, a tezom o *ikavskom pisanom maniru*³⁸ (Kuna 1978: 79; Jurić-Kappel 2008: 2010) u dosadašnjim proučavanjima pokušalo se odgovoriti na ikavizme koji su prisutni u tekstovima koji zasigurno nisu nastali na ikavskom dijalekatskom terenu,³⁹ „iako nije objašnjeno kada, gdje, zašto i kako je taj manir nastao” (Nakaš 2010: 32). O razlozima izbora ikavizma, pa i njegovoj dominaciji u tekstovima srednjovjekovne Bosne, trebalo bi razmišljati i u kontekstu opće slike zapadnih govora (Ivić 1956: 145); ikavski su govori i u međuriječju Bosne i Vrbasa, a takav je i livanjsko-vrbaski dijalekt (Brozović 1963: 52; 1970: 387), čiji se ikavizam odražava u tekstovima pisanim u Visokom, Kreševu, Kraljevoj Sutjesci, Bobovcu, Trstivnici (Nakaš 2010: 38). Osim toga, za staru ikavsko-ijekavsku granicu, ili, preciznije rečeno, granicu ikavskih govora i onih koji čuvaju diftonšku vrijednost jata, trebalo bi, barem kada je riječ o središnjem bosanskom prostoru, pretpostaviti da nije mogla biti oštra s obzirom na to da između ovih govora nije bilo prirodnih barijera. U sklopu ovakvoga viđenja bili su mogući i prijelazni govori tipovi⁴⁰ u kojim su supostojali ikavski i diftonški refleksi jata.

Međutim, o razlozima pobjede ikavizma u pisanom izrazu još uvijek se može samo nagađati, ali obojenost većine crkvenoslavenskih tekstova⁴¹ ovim refleksom, te granice njegove rasprostranjenosti u epigrafskim tekstovima,⁴² najvjerojatnije ukazuju na prestižnost ikavskih likova u odnosu na one u kojima se tradicionalno bilježi slovo jat, a

³⁸ Teza o ikavskom maniru rukopisa srednjovjekovne Bosne istaknuta je prije H. Kune. O ikavizmu kao pisarskoj tradiciji odnosno maniru govorio je dijalektolog P. Ivić (1956: 145), ali i A. Belić: „Иако је у Босни (нарочито западној) икавизам у народној употреби, ипак оваква искључива употреба показује манир, стил канцеларије” (1956: 83).

³⁹ Takve su, npr., povelje nastale u kancelariji Stjepana II Kotromanića. Vidi o tome u poglavlju o refleksima jata.

⁴⁰ Osim poneretvanskog ikavsko-ijekavskog dijalekta (Brozović 1970: 387), moguće je da su i na središnjem bosanskom prostoru postojali govorni tipovi sa sličnom zamjenom jata.

⁴¹ Doista je teško pretpostaviti da je većina sačuvanih bosanskih crkvenih kodeksa s ikavskoga terena, ali treba imati u vidu i to da se i u rukopisima koji su pisani na prostoru istočnobosanskog dijalekta, kao npr. Čajn. evanđelje, nalaze ikavizmi. U tom kontekstu posebno je značajno Evanđelje iz Dovolje, u kojem se javljaju primjeri koji sugeriraju na ijekavski (diftonški) refleks. Vidi o tome u poglavlju i refleksima jata.

⁴² Npr., natpisi sa prostora istočnobosanskog i istočnohercegovačkog dijalekta također imaju ikavizme; ikavski refleks najprisutniji je u leksemama koje su ujedno i najfrekventnije u epigrafskom žanru, a to su oblici glagola *sěci*, vlastito ime *Stěpan* i naziv za stećak – *bělěg*. Stoga ovi likovi mogu ilustrirati dokaz funkcioniranja ikavizma u okviru manira: *usiče* (Opličići, 33), *siče* (Boljuni, 66), *usiče* (Vlađevina, 223), *isikoše* (Ričica, 242), *usiče* (Vlađevina, 223); *Stipko* (Premilovo, 89), *Stipьka* (Veličani, 102); *biligь* (Humsko, 190); *biligь* (Sniježnica, 305). Usp. u zbornicima M. Vege (1962–1970).

kada određena jezička crta postane prestižna, kao što je to slučaj s ikavizmom, ona postaje i nadregionalna.⁴³

Pored ikavizma, na bliskost zapadnih bosanskih govora sa čakavskim ukazuje i niz drugih jezičkih osobina koje nalazimo i u bosanskim crkvenoslavenskim rukopisima. U njima se sporadično evidentira prijelaz *vb > va*, zatim primjeri */*dj/ > /j/*, te rijetki primjeri prelaska prednjeg nazala iza palatalnih konsonanata kao */a/*, posebno u korijenu *jēti > jati*, a ove jezičke izoglose potvrđuju zapadnoštokavski karakter spomenika (Jurić-Kappel 2008: 210). Tome treba pridružiti i refleks diftongiziranog slogotvornog *l* kao crtu koja ima zapadno ishodište (Brozović 1970: 392), te hiperdiftongizaciju u sekvence *ěr < ir*, ali i izvan nje (Nakaš 2010: 34–35). Istina, u konzervativnom tekstu kakav je crkvenoslavenski ovakve pojave nisu sistemske, ali se ipak bilježe u većini bosanskih rukopisa i povezuju ih u cjelinu.

U sociolingvističkom smislu, odnos bosanske crkvenoslavenske pismenosti, kojoj pripadaju liturgijski tekstovi, i bosanskog štokavskog idioma, kojim su pisani diplomatski dokumenti, ali i natpisi na stećcima, ima sva obilježja svojstvena diglosiji. Diglosija podrazumijeva shvatanje o dva nivoa pismenosti – ezoteričkom i egzoteričkom – a u srednjovjekovnom periodu obilježavala je pismenost većeg dijela Evrope, gdje se dualizam reflektirao kroz upotrebu latinskog i narodnog jezika, dok je u slavenskom svijetu ulogu jezika kulta imao crkvenoslavenski jezik (Bubalo 2016: 22). Poznato je da je osnovna karakteristika diglosije upravo funkcionalna podjela na višu i nižu inačicu koje, ujedno, zadovoljavaju i različite potrebe jedne zajednice (Mihaljević 2015: 19). Viša inačica je rezervirana za književna djela, a budući da je u našem slučaju riječ o srednjovjekovnom razdoblju, prestižnost redakcijskih tekstova zasniva se na povezanosti ovog jezičkog izraza sa crkvom. Suprotno tome, niža inačica, koja se ostvaruje u administrativno-pravnim dokumentima, ima pragmatičku funkciju, a korespondencija ovoga tipa pisana je jezikom

⁴³ U tom smislu L. Nakaš kaže sljedeće: „Da bi se uopće moglo govoriti o ikavskom pisanom maniru u *ukupnoj* pismenosti srednjovjekovne Bosne potrebno je upravo pretpostaviti da je negdje na njenom teritoriju jedno vrijeme u govoru prirodno funkcionirao ikavizam. Trebalo je, također, da ikavizam ima i neku simboličku vrijednost – u smislu prestižnog govora (...) Treba li spominjati da to mjesto i vrijeme mora biti uistinu posebno da bi se govorne odlike počele javljati u pismu? Prije svega, to je mjesto u kojem postoji pisana i duhovna kultura, čemu temelj mora biti i u određenom materijalnom blagostanju. Takav argument po sebi je dovoljan za status prestižnosti jednog idioma” (2010: 33).

bliskim narodnom idiomu uz poštivanje pravila *ars dictaminis*. Međutim, to svakako ne znači da se ove inačice ne prepliću, a stepen prodora crkvenoslavenskih jezičkih odlika u nižu inačicu ovisi o sadržajno-stilskim zahtjevima (Gabrić-Bagarić 2005: 125), zatim obrazovanosti pisara, ali i drugim ekstralingvističkim faktorima.

Prema Uspenskom, koncept jezičke norme odnosno pravilnosti jezika u uvjetima diglosije povezan je isključivo s knjiškim jezikom, a prvenstveno se manifestira kroz njegovo kodificiranje, dok se neknjiževni jezik načelno ne može ni kodificirati. U skladu s tim, jezik knjige u jezičkoj svijesti živi kao kodificirana odnosno normirana verzija jezika i samo se taj jezik u takvoj zajednici percipira kao ispravan, dok se neknjiževni jezik razumije kao odstupanje od norme (1995: 6). Ovakvo gledište dobro objašnjava stanje koje pokazuju i bosanski srednjovjekovni tekstovi.

Naime, prožimanje jezičkih odlika iz ovih dviju struktura najčešće ima upravo stilističku funkciju. To se dobro uočava u jakim pozicijama teksta administrativno-pravnih dokumenata, u njihovim uvodnim dijelovima, u kojima su crkvenoslavenske konstrukcije signali svečanosti. Osim toga, i u natpisima na kamenu stilogenost se nerijetko postiže infiltriranjem jezičkih specifičnosti iz više inačice – crkvenoslavenskog jezika. S druge strane, centralni dijelovi ovih tekstova su, kao što je već rečeno, pisani jezikom bliskim narodnom. Međutim, pravila pisanja srednjovjekovnog pravnog dokumenta poznata kao *ars dictaminis* ne dozvoljavaju, barem na sintaksičkoj razini, da tvrdimo kako su ti dokumenti pisani čistim narodnim. Stoga upravo hibridnost jezika i pravnih i epigrafskih tekstova pokazuje njihovu vezu sa prestižnim književnim jezikom.

Osim toga, još jedna važna odlika diglosije prepoznaje se u tome da je viša inačica eksplicitno normirana, formalno se uči, dok se, suprotno tome, niža inačica uči kao maternji jezik (Uspenski 1994: 5; Mihaljević 2014: 20). To je za opis jezika srednjovjekovne pismenosti izuzetno važno jer, npr., prodor inovacija u crkvenoslavenske tekstove često ovisi o obrazovanosti pisara i njegovom poznavanju norme knjiškoga jezika.

Kad je riječ o klasifikaciji crkvenih rukopisa bosanske ćirilometodske pismenosti, mora se naglasiti da je to složen zadatak budući da se radi o tekstovima koji su u odnosu na više kriterija raznovrsni. Pored kriterija pisma – koji ih dijeli na glagoljične i ćirilične –

konfesionalna pripadnost rukopisa dodatno usložnjava sliku. Iako je najveći broj crkvenih tekstova nastao u krugu Crkve bosanske, nekoliko je rukopisa izvan tog kruga, uglavnom iz starijeg razdoblja, ali je njihova povezanost sa bosanskom pisanom tradicijom u dosadašnjim proučavanjima često isticana.

Na prvom mjestu valja naglasiti da se s bosanskim prostorom povezuju i neki najstariji glagoljični spomenici poput kanonskog Marijanskog evanđelja te prve stranice Kijevskih listića. Još je V. Jagić na osnovu primjera denazalizacije $\pi > u$, prijelaza grupe $\text{вѣ} > u$, zamjene $\text{ѣ} > i$ te nekih drugih jezičkih osobina (1883: 424–425) prepostavio štokavsko područje kao mjesto porijekla pisara Mar. evanđelja. Konzervativna glagoljična grafija u spletu sa štokavskim inovacijama upućuje na sredinu u kojoj se prepliću glagoljica i ćirilica, a upravo bi to mogao biti bosanski prostor. Ipak, važno je istaći da je zbog arhaičnosti teksta, odnosno niskog procenta prodora inovacija, konačne odgovore na pitanje provenijencije ovoga spomenika teško očekivati, a rasprave u smislu pripadnosti nekoj od južnoslavenskih redakcija pokazuju se često isforsiranim budući da se redakcijom ne može smatrati ništa što je starije od 12. stoljeća (Grickat 2004: 31).

Slično je i sa prvom stranicom Kijevskih listića,⁴⁴ koja sadrži odlomak iz Pavlove poslanice Rimljanima. Nastanak ovog fragmenta povezivao se s dubrovačkim područjem (Pantelić 1985), a najnovija istraživanja pravopisa ove stranice govore da je riječ o pisaru koji je potekao s prostora na kojem se ukrštavaju glagoljica i ćirilica, dok jezik fragmenta ide u prilog tumačenju koje kaže da je pisar ove stranice iz dubine štokavske teritorije⁴⁵ (Savić 2014: 285 i 229).

Od najstarijih ćirilčnih spomenika koji se povezuju sa bosanskom tradicijom treba najprije spomenuti Mirosavljevo evanđelje, pisano za humskog kneza Miroslava, čije paleografsko-ortografske karakteristike čine osnovu bosanske pisarske tradicije, iako je to evanđelistar organiziran prema liturgijskom čitanju u istočnom obredu (Kuna 2008: 91).

⁴⁴ Glagoljični Kijevski listići su najstariji crkvenoslavenski fragmenti misne knjige – sakramentara; prvih 13 stranica ovoga spomenika pisano je na češkom području, dok je prva stranica prvoga lista nastala nešto kasnije.

⁴⁵ M. Pantelić je, slijedeći raniju pretpostavku J. Hamma (1979: 93–94), ustanovila da je ovu stranicu pisao isti pisar koji je autor i 19 naknadno unesenih pashalija u Sinajskom služabniku (1984: 29–32), dok je Miklas, analizirajući neke druge najstarije tekstove pisane na Sinaju, utvrdio da je riječ o pisaru Dimitriju (2012: 31).

Upravo je zbog toga dilema kome pripada Mirosavljevo evanđelje, kako tvrdi H. Kuna, nerješiva ako se postavlja kategorički.

Najstarijem razdoblju bosanske crkvenoslavenske pismenosti pripadaju i glagoljični Grškovićev i Mihanovićev odlomak apostola za koje se pretpostavlja da su nastali u 12. stoljeću. Istraživači ovih glagoljskih fragmenata apostola utvrdili su da se njihovi tekstovi dobro slažu sa najstarijim staroslavenskim apostolima, pa njihova pojava svjedoči o tome da je u Bosni glagoljica prethodila ćirilici. Najvjerovatnije je već krajem 12. ili početkom 13. stoljeća na prostoru istočno od rijeka Krke i Vrbasa glagoljicu zamijenila ćirilica (Žagar 2007b), te upravo zbog toga grafijski sistem ćirilice bosanskog područja pokazuje snažno oslanjanje na glagoljičnu tradiciju.

Starijoj skupini tekstova pridružuje se i glagoljični Splitski odlomak misala, sačinjen na elementima rimske liturgije, najvjerovatnije u vrijeme pokušaja uspostave autoriteta Rimske crkve u 13. stoljeću (Štefanić 1957: 132). Tekst je pisan glagoljicom koju nisu zahvatili procesi koji su doveli do uglate, a sadrži fragment misala čija su sastavnica obrasci iz tzv. *propriuma sanctorum* za mjesec decembar. Detaljnom analizom fragmenata V. Štefanić je zaključio da se redakcija Splitskog odlomka bolje slaže sa starijim glagoljskim i ćirilskim tekstovima negoli sa poznatim hrvatskim tekstovima 14. i 15. st., pri čemu je posebno evidentno podudaranje sa bosanskim ćiriličkim tekstovima (1957: 85). I jezičke karakteristike fragmenata idu u prilog toj pretpostavci budući da se snažan prodor ikavizma ne može objasniti u krugu hrvatskoglagoljske zapadne škole (1957: 89).

Među mlađim tekstovima koji su pisani u stilu bosanske tradicije, ali ne i u krugu Crkve bosanske, su Kijevski odlomci parimejnika. Tekst ovih listova, koji sadrže priče iz Staroga zavjeta, liturgijskog je karaktera, a sačinjen je po obredu istočne crkve (Kuna 1970: 98). Listići su posebno zanimljivi zbog toga što u gotovo svim specifičnim pojedinostima pokazuju tipične osobine bosanske crkvenoslavenske pismenosti. Pored slovnih oblika koji su podudarni sa drugim bosanskim tekstovima, u pravopisu je zanimljivo potpuno odsustvo ligature ѿ, iznimno rijetka pojava ligature ѡ, kao i posebnog oblikovanja palatala /l/ i /n/. U tekstu nema primjera zamjene jata, što može ukazivati na prostore u kojima se još uvijek čuva diftonška vrijednost ovoga glasa (1970: 98–99).

Najveći broj sačuvanih religijskih kodeksa i fragmenata srednjovjekovne Bosne ipak pripada korpusu tekstova Crkve bosanske. U žanrovskom pogledu to su uglavnom novozavjetni tekstovi – petnaestak četveroevanđelja, četiri apostola, tri apokalipse, te od starozavjetnih Psaltir u sklopu Hvalovog zbornika. Na osnovu sačuvanih rukopisa osnovano se može pretpostaviti da je u bosanskom srednjem vijeku najcjenjenija knjiga bilo četveroevanđelje, i to upravo zbog toga što je i najviše sačuvanih evanđelja. Nedavno je ovoj grupi tekstova pridružen još jedan relativno očuvan kodeks – *Evanđelje № 697* Arhiva Filijale Instituta za historiju Ruske akademije nauka (Zapadnoevropska sekcija) u Sankt-Peterburgu.⁴⁶ S druge strane, dvolist bosanskog evanđelja poznat kao Belićeve listići nedavno je identificiran kao dio Vrutočkog evanđelja (Nakaš 2013: 8–10), dok se još šest listova ovog evanđelja čuva u Biblioteci Srpske patrijaršije⁴⁷ u Beogradu. To znači da se kompletan popis bosanskih biblijskih tekstova još uvijek ne može sačiniti, čemu je otežavajuća okolnost i činjenica da najveći broj njih još uvijek čeka filološku analizu.

U kontekstu definiranja biblijskih žanrova zastupljenih u Crkvi bosanskoj posebno su zanimljiva posljednja istraživanja Psaltira iz Hvalovog zbornika, koja daju novi uvid u odnos bosanskih krstjana prema Starom zavjetu. Općeprihvaćenu tezu da su krstjani od starozavjetnih knjiga cijenili samo Psaltir poprilično dovode u sumnju zaključci Mary MacRobert, čiji nalazi pokazuju kako je Hval koristio predložak srpske redakcije (2012: 263–264), što ukazuje na mogućnost da ova knjiga u Crkvi bosanskoj nije imala dugu tradiciju. Iako je tekst ovog Psaltira u ortografskom i jezičkom pogledu satkan u stilu bosanske pisarske tradicije, zaključci zasnovani na grafijsko-jezičkim odlikama novozavjetnog dijela knjige preslikani su i na Psaltir, dok leksičke varijante vrlo uvjerljivo potvrđuju stanje koje pokazuju slični psaltiri srpske redakcije. Da Hval nije dobro poznavao Psaltir, dokazuju i primjeri grešaka različite prirode (2012: 272–275),⁴⁸ a razloge

⁴⁶ Ovaj petrogradski rukopis, o kojem je prva pisala i identificirala ga kao bosanski M. Harisijadis (1977), sudeći po jezičkim odlikama, na prvom mjestu leksičkim, predstavlja neopisivo važnu kariku u lancu bosanskog stabla. Paleografskom analizom Evanđelja № 697 i Giljferdingovog apostola № 14 ustanovio sam da je ova dva rukopisa pisao isti pisar, što je za srednjovjekovne prilike veoma važno budući da su kodeksi koje je pisao isti pisar iznimno rijetki, a tek će buduća proučavanja moći pokazati mijene slovnih formi i jezičko nijansiranje unutar tekstova istog autora. Usp. o tome Kardaš (2016).

⁴⁷ Ovaj fragment Vrutočkog četveroevanđelja pohranjen je u Biblioteci Srpske patrijaršije u Beogradu pod signaturom 313. Vidi f. 8.

⁴⁸ Vrsta grešaka odnosno zamjene sličnih slova ukazuju na predložak, koji je zasigurno ćirilčni.

uvrštavanja ove starozavjetne knjige u Zbornik možda treba tražiti u drugim okolnostima izvan jezičkih.

Međutim, žanrovska određenja sačuvanoga korpusa tekstova Crkve bosanske zahtijevaju i stanovite revizije. To što su danas preživjeli uglavnom novozavjetni tekstovi ne može biti pouzdan argument za zaključak o skromnosti tog korpusa, a takvu kvalifikaciju ne podržavaju ni razlozi njihove opstojnosti nakon propasti kraljevstva. Naime, u pravoslavnim manastirima preživjeli su oni tekstovi čijom su se adaptacijom mogle zadovoljiti liturgijske potrebe srpske pravoslavne crkve. Budući da su to u prvom redu novozavjetne knjige – *čtetveroevandġelja*, razlozi njihova opstanka postaju sasvim jasni. Tekstovima neupotrebljivim susjednim crkvama prijetila je ista sudbina kao i Crkvi bosanskoj – nestanak. Osim toga, protiv spomenute tvrdnje o skromnosti korpusa uvjerljivo govore *Plovdivski zbornik*⁴⁹ koji sadrži i čuvenu legendu *Početje svijeta*, zatim *Listići iz Monteprandona*, te novopronađeni kalendar svetaca u sastavu ćirilćnog zbornika *Libro di mantica* iz Parme.⁵⁰ Stoga, savremena žanrovska skromnost sačuvanoga korpusa nije nužno slika srednjovjekovnog stanja i iznošenje takvih tvrdnji treba pratiti veća opreznost, a mogućnost pronalaska novih rukopisa ostaje uvijek otvorena.

Za nebiblijske žanrove Crkve bosanske, sudeći po Listićima iz Monteprandona te mlađim poput novopronađenog kalendara *Libro de Mantica*, moralo bi se pretpostaviti da ih je bilo više. Mogućnost postojanja katehetskog žanra davno je nagoviještena na osnovu Listića iz Monteprandona koje su objavili i analizirali Thalloczy i Jagić (1905). Raspravljalo se i o njihovoj heretićnosti (Ćirković 1982; S. Graciotti 1995), ali novi pogled na tekst, zasnovan na preciznijem ćitanju, potvrđuje reminiscenciju na Sveto pismo, bez ikakvih aluzija na herezu (Nakaš 2015: 391)⁵¹. U svakom slučaju, danas se samo možemo nadati da je neki od tih rukopisa sačuvan, što bi, u svakom slučaju, olakšalo rekonstrukciju žanrova srednjovjekovne Bosne.

⁴⁹ Ovaj zbornik, uz iscrpan pogovor, nedavno je izdala L. Nakaš: *Plovdivska bosanska knjiga*, Forum Bosnae, 2006.

⁵⁰ Kalendar u sklopu rukopisa *Libro di mantica* Kolekcije De Rossi Biblioteke Palatina nedavno je otkrila E. Mazrak, a filološki opis saćinila L. Nakaš. Više o tome E. Mazrak i L. Nakaš (2016).

⁵¹ Usporedi o tome ćitanje rijeći *vasapnu / vaspnu*, na kojoj S. Graciotti temelji heretićku interpretaciju, i revidirano ćitanje L. Nakaš – *va sarcih* – koje otvara mogućnost drukćije interpretacije (Nakaš 2015: 386–387).

Na samom kraju uvodne rasprave preostaje da se precizira i terminologija kojom ću se služiti u ovom radu. S obzirom na to da je predmet ovog istraživanja rukopis koji je nastao u okrilju Crkve bosanske, slijedim one istraživače koji ovu grupu crkvenoslavenskih tekstova, na temelju njima inherentnih grafijskih i jezičkih karakteristika, izdvajaju u jedinstvenu i zaokruženu cjelinu (Nazor 2005: 541), bosansku školu (Grickat 1961–1962: 27) ili bosansku redakciju (Kuna 1965, 1973, 1977, 2008). Odrednica bosansko-humska redakcija, koja se uvriježila u hrvatskoj filologiji, adekvatna je onda kada se tekstovi nastali na prostoru Bosne i Huma okupljaju u jednu skupinu na osnovu grafijskih odlika, ali to ne rješava složeno pitanje dijalekatskog supstrata odnosno jezika. Ako se uvaži shvatanje prema kojem se status određene redakcije definira prije svega na temelju jezičkih crta, onda se između rukopisa nastalih u Bosni i onih nastalih u Humu – barem najstarijih poput Mir. evanđelja – ne može postaviti potpuna jednakost budući da, prema onome do čega je došla historijska dijalektologija, ova područja pripadaju dvama narječjima u srednjem vijeku. Tekstovi Crkve bosanske nastali su na dijalekatskom području koje se podudara sa granicama nekadašnje zapadne štokavštine, čija je najvažnija odlika već spominjana bliskost sa čakavskim narječjem, dok ove jezičke crte nisu svojstvene istočnohumskom dijalektu. U skladu s tim, najbliže mi je tumačenje prema kojem je Mir. evanđelistar, uz sve ono što ovaj rukopis povezuje sa bosanskom grupom, reprezent starije zetsko-humske redakcije (Belić 1938: 226, Hamm 1974: 197).

U pogledu pisma kojim su pisani bosanski crkvenoslavenski tekstovi, slijedim one istraživače koji ovo pismo tretiraju varijantom zapadne ćirilice (Mošin 1965: 177, Nakaš 2010: 31). Naime, široka upotreba zapadnog ćiriličnog pisma, s obzirom na geografsku (tekstovi s bosansko-humskoga područja, dalmatinskog i dubrovačkog), vremensku (tekstovi pisani od 11. do 19. stoljeća) i funkcionalnu razuđenost (diplomatski dokumenti, crkveni rukopisi, natpisi na kamenu itd.), već odavno nameće potrebu definiranja različitih podtipova ovoga pisma. Tumačenje prema kojem je „zapadna ćirilica hiperonim za različite vrste pisma kakve su se razvijale na zapadnom Balkanu” (Nakaš 2010: 31) smatram najpreciznijim. U skladu s tim, u ovom se radu bosanska crkvena ćirilica tretira kao jedan od funkcionalnih varijeteta zapadne ćirilice u srednjem vijeku.

I. 2. Dosadašnja proučavanja Kopitarova četveroevandělja

Prve podatke o Kopitarovom četveroevanděljju dao je ruski slavist G. A. Voskresenski (1882: 42–43), koji je ponudio kratak kodikološki opis rukopisa te ukazao na njegove temeljne pravopisne i jezičke odlike. Prema opisu G. A. Voskresenskog, četveroevandělje je pisano na pergameni, kodeks čini 225 listova, a tekst je pisan jednostupčano na stranici koja ima 23 reda. Kodeks je datirao u 14. stoljeće, a rukopis *сербскаго писъма* karakteriziraju sljedeće odlike: česta upotreba slova н umjesto ѣ (въсхотѣ, разгнѣваѣ се, тѣлесѣ, рѣкѣ, хлѣбѣ), rjeđe ѣ umjesto н (скровѣще, рѣбѣ), zatim vokalizacija poluglasa (ѣ овацѣ, простарѣ, петарѣ), upotreba slova д umjesto umekšanoga /g/ (аѣдѣлѣ, еванѣлѣ), zamjena grčkoga slova *theta* slovom т i slova ф slovom п (ѡт рѣтѣ, нѣтанѣнѣлѣ, носѣпѣ, парѣнсѣ), te upotreba starijih formi asigmatskog aorista (прѣдѣ, прѣдомѣ, срѣтѣ) (1882: 43). Osim toga, Voskresenski je uočio da su čtenija i mjesecoslov uneseni kasnije, odnosno da ih je pisala druga ruka.

Zapažanja Voskresenskog o jeziku i pravopisu Kopitarova četveroevandělja neznatno će korigirati V. Jagić (1899: 10–11), uz napomenu o izrazitoj ikavizaciji teksta koji po svima osobinama pripada bosanskoj školi. Jagić izdvaja upotrebu jata за љ i н, slova ѣ umjesto оу, slova н umjesto ы, te ispravlja Voskresenskog u pogledu pisanja slova đerv a ne slova д на mjestu umekšanoga grčkog /g/. Jagić je rukopis smjestio u 15. stoljeće, što preuzima i G. A. Iljinski, koji također govori o ikavskom porijeklu pisara. Iljinski, međutim, spominje i *Sbornik 12 měsjacam*⁵² koji dolazi na kraju rukopisa.

Od tog perioda Kopitarovo evandělje sporadično se spominje u različitim radovima,⁵³ ali će se tek J. Šidak u tekstu “Kopitarovo bosansko evandělje u sklopu pitanja ‘Crkve bosanske’” (1955) posvetiti ovom važnom bosanskom evanděljju. Uz detaljan prikaz

⁵² G. A. Voskresenski u svom radu “Славянскія рукописи, хранящіяся в заграничных библиотеках: берлинской, пражской, вѣнской, люблянской, загребской и двух бѣлградских” (Сборник Отдѣла русскаго языка и словесности, 31, 42–43) kaže sljedeće: “Мѣсяцесловъ и указаніе чтеній писаны на бумагѣ позднѣйшею рукою.” Dakle, Šidakova konstatacija da mjesecoslov prvi spominje Iljinski nije tačna (Šidak 1955: 48).

⁵³ Poslije Voskresenskog četiri lista Kopitarova četveroevandělja objavio je V. Stasov u svom djelu „Славянскій и восточный орнамент по рукописям древнего и нового времени” (1887), ali o rukopisu nije pisao. Usp. o tome kod J. Šidaka (1955: 48: f. 1).

proučavanja rukopisa, zatim opis sadržaja rukopisa i njegovu povijest, Šidak je ponudio dragocjena paleografska i grafijska zapažanja zasnovana na komparativnoj analizi nekoliko bosanskih rukopisa iako je njegov osnovni cilj ispitati rukopis u kontekstu vjerskog učenja Crkve bosanske. Šidak zaključuje da se pismo Kopitarova četveroevandjelja razlikuje od Hvalovog i Radosavljevog te se mogućnost porijekla iz iste pisarske škole ne može pretpostaviti, što znači da se Kopitarovo evanđelje ne može nešto sigurnije datirati (1955: 49). Međutim, Šidak ipak prihvata Jagićevu dataciju koja rukopis smješta u početak 15. stoljeća budući da gotovo svi bosanski crkveni rukopisi pripadaju kraju 14. ili početku 15. stoljeća. Pored toga, usporedbom pisma s drugim bosanskim rukopisima Šidak zaključuje da se Kopitarovo evanđelje razlikuje od Nikoljskog i Daničićeva, ali i od Vrutočkog rukopisa, iako se u svim važnim grafičkim osobinama podudara s njima, a to se uočava u nepostojanju interpunkcije i akcenata, mehaničkom rastavljanju riječi na kraju retka, skraćenicama koje nisu baš česte i ograničene su uglavnom na određene riječi (1955: 51). Ipak, analiza kompletnog četveroevandjelja mijenja pojedine Šidakove zaključke poput onog da ovaj pisar ne poznaje slovo jeri i digram oy (1955: 49).

Posebno su vrijedna Šidakova zapažanja o bilješkama izvan teksta – oznakama *konac* i *začelo* i napomenama u koje se dane čita koji odlomak – koje su za liturgijsku potrebu naknadno unesene u već gotov rukopis (1955: 51–52), što znači da u prvobitnom rukopisu nije uopće bilo začela koja bi tako, barem indirektno, upućivala na postojanje liturgije u Crkvi bosanskoj (1955: 57). Na osnovu svega toga Šidak ustanovljava da Kopitarovo evanđelje ne nudi nikakve odgovore na pitanja učenja i obreda Crkve bosanske.

Detaljan opis kodeksa sačinio je i V. Mošin u *Ćirilskim rukopisima Povijesnog muzeja Hrvatske i Kopitareve zbirke* (1971: I: 126–128), gdje je objavljeno i nekoliko stranica rukopisa (1971: II: 20–23), a paleografskom analizom pisma Mošin ustanovljava sličnost u izvedbi slova s tekstom Tvrtkove povelje iz 1366. godine, odnosno s tekstom *Prozorske listine*. U skladu s tim, Mošin kodeks i smješta u drugu polovinu 14. stoljeća, iako na istom mjestu tvrdi da je paleografski kriterij za bosanske liturgijske tekstove nesiguran jer među sačuvanim tekstovima skoro uopće nema datiranih (1971: I: 127). Navedenu pretpostavku o pisarskom autorstvu Kopitarova četveroevandjelja potrebno je detaljnije preispitati,

posebno zbog toga što se pretpostavljeno vrijeme pisanja Kopitarova evanđelja podudara s vremenom nastanka Prozorske listine.

O Kopitarovom četveroevanđelju najvažnije podatke donosi i D. Dragojlović u svojoj *Istoriji srednjovjekovne bosanske književnosti* (1997). Pored osnovnih kodikoloških podataka Dragojlović navodi da je rukopisu naknadno dodan mjesecoslov, a zatim i niz netačnih podataka: da rukopisu nedostaje početak Matejeva evanđelja te posljednjih 16 glava Markova evanđelja, zatim da su sinoptičke bilješke djelimično sastrugane, kao i da je rukopis djelimično ikaviziran. Međutim, Dragojlović ipak, uz očitu tendenciju da bosanske rukopise prikaže kao dio srpske redakcije, spominje da je naknadnom reparacijom tekst kodeksa ispravljen tako što su ikavski oblici zamijenjeni jatom ili slovom *є*, a slovo *jat* je u nekim riječima zamijenjeno ligaturom *ѣ* (1997: 63–64).

Uglavnom na temelju Šidakovih zaključaka o ovom četveroevanđelju pisala je i H. Kuna (2008: 103–106), ali njena zapažanja nisu u značajnoj mjeri mijenjala ono što je već izrekao Šidak. Oslanjajući se na Šidakova tumačenja reparacija, Kuna govori o dvije revizije rukopisa: u prvoj reviziji rukopis je prilagođen pravoslavnoj liturgiji i tad su sastrugane oznake na marginama, da bi se na tim mjestima označile lekcije (oznakama *konac* i *začelo*), a ruka istog reparatora ispisala je mjesecoslov i marginalije; druga revizija sprovedena je kasnije i uglavnom je ograničena na jezičke intervencije koje su uskladile „jezik kodeksa sa srpskoslavenskom normom” (2008: 105). Na koncu zaključuje da je rukopis po svim karakterističnim osobinama tipično bosanski, a potom iznosi pretpostavku da je nastao u zapadnijem dijelu Bosne, odnosno da je pisar sa toga područja (2008: 105–106), ali je i ovu mogućnost neophodno detaljnije proučiti.

O Kopitarovom četveroevanđelju govori i A. Nazor u radu “Rukopisi Crkve bosanske” (2005), gdje se, pored osnovnih kodikoloških podataka o rukopisu (2005: 552), navodi da je kodeks, uostalom kao i mnoga druga bosanska evanđelja, preživio zahvaljujući tome što je prilagođen liturgiji srpske pravoslavne crkve (2005: 539). Posebno je u ovom radu istaknuta iluminacija kodeksa, koja ide među najbogatije u okviru rukopisa Crkve bosanske (2005: 545).

Vrijedna zapažanja o jeziku Kopitarova evanđelja donosi rad J. Jurić-Kappel "O dijalekatskim temeljima srednjovjekovne bosanske (vjerske) pismenosti" (2008). Izoliranjem jezičkih crta iz korpusa bosanskih rukopisa za potrebe istraživanja dijalekatskih crta u tom korpusu Jurić-Kappel ustanovljava da Kopitarovo evanđelje „pokazuje najveći broj inovacija na različitim jezičkim razinama" (2008: 213), što se vidi u masovnom ikavizmu, izrazito čestoj promjeni $v\bar{b} > u$, sporadičnoj zamjeni palatalnog $/*dj/ > /j/$. U tumačenju refleksa slogotvornog л u primjeru слѡнце Mt. 13:6, koji na istome mjestu čuva i *Miroslavljevo evanđelje*, Jurić-Kappel slijedi ranije tumačenje prema kojem se refleks $/lu/$ povezuje sa južnim srpskim, prizrensko-južnomoravskim govorima. Međutim, već je rečeno da je ovo tumačenje potrebno dodatno ispitati s obzirom na to da se refleks $/lu/$ javlja i u drugim bosanskim, ali i hrvatskim crkvenoslavenskim tekstovima.

Posebnu pažnju ovom kodeksu posvetila je J. Jurić-Kappel u radu "Kopitarovo četveroevanđelje" (2005), koji je u proširenoj verziji objavljen i u knjizi *Bosna u ogledalu starije pismenosti* (2013). Autorica u ovom radu ranija saznanja o Kopitarovom evanđelju proširuje i tekstološkim istraživanjem ovog rukopisa. Iako se zaključci zasnivaju uglavnom na korpusu Matejeva evanđelja, Jurić-Kappel uočava značajne grafijske i jezičke pojave te pri tome ponekad i korigira prethodne istraživače. Tako npr. uočava da se u rukopisu ipak pojavljuje slovo *jeri*, a u svim najvažnijim pravopisnim karakteristikama pisar kodeksa slijedi bosansku tradiciju: nema prejotiranog slova ѣ ; ligatura ю javlja se u uobičajenoj distribuciji; prejotirano ѣ nešto je češće u Kopitarovom evanđelju u odnosu na Hval., Mlet. i Nik. rukopis; slovo *đerv* javlja se za vrijednosti $/ć/$ i $/đ/$, te u rukopisu nema obilježavanja palatalnosti suglasnika $/ǃ/$ i $/ń/$ (Jurić-Kappel 2013: 106–107).

Najupečatljivija jezička odlika kodeksa je izrazit ikavizam, a znak *jer* ovaj pisar čuva ustrajnije. Prema tumačenju Jurić-Kappel, rijetka zamjena *jera* s $/a/$ može ukazivati na porijeklo pisara. "Ako se krstjanin Hval na osnovu češće zamjene *jera* s $/a/$, ikavizma i nekih 'čakavskih' osobina (npr. $*d > j$, što dolazi i u *Kop*) smješta na zapad bosanskohumskoga/hercegovačkoga srednjovjekovnog područja, onda bi pisar *Kop*, kao žestok ikavac, mogao potjecati sa središta ovoga terena" (2013: 107). Od fonoloških inovacija notira još vokalizaciju *jera* u $/e/$ u korijenu шєд- , čestu zamjenu prijedloga i

prefiska *въ-* sa /u/ te rijetke ali značajne primjere zamjene palatalnog /*d'/ sa /j/: *оѡнѣмъ* Mt. 6:31, *нѣ оуѣантѣ* Mt. 7:1, *ѡтѣ тѣхнѣ* Mt. 17:25, 26 i *прохоѣше* Mt. 9:35.

U okviru specifičnosti na planu morfologije bilježi prodor dijalekatskih inovacija – pridjevskoga nastavka *-oga*: *велнкога* Mt. 5:35, *прокаженога* Mt. 26:6; novoga gen. jd. imenica a-osnove na *-e*: *до жетве, въ врѣме жетве* Mt. 13:30; zatim supostojanje novijeg dativnog nastavka *ѡ-osnova -u* i starijeg *-ovi*: *боговн* Mt. 22:21, *нсоусовн* Mt. 17:19, *новановн* Mt. 9:14, *петровн* Mt. 26:40.

Tekstološka analiza Kopitarova četveroevangelja, zasnovana na usporedbi sa nekoliko bosanskih (Nik., Hval., Dan., Div., Čajn.) i nebosanskih (Mir., Vuk., Hil.), autorici omogućava donošenje jasnije predstave o ovom rukopisu (Jurić-Kappel 2013: 105). Ispitujući Evanđelje po Mateju Jurić-Kappel pronalazi niz leksičkih izbora koji upravo potvrđuju posebnost ovoga rukopisa u okviru bosanske grupe. To se ponekad vidi u upotrebi sigmatskih aorista u Kop. nasuprot asigmatskim u Nik. i Hval. rukopisu:

Mt. 12:15 *нѡоше* Kop. – *нѡоу* Nik., Hval.

Mt. 2:12, 22:5 *отнѡоше* Kop. – *отнѡоу* Nik., Hval.

Mt. 10:34 *прнѡоѣ* Kop. – *прнѡѣ* Nik., Hval. (Jurić-Kappel 2013: 109)

Daljim poređenjem sa drugim bosanskim evanđeljima Jurić-Kappel bilježi niz važnih leksičkih izbora u kojima se Kopitarovo ponaša drukčije; ponekad ima paralelu u nekim nebosanskim rukopisima poput srpskih evanđelja Vukanovog i Hilendarskog: *боѡзнь* Kop., Hil., Vuk. – *ѣзоу* Nik., Hval., Mlet., Mar. (Mt. 10:1), ali je ponekad Kop. usamljeno: *трнѣ* Kop. – *трн* *кратъ* Nik., Hval., Mlet. (Mt. 26:75). Posebno je upečatljivo podudaranje Kopitarovog sa Mletačkim i Čajničkim evanđeljem, a izdvajamo ove specifične primjere:

Mt. 27:15 *празннѣ* Kop., Mlet., Čajn. – *дѣнь велнн* Nik., Hval., Mar.

Mt. 27:51 *опона* Kop., Mlet., Čajn. – *катапетѣзма* Nik., Dan.

Mt. 26:7 *моура* Kop., Mlet., Čajn. – *хрнзмн* Hval., Nik., Dan. (Jurić-Kappel 109–111)

Slijedeći Jagićevo tumačenje (1883: 471–472) govori o tome da je u jednom od zajedničkih prapredložaka Nik, Hval., Dan. i Kop. došlo do pogrešnog čitanja grčkog izraza

γεννα kao γενεά te u njima nalazimo родъ, рождѣство umjesto γενα ili ηενα – Mt. въ родъ о҃гнѣ не гасущаго ^{9:43}, въ рождѣство о҃гноє ^{9:47}. Na koncu dolazi do sljedećeg zaključka:

“Na temelju ovih primjera može se zaključiti da Kopitarovo četveroevanđelje (mjestimično zajedno s Čaj i Mlet) predstavlja posebnost među četveroevanđeljima bosanske provenijencije. (Jasno je da uvođenje svakoga narednog ne samo bosanskog evanđelja može izmijeniti ovu sliku.) Nesumnjivo je da ovaj spomenika slijedi predloške često drugačije od onih koji se mogu pretpostaviti za Nik i Hv, iako se na nekim bitnim mjestima (...) slaže s njima.” (2013: 111)

U skladu s navedenim, potrebno je kompletnijom tekstološkom analizom bosanskih crkvenih tekstova temeljito proučiti ovaj zaključak, posebno zbog toga što mnoge od leksičkih varijanata koje uočava Jurić-Kappel predstavljaju vrlo važna mjesta za filijaciju rukopisa, te se proučavanje Kop. četveroevanđelja, radi utvrđivanja njegovoga mjesta među sačuvanim tekstovima bosanske crkvene pismenosti, postavlja kao jedan od najvažnijih zadataka ovog istraživanja.

I. 3. Zadaci, ciljevi i metodologija istraživanja

Budući da Kopitarovo četveroevanđelje, osim navedenih radova J. Šidaka i J. Jurić-Kappel, nije bilo predmet detaljnije filološke analize, a u skladu sa rezultatima dosadašnjih proučavanja srednjovjekovnih bosanskih crkvenih tekstova koja će u ovom radu predstavljati teorijsku podlogu, ispitivanje teksta kodeksa bit će podređeno sljedećim ciljevima:

- najprije će se na temelju dostupnih izvora navesti najvažnija saznanja o povijesti rukopisa, zatim njegovi osnovni kodikološki podaci, kao i saznanja o pisaru, procesu prepisivanja i ukrašavanja kodeksa, te o prilagodbama knjige liturgijskom obredu srpske pravoslavne crkve odnosno reparacijama rukopisa kojim je kodeks podvrgnut nakon propasti srednjovjekovne bosanske države. Ispitivanje ovih važnih karakteristika kodeksa potrebno je učiniti na samom početku kako bi se ustanovilo u kojoj je mjeri prvobitno stanje rukopisa izmijenjeno;

- potom će se na grafetičkom nivou uređivanja teksta pratiti sredstva koja učestvuju u njegovoj vizuelnoj organizaciji – stranični postav, scriptura continua, interpunkcija, ligature i skraćenice. Posebna pažnja bit će usmjerena na slovnu morfologiju ovoga pisara u odnosu na druge istodobne rukopise bosanske crkvenoslavenske pismenosti, a konačni je cilj ove usporedbe pokušaj prostorne i vremenske kontekstualizacije kodeksa. U okviru paleografskog proučavanja bit će neophodno preispitati i sumnju V. Mošina o sličnosti rukopisa pisara Kop. evanđelja i pisara Prozorske listine dijaka Dražeslava.

U okviru jezičkih proučavanja kodeksa – posebno na fonološkom planu – bit će neophodno ispitivati prodor zapadnoštokavskih dijalekatskih inovacija u crkvenoslavensku strukturu s obzirom na to da upravo jezičke specifičnosti prostora na kojem su nastali ovi rukopisu mogu predstavljati ključne indikatore posebnosti ove skupine crkvenoslavenskih tekstova. Prodor dijalekatskih inovacija pratit će se i na morfološkom i sintaksičkom nivou analize, s posebnom osvrtom na one jezičke osobenosti koje ove tekstove povezuju u cjelinu. U okviru tekstološkog proučavanja pokušat će se utvrditi najbliži predložak Kopitarova četveroevanđelja. Preciznije, jezička proučavanja kodeksa bit će okupljena ovim ciljevima:

- oblast fonoloških ispitivanja u tekstu Kopitarova rukopisa bit će usmjerena na pronalazak onih jezičkih specifičnosti koje su odraz stanja (zapadno)štokavskih govora druge polovine 14. stoljeća, te će fonološka ispitivanja pratiti stanje refleksa jata, s posebnim osvrtom na ikavizam, zatim refleks poluglasa, nazala, jerija, slogotvornih sonanata, potom refleks praslavenskog jotovanja, kao i na najvažnije vokalske i suglasničke alternacije. S obzirom na to da se definiranje posebnosti pojedinih crkvenoslavenskih tradicija uglavnom zasniva na jezičkim crtama koje su fonološke naravi, bit će potrebno pozicionirati tekst Kop. evanđelja u odnosu na istodobne bosanske crkvene kodekse i utvrditi koje su to fonološke crte zajedničke ovoj skupini tekstova;
- morfološka ispitivanja teksta u prvom planu bit će fokusirana na praćenje prodora dijalekatskih inovacija odnosno na paradigmatsko interferiranje dva gramatička sistema – crkvenoslavenskog i zapadnoštokavskog, koji je u osnovi organskog idioma

pisara. Međutim, pored dijalekatskih inovacija koje svjedoče o morfološkom sistemu štokavskih govora druge polovine 14. stoljeća, ispitat će se i refleksi prožimanja morfoloških paradigmi koje izviru iz kanonskih tekstova;

- u okviru sintaksičkih proučavanja osvrnut ćemo se na neke specifične pojedinosti kao što su red riječi, stanje dvojine, dativ apsolutni, slavenski genitiv, konstrukcije besprijedložnog lokativa te supin i supinska rekcija;
- na tekstološkoj razini pokušat će se osvijetliti odnos Kopitarova četveroevanđelja prema srodnim bosanskim crkvenoslavenskim kodeksima prateći i poredeći leksičke varijante Kopitarova četveroevanđelja sa kanonskim, bosanskim, ali i evanđeljima drugih slavenskih redakcija. Već je J. Jurić-Kappel, na osnovu ekscerpiranih leksičkih izbora iz Ev. po Mateju, nagovijestila mogućnost tekstološkog udaljavanja Kop. evanđelja iz bosanskog stabla, pa je ovakvu pretpostavku neophodno dodatno istražiti. Krajnji je cilj tekstološke analize odrediti mjesto Kopitarova četveroevanđelja u okviru bosanskog stabla, odnosno utvrditi u kojoj su mjeri leksički izbori u ovom kodeksu podudarni sa drugim reprezentativnim bosanskim evanđeljima, a u kojoj mjeri se udaljavaju iz ove grupe. Primjerima leksičkih izbora koji svjedoče o vezama bosanske skupine crkvenoslavenskih tekstova sa tekstovima drugih slavenskih redakcija pokušat će se naći analogija; dakle, pokušat će se odgovoriti na pitanje – iz koje slavenske redakcije je jedan od nebosanskih predložaka koji je poslužio pisaru Kop. evanđelja?

Istraživanje Kopitarova četveroevanđelja bit će vršeno na osnovu digitalnog izdanja kodeksa koje je sačinila *Univerzitetna biblioteka* u Ljubljani. Za potrebe proučavanja u ovom radu kompletan tekst kodeksa je digitaliziran: tekst je prenesen u Word ćiriličnim fontom *Lucida Sans Unicode* principom stranica na stranicu, red na red. Budući da je kodeks repariran u pravoslavnom manastiru, nakon čega je stradao i tekst, dijelovi teksta evanđelja koji su još uvijek vidljivi ispod reparatorovih prepravki su rekonstruirani (u onoj mjeri u kojoj je to moguće). Nakon toga je sačinjena konkordancijska lista kompletnog četveroevanđelja koja omogućava pretraživanje rukopisa i izvođenje pouzdanijih zaključaka.

Za potrebe komparativnog istraživanja, čiji je jedan od ciljeva pozicioniranje teksta Kopitarova četveroevanđelja u odnosu na druga istodobna evanđelja Crkve bosanske, koristit će se kao paralelni korpus nekoliko digitaliziranih tekstova evanđelja bosanske crkvenoslavenske pismenosti: Divoševo evanđelje, Nikoljsko evanđelje, Vrutočko evanđelje i Sofijsko evanđelje, a u tu svrhu koristit će se i kritička izdanja *Hvalova zbornika* (1986) i *Čajničkog četveroevanđelja* (2017) koja nude varijante iz nekoliko bosanskih evanđelja. Građa iz drugih bosanskih evanđelja, čijim digitaliziranim tekstovima još uvijek ne raspolažemo, ekscerpirat će se iz digitalnih snimaka Biblioteke Međunarodnog foruma Bosna.

Budući da zadani cilj istraživanja uključuje i tekstološko proučavanje kodeksa, kao kontrolni korpus konsultirat će se dostupni kritički aparati koji pružaju građu i iz susjednih crkvenoslavenskih redakcija – kritičko izdanje *Miroslavljeva evanđelja* (1986), koje donosi građu iz nekoliko srpskih evanđelja: Vukanovo evanđelje, Evanđelje Crkolez br. 1, Evanđelje Hilandar 8, Raškohilandarsko i Bogdanovo evanđelje, potom kritičko izdanje *Hrvojevog misala* (1974), koje nudi varijante iz hrvatskoglagoljskih tekstova: Vatikanskog misala Borg. illirico 4, Misala kneza Novaka i Ročkog misala. Leksičke varijante rukopisa drugih slavenskih redakcija ekscerpirat će se iz izdanja Voskresenskog *Harakterističeskija čerty četyreh redakcij slavyanskago perevoda Evangelija ot Marka*, koje nudi građu iz Markova evanđelja, te *Evangelie ot Matfeja v slavyanskoj tradicii* (2005) i *Evangelie ot Ioanna v slavyanskoj tradicii* (1998), izdanja koja pružaju najbogatiju građu za leksička proučavanja slavenskog novozavjetnog teksta. Pored toga, koristit će se i dostupna fototipska i digitalna izdanja drugih dostupnih crkvenoslavenskih rukopisa čije varijante nisu ušle u navedena kritička izdanja.⁵⁴

Kao kontrolni korpus za identifikaciju dijalekatskih nijansiranja i hronološku determinaciju jezičkih promjena koristit će se i *Konkordancijski rječnik ćiriličnih povelja srednjovjekovne Bosne* (Nakaš 2011) te *Konkordancijski rječnik ćiriličnih natpisa srednjovjekovne Bosne* (Kardaš 2014).

⁵⁴ Osnovne podatke o korištenim rukopisima donosim u poglavlju *Paralelni korpus*.

II. OPIS I STANJE KODEKSA

Istraživanja vanjskih odnosno formalnih karakteristika bosanskih srednjovjekovnih rukopisa dosad su se uglavnom zadovoljavala prezentiranjem osnovnih podataka o kodeksu – formatu, materijalu od kojeg je sačinjen, broju sačuvanih listova itd. – što je odgovaralo tradicionalnom filološkom opisu koji polazi od knjige kao dovršenog materijala, dok su proces nastajanja kodeksa, njegove vanjske odlike, kao i proces ukrašavanja rukopisa uglavnom izlazili iz sfere interesa filologa. To je razlog što o bosanskim crkvenim rukopisima danas nemamo niti jedan rad kodikološke naravi; ako se i navode ovakvi podaci, najčešće su usputni, pa upravo zbog toga danas vrlo malo znamo o načinima izrade ovih rukopisa, kvaliteti materijala od kojih su sačinjeni, razlozima upotrebe papira u pojedinim kodeksima itd. Osim toga, nedostatak izvora ne omogućava nam valjane zaključke ni o mjestima pisanja ovih rukopisa kao ni o načinima rada pisara i kancelarija. Skromna su nam znanja i o procesima ukrašavanja rukopisa, ali o sudbini ovih knjiga nakon propasti kraljevstva. Budući da srednjovjekovni kodeks predstavlja zapravo cjelinu, osvrt na ove njegove važne osobine, u slučaju Kopitarova četveroevanđelja i reparacije kojima je izmijenjen prvobitni izgled, mogu ponuditi dragocjena saznanja o kodeksu.

II. 1. Povijest kodeksa

Kopitarovo četveroevanđelje nema sačuvan kolofon, pa o naručiocu knjige, odnosno o njenom prvobitnom vlasniku, zatim imenu pisara, kao i tačnom vremenu nastanka kodeksa nemamo nikakvih podataka. To, naravno, onemogućava izvođenje bilo kakvih pouzdanih tvrdnji o najstarijoj sudbini knjige. Posljednji pergamentni list (226a), koji dolazi iza evandeoskog teksta a prije kalendara, prerezan je vertikalno tako da je danas ostala samo margina lista sa slovima **б** i **κ**. Upravo bi taj list mogao biti kolofon, ali se takva sumnja ne može više provjeravati.

Nekoliko marginalnih bilješki iz mlađeg razdoblja – **пѣтрѹ н павлѹ** i **сѣ же пѣтрѹ н павлѹ**
и на ђсѣненіе цркве (34a) – poslužile su J. Šidaku kao osnova pretpostavci da se rukopis

nalazio u Manastiru svetog Petra i Pavla u Bijelom Polju na Limu, i to još prije kraja 15. stoljeća (1955: 56). Takvu pretpostavku Šidak pojašnjava i vodenim znakovima⁵⁵ karakterističnim za to razdoblje, a tom argumentu pridružuje i podatak da su još neki rukopisi Crkve bosanske bili upravo u tom manastiru. Međutim, bilješka koja se našla na toj stranici predstavlja liturgijsku oznaku za parabolu o građenju crkve, a nju nalazimo i u nekim drugim rukopisima, npr. u kanonskom Marijanskom evanđelju⁵⁶, što, barem na osnovu ove marginalije, u potpunosti relativizira Šidakovu pretpostavku.

O sudbini knjige nakon propasti kraljevstva možda više govori druga bilješka pisana brzopisom – (є)ВАННЄЛЄ СВЄТОГА ПЄТРА| ПЛАТНШЄ СВА БРАЋА (239b) – premda ni sadržaj ovog zapisa ne rješava pitanje od koga je rukopis otkupljen, ali barem daje uvid u načine dolaska pojedinih knjiga u pravoslavne manastire. Zapisa koji bi govorili o daljoj sudbini knjige nema, ali adaptacija za liturgijske potrebe i mnogobrojne reparacije govore da je dosta dugo vremena korištena u manastiru. U tom razdoblju nastao je i papirni mjesecoslov, dodan na kraju knjige, u kojem se spominju sveci iz srpske liturgije sv. Sava i sv. Simeon,⁵⁷ ali i zapisi na marginama – **СЖЄ Н ПРЕПАОНИНѦ ѠЦЕМЪ** (12a), **СЖЄ Н ВЪ ПАМЄТЪ УСЪПШНѦ**: (190a). Od novijih zapisa svakako je posebno zanimljiva marginalija na samoj ivici 174a stranice u kojoj stoji:

НЕ МОЖЕШ ЛН ПАМЕТОВАТИ ЩО СН ПРѢЖ^(А)Є ЧЪТАѠ| ТАКО ЛН ДРЪЖНШЬ ПРѢВНЛО ЗНАШ ЛН С КНМ БЕСНДНШЬ.

Premda su je pročitali svi koji su proučavali rukopis, niko nije zapazio da je riječ *besidiš* najprije napisana u ikavskom liku, pa je naknadno slovo *i* prepravljeno u slovo *jat*. Istom rukom na desnoj ivici iste stranice pisana je još jedna liturgijska oznaka, od koje su danas vidljive posljednjih nekoliko riječi: **НА УРНН ВЪСКРНО Г**, a to govori da je marginaliju

⁵⁵ Vodeni znakovi nalaze se na papirnom kalendaru i, na osnovu saopćenju S. M. Traljića koje slijedi Šidak, vrlo su slični znakovima na nekim aktima iz Zadra i Šibenika koji su nastali u posljednjoj deceniji 15. stoljeća (Šidak 1950: 56–57). I u kratkom opisu NUK spominje se taj pečat: „Vodni znak je ‘kardinalski klobuk’: prim Briquet 3410 iz 1. 1515, toda v zadrskih in šibeniških aktih ga srećujemo že od 1. 1498.“ Vidi o tome: <http://old.nuk.uni-lj.si/kopitarjevazbirk/KodeksBrowser.asp?Kodeks=5&Slika=1>.

⁵⁶ U kritičkom aparatu Jagićeva izdanja *Marijanskog evanđelja*, upravo na stranici koja sadrži ovu parabol, stoji napomena da je bilješka o sv. Petru, pisana mješavinom glagoljičnih i ćiriličnih slova, naknadno unesena u rukopis krajem 11. ili početkom 12. stoljeća (1883: 56).

⁵⁷ Usp. u kalendaru: **ВЪ ТЪЖАЄ ДНБ**,| **ВЪ СТЫХ ѠЦА НАШЕГО САВЫ ПРѢВАГО АРХІЕПѢ**|**КОПА СРѢБСКАГО**• (230a) i **ВЪ ТЪЖАЄ ДНБ ПАМЄТЪ ПРѢПАОВНА**|**ГО ѠЦА НАШЕГО СЪМЕѠНА СРѢБСКАГО НО**|**ВАГО МЪРѠТОУЦА**• (230b).

pisalo lice koje je učestvovalo u repariranju kodeksa. V. Mošin smatra da mlađi zapisi upućuju na mogućnost da se kodeks u novije vrijeme nalazio u Bosni (1971: 128), što je vrlo vjerovatno ako se prihvati čitanje marginalije (174a) s ikavskim likom.

Ni novija sudbina rukopisa nije sasvim poznata, premda se pretpostavlja da je Bartolomeju Kopitaru ovaj rukopis poklonio Vuk S. Karadžić. Kao što je poznato, godinu nakon Kopitarove smrti, 1845. godine, rukopis je otkupila austrijska vlada i poklonila ga tadašnjoj Licejskoj biblioteci (Šidak 1955: 47), koja se danas naziva *Narodna i univerzitetska knjižnica* (NUK).

II. 2. Kodikološki opis

Kopitarovo četveroevangelje pohranjeno je u fondu *Kopitarjeva zbirka slavenskih kodeksa* pod signaturnom oznakom Cod. Kop. 24. Današnji izgled kodeksa ne odgovara u potpunosti prvobitnom stanju. Neke promjene koje su išle na štetu kodeksa učinio je zub vremena, dok su druge rezultat ljudskih ruku. Početak i kraj knjige nije stradao mnogo, barem ne kao što je to slučaj sa većinom bosanskih srednjovjekovnih knjiga, ali se ne može sa sigurnošću utvrditi da li je to učinilo vrijeme, što se nerijetko dešava starim knjigama budući da su to dijelovi kodeksa koji su i najosjetljiviji, ili je to djelo ljudskih ruku. Na veliku sreću, na početku i kraju kodeksa ostao je sačuvan evanđeoski tekst, a vrlo je moguće da je trganje listova s početka i kraja urađeno u sklopu reparacije kodeksa.

Vanjska obilježja Kopitarovog rukopisa uglavnom su podudarna s istovremenim kodeksima Crkve bosanske. Format je prepoznatljiva mala osmina čije su dimenzije 19 x 12, 5 cm.⁵⁸ Kodeks danas čini 242 lista od kojih je deset praznih.⁵⁹ Pergamentnih listova je 226 i oni pripadaju prvobitnom rukopisu, dok je ostatak, na kojem se nalazi mjesecoslov, pisan na papiru. Pergamena je dobro očuvana, a vjerovatno je bila bez značajnih oštećenja i u vrijeme pisanja kodeksa s obzirom na to da nema velikih lakuna, izuzev lista 121 na kojem se zbog rasporeda teksta može zaključiti da je bio oštećen još prije pisanja evanđeoskog teksta. Manje lakune evidentiraju se uglavnom na početku i na kraju

⁵⁸ Prema opisu NUK, koji prati prethodne istraživače, format središnjeg dijela rukopisa je 13, 5 cm.

⁵⁹ To su listovi: 0, 0/1, 4/1, 4/2, 64b, 65/1, 65/2, 195/1, 195/2, 226.

kodeksa,⁶⁰ a budući da zahvataju ponekad i slova, sa velikom sigurnošću može se pretpostaviti da su rezultat kasnijih oštećenja.

Inače, knjiga je sačuvana gotovo u cijelosti, s tim da od prvobitnog kodeksa nedostaju sljedeći listovi: početak koji je sadržavao popis glava Ev. po Mateju i predstavu evanđeliste, dva lista Matejeva evanđelja (3:6–4:20), druga stranica popisa glava Ev. po Marku i predstava evanđeliste (65/1 i 65/2), list Ivanova evanđelja (8:14–8:31) i list kolofona.

Mošin spominje i korice rukopisa, koje su starog tipa, sa žlijebom po rubu dasaka. Prema njegovom opisu, slijepi tisak na koži sprijeda ima okvir od traka s tipičnim starinskim ukrasima: niz medaljona i krst pravljen od ornamentiranih traka u srednjem pravougaoniku. Pozadi je isti okvir s krstovima od palmeta u središnjem pravougaoniku (1971: 128). Međutim, u digitalnoj reprodukciji kojom raspolažemo nema fotografija spomenutih korica kodeksa.

II. 3. Reparacije

Od svih bosanskih crkvenih tekstova Kopitarovo evanđelje pretrpjelo je najviše reparacija. Kompletan kodeks u potpunosti je prilagođen liturgijskom obredu srpske pravoslavne crkve, što je podrazumijevalo, osim trganja listova koji su novim vlasnicima bili neupotrebljivi, struganje Euzebijevih kanona te opširnih glava. Za listove na kojima po pravilu dolaze predstave evanđelista, sa kojima su stradali i popisi glava, može se pretpostaviti razlog zbog kojeg nisu sačuvani jer su takve pojave zasvjedočene i u drugim kodeksima Crkve bosanske. Naime, novim vlasnicima najvjerovatnije nisu odgovarale pojedine likovne predstave, dok je kolofon, koji je svjedočio o prvom vlasniku, novim vlasnicima također bio nepotreban. Međutim, teže je objasniti zašto nedostaju listovi iz unutrašnjosti knjige, s tim da uvijek postoji nada da su još uvijek sačuvani.⁶¹

Struganje Euzebijevih kanona na vertikalnim kao i opširnih glava na horizontalnim marginama urađeno je tako vješto da se na najvećem broju stranica uopće ne vide tragovi

⁶⁰ Vidi npr. sljedeće listove: 1–14, 37, 127, 140, 148, 159, 206, 207, 221–226.

⁶¹ Takva pretpostavka moguća je ako se uzme u obzir to da je npr. *Vrutočko evanđelje* razvezano, nakon čega su listovi ispremetani, te su najvjerovatnije tada izdvojeni listovi koji su kasnije nazvani *Beličevim listićima*, ali i listovi koji se danas čuvaju u Biblioteci Srpske patrijaršije u Beogradu.

Uništavanje ovih podjela teksta, uključujući i mnoge opširne glave, učinjeno je s ciljem uvođenja nove podjele teksta na liturgijska čitanja prema pravilima srpskog pravoslavnog obreda. Na marginama kompletnoga kodeksa dodana su kinovarom liturgijska čitanja podijeljena po nedjeljama kroz crkvenu godinu te oznake *začelo* i *konac*. Koliko je reparatora učestvovalo u ovom poduhvatu, teško je reći, ali brojnost različitih intervencija, posebno na početku knjige, nameće sumnju da je tekst u procesu korištenja bio često prilagođavan. Brisanje opširnih glava najdosljednije je sprovedeno u Ev. po Luki, dok uopće nije zahvatilo Ev. po Ivanu. Kompletan popis opširnih glava koje su obrisane, od kojih se mnoge još uvijek naziru ispod reparatorovih liturgijskih čitanja, je sljedeći:

па о покаѣвшим се разбоиѣици (170b).

57

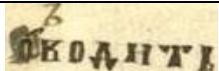
Velika šteta kodeksu učinjena je rezanjem pojedinih listova, a uz spomenuti kolofon, način rezanja na nekim stranicama upućuje na mogućnost postojanja glosa, što se danas može smatrati nepopravljivom štetom. Na takvu pretpostavku upućuje kruženje margina na listovima 8, 88, 199 i 224, dok su neka stradanja margina rezultat propadanja kodeksa poslije reparacija s obzirom na to da zahvaćaju i mlađe liturgijske oznake, kao npr. list 6.

Pored trganja i rezanja listova te brisanja opširnih glava, ni evanđeoski tekst nije pošteđen, a upravo jezičke intervencije ilustriraju distinktivne crte bosanske i srpske verzije crkvenoslavenske pismenosti, što se dobro vidi u nizu prepravki koje se nalaze u cijelom rukopisu, s tim da su češće na početku kodeksa. Broj ruku koje su učestvovalе u ovom pothvatu teško je sa sigurnošću utvrditi, premda se čini – ako je suditi po boji tinte kojom su izvedene reparacije – da je jedna ruka izvela prepravke na početku kodeksa, u najvećem dijelu Matejeva evanđelja, dok je u drugom dijelu kodeksa, uglavnom u Lukinom evanđelju, prepravke vjerovatno izvodila druga ruka, ali su u ovom dijelu rukopisa jezičke intervencije znatno rjeđe. Svijetlosmeđa boja kojom prvi reparator izvodi prepravke dobro se razlikuje od boje kojom tekst ispisuje pisar Kop. evanđelja, pa se intervencije jednostavno uočavaju, dok je tinta drugog reparatora crna.

Prvi reparator najčešće prepravlja ikavizam u *ě* ili *e*. Međutim, njegova jezička recenzija nije sprovedena pedantno te se u velikom broju primjera može na osnovu sačuvanih obrisа pročitati prvobitno stanje.

бѣ > бѣ (2a: 15r), прѣжде > прѣжде (2a: 17r), на вѣстоцѣ > на вѣстоцѣ (3a: 4r), на нѣсѣхѣ > на нѣсѣхѣ (6a: 11r), лѣцѣмѣрь > лѣцѣмѣрь (9a: 9r), зѣло > зѣло (4a: 6r), тѣло > тѣло (10a: 17r), слѣпѣ > слѣпѣ (50a: 13r).

Ovaj reparator u prijedlogu i prefiksu piše grupu *вѣ* na mjestima na kojima je kod pisara Kop. evanđelja došlo do prelaska *вѣ* > *и*: *иѣпаль* > *вѣпаль* (4a: 13r), *иѣръже* > *вѣръже* (7a: 19r), *иѣ васѣ* > *вѣ васѣ* (43a: 16-17r). On zatim ponekad prepravlja *p* u *f*: *ѣосѣпѣ* > *ѣосѣпѣ* (2a: 19r), *ѣарѣсѣнѣ* > *ѣарѣсѣнѣ* (6b: 7r), u skladu sa grčkom ortografijom slovo *đerv* u *g*: *аѣѣлѣ* > *аѣѣлѣ* (28a: 20r), slovo *č* > *šta*: *ночѣню* > *нощѣню* (3b: 21r) itd.

<i>и</i> > <i>вѣ</i>		<i>ѣВОДНТЬ</i> > <i>вѣВОДНТЬ</i> (12a: 8r)
----------------------	---	--

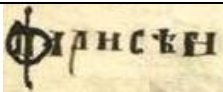

$i > \check{e}$		наслѣдѣть > наслѣдѣть (5b: 4r)
$\check{d} > g$		ангѣлн > ангѣлн (28a: 20r)
$i > e$		рншѣ > рѣшѣ (36b: 8r)
$p > f$ $e > i$		парнсноѣмъ > фарнсеѣмъ (48a: 19r)

Osim ovakvih prepravki slova koje govore o približavanju teksta Kop. evanđelja srpskoj redakciji na ortografskom i fonološkom nivou, o tome govore i prepravke glagolskih oblika, kao npr. вѣдѣвъше > вѣдѣше (3b: 6-7r), te leksičkih izbora koji su bliži njegovoj redakciji: н вѣнѣта се > цѣнѣта се (19b: 10-11).

Osim toga, ovaj reparator ponekad briše cijele dijelove teksta glavnog pisara (1b: 16-18r), ponekad slovo саломона > солмона (1b: 4r), ili više njih авнѣдѣ > авнѣ (1b: 10r), zatim precrtava riječi на-вн (6b: 14r), ali i cijele rečenice:

~~а нѣже н сѣтворитѣ н наѣтитѣ тако | ѣловкѣ нарсѣсть се в ѣ црѣствѣ нбѣсѣнѣмъ~~ (6a/6b).

Za razliku od prvog reparatora, koji je u velikoj mjeri oskrnavio tekst prilagođavajući ga svojoj redakciji, drugi reparator uglavnom prepravlja p u f te rjeđe \check{e} u ligaturu ѣ:

$p > f$		парнсѣн > фарнсѣн (155b:5-6r)
$\check{e} > ja$		ѣко > ѣко (147b: 3r)

II. 4. Podjela teksta

Tekst Kopitarovog evanđelja sadrži nekoliko vrsta podjele: dvije stare koje pripadaju ruci pisara Evanđelja – na Amonijeve glave i Euzebijeve kanone te na tzv. opširne glave – dok je mlađa podjela na liturgijska čitanja prema pravoslavnom obredu sačinjena u sklopu reparacije vjerovatno iza 15 st., a to znači da je unesena naknadno i da ne pripada ruci glavnog pisara.

Prva podjela, na Amonijeve glave i Euzebijeve kanone, koja se naziva harmonijom evanđelja,⁶³ izrazita je odlika bosanskih crkvenih tekstova, a ima ishodište u stsl. kanonskim evanđeljima. Počeci Amonijevih glava u tekstu označeni su uglavnom crvenim inicijalima, a njima na vertikalnoj margini pripadaju oznake paralelnih mjesta. Poznavanje pravila ove podjele teksta, koja su sačuvana na početku Hval. i Mlet. zbornika, omogućavaju praćenje sadržajno bliskih mjesta kod četverice evanđelista. Sudeći po tekstološkoj analizi ovih mjesta u bosanskim evanđeljima, nedvojbeno se zaključuje da je harmonija evanđelja izuzetno važna bosanskim pisarima. Inače, ova podjela je napuštena u 13. stoljeću, pa njeno očuvanje u bosanskim evanđeljima također govori o konzervativnosti bosanske skupine crkvenoslavenskih tekstova. Prema riječima I. Grickat, ova podjela ne isključuje mogućnost liturgijskog čitanja teksta, premda joj je suština orijentacija u sadržaju (1961–1962: 222–223). Upravo se najveća šteta koju je pretrpio rukopis Kop. evanđelja odnosi na struganje oznaka ove podjele na vertikalnim marginama. Međutim, da je Kop. evanđelje sadržavalo ovu podjelu, govore brojni primjeri stranica na kojima nisu pedantno obrisane paralelne oznake te rijetki primjeri stranica na kojima su potpuno preživjele oznake na vertikalnim marginama. U kompletnom kodeksu potpuno su sačuvani samo ovi kanoni:

70a	71b	72b		129b
				
Mk. 25 2 Mt. 116 Lk. 42	Mk. 35 2 Mt. 130 Lk. 82	Mk. 38 2 Mt. 135 Lk. 78	Mk. 39 2 Mt. 32 Lk. 133	Lk. 84 8 Mk. 47

O tome da je harmonija evanđelja bila izuzetno važna i pisaru Kop. evanđelja svjedoče utjecaji paralelnih mjesta koji rezultiraju pojavom leksičkih izbora i konstrukcija koji ne pripadaju stihu u kojem se nalaze. Ovakve zabune najvjerojatnije dolaze kada pisar

⁶³ Podjela teksta na Euzebijeve kanone odnosno harmonija evanđelja nastala je oko 220. godine, a njenim autorom smatra se Amonije Aleksandrijski, koji je podjelu započeo od Evanđelja po Mateju, a zatim je proširio na druga evanđelja. Ugledajući se na njega, podjelu je završio Euzebij Cezarejski. Cilj je ove podjele evandeoskog teksta povezivanje tekstualno sličnih mjesta kod četverice evanđelista, odnosno onih dijelova u kojima su „evanđelisti rekli jedno“. O Euzebijevim kanonima i harmoniji evanđelja vidi detaljnije: L. Moszyńsk (1976) i L. Nakaš (2015: 656–662).

uspoređuje sinoptička mjesta, kao npr. u stihovima Mt. 12:47 i Lk. 8:20, gdje je konstrukcija **ВНАДНН ТЕ ХОТЕТЬ** iz Lk. prodrla u Mt. evanđelje, dok u ostalim bosanskim evanđeljima nalazimo stanje kao u kanonskim:

Mt. **рѹє же ємѹ єтерь се м̄атн твоѡ н братнѡ твоѡ вьнѡ стоєть ВНАДНН ТЕ ХОТЕТЬ** ^{12:47} (Nik. **вьнѡ стоєть нскоуще г̄латн тебѡ**, Hval. **ванѡ стоєть нскоуще г̄латы тебѡ**, Vrut. **вьнѡ стоєть нскуще г̄латн тн**, Mar. i Zogr. **вьнѡ стоѹть хотаще г̄лти кь тебѡ**);

Lk. **н възвѣстнше ємѹ г̄лѹще ѣко м̄атн твоѡ н братнѡ твоѡ вьнѡ стоєть ВНАДНН ТЕ ХОТЕЩЕ** ^{8:20}.

Sličnu pojavu nalazimo i u stihu Mt. 14:6, ali je njeno porijeklo zasigurno iz staroga predložka u kojem je već došlo do takvog utjecaja s obzirom na to da sličnu konstrukciju nalazimo i u Mir. evanđelju – **родѣствоу же творнмю нродову**. Konstrukcija **рожаѣствѹ своємѹ веєрѹ твораше** nalazi se u Mk. kanonu 60 (6: 21–29), koji predstavlja paralelno mjesto stihu iz Mt. evanđelja, te je, po svemu sudeći, ona došla upravo iz tog stiha. Na ovom mjestu druga bosanska evanđelja imaju konstrukciju sličnu kanonskim evanđeljima.

Mt. **рожаѣствѹ своємѹ твораше** нродѣ бракъ н плесавьшн дьщн нродѣднна н ѹгодн нродѹ ^{14:6} (Nik. **д̄нѹ же бивѣшю рожѣства нродова**, Hval. **д̄нѣвы же бившоу рожѣствоу нродовоу**, Vrut. **д̄нн же бѣвѣшѹ рожѣства нродова**, Mar. i Zogr. **д̄нн же бивѣшоу розѣства нродова**);

Mk. **бн же прнклѹѹшѹ се д̄нѣвн потрѣбнѹ єг̄а нродѣ рожѣствѹ своємѹ веєрѹ твораше** кнеземь свонмь н тнсуцьннкомь н старншннамь галелѣскнмь ^{6:21}.

Utjecaji sinoptičkih mjesta iz drugih starih predložaka ponekad govore o jedinstvu bosanske pramatice. U stihu Lk. 11:36 sva bosanska evanđelja imaju riječ **око**, dok kanonska evanđelja Mar. i Zogr. imaju izbor **тѣло**. Varijanta **око** dolazi iz stiha Mt. 6:22 na koji upućuje kanon uz taj stih:⁶⁴

Lk. **аще ѹбо ОКО** твоє свѣтъло бѹдеть не нмн ѹєстн єтерн тьмнн бѹдеть свѣтъло все тѣло твоє ѣко се єг̄а свѣтнльннкь блнстаннемь просвѣщаєть се ^{11:36} (Nik., Hval., Vrut. **око**, Mar. i Zogr. **тѣло**);

Mt. **свѣтнльннкь тнлѹ єсть око** аще бѹдеть **ОКО** твоє просто н все тнло твоє свѣтъло бѹдеть ^{6:22}.

⁶⁴ O ovom sinoptičkom mjestu vidi također kod L. Nakaš (2015: 662).

Neka paralelna mjesta u Kop. evanđelju imaju podršku u Ass. evanđelju. Naprimjer, u stihu Mt. 6:29 Kop. ima тѡло као Ass., dok većina bosanskih imaju троупъ као Mar. i Zogr. evanđelje. Ovaj stih odgovara sinoptičkom mjestu u Mt. 14:12 u kojem svi imaju тѡло, pa se zaključuje da je ovaj utjecaj nastao još u kanonskim evanđeljima:

Мк. и сншавъше ученици его придоше и узеше тѡло его и положише въ гробъ 6:29 (Nik., Hval. троупъ, Vrut. трупъ као Mar. i Zogr. троупъ, Kop. као Ass. тѡло);

Mt. и приидъше ученици его възеше тѡло его и погребоше его и приидъше възвѣстисе ѿсвѣн 14:12 (Mar., Zogr., Nik., Hval., Vrut. тѡло).

Druga je podjela u Kopitarovom evanđelju na tzv. opširne glave, čiji naslovi u bosanskim evanđeljima dolaze na horizontalnim marginama, najčešće gornjim, rjeđe i donjim. Ovi naslovi pisani su uglavnom kinovarom, a početku glave odgovara crveni inicijal u tekstu. Podjela je u Kop. rukopisu relativno dobro očuvana, premda su i ovdje, kao što smo već naveli, u procesu reparacija mnogi naslovi stradali kako bi ustupili prostor oznakama liturgijskih čitanja, što se vidi po ostacima teksta koji se još uvijek nazire.

Osim toga, ni pisar Kop. evanđelja nije bio uvijek marljiv u ispisivanju opširnih glava. Tako npr., pred kraj Matejevog evanđelja dolazi do zabune kod prepisivanja 64. glave, koja u svim bosanskim kodeksima nosi naslov – **ѲА ОБРАЗЪ ТАИНѢМЪ**. Međutim, pisar Kop. evanđelja umjesto tog naslova prepisuje naredni naslov – **ѲА О ПРѢДАНН ѿСВѢН**, kojem zapravo pripada broj 65. Učinjena greška u daljem tekstu proizvodi nepodudaranje naslova glava i pripadajućih brojeva, pa pisar glavu prepisuje dvaput – **ѲБ О МЕТАНН ПЕТРОВН** (57b), **ѲС О ѡМЕТАНН ПЕТРОВЪ** (60a).

Treća podjela teksta, kao što je već rečeno, izvedena je rukom reparatora, ili više njih, a nastala je u manastiru za čije potrebe je kodeks i prilagođen obredu srpske pravoslavne crkve. Liturgijske oznake *konac* i *začelo*, koje su unesene i u evanđeoski tekst, ali su ispisane i na marginama, također su djelo reparatora. Ruci pisara Kop. evanđelja pripada samo jedna liturgijska oznaka na kraju stiha Lk. **КОНЦЪ** 18:9 (155a), a njeno prisustvo najlakše je objasniti mehaničkim prenošenjem iz predloška.

II. 5. Pisar i proces prepisivanja

Prepisivanje srednjovjekovnoga kodeksa složen je proces iz čijeg se konačnog proizvoda mogu izvesti dragocjeni zaključci o odnosu pisara prema tekstu, predlošku te samom pisaru. Cijeli tekst Evanđelja pisao je jedan pisar. Osnovni tekst pisan je crnilom, naslovi opširnih glava i inicijali kinovarom. O samom pisaru ne znamo ništa jer nikakva svjedočanstva nije ostavio ni na marginama, a pretpostavljena sličnost u izvedbi slova sa tekstom Tvrtkove povelje iz 1366. godine koju je iznio V. Mošin nema uporišta u detaljnijoj paleografskoj analizi,⁶⁵ premda je sličnost slovnihi formi očita.

U procesu prepisivanja evanđeoskog teksta pisar Kop. evanđelja često griješi, kao i većina bosanskih pisara, ali istina manje od Pripkovića. Znakovito je i to da mnoge od grešaka uopće ne pokušava ispraviti. To nameće utisak da nije pretjerano marljiv i pedantan, a propuste koje pravi mogu se klasificirati prema tome koliko skrnave evanđeoski tekst.

Jedna vrsta grešaka, koja najozbiljnije narušava smisao teksta, a zasvjedočena je i kod drugih pisara, tiče se preskakanja redova zbog ponavljanja istih konstrukcija. Eklatantan primjer greške tipa *saute du même au meme* nalazimo odmah na početku rukopisa, na stranici 2a, gdje je zabunu proizvela sintagma *утѹть ме*, koja se vjerovatno u predlošku javlja dvaput, u drugom i petom redu, što proizvodi to da pisar preskače kompletna dva reda između istih konstrukcija, a rekonstruirano stanje u predlošku trebalo bi izgledati upravo ovako:

Kop. 2a – Mt. 15: 8–11

пРнблнжajúть сѐ мнн лѹднѐ сн ѹ
стн свонмн н ѹтънамн утѹть

мѐ ѹѹѣщѐ ѹѹѣннѣ заповѣдн ѹло
вѣѹкнѐ н прнзвавѣ народѣ рѹѹѐ
нмѣ слншнтѐ н разѹмннтѐ вѣ
ходѣщѐѐ вѣ ѹста то нѐ скврѣннтѣ
ѹлвкѹ

Predložak

пРнблнжajúть сѐ мнн лѹднѐ сн ѹ
стн свонмн н ѹтънамн утѹть
мѐ а срѹѣ нхѣ далѹѹѹ ѡтсто
нтѣ ѡт менѐ вѣ сѹѹ жѐ утѹть
мѐ ѹѹѣщѐ ѹѹѣннѣ заповѣдн ѹло
вѣѹкнѐ н прнзвавѣ народѣ рѹѹѥ
нмѣ слншнтѐ н разѹмннтѐ вѣ
ходѣщѐѐ вѣ ѹста то нѐ скврѣннтѣ
ѹлвкѹ

⁶⁵ Vidi o tome detaljnije u poglavlju o paleografskoj analizi slovnihi formi.

Mt. наустнше наустнше ^{27:20} (61a), Mk. въ въ ^{5:3}, нмѹшѹ нмѹшѹ ^{9:43}, Lk. до до ^{22:51}, Iv. нсѣ нсѣ, сѹща сѹща ^{1:49}, нмѣ нмѣ ^{4:34}, не не ^{6:44}, естѣ естѣ ^{8:54}, ннктоже ннктоже ^{10:29}, всѣ всѣ ^{15:19}, да да ^{17:26}.

Мт. науєть|ь 11:7, н|не 12:4, зем̑льс|сн 17:25, ул|лн 21:42, г|г̑ла 22:21, є|єго 28:3, Mk. н|не 4:27, нм|нмь 5:19, в|вндѣть 8:23, п|прнємь 8:32, Lk. м|младѣнць 1:44, сущ|щнхъ 1:70, нo|нощъ 5:5, є|єже 6:3, **же|є** 8:22, д|днѣ 9:22, вас|сь 11:5, в|въ 13:9, Iv. б|бѣ (175b), б̑ж|жню 11:40, ваш|аша 16:20.

Мк. посландю||ють ^{16:17}, Мк. н з|| н запрнтн ^{1:25}, сто||оещнхъ ^{9:1}, Лк. д||двою ^{2:42},
слш||слншахомъ ^{4:23}, на||нароомъ ^{23:18}, Іv. вь||ьзмѣ ^{5:8}.

Мт. є҃го 13:55, оннѣ 18:30, Мк. вврѣднѣ 16:18, Лк. сътворити 1:72, мно҃го҃ 5:29, съблудѣть се 5:38, улѣвнѣ 11:46, будѣтъ 14:8, улѣвнѣ 16:15, оставнхѣмъ 18:28, понѣтъ, обррнѣмъ 23:2, велѣю 24:52, ІѴ. ккто 3:5, бжнѣ 5:25, хлнбѣ 6:32, петаррѣ 18:18, нюдѣску 19:42.

64

Mt. подоеть (подобаетъ) ^{16:21}, Mk. тръзою (тръпезою) ^{7:28}, сковннцѹ (смоковннцѹ) ^{11:21}, утованта (уготованта) ^{14:15}, ужанта (ужасанта) ^{16:6}, Lk. тобо (тобою) ^{10:21}, ѹврѣнь (ѹврѣжень) ^{17:2}, възратнста се (възвратнста се) ^{24:33}, Iv. нацаема (нарнцаема) ^{10:39}.

Poseban problema predstavljaju zamjene slova, a svi primjeri u tekstu nemaju istu važnost. Jedna vrsta ovakvih grešaka ukazuje na predložak, koji je sigurno ćirilčni. Zbog toga se dešava da u nedostatku koncentracije pisar zamjenjuje slična slova poput o i c, e i c, б i г, a slovo л ponekad prepisuje kao д:

Mt. деонѹю (деснѹю) ^{20:24}, нзѣ брѡбѣ (нзѣ грѡбѣ) ^{27:53}, Lk. галѣдѣнскн (галелѣнскн) ^{4:31}, евоѣ (своѣ) ^{7:38}, подобастъ (подобаетъ) ^{24:7}.

Teže je objasniti zamjene kao što je Lk. ѹѹтѣлѹ ^{10:25}, dok je sličnost slova proizvela mehaničko prepisivanje slova щ na mjestu gdje dolazi ш:

Mt. ѡтпѹстнщѣ ^{14:23}, кокощѣ ^{13:34}, послушцають ^{16:31}, Iv. ващѣ ^{15:20}.

Ipak, za razliku od navedenih primjera, zamjena slova o i ѹ relativno je češća. Primjeri grafema o na mjestu ѹ posljedica su izostavljanja nadmetnutog dijela slova – *ižice*, dok je obrnutoj zamjeni teže naći analogiju.

Mt. пшеннцо ^{13:25}, оврѣженѹ ^{13:47}, Mk. ѹгннтахо ^{5:24}, Lk. дохоомѣ ^{2:26}, домо ^{16:4}, прѣвоомо ^{16:5}, одовнцѣ ^{20:47}, потрнбо ^{23:17}, Iv. ѡт коду ^{4:11}, ѡвѣо ^{10:16};

Mt. поменѹхѹмѣ ^{27:63}, Lk. слѹво ^{5:1}, мѹжахѹ ^{8:19}, кѹснѹ се ^{8:47}, нарѹдѹ ^{9:16}, възмѹгѹть ^{13:24}, пѹгѹбаль ^{15:4}, вѹдн ^{16:24}, тѹмѹ ^{19:19}, Iv. рѹжѹне ^{15:5}, сѹбѹтѹ ^{20:1}, снмѹне ^{21:15}.

II. 6. Ukrašavanje

Ispitivanje ukrasa pojedinog kodeksa bosanskog srednjovjekovlja, koje najuže pripada historiji umjetnosti, podrazumijeva najprije proces komparativne formalnostilske analize rukopisa šireg evropskog i neevropskog prostora, jer su u historijsko-političkim i kulturnim procesima koji su odredili konture umjetnosti srednjovjekovne Bosne istraživači odavno uvidjeli preplitanja dvaju temeljnih utjecaja – zapadnoevropskog⁶⁶ i istočnog,

⁶⁶ O važnosti šireg konteksta u tumačenju iluminacije svakog srednjovjekovnog kodeksa najbolje govori najnovije istraživanje ukrasa Hvalovog zbornika. Historičarka umjetnosti E. Mazrak ustanovila je da se Hval ugledao na minijature rukopisa *Regia Carmina*, rađenog za kralja Roberta Anživinca (2012: 11–24). Vidi o tome detaljnije: https://bib.irb.hr/datoteka/626492.CM_87-88_Mazrak_02.pdf.

bizantijskog (Maksimović 1976; Harisijadis 1988), što znači da je iluminacija bosanske rukopisne građe dio kulturno-povijesnog konteksta regije (Cvetković 2014: 155). Uporište ovakvih gledišta treba tražiti i u statusu staroslavenskog jezika s obzirom na to da zasvjedočena jezičko-grafijska i tekstološka filijacija rukopisa potvrđuje razgranat put kretanja knjige i manje kulturne razlike nego što se pretpostavljaju. Međutim, i pored velikih sličnosti rukopisa širega prostora, što je rezultat zajedničkog ishodišta, kompaktnost bosanske skupine rukopisa davno je uočena i u njoj minijaturi. Ipak, nedovoljan broj sačuvanih kodeksa, među kojima nisu svi jednako iluminirani, u pogledu vjerovanja pripadnika Crkve bosanske ne omogućava pronalaženje čvršćih uporišta na osnovu kojih bi se moglo konstatirati nešto sa sigurnošću (Mazrak 2013: 61), ali je sasvim jasno da je izukršтана složenost umjetničkih, tematskih, ikonografskih i stilskih komponenata dovedena do sinteze umjetničkog izraza visokog nivoa (Maksimović 1986: 22). Uz sve to, novija istraživanja ukazuju na važnu ulogu ornamenata u sakralnom tekstu u semiotičkom smislu te u ispitivanju njihove semantike presudnu ulogu može imati upravo popratni tekst (Cvetković 2014: 155–172), što samo dodatno potvrđuje neophodnost interdisciplinarnog pristupa.

Premda ispitivanje ukrasa izlazi iz užih kompetencija filologa, formalnostilska podudaranja iluminacija određenih kodeksa otvaraju i pitanja eventualnih zajedničkih predložaka te time indirektno zadiru u oblast filologije. Osim toga, inicijali starih rukopisa, osim sa historijskoumjetničkog, mogu se posmatrati i analizirati i sa paleografskog stajališta (Ferenčak 2012: 11), čime se ukazuje na njihov značaj i za filološka proučavanja.

Kopitarovo evanđelje pripada grupi relativno bogato iluminiranih rukopisa. Istina je i to da likovna vrijednost ovoga kodeksa ipak nešto zaostaje u odnosu na Nikoljsko evanđelje, Hvalov i Mletački zbornik. Već je ranije rečeno da je nekoliko iluminiranih stranica Kopitarova evanđelja unio u svoje djelo V. Stasov (1887), ali o samoj iluminaciji nije pisao, tako da je osvrst S. Radojčića na ukrase ovoga evanđelja u knjizi *Stare srpske minijature* (1950) ujedno i prva analiza njegove iluminacije. Radojčić je istakao da inicijali Kopitarova evanđelja podražavaju vrlo stare uzore iz 12. stoljeća (1950: 41), a takav zaključak zasniva na sličnostima pojedinih inicijala s onima iz Miroslavljeva evanđelistara. U skladu s bogumilskom interpretacijom bosanske skupine rukopisa, Radojčić zaključuje i

to da je iluminacija ovih kodeksa arhaična, naivna i zastarjela; minijature su uglavnom romanske i rezultat su održavanja veza sa jadranskim primorjem te, preko njega, sa Italijom (1950: 42).

Slijedeći Radojčićeve zaključke i J. Šidak također je govorio o iluminiranim ukrasima ovog rukopisa i njihovoj sličnosti sa Miroslavljevim i Beogradskim evanđeljem, ali je ustanovio da se za ukras ovoga kodeksa ne može reći da je 'tuđega porijekla', kao što je to npr. slučaj kod Hvala (1950: 59–61). Na temelju rezultata prvih istraživača ukrasa V. Mošin je sačinio kratak opis iluminacije kodeksa koji je dostupan na stranici NUK.⁶⁷ Prema ovom opisu, iluminacija Kopitarova evanđelja oslanja se na vrlo staru tradiciju zetsko-humskih skriptorija, ali također pokazuje značajan utjecaj narodnih ornamenata, dok inicijale u bosanskim tekstovima karakterizira njihov veliki format u odnosu na okolni tekst. Radojčićeve i Šidakove zaključke ponavlja i P. Mikulić u svojoj knjizi *Iz likovnosti bosanskoga srednjovjekovlja* (2004) te pri tome naglašava da se Kop. u poređenju s Vrutočkim evanđeljem i Mostarskim listovima razlikuje, između ostalog, izborom motiva i njihovom izvedbom, koji su u ovom rukopisu bogatiji (2004: 36). Na tragu Šidakovog zaključka koji kaže da se za iluminaciju Kopitarovog evanđelja ne može reći da je 'tuđega porijekla', Mikulić tvrdi da nije presudno važno ko je izradio slike i gdje, nego je važna činjenica da su one uopće unesene u tekst (2004: 40).

Analiza ukrasa Kopitarovog evanđelja omogućava njihovo klasificiranje prema tipu i složenosti, a njih čine: 1. *inicijali*, 2. *vinjete*, 3. *simboli* i 4. *likovi evanđelista*.

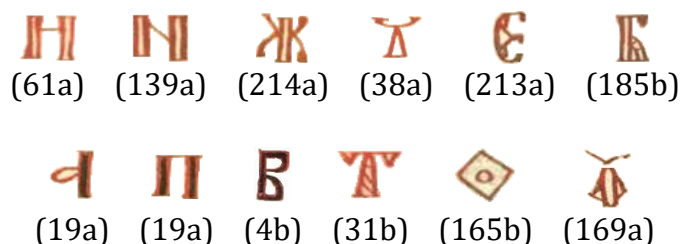
1. *Inicijali* odnosno uvećana i dekorirana slova kojima počinju evanđelja ili pojedini odlomci unutar teksta u Kopitarovom evanđelju, što znači da imaju funkciju razgraničavanja, nemaju svi istu umjetničku vrijednost, pa se upravo prema složenosti i umjetničkoj zahtjevnosti mogu klasificirati u tri podskupine.

Prvu i najbrojniju podskupinu čine jednostavna uvećana slova, majuskule, tzv. *littera ferialis*⁶⁸, čija se pojava u bosanskim evanđeljima najčešće podudara s Amonijevim glavama i Euzebijevim kanonima. Takva slova uglavnom su visine dva retka, ispisana su kinovarom,

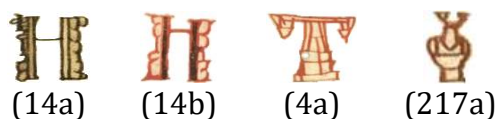
⁶⁷ „Kopitarjeva zbirka slovanskih rukopisov in zoisov cirilski fragment iz narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani“ (1971): <http://old.nuk.uni-lj.si/kopitarjevazbirka/KodeksBrowser.asp?Kodeks=5&Slika=1>.

⁶⁸ O klasifikaciji inicijala vidjeti: Brown (2001: 67–68).

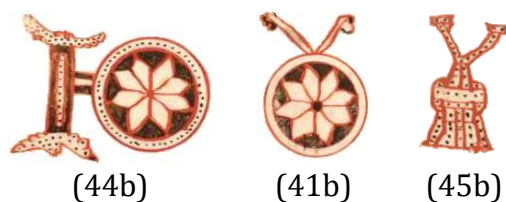
rjeđe crnilom, a njihove konture ponekad znaju biti uduplane. Prostor između duplih kontura može biti ispunjen crnilom ili kosim potezima.

Uljepšavanje ovih slova u nekoliko primjera nije se zaustavilo, čime se postigla barem minimalna razlika u odnosu na jednostavna uvećana slova:

Drugu skupinu čine mnogo rjeđi, ali umjetnički zahtjevniji inicijali, tzv. *littera florissa*, koji dolaze na počecima pojedinih odlomaka teksta, a u čijoj osnovi su geometrijski motivi poput crvenih uduplanih krugova popunjenih osmokrakim rozetama na crnoj podlozi u inicijalima ю /ju/ i у /u/. Unutrašnjosti inicijala ю i antropomorfnog у ukrašene su crnim tačkama, a pokazuju, prema objašnjenju V. Mošina, mnogo analogija s ornamentikom starih makedonskih rukopisa (1971: 128). Inicijala druge skupine, koji ipak zaostaju za onima na počecima evanđelja, je svega tri.

Treću, umjetnički najvredniju ali i najzahtjevniju skupinu čine inicijali na počecima evanđelja, također iz skupine *littera florissa*. S obzirom na njihovo važno mjesto u tekstu, ovi inicijali znatno su veći i likovno bogatiji od svih ostalih, što ponekad narušava njihovu čitljivost. U izvedbi i boji ovih inicijala evidentna je sličnost sa vinjetama koje dolaze iznad.

Osnovu inicijala K čine prepletene vrpce koje završavaju grozdovima, a cijeli inicijal rađen je u istom stilu i koloritu kao i zastavica. O starosti uzora najbolje govori upečatljiva sličnost s inicijalom iz *Miroslavljeva evanđelja* koju je zapazio Radojčić (1950: 41: T XXVII).

Kop. Mt. (1a)

Mir. Mt. (314b)

Evandjelje po Marku počinje teratološkim inicijalom Z u obliku ptice-zmaja koja u ustima drži grančicu, a unutrašnjost inicijala izrađena je u istom stilu kao i simbol evanđeliste Luke (174b). Inače, teratološke predstave zmaja i drugih životinja javljaju se relativno često u bosanskom srednjovjekovlju. Dovoljno je pogledati inicijale na početku Evandjelja po Marku u Daničićevom rukopisu i Mletačkom zborniku, a posebno je upadljiva sličnost predstava životinja u Daničićevom i Kopitarovom, s tim da u Daničićevom evanđelju na tijelu zmaja dolazi glava jarca.

Kop. Mk. (66a)

Dan. Mk. (39)

Inicijali na početku Lukinog i Ivanovog evanđelja izrađeni su u istom koloritu kao i zastavice koje dolaze iznad (v. niže); inicijal Lukinog evanđelja sačinjen je u žuto-crnoj, a

Ivanovog u zeleno-žuto-crnoj kombinaciji. Osnovi stubovi inicijala isprepleteni su vrpčama koje u Ivanovoj vinjeti formiraju čvor u središtu inicijala.

Lk. (107a)

Iv. (176a)

2. *Vinjete* u Kopitarovom rukopisu sačuvane su na počecima svih evanđelja, a od onih koje dolaze na počecima popisa glava, nije sačuvana samo vinjeta na početku Evanđelja po Mateju. Sličnost u izvedbi ovih ukrasa sasvim je uočljiva usporedimo li cijelu bosansku grupu. Zastavice su u Kop. evanđelju uglavnom pravokutnog oblika, čiji su obrisi urađeni kinovarom, dok su unutrašnjosti vinjeta različito stilizirane, najčešće geometrijskim ili cvjetnim motivima.

Matejevu vinjetu čine pleteni rombovi odnosno romboidne mreže koje u kršćanskoj simbolici predstavljaju nebesko kraljevstvo. Rombovi su popunjeni crnim cvijećem koje dolazi na zelenoj podlozi, a okružuju ih biljni ornamenti zelene boje. Istraživanja srednjovjekovnih kodeksa pokazuju da raskošne zastavice s cvjetnim motivima i složenim prepletima odlikuju osobine reda, sklada i ljepote, suprotne principu haosa, pa je ukras kao matematički i vizuelno savršena forma, likovni izraz božanskog načela savršenstva, i od drevnih vremena je način simboliziranja onostranog i sakralnog (Cvetković 2014: 159).

Nešto je uža od Matejeve vinjete zastavica na početku Ev. po Marku, a njena unutrašnjost ispunjena je crnim i žutim polukrugovima preko kojih dolaze tri krsta sazdana od pletenih vrpce žute i zelene boje. Gornje ivice vinjete završavaju grozdovima.

Mt. (1a)

Mk. (66a)

Zastavica Ev. po Luki također je izrađena u crno-žutoj boji; unutrašnji prostor popunjavaju dva konfrontirana pletena srca koja su postavljena na crnu podlogu, a ispunjena su biljnim ornamentima. Izrazito je stiliziran i pleteni ukras koji dolazi na vrhu zastavice i podsjeća na krunu, što se sreće i u drugim bosanskim evanđeljima. Veoma sličnu vinjetu ovoj iz Kop. evanđelja, čiju osnovu također čine položena srca, nalazimo u bosanskom Giljferdingovom apostolu No. 14.

Lk. (107a)

Giljf. 14 (716)

Ivanova vinjeta sačinjena je od svezanih krugova odnosno rozeta žuto-zelene boje, a vrh zastavice ukrašavaju grozdovi na uglatim ukrasima. Gornji završeci ove vinjete nedostaju s obzirom na to da je list horizontalno prerezan, dok su unutrašnji zidovi cijele vinjete, kao i u Ev. po Luki, popunjeni crnim i crvenim kružićima. Ovoj vinjeti veoma je slična zastavica iznad popisa glava Ev. po Marku, a čini se da je rozeta kao ukras veoma privlačna iluminatoru Kop. evanđelja.

Iv. (176a)

Mk. (65b)

I ostale sačuvane zastavice izrađene su istim kombinacijama boja i u istom stilu. Pored nešto užih vinjeta sa crnim i žutim stiliziranim cvjetovima ispred popisa glava Ev. po Luki i Ivanu, jedna mala zastavica ukrašava i kraj popisa glava Ev. po Ivanu.

Lk. (105b)

Iv. (175a)

Iv. (175a)

3. *Simboli evanđelista* u Kopitarovom evanđelju dolaze na početku Lukinog i Ivanovog evanđelja, dok se ispred Matejevog i Markovog evanđelja njihovi simboli nisu sačuvali. Izrazitu podudarnost u izvedbi krilatog orla, simbola evanđeliste Ivana, pokazuju Kopitarovo i Vrutočko evanđelje, ali njima treba pridružiti predstavu orla iz Dragučkog brevijara (1407) te Brevijara Vida Omišljanina (1396), u čijoj je iluminaciji već ranije uočen bosanski utjecaj (Fučić 1996: 9–10; Mihaljević 1997: 119). Način na koji je stilizirana životinja uvjerljivo svjedoči o zajedničkim predlošcima njihovih iluminatora. Krilati orao, čije je perje veoma slično izvedeno u sva četiri rukopisa, u kandžama drži okvir u kojem je u Vrutočkom evanđelju ispisan početak Iv. evanđelja – $\text{HCKONH BH CЛOBO H CЛOBO BH } \omega^T \overline{\text{b}\alpha}$, dok je u hrvatskoglagoljskom Dragučkom brevijaru iznad minijature ispisan ciriličnim slovima – CTH HBNb.

Krilati orao – simbol evanđeliste Ivana

Kopitarovo evanđelje (174b)

Vrutočko evanđelje (126b/149b)

Dragučki brevijar

Brevijar Vida Omišljanina

Slično, ali ipak u nešto jednostavnijoj izvedbi, prikazan je krilati bik – simbol evanđeliste Luke, koji su u kršćanskoj simbolici predstavlja žrtvovanje. Konture životinje izvedene su kinovarom, a imitacija krzna crvenim i crnim potezima. Krila životinje stilizirana su kao u prikazu simbola evanđeliste Ivana, dok glavu okružuje crvena aureola.

Krilati bik – simbol evanđeliste Luke (105a)

4. *Portreti* evanđelista Luke i Ivana svakako su najznačajnije iluminacije u Kopitarovom evanđelju. Za oba portreta rezervirana je po jedna kompletna stranica, a predstave dolaze odmah nakon popisa glava. Prikazi su gotovo identični: evanđelisti su odjeveni u zelene haljine čiji su nabori izvedeni kinovarom. U skladu s ustaljenim kršćanskim prikazom, ispod arkada, u sjedećoj poziciji, evanđelisti ispisuju evanđeoski tekst, dok su glave u oba portreta nagnute i okružene su crvenim aureolama.

Razlike u izvedbi prikaza ipak su evidentne: Ivanova haljina pri dnu je dodatno stilizirana trakom sačinjenom od kružnih i cvjetnih motiva, pri vrhu haljine su crni nabori, a drukčije su izvedene i kragne. Ipak, od svih detalja koji čine iluminaciju, najviše se razlikuju svodovi pod kojim se nalaze evanđelisti. Dok je Lukina arkada izrađena kombinacijom crvenih ukrasa u vidu traka, stubovi svoda nad evanđelistom Ivanom

koloritom i prepletima izvedeni su kao inicijal na početku njegovog evanđelja, ali i svod nad krilatim orlom – njegovim simbolom.

Portret evanđeliste Luke (106b)

Portret evanđeliste Ivana (175b)

III. PALEOGRAFIJA

Tip ćirilćnog pisma kojim je ispisan tekst Kopitarova ćetveroevanđelja u paleografskom pogledu bitno ne odstupa od verzije pisma u drugim tekstovima bosanske crkvenoslavenske pismenosti. To je prepoznatljivi crkveni kvadratićni (polu)ustav, ćija je temeljna odlika zadrćavanje konzervativne morfologije slova (Kuna 2008: 66). S obzirom na to da Kopitarovo evanđelje nema saćuvan kolofon – a to znaći da nemamo ni apsolutnu dataciju, ne zna se ime pisara, kao ni mjesto pisanja kodeksa – paleografska analiza rukopisa poslućit će kao osnova za pokućaj preciznije vremenske i prostorne ubikacije rukopisa, s posebnim osvrtom na usporedbu slovne morfologije Kopitarova rukopisa sa drugim istodobnim ćirilćkim bosanskim crkvenoslavenskim tekstovima. Pored toga, bit će neophodno preispitati i Moćinovu pretpostavku o slićnosti rukopisa Kopitarova evanđelja i rukopisa *Prozorske listine* (1366) koju je saćinio Tvrtkov dijak Draćeslav Bojić. U skladu s navedenim, pri paleografskoj analizi teksta Kopitarova evanđelja ispitat će se sredstva ukljućena u organizaciju pisane poruke kroz: 1) tekstno polje i linijski ustroj, 2) slovni inventar – posebni slovni oblici, 3) *scriptura continua* i znakovi razgranićenja: interpunkcija i majuskule i 4) ligature i kraćenja.

III. 1. Tekstno polje i linijski ustroj

Kopitarovo evanđelje, kao i gotovo sva druga bosanska evanđelja – izuzev najstarijih Grig.-Giljf. odlomaka iz 13. stoljeća – prepoznatljivi su po formatu male osmine u kojem je tekst organiziran jednostupćano. Tekstno polje omećeno je marginama, ćija je svrha olakćavanje vizuelne percepcije s obzirom na to da prazan i svijetao okvir oko tamne teksture pomaće ćitatelju da izoćtri svoj pogled na ispisani tekst odnosno da neutralizira pozadinu (Ćagar 2007: 252–253). Donja margina, kao što je to uobićajeno u srednjovjekovnim tekstovima, nećto je veća i moće poslućiti za ispisivanje naslova općirne glave (v. 14b i 15a), premda su ovi naslovi ćećći na gornjoj margini. S druge strane, vertikalne margine rezervirane su za Euzebijeve kanone koji su, kao što je već rećeno, u Kop. evanđelju sastrugani.

S obzirom na to da je cijeli kodeks pisao jedan pisar, očekuje se relativno ujednačeno pisanje, iako detaljnija analiza pokazuje da to nije uvijek tako. Čini se da je zamor, uzrokovan najvjerovatnije brzinom obavljanja ovako složenog posla kao što je prepisivanje kodeksa, ostavio traga na mnogim stranicama. Ostaci tinte sa tek prepisanih listova, kao i brojne greške različite prirode svjedoče o tome da je pisar vrlo ubrzano prepisivao tekst, pa se na osnovu toga stječe utisak da nije pretjerano pedantan i brižljiv. Osim toga, repariranjem rukopisa zasigurno su izbrisani neki važni tragovi koji govore o samom procesu pisanja, ali se ipak na nekim listovima čuvaju. Naime, tragovi liniranja tekstnog polja ponekad se naziru na lijevim marginama teksta (v. 1b, 3b, 5b), premda ni ono u većem dijelu kodeksa nije idealno poravnano (v. 17b, 71a, 126a). S druge strane, desni rub teksta najčešće je neporavan, što se uglavnom sreće i kod drugih pisara, iako je tekstno polje i na ovoj strani ponekad omeđeno (v. 9a). Međutim, mehaničko sječenje riječi na kraju reda često pomaže poravnavanju desnog ruba, a ovu staru osobinu dobro slijede bosanski pisari. Tako i pisar Kop. evanđelja nerijetko mehanički prelama riječi na kraju reda; o tome najbolje svjedoče primjeri u kojima od ostatka riječi odvaja samo jedno slovo, ponekad čak i poluglas, a bilježe se i primjeri razdvajanja slogotvornog *r* od poluglasa, kao i razbijanje prijedloga. Navodim samo neke reprezentativne primjere mehaničkog prelamanja riječi na kraju reda kojih ima u cijelom kodeksu:

а-врамла (1a: 2/3r), л-ежеща (15b: 2/3r), к-ь (32b: 21/21r), с-воєго (41a: 5/6r), р-
 ѡѡѡѡѡѡ (103b: 19/20r), а-щє (149a: 21/22r), т-єбѣ (179a: 9/19r), б-ѡдєть (211b: 7/8r);
 амннѡав-а (1b: 2/3r), бнт-н (160a: 20/21r), наѡєтак-ь (179b: 5/6r), єст-ь (199a: 19/20r);
 мр-ьтвн (20b: 10/11r), ѡр-ьствн (43a: 4/5r), скр-ьбєщнмь (57a: 16/17r), ср-ьпь (73a: 20/21r).

Kad je riječ o tragovima liniranja redova, oni se ne naziru, što ukazuje na mogućnost da pisar nije ni sprovodio liniranje, ili barem ne brižljivo. Ovakva pretpostavka najbolje objašnjava često neporavnane redove – u smislu donje crte na koju se postavljaju slova – kao i nejednak razmak između njih. Zbog svega toga se dešava da početak i kraj reda često nisu u istoj ravni te se stječe dojam da uređivanju redova pisar nije posebno posvećen. Osim toga, dovoljno je pogledati već na prvoj stranici (1a) odnos razmaka među redovima (1-5r : 7-9r) kako bi se ustanovilo da u tom smislu nije pretjerano marljiv. Međutim, kada se u ovom aspektu uređivanja teksta pisar Kop. evanđelja usporedi s pisarima drugih

evanđelja, čini se da ga je moguće pozicionirati negdje u sredinu: dok su Hval. i pisar Nik. evanđelja svim detaljima organizacije teksta doista više posvećeni, pa se na osnovu općeg utiska njihov tekst odaje mnogo elegantnijim, stranični postav rukopisa u čijem su se nastanku smjenjivali pisari – poput Čajn. i Ev. iz Dovolje – dosta su neujednačeni, pa, u skladu s tim, i odaju signal opće neusklađenosti odnosno neurednosti.

U vezi sa koordinacijom u linijskom sistemu važno je istaći kako je upravo ovaj proces odigrao važnu ulogu u formiranju posebnih slovnih oblika minuskule suprotstavljajući je ustavnom pismu.⁶⁹ Dok je, načelno uzevši, minuskula rezervirana za svjetovne tekstove – diplomatske, upravne i poslovne – koji nastaju iz praktičnih razloga i u posebnim prilikama uglavnom iz nužde, svečani liturgijski tekstovi namijenjeni su povišenom, glasnom čitanju. To znači da se može govoriti o višem i nižem funkcionalnom registru, što se svakako odrazilo u koordinaciji i linijskom ustroju, koja je u minuskuli u centralnom dijelu linijskog sistema jednostupnjevita, a reci su četverolinijski ustrojeni, za razliku od ustavnog pisma čiji je linijski ustroj zapravo dvolinijski (Paskojević 2015: 35–36). Međutim, u Kop. rukopisu, uostalom kao i kod drugih pisara bosanskih crkvenih tekstova, sva slova nisu uvijek smještena u dvolinijski sistem, pa i u definiranju tipa pisma kojim su pisani – u smislu ustava ili polustava – nema saglasnosti. Naime, čisti ustav, koji bi trebao biti rezerviran za najsvečaniji funkcionalni registar, čak ni u najstarijim crkvenoslavenskim tekstovima ne podrazumijeva čisti neprobijeni dvolinijski ustroj,⁷⁰ pa se, stoga, u zavisnosti od kriterija koji se primjenjuju, i crkvena verzija zapadnog ćiriličkog pisma nerijetko različito imenuje. Osim toga, sličan tip ćiriličkog pisma u upotrebi je i u kancelarijskoj prijepisci⁷¹ prije Tvrtkovog krunisanja, posebno u kancelariji Stjepana II Kotromanića, a to nameće potrebu preciznijeg definiranja ovih podtipova pisma.⁷²

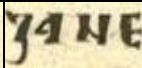
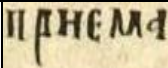
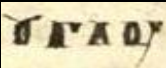

⁶⁹ Savremena paleografska proučavanja srednjovjekovnih tekstova govore da je slovna koordinacija odnosno minuskulizacija glavni pokretač promjena u pismu, a u osnovi dinamike promjena slovnih oblika leži težnja za ekonomiziranjem. V. o tome (Žagar i Paskojević 2014: 221–222).

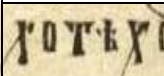
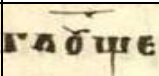
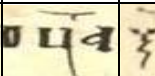

⁷⁰ To je u skladu s tumačenjem koje kaže „da ćirilički ustav, za razliku npr. od latiničke kapitale, nikad – pa ni u najstarijim sačuvanim tekstovima – nije podrazumijevao čisti neprobijeni dvolinijski ustroj. Donju liniju u ćiriličkim tekstovima staroslavenskoga kanona iz XI. st. (npr. *Savina knjiga*, *Suprasalski zbornik*) uvijek je probijao znatan dio slova: *dobro, zelo, rьci, her, šta, ci, ksi, psi, ypsilon* (pa time i *uk*), što je zapravo samo nastavilo praksu poznatu i u grčkim srednjovjekovnim (uncijalnim) tekstovima” (Žagar 2016: 39).

⁷¹ V. Mošin tvrdi da je specifičan razvoj zapadne ćirilice, koja se rodila na dukljansko-humsko-bosanskom području, na teritoriji bosanske države formirao poseban sistem pisma i pravopisa. Petrificirana dukljansko-

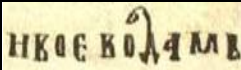
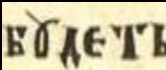
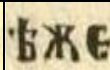
Kvalifikacija tipova pisma svakako bi se morala zasnivati na kriterijima funkcionalne naravi; dok svečani karakter crkvenog pisma uvjetuje i sporiji ritam pisanja, što implicira i sporije mijene slovnih formi, svjetovne tekstove zahvaća proces minuskulizacije budući da nastaju iz praktičnih razloga. Stoga mi se čini najprikladniji nazivom za crkveni tip zapadnog ćiriličnog pisma – *poluustav*.⁷³ Svečanost ovog tipa pisma ogleda se u relativnom očuvanju pravokutnog slovnog modela, zapravo pravilnih proporcija slova, zatim upotrebi tankih i debelih linija, što sve ima ishodište u pravilima ustavnog pisma, dok se narušavanje geometrijske pravilnosti slova, kao i ravnomjernog liniranja, zatim prelazak slabih dijelova slova u četverolinijski prostor mogu okarakterizirati kao osobine poluustava.

Iako većina slova uglavnom ostaje u granicama dvolinijskog sistema, neki se slovnici dijelovi probijaju u zamišljeni gornji i donji dio četverolinijskoga prostora. Uglavnom kao i kod drugih pisara bosanskih crkvenoslavenskih tekstova,⁷⁴ u donji prostor svojim slabim dijelovima manje ili više prelaze slova: Δ, з, ρ, оу, ф, х, ш, ц и ξ.

<i>d</i>	<i>z</i>	<i>r</i>	<i>u</i>	<i>f</i>
				

<i>h</i>	<i>šta</i>	<i>c</i>	<i>ks</i>
			

Gornju liniju reda probijaju slovo х i ponekad neznatno Ъ, ali se trag minuskulizacije uočava i kod slova Δ, istina samo u dva primjera u kojima je potez izvijen u gornji prostor.

<i>d</i>	<i>b</i>	<i>ě</i>
		

bosanska grafija ostala je izvan grafijske i pravopisne evolucije koja se desila u nemanjičkoj državi, a starinski tip pisma u bogoslužnim knjigama gotovo u istom obliku služi i u kancelarijskoj prijevici (1965: 177).

⁷² O problemima definiranja tog tipa ćiriličnog pisma vidi detaljnije kod M. Žagara, koji pismo Dražeslava Bojića smatra (*polu*)ustavnim (2016: 41–42). Upravo iz istih razloga – metodološke nesigurnosti kojoj je rezultat nedovoljna proučenost ustavnih tekstova – također koristim “kompromisni naziv” (*polu*)ustav.

⁷³ H. Kuna ovaj tip pisma naziva *kvadratičnim poluustavom* – tip poluustava sa četvrtastim, razvučenim slovima (2008: 66).

⁷⁴ Vidi niže u tabelarnom pregledu slovnih oblika bosanskih pisara.

III. 2. Slovni inventar

Iako „je konačan dojam o pismu jedino moguće steći uvidom u cjelinu teksta” (Žagar 2016: 40), opis i usporedba slovnih oblika – zasnovani čak i na slovocentričnom pristupu koji se bavi ponajprije utvrđivanjem provenijencije slovnih formi – često mogu ponuditi dragocjena saznanja o mijenama slovnih formi unutar jedne ili više škola, ali i o zajedničkim predlošcima. Tako npr., poređenje slovne morfologije Kop. evanđelja sa drugim bosanskim tekstovima pokazuje kako se ovaj pisar oslanja na starije uzore poput Div. i Man. evanđelja, dok vizuelna usporedba pisma sa drugim reprezentativnim bosanskim crkvenim kodeksima poput Hval. i Nik. evanđelja nameće zaključak da pismo Kop. pisara ne doseže ljepotu ovih rukopisa, što ima uporište u odnosu pisara prema uređivanju teksta.

Ipak, uz sve individualne razlike koje pismo Kop. evanđelja izdvajaju kao poseban rukopis, riječ je konzervativnijoj crkvenoj verziji ćiriličnog pisma koja se na prostoru srednjovjekovne Bosne njeguje u 14. i prvim decenijama 15. stoljeća, upravo u zlatno doba ove pismenosti. Minimalne razlike među rukopisima možda najviše govore o istom tipu ćiriličnog pisma, premda se u razlikama mogu kriti tragovi utjecaja starijih ili paralelnih pisarskih škola. Stoga ćemo ovdje prikazati morfologiju slovnog inventar pisma Kop. evanđelja u odnosu na istodobne crkvene rukopise.

a Crkvena varijanta ćiriličkog pisma poznaje više formi ovog slova, a zajednička je paleografska odlika bosanskih pisara vertikalni stubić (Đorđić 1971: 138), u gornjem i donjem dijelu proširen. Razlike u slovnoj morfologiji u bosanskoj grupi tekstova uglavnom se svode na položaj i veličinu petljice, koja obično zauzima gornju polovinu stabla ili sredinu, a kompletna slovna forma smještena je u dvolinijski prostor. Pisar Kop. rukopisa ima različite oblike ovog slova ako se razmatra položaj i oblik petljice: ona je najčešće zaobljena, više ili manje , ponekad može biti i spljoštena , pa čak i prelomljena , što je približava obliku slova kakav je uopćen u starijim bosanskim evanđeljima – Div. i Man. **A**.

b I slovo **B** također je smješteno u dvolinijski sistem. Stubić slova je vertikalni, a petljica obla i najčešće zauzima donju polovinu slova. Gornji horizontalni potez

često je neznatno duži od trbuha **Ѧ** i završava trokutastim privjeskom.

v Najčešća je forma s trokutastim trbusima **Ѧ** koji nisu uvijek iste veličine. Često je donji neznatno veći od gornjeg **Ѧ**, a trbusi se uglavnom sastaju na sredini stabla. Manje-više isti oblik nalazimo i kod drugih pisara (v. niže), iako se ponekad, npr. kod Pripkovića, zapažaju i primjeri koji su na putu da zadobiju oblik četverokuta **Ѧ**.

g Slovo ima oblik kakav se sreće kod drugih bosanskih pisara. Na vertikalni stub, prema dnu više **Ѧ** ili manje zadebljan **Ѧ**, dolazi prečka koja završava privjeskom.

d Uopćena je morfološka inačica petopoteznog slova **Ѧ**, čiji špicevi često mogu neznatno zadirati u donji prostor linijskog ustroja. Stilizacija ove slovne forme u dva primjera nastavljena je izvijanjem poteza ulijevo **Ѧ** (164b: 17r) i **Ѧ** (168b: 17r), što se može promatrati i kao svojevrsna minuskulizacija slovne forme.

e Pisari bosanskih crkvenih tekstova prepoznatljivi su po ovoj slovnoj formi; slovo je sačinjeno od luka, dubljeg ili pliće, smještenog u dvolinijski sistem, iz čije sredine, koja je obično deblja od završetaka, izlazi jezičak koji završava čekićem **Ѧ**.

ž Osnovu slova **Ѧ** čine dva suprotno okrenuta horizontalna luka, donji često nešto veći od gornjeg. Lukove, čiji su vrhovi uglavnom spojeni, presijeca vertikalni stubić. Budući da bosanski pisari nerijetko imaju različite oblike slova ž, model ovoga slova u paleografskoj analizi može poslužiti kao indikator utvrđivanja autorstva nepotpisanih tekstova. Najčešća forma u bosanskim crkvenim tekstovima je ona sa dva horizontalno položena luka, koja se ne moraju uvijek dodirivati, kao npr. u Vrut. **Ѧ** i Pripk. **Ѧ** evanđelju, a lukovi ponekad mogu prerasti i u oštre uglove koji su vertikalno suprotstavljeni, kao kod prvog pisara Čajn. evanđelja **Ѧ**.

z Ovo slovo javlja se isključivo u brojnoj vrijednosti, a izgledom podsjeća na rotirano latinično slovo s. Kompletно slovo često je neznatno nagnuto ulijevo **Ѧ** za oko 30°.

z Slovo prelazi u donji dio prostora. Zapravo je gornja polovina odnosno jaki dio slova **Ѧ** smješten u dvolinijski, dok donji, slabi dio, zalazi u donji međuprostor. Stubić gornjeg dijela je blago iskošen, dok je repić manje ili više zavijen ulijevo.

i Oblik *osmične* forme **H** čine dva vertikalna stuba koja su na sredini ili neznatno iznad nje spojena prečkom, dok je *desetično*, koje se kao i kod drugih bosanskih pisara javlja gotovo uvijek u brojnoj vrijednosti, presječno na sredini stabla **I**.

d Slovo *đerv* također je smješteno u dvolinijski sistem, a pisano je u varijanti bez prečke **J**. Stablo je zadebljano prema vrhu ili kompletno **J**, a postavljeno je na četvrtastu čašicu čiji se bočni potezi blago zavijaju prema unutrašnjosti. Oblik bez prečke karakteristika je starijih bosanskih evanđelja – Man. i Div. **A** iz prve polovine 14. st., ali i Grig.-Giljf. odlomaka evanđelja iz 13. stoljeća **J**. Upravo se u načinu izvođenja ove verzije slova Kop. približava starijoj školi, dok većina drugih pisara ima prečku – Sof., Nik., Vrut., Dov., Pripk. U izvedbi ovoga slova također se razlikuju Dražeslav Bojić i pisar Kop. evanđelja. Dražeslav u *Prozorskoj povelji* iz 1366. godine, ali i u drugim tekstovima, piše mlađu varijantu slova sa prečkom **A**.⁷⁵

k Slovnu formu čine dva dijela. Od vertikalnog stuba prelomljena linija najčešće je odvojena **K**, rjeđe i spojena **K**, a iverice slova najčešće završavaju zadebljanjima.

l Slovo čine dvije položene linije sastavljene na vrhu **A** koji je ponekad zaravnjen **A**.

m Poznato je da različite forme ovog slova u evanđeljima predstavljaju tradicije različitih škola (Grickat 1961–1961: 247). Osnovu slova u Kop. rukopisu čine dva stuba, neznatno nagnuta unutra, s ugibom koji može biti i oštar **M** i ovalan **M**.

n Slovo prave dvije vertikalne linije spojene unutrašnjom **N**. Spojnica, koja može biti blago zaobljena **N**, počinje ispod vrha prvog stuba i završava iznad dna drugog.

o Ovo slovo najčešće je jajastog oblika **O**, kakvo se sreće i kod drugih pisara mlađih bosanskih evanđelja, za razliku od kvadratične forme u Man. i Div. ev. **O**, ili, pak, one u Grig.-Giljf. odlomcima **O**. Popunjavanje slova tačkom često je i u Nik. ev. **O**.

p Slovo je sačinjeno od dviju vertikalnih linija spojenih gornjom horizontalnom **P**.

r Na stablo ovoga slova, koje je najčešće blago zaobljeno i zalazi u donji dio

⁷⁵ Slova pisara Dražeslava Bojića donosim iz Tvrtkove povelje upućene Vlatku Vukoslaviću (1357), a iz Prozorske listine v. u tabeli M. Žagara (2016: 40).

zamišljenog četverolinijskog prostora, dolazi uglavnom četvrtasta glavica .

s Osnovu ove slovne forme gradi luk koji je može biti manje ili više dubok .

t Stub ovog slova je uspravan i zadebljan prema dnu , a vodoravna prečka završava trokutastim privjescima. Trostubačna forma javlja se kao nadredna .

Najveće razlike bosanski pisari pokazuju u pisanju slova za vrijednost /u/, te, u skladu s tim, analiza varijanti ovog slova može također poslužiti kao pouzdan metod u utvrđivanju pripadnosti školi, ali i u ustanovljavanju autorstva⁷⁶. Stara ligatura, sazdana od slova *o* i *ižice*, u Kop. rukopisu javlja se u dva oblika – nespojeni i spojeni. Nespojena ligatura s nadmetnutim dijelom u obliku ptičice nema simetrične krake, desni je nešto deblji od lijevog, kao ni vodoravnu crticu na spoju , kakvu npr. piše pisar Vrut. evanđelja. Kod spojene ligature, koja ponekad izgleda kao jednopotezna , krila su obično raširena. I Dražeslav Bojić u povelji iz 1366. godine piše spojenu formu, ali se ona od oblika u Kop. evanđelju razlikuje po tome što su nadmetnutom dijelu dodana krila . Uz ove varijante, kod pisara Kop. evanđelja javlja se i spoj *oy*, koji je zadobio oblik horizontalne ligature⁷⁷. Ta ligatura bitna je značajka bosanskih rukopisa (Đorđić 1971: 136), a za razliku od prethodna dva tipa, nastala stilizacijom stare grčke ligature, ova spojnica je najvjerojatnije bosansko-humska inovacija prirodnog vodoravnog pomjeranja slova: od dodirivanja do potpunog preklapanja (Raos 2014: 185). Međutim, ne stječe se dojam da je pisar vješt ovoj ligaturi; desni krak slova – *y*, koji prelazi u donji dio četverolinijskog sistema, može biti duži , sa zadebljanom kukicom na vrhu, ili kraći , sa zavijenom kukicom.

⁷⁶ Upravo sam na temelju oblika digrama *oy* pretpostavio mogućnost da je isti pisar pisao bosansko *Evandjelje* № 697 iz petrogradskog Arhiva i *Giljferdingov apostol* № 14. Detaljnija usporedba slovnih formi samo je dodatno argumentirala tu pretpostavku. Osim digrama *oy*, čiji je krajnji desni dio izvučen, a zatim zavijen prema dolje, oba kodeksa imaju isti oblik slova: *a* sa spuštenim lukom koji zauzima donju polovinu stubića, *ч* i *т* sa presječenim stablom, *ω* sa nadrednim dvotačkama. V. detaljnije Kardaš (2016: 55–56).

⁷⁷ Horizontalnu ligaturu najčešće piše pisar Sofijskog rukopisa, ali se ona javlja i u Pripk. i u Evanđelju iz Dov. (v. niže u tabeli).

Ovo slovo u Kop. evanđelju ne javlja se često, a sačinjeno je od vertikalnog stuba čiji donji dio probija međuprostor. Na stub dolaze obli lukovi koji su relativno simetrični **ƒ**. Sličan oblik prisutan je i kod drugih bosanskih pisara, izuzev Ev. N° 697 u kojem dolazi nešto drukčija verzija, s oštrijim uglovima – **ƒ**.

h Slovo formiraju dva ukrštena stuba **h** nejednake veličine i debljine; lijevo nagnuti potez je deblji i kraći, dok je desno nagnuti stub tanji te uglavnom probija donji dio četverolinijskog prostora, često zahvaćajući slova iz donjeg reda.

ô Oblik ovoga slova prave dva luka koja su spojena i često su nejednakih proporcija. Središnja spojna crta obično dopire do visine bočnih poteza **ω** ili je kraća **ω**. Neobičnu verziju ovoga slova, koje je izgubilo lukove, piše prvi pisar Čajn. ev. **ō**.

šta Stubovi slova **st** su vertikalni, a središnji zadire u donji međuprostor i tanji se prema kraju. Ponekad je središnji donji potez zavijen lijevo ili desno.

c Ispod kvadratične čašice, smještene u dvolinijski prostor, spušta se desni potez slova **c** koji ima tendenciju tanjanja prema kraju i neznatnog zavijanja ulijevo.

č Čašica slova **č** je polukružna, a stablo zadebljano prema dnu. Drukčiji oblik ima npr. pisar Vrut. evanđelja **č**, čiji je forma veoma bliska novoj minuskulnoj inačici V. Formu slova **č** s presječenim stablom nalazimo u Pripkovićevom **č**, Ev. iz Dovolje **č**, Ev. N° 697 **č**, ali je često pišu i pisari epitafa.⁷⁸ Oblik slova sličan ovom u Kop. evanđelju piše i dijak Dražeslav Bojić u *Prozorskoj povelji* **č** (1366).

š Kao i kod većine bosanskih pisara, na horizontalnu podlogu dolaze tri vertikalna stuba **š**, a cijelo slovo često je napisano neznatno iznad donje linije.

b Slovna forma *jer* sačinjena je od uspravnog stuba na koji dolazi obla petljica **b**.

⁷⁸ Ovakva verzija slova **č** javlja se u natpisu *Vignja Miloševića* iz Kočerina, zatim natpisima iz Gradca kod Konjica, Vladevine kod Rogatice te epitafima iz Radimlje i Boljuna. Vidi tabele u mojoj knjizi (Kardaš 2015: 35–37).

y Slovo jeri **ѣ** formiraju *jer* i vertikalni stubić, a između njih uvijek dolazi spojica. Svi pisari bosanskih evanđelja veoma slično izvode ovo slovo (v. niže.)

ě Na uspravan i pri vrhu zadebljan stubić, koji najčešće neznatno probija gornji prostor, postavljena je prečka sa privjescima – **ѣ**. Petljica slova uglavnom je obla.

je Ligaturu **ѣѣ** pisar Kop. evanđelja ne piše često, a slovo *ε* isto je kao i izvan ligature.

ju Slovo *o* u sastavu ligature **ѣo** izgledom ne odudara od takvog slova izvan ligature.

theta I ovo grčko slovo javlja se isključivo u brojnoj vrijednosti. Sačinjeno je od kruga **θ** koji je nešto spljošten te na sredini ili neznatno iznad sredine presječen.

ks Grčko slovo *ks*, koje se javlja samo u brojnoj vrijednosti, u bosanskim tekstovima je rudimentirano, a ima oblik sličan slovu *ч* sa stubićem koji se prema dnu prelama **ѣ**.

Nakon ovoga pregleda, predstaviti ćemo tabelarno slovni inventar nekoliko pisara bosanskih evanđelja, počev od Grig.-Giljf. odlomaka iz 13. stoljeća, preko Div. iz prve polovine 14. stoljeća, pa do rukopisa koji su najvjerovatnije nastali u drugoj polovini 14. ili početkom 15. stoljeća. Neke kodekse, kao što je Čajn. i Evanđelje iz Dov., pisalo je više pisara, a ovdje ćemo, zbog ograničenosti prostora, prikazati samo slovni inventar prvih pisara ovih rukopisa. Tabela koja slijedi, osim što nesumnjivo govori o pripadnosti ovih rukopisa istoj školi, dobro pokazuje i individualne razlike među bosanskim pisarima na nivou slovne morfologije. Pisar Kop. evanđelja, uopćeno gledajući, dobro slijedi slovnu morfologiju tipičnu za bosansku školu, pri čemu se ponekad uočava odanost starijim starijim školama, što se pokazuje, npr., u pisanju slova *đerv* bez prečke. Osim toga, sličnost slovnih formi Tvrtkovog pisara Dražeslava Bojića (1366) i pisara Kop. rukopisa u smislu relativne datacije mogla bi značiti da je Kop. rukopis pisan u trećoj četvrtini 14. stoljeća.

	Grig.-Giljf.	Div.	Sof.	Kop.	Nik.	Vrut.	Ev. 697	Čajn.	Dov.	Pripk.
a	ѣѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣѣ	ѣ
b	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ

<i>v</i>	Ƶ	ƶ	Ʒ	Ƹ	ƹ	ƺ	ƻ	Ƽ	ƾ	ƿ
<i>g</i>	ƒ	Ɠ	Ɣ	ƕ	Ɩ	Ɨ	Ƙ	ƙ	ƚ	ƛ
<i>d</i>	ᄀ	ᄁ	ᄂ	ᄃ	ᄄ	ᄅ	ᄆ	ᄇ	ᄈ	ᄉ
<i>e</i>	ᄊ	ᄋ	ᄌ	ᄍ	ᄎ	ᄏ	ᄐ	ᄑ	ᄒ	ᄓ
<i>ž</i>	ᄖ	ᄗ	ᄘ	ᄙ	ᄚ	ᄛ	ᄜ	ᄝ	ᄞ	ᄟ
<i>z</i>	ᄠ	ᄡ	ᄢ	ᄣ	ᄤ	ᄥ	ᄦ	ᄧ	ᄨ	ᄩ
<i>i</i>	ᄭ	ᄮ	ᄯ	ᄰ	ᄱ	ᄲ	ᄳ	ᄴ	ᄵ	ᄶ
<i>đ</i>	ᄸ	ᄹ	ᅀ	ᅁ	ᅂ	ᅃ	ᅄ	ᅅ	ᅆ	ᅇ
<i>k</i>	ᅈ	ᅉ	ᅊ	ᅋ	ᅌ	ᅍ	ᅎ	ᅏ	ᅐ	ᅑ
<i>l</i>	ᅒ	ᅓ	ᅔ	ᅕ	ᅖ	ᅗ	ᅘ	ᅙ	ᅚ	ᅛ
<i>m</i>	ᅜ	ᅝ	ᅞ	ᅟ	ᅠ	ᅡ	ᅢ	ᅣ	ᅤ	ᅥ
<i>n</i>	ᅦ	ᅧ	ᅨ	ᅩ	ᅪ	ᅫ	ᅬ	ᅭ	ᅮ	ᅯ
<i>o</i>	ᅰ	ᅱ	ᅲ	ᅳ	ᅴ	ᅵ	ᅶ	ᅷ	ᅸ	ᅹ
<i>p</i>	ᅺ	ᅻ	ᅼ	ᅽ	ᅾ	ᅿ	ᆀ	ᆁ	ᆂ	ᆃ
<i>r</i>	ᆄ	ᆅ	ᆆ	ᆇ	ᆈ	ᆉ	ᆊ	ᆋ	ᆌ	ᆍ
<i>s</i>	ᆎ	ᆏ	ᆐ	ᆑ	ᆒ	ᆓ	ᆔ	ᆕ	ᆖ	ᆗ
<i>t</i>	ᆘ	ᆙ	ᆚ	ᆛ	ᆜ	ᆝ	ᆞ	ᆟ	ᆠ	ᆡ
<i>u</i>	ᆢ	ᆣ	ᆤ	ᆥ	ᆦ	ᆧ	ᆨ	ᆩ	ᆪ	ᆫ
<i>f</i>	ᆬ	ᆭ	ᆮ	ᆯ	ᆰ	ᆱ	ᆲ	ᆳ	ᆴ	ᆵ

<i>h</i>	х/Ѡ	х	ѡ	ѡ	Ѡ	ѡ	х	х	Ѡ	ѡ
<i>ô</i>	ѿ	ѿ	ѿѿ	ѿѿ	ѿѿ	ѿ	ѿѿ	ѿѿ	ѿѿ	ѿѿ
<i>šta</i>	ш	ш	ш	ш	ш	ш	ш	ш	ш	ш
<i>c</i>	ч	ч	ч	ч	ч	ч	ч	ч	ч	ч
<i>č</i>	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣѣ	ѣѣ	ѣѣ	ѣѣ
<i>š</i>	ш	ш	ш	ш	ш	ш	ш	ш	ш	ш
<i>б</i>	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б
<i>y</i>	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ
<i>ě</i>	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ
<i>je</i>	/	ѣ	/	ѣ	ѣ	ѣ	/	ѣ	ѣ	ѣ
<i>ju</i>	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ

III. 3. Scriptura continua

U pogledu sprovođenja principa *scriptura continua* za bosanske crkvene kodekse može se reći da dobro odražavaju stanje karakteristično za istodobne ćirilične tekstove. P. Đorđić napuštanje principa *scriptura continua* u ćiriličnim kodeksima vezuje za 14. stoljeće (1987: 183), ali je, po svemu sudeći, u 14. i 15. stoljeću u pitanju *prozračivanje* tekstone odnosno „svojevrсна priprema za okupljanje riječi u združeniце”⁷⁹ (Žagar 2007: 341). Na temelju takvog zapažanja M. Žagar zaključuje da je do razdvajanja riječi u ćiriličnim tekstovima došlo tek u 16. stoljeću, a dva stoljeća ranije posrijedi je prozračivanje.

⁷⁹ *Združenicom* Žagar naziva združeno pisanje osnovne riječi (veće) s kraćom (jednoslovnom, dvoslovnom ili troslovnom), prethodnom ili sljedećom, a to združivanje utemeljeno je na vizulnom, a ne slušnom kriteriju (Žagar 2007: 341).

Kad je riječ o bosanskoj grupi evanđelja, čini se da upravo vrijeme njihovog pisanja omogućava praćenje postepenog napuštanja starog uzusa i prelazak na novi. Naime, grupa najstarijih evanđelja – Grig.-Gilj., Div. i Man. – relativno dobro čuvaju stariju organizaciju teksta, odnosno pisanje *in continuo*. Razdvajanje leksičkih cjelina bjelinama rijetka je pojava u ovim tekstovima, ali u njima vlada popunjavanje razmaka tačkicama kao signalima diskontinuiteta, što predstavlja tradiciju koja izvire iz kanonskih tekstova. Ova se tradicija postepeno napušta u mlađim bosanskim tekstovima. Međutim, teško je izvesti neko čvrsto pravilo o rasporedu tačkica, iako je njihova funkcija razgraničenja sasvim evidentna, s tim da ponekad, kao i u Kop. evanđelju, tačkice u Div. imaju grafetičku ulogu popunjavanja praznina. Isto tako, ponekad je otežano sa sigurnošću ustanoviti bjelinu jer je vrijeme učinilo to da su tačkice na mnogim mjestima teško uočljive. Kao ilustraciju upotrebe tačkica u starijim bosanskim evanđeljima donosimo dvije stranice Div. rukopisa na kojima vjerno odražavamo njihov raspored, a okomitim linijama obilježavamo granice među riječima koje nisu odvojene bjelinama ili tačkicama.

62b

·Δ· **о прокаженнѣм:-**
 недоугн|нмоуше· разлнуннн
 мн|езамн· н|бѣсн|многн|нзъ
 гна· н|не|оставлаше|гл̄атн|бѣ
 съ· ѣко|вѣдѣхоу|н· **Н**|ютро по
 брѣзгоу|зѣло· въставѣ|нзнде·
 нде|въ|поусто|мѣсто· н|тоу|м̄
 лнтвоу|дѣаше· н|гнаше|н|снмо
 нь· нже|бѣахоу|с|ннмь· н|обрѣ
 тѣше|н|гл̄аше|емоу· ѣко|всн|н
 щоутѣ|тѣбе· н|гл̄а|нмь|ндѣмь
 въ|блнжнєе|всн· н|грады|да|н
 тоу|проповѣдѣ· на|се|бо|нзндѣ
 н|бѣ|проповѣдае|на|сьмнщн
 хь|нхь· въ|всѣн|галнлѣн· н
 бѣсн|нзгонє· **Н|прнде|к|немѹ**
 прокаженъ· моле|н|на|колѣнѹ
 падае· н|гл̄е|емоу|ѣко|аще
 хошєшн|гн̄· можєшн|ме|оун
 стнтн· нсѣ̄|же|мнлосрьдов
 авь· простѣрь|роукоу· коснѹ

63a

ε̄· **ослабленнѣмь:-**
 де|проказа|ωτ|него· н|унстѣ|бѣ̄
 н|запрѣтн|емоу|абне|нзъгна
 н· гл̄а|емоу|блюдн|се|ннко
 моужє|ннѹєсоже|не|рьцн· нь
 шѣ̄|покажн|се|єрѣю· н|прнне
 сн|за|оунщєнне|твоє· ѣко
 же|повелѣ|монснн|въ|свѣтє
 льство|нмь· **онь**|же|ншѣ̄|на
 уєтѣ|проповѣдатн|много
 н|проноснтн|слово· ѣко|к|т
 омоу|не|можашє|ѣвѣ|въ|гра
 дѣ|въннтн· нь|вънѣ̄|въ|поус
 тѣхь|мѣстѣхь|бѣ̄· н|прнхо
 жахоу|к|немоу|ωτ|въсоудѣ̄
Н|въннде|пакн|въ|каперьнаѹ
 мь|по|дн̄єхь· н|слоухь|бѣ̄|ѣ̄
 ко|въ|домоу|єсть· н|абне|сь
 браше|се|мнозн· ѣко|к|томѹ
 не|въмѣщатн|се|нн|прн|дврѣ·
 н|гл̄аше|нмь|свово· **Н|прндѹ**

Н|ГΛΕ|ΕΜΟΥ·ΧΟЩΟΥ|НСΥНСТН
СЕ·РЕКЪШΟΥ|ΕΜΟΥ|ΑΒΗΣ|ΟΤΗ

Κ|ΝΕΜΟΥ|ΝΟСЕЩЕ·ОСЛАБЛЕНΑ
ЖНЛАМН·НОСНМА|ΥΕΤΥРЬМН

Navedeni primjer, osim toga što pokazuje relativno dobro čuvanje pisanja *in continuo*, ali uz prozračivanje tekstone, potvrđuje još uvijek i slijeđenje stare bizantske tradicije u organizaciji teksta na kraju retka prema kojoj riječi na kraju završavaju na samoglasnik ili poluglas. Iako se u Div. evanđelju mogu naći i primjeri završavanja retka na suglasnik (НСБ|ЖЕ|МНЛОСРЬДОВ -, ЪКО|К|Т-, НЬ|ВЬНЬ|ВЬ|ПОУС-), ostaci starog pravila koje traži da kraj završava na samoglasnik ili poluglas još uvijek se čuvaju.⁸⁰

Za razliku od starijih tekstova, u nešto mlađem Sof. evanđelju, koje najvjerojatnije pripada sredini ili drugoj polovini 14. stoljeća, pisanje *in continuo* već je poprilično narušeno, pa se za Sof. može reći da predstavlja prelazni tip između tradicije kontinuiranog pisanja zasnivane u najstarijim tekstovima do relativno odvojenog pisanja u kodeksima 15. stoljeća. Zapravo, u Sof. je riječ o prozračnom pisanju u kojem su česte združenice, a svijest pisara ovoga rukopisa o leksičkim cjelinama uočljiva je u još jednoj grafetičkoj specifičnosti koja predstavlja njegov manir. On, naime, u cilju uštede prostora,⁸¹ vrši kraćenje riječi, i to najčešće na kraju reda. Tim postupkom izbjegava prenošenje jednog ili dva slova u naredni red, a nadredno slovo omogućava izostavljanje krajnjeg poluglasa: βα^α (04a-5r), μο^ε (05a-6r), stworн^т (10b-9r), срєбрьн^н (28b-1r), народо^α (29b-2r), εδн^н (47b-8r). Ima i primjera sa dva i više slova: твоє^ε (16b-10r), м[α]^т (41a-3r).⁸² Pored toga, ušteda prostora nameće zbijanje redova, što rezultira pisanjem *in continuo*. Združenice su sačinjene od veće riječi kojoj se pridružuje kraća – najčešće veznik, zamjenice ili prijedlog, a tačka se u Sof. evanđelju ne javlja kao znak razgraničenja leksičkih cjelina.

U mlađim kodeksima poput Nik., Hval., Vrut. i Čajn. odvajanje leksičkih cjelina također je zavlдало, ali su i u njima česti i tragovi združenog pisanja. Ponekad se stječe dojam da

⁸⁰ Čuvanje ove stare tradicije možda ima veze i sa pretpostavljenim grčkim porijeklom pisara Div. evanđelja – Manojla Grka, o čemu govori I. Grickat (1960–1961: 251–252). To ukazuje na mogućnost da mu je bolje poznata bizantska organizacija teksta.

⁸¹ Da je riječ o štednji prostora, odnosno da kodeks najvjerojatnije nije pisan za visokog dostojanstvenika, ukazuje i veoma skromna iluminacija rukopisa. U sačuvanom rukopisu nalazi se samo jedan ukras – jednostavna zastavica ispred popisa glava Ev. po Marku.

⁸² Vidi o tome u mom radu o *Sofijskom evanđelju* (Kardaš 2014).

pisar Kop. evanđelja u odnosu na druge pisare dosljednije odvaja riječi, a i vizueli doživljaj odaje utisak da su bjeline najveće odnosno najrazgovjetnije.

17a

ЗІ о|**ДВОЮ СЛНПЦУ**
 кнежь вндѣ сопыце н наро дн
 мльвеще гла нмь нсѣ отндѣте
 не|умрѣтъ|бо днвнца нь|спнѣтъ н|р
 угаху|се ему иег^а|же нзыгнанъ бнст
 ь народъ н|вышдѣ етъ|ю за|руку н|ус
 та днвнца нзнде вѣсть по|всен з
 емлн то **Н|прхѡдещу нсѣн** по|н
 емь ндѣта двѣ слѣпца зовуща н|гл
 уща помнлхн|нн нсѣ снху двѣдѣ пр
 ншѣ^ашх|же ему вѣ|домъ прнстѣпнс
 та кѣ|немху слнпца н|гла нма нсѣ
 врхѣта|лн ѣко могу се створнтн
 гласта ему иен^а гн тог^а косну|се о
 уню нма глѣ по|врѣ ваю будн ва
 ма н|отврѣста|се оун нма н|запрн
 тн нма нсѣ глѣ блуднта|се да|нн
 ктоже не|увѣсть она|же шедѣша
 прославнста по|всен землн **Тога**
ѣма|же нсхѡдещнма се прнвѣдо
ше кѣ|немху улвкѣ нѣмь н|бѣсѣн
 ь нзыгнану бнсу прогла нѣмн н
 днвнше|се народн глѣущѣ нн^{ко}лнже
нї о|**нбѣснн н|нмѣ**

17b

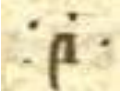
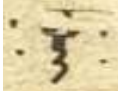
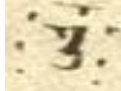
ѦІ о повелѣннн апсломь
 тако ѣвн|се вѣ нзлн а|парнсѣе г
 лаху о|кнезн бнсѣ нзгоннѣтъ бѣ
 сѣ **Н|**прохѡшѣ нсѣ всху галелню н
 градн все н|всн хуе на|сѣнмншн
 нхѣ нхѣ н|проповндаѣ еванѣлнѣ цр
 ьствнѣ нсѣѣлаѣ всакѣ недугѣ н|вс
 акху езу вѣ|лудѣхѣ **В|**ндѣвѣ|же народ
 н нсѣ млосрѣдова о|ннхѣ ѣко бнх
 у сметенн н|отврѣженн ѣкоже н|о
 вѣе не|нмхѣ пастнра **Тога** гла ху
 уеннкомъ свонмъ жетва хубо мног
 а а|дѣлатель мало молнтѣ|се хубо гд
 ну жетвн да|нзведѣтъ дѣлатель
 на жетву свою **Н прнзавѣ** оба
 на|десѣте хуеннка своѣ дастѣ|н
 мѣ властѣ на|дхснхѣ неунстнхѣ
 да нзгонѣтъ|ѣ н|цѣлѣтъ всакѣ нед
 угѣ н|всакху езу вѣ лудѣхѣ **Обѣ**ма
 на|десѣте апсломѣ нме на сѣть
 сн прѣвн снмонѣ нже нарнцаѣт
 ь|се петръ н|анѣдрѣн братѣ его
 пнлпѣ н|врѣтоломнѣ тома н

Međutim, u Kop. evanđelju, za razliku od starijih Div. i Man., stara tendencija prema kojoj riječ na kraju reda treba završavati na samoglasnik ili poluglas gotovo da je napuštena, pa su podjednako zastupljeni i primjeri krajeva redova koji završavaju na suglasnik, kao npr.: н|р-, бнст-, н|хс-, з-, н-, н|гл-, пр-, прнстѣпнс- itd.

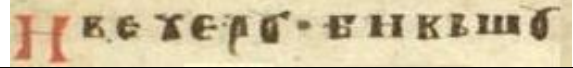

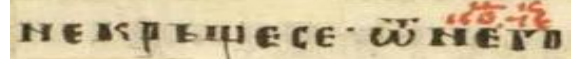
III. 4. Interpunkcija i majuskule

Od interpunkcijskih znakova, koji načelno imaju funkciju razgraničavanja, u tekstu Kop. evanđelja javljaju se tačka, dvotačka te tri tačka, ali se, kao i kod drugih pisara

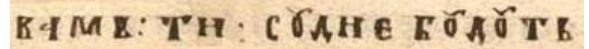
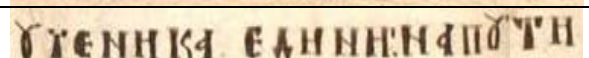
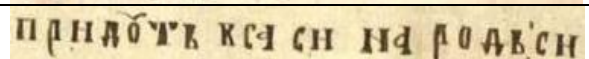
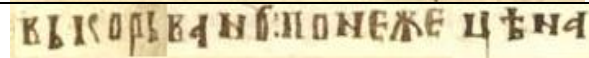
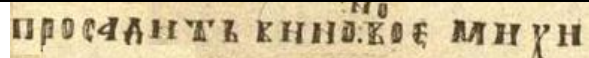
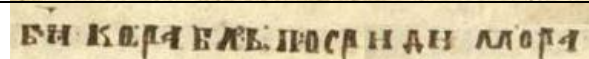
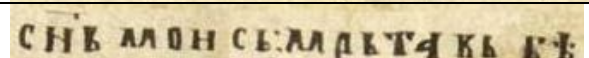
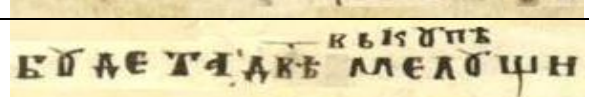
srednjovjekovnih tekstova, ne može precizno utvrditi smisao njihove upotrebe u svim kontekstima. Jedino sistemsko rješenje u upotrebi interpunkcije tiče se razgraničavanja slova u brojnoj vrijednosti, ali se i tad upotrebljavaju sva tri znaka, što se uglavnom sreće i kod drugih bosanskih pisara.

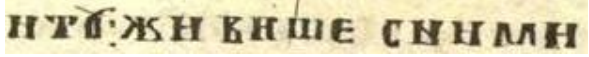
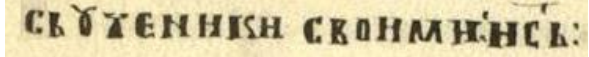
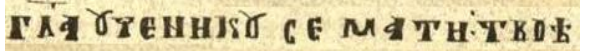
26a-9r		:p̄·	27a-11r		:z̄:	34a-7r		:z̄:
--------	---	------	---------	---	------	--------	---	------

Tačka se, osim u navedenim slučajevima, inače rijetko javlja kod pisara Kop. evanđelja. Čini se da rijetka upotreba tačke, kao u primjerima koji slijede, više ima grafetičku ulogu popunjavanja praznine nego razgraničavanja leksičkih cjelina.

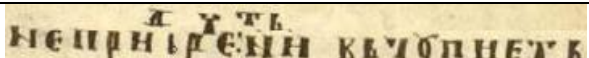
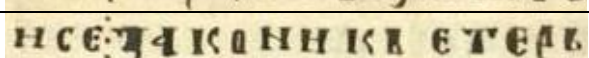
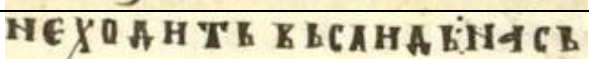
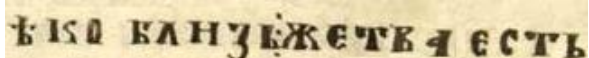
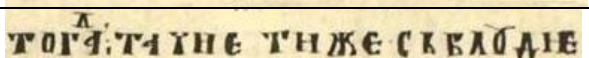
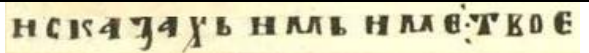
79a-1r		Mk. н веуеру · бнвъшу 6:47
115b-5r		Lk. о тебѣ · благоизволнхъ 3:22
126a-2r		Lk. не крѣще се · ѿ него 7:30

Funkciju koju ima jedna tačka može imati i dvotačka. Inače, u skladu s tendencijom pisara Kop. evanđelja da riječi rastavlja bjelinama, u primjerima kada bjelina kao znak razgraničenja nije dovoljno velika, umetnuta je dvotačka kao znak razdvajanja leksičkih cjelina. Osim toga, dvotačka se može upotrijebiti i onda kada je izostavljen dio riječi ili slog (23b, 69b), pa pisar izostavljeni dio naknadno dodaje iznad retka te trima tačkama obilježava njegovu pripadnost toj riječi, kao na stranici 154b.

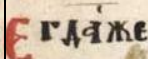
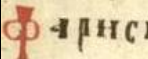

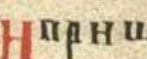

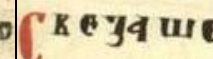
23b-21/22		Mt. вамъ: тн: судне будѹтъ 12:27
42b-14r		Mt. хуєннка єдннн:на пѹтн 20:17
50b-19r		Mt. прнѹтъ вса сн на родъ:сн 23:36
60b-12r		Mt. въ корьванѹ:понеже цѣна 27:36
69b-19r		Mk. просаднѹтъ кннѹ:ѹѹє мнхн 2:22
79a-1r		Mk. бн ко:рабль:по срндн мора 6:47
150a-21r		Lk. снѣ мон съ:мрътавъ бѣ 15:24
154b-20r		Lk. будєта:дѡѣ ^{въкупѣ} мелѹщн 17:35

181b-12r		IV. Н ТУ:ЖНВНШЕ С ННМН 3:22
189b-3r		IV. СЪ УУЕНННН СВОИМН:НСЪ: 6:22
220b-17r		IV. ГЛА УУЕНННН СЕ МАТН:ТВОЪ 19:27

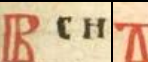

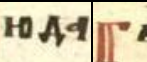

U potpuno istoj funkciji javljaju se i tri tačke, a iz svega ovoga se jasno zaključuje da distribucija tačke, dvotačke i trotačke uopće nije posve precizirana, odnosno da ne postoji jasno pravilo, osim da najčešće imaju funkciju razdvajanja.

23a-20r		Mt. НЕ ПРНЪРУЕ:ТЬНН ВЪУПНЕТЪ 12:19
48a-8r		Mt. Н СЕ:ЗАКОНННКА ЕТЕРЪ 22:35
86a-11r		Mk. НЕ ХОДНТЪ ВЪСАНДЪ:НАСЪ 9:38
164a-12r		Lk. ЪКО БЛНЗЪ:ЖЕТВА ЕСТЬ 21:30
179b-4r		IV. ТОГЪ:ТАУНЕ ТН ЖЕ СЪБ 2:10
216b-10r		IV. Н СКАЗАХЪ НМЪ НМЕ:ТВОЕ 17:26

I velika slova ili majuskule imaju značenje početka novih tekstnih cjelina, odnosno funkciju razgraničavanja, te time pripadaju grafetičkoj oblasti istraživanja. Već su u poglavlju o ukrašavanju navedeni najznačajniji inicijali, a ovdje ćemo samo ponoviti to da oni označavaju ili početak evanđelja ili nove tekstne cjeline – nove biblijske parabole kojoj odgovara najčešće Amonijeva ili opširna glava. Kao što je već rečeno, najveći broj majuskula u Kop. evanđelju su jednostavna uvećana slova, izvedena uglavnom crvenom bojom – kinovarom, a njihove paleografske karakteristike podudaraju se s običnim malim slovima.

9b	23a	76a	99a	99a	101a
					

Često se u uspisivanju majuskula duplaju konture osnovnih stubova slovne forme, a time se postiže barem minimalno razlikovanje od jednostavnih malih slova. Ovakava velika slova ujedno su i najčešća u Kop. evanđelju, a navodimo samo neke primjere:

7b	21	42b	97b	144b	169a	206a
						

III. 5. Ligature i skraćenice

Na nivou grafetičke analize teksta prisustvo ligatura u Kop. rukopisu objašnjava se dvostrukom motiviranošću – tradicijom i ekonomiziranjem – što je sasvim u skladu sa stanjem opisanim u najvećem broju bosanskih kodeksa. Izuzetak čini Pripkovićevo evanđelje, koje zbog enormnog broja spojenica predstavlja apsolutni fenomen među bosanskim crkvenoslavenskim rukopisima (Raos 2014: 173), a neuobičajeno mnogo ligatura nameće pitanje da li je to pisarev manir ili potreba štednje prostora? (Kuna 2008: 113). Dok su razlozi postojanja tolikog broja ligatura u Pripkovićevom tekstu još uvijek zagonetka, za pisara Kop. evanđelja ligature najčešće imaju funkciju uštede prostora. O tome svjedoči podatak da je od ukupnog broja izoliranih najviše onih koje su se našle u popisima glava, gdje je tekst inače najzbijeniji, pa su ligature, uz nadredna slova, jedan od načina prevazilaženja te poteškoće. S obzirom na to da inventar ligatura ovoga pisara nije velik, osim standardiziranih grafema ligaturnog i digramskog porijekla koji su već navedeni, prikazat ćemo kompletan popis, a klasificirat ćemo ih prema (1) broju članova – zabilježene su uglavnom dvočlane i jedan primjer tročlane ligature, te (2) poziciji u tekstu – ligature koje dolaze u osnovnom tekstu i one u naslovima evanđelja i glava.

Među dvočlanim, najviše je ligatura s grafemom *a* jer je vertikalno stablo pogodno za tvorbu spojenica jarbolskog tipa (Raos 2014: 180). Pisar najčešće spaja *a* i *n*, zatim *ak* i *at*, te rijetko *ab*, *av*, *ar* i *ao*. Stubić je, kao što je rečeno, uspravan, petljica različitog oblika, a druge slovne forme koje ulaze u sastav ligature paleografski ne odstupaju od istih slova izvan ligature. Spoj *ao* može se interpretirati i kao tročlana ligatura, premda je prihvatljivije oblik *o* smatrati standardiziranim grafemom ligaturnog porijekla. Najveći broj ligatura koje slijede već su zabilježene u bosanskim tekstovima – i epigrafskim⁸³ i crkvenim – a sve evidentirane, izuzev spoja *at*, piše i Pripković⁸⁴.

<i>ab</i>	<i>av</i>	<i>ag</i>	<i>ak</i>			<i>an</i>	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.

1. *аБНЄ* (167b: 22r); 2. *на все* (169a: 21r); 3. *БЛАГОВѢСТСВУЮ* (111b: 11r); 4. *єЛНАКНМА* (2b:

⁸³ Ligature sa slovom *a* najčešće su i u natpisima. Vidi tabelu u mojoj knjizi (2015: 49).

⁸⁴ Vidi Pripkovićeve ligature u tabeli J. Raosa (2014: 176).

								2r), 5. на куплх (46b: 13r), 6. елнакчмль (115b: 16rC); 7. воанерьгесн (71a: 6r), 8. напнсанне (111a: 14r), 9. вѣзѣнганнѣ (106a: 20rA), 10. назараннна (216b: 24r); 11. запѣан (65b: 2r), 12. оба пѣнеза (106a: 20rB); 13. маѣню (105b: 3rB), 14. маѣн (106a: 1rA), 15. богаѣмь (106a: 7rB); 16. спаѣающнхъ се (106a: 17r).
an		ap		at			aju	
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	

NASLOVI

av	av			17. главн еванѣлнѣ еже ѿт нѣвна (175a);
17.	18.	19.	20.	18. еванѣлнѣ еже ѿт матнѣ (1a); 19. главн еванѣлнѣ еже ѿт нѣвна (175a);
				20. еванѣлнѣ еже ѿт марка (66a).

Po zastupljenosti, drugu skupinu čine ligature sa slovom н, a vertikalni stubovi ovog slova također pogoduju formiranju spojenica. Za razliku od ligatura sa slovom а, u kojima se javlja samo lijeva inklinacija slova, kod spojeva sa grafemom н inklinacija može biti obostrana. Neke od ovih ligatura ne odražavaju slovni niz nego pisar spaja distantne grafeme koje okružuju nadredno slovo (о помзавшнмь, о нмущнмь, нѣвна).

nb	in	išt	ib		1. н бѣдешн (108a: 20r); 2. назараннна (216b: 24r); 3. о запрнщѣнн (105b: 5rB);
1.	2.	3.	4.	5.	4. о помзавшнмь (105b: 3rB); 5. о нмущнмь (106a: 14rA); 6. маѣню (105b: 3rB); 7. о запрнщѣнн (105b: 5rB); 8. о съзѣанн (106a: 22r); 9. о просѣщнмь (106a: 5r); 10. ѿт нѣвна (175a).
iju	ni		št	iv (NASLOV)	
6.	7.	8.	9.	10.	

Pored navedene ligature нь, spoj poluglasa i drugog slova javio se još šest puta u tekstu, a čak pet primjera predstavlja kombinaciju ѣн или нь. Međutim, pozicija poput ove u primjeru об онъ о б о ѣ н ѣ (177b: 4r) više upućuju na stilizaciju slova н nego na ligaturu jer poslije slova н pisar piše finalni poluglas. U ostalim zabilježenim spojevima ovih slova prisustvo poluglasa interpretira se kao njegova slaba pozicija.

ѣн / нь					мъ	1. сътъннхъ (103a: 5r); 2. водѣному (128b: 16r); 3. въ тѣмьннхъ (169b: 16r);
1.	2.	3.	4.	5.	6.	4. об онъ (177b: 4r); 5. поклоѣннхъ (183b: 12r); 6. мѣнозъ (163a: 1r).

Dvočlanim ligaturama pripadaju još dvije: ligatura – **ѣко** **ѣ** (213b: 18r), kao i jedini spoj suglasnika koji je zabilježen u kodeksu – **ѡѣ** **ѡѣ** (105b: 5rB). Pored navedenih dvočlanih ligatura, jedini primjer tročlane ligature našao se u popisu glava – **запрѣщѣнѣ** **ѡѣ** (105b: 5rB), a rezultat je potrebe da se uštedi prostor.

Uz ligaturno vezivanje slova, koje, kao što smo vidjeli, u Kop. evanđelju uglavnom ima funkciju uštede prostora, postupak kraćenja izvodi se *kontrakcijom* ili stezanjem i *superpozicijom* ili natpisivanjem, dok se *suspenzije* ili odsijecanje, koje zapravo nastaju procesom okrnjivanja odnosno odsijecanja desnog dijela riječi (Žagar 2007: 473), ne bilježe u Kop. evanđelju, a čini se da je ovaj postupak kraćenja rijetka pojava i kod drugih bosanskih pisara. Osim toga, u procesu kraćenja mogu se npr. preklapati natpisivanje i kontrahiranje, ali je sve uglavnom podređeno glavnom cilju – uštedi prostora.

Ipak, od svih navedenih postupaka kraćenja riječi, koji imaju ishodište u grčkim tekstovima, u Kop. evanđelja najfrekventnije su kontrakcije. Ovaj konvencionalni način kraćenja, koji se ugleda u prisutnosti “glave” i “repa” riječi odnosno isključivanju “trupa” riječi (Žagar 2007: 439), kod pisara Kop. evanđelja, kao što je to uopće prisutno u staroslavenskoj tradiciji, uglavnom zahvata skupinu *nomina sacra*. Gotovo sve kontrakcije s popisa M. Žagara (2007: 453–466) nalazimo i u Kop. evanđelju, a navodimo ih u osnovnom obliku:

$\overline{\text{бѣ}}$ – B(og)ь, $\overline{\text{бѣн}}$ – B(o)žī; $\overline{\text{гѣ}}$ – G(ospod)ь, $\overline{\text{гѣн}}$ – g(ospodi)нѣ; $\overline{\text{дѣ}}$ – D(u)нѣ; $\overline{\text{ѡѣ}}$ – Ot(ь)сѣ; $\overline{\text{нѣо}}$ – n(e)bo, $\overline{\text{нѣснѣ}}$ – n(e)besni; $\overline{\text{члѣвѣ}}$ – čl(o)v(ě)кѣ; $\overline{\text{дѣвѣ}}$ – D(a)v(γ)дѣ; $\overline{\text{нѣзлѣ}}$ – Iz(dravi)лѣ; $\overline{\text{єрѣслѣ}}$ – Jerus(o)l(i)тѣ; $\overline{\text{нѣсѣ}}$ – Is(us)ь, $\overline{\text{хѣ}}$ – H(rьst)ь, $\overline{\text{хѣсѣ}}$ – H(rь)s(t)ь, $\overline{\text{нѣсѣхѣ}}$ – Is(u)h(rьst)ь; $\overline{\text{снѣ}}$ – s(γ)нѣ; $\overline{\text{спѣсѣ}}$ – s(ь)p(a)sѣ, $\overline{\text{спѣстѣ}}$ – s(ь)p(a)sti; $\overline{\text{мѣтерѣ}}$ – m(a)terѣ; $\overline{\text{сѣтѣ}}$ – s(ve)ti; $\overline{\text{црѣкѣ}}$ – cr(ь)ki; $\overline{\text{гѣлатѣ}}$ – gla(gola)ti; $\overline{\text{црѣ}}$ – c(a)гѣ, $\overline{\text{црѣство}}$ – c(a)гѣstvo; $\overline{\text{анѣлѣ}}$ – an(ь)đ(e)лѣ, $\overline{\text{єванѣлѣ}}$ – ean(ь)đ(e)lije; $\overline{\text{апѣлѣ}}$ – ap(o)s(tol)ь, $\overline{\text{срѣдѣ}}$ – sr(ь)d(ь)ce; $\overline{\text{блѣгсѣвѣтѣ}}$ – bl(a)g(o)s(lo)viti, $\overline{\text{блѣгсѣвѣнѣ}}$ – bl(a)g(o)sl(o)v(e)n(ь); $\overline{\text{прѣорѣ}}$ – pror(o)кѣ.

Međutim, kao i kod drugih pisara, u Kop. evanđelju nalazimo primjere pisanje title i iznad punog oblika, što samo govori o mehaničkom dodavanju title iznad riječi koje ih sadrže po tradiciji – $\overline{\text{ѡлѣвѣ}}$, **єрѣсѣлѣнѣ**, $\overline{\text{зѣмѣлѣ}}$, $\overline{\text{нѣбѣсѣнѣ}}$, **амѣнѣнѣ**, $\overline{\text{гѣнѣзѣ}}$, $\overline{\text{гѣлѣсѣ}}$, $\overline{\text{новѣанѣ}}$, $\overline{\text{словѣсѣ}}$, $\overline{\text{мѣтѣ}}$ itd.

Natpisivanje je također način uštede prostora čiji je krajnji rezultat da se s manje grafičkog sadržaja pošalje ista poruka (Žagar 2007: 487). U poređenju s pisarima drugih bosanskih evanđelja – npr. Div. i Sof. u kojima iznad natpisanog slova obično dolazi zaobljena titla koja se i oblikom razlikuje od title nad kontrakcijama – npr. $\rho^{\vee}\epsilon$, a samo natpisivanje kao oblik uštede čest je postupak na desnim rubovima redova – pisar Kop. evanđelja gotovo je posve napustio titlu. Naprimjer, u obliku *reče*, koji se najčešće krati natpisivanjem, samo je nekoliko puta došla titla – $\rho^{\vee}\epsilon$, a ona se oblikom ne razlikuje od title nad kontrakcijama. Inače, njeno napuštanje iznad natpisanog slova općenito se smatra osobinom mlađih rukopisa.

Uopćeno gledajući, natpisivanje s ciljem kraćenja u tekstu Kop. evanđelja nije tako često kao kod spomenutih pisara, a gotovo da se ne javlja na kraju retka. Zapravo, nadredna slova koja se javljaju u funkciji kraćenja uglavnom su normirana u pojedinim oblicima riječi. Pored navedenog nadrednog č ($\rho^{\vee}\epsilon$, $\rho^{\vee}\epsilon\tau$, $\rho^{\vee}\epsilon\text{шн}$, $\text{нар}^{\vee}\epsilon\tau$), zatim slova *t* – u prijedlogu i prefiksu u formi trostupčanog ($\omega\tau$, $\omega\tau\text{вещати}$, $\omega\tau\text{връзх}$), a izvan prijedloga i prefiksa u formi jednostupčanog ($\text{м}^{\tau}\text{ати}^{\text{н}}$, $\gamma\tau\text{o}$, $\text{м}^{\tau}\text{рь}$, $\text{прн}^{\tau}\gamma\text{а}$, $\text{л}^{\text{н}}\tau$) – u istoj funkciji javljaju se i slovo *d* ($\text{с}^{\rho}\text{аце}$, $\text{п}^{\text{а}}\text{обн}^{\text{н}}$, $\text{ш}^{\text{а}}\text{ь}$, $\text{прнш}^{\text{а}}\text{ь}$, $\text{св}^{\text{а}}\text{ѣтєл}^{\text{н}}$), te sasvim rijetko slova *n* ($\text{нван}^{\text{н}}\text{а}$), *l* ($\text{ош}^{\text{а}}\text{ь}$, $\text{г}^{\text{а}}\text{х}$) i *r* ($\text{про}^{\rho}\text{рк}^{\text{н}}$, $\text{про}^{\rho}\gamma\text{н}^{\text{н}}$, $\text{про}^{\rho}\text{ркн}$), s tim da u nekim od posljednjih primjera treba pretpostaviti zaboravljanje ispisivanja title. Kao što pokazuju navedeni primjeri, najčešće je natpisano jedno slovo, iako se mogu naći i primjeri dva slova ($\text{м}^{\tau}\text{а}^{\text{н}}\text{н}$, $\text{с}^{\rho}\text{аце}$), što, u svakom slučaju, na ovom nivou grafetičke organizacije pisane poruke u Kop. evanđelju pokazuje slijeđenje staroslavenske tradicije.

IV. ORTOGRAFIJA

Pravopis Kopitarova četveroevandjelja slijedi ortografske uzuse koji su karakteristika bosanske crkvenoslavenske pismenosti, a u tim uzusima, zasvjedočenim u kanonskim tekstovima, ogleda se utjecaj starije glagoljičke redakcije na ćiriličnu. Često isticana konzervativnost Crkve bosanske našla je potvrdu i u pravopisu, što znači da se očuvanje arhaičnog stanja objašnjava posebnim kulturnim, političkim i konfesionalnim prilikama u bosanskoj državi (Jerković 1975: 52). U temelje takvih posebnih prilika ćirilične ortografije ugrađena je bitna činjenica – glagoljica kao prvobitno pismo. O tome svjedoče predlošci ćiriličnih kodeksa u kojima se, uz pojavu glagoljičnih slova u ćiriličnom tekstu, evidentiraju brojni primjeri slovnih grešaka nastalih usljed zamjene sličnih glagoljičnih slova (Hamm 1960: 51–52). Sve je to potpomognuto jakim vezama bosanske crkvenoslavenske pismenosti sa najstarijim makedonskim tekstovima,⁸⁵ sa Ohridskom školom, gdje je glagoljica ostala u relativno dužoj upotrebi, premda je i u Makedoniji već od 13. stoljeća preovladala ćirilica sa nekim grafijskim specifičnostima (Kuna 2008: 64–65).

Inače, tradiranje baštine Ohridske škole upućuje na zaključak da se ova crkva zadovoljava prvobitnim fondom knjiga staroslavenske pismenosti koji, vjerovatno preko Huma, stiže u Bosnu (Jurić-Kappel 2012: 88). Naime, pravopisna rješenja koja slijede pisari bosanskih crkvenoslavenskih tekstova prisutna su još u Mir. evanđelju iz 12. stoljeća, predstavniku konzervativne zetsko-humske škole, s tim da se u pojedinim grafijskim osobinama bosanski rukopisi udaljavaju od ove tradicije, posebno u pogledu obilježavanja palatalnosti */l/* i */ń/*, što ih povezuje sa hrvatskoglagoljskim tekstovima (Kuna 1977: 155).⁸⁶ Oslanjanje na zetsko-humsku redakciju koja se, prema Belićevom tumačenju, sačuvala neko vrijeme u Humu, a znatno duže u Bosni, razlog je zašto se ona naziva obično bosanskom, jer se ova redakcija nije dugo zadržala u samom Humu i Zeti u nepromijenjenom obliku (Belić 1936: 226). Ipak, najveći broj zajedničkih pravopisnih

⁸⁵ U *Pantelejmonovom apostolu* javljaju se grafijske pojave karakteristične i za makedonske spomenike: jatom je obilježeno */a/* iza palatalnog */r/*, javlja se slog *ja* u zamjeničkom obliku ѡѡѡ, ispušteno je *l* u grupi jotovanih labijala, frekventna je zamjena poluglasa zadnjeg reda (ѡ) sa *o*, javlja se ćirilični prednji nazal (Ѡ)

⁸⁶ Vidi o tome više na str. 19–20.

rješenja u tekstovima pisanim u Humu i Bosni daje opravdanoga povoda da se govori o bosansko-humskom pravopisu, s tim da bi u odnosu na kriterij ishodišta te tradicije primjerenije određenje bilo humsko-bosanski pravopis.⁸⁷

U tipične crte ortografije kojom se služe bosanski pisari ubrajaju se upotreba grafema Ъ za /ja/, ćiriličnog slova đerv za vrijednosti /ć/ i /đ/, € za vrijednost /je/ u inicijalnoj i postvokalskoj poziciji, ѡ i ѣ za vrijednosti /l/ i /ń/, zatim odsustvo grčkih grafema – osim omega – izuzev u brojnoj vrijednosti te, uopće, posebna brojna vrijednost preuzeta iz glagoljice (up. Kuna 1973: 95–97). Takvo stanje, manje ili više dosljedno, pokazuju svi bosanski crkveni tekstovi, s tim da se sporadično napuštanje ovoga pravopisa u pojedinim dijelovima nekih kodeksa, npr. Čajn. evanđelju, objašnjava jačim utjecajem srpske redakcije, koju nakon reformi sv. Save karakterizira upotreba ligaturnih slova ѡ i ѣ te nekih drugih ortografskih odlika nepoznatih bosanskoj crkvenoslavenskoj pismenosti. U skladu s tim, buduća istraživanja bosanske grupe na ovom nivou analize trebaju pokazati uolikoj mjeri se čuva ovaj arhaični, u drugim ćiriličnim pismenostima prevaziđen pravopis (Jerković 1975: 53).

U bilježenju vokalskih vrijednosti Kopitarovo evanđelje prati gotovo sve navedene pravopisne odlike. S obzirom na to da je cijeli kodeks pisao jedan pisar, njegov tekst karakterizira relativna ortografska konzistentnost, a arhaična grafija reflektira se već u vrijednostima koje pokriva slovo jat. Kod bosanskih pisara ovaj grafem, pored primarne vrijednosti, pokriva i vrijednost sekvence /ja/ u inicijalnoj i postvokalnoj poziciji, što se povezuje sa vrijednošću ovoga slova u sistemu glagoljice. Zasvjedočeni primjeri ligature ѡ u tekstu evanđelja pripadaju ruci reparatora,⁸⁸ a to znači da je za pisara Kop. evanđelja grafija Ъ za /ja/ pravilo bez izuzetka:

Mt. ЪВН 1:20, ЪКО 5:20, ЪЗВННН 8:20, ЪДЬЦА 11:19, ЪРЬМННУА 21:5, ЪДУЩЕ 24:38; Mk. ЪДЬ 1:6, ЪКО 3:5, ЪШЕ 6:42, ЪДЬШЕ 8:3, ЪЦЪХЬ 9:3, ЪВЛАЕТЬ 14:64; Lk. ЪСЛЕХЬ 2:7, ЪРОСТН 4:28, ЪДЕТЬ 5:33, ЪЗВННН 9:58, ЪРЬ 19:22, ЪМЬ 22:8; Iv. ЪКО 1:30, ЪСТН 4:33, ЪЦЪМЬ 5:4, ЪВНХЬ 17:6, ЪЗВН 20:25.

Mt. ПОЪСЬ 3:4, ОБУЪТЬ 5:30, ДАЪННЬ 7:11, МЕКАЪ 11:8, БРАТНЬ 12:46, МОЪ 13:35, ХУЄННЬ 15:9, КОЪ

⁸⁷ Odrednicu *humsko-bosanski* tj. glagoljski pravopis koristi V. Savić pri opisu pisma i pravopisa najstarijeg prijepisa Hilandarskog tipika (2013: 85).

⁸⁸ On uglavnom u poziciji inicijala ponekad prepravlja jat u ligaturu: v. npr. Lk. ѡко 14:11.

16:26; Mk. покаѣннѣ 1:4, твоѣ 3:32, даѣше 8:6, выпнѣху 15:13, боѣху се 16:8; Lk. таѣше 1:24, достоѣнь 7:6, заѣмь 11:5, бжнѣ 20:25, убогаѣ 21:3, даѣти 23:2, марнѣ 24:10; Iv. достоѣнь 1:27, меснѣ 4:25, моѣ 15:11, марнѣ 20:1.

Kao posljedica ikavizacije teksta tumači se i pojava miješanja slova ѣ, ѡ i ѣ, a to u krajnjem ishodu rezultira bilježenjem etimološkog /i/ slovom jat. Međutim, u nekima od primjera koji slijede može se kriti i proces diftongizacije, što ne odgovara pojednostavljenom tumačenju o zamjeni slova:⁸⁹

Mt. прѣде 13:36, славѣ 19:28, годѣну 20:5, Mk. ѡтсѣѣ 9:45, завѣстѣ 15:10, годѣна 15:25, сѣхъ 16:12, Lk. ѡ ловѣтвѣ (105b), нзнѣ 4:35, ѡ ловѣтвѣ 5:9, прннесѣ 5:14, грнѣ 5:20, грнѣ 5:23, сѣхъ 5:27, кннжннѣ 6:7, насѣщенѣ 6:25, бѣсть 7:11, парѣсѣовъ 7:36, бѣль 7:39, ѡ прѣтън (127a), бнѣ 8:30, бѣсть 8:40, мѣ 9:13, вѣсхъсѣ 14:24, мѣль 15:20, хпѣтѣнь 15:23, прѣвѣста, рнзѣ 19:35; Iv. хуѣннѣ 2:2, хуѣннѣ 3:22, годѣна 4:6, ннѣ 4:35, внрѣ 5:47, кхпѣмь 6:5, славѣ 7:18, прѣвѣше 8:3, власѣмѣ 10:33, с ннмѣ 17:12, лѣ 18:34.

Relikt starog stanja koje pisar najvjerojatnije prenosi iz podloge ilustriraju primjeri grupe аѣ u verziji s dvostrukim jatом. Pisar Kop. evanđelja nema ligaturu ѡа, koja se u starijim bosanskim evanđeljima zadržava upravo u prelaznoj poziciji, u grupama ѣа odnosno ѣѣ, u kojima je drugо ѣ ponekad predstavljeno kao ѡа (Grickat 1961–1962: 256–257). Rijetka pojava ligature ѡа u starijim evanđeljima poput Man. i Div. ograničena je na ovu prelaznu poziciju iza jata, dok se u dijelovima mlađih kodeksa poput Čajničkog njeno prisustvo objašnjava utjecajem raške ortografije.⁹⁰ Grupa ѣѣ, pored navede pozicije, u Kop. rukopisu dolazi i na mjestu нѣ:

Mt. нѣсѣѣ 1:5, нюдѣѣ 3:5, вѣзвѣѣше 7:27, сѣѣвшаго 13:18, прнлхубодѣѣннѣ 15:19, олѣѣ 25:3, сѣѣ 25:24, дѣѣху 26:67, матѣѣ (65a); Mk. ањѣѣѣ, ањѣдрѣѣ 3:17, таѣѣѣ 3:18, сѣѣноѣ 4:15, хсѣѣно 4:32; Lk. дѣѣвољ 8:12, галѣѣѣхъ 13:1, галѣѣѣнь 13:2, монсѣѣ 16:29, сѣѣвѣ 19:21, сѣѣхъ 19:22; Iv. галѣѣѣне 4:45, хотѣѣше 21:18.

⁸⁹ Vidi o tome više u poglavlju o refleksima jata.

⁹⁰ Čajničko evanđelje pisalo je pet pisara, a pojava ligatura ilustrira u kojoj se mjeri svaki od njih približava bosanskom pravopisu ili se od njega udaljava. Kod prvog se pisara ligatura ѡа do 48a stranice uopće ne pojavljuje, od 48a 20 puta, drugi je piše 116 puta, treći 16, četvrti 3 puta, dok peti nema ligaturu (Jerковић 1975: 53).

Kao posebno upečatljiva pravopisna odlika, koju ne srećemo često u bosanskoj grupi, a njeno ishodište svakako treba tražiti starijoj pramatici, javlja se bilježenje vokalske vrijednosti /a/ jatom:

Mt. заповѣдѣ 17:9 (Nik., Čajn. заповѣда); Mk. дѣщєрн (75a) (Nik. дѣщєрн, Hval. дащєры), ѣньдрѣн 13:3 (Div. андрєн, Nik. андрѣн, Hval. андрѣн); Lk. о нѣннѣ (105b) (Hval. о наньны), ѣнн (113a) (Hval. о аньнн), нѣнна 2:36 (Hval. аньна), мекѣмн 7:25 (Div. меккамн, Hval. мекькымы), нонѣанѣ 20:6 (Div. нонѣанѣ, Hval. нонѣа).

Druga temeljna pravopisna crta, koja također vuče korijene iz glagoljične ortografije a karakteristika je i pisara Kop. evanđelja, je upotreba slova є за vrijednost /je/ u inicijalnoj i postvokalnoj poziciji:

Mt. єго 1:2, єдннѣ 6:29, ємѣ 8:7, єзѣ 10:1, єзнкомѣ 12:18, єгѣа 21:1, єсть 24:24; Mk. ємѣ 1:16, єго 2:15, єсть 3:21, є 4:7, єзнкомѣ 10:33; Lk. єлнсавта 1:5, єсмѣ 1:18, ємѣ 4:3, єсть 6:34, єго 10:33, єдро 14:21, єдннѣ 18:19, єгѣа 21:31, єзнѣѣхѣ 24:47; Iv. єсть 1:30, ємѣ 3:27, єдннѣ 6:8, єю 11:19, єюже 17:26, єврѣнскн 19:13, єго 20:19.

Mt. нарнѣаємн 1:16, своєго 2:22, проповѣдає 3:1, ѣхєть 6:3, пнєтє 6:25, моємѣ 21:28, єє 24:32; Mk. нсѣхѣаємѣ 1:13, дрѣгѣє 4:7, твоє 5:34, прнємѣ 8:6, трнѣхєть 11:3; Lk. вндѣннє 1:22, ѣає 2:25, даєтє 6:34, своєн 7:12, обнѣхєть 11:7, каменнє 19:40; Iv. прѣвнє 5:4, моє 5:30, знѣаємѣ 6:42, обннѣсє 16:25.

Međutim, pisanje ligature є, koja je u bosanskim kodeksima nešto frekventnija od ligature ѣ, uglavnom je rezervirano за gl. lik єсть. Pisar Kop. evanđelja vrlo rijetko пише ligaturu є, sa samo jednim primjerom u obliku єсть (Lk. 14:36). Pojedini primjeri више podsjećaju на исправке slova н и є, čime je postignut oblik sličan ligaturi, a popis svih primjera u kojima je došla ligature є je sljedeći:

Mt. єє 1:19, єє 8:15, єн 9:22, єгѣа 9:25, єн 9:28, єє 12:11, єще 12:46, єн 14:7, єн 15:28, єн 17:25, єю 21:3, єн 23:37, єгѣа 24:15, єє 26:13, єлн 27:46; Mk. єже 3:17, є 4:16, єє 14:6, єже 14:8, єє 14:9; Lk. єлнсавтѣ 1:57, ѣлнѣаєтѣ 5:37, єє 11:18, єє 13:34; Iv. врѣющєєє 4:14, єсть 4:36, парнѣєє 7:47, моєє 8:50, є 12:7, єгѣа 19:6, єдннѣаго 20:12.

Iz navedenih primjera uočava se да je pisanje ligature є најчєшчє u Matejevu, a најрѣдє u Lukinu evanđelju. Zasad bi se moglo pretpostaviti да je različita distribucija ligature є rezultat utjecaja različitih predložaka за ove dijelove kodeksa.

Bilježenje ligature ю u cijelom kodeksu ograničeno je на апсолутни početak riječi i

poziciju iza vokala. Takav uopćen pravopis narušava jedan jedini primjer označavanja palatalnosti prethodnog suglasnika ligaturom ю – блюдѣта се (Lk. 9:30):

Mt. братнѹ 1:11, свою 1:24, юже 2:9, смѣрающе 5:9, сѣють 6:26, ютрѣни 7:1, юшка 12:42, ютро 16:3, **юноша** 19:16, юю 21:3; Mk. крышаю 1:8, бѣснующаго 5:15, дѣють 6:14, ею 6:17, юже 6:35, ютро 7:3, ю 12:21, днѣю 14:1, архіерѣю 14:53; Lk. знаю 1:34, сущемо 2:5, **нощью** 2:8, нѣрѣю 5:14, уторюю 6:1, ютрн 12:28, югъ 12:55; Iv. обою 1:41, знаменню 2:11, юже 3:18, нюдѣскъ 6:4, съблудю 8:55, за ютра.

Supstitucija ѣ i ю, izuzev primjera нѣдѣ (Iv. 4:9), evidentira se uglavnom u inicijalnoj poziciji, najčešće u oblicima imenice *jutro*, te u finalnoj u primjerima sa sekvencom -нѣ:

Mt. на утрѣни 6:34, **въ** утрѣ 27:62; Mk. въ утрѣни 11:12, на утрѣ 15:1; Lk. на утрѣни 10:35; Iv. въ утрн 1:29, **въ** утрн 1:35, **въ** утрн 1:44, **въ** утрн 6:22, **въ** утрн 12:12.

Mk. еванѣлнѹ 13:10; Lk. крнннѹ 2:2, к ннзѣхожѣннѹ 19:37; Iv. архітрнклнѹ 2:8.

U vezi sa pisanjem vokalske vrijednosti /u/, vrijedi navesti i upotrebu digrama оу. Pojava ovog slova u kodeksu najlakše se objašnjava mehaničkim prenošenjem iz predložka, o čemu dovoljno govori podatak da u Kop. evanđelju ovo slovo uopće ne nalazimo u Matejevom i Markovom evanđelju. Prvi primjer javlja se tek od sredine Lukinog evanđelja:

Lk. нѣхожаоу 13:7, сѣждоу, жноу 19:22, радѣюще 19:37, емоу 20:11, знѣждѣющн 20:17, оубогѹю 21:2, роука 22:21, емоу 22:34, вражаоу 23:12; Iv. мѣздоу 4:36, разѣумѣвъ 5:6, прнѣхожаоу 5:7, мѣжаоу 6:43, кѣоу 9:30.

O snazi utjecaja predložka najvjerovatnije govore i primjeri slova *jeri* i *jus*, koji svakako ne pokrivaju stare vrijednosti. Premda slovo *jeri* kod nekih bosanskih pisara, poput Hvala i pisara Nik. evanđelja, ravnopravno ulazi u slovni inventar, pisar Kopitarovog evanđelja ne piše ga često. Svega četrdesetak primjera u cijelom tekstu razlog je zbog kojega ga prvi istraživači ovoga kodeksa nisu čak ni uočili⁹¹. Evo popisa svih primjera:

Mt. всакы 7:21, **вѣдѣвъ** 9:36, прнѣты се 11:14, ты 11:25, расѣнтаты 12:29, лѣкавы 12:39, дѣщн 15:22, лы 18:8, братыѣ 25:40, арьхѣрѣнѣ 27:41, ѣ 27:54, архіерѣомъ 28:11; Mk. ѣсѣ 3:33, кораблы 5:21, хлѣбы 8:14, заповѣды 12:29, вѣдамы 13:9, смръты 14:34; Lk. прѣзнѣнѣ (106b), створы 2:48, бѣвъшѣе 8:34, ернхѹ 10:30, на бракы 14:8, съ лѣбѣдѣнцѣма 15:30, анѣлы 16:22, блнстающнѣ 17:24, мы 18:5, грады 19:19, лѣсты 20:22, прѣлѣсѣданѣ 20:46, мырь 24:36; Iv.

⁹¹ J. Šidak: "(...) pisar Kopitarova evanđelja ne služi se uopće *jeryjem* (...)" (1955: 49), H. Kuna "(...) nema pisar jerija (ѣ) (...)" (2008: 105).

нмущы 5:2, сы 6:9, выдѣвъше 11:31, дьщы 12:15, ысь 12:36, ынсты 13:10, **с**зырающнмь 13:22, нзындь 16:30, мырѣ 17:11, мырѣ 17:13, прыеть 19:30.

Za razliku od slova *jeri* koje ima vrijednost /i/, slovo *iže* javlja se gotovo isključivo u brojnoj vrijednosti, a rijetki primjeri u kojima bi se mogla pretpostaviti glasovna vrijednosti također se mogu drukčije tumačiti. U primjeru lekseme *iota* čini se da je prvobitni izbor pisara bio *gota*, što ima podršku u drugim bosanskim evanđeljima (нгета: ἰωτα, Vrut. ģota), ali je naknadno slovo *г* prepravljeno u *и*, i to je vjerovatno djelo reparatora. I u drugim primjerima pojavu desetičnog *i* lakše je tumačiti pisarevom zabunom.

Mt. альууще и жеждоше 5:7, *iota* 5:19, Lk. ѣко посьти :и створи 1:69.

Odanost predlošku svjedoči i čuvanje velikog jusa na istom mjestu na kojem ga čuva i pisar Div. evanđelja – *ѡѡже* (Lk. 19:22). Stoga se čini sasvim logičnim zaključak I. Grickat da su se nazali urezivali pisarima u njihovo vizuelno pamćenje, najčešće u istim riječima, te su mehanički prenošeni iz kodeksa u kodeks (1961–1962: 259).

U kontekstu pisanja grčkih slova, za bosanske crkvenoslavenske tekstove karakteristično je da se ona javljaju samo u brojnoj vrijednosti. Izuzetak čini slovo *omega*, koje se, uglavnom kao i kod drugih bosanskih pisara,⁹² ograničava na inicijalnu poziciju, rjeđe na medijalnu i bez primjera u finalnoj. Za pisara Kop. evanđelja prijedlog i prefiks *ωтъ* te oblici imenice *ωтъць* gotovo da su normirani s omegom:

Mt. ωт 1:18, ωтроуєтн 2:8, **ωтѣ** 6:9, ω 17:17, ωаь 22:46; Mk. ωтпущтн 8:9, ωтвєщавь 10:20, ωн 14:40; Lk. ωтнмєть 8:18, ωтврѣжєть сє 9:23, ωщєтнтъ 9:25; Iv. ωтѣьствн 4:44, ωтврѣзоста 9:10.

Mk. скарнωтъскаго 3:19; Iv. скарнωтскн 12:4, нскарнωтнннх 13:26, скарнωтѣнннх 14:22.

Međutim, našli su se primjeri u kojima je došlo o-, s tim da se prijedlog *отъ* u takvoj verziji više puta javlja samo u Ivanovom evanđelju:

Mt. оѡа 4:22, отнмєть 9:15, отрєсѣтє 10:14, отрадьннє 11:22, отндє 16:4, отьщєтнтъ 16:26; Mk. отнмєть, отрєсѣтє 6:11, оѡа, **отьметанн** (100b); Lk. отьѣьствн 4:23, оѡх 9:42, отєщажьѣють 21:34; Iv. отьѣь 7:22, оть 15:19, оѡа 15:24, оть 16:5, оть, оть 17:14, оть 17:15, отѣь 18:11, оть 18:25, оть 18:26, да отьпущх 18:39.

⁹² Zastupljenost *omega* nije jednaka kod svih bosanskih pisara, a od svih, ovo slovo najčešće piše pisar Sofijskog evanđelja.

Ponekad se dešava mehaničko prenošenje grupe $\omega\tau$ tamo gdje treba stajati o/ω :

Lk. $\omega\tau\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}$ 15:29; Iv. $\text{н}\omega\tau\bar{\text{в}}\bar{\text{а}}\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}$ 1:15, $\text{н}\omega\tau\bar{\text{в}}\bar{\text{а}}\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}$ 1:32, $\text{н}\omega\tau\bar{\text{в}}\bar{\text{а}}\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}$ 3:27, $\omega\tau\bar{\text{н}}$ 9:6.

Ni u bilježenju grupe ω - stanje nije potpuno dosljedno. U vlastitim imenicama grafija но- je uopćena, sa svega nekoliko primjera imena Ivan u liku sa $\text{н}\omega$ -:

Mt. $\text{н}\omega\bar{\text{в}}\bar{\text{а}}\bar{\text{н}}\bar{\text{а}}$ 11:12, $\text{н}\omega\bar{\text{в}}\bar{\text{а}}\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}$ 11:18, $\text{н}\omega\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{а}}$ 12:40, $\text{н}\omega\bar{\text{в}}\bar{\text{а}}\bar{\text{н}}\bar{\text{а}}$ 14:4; Mk. $\text{н}\omega\bar{\text{в}}\bar{\text{а}}\bar{\text{н}}\bar{\text{о}}\bar{\text{в}}\bar{\text{н}}$ 1:14, $\text{н}\omega\bar{\text{в}}\bar{\text{а}}\bar{\text{н}}\bar{\text{а}}$ 6:16; Lk. $\text{н}\omega\bar{\text{в}}\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}$ 1:60, $\text{н}\omega\bar{\text{в}}\bar{\text{а}}\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}$ 1:63, $\text{н}\omega\bar{\text{в}}\bar{\text{а}}\bar{\text{н}}\bar{\text{а}}$ 3:20; Iv. $\text{н}\omega\bar{\text{в}}\bar{\text{а}}\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}$ 4:1.

U vezi sa bilježenjem suglasničkih vrijednosti, kao najizrazitija odlika bosanske crkvenoslavenske pismenosti je neobilježavanje palatalnosti $/l/$ i $/n/$. Zapravo, u cijelom rukopisu slova л i н imaju ambivalentnu vrijednosti, pored $/l/$ i $/n/$, imaju i vrijednosti $/l/$ i $/n/$:

Mt. $\text{л}\bar{\text{у}}\bar{\text{д}}\bar{\text{н}}$ 1:21, $\text{г}\bar{\text{л}}\bar{\text{у}}\bar{\text{щ}}\bar{\text{н}}\bar{\text{м}}\bar{\text{ь}}$ 1:22, $\text{з}\bar{\text{е}}\bar{\text{м}}\bar{\text{л}}\bar{\text{у}}$ 2:20, $\text{кр}\bar{\text{ь}}\bar{\text{с}}\bar{\text{т}}\bar{\text{н}}\bar{\text{т}}\bar{\text{е}}\bar{\text{л}}\bar{\text{ь}}$ 3:1, $\text{пр}\bar{\text{ѣ}}\bar{\text{л}}\bar{\text{у}}\bar{\text{б}}\bar{\text{н}}$ 5:32, $\text{во}\bar{\text{л}}\bar{\text{у}}$ 7:21, $\text{мо}\bar{\text{л}}\bar{\text{а}}\bar{\text{ш}}\bar{\text{е}}$ 18:29, $\text{бл}\bar{\text{у}}\bar{\text{с}}\bar{\text{т}}\bar{\text{н}}$ 23:3, $\text{кл}\bar{\text{у}}\bar{\text{ч}}\bar{\text{н}}\bar{\text{т}}$ 26:35, $\text{запл}\bar{\text{у}}\bar{\text{в}}\bar{\text{а}}\bar{\text{ш}}\bar{\text{е}}$ 26:67; Mk. $\text{бл}\bar{\text{у}}\bar{\text{д}}\bar{\text{н}}\bar{\text{т}}$ 1:44, $\text{мо}\bar{\text{л}}\bar{\text{а}}\bar{\text{х}}\bar{\text{у}}$ 6:5, $\text{л}\bar{\text{у}}\bar{\text{д}}\bar{\text{н}}\bar{\text{е}}$ 7:6, $\text{у}\bar{\text{ч}}\bar{\text{н}}\bar{\text{т}}\bar{\text{е}}\bar{\text{л}}\bar{\text{у}}$ 9:17, $\text{л}\bar{\text{у}}\bar{\text{б}}\bar{\text{н}}\bar{\text{т}}\bar{\text{н}}$ 12:33, $\text{ро}\bar{\text{д}}\bar{\text{н}}\bar{\text{т}}\bar{\text{е}}\bar{\text{л}}\bar{\text{е}}$ 13:12; Lk. $\text{кл}\bar{\text{у}}\bar{\text{ч}}\bar{\text{н}}$ 1:9, $\text{л}\bar{\text{у}}\bar{\text{д}}\bar{\text{е}}\bar{\text{м}}\bar{\text{ь}}$ 1:68, $\text{мо}\bar{\text{л}}\bar{\text{а}}\bar{\text{х}}\bar{\text{у}}$ 7:5, $\text{в}\bar{\text{ь}}\bar{\text{зл}}\bar{\text{у}}\bar{\text{бл}}\bar{\text{е}}\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}$ 9:35, $\text{г}\bar{\text{л}}\bar{\text{у}}\bar{\text{щ}}\bar{\text{е}}$ 10:17, $\text{во}\bar{\text{л}}\bar{\text{а}}$ 11:2, $\text{пр}\bar{\text{ѣ}}\bar{\text{л}}\bar{\text{у}}\bar{\text{б}}\bar{\text{н}}$ 16:18, $\text{л}\bar{\text{у}}\bar{\text{д}}\bar{\text{е}}\bar{\text{м}}\bar{\text{ь}}$ 19:47; Iv. $\omega\tau\bar{\text{з}}\bar{\text{е}}\bar{\text{м}}\bar{\text{л}}\bar{\text{е}}$ 3:31, $\bar{\text{г}}\bar{\text{л}}\bar{\text{у}}$ 5:25, $\text{во}\bar{\text{л}}\bar{\text{е}}$ 5:30, $\omega\tau\bar{\text{л}}\bar{\text{у}}\bar{\text{бод}}\bar{\text{ѣ}}\bar{\text{а}}\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 8:41, $\text{про}\bar{\text{с}}\bar{\text{л}}\bar{\text{а}}\bar{\text{в}}\bar{\text{л}}\bar{\text{у}}$ 12:28, $\text{л}\bar{\text{у}}\bar{\text{д}}\bar{\text{н}}$ 18:14.

Mt. $\text{кн}\bar{\text{н}}\bar{\text{г}}\bar{\text{н}}$ 1:1, $\omega\tau\bar{\text{н}}\bar{\text{х}}\bar{\text{ь}}$ 2:7, $\text{кь}\bar{\text{н}}\bar{\text{е}}\bar{\text{м}}\bar{\text{у}}$ 3:5, $\text{кн}\bar{\text{н}}\bar{\text{ж}}\bar{\text{ь}}\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{к}}\bar{\text{ь}}$ 9:3, $\text{огн}\bar{\text{ь}}\bar{\text{н}}\bar{\text{у}}\bar{\text{ю}}$ 13:42, $\text{кланаяющн}\bar{\text{с}}\bar{\text{е}}$ 20:20, заклннayo 26:63; Mk. $\text{о г}\bar{\text{у}}\bar{\text{г}}\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{в}}\bar{\text{н}}\bar{\text{м}}\bar{\text{ь}}$ (65b), $\text{вь}\bar{\text{п}}\bar{\text{у}}\bar{\text{с}}\bar{\text{т}}\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}$ 1:4, заклннayo 5:7, $\text{огн}\bar{\text{е}}\bar{\text{м}}\bar{\text{ь}}$ 9:49, $\text{о н}\bar{\text{е}}\bar{\text{м}}\bar{\text{ь}}$ 14:21; Lk. $\text{огн}\bar{\text{е}}\bar{\text{м}}\bar{\text{ь}}$ 4:38, $\text{к н}\bar{\text{н}}\bar{\text{м}}\bar{\text{ь}}$ 6:2, $\omega\tau\bar{\text{н}}\bar{\text{е}}\bar{\text{го}}$ 8:18, $\text{послнн}̄\text{аѣ}}$ 11:26, $\text{вь}\bar{\text{кн}}\bar{\text{н}}\bar{\text{г}}\bar{\text{а}}\bar{\text{х}}\bar{\text{ь}}$ 20:42, $\text{по н}\bar{\text{е}}\bar{\text{м}}\bar{\text{ь}}$ 22:39; Iv. $\text{бѣз н}\bar{\text{е}}\bar{\text{го}}$ 1:3, кланатн 4:20, $\text{вь}\bar{\text{н}}\bar{\text{х}}\bar{\text{ь}}$ 9:16, $\text{кн}\bar{\text{н}}\bar{\text{г}}\bar{\text{н}}$ 10:35, $\text{вь}\bar{\text{н}}\bar{\text{х}}\bar{\text{ь}}$ 15:24.

U skladu sa starom tradicijom iz kanonskih tekstova, označavanje palatalnosti suglasnika $/n/$ u sekvenci $\bar{\text{н}}\bar{\text{а}}$ moguće je jatom, a pored primjera Mk. $\text{о}\bar{\text{г}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 9:43, ostali slučajevi vežu se za oblik $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$:

Mt. $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 9:18, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 26:53, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 26:65, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 27:42, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 27:43; Mk. $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 10:30, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 13:19, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 15:32; Lk. $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 2:29, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 6:21, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 6:25, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 11:39, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 16:25, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 19:42, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 22:36; Iv. $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 4:18, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 4:23, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 5:25, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 8:40, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 8:52, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 9:25, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 11:8, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 12:27, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 12:31, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 13:7, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 13:31, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 13:33, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 13:36, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 13:37, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 14:29, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 16:22, $\bar{\text{н}}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}$ 21:10.

Međutim, ambivalentna vrijednost ćirilčnog slova $\bar{\text{ђ}}\bar{\text{е}}\bar{\text{р}}\bar{\text{в}}$ nije se ispoljila u Kopitarovom rukopisu iako se kao posebna ortografska odlika bosanskih pisara upravo ističe pojava ovog slova za vrijednosti $/đ/$ i $/ć/$. Za pisara Kop. evanđelja slovo $\bar{\text{ђ}}\bar{\text{е}}\bar{\text{р}}\bar{\text{в}}$ dolazi isključivo na mjestu umekšanoga grčkog $/g/$, što znači da je njegova vrijednost samo $/đ/$:

Mt. ѣванѣлнѣ (1a), $\text{а}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}\bar{\text{л}}\bar{\text{ь}}$ 1:20, $\text{ѣ}\bar{\text{е}}\bar{\text{о}}\bar{\text{н}}\bar{\text{у}}$ 5:30, владннкою 8:9, ѣванѣлнѣ 9:35, $\text{а}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}\bar{\text{лн}}$ 13:39, $\text{а}\bar{\text{н}}\bar{\text{ѣ}}\bar{\text{лн}}$

V. FONOLOGIJA

U skladu sa zadanim ciljevima istraživanja, oblast fonoloških proučavanja Kopitarova četveroevandjelja bit će usmjerena na pronalazak onih jezičkih specifičnosti koje su odraz prodora dijalekatskih inovacija u crkvenoslavensku strukturu teksta. Poznato je da bosanske crkvene tekstove na ovom nivou jezičke realizacije, za razliku od stanja u morfološkom sistemu, karakterizira snažniji prodor jezičkih odlika iz govornog idioma. Kako je najveći broj bosanskih kodeksa pisan na prostoru omeđenom granicama nekadašnjeg (zapadno)štokavskoga narječja, u čijim je organskim idiomima još mnogo ranije došlo do fonoloških promjena koje se ne podudaraju s jezičkim stanjem u tradiranom crkvenoslavenskom tekstu, fonološka ispitivanja pratit će stanje refleksa jata, gdje će se posebna pažnja usmjeriti na ikavizam, zatim refleks poluglasa, nazala, jerija, slogotvornih sonanata, kao i refleks jotovanja te na najvažnije vokalske i suglasničke alternacije. Pritom će se na ovom nivou jezičke analize uz najvažnije promjene prikazati i rezultati komparativne analize Kopitarova rukopisa s drugim istodobnim bosanskim crkvenim kodeksima, ali će se, u skladu s potrebama, konsultirati i kanonska evandjelja. Konačni rezultat fonološke analize treba odgovoriti na pitanje u kojoj mjeri pisar Kopitarova četveroevandjelja inovira jezičku strukturu – kako bi se kodeks vremenski i prostorno kontekstualizirao – s obzirom na to da jezičke specifičnosti podneblja na kojem su nastali ovi rukopisi predstavljaju ujedno i ključne indikatore posebnosti bosanske skupine crkvenoslavenskih tekstova.

V. 1. Refleksi jata

U okvirima fonoloških istraživanja pitanju refleksa jata u kodeksima bosanske crkvenoslavenske pismenosti odavno je pripalo centralno mjesto, a razloge tome treba tražiti u više činjenica. Kompleksna dijalekatska slika predmigracionih dijalekata te utjecaj ekstralingvističkih faktora na formiranje pisanog idioma nisu omogućili izvođenje čvrstih zaključaka o mjestima nastanka ovih kodeksa, premda je dijahronijska dijalektološka analiza dala rezultate – većina bosanskih kodeksa u kojima dominira ikavizam pisani su na

zapadnijem terenu. Zapravo, uz refleks $\check{e} > i$ te neke druge zapadnoštokavske crte zapadni teren kao mjesto nastanka kodeksa – ili porijekla pisara – dodijeljen je većini bosanskih crkvenih rukopisa: Kop., Nik., Vrut., Pripk., Hval., Mlet. i Rad.⁹³ Nasuprot tome, očuvanju grafema jat u Man., Div., Sof. i Čajn. rukopisu pretpostavljen je istočnobosanski dijalekt, iako se u Čajn. tekstu bilježi ikavizam (Jerković 1975: 171–120), za razliku od Sof. u kojem je ovaj refleks veoma rijedak (Kardaš 2014: 144), dok se u Div. i Man. uopće ne bilježe primjeri ikavizacije teksta (Grickat 1961–1962: 256).

Međutim, rezultati do kojih je došla historijska dijalektologija nisu se uvijek zasnivali na uvažavanju nekih zasigurno izuzetno važnih okolnosti koje prate proces ispisivanja srednjovjekovnoga kodeksa. Vanjezičke činjenice poput porijekla pisara, njegove naobrazbe, zatim odnosa prema tekstu, kao i utjecaj predloška sa kojeg prepisuje nesumnjivo su bili važan okvir u oblikovanje gramatičke strukture kodeksa. Osim toga, davno pretpostavljena mogućnost postojanja ikavskoga pisarskoga manira u srednjovjekovnoj Bosni dala je povoda za promišljanje o postojanju interdijalekatskog izraza čija je jedna od temeljnih odlika upravo ikavizam (Nakaš 2010: 31–33). Naime, prisustvo ikavizma u tekstovima koji nisu nastali na ikavskom terenu ponudilo je tumačenje o ikavizmu kao pisarskom maniru bosanske srednjovjekovne tradicije. Ako se promišljanje o naddijalekatskoj funkciji ikavizma kao prestižnog izraza prihvati, a zasada još uvijek nije dovedeno u pitanje, dijalekatska ubikacija teksta na temelju nekih zapadnoštokavskih jezičkih crta – barem u slučaju ikavizma – može se relativizirati, što otvara mogućnost da ikavizam možemo očekivati i kod pisara čiji organski idiom nije ikavski.⁹⁴ O važnosti ovakvog preispitivanja dosadašnjih rezultata proučavanja bosanskih crkvenoslavenskih tekstova svjedoče i neka pitanja koja su postavljena ranije – zašto se većini ovih kodeksa pretpostavlja zapadni teren kad je centar Crkve bosanske u Milima kod Visokog? Da li to znači da nijedan sačuvani kodeks nije pisan u glavnom skriptoriju Crkve?

⁹³ Usporedi 'zapadnu' ubikaciju kod H. Kune (2008): Kop. (106), Nik. (108), Vrut. (110), Pripk. (114), Hval. (163), Mlet. (165), Rad. (171). J. Jurić-Kappel na osnovu prisustva zapadnih crta razmješta idiome bosanskih pisara između najzapadnijeg (Hval.) i najistočnijeg (Čajn.): Hval. – Mlet. – Kop. – Nik. – Dan. – Rad. – Div. – Čajn. (2008: 214).

⁹⁴ Takvu mogućnost najbolje snaži podatak da se ikavizam u srednjem vijeku bilježi i u natpisima s istočnobosanskog terena, kao i onima iz dubine istočnohercegovačkoga područja, primjerice iz okolice Trebinja. Vidi o tome u fusnoti 41.

Sumnju u dosadašnje tumačenje argumentira i građa iz povelja pisanih u skriptorijima Kotromanića, u kojima ponekad nalazimo jezičke odlike koje prema rekonstruiranoj predmigracionoj slici tom prostoru ne bi trebale biti svojstvene.⁹⁵ Stoga, postavka u vezi sa refleksima jata u bosanskim crkvenim tekstovima zahtijeva ozbiljno preispitivanje.

Jedna mogućnost tumačenja ikavizma u bosanskim srednjovjekovnim tekstovima pisanih na terenu za koji se pretpostavlja da nije prvobitno ikavski mogla bi se temeljiti upravo na preispitivanju rekonstruirane slike predmigracionih dijalekata. To zapravo znači da bi se u raspravu mogla uvesti stara pretpostavka – prostor središnjih i (dio) istočnobosanskih govora prvobitno je bio ikavski, a današnji ijekavizam rezultat je kasnijih migracionih kretanja. Međutim, ni ova hipoteza ne može objasniti jezičko stanje koje pokazuju pisani tekstovi s ovoga prostora,⁹⁶ pa je prisustvo ikavizma najlakše objasniti u sklopu interdijalekatskog pisanog izraza koji nastoje pratiti pisari ovih tekstova. Mogućnost stiliziranja pisane riječi ikavizmom mogla bi se dodatno argumentirati činjenicom da dosada ni u jednom bosanskom crkvenom kodeksu nije pronađen nijedan ijekavizam, iako su mnogi pisani u vrijeme kada se vrši proces ijekavske defonemizacije jata. Međutim, da li je to baš tako? Čini se da pretpostavka J. Jurić-Kappel o tome da bi detaljnija istraživanja bosanskih kodeksa mogla korigirati neke poglede (2008: 212) zaista postaje opravdana kada se uzme u obzir to da neki od ovih rukopisa dosada nisu uopće proučavani. Za definiranje ikavskoga manira od izuzetnog značaja moglo bi biti upravo Ev. iz Dovolje, u kojem je stanje s refleksima jata veoma neobično. U nastanku kodeksa učestvovalo nekoliko pisara, kao što je to slučaj sa Čajn. evanđelje, ali je u Ev. iz Dovolje⁹⁷ očita težnja da

⁹⁵ O ikavskom pisanom maniru i razlozima izbora ovog refleksa u tekstovima srednjovjekovne Bosne vidi detaljnije kod L. Nakaš (2010: 32–33).

⁹⁶ Dovoljno je analizirati tekstove nastale u kancelariji Stjepana II Kotromanića u kojoj je djelovalo nekoliko pisara. Jezik dijaka Priboja, autora dviju povelja (1322. i 1323) pisanih u Milima, čuva diftonšku vrijednost jata, dok u nešto mlađe povelje prodire ikavizam, ali ne podjednako kod svih pisara: dijak Radjen (1326–1329) čuva slovo jat na etimološkom mjestu, a ikavizam dolazi u vlastitim imenima: *Stipanъ*; dijak Pribisav (1326): *Stipanъ, Stipaniću, (v)iru, prida, virъno, Stipanъ, Stipaniću, vike, vikomъ, svidoci, svidokъ, poslidhi, Stipan* i dijak Kupusac (1331): *Stipan, viku, vikoma, svidok* izrazito ikaviziraju tekst.

⁹⁷ Inovacije u Ev. iz Dovolje toliko su česte da je i H. Kuna smatrala kako je kodeks teško smjestiti u kraj 14. stoljeća (2008: 116). Veoma čest prelazak *-l > o* (v. poglavlje o finalnom *-l*), kao i neke druge inovacije, upućuje na 15. stoljeće kao vrijeme pisanja rukopisa.

se tekst ikavizira. Neobično stanje s refleksima jata posebno pokazuje prvi pisar ovoga kodeksa, kod kojeg sam, pored ikavizma⁹⁸, zabilježio i ovakve reflekse jata.

Mt. аще кто ѹмреть не имѣе ѹде да поиметь братъ женѹ его и въскрѣснѣть **семе** брата своего ^{12:19} бѣ же въ насъ ꙗко: братѣ и прѣвн оженн се и ѹмрѣтъ не имѣмѣ **семе** ^{12:20}.

Iako grafija u primjeru *seme* pruža mogućnost i za ekavsku interpretaciju, supostojanje ikavskog i ekavskog refleksa kod istoga pisara veoma je teško objasniti. Premda ne treba odbaciti niti mogućnost utjecaja predloška, bit će vjerovatnije da je riječ o ijekavskom odnosno diftonškom refleksu jata, čije bilježenje u vrijeme vršenja defonemizacije jata predstavlja problem pisarima, pa je u kratkom slogu, kao što je to utvrđeno i u najstarijim krajišničkim pismima, izabran grafem s najbližom vokalskom vrijednošću *ε* /*e*/.⁹⁹ U tom slučaju, ikavizam pisara koji je vjerovatno ijekavac, odnosno koji još uvijek čuva diftonšku vrijednost jata, rezultat je usvojenog pisarskog manira prema kojem su ikavske forme u crkvenoslavenskoj strukturi prestižne.

Na problem u bilježenju diftonškog refleksa jata mogli bi upućivati i primjeri iz Ev. iz Dovolje u kojima je umjesto slova jat ili refleksa ovoga vokala došao poluglas: Mt. не трѣбують ^{14:16}, врѣменемъ (vr̥menemъ) ^{16:3}. Iako će se tek na osnovu detaljnije analize kodeksa moći odgovoriti na pitanje šta se tačno krije iza ovakvih grafijski rješenja, zasad bi se mogle pretpostaviti dvije mogućnosti: prva – da se iza poluglasa krije vrijednost *šva*, bliska diftonškoj vrijednosti jata, dok bi druga mogućnost govorila u prilog pretpostavci da poluglas pokriva vokalsku vrijednost /*i*/, odnosno da je riječ o ikavizmu.

Međutim, o razlozima izbora ikavice kao prestižne u crkvenoslavenskim rukopisima nema sigurnih zaključaka. Naime, poznato je da se ikavizam u bosanskim tekstovima javlja stotinu godina prije ijekavizma, i to na području koje dijalekatski nije ikavsko (Nakaš 2010: 33–34). To bi trebalo značiti da je prodor ikavizma u pisanu riječ posljedica činjenice da je ovaj refleks dosta dugo bez konkurencije budući ijekavski idiomi čuvaju diftonšku

⁹⁸ Inače, može se reći da je kod ovoga pisara ikavizam veoma zastupljen, a evo samo nekih primjera: Mt. *simo* ^{14:18}, *licemiri* ^{15:7}, *iskorinitъ se* ^{15:13}, *slipi*, *slipъcemъ* ^{15:14}, *človičska* ^{16:23}.

⁹⁹ Prema tumačenju L. Nakaš, grafija *ε* na mjestu kratkog sloga u najstarijim krajišničkim pismima izabrana je po principu diftonškom refleksu najbliže izgovorne vrijednosti, što govori da se iza grafije *ε* krije diftong, a kasnije, kada je završen proces defonemizacije jata, pisari su nastavili slijediti takvu tradiciju obilježavanja refleksa u kratkom slogu. V. o tome više (2010: 152).

vrijednost jata. Upravo bi zbog toga dominacija ikavskih likova u strogo normiranoj jezičkoj strukturi kao što je staroslavenska sama po sebi mogla potvrđivati njihovu prestižnost u odnosu na iste likove u kojima se još uvijek po tradiciji čuva grafem jat. Ovo promišljanje moralo bi se uzeti u obzir u objašnjavanju ikavskog pisarskog manira jer je ikavizam potvrđen i u najstarijim tekstovima, u visokom procentu u Split. odlomku misala iz 12. st. (Štefanić 1957: 87), bilježi se i u Grig.-Gilj. odlomcima evanđelja iz 13. st., ali i u sva tri bosanska zbornika: Hval. (1404), Mlet. (s početka 15. st.) i Rad. (polovica 15. st.) (Jurić-Kappel 2008: 210). Ikavizmom su obojeni tekstovi Nik. i Pripk. evanđelja, a ovaj refleks dominira i u Vrut. rukopisu (Nakaš 2015: 647).

U skladu s rečenim, prihvati li se pretpostavka o prestižnosti ikavskih formi kao dio procesa stiliziranja i pri tome uvaži tumačenje da su ikavski obojene tekstove pisali pisari čiji su organski idiomi imali različite reflekske – kod pisara ikavca mnogo je ranije došlo do defonemizacije jata u pravcu /i/, dok pisar ijekavac čuva diftonšku vrijednost ovoga glasa – onda se očekuje da na razini grafijskih rješenja postoje indikatori te razlike. Zbog toga je u radovima koji su se bavili ovim tekstovima veoma rano pažnja usmjerena na bilježenje sekvence -ѣр-, a za ovu pojavu u Čajn. evanđelju zaključeno je da ima oslonca u istočnobosanskom dijalektu (Jerković 1970: 121),¹⁰⁰ iako bi se na osnovu stanja u tekstovima moralo pretpostaviti šire područje rasprostiranja ove izoglose. Pisanje -ѣр- umjesto -нр- učestala je pojava u Hval. zborniku, česta je u Sof. evanđelju, a evidentirana je i u veoma ikaviziranom Vrut. evanđelju.¹⁰¹

Međutim, usporedba teksta Kop. evanđelja s drugim bosanskim evanđeljima u kojima se evidentira ova pojava pokazuje da je u Kop. rukopisu broj primjera u kojima je sekvenca -нр- bilježena kao -ѣр- zapravo sveden na minimum. Tako npr., u oblicima frekventne riječi мнръ našla su se tek četiri primjera, a znakovito je i to da čak tri pripadaju Iv. evanđelju: Mt. мѣръ^{9:50}, Iv. мѣрн^{1:10}, мѣрх^{14:22}, мѣрн^{17:11}. Na osnovu ovako malog broja primjera, u tumačenju je moguće pretpostaviti i utjecaj podloge. Osim toga, u istim pozicijama u kojima drugi kodeksi imaju također -ѣр-, kao što su oblici riječi poput Lk. ннръ^{14:13}, Mk. зазнрахх

¹⁰⁰ Takvo tumačenje prihvata i H. Kuna (2008: 70–71).

¹⁰¹ O stanju sekvence -ѣр- odnosno diftongizaciji visokog prednjeg vokala u bosanskim srednjovjekovnim tekstovima na više mjesta raspravlja L. Nakaš u studiji o krajišničkim pismima (2010: 34–37).

3:2, събнратн 12:17, Kop. ima uvijek н. Pojava -ѣр- umjesto -нр-, koja prema dosadašnjim saznanjima ukazuje na proces diftongiziranja dugog /i/, izgleda ne zahvaća tekst Kop. rukopisa, a samim tim ukazuje na mogućnost da u pisarovom organskom idiomu nije došlo do ovoga pomjeranja. Iz toga se nameće pretpostavka da bi Kop. evanđelje moglo biti pisano i na središnjem bosanskom terenu, ili, pak, nešto zapadnijem, svakako ikavskom. Preciznije rečeno – pisar Kop. evanđelja, koji je prema riječima J. Jurić-Kappel žestok ikavac (2013: 107), vjerovatno je s prostora koji nije zahvaćen spomenutom promjenom. Takvo viđenje savršeno objašnjava i izrazito visok procenat ikavizama zabilježenih u kompletnom kodeksu.

Uz to, još jedna skupina primjera mogla bi ići u prilog rečenoj pretpostavci. Naime, pisanje slova jat na mjestu etimološkog н uopće nije česta pojava u Kop. rukopisu, a u ovom ortografskom rješenju ne krije sam samo jednostavan rezultat miješanja slova ѣ i н. Zapravo, bilježenje grafema ѣ na mjestu iskonskog н u određenim pozicijama kod pisara ijekavca ukazuje na sporadičnu diftongizaciju visokog vokala prednjeg reda i izvan sekvence -нр-. Od ukupnog broja primjera slova jat na mjestu /i/, kada se izuzmu slučajevi koji ne odgovaraju poziciji koju inače zahvaća diftongizacija, broj primjera još je manji. Stoga smatram da je ovdje riječ o posljedici miješanja slova, a ne o diftongizaciji vokala /i/. Kompletan popis primjera u kojima je došlo slovo jat umjesto iskonskog /i/ je sljedeći:

Mt. прѣде 13:36, годѣну 20:5, Mk. завѣстн 15:10, годѣна 15:25, сѣхъ 16:12, Lk. о ловѣтвѣ (105b), о ловѣтвѣ 5:9, сѣхъ 5:27, насѣщенн 6:25, бѣсть 7:11, парѣсѣовъ 7:36, бѣль 7:39, о прѣтън (127a), бѣсть 8:40, мѣ 9:13, вѣскѣсѣтъ 14:24, мѣль 15:20, хпѣтънъ 15:23, прѣвѣста, Iv. годѣна 4:6, кѣпѣмъ 6:5, прѣвѣше 8:3, власѣмѣн 10:33, лѣ 18:34.

Ako navedena pretpostavka o organskom ikavskom idiomu pisara može preživjeti, jednostavno je objašnjiva i masovna premoć ikavice koju pokazuje frekvencijska analiza refleksa jata u tekstu; uz rijetke primjere oblika koji se javljaju samo u ikavskoj verziji – пливель 13:26 (9:0), te oblici glagola *zaprêtiti* Mt. запрѣтн 16:20 (33:0) – čitav se niz visoko frekventne leksike karakteristične za sakralni novozavjetni tekst piše češće u ikavskoj formi. S obzirom na to da mnoge od ovih osnova – *grêh-*, *hlêb-*, *slêp-*, *gnêv-*, *dêv-*, *licemêr-* – ulaze u najuže polje biblijske leksike neophodne za iskazivanje poruke koju taj tekst odašilje, apsolutna pobjeda ikavizma u ovim leksemama najbolje se objašnjava činjenicom

da je ona pisaru prestižnija, a to znači da je izrazito ikaviziranje teksta svojevrsna stilizacija pisane riječi. O pobjedi ikavizma nad oblicima u kojima se čuva grafem jat govori podatak da je samo u osnovama *grêh-*, *hlêb-*, *slêp-*, koje se javljaju 241, odnos 155:87 u korist ikavizma.¹⁰²

<i>grêh-</i>	Iv. грнхъ 8:34, Lk. грншннца 7:39, Mt. грншннци 9:10, съгрншнхъ 27:4, Mk. грншнне 2:17, съгрншеннѣ 3:28, грншнъ 9:16 грншннкомъ 14:41 (<i>grih-:grêh-</i> 61:31);
<i>hlêb-</i>	Mt. хлнбъ 6:11, хлнба 7:9, хлнбнаго 16:12, хлнбѣ 15:17, Iv. хлнбн 6:23, (<i>hlib-:hlêb-</i> 58:35);
<i>slêp-</i>	Mt. слнпн 11:5, слнпнца 15:14, Lk. слнпаць 6:39, Iv. слнпъ 9:20 (<i>slip-:slêp-</i> 36:21);
<i>gnêv-</i>	Iv. гннвъ 3:36, Mk. гннвомъ 3:5, гннваше 6:19, разгннвав 18:34 (<i>gniv-:gnêv-</i> 11:2);
<i>dêv-</i>	Mt. днва, О ДЕСЕТИ ДНВАХЪ (53b) Mk. днвнца 6:28, днвнци 6:28 (<i>div-:dêv-</i> 10:6);
<i>licemêr-</i>	Mt. лнцемнри 6:2, лнцемнръ 6:5, лнцемнри 15:7, лнцемнромъ 23:29 (<i>licemir-:licemêr-</i> 16:3);
<i>rêk-</i>	Mt. рнкн 7:27, рнкн 7:25, Lk. рнка 6:48, Iv. рнкн 7:38 (<i>rik-:rêk-</i> 4:1).

I u korijenu *slêd-* ubjedljivo je frekventniji ikavski refleks; u konstrukciji въ слндъ nije ni zabilježen primjer s jatom, ali su i u drugim riječima koje sadrže ovu osnovu – *poslêd-*, *naslêd-*, *vъslêd-* – pobijedile forme s ikavizmom. Zastupljenost takvih oblika u odnosu na iste u kojima se čuva slovo jat je 72:13.

Mt. послндѣнаѣ 12:45, послндѣни 19:30, Mk. послндъ 12:6, Lk. послндхуюють 16:17 (29:12); Mt. наслндѣннкъ 21:38, наслндеть 5:5, Lk. наслндху 18:18 (8:1); Lk. вьслндовати (134a) (1:0).

Manju skupinu u Kop. evanđelju čine osnove u kojima je odnos ikavizma naspram primjera sa slovom jat brojčano u istom omjeru, ili je, pak, prisutna minimalna pobjeda jednih formi nad drugim.

<i>dêt-</i>	Mt. днтн 14:21, Mk. днтн 6:44, Mt. днтнщемъ 11:16 (<i>dit-:dêt-</i> 7:7);
<i>mrêž-</i>	Mt. мрнже 4:20, Mk. мрнже 1:18, Iv. мрнжа 21:11 (<i>mriž-:mrêž-</i> 8:7);
<i>brêg-</i>	Mk. побрѣгу 1:35, по брнгу 5:13, Iv. прн брнзѣ 21:4 (<i>brig-:brêg-</i> 2:2).

Drugu skupinu čine oblici riječi koji se također javljaju u ikavskoj formi, ali su češće zabilježene u verziji s jatom. Npr., u vrlo frekventnim korijenima poput *vêr-*, *bês-*, *têl-*, *cêl-*

¹⁰² Frekvencijska analiza refleksa jata u Vrut. evanđelju pokazala je da je ikavizam ograničen na određene lekseme. Najčešći je u riječima *divica* i *diva*, kao i u riječ *plivelb*, dok su lekseme *têlo* i *bêsъ* češće u verziji s jatom. Za razliku od Kop. evanđelja, u korijenima *slêp-*, *gnêv-* i *licemêr-* češći su likovi s jatom (Nakaš 2015: 647).

apsolutnu premoć nose oblici sa tradicionalnim bilježenjem jata, ali se ipak nerijetko bilježe i u ikavskim likovima.

<i>bês-</i>	Mt. БНСН 10:8, Mk. БН̄СННЄ 1:32, БНСНУЮЩАГО 5:15, БНСНОМУ 5:16 (<i>bês-:bis-</i> 60:16);
<i>têl-</i>	Mt. ТНЛО 5:29, ТНЛУ 6:22, ТНЛЄСН 6:27, Lk. ТНЛОМЬ 12:22, ТНЛЄСЄ (171a) (<i>têl-:til-</i> 37:13);
<i>cêl-</i>	Mt. О НСЦНЛНВЬШНХЬ (14a), НСЦНЛНШЄ 14:36, НСЦНЛНТН 17:16 (<i>cêl-:cil-</i> 44:10);
<i>vêr-</i>	Mt. по вНрѣ 9:29, Iv. вНрѣ 5:47, Mt. маловНрН 8:26, Mt. вНрѣта 9:28 (<i>vêr-:vir-</i> 178:4).

Nasuprot tome, u korijenima poput *mêst-*, *vrêm-*, *svêd-*, *črêv-*, *lêt-*, *pênez-* ikavizmi su iznimno rijetki, iako su riječi koje sadrže te korijene veoma frekventne.

<i>mêst-</i>	Lk. по мНста 21:11, Mt. мНста 14:35 (<i>mêst-:mist-</i> 52:2);
<i>vrêm-</i>	Mt. вРНМЕНА 21:36, Lk. вРНМЕ 21:8 (<i>vrêm-:vrîm-</i> 43:2);
<i>svêd-</i>	Mt. вь СВНДНННЄ 8:4, ЛЬЖНСВНАѢННѢ 15:19 (<i>sêd-:svid-</i> 42:2);
<i>črêv-</i>	Mt. НС ҃РНВА 19:12, Iv. ҃РНВО 3:4 (<i>črêv-:čriv-</i> 14:2);
<i>lêt-</i>	Mt. ЛНТЬ 9:20 (<i>lêt-:lit-</i> 32:1);
<i>pênez-</i>	Mt. ПННЄЗУ 20:9 (<i>pênez-:pinez-</i> 17:1).

Međutim, ikavizam uopće ne prodire u čitav niz leksema. Uvijek sa jatом пишу se oblici imenice Mt. дрѣво 12:33 i Lk. дрѣвлє 9:59, kao i pridjevske forme Mt. дрѣвѣннмь 5:21. Isto stanje nalazimo i u oblicima s osnovom *dêl-*; jedan jedini primjer zamjene ѣ > н zabilježen je u Lukinom evanđelju – дНлатН 13:14, dok oblici imenica дѣло i дѣлатель uopće ne poznaju ikavske likove.

Pored navedenih leksema – sa dominantnim ikavskim refleksom, kao i onih u kojima se češće čuva slovo jat – skupina primjera u kojoj se javlja ekavski refleks ne dozvoljava jednoznačno tumačenje njegovog prisustva. Neki od ekavizama su, kao što je to slučaj i u drugim bosanskim evanđeljima, rezervirani za pojedine riječi i njihove oblike. Toj skupini pripadaju knjiški ekavizmi s osnovom *-vêšta-* u oblicima glagolā ωтвещатН, завещатН, вещатН, развещатН:

Mt. ωтвещавь 15:3, ωтвещавьшН 7:28, Lk. ωтвещатН 21:15, ωтвеща 4:13, завещаваю, завеща 22:29, вещавьшє 17:36, развещавающє 23:2.

Njima treba pridružiti i oblik Mk. *обѣщаше* ^{14:11}, kao i široko rasprostranjeni ekavizam u korijenu *cêl-*, koji se javlja paralelno s oblicima gdje je došlo slovo jat (Mt. *цѣлхѣте* ^{5:47}, Lk. *цѣлованнѣ* ^{20:46}):

Mt. *цѣлхѣте* ^{10:12}, *цѣлованнѣ* ^{23:7}, Mk. *цѣлнваху* ^{9:15}, *цѣлованнѣ* ^{12:38}, Lk. *цѣлованнѣ* ^{1:29}, *цѣлованнѣ* ^{1:41}, *цѣлованнѣ* ^{1:44}.

I u oblicima imenice *korenъ* uvijek dolazi *e*, a takvi likovi su karakteristični i za kanonska evanđelja. S druge strane, riječ *sěkira*, u kanonskim evanđeljima Mar., Zogr. i Ass. zabilježena kao *секыра*, pokazuje kolebanje unutar bosanske grupe.

Mt. *корєне* ^{13:21}, Mk. *корєннѣ* ^{4:6}, *корєннѣ* ^{4:17}, *корєннѣ* ^{11:20}, Lk. *корєннѣ* ^{3:9}, *корєне* ^{8:13}, **ѸКОРЕНН** (169a).

Lk. *сѣкнра* ^{3:9}, Div. *секнра*, Nik., Hval., Vrut. *снкнра*, Čajn. *сѣкнра*.

Međutim, oblici imenice *одѣжда*, uz forme sa sačuvanim grafemom jat i ikavizmom – Mt. *однждє* ^{6:25}, *въ однжау* ^{27:28}, Mk. *въ однждахъ* ^{12:38} – također se pojavljuju i u ekavskim likovima. Takva verzija mogla je biti knjiška, a moguće je da dolazi iz predloška upravo zbog toga što se nedosljednosti bilježe i u drugim bosanskim tekstovima.

Mt. *одежан* ^{6:28} (Div. *одежан*, Nik. *одежан*, Vrut. *одыжды*), *въ одежаахъ* ^{7:15} (Nik. *въ одежаахъ*, Hval. *въ одыжаахъ*), *въ одежау* ^{22:11}, *одежан* ^{22:12}, Lk. *одежау* ^{15:22} (Div. *одежаоу*, Hval. *одыжаоу*, Vrut. *одежду*).

Pitanje je na koji način je najlakše objasniti rijetke ekavizme koji nemaju analogiju u drugim bosanskim evanđeljima. Budući da se npr. oblik *седеще* javlja i u ikavskoj verziji (Mt. *снѣхъ* ^{26:55}), najlogičnije je tumačiti utjecajem predloška.

Lk. *седеще* ^{5:17} (Hval. *снѣще*, Vrut. *сѣдѣща*); Mt. *зде* ^{12:42} (Nik. *сѣдѣ*, Vrut. *зде*), Mk. *нсѣлєваху* ^{6:13} (Mar. *нсѣлѣахж*, Hval. *нсѣлахоу*, Čajn. *нѣзѣлєваху*).

V. 2. Refleksi poluglasa i grupe *въ*

Analiza poluglasa potvrđuje stanje koje pokazuju i drugi istodobni bosanski kodeksi; cijeli tekst je jednojerov, jaku poziciju karakterizira sporadična vokalizacija, u Kop. možda i izraženija nego u drugim kodeksima, dok se u slaboj poziciji evidentiraju primjeri gubljenja.

Vokalizacija jakog poluglasa u /a/ reflektira osobinu pisareva idioma odnosno stanje štokavskih govora 14. stoljeća, a zahvaća različite kategorije riječi. U prijedlozima je pojava veoma rijetka, u prijedlogu **въ** sa samo dva primjera zapadnog refleksa grupe **ва**.

Mt. **ва** рамн ^{2:18}; Mk. са нъзаранномъ ^{14:67}; Lk. **ва** ран ^{22:43}.

Međutim, ni u prefiksima pojava nije tako česta:

Mt. **вала**є сє ^{14:24}; Mk. **о нзабранн** (70b); Lk. **о** нзабранн (105b), **о нзабранн** (121b), **валаху** сє ^{8:23}, **въ бєзядьнѹ** ^{8:31}.

Ipak, u korijenu je relativno frekventna, a javlja se u domaćim i stranim riječima u kojima je oblik s vokaliziranim poluglasom češći:

Mt. **шадь** ^{13:46}, **прн дварєхъ** ^{24:33}, **таланать** ^{25:15}; Mk. **прн дварєхъ** ^{2:2}, **сь ташаннемъ** ^{6:25}, **стакленницамн** ^{7:4}, **манн** ^{9:35}, **на ласть** (92b); Lk. **тамнѣна** ^{1:10}, **дабарь** ^{3:5}, **драгамъ** ^{15:8}, **поташавъ сє** ^{19:6}, **манась** ^{19:13}, **шадьшє** ^{22:8}; Iv. **сьшадн** ^{3:13}, **одарь** ^{5:12}, **сватннѣ** ^{5:35}, **прншаднмъ** ^{7:50}, **петакъ** ^{19:31}.

Ovoj skupini pridružuju se i primjeri zamjeničkih oblika vokaliziranih pod akcentom:

Lk. Iv. **са єсть** ^{1:33}, **та свѣтєльствѹєть** ^{5:37}, **та пнса** ^{5:46} **та прнбнваєть** ^{21:23}.

U sufiksima **-ьсь**, **-ькъ**, **-ьнъ**, i **-ѣнъ** također često dolazi do vokalizacije:

-ьсь: Mt. **сѹѹаць** ^{7:3}, **оваць** ^{18:12}, **младннаць** ^{21:16}, **вѣнаць** ^{27:29}, **лѣстаць** ^{27:63}; Mk. **слнпаць** ^{10:51}, **жарѣбаць** ^{11:4}, **вѣнаць** ^{15:17}; Lk. **срѣаць** ^{2:35}, **слнпаць** ^{6:39}, **оваць** ^{15:4}, **тєлаць** ^{15:30}, **прншлаць** ^{24:18}; Iv. **стѹдєнаць** ^{4:6}, **ѡт оваць** ^{10:26}, **блнзнаць** ^{11:16}.

-ькъ: Mt. **опрнснакъ** ^{26:17}; Mk. **прнснакъ** ^{14:1}, **опрнснакъ** ^{14:12}; Lk. **крнпакъ** ^{15:14}, **опрѣснакъ** ^{22:1}; Iv. **наѹєтакъ** ^{2:11}.

-ьнъ: Mt. **повннанъ** ^{5:22}, **знманъ** ^{16:3}, **нстннанъ** ^{22:16}, **странанъ** ^{25:35}, **повннанъ** ^{26:66}; Mk. **повннанъ** ^{3:29}, **бєзѹѣстанъ** ^{6:4}, **нстннанъ** ^{12:14}; Lk. **мнранъ** ^{1:79}, **бєсѹѣданъ** ^{20:29}; Iv. **нстннанъ** ^{3:33}, **раванъ** ^{5:18}, **нстннанъ** ^{5:30}, **нстннанъ** ^{7:18}, **подобанъ** ^{9:33}.

-ѣнъ: Mt. **достоѣнъ** ^{8:8}; Mk. **достоѣнъ** ^{1:7}; Lk. **достоѣнъ**, **гноѣнъ** ^{16:20}; Iv. **достоѣнъ** ^{1:27}, **таѣнъ** ^{19:38}.

Umetanje sekundarnog poluglasa također se često bilježi – Mt. **нѣсьмь** ^{8:8}, Iv. **нѣсьмь** ^{17:11}, ali je i mnoštvo primjera u kojima se taj poluglas vokalizira:

Mt. **пєтарь** ^{26:69}, Mk. **пєтарь** ^{14:29}, ^{14:31}, **пєтарь** ^{14:54}, **пєтарь** ^{22:54}, ^{22:58}, Lk. **пєтарь** ^{24:12}, Iv. **пєтарь** ^{1:43}, ^{18:16}, **пєтаррь** ^{18:18}; Lk. **нѣсамъ** ^{3:16}, Iv. **ннсамъ** ^{1:20}, **нѣсамъ** ^{16:32}.

Kao posljedica vokalizacije jakog poluglasa tumači se i pojava bilježenja iskonskog /a/ poluglasom, a tome svjedoče ovi primjeri:

Mk. **съпогы** 1:7, **нъзараннномъ** 14:67, **проказы** 1:42; Lk. **съпогы** 3:16, **обрьзъ** 20:24; Iv. **въмъ** 16:15.

Uz primjere **ь > a**, Kop. evanđelje čuva i ostatke staroslavenske vokalizacije **ь > є** i **ъ > o** koju pisar mehanički prenosi iz predloška. Takva je vokalizacija u korijenu *šbd-*, čega ima i u drugim bosanskim evanđeljima, kao što i u priložima *togda* i *kogda* vokalizirani jerovi vuku korijene još iz kanonskih evanđelja:

Mt. **ошєдьшнмъ** 2:12, **сьшєдьшѹ** 8:1, **шєдьше** 8:33, **шєдьше** 9:13, **шєдьша** 9:31, **шєдьшає** 11:4, **вьшєдьше** 12:45, **шєдьше** 12:28, **шєдьше** 14:15, **прншєдьше** 14:34, **шєдь** 18:28, **шєдьше** 19:28; Mk. **нъшєдьшн** 7:30, **жарѣецъ** 11:2; Lk. **постєланѹ** 22:12.

Mt. **тогда** 3:5, **когда** 13:15, Mk. **тогда** 13:14, **когда** 13:33, Lk. **тогда** 21:10, **когда** 21:34, Iv. **тогда** 2:10, **когда** 6:25 (usp.: Iv. **тъгда** 20:8).

Uz navedene primjere, u tekstu su se našli i slučajevi vokaliziranog slabog poluglasa – Lk. **закехєю** 19:5, **ннєтоже** 23:15, a pod utjecajem stsl. promjene **ь > є** i **ъ > o** sreću se i primjeri sa poluglasom na mjestu etimološkog **є** i **о**:

Mt. **обрѹънѣ** 1:18, **рьдъ съ** 11:16, Lk. **народъмъ** 3:7, **ѡтвьщавъ** 17:17, Iv. **нарѣда** 12:3, **прѣтрѣгашє сє** 21:11, **єдннаѹ** 15:20 (Nik. **єдннаѹє**).

Kad je riječ o gubljenju slabog poluglasa, koji svakako već odavno ne pokriva fonološku vrijednost, vrijedi napomenuti da je upravo njegovo čuvanje važna osobina stsl. norme, iako su brojni primjeri njegovoga gubljenja. Navodimo samo neke primjere:

Mt. **кннгн** 1:1, **кто** 5:39, **всакъ** 18:16, **бѣль** 24:43, Mk. **кннжннцн** 3:22, **пшєннцѹ** 4:28, Lk. **нзвѣсннхъ** 1:1, **ѡт пѹєль** 24:42, Iv. **ѹто** 9:26, **мнозѹ** 11:55, **многѡцѣннн** 12:3.

Ponekad se može gubiti i jaki poluglas. Zastupljenost zamjeničkih primjera **всь** (**vsъ** : **vsъ** ~ 32:42), koji se bilježe i kod Hvala (Kuna 1982: 16), ukazuju na takav izgovor, koji je najvjerovatnije nastao analoški prema oblicima u drugim padežima sa poluglasom u slaboj poziciji. U korijenu *šbd-* također se rijetko piše slabi poluglas.¹⁰³

¹⁰³ Ovdje se ne uzimaju u obzir primjeri s nadrednim slovom **д** u kojima nadmetnuto slovo ima značenje kraćenja riječi: Mt. **вьшѣ** 8:14, **шѣ** 17:27, Mk. **ншѣше** 14:12, Lk. **прншѣ** 11:25 itd.

Mt. всь ^{2:3}, шдѣше, шдѣ ^{2:8}, прншдѣ ^{2:23}, всь ^{8:34}, всь ^{21:2}, усь ^{17:18}, усь ^{26:45}, Mk. снѣмнѣца ^{1:29}, всь ^{4:1}, всь ^{8:36}, всь ^{11:18}, усь ^{13:11}, всь ^{14:55}, Lk. усь ^{2:38}, шдѣ ^{5:14}, прншдѣше ^{7:5}, всь ^{11:20}, Iv. всь ^{3:16}, всь ^{6:14}, Iv. снѣмнѣца ^{9:22}, всь ^{9:39}, вѣшдѣшнхъ ^{12:20}, всь ^{15:18}, всь ^{15:19}, всь ^{17:21}.

Izrazita je osobina stsl. norme čuvanje finalnog poluglasa, pa se, u skladu s tim, ne očekuje mnogo primjera gubljenja. U prave primjere izostavljanja krajnjeg poluglasa idu sljedeći slučajevi:

Mt. проснт еда ^{7:10}, Mt. з^арав| ^{8:13}, не възгласнт ѿтврѣжнши се ^{14:72}, Mk. не нмет осуєнь ^{16:16}, н^оснпов н^алннѣ ^{3:23}, вѣдѣв помншленнѣ ^{9:47}.

Od preostalog broja primjera, nekoliko je onih koji su došli u popisima glava, gdje se ispuštanjem poluglasa postiže zbijanje teksta.

Mt. **ξ** **о** **прнѣмъшнхъ талънѣтнхъ** (54a), Lk. **оа** о ла^ющнхъ кнносѣ радн (106a), **п** о плауѣщнхъ се жєнахъ (106b), **па** о пок^аѣвшнм се р^азбоннѣнцн (106b).

Izostavljanje je također moguće kad dvije riječi pisar doživljava kao cjelinu, u združenicama, a to je stara pojava koja se bilježi i u drugim bosanskim evanđeljima:

Mt. убоѣв се ^{14:30}, Mk. **он** же ^{1:45}, Lk. не убонт се ^{12:4}, Iv. убоѣш се ^{6:19}.

Neki se evidentirani primjeri izostavljanja tumače pisarevom zabunom koja je rezultat griješenja u procesu prepisivanja s predloška.

Mk. **н** єднн єтерѣ ^{14:51}, **бѣху же** єлнннхъ єтерн ѿт вѣшдѣшнхъ ^{12:20}.

Zabunom se objašnjavaju i sljedeći primjeri suvišnih poluglasa, ako su neki uopće napisani rukom pisara¹⁰⁴ Kop. evanđelja:

а не| **ь** вѣсе тнло твоє уврѣже бѣдѣ|тъ вѣ геонѣ ^{5:29}, Lk. **сѣм|єь** єсть слово бжнє ^{8:11}, обѣѣданнємъ ^{21:34}.

Njima su bliski i primjeri pisanja slova jat umjesto poluglasa, što se također može tumačiti nedostatkom pažnje u procesu prepisivanja, pa se dešava da pisar slična slova zamjenjuje.

Mk. рѣцѣта ^{14:14}, на утрѣ **сѣѣтѣ** створнше ^{15:1}, Lk. прндѣсѣданнѣ ^{11:43}, Iv. анѣ^арѣн ^{1:41}.

U vezi s refleksima poluglasa je i stanje grupe вѣ. Kao što je već rečeno, zapadni

¹⁰⁴ To se odnosi na suvišni poluglas u stihu Lk. **сѣм|єь** ^{8:11}, koji je, možda, dodala druga ruka.

refleks *ва* < *въ* veoma je rijedak, kao prijedlog javlja se dvaput: Mt. *ва рамн* ^{2:18} i Lk. *ва ран* ^{22:43}, kao prefiks jedanput: Mt. *валае се* ^{14:24}. Nasuprot tome, promjena *въ* > *у* poprilično često se bilježi. Brojčani odnos *въ* : *у* u prijedlogu je 1315:225. U prefiksu je promjena također česta, iako premoć čuvaju likovi sa *въ*-:

Mt. *у палъ* ^{2:18}, *утишнѣ* ^{2:18}, *у врьжѣтъ* ^{5:25}, *у вѣдѣ* ^{6:13}, *у водѣ* ^{7:13}, *у снѣ* ^{13:25}, Mk. *у мѣщахъ* ^{2:2}, **кн о** *у прошеѣн* (65b), *у змѣ* ^{2:11}, *у вѣсть* ^{5:43}, *у торѣ* ^{12:21}, Lk. *у нѣдѣ* ^{1:40}, *у селѣннѣ* ^{2:1}, *уходѣ* ^{11:52}, *у торѣ* ^{12:38}, *у довица* ^{18:5}, Iv. *у слѣшѣтъ* ^{5:28}, *у торѣ* ^{9:24}, *у скрѣшенѣ* ^{11:24}.

V. 3. Refleksi nazala

Umjesto nazala *ѣ* i *ѣ* još u najstarijim bosanskim tekstovima dolaze slova *о* i *е*, što znači da je denazalizacija sprovedena prije pisanih spomenika. Grafijski ostaci velikog jusa, zabilježeni u nekim tekstovima, ne odražavaju njegovu glasovnu vrijednost nego predstavljaju ili relikst stsl. norme koja svjedoči odanost predlošku, kao što je to slučaj kod pisara Kop. evanđelja, ili, pak, pokušaj iznalaženja ortografskog rješenja za određene pozicije uvjetovane manirom ligaturnog spajanja, kao što to čini Pripković (Nakaš 2015: 644).

U Kop. rukopisu slovo *ѣ* zabilježeno je na istom mjestu na kojem ga čuva i pisar Div. evanđelja, a to je pozicija iza ligature *ю*, ista kao u Grig.-Gilj. i Man. evanđelju.

Kop. *н събраю ѣдѣже не разѣаѣхъ* ~ Div. *н събраю ѣдѣже не растоуѣхъ* (Lk. 19:22).

Uz bilježenje refleksa nalaza *ѣ* važno je napomenuti i primjere u kojima je na mjestu ovog starog vokala došlo slovo *о*. Međutim, kao što je već rečeno, toj pojavi, koja se javlja i kod drugih pisara, ne treba davati poseban značaj jer je riječ o izostavljanju nadmetnutog dijela slova – *ižice*, pa preklapanje takve greške sa refleksom nazala nema fonološku nego grafičku pozadinu:

Mk. *у гнѣтахо* (оу гнѣтаахъ) ^{5:24}; Lk. *орожне* (орѣжнемъ) ^{22:52}, *потрѣбо* (потрѣбъ) ^{23:17}.

Kad je riječ o refleksu prednjeg nazala, naročito se ističu dva primjera u kojima se ispoljila promjena *ѣ* > *о*. Ova pojava, izuzev u korijenu *jēti*, veoma je rijetka u drugim

bosanskim evanđeljima¹⁰⁵, pa je prisustvo refleksa /a/ moguće tumačiti na više načina. Da li je ovaj refleks povezan sa nekom od prapodloga, ili je promjena $\epsilon > a$ iza palatala, barem u primjeru *čado* < *čędo*, koja je inače svojstvena čakavskom narječju, bila zastupljenija u prošlosti zapadne štokavštine, teško je sa sigurnošću tvrditi. Pojava refleksa $a < \epsilon$ u riječi *čado* na istom mjestu na kojem ovaj refleks ima istočnoslavenski Mstislavov aprakos možda više govori u prilog tumačenju porijekla iz predloška:¹⁰⁶

Lk. нлн жєну нлн ѡааа црѣствнѣ бжнѣ радн Кор. – нлн жєноу нлн ѡааа ц(с)рствнѣ радн нѣсѣнааго ^{18:29} (Mstislav, 936); Iv. за коє нхѣ дѣло каменнє на ма мещєтє ^{10:32}.

Sa refleksom prednjeg nazala povezana je i alternacija \hat{e}/ϵ , pojava poznata i kanonskim tekstovima. Dosljedno stanje sa refleksom $e < \epsilon$, kao i u drugim bosanskim kodeksima, dolazi u oblicima gl. поменѹти (Mar. помѣноути), dok gl. обрѣстн pokazuje i verziju sa refleksom nazala:

Кор. Мт. обрѣщєта ^{21:2} ~ Nik. обрѣщєтє, Div., Sof. i Hval. имају обрѣщєта.

Nedosljednosti se pojavljuju i u bilježenju stsl. priloga *pręmo* / *pręmo*. Za razliku od Sof., Nik., Hval. i Vrut. rukopisa u kojima je uvijek *premo*, u Kop. rukopisu preživjeli su ostaci давног колебања:

Мт. премо ^{21:2}, Mk. премо ^{11:2}, премо ^{13:3}, премо ^{15:39} ~ Мт. прнмо ^{27:61}, Mk. **прѣмо** ^{12:41}.

V. 4. Refleksi jerija

Nekadašnji visoki vokal srednjeg reda, bilježen digramom ѡ, u bosanskim je govorima dobio vrijednost /i/, pa je u ikavski obojenim tekstovima stvorena mogućnost pokrivanja vrijednosti iskonskog /i/ ovim slovom. O njegovoj poremećenoj upotrebi u Kop. evanđelju govori primjer u kojem je pisan u inicijalnoj poziciji – Mk. ѡсѣ ^{3:33} – gdje po pravilima stsl. norme nije mogao stajati. Od četrdesetak u tekstu evidentiranih primjera samo je na

¹⁰⁵ Usp. kod Hvala primjer часть, Aleluě 118: 59 (Kuna 1982: 17).

¹⁰⁶ Refleks $\epsilon > a$ u obliku imenice *čado* karakterističan je za rusku redakciju crkvenoslavenskog jezika i preovlađuje u Mstislavovom aprakosu. Vidi frekvencijsku listu u izdanju Žukovskaja et al. (1983: 465). S druge strane, usporedba Kop. sa hrvatskoglagoljskim tekstovima iz kritičkog aparata Hrv. misala pokazuje da u dionicama Mt. evanđelja hrvatski misali Vat.4, Nov., Roč. i Hrv. imaju $e < \epsilon$: *čedь* ^{2:18}, *čedo* ^{9:2}, *čedo*, *čeda* ^{10:21}, *čedomь* ^{15:26}, *čeda* ^{18:25}, *čeděhь* ^{27:25}.

nekoliko mjesta pisanje jerija podudarno sa njegovom etimološki validnom pozicijom:

Мк. хлѣбѣ 8:14, заповѣдѣ 12:29 (Ass. заповѣдѣ), Лк. бывъшеє 8:34, анѣлы 16:22.

Ipak, najčešće dolazi na mjestu iskonskog *h* jer su promjene *ě > i* i *y > i* ponudile mogućnost miješanja slova *ѣ*, *ы* i *и*:

Мт. ѡдѣвъ 9:36, прѣты сѣ 11:14, ты 11:25, дѣщѣ 15:22, лы 18:8, братѣ 25:40, архѣерѣне 27:41, Мт. ы 27:54, архѣерѣомь 28:11, Мк. ысѣ 3:33, въ кораблѣ 5:21, воѣдамы 13:9, смръты 14:34, Лк. нпрѣзнѣнѣ (106b), створѣ 2:48, ерыху 10:30, съ лубодѣнцѣ 15:30, блѣстающѣ 17:24, мы 18:5, льсты 20:23, прѣльсѣданѣ 20:46, мырь 24:36.

Uz navedene primjere, našli su se i oni u kojima je slovo jeri zabilježeno na mjestu iskonskog poluglasa.

Мт. всакѣ 7:21, расхѣтѣ 12:29, лукавѣ 12:39, Лк. на бракѣ 14:8, градѣ 19:19.

V. 5. Refleksi *ř* i *l*

Uz slogotvorne sonante *r* i *l* u kompletnom kodeksu gotovo uvijek je pisan poluglas kao znak slogotvornosti. Odstupanje od toga pravila, pored tradicionalnog izostavljanja u skraćenicama, iznimno je rijetko, a većina zabilježenih primjera izostavljanja može se jednostavno objasniti pozicijom – ili je riječ prelomljena na kraju retka, pa je pisar manje pažljiv, ili je izostavljena titla nad skraćenicom.

Мк. кр|щѣнѣ 1:4, грѣнѣ 7:22, Мк. въскр|снѣти 8:31, Мк. ц|рквѣ 14:49.

U nekoliko primjera u korijenu *čr̥p-* na mjestu slogotvornog *r* došla je kombinacija *рн*, ali sa jednim primjerom koji ima *рь*: Iv. поурѣпатѣ 4:7. Oblici s poluglasom bilježe se uvijek u kanonskim evanđeljima Mar., Zogr. i Ass. – поурѣпѣтѣ 2:8, ali i u bosanskim.

Iv. поурѣпѣтѣ 2:8 (Div. Nik., Hval. поурѣпѣтѣ, Vrut. поурѣпѣтѣ), Iv. поурѣпѣше 2:9 (Div. поурѣпѣше, Nik., Hval., Vrut. поурѣпѣше), Iv. поурѣпѣнѣ 4:11 (Div., Nik., Hval. поурѣпѣнѣ, Vrut. поурѣпѣнѣ), Iv. поурѣпатѣ 4:15 (Div., Nik., поурѣпатѣ, Hval., Vrut. поурѣпатѣ).

Isto tako, neujednačeno se piše glagol *žr̥ti*. Dok se u kanonskim evanđeljima čuva slogotvorno *r*, u Kop. je došla kombinacija *рн*, a u ostalim bosanskim *рѣ*.

Lk. жрѣтѣ 22:7 ~ Mar. i Zogr. жрътѣ, Div., Nik., Hval., Vrut., Čajp. жрѣтѣ.

Refleks slogotvornog *l > lu* u obliku Mt. слѣньцѣ 13:6 davno je uočen u Kop. evanđelju. Budući da na istom mjestu ovaj refleks imaju Mir. i Vuk. evanđelje, u Kop. rukopisu oblik je doista mogao doći iz predloška. Prema objašnjenju J. Vrane (1961: 166–168), promjena *l > lu* upućuje na prizrensko-južnomoravski areal. Međutim, ovo tumačenje danas se može isključiti jer je u fizionomiji zapadnoštokavskih govora ovakav refleks mogao biti rezultat diftongizacije *l*, o čemu svjedoče primjeri kombinacija *lu* i *ul* na mjestu slogotvornog *l* u drugim bosanskim evanđeljima¹⁰⁷: Evanđelje № 697 *ul* Mt. погѣльщающе 23:24, Sof. *lu* Mt. погѣлоущающе 23:24.

Refleks *lu < l* bilježi se i u oblicima *glubina*, *glubokъ*. S obzirom na to da u kanonskim evanđeljima Mar., Zogr. i Ass. dolazi Mt. глѣбнѣнѣ 13:5, Lk. глѣбнѣнѣ 5:5, оуглѣбѣнѣ 6:48, Iv. глѣбокъ, usporedba tih primjera u unutar bosanske grupe ukazuje na nedosljedno stanje. Kop. evanđelje, uz samo jedan primjer *lb* – Lk. глѣбнѣнѣ 6:48, ima uvijek refleks *lu* i najbolje se slaže sa stanjem u Div. evanđelju.

Mt. глѣбнѣнѣ 13:5 (Nik., Hval., Vrut., Čajp. глѣбнѣнѣ), въ глѣбнѣнѣ 18:6 (ostali поучнѣнѣ), Lk. въ глѣбнѣнѣ 5:5 (Nik. глѣбнѣнѣ, Hval. глѣбнѣноу, Vrut. глѣбнѣнѣ, Div. глѣбнѣноу), глѣбнѣнѣ 8:6 (Div. глѣбнѣнѣ, Nik. глѣбнѣнѣ, Hval., Vrut., Čajp. глѣбнѣнѣ), Iv. глѣбокъ 4:11 (Div. глѣбокъ, Nik. глѣбокъ, Hval. i Vrut. глѣбокъ).

V. 6. Finalno -l

Bilježenje finalnog *-l* u Kop. rukopisu zaslužuje posebnu pažnju zbog toga što izostanak alternacije *l > o* – ako je suditi na osnovu drugih bosanskih tekstova u kojim je ova promjena zasvjedočena tek krajem 14. stoljeća – navodi na zaključak da bi se vrijeme pisanja Kop. evanđelja moglo pomjeriti prema sredini 14. stoljeća. Promjena *l > o* na kraju riječi i sloga zapravo se nikad ne evidentira u Kop. evanđelju. Oblik *въnezapvu* nije rezultat asimilacije vokala nakon prelaska *l > o* jer takav lik čuvaju kanonsko Mar. i bosansko Div.

¹⁰⁷ Bilježenje kombinacija *ul* i *lu* na mjestu slogotvornog *l* ima i u hrvatskim tekstovima 15. stoljeća, primjerice u Newyorškom misalu: *dul'žna*, *sulzami*, *sulncu*, *vul'niš*, *prišul'c*. Usp. o tome više u *Gramatici hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika* (2014: 69).

evanđelje¹⁰⁸.

Mk. вънезаапу 9:8, Lk. вънезапу 2:13 ~ Mar. вънезаапж 9:8, 2:13, Div. вънезаппвоу 9:8, вънезааппвоу 2:13.

Pisar Kop. evanđelja drukčije od većine bosanskih pisara bilježi i grčku riječ *alvastarъ*. Dok je kod nekih pisara poput Pripkovića i trećeg pisara Čajn. evanđelja *-l* na kraju sloga dalo *o*, ovaj pisar ima *la* kao u kanonskim evanđeljima. Ovakva verzija prisutna je i kod jednog od pisara Čajn. rukopisa:

Mt. алавастаръ 26:7 (Čajn. алавастаръ, Pripk. аовѣстръ), Mk. алавастаръ, алавастаръ^{14:3} (Čajn. аовастръ), Lk. алавастаръ 7:37.

Kada se usporedi bilježenje finalnog *-l* i alternacija *l > o* u drugim bosanskim evanđeljima, sasvim je očito da je promjena najčešće posvjedočena u Vrut., Čajn. i Pripk. rukopisu, ali ne i kod Hvala.

Čajn. Mt. тръжнонномъ 21:12 (I), възока 21:18 (I), Mk. аопѣова 2:14 (II), аовѣова 3:18 (II), незаопу 9:8 (II), възакка (I) 11:12, тръжнонномъ 11:15 (III), незаопу 13:36 (III), аовастръ 14:3 (III), багрѣоннцъ 15:17 (III), Lk. каднонаго 1:11 (III), незаопу 2:13 (IV);

Vrut. Lk. аочущее 1:53, възакатн Mt. 25:35, 42, Lk. 6:3, 25, Iv. 6:35, свѣтноннкъ Mt. 25: 3, 4, 8, Lk. 8:16, 11:33, 34, 36, 12:35, Mt. веоблудн 23:24, Mt. бона 25:44, Mk. смѣсоно 12:34, Mt. родно 26:24, Iv. родно се 9:34, Lk. учно 13:26, Lk. велчнне снотѣ 1:49, Iv. почръпаоннка 4:11, Iv. въ умѣваоннцъ 13:5, Iv. печео 16:21, Iv. печеоин 16:22;

Pripk. Mt. възока се 4:2, Mt. възакаше 12:1, Mt. аовѣстръ 26:7, Mt. отаремъ 23:18, Mt. прѣдъ отаремъ 5:24, Mt. сеонне 6:28, Mt. свѣтноннка 5:15, Mt. скоуднѣоннче 27:7;

Mlet. теѡцѣ 130v, скѣднонн 129v, умнѣваѡннцѣ 119r, веомн 136r, аочеть 237v, аоканн 264v;

Hval. Mk. вънезапоу 9:8, Mk. вънезапоу 13:36, Lk. вънезапоу 2:13.

Dov. Mt. пѣао 13:22, сеоннхъ 13:36, веоблудъ 19:24, Mk. веобуждъ 1:6, Lk. коомн і веоазаулн 11:13, свѣтноннка 11:33, 11:34, 11:36.

Rijetko bilježenje ove alternacije u Hval. zborniku moglo bi imati podršku i u njegovom organskom idiomu, očito zapadnijem, ili pak u brižljivom prepisivanju s predložka. Takvo promišljanje posebno dolazi do izražaja ako se ima u vidu to da visok procenat prodiranja ove jezičke osobine nalazimo kod pisara koji nisu pretjerano uredni, koji zapravo najviše griješe, odnosno koji češće krše staroslavensku normu, a takvi su pisari

¹⁰⁸ Usporedi oblik u stihovima Mk. вънезальпу 13:36 i Lk. вънезальпу 9:39.

V. 7. Ostale vokalske alternacije

Redukcija vokala u korijenu često se evidentira u oblicima *vsъ* i *čsъ*, a najvažniji primjeri navedeni su u poglavlju o poluglasima. S druge strane, u konstrukciji *na desete* redukcija je veoma rijetka, zabilježena je samo jednom – Mt. ωτ обою на десте^{26:14}, iako je, sudeći po drugim tekstovima¹¹⁰, bila vrlo raširena.

U oblicima imenice *naѣтъникъ* u Kop. evanđelju, kao i u većini bosanskih, piše se jat, izuzev Div. koje ima *наѣмъникъ*, ali se ni kanonska evanđelja ne ponašaju jedinstveno.

Lk. *наѣмъникъ* 15:17, *наѣмъникъ* 15:19, *наѣмъникъ* 15:21, Iv. *наѣмъникъ* 10:12, *наѣмъникъ*, *наѣмъникъ* 10:13 (Mar. *наѣмъникъ* i *наѣмъникъ*, Zogr. *наѣмъникъ*, Ass. *наѣмъникъ* i *наѣмъникъ*).

Izmjene osnovnih vokala moguće su i u nekima od primjera koji slijede, premda ih je lakše interpretirati kao greške budući da je već nekoliko puta govoreno o tome kako pisar Kop. evanđelja, u nedostatku pažnje, često miješa slova.

Lk. *далауе* 14:32 (mj. *далече*), *коющнмъ се* 15:7 (mj. *кающнмъ се*), *оводѣ* 17:21 (mj. *овѣдѣ*), *знаманне* 21:7 (mj. *знаменне*).

V. 8. Refleksi praslavenskog jotovanja

Refleks praslavenske grupe **dj > j* u tekstu Kop. evanđelja svjedoči o zapadnoštokavskom idiomu pisara. Inače, ovaj refleks bilježi se često i kod Hvala, posebno u oblicima glagola *hodati* i njegovim složenicama (Kuna 1981–1982: 382), ali je u tim oblicima najčešći i u Kop. evanđelju. Stoga je sasvim prihvatljivo tumačenje koje izoglosi **dj > j*, koja je ujedno i čakavska odlika, pretpostavlja veću raširenost u prošlosti (Kuna 1986: 17; Jurić-Kappel 2008: 210–211).

¹⁰⁹ Primjere iz Vrut., Pripk. i Mlet. ekscerpirala je L. Nakaš u za potrebe Pogovora Vrut. evanđelja (2015: 646–647).

¹¹⁰ Naprimjer, u Čajn. se često evidentira redukcija u obliku *desete* (Jerković 1975: 135).

Mt. нсхоѡше^{3:5}, осуѡнте^{7:1}, прохоѡше^{9:35}, ѡт тѡнхѡ^{17:25}, ѡт тѡнхѡ^{17:26}; Mk. **захоѡше**^{1:32}, осуень^{16:16}; Lk. ѡтхоѡше^{2:37}, такоє^{16:25}, саѡхѡ^{17:28}; Iv. роєное^{3:6}, прнхою^{4:15}, нзвою^{19:4}, врьтограѡннѡ^{20:15}, вьсхою^{20:17}.

Ovim primjerima pridružuje se i kategorija prezenta i imperativa glagolā, u kojoj je često pisar Kop. evanđelja umjesto staroslavenske grupe *žd* zabilježio refleks *j*:

Mt. продан^{19:2}; Mk. продан^{10:21}, дан^{10:37}; Lk. вьзѡан^{16:2}; Iv. вню^{4:19}, да вьзбѡю^{11:11}, вню^{20:25}.

S druge strane, refleks jotacije **tj > ċ* umjesto staroslavenske grupe *št* manje je frekventan. Već je u poglavlju o grafiji rečeno kako ovaj pisar đervom ne bilježi vrijednost /ć/, nego iznalazi novo rješenje bilježeći ovaj refleks slovom ч:

Mt. ноуню^{2:14}, нѡєднє^{12:34}; Mk. меуеть^{12:41}, үѡ^{5:30}, Lk. нареун се^{15:19}, тлнун^{13:25}; Iv. оуутнтѡ^{11:57}.

U sklopu refleksa jotovanja vrijedni su pažnje i rijetki primjeri neobilježavanja epentetskog *l*. Oni se mogu tumačiti na dva načina; kao relikti iz podloge koja govori o njihovom gubljenju, ali i kao rezultat izostavljanja nadrednog slova л.

Mk. прнємѡть^{6:11} (Mar. прннмѡтъ, Div., Nik. прнємлють, Hval. прѡємлоуть, Vrut. прнємлоуть), Lk. прнємѡть^{10:8}, прнємѡть^{10:10} (Mar. i Zogr. прнємлѡтъ, Div. прнємѡ[тъ], прнємлють, Nik., Hval., Vrut. прнємлоуть).

V. 9. Suglasničke alternacije i grupe

Gubljenje poluglasa u slaboj poziciji dovelo je u kontakt različite suglasnike te izazvalo njihova jednačenja. Tako su se našli primjeri u kojima je npr. jednačenje po zvučnosti izvršeno, poput oblika *опѡстонмѡ*¹¹¹ i *глатѡцн*, ali se poluglas još uvijek čuva, što ilustrira ukrštavanje fonološkog i etimološkog način bilježenja. Evo nekih primjera jednačenja po zvučnosti:

¹¹¹ Isti se lik bilježi i u Div. evanđelju, što I. Grickat objašnjava grčkim jezičkim osjećanjem (1961–1962: 252). Međutim, pitanje je da li se opozicija po zvučnosti uopće treba pripisati grčkom osjećanju ili su to jednostavno greške. Usp. npr. kod Hvala: соубремѡ мј. соупремѡ (Mt. 5:25), даковоу мј. таковоу (Mt. 9:8), брѡкаженѡмѡ мј. о прокаженѡмѡ (Mk. 49), погоупнтѡ мј. погоубѡнтѡ (Lk. 4:34) itd.

Mt. юшка^{12:42} (< южка), тешка^{23:4} (< тежка); Lk. глатьцн^{3:5} (< гладькы), опьстонмь^{21:20} (< обьстонмь), ѡт пучель^{24:42} (< бьчель).

Do asimilacije suglasnika nakon gubljenja poluglasa dolazi u i obliku Iv. сплетьує^{19:2} (< сплетьшє), u kojem *tš* > *č*, ali uz čuvanje *tb*. Pored primjera u prefiksima *bes-* i *is-*, jednačenja po zvučnosti dolaze u priložima Mt. гдѣ^{8:20}, Lk. гдн^{22:9} i Mt. зѣѣ^{12:6}, zatim oblicima Mt. зѣрав^{8:13}, Mk. нзберуть^{13:27} itd.

Od suglasničkih alternacija posebno je zanimljiva promjena *n* > *l* u korijenu imenice *znamenije*. Disimilacija ovog tipa vjerovatno je bila raširenija u prošlosti jer o njoj svjedoče i takvi likovi ove lekseme na epitafima ali i u poveljama.¹¹² Vrijedan je spomena podatak da se ova pojava javlja i u *Prozorskoj listini*, čiji je autor Tvrtkov dijak Dražeslav, za čije je pismo Mošin izrekao sud da podsjeća na pisara Kop. evanđelja. Pored Kop. evanđelja, promjenu *n* > *l* često bilježimo i kod Pripkovića:

Kop. Mt. ꙗ҃ о просещнхъ **зламеннѣ** (25b), **зламеннє**^{16:1}, **зламеннє**^{26:48};

Pripk. Mt. **зламеннѣ**, **зламеннє**^{12:39}, **зламенн**^{16:3}, **зламеннѣ**, **зламеннє**^{16:4}, Mk. **зламеннѣ**^{8:11}, **зламеннѣ**, **зламеннє**^{8:12}, **зламеннѣ**^{16:17}, **зламеннмн**^{16:20}, Lk. **зламеннє**^{21:7}, **зламеннѣ**^{21:25}.

U suglasničke promjene spada i gubljenje konsonantskog dijela prefiksa *ot-*, što se sreće i u kanonskim i drugim bosanskim evanđeljima:

Mt. **оходе**^{25:14}, Mk. **оходе**^{13:34}, Lk. **ошѣ**^{4:42}, **ошѣшє**^{5:2}, **оходнтѣ**^{9:39}, Iv. **ошлн**^{4:8}.

U vezi sa suglasničkim grupama vrijedi načelno pravilo da se dobro čuvaju i rijetko uprošćavaju. Inicijalna grupa *čr-* nikad se ne mijenja u *cr-*:

Mt. въ **чрѣвѣ**^{1:18}, **чрна**^{5:36}, **чрвленюю**^{27:28}, Mk. о **чрѣслнхъ**^{1:6}, **чрѣво**^{7:19}, Lk. **чрѣва**^{1:42}, **чрѣженнє**^{5:29}, **чрѣсла**^{12:35}, Iv. **чрѣвава**^{7:38}.

Isto tako, i grupa *-sc-* uvijek se čuva, bez primjera uprošćavanja:

Mt. **нсцнлн**^{4:24}, **нсцѣлѣ**^{8:7}, **нсцѣлн**^{8:13}, **нсцѣлає**^{9:35}, **нсцѣлантє**^{10:8}, **нсцнлнтн**, Mk. **нсцѣлантѣ**^{3:2}, **нсцнлнтн**^{3:15}, Lk. **нсцѣлантѣ**^{6:7}, **нсцѣланетѣ**^{7:7}, **нсцѣлѣвшѣ**^{7:10}, **нсцѣленн**^{8:2},

¹¹² Usp. u natpisima: [братнє кон вндн снє **зламеннє**] Podubovac (138), [вндн сє **зламеннє**] Vlahovići (94), [а сє лєжн **зламеннє** озрннѣ копнєвнѣ] Varošište (224); poveljama: [а ѡт лужьць до рьувє а ѡт лѣкє по **зламеннє**], Tvrtko (1366), [до дрѣгога н по вѣдѣщѣхъ бѣлѣзѣхъ н **зламеннєхъ**] Radič Sanković (1391), [подѣ нашнмъ внсѣхнмъ **зламеннѣмъ** печатомъ] Juraj Vojsalić (1434).

нѣцѣлѣще^{9:6}, Іv. нѣцѣлѣнѣть^{4:47}, нѣцѣлѣнѣвъшѣмѣ^{5:10}.

U grupama -ždr- i -zdr- čuva se *d*. Jedini primjer uprošćavanja grupe -ždr- evidentiran je u naslovu glave Mk. evanđelja **о жрѣбѣти** (90a), dok se grupa -zdr- pojednostavljuje u ovim primjerima:

Mt. разрншнтѣ, разрншѣно^{18:18}, разрншнтн^{1:7}, Lk. разрѣшеннѣ^{6:49}.

S druge strane, grupa -zdn- češće je pojednostavljena, a popis svih primjera čuvanja, od kojih većina pripada Іv. evanđelju, je sljedeći:

Mt. празѣнн^{20:3}, празѣнн^{20:6}, Mk. празѣннкѣ^{15:6}, Іv. празѣннкѣ^{4:45}, празѣннкѣ^{5:1}, празѣннкѣ^{7:2}, празѣннкѣ^{7:11}, празѣннка^{7:14}, празѣннкѣ^{7:37}, празѣннкѣ^{11:56}, празѣннкѣ^{13:29}.

Kolebanja se javljaju i u bilježenju grupe -sk- odnosno -sh- u oblicima imenica *paska* / *pasha*:

Mt. паска^{26:2}, паскѣ^{26:17, 18}, Mk. паска^{14:1}, **паскѣ**^{14:12, 14, 16}, Lk. паскѣ^{22:11}, Іv. паска^{2:13}, паскѣ^{18:39};

Lk. пасха^{22:1}, пасхѣ^{22:7, 8, 13, 15}, Іv. пасха^{6:4}, пасха, пасхн^{11:55}.

Bez pojednostavljivanja su i primjeri sa grupom -tč- nastalom nakon gubljenja slabog poluglasa – poput прнтча:

Mt. **прнтѣ**^{25b}, прнтѣ^{13:18}, Mk. прнтѣ^{65b}, въ прнтѣхѣ^{4:11}, Lk. о прнтѣн^{105b}, Іv. въ прнтѣхѣ^{16:25}.

U grupi вѣс- nikad se ne bilježe primjeri metateze:

Mt. все^{1:22}, ѣ всѣхѣ^{2:16}, всакѣ^{4:23}, ѡт всакого^{13:47}, Mk. вснмѣ^{6:41}, всею^{12:30}, Lk. сака^{3:5}, прѣдѣ вснмн^{8:47}, Іv. сакого^{1:9}, всакѣ^{3:15}.

VI. MORFOLOGIJA

Morfološka ispitivanja teksta Kopitarova četveroevandjelja u prvom planu usmjerena su na praćenje prodora dijalekatskih inovacija odnosno na paradigmatško interferiranje dvaju gramatičkih sistema – staroslavenskog i zapadnoštokavskog, koji je u osnovi organskog idioma pisara. Dosadašnja proučavanja bosanskih crkvenoslavenskih tekstova istakla su izrazitu konzervativnost sistema oblika, koja se ogleda u očuvanju arhaičnih glagolskih kategorija poput asigmatškog aorista, ali i starijih gramatičkih nastavaka (Grickat 1961–1962: 264, Jerković 1975: 178, Kuna 1986: 18). Stoga se upravo u ovim morfološkim specifičnostima čuvaju važne odlike bosanskih crkvenoslavenskih tekstova, a stepen inovacija koje prodiru u staroslavensku strukturu ovisi o više faktora; ponajprije o obrazovanosti pisara, zatim njegovom odnosu prema tekstu, što se vidi u slijeđenju knjiške norme ili u njenom napuštanju u korist oblika iz morfološke strukture onovremenog idioma, ali i o predlošku s kojeg prepisuje kodeks. Međutim, pored dijalekatskih inovacija koje svjedoče o morfološkom sistemu zapadnih štokavskih govora druge polovine 14. stoljeća, u bosanskim evanđeljima, uostalom kao i u crkvenim tekstovima drugih slavenskih redakcija, nalazimo i reflekske prožimanja gramatičkih paradigmi koji izviru iz kanonskih tekstova. U skladu s tim, u ovom poglavlju se iznose najvažniji rezultati istraživanja iz repertoara morfoloških specifičnosti teksta Kopitarova evanđelja; pritom se u važnim gramatičkim pojedinostima stanje u Kopitarovu evanđelju uspoređuje sa stanjem u kanonskim crkvenoslavenskim i drugim bosanskim evanđeljima.

VI. 1. Imenički oblici

VI. 1. 1. Imenice muškoga roda

VI. 1. 2. *Ō-deklinacija i jŏ-deklinacija*

Oblici imenica muškoga roda koje su se mijenjale po nekadašnjoj ō-deklinaciji još u kanonskim crkvenoslavenskim tekstovima preobražavaju padežnu paradigmu, a rezultat tih izmjena je i izjednačavanje pojedinih padežnih oblika. Semantička kategorija živosti

dovela je do genitivno-akuzativnog sinkretizma, a ostaci starijeg stanja čuvaju se u Kop. evanđelju i uglavnom se vezuju za imenice *otrokъ* i *mladěньсь*. Iako se za imenicu *otrokъ* bilježi i A koji je primio genitivni nastavak – Mt. обрѣте **отрока** своего ^{8:13}, нсцѣлн **отрока** н въдасть оцѹ его ^{9:42} – ova se imenice, kao i imenica *mladěньсь*, još uvijek ne smatra osobom¹¹³ te češće čuva iskonski oblik akuzativa:

Mt. нсцѣлнеть **отрокъ** мон ^{8:8}, нсцѣлн **отрокъ** его ^{8:13}, нсцѣлн **отрокъ** ^{17:18}; Lk. нсцѣлнеть **отрокъ** мон ^{7:7}, обрѣтѹ марнѹ же носѣпа н **младѣньць** ^{2:16}.

Sa kategorijom živosti povezan je i dativni nastavak *-ovi/-evi*, koji u glavnu promjenu dolazi iz starih ѣ-osnova. Ovaj padežni oblik, koji se još naziva *dativus personalis*, također je relikv morfološkog stanja iz kanonskih tekstova. U Kop. evanđelju obuhvaća samo imenice koje označavaju živo¹¹⁴, a pored vlastitih imena, nastavak *-ovi/-evi* prodire u kategoriju imenica koje označavaju titulu i zanimanje:

Mt. нєрнхѹн ^{8:4}, нсѣн ^{14:12}, моснєн ^{17:4}, пєтровн ^{17:24}, кєсарєн ^{22:17}, гѣн ^{22:44}, архнєрѣовн ^{26:57}, пєтровн ^{26:73}; Mk. монснн ^{9:5}, архнсѹнаговѣ ^{5:36}, пєтровн ^{5:37}; Lk. гѣн ^{2:23}; Iv. архнєрѣовн ^{18:15}, пєтровн ^{18:17}.

Međutim, kod ove skupine imenica čuva se i iskonski nastavak ѣ-deklinacije *-u*, koji je također veoma frekventan:

Mk. архнєрѣю ^{1:44}, новѣнѹ ^{11:4}, архнєрѣю ^{14:53}, нсѹ ^{19:16}; Mk. кєсарѹ ^{12:14}, пєтрѹ ^{14:70}, пнлатѹ ^{15:1}; Lk. пнлпѹ ^{3:1}, аврамѹ ^{3:8}, новѣнѹ ^{7:18}, монсѣю ^{9:33}, кєсарѹ ^{23:2}; Iv. пнлпѹ ^{6:5}, нсѹ ^{11:21}, снмоннѹ ^{21:15}.

U množini, pak, jedna kategorija imenica, uglavnom stranoga porijekla, u N ima nastavak ѣ-osnova *-ije*, ali se ova pojava bilježi i u kanonskim evanđeljima:

Mt. мнтарнє ^{9:10}, парнсѣнє ^{9:11}, мѹжнє ^{12:41}, архнєрѣнє ^{26:3}, архнєрѣє ^{27:1}; Mk. мнтарнє ^{2:15}, парнснє ^{2:16}, архнєрѣє ^{14:1}; Lk. парнсѣнє ^{11:39}, пастнрнє ^{2:15}, мнтарнє ^{3:12}, лнцємѣрнє ^{12:1}, цѣрнє ^{22:25}; Iv. архнєрѣє ^{7:32}, парнсѣнє ^{11:47}, парнсѣнє ^{11:57}.

Utjecaj ѣ-osnova na glavnu promjenu imenica muškoga roda pokazuje i nekoliko

¹¹³ Sudeći prema stanju u crkvenoslavenskim tekstovima, kategorija živosti započinje kao kategorija osobnosti; u početku obuhvaća samo muška lična imena, a potom sve muške osobe, životinje i nadnaravna bića. Vidi o tome u Gadžijeva et al. (2014: 96–97).

¹¹⁴ Tako je u većini bosanskih crkvenih tekstova, a nastavak *-ovi/-evi* kod imenica koje označavaju neživo rijetko se bilježi, kao npr. u Hvalovom zborniku [нмѹже мнѣ мѣрь распєть сє н азѣ мѣровы (Galaćanima 6: 14)]. V. o tome kod Kune (1986: 18).

primjera G mn. u kojem je osnova proširena sufiksom *-ov/-ev-*. I ova pojava također ima izvorište u kanonskim tekstovima, ali je podržava i organski idom pisara.

Mt. грѣховъ ^{26:28}, Mk. грѣховъ ^{1:4}, враѣвь ^{5:26}, кнѣжнѣковъ ^{2:6}, Lk. грѣховъ ^{3:3}, грѣховъ ^{24:47}.

Nastavak nekadašnjih *ī*-osnova u G mn. uglavnom je ograničen na imenice *muž* i *dinar*. Pojava je posvjedočena i u kanonskim tekstovima, a nalazimo je i kod drugih predstavnika bosanske grupe:

Mt. мужн ^{14:21}, мужн ^{15:38}, Mk. мужн ^{6:44}, Lk. мужн ^{9:14}, дннарн ^{7:41}, Iv. мужн.

Iz starih *ī*-, *ŭ*- i konsonantskih osnova dolazi i nastavak *-mi* u I mn. glavne promjene, a i ove oblike nalazimo kod drugih bosanskih pisara – u Div.,¹¹⁵ Čajn., Hval. i Vrut. rukopisu. Budući da se bosanska evanđelja u ovim primjerima ili slažu ili razilaze, oni su vjerovatno došli iz veoma starih predložaka koji svjedoče o divergenciji:

Mk. цр̄ьмн ^{13:9} (Div., Vrut., Hval. i Čajn. цр̄ьмн); Lk. съ мужьмн ^{11:31} (Div., Nik. моужьмн – Hval. i Čajn. моужн).

Od inovacija iz narodnog jezika evidentira se u tekstu *Očenaša* prodor novog nastavka *-e* u A mn. Inovirani oblik imenice *dlъgъ* u ovom stihu bilježi se i u nekim drugim bosanskim evanđeljima poput Vrut. i Pripk.:

Mt. н остаѡн намъ **дльгѣ** наше ^{6:12} (Vrut. i Pripk. дльгѣ).

VI. 1. 3. *Ŭ*-deklinacija, *ī*-deklinacija i *n*-deklinacija

Imenice *ŭ*-osnove također dobro čuvaju stare nastavke, iako se i kod njih evidentiraju stara kolebanja. Primjeri miješanja sa glavnom muškom deklinacijom najčešće vuku korijene iz kanonskih tekstova. I ovdje je kategorija živosti učinila svoje, a rezultati tog utjecaja najbolje se vide u oblicima imenice *synъ*, koja je ujedno i najfrekventnija imenica ove vrste. Miješanje G i A jd. u koje prodire nastavak *-a* iz glavne promjene česta je pojava, premda se čuvaju i iskonski oblici akuzativa.

Lk. родн **сѡа** своего прѣвѣньца ^{2:7} ~ Mt. роднтъ **сѡъ** свон прѣвѣньць ^{1:25}.

¹¹⁵ Usp. o tome u Div. evanđelju (Grickat 1961–1962: 263).

Isto važi i za ostale padeže. Iz glavne promjene u D jd. prodire nastavak *-u*, u V jd. nastavak *-e*, a u L. jd. *-ě*, ali paralelno sa primjerima očuvanja i iskonskih oblika.

Mk. ꙗко подобаетъ **снѣ** ѡловѣскому 8:31 ~ Iv. нѣ судѣ въсь дастъ **снѡвн** 5:22;

Lk. нсѣ **снѣ** двѣдвѣ 18:38 ~ Mt. нсѣ **снѣ** двѣдвѣ 9:27;

Lk. **о снѣ** ѡдовнцѣ (124b) ~ **о снѣ** ѡдовнцѣ (105b).

I imenice *domъ* i *vrъhъ* poprimaju nastavke glavne muške promjene. To se vidi se u D jd. Lk. домѣ 10:5, домѣ 15:25, домѣ 16:2 i I jd. Mt. домою 24:45. U L mn. poluglas je vokaliziran Mt. въ домохъ 11:8. Kod imenice *vrъhъ* dvojak je G jd.: Lk. до врѣхъ 4:29 ~ Lk. до врѣха 2:7.

Kad je riječ o imenicama *ī*-deklinacije, najviše specifičnosti pokazuje imenica *gospodъ*. Pored iskonskih oblika *ī*-promjene, evidentiraju se nastavci *ō*-deklinacije u G jd. **гѡ** 25:21 i D jd. Mk. **гѣ** 16:20 te nastavci *ŭ*-deklinacije u D jd. Mt. **гѡн** 22:44.

Čuvanje staroslavenskih paradigmi pokazuje se i u oblicima konsonantske deklinacije. Imenice *kamenъ* i *plamenъ* nikad se ne javljaju u gramatičkim likovima *kami* i *plami*, premda je nominativno-akuzativna forma *kami* u bosanskoj epigrafici vrlo frekventna.¹¹⁶ U vezi s oblicima imenice *dъnъ*, koja je u novozavjetnom tekstu veoma zastupljena, najzanimljiviji je lik *dnevi*, koji je javlja i u bosanskim poveljama u sintagmama ѡ стѣпанѣ днѣвн, ѡд дмнѣтровн днѣвн, ѡ дмнѣтровн днѣвн, по юрѣевн днѣвн.¹¹⁷ U Kop. evanđelju oblik днѣвн zabilježen je dvaput; jedanput je u funkciji N množine – kao i kod Hvala, dok Div., Nik. i Čajn. imaju oblik *dъni*, a drugi je put u funkciji L jd.:

Mk. бн жѣ прнклѣѣшѣ сѣ **днѣвн** 6:21 (Hval. днѣвы, Div., Nik., Čajn. днн) ~ мѡ **о сѣднѣмъ** **днѣвн** сн рнѣ о конѣнн (94b).

VI. 1. 2. Imenice srednjega roda

Imenice srednjega roda *ō*-deklinacije i *jō*-deklinacije također ponekad miješaju nastavke, ali je i ovdje najčešće riječ o fonološkim procesima. U L jd. nastavak palatalne varijante *-i*

¹¹⁶ Usp. ovakve oblike u natpisima: [камн: ѡснѣ: раднѣ: коваѣ] Arapi (13), [ѡсѣѣ на мѣ камн мнѣѣтнѣ кабловнѣ ѡ годѣшн] Brkići (306), [а на нѣ ѡснѣ камн неговѣ воевода мнѣѣѣѣѣ] Vlađevina (223), [снѣѣѣѣѣ камн спѣѣѣѣѣ] Pragani (310).

¹¹⁷ Vidi *Konkordancijski rječnik ćirilskih povelja srednjovjekovne Bosne* L. Nakaš (2011: 596–597).

bilježi se kod imenica na tvrdi suglasnik, ali također uz očuvanje grafije na -ě.

Lk. на сѣлѣ ^{12:28} ~ на сѣлѣ ^{13:31}; Mt. на мѣстѣ ^{24:15} ~ на мѣстѣ ^{11:1}.

Ista princip važi i za L mn. u kojem jat prodire u palatalnu promjenu:

Lk. въ срдѣцѣхъ вашнхъ ^{5:22} ~ Lk. въ срѣцнхъ свонхъ ^{3:15}.

Jedna specifičnost koja se odnosi na oblike imenica sr. r. veže se za kategoriju imenica koje u N jd. završavaju na -ije. U L jd. kod ovih imenica dolazi do sažimanja nastavka -iji u -i. Evo nekih primjera:

Mt. по прхсѣленѣ ^{1:22}, о хуенѣ его ^{22:33}, въ вѣштѣнѣ ^{26:6}; Mk. о хуенѣ ^{11:18}, у трѣнѣ ^{4:18}, въ рождѣнѣ ^{6:4}; Lk. въ рождѣнѣ ^{2:44}, въ трѣпнѣ ^{21:19}.

Kod konsonantskih osnova, koje inače dobro slijede staroslavensku normu, ponekad se uočava ujednačavanje prema glavnoj deklinaciji. Imenica *nebo* piše se kao skraćenica te je teško utvrditi da li je u pojedinim padežima došlo do gubljenja -s. Naporednost oblika sa -s i bez -s u D i I jd. svjedoči o kolebanjima koja se javljaju i u kanonskim tekstovima:

Mt. не клѣнѣте се ѿ нѣудѣ нѣ нѣомѣ ^{5:34} ~ Mt. н клѣнѣ се нѣсѣмѣ ^{23:22};

Mt. ѿ ѣ нѣ нѣ нѣ нѣ нѣ ^{11:25} ~ Lk. ѿ ѣ нѣ нѣ нѣ нѣ ^{10:21}.

U G mn. zabilježen je i nastavak -i koji je došao iz ĭ-deklinacije, kao u Div. evanđelju:

Mk. ѿ концѣ зѣмѣ до концѣ нѣсѣ ^{13:27} (Div., Nik. нѣсѣ, Pripk., Hval. нѣсѣ, Čajp. нѣсѣ).

I imenica *tělo* pokazuje neujednačenost. U I jd. uvijek je *tělomъ*, dok se u G i D pored oblika po konsonantskoj promjeni bilježe i nastavci -a i -u po glavnoj deklinaciji:

Mt. тѣлѣсѣ ^{6:27} ~ Mt. тѣлѣ ^{6:22}; тѣлѣсѣ (63a) ~ Mk. тѣла ^{15:43}.

VI. 1. 3. Imenice ženskoga roda

Najznačajnija inovacija u paradigmi glavne promjene imenica ženskoga roda odnosi se na prodiranje genitivnog nastavka -e iz palatalne promjene u ā-deklinaciju. U Kop. evanđelju zabilježeno je nekoliko takvih genitiva, a upečatljivo je podudaranje novoga genitivnog oblika imenice *pravda* na istom mjestu kao u Div. evanđelju, što najvjerojatnije govori o snazi predložka koji je blizak Div. rukopisu.

Mt. правѣде^{5:6}, правѣде^{5:10} (Div. правѣ), правѣде^{5:20}, жетве, жетве^{13:30}, Mk. суботе^{2:27}.

Pobjeda nastavka *-i* iz *jă*-deklinacije česta je u D i L jd., premda se relativno dobro čuva i jat u tim padežima. Međutim, kako pisar Kop. evanđelja jat bilježi i na mjestu iskonskog /i/, nastavak za D i L može se tumačiti i kao očuvanje starijeg oblika, ali i kao novi oblik.

Mt. женѣ^{26:10} ~ кѣ женѣ^{7:44}; Iv. ѡ главѣ^{20:12} ~ Mt. по главѣ^{27:30}.

U I jd. nastavak *-omъ* iz glavne muške deklinacije inače se iznimno rijetko bilježi u crkvenim tekstovima. U Kop. evanđelju evidentiran je samo jednom, i to u istoj riječi u kojoj je došao u Sof. i Pripk. evanđelju:

Kop. Mk. тъкмо **МОЛНТВОМЪ**^{9:29} ~ Sof., Pripk. Mt. тъкмо постомъ и **М̄НТВОМЪ**^{17:21}.

Imenice r-deklinacije *mati* i *дѣшти* također dobro čuvaju svoju promjenu, a udaljavanja od stsl. paradigme svode se ili na fonološke procese, kao u I jd. Mt. матѣрню^{2:11} ~ матерью^{14:8}, ili na preuzimanje nastavka iz glavne promjene u D jd.: Mt. матерѣ^{1:18}, Lk. матѣрѣ^{7:12}. S druge strane, imenica *дѣшти* ima u N jd. i nastavak *-ѣ*: Lk. **дѣщѣ** **панан**лова^{2:36}, dok u G jd. dolazi i nastavak iz *ĭ*-deklinacije: Mk. нзѣ ѡщѣрн ѿ^{7:26}, нзѣ дѣщѣрн твоѣн^{7:29}.

VI. 2. Zamjenički oblici

Prodor inovacija u oblike ličnih zamjenica bilježi se rijetko. Zamjenica 1. lica isključivo se javlja u liku *azъ*, a odstupanja od staroslavenske norme u kosim padežima uglavnom su glasovne prirode. U D i L jd. poluglas u slaboj poziciji češće se gubi, ali se evidentiraju i primjeri čuvanja. Jedna skupina primjera napisana je pod titlom, što je, najvjerovatnije, znak izostavljanja slabog poluglasa. S druge strane, i refleks *ě* > *i* poprilično je frekventan, iako su učestaliji oblici u kojima se čuva jat.

мѣнѣ (3) – мѣнѣ (14) – мнѣ (104) : мѣнн (8) – мнн (27).

Kod zamjenice 2. lica u pogledu jata stanje je nešto drukčije. U D i L jd. gotovo uvijek se čuva – *tebѣ*, s jedinim izuzetkom zabilježenim u primjeru Lk. тебѣ^{2:35}.

I nelične zamjenice u pojedinim padežima čuvaju staroslavenske oblike, iako ima i

19:33, **що** 19:48, **що** 20:13, **що** 20:15, **що** 22:46, **що** 22:21; Iv. **що** 7:19.

Pokazna zamjenica *sb*, *si*, *se* pokazuje kolebanja. U N jd. m. r. pored staroslavenskog oblika *sb* javlja se forma sa vokaliziranim poluglasom: Iv. **са** єсть крьстєн̑ дх̑омь ст̑нмь 1:33, ali se bilježi i nominativno-akuzativni oblik *si*:

Mt. **кто сн** єсть 8:27, **гл̑єтє сн** ул̑вкь 11:19, **нн** ѹ **сн** в̑кь 12:32, **кто сн** єсть 21:10; Mk. **а сн** єднн̑ на зємл̑н 6:47, **т̑кмо нноплємєнн̑кь сн** 17:18.

Zamjenica za srednji rod također u N jd. može imati dva oblika, neodređeni *se* i određeni *sije*:

Mt. **коєю областн̑ю сн** твор̑х 21:27 ~ Mt. **коєю областн̑ю снє** твор̑х 21:24.

Isto tako i u N ž. r. pored neodređenog oblika *si* javlja se i određeni oblik *sija*:

Mt. **ащє в̑зможно єсть да мнмо ндєт̑ уаша сн̑** 26:39, **нє можєт̑ уаша сн̑** мнн̑хт̑н 26:42, Lk. **сн̑** жє сл̑замн̑ омоу̑н ноз̑ѣ мон̑ 7:44.

Zbirna zamjenica *vъsb*, *vъsa*, *vъse* čuva svoje oblike, s tim da su pobijedili oblici bez poluglasa, čak i u jakoj poziciji, kao što je N jd. m. r. *vsb*. U D i L jd. ž. r. dolazi do miješanja oblika *vsen* i *vs̑n*.

VI. 3. Pridjevi

U promjeni pridjeva iznimno su rijetke dijalekatske inovacije, a odstupanja od staroslavenske norme uglavnom su rezultat prožimanja palatalne i nepalatalne deklinacije te utjecaja tvrde zamjеничке paradigme, što se sve sreće i u kanonskim tekstovima. U nekim oblicima vide se rezultati procesa koji su fonološke naravi. U N jd. m. r. pridjeva određenog vida dosljedno dolazi do sažimanja *-ii* u *-i*:

Mt. **н̑мн** 9:13, **сл̑пн**, **н̑мн** 12:22, **н̑б̑с̑н̑** 15:13, Mk. **ст̑н̑** 13:11, Lk. **н̑юд̑ск̑н̑** 15:2, **мр̑ѣт̑н̑** 7:15.

Oblici pridjeva ž. r. u N uglavnom imaju *-a*, ali se bilježe i primjeri sa nastavkom *-aja*:

Mt. **посл̑нд̑наѣ** 12:45, Mk. **нор̑дан̑скаѣ** 1:5, **маснаѣ** 14:4, Lk. **посл̑нд̑наѣ**, **убогаѣ** 21:3, **т̑мнаѣ** 22:53, **зємл̑наѣ** 3:12.

U sr. r. nastavak tvrde promjene *-oe* najbolje čuva pridjev *nebesnoe*. Nastavak *-o* došao

je samo jedanput – Mt. **нѣсно** 13:24. Nastavak *-oe* pored *-o* nalazi se i kod sljedećih pridjeva:

Mt. **сѣлноѣ** 6:30, **свѣлноѣ** 8:31, **злѣ** 9:4, **добрѣ** 13:24, **добрѣ** 13:37, Mk. **новѣ** 1:27, **о҃гноѣ** 9:47, Lk. **малѣ** 12:32, **мѣлноѣ** 16:28, Iv. **добрѣ** 2:10.

U G i A jd. m. r. pridjeva određenog vida, pored rijetkih slučajeva u kojima nije došlo do sažimanja vokala poput Mt. **нѣжнааго** 27:51, javlja se u nekoliko primjera i najznačajnija inovacija u ovoj paradigmi – prodiranje nastavka *-oga*. Evo svih primjera iz Kop. evanđelja:

Mt. **велно҃го** 5:35 (Div. **велно҃го**), Iv. **вѣлно҃го** 6:68, **нѣдѣско҃го** 18:39, **нѣдѣско҃го** 19:21.

Novi nastavak za D jd. m. i sr. r. rezultat je utjecaja nepalatalne zamjeničke deklinacije te se u Kop. javlja samo *-omu*:

Mt. **лѣкавомѣ** 12:45, **нѣсномѣ** 13:52, **уловѣскомѣ** 17:22, **пѣньтѣскомѣ** 27:2, Mk. **бѣсномѣ** 5:16, **уловѣскомѣ** 8:31, Lk. **нѣрѣскомѣ** 1:9, **водѣномѣ** 8:24, **нѣнѣстомѣ** 8:29, **уловѣскомѣ** 9:22, **уловѣскомѣ** 24:7, Iv. **слѣпомѣ** 11:37, **уловѣскомѣ** 12:34, **пропетомѣ** 19:32.

U D jd. ž. r. roda nastavak *-ѣ* može se sažeti i u *-i*:

Mt. **зѣмлѣ содомѣсцѣ** и **зѣмлѣ гоморѣсцѣ** 10:15 ~ Mt. **зѣмлѣ содомѣсцѣ** и **зѣмлѣ гоморѣсцѣ** 11:24.

U I jd. m. i sr. r. uopćen je nastavak *-имѣ*. Jedinu primjer bez sažimanja zabilježen je u stihu: и **вѣзѣпѣ гласѣмѣ велѣнѣмѣ** глѣ 4:33, dok u L jd. m. i sr. r. prodiru nastavci *-омѣ* i *-етѣ*:

Mt. **вѣ цѣрѣствѣ нѣсномѣ** 8:11, Lk. **нѣ сѣдѣ на прѣдѣнѣмѣ мѣстѣ** 14:8, **сѣдѣ на послѣдѣнѣмѣ мѣстѣ** 14:10, Iv. **вѣ жѣвѣтѣ вѣѣномѣ** 6:27, **вѣ жѣвѣтѣ вѣѣнѣмѣ** 12:25.

U množini, pak, kod pridjeva koji su imali oblike složene pridjevske promjene također dolazi do uopćavanja nastavka; u G i L mn. gotovo uvijek dolazi *-ihѣ*, sa samo jednim primjerom nastavka *-ѣhѣ* u L mn.: Mk. **вѣ кнѣгахѣ монѣѣѣѣхѣ** 12:26, dok u D mn. dolazi *-имѣ*:

G: Mt. **ѣтѣ малѣхѣ сѣхѣ** 10:42, **нѣ мрѣтѣвѣхѣ вѣскрѣсѣнѣтѣ** 17:9, **нѣстѣ бѣ мрѣтѣвѣхѣ нѣ жѣвѣхѣ** 22:32, Mk. **нѣ бѣ мрѣтѣвѣхѣ нѣ бѣ жѣвѣхѣ** 12:27, Lk. и **дѣхѣ злѣхѣ** 7:21, ии **сѣсѣдѣ бѣгѣтѣхѣ** 14:12, Iv. **вѣскрѣсѣнѣ ѣтѣ мрѣтѣвѣхѣ** 12:9;

D: Mt. **ѣко жѣ прѣтѣ пѣтѣцамѣ нѣснонѣмѣ** 13:32, **горѣ жѣ нѣпразѣнѣмѣ** 24:19, Lk. **глѣше жѣ кѣ званѣмѣ прѣтѣѣѣ** 14:7, Iv. **слѣшѣстѣ ѣко рѣѣѣѣ ѣстѣ дрѣѣѣнѣмѣ** 5:21;

L: Mt. на **дѣхѣ нѣнѣстѣхѣ** 10:1, на **ѣблѣцѣхѣ нѣснонѣхѣ** 24:30, Mk. **вѣ пѣстѣхѣ мѣстѣхѣ** 1:45, Lk. и **слава ѣ вѣшѣнѣхѣ** 19:38.

VI. 4. Brojevi

Deklinacija brojeva u Kop. evanđelju uglavnom slijedu crkvenoslavensku paradigmu. Pored tradicionalnog bilježenja brojne vrijednosti slovima, u primjerima u kojima su ispisani brojevi odstupanja u korist inovacija iz organskog idioma su iznimno rijetka.

Broj *jedan* ima zamjениčku promjenu; sačinjen je od osnove *jedin-*, a iznimno rijetko i od osnove *jedan-* (*jedъn-*). U N jd. m. r. dvaput se javio oblik bez poluglasa, dok je u D jd. m. r. zabilježen oblik *jednomu*.

Lk. єДНЬ 22:47, єДНЬ 22:50; Mk. єДНОМУ 5:37.

U G i A jd. m. r. gotovo bez izuzetka dolazi nastavak *-ogo*, a primjer s nastavkom *-ago* javlja se samo jednom: Iv. ѿДННАГО 20:12.

Brojevi *dva*, *tri* i *četiri* također dobro čuvaju kanonske oblike. Broj *dva* javlja se u G m. r. u liku s jatом, a takva verzija potvrđuje se i u drugim bosanskim evanđeljima:

Lk. ДВѢЮ 9:13 (Div. i Čajn. ДВѢЮ, Hval. ДВЫЮ).

Brojevi *tri* i *četiri* u G i L imaju nastavak *-eh*, a u I nastavak *-mi*:

G i L: Mt. по трєхъ 27:63, Mk. по трєхъ 8:31, Lk. по трєхъ 2:46; Mt. ѿт ѹєтнрєхъ 24:31.

I: Mt. трѣмн 27:40, Mk. трѣмн 14:58, трѣмн 15:29; Mk. ѹєтнрьмн 2:3.

U vezi s brojem *deset* već je spomenuta redukcija u konstrukciji *na desete*, a u Kop. evanđelju zabilježena je samo jednom – Mt. ѿт обою на дєстє 26:14.

Kod rednih brojeva također se pojavljuju inovacije iz narodnog jezika. U G jd. m. r. javlja se novi nastavak *-oga* za broj *drugyi*, u A jd. m. r. nastavak *-ega* za broj *treći*, dok za ž. r. broja *prvyi* dolazi nastavak *-e*:

Mt. дрѹгога 6:24 (Div. дроугога), Lk. трєтнєга 20:12, Mt. прьвє 27:64.

Inovacije se javljaju i u D jd. m. r. brojeva *prvyi* i *drugyi*, gdje je došla forma sa novim nastavkom *-omu*:

Mt. дрѹгомѹ 8:9, прьвомѹ 21:28, Lk. дрѹгомѹ 7:8, кь дрѹгомѹ 9:59, прьвомо 16:5, дрѹгомѹ 16:7, Iv. прьвомѹ, дрѹгомѹ 19:32, дрѹгомѹ 20:2.

VI. 5. Glagolski oblici

VI. 5. 1. *Infinitiv*

Čuvanjem infinitiva Kop. evanđelje poprilično vjerno slijedi stanje u kanonskim evanđeljima, s tim da se u Kop. rukopisu bilježe i primjeri zamjene infinitiva supinom.¹¹⁸ Gubljenje finalnog *-i* ne evidentira se u tekstu, a odstupanja od kanonskih oblika, i to na fonološkom nivou, javljaju se kod glagola I-vrste čija osnova završava na korijenski suglasnik. Kao što je već navedeno u poglavlju o ortografiji, na mjestu staroslavenskog щ < **ktei*, **htei* pisar Kop. ne piše đerv nego slovo ч:

Lk. нареуи се 15:19 (Div., Nik., Vrut., Čajn. нарещн се, Hval. нарещы се), тлнун 13:25 (Div., Nik., Vrut., Hval., Čajn. тлъщн).

S obzirom na to da se refleks psl. grupa **ktei*, **htei* kod drugih bosanskih pisara ponekad bilježi đervom, navedeni primjeri u Kop. evanđelju prije govore o grafijskom maniru pisara nego o izgovornoj vrijednosti.

VI. 5. 2. *Prezent*

U oblike prezenta u Kop. evanđelju iznimno rijetko prodiru novi nastavci; u 1. l. jd. tematski glagoli uvijek imaju nastavak *-u*, bez primjera prodiranja atematskog nastavka *-m*, a novi nastavak u 1. l. jd. rijetka je pojava i u drugim bosanskim evanđeljima. Vrijedni su pažnje oblici 1. l. jd. glagola *viděti*¹¹⁹ i *buditi* u kojima se našao zapadnoštokavski refleks *j* umjesto stsl. grupe *žd*:

Iv. вню 4:19 (Hval. выждоу, Vrut. внжду), да възбю 11:11 (Nik., Hval. възбоужаоу, Vrut. възбужаду), вню 20:25 (Nik. внждоу, Hval. выждоу).

Ni u 2. licu nema primjera novog nastavka *-š*, ali je otpadanje završnog *-tь* u 3. l. jd. i mn. zabilježeno nekoliko puta, a u oblicima gl. *jesam* zasvjedočen je u stihu Lk. 12:38 i novi enklitički oblik u 3. l. mn.:

¹¹⁸ Vidi o tome u poglavlju *Supin i supinska rekcija*.

¹¹⁹ Glagoli *viděti* i *věděti* se ukrštavaju. Usp. primjer u Nik. Iv. вѣмь 4:19.

прнѡу^{11:15}, ѡврьгѡ^{12:44}, Lk. вѣнѡу^{8:30}, отнѡу^{10:30}, не възмогѡ^{14:6}, Iv. вѣнѡу^{18:28}, прнѡу^{4:27}.

Međutim, ima primjera u kojima Kop. evanđelje ima aorist i prati Sav. knjigu, dok druga kanonska evanđelja imaju perfekt. U ovim specifičnim primjerima vjerovatno nije riječ o očuvanju starijeg stanja, nego je varijanta došla iz nekog mlađeg predloška u kojem je došlo do ujednačavanja prema grčkom originalu u kojem se čuva aorist (Vrana 1967: 9).

Iv. нзыѡъ^{16:30} kao Sav. i Vuk. нзнѡѡ (grč. ἐξῆλθε) ~ Mar. ншѡлъ ѡсн, Zogr. ѡсн ншѡлъ, Nik. ѡсн ншѡлъ, Hval. ѡсы ншѡлъ.

Primjer jačeg utjecaja predloška koji je blizak Sav. knjizi dobro potvrđuje sljedeća grupa primjera iz Ivanova evanđelja, u kojima Kop. i Sav. knjiga imaju aoriste¹²¹, dok kanonska evanđelja Mar. i Zogr., kao i drugi predstavnici bosanske skupine – Nik., Hval., Vrut. – imaju perfekt.

ѡкоже ѡѡсть ѡмѡ власть^{17:2} (Kop. kao Sav. ѡѡсть ~ Nik., Hval., Vrut. ѡѡлъ ѡмоу ѡсн као Mar. i Zogr. ѡѡлъ ѡмоу ѡсн);

ѡко всѡ ѡже ѡѡсть мнѡ^{17:7} (Kop. kao Sav. ѡѡсть ~ Nik., Hval., Vrut. ѡѡлъ ѡсн као Mar. i Zogr. ѡѡлъ ѡсн);

ѡже ѡѡсть мнѡ ѡко твѡѡ сѡтъ^{17:9} (Kop. kao Sav. ѡѡсть ~ Nik., Hval., Vrut. ѡѡлъ ѡсн као Mar. i Zogr. ѡѡлъ ѡсн).

I očuvanje oblika starog sigmatskog aorista u bosanskim evanđeljima također je arhaična odlika ove skupine tekstova. Kop. evanđelje i u ovim primjerima slijedi kanonska i većinu bosanskih evanđelja:

1. I. jd.: Mt. рѡхъ^{16:11}, рѡхъ^{24:25}, Mk. **прнѡѡсь**^{9:17}, рѡхъ^{9:18}, Lk. рѡхъ^{1:15}, Iv. рѡхъ^{6:36}, рѡхъ^{6:65}, рѡхъ^{9:27}, рѡхъ^{10:25}, рѡхъ^{10:26}, рѡхъ^{11:42}, рѡхъ^{14:28}, рѡхъ^{14:29}, рѡхъ^{18:21}; 1. I. mn.: свнраѡомъ^{11:17}, плакаѡомъ^{11:17}, напнтаѡомъ^{25:37}, внднѡомъ^{25:39}, Mk. не възмогѡомъ^{9:28}, възбраннѡомъ^{9:38}, слншаѡомъ^{14:58}, Lk. ѡѡомъ^{5:5}, вндѡѡомъ^{9:49}, створнѡомъ^{17:10}, Iv. вѡроваѡомъ^{6:69}, слншаѡомъ^{12:34}; 3. I. mn.: Mt. рѡше^{9:3}, **прнѡѡше**^{12:22}, Mk. рѡше^{8:5}, прнѡѡше^{15:1}, Lk. възѡѡше^{4:17}, сѡѡѡше^{20:1}, Iv. вѡроваѡше^{4:41}, рѡше^{7:3}.

Novi sigmatski aorist, koji je slavenska inovacija, u Kop. evanđelju veoma je frekventan. Jedan broj likova novog aorista ima podršku u kanonskim evanđeljima, posebno u Zogr. evanđelju. Naime, grupa primjera ovog aorista u kojoj Kop. prati Zogr.

¹²¹ O ujednačavanju prema grčkim tekstovima vidi više kod Vrane u predgovoru izdanju *Vukanova evanđelja* (1967: 9–10).

često je suprotstavljena Mar. i Ass. u kojima dolaze sigmatski aoristi. Međutim, očita tendencija zamjene asigmatskog i starijeg sigmatskog novim sigmatskim aoristom u tekstu Kop. ev. uočava se i u primjerima u kojima i kanonska i bosanska evanđelja češće čuvaju starije aoriste, dok Kop. ima novi, pa je pojava novog aorista najvjerovatnije rezultat utjecaja nekog od predložaka iz mlađe redakcije:

1. I. jd.: Mt. прндохъ^{10:34}, прндохъ^{10:35} (Mar. i Zogr. прндъ_{1,2}, Hval. прыдъ_{1,2}, Čajp. прндъ_{1,2}, Nik. прндъ, прндохъ, Vrut. прндохъ_{1,2}), нзндохъ^{12:44} (Mar. i Zogr. нзндъ, Div., Vrut. нзндохъ, Hval. нзыдъ, Nik., Čajp. нзндъ), прнведохъ^{17:16} (Mar. прнвѣсъ, Čajp. прѣвѣхъ, Nik. прнведохъ, Hval. прыведохъ, Vrut. прнвѣс), Mk. нзндохъ^{1:38} (Mar. нзндъ, Zogr. нзндохъ, Sof., Hval. нзндъ, Čajp. нзндохъ), Lk. обрѣтохъ^{15:6} (Mar. i Zogr. обрѣтъ, Hval., Vrut. обрѣтъ, Nik., Čajp. обрѣтохъ), обрѣтохъ^{15:9} (Mar. i Zogr. обрѣтъ, Nik., Hval., Vrut. обрѣтохъ), Iv. прндохъ^{10:10} (Mar., Zogr., Ass. прндъ, Nik., Vrut. прндъ, Hval. прыдъ), прндохъ^{12:27} (Mar. i Zogr. прндъ, Nik. прндъ, Hval. прыдохъ, Vrut. прндохъ), прндохъ^{12:46} (Mar. i Zogr. прндъ, Nik., прндъ, Hval. прыдъ, Vrut. прндохъ), прндохъ^{12:47} (Mar. i Zogr. прндъ, Nik. прндъ, Vrut. прндохъ);

1. I. mn.: Mt. възмогохѡмъ^{17:19} (Mar. възмогомъ, Ass. възмогохомъ, Nik., Vrut., Čajp. възмогомъ, Hval. вазмогомъ), Mt. ндохѡмъ^{19:27} (Mar. ндомъ, Ass. ндом, Zogr. ндохѡмъ, Div., Nik. ндомъ, Hval., Vrut. ндѡмъ), Mk. възмогохѡмъ^{9:28} (Mar., Zogr., Ass. възмогомъ, Nik., Čajp. възмогохомъ, Hval. вазмогомъ, Vrut. възмогомъ);

3. I. mn.: Mt. прорѣкоше^{11:13} (Mar., Zogr., Ass. прорѣша, Nik., Hval., Vrut. прорѣше, Čajp. прорєкоше), прндоше^{13:4} (Mar. прндж, Zogr. прндоша, Hval. прндоу, Nik., Čajp. прндх) сметоше се^{14:26} (Mar., Ass. съмаша са, Zogr. съматоша са, Nik., Hval., Čajp. сметоше се), не моглоше^{17:16} (Mar. не могж, Zogr. не възмогоша, Nik., Čajp. възмогх, Hval. вазмогоутъ се), обрнтоше^{22:10} (Mar., Zogr., Ass. обрѣтж, Hval., обрнтоу, Čajp. ѡѣрѣтх Nik. обрѣщх), нзндоше^{25:1} (Mar., Ass. нзндж, Zogr. нзндоша, Nik., Hval. нзыдоу, Čajp., Vrut. нзндх), ведоше^{27:2} (Mar., Ass. вѣса, Zogr. ведоша, Div. вѣше, Nik., Hval., Čajp. ведоше), Mk. ндоше^{2:15} (Mar., Ass. ндж, Zogr. идоша, Nik., Čajp. ндх, Hval. ндоу), прндоше^{2:18} (Mar. прндж, Zogr. прндоша, Nik. прндх, Hval. прндоу, Čajp. прндоше), вьнндоше^{5:13} (Mar. вьнндж, Zogr. вьнндоша, Nik. вьннше, Hval. вьнндоу, Čajp. вьнндх) нзврьгоше^{12:8} (Mar. нзврьгж, Zogr. нзврьгоша, Nik. нзврьгх, Hval. нзврьгоу, Čajp. нзврьгоше), Lk. погребѡше^{16:22} (Mar., Ass. погрѣса, Zogr. погребѡша, Nik., Hval. погребѡше, Vrut. погрнше), ведоше^{22:66} (Mar., Zogr. вѣса, Nik., Hval. ведоше, Vrut. вѣше), Iv. вѣдоше^{18:28} (Zogr., Ass. вѣса, Nik., Hval. ведоше), обљкоше^{19:2} (Mar., Zogr. обљша, Ass. обљшж, Nik. обљкоше, Hval. обљкоше).

VI. 5. 4. Imperfekt

U oblicima imperfekta također se dobro čuvaju stsl. nastavci, ali je zanimljiv odnos nesažetih i sažetih oblika. Primjeri u kojima nije došlo do sažimanja vokala nisu tako česti u Kop. evanđelju:

Mt. вѣдѣаше 25:26; Mk. дѣаше 1:35, хотѣаше 7:24; Lk. ѣдѣаху 6:1, сѣааше 8:5, смѣаху 20:40, вѣдѣаху 23:32, наѣаше 23:8, Iv. нѣаше 6:2, нмѣаше 13:29.

Nasuprot njima stoje oblici u kojima je sažimanje *-ěa-/-aa-* u *-ě-/-a-* pred nastavkom potpuno zavladao. Inače, sažeti oblici imperfekta, koji su posvjedočeni i u kanonskim crkvenoslavenskim tekstovima, zastupljeni su i kod drugih bosanskih pisara, i crkvenih i svjetovnih tekstova, pa se ovakav imperfekt smatra općom zapadnoštokavskom crtom (Nakaš 2015: 650):

Mt. нмнше 13:5, сѣдѣше 15:29, мннху 20:10, нмнше 21:28, не хотнху 22:3, сѣдѣше 26:69, не хотнше 27:34; Mk. ввѣху 1:34, нѣше 2:13, нмнху 3:10, хотнше 6:19, разумнху 9:32, нмѣху 8:14, не разумнху 9:32, вѣдѣше 15:10; Lk. вѣдѣше се 4:1, даѣше 4:41, не нмѣше 8:6, желаше 15:16, ѣдѣху 17:28, разумѣху 18:34, сѣдѣше 18:35; Iv. внѣху 2:9, грѣднху 4:30, хотнху 7:44, сѣдѣше 11:20, хотѣше 11:51.

VI. 5. 5. Perfekt

Oblici perfekta, koji nisu tako česti u evanđeoskom tekstu, u Kop. evanđelju uglavnom se podudaraju sa stanjem u drugim bosanskim evanđeljima¹²² i najčešće svjedoče o zajedničkom prapredlošku.

Iv. ѣко бѣ сѣа своѣго нноуѣдаго **далъ естъ** въ всѣ мнрь 3:16 (Kop., Nik., Hval., Vrut. prate Ass. далъ естъ, dok Mar. ima дасть).

Rijetki primjeri razilaženja unutar bosanske grupe u pogledu upotrebe perfekta ili aorista također imaju podršku u kanonskim evanđeljima.

Lk. н прнѣ **заклалъ** ємѹ **єсн** телаць 15:30 (Kop., Div., Nik., Čajn. prate Ass. закълалъ ємоу єси, dok Hval. prati Mar. i Zogr. закла).

¹²² U oblicima *l*-participa, kao što je rečeno u poglavlju o finalnom *-l*, nema primjera prelaska *l > o*, a takvi likovi su inače veoma rijeki u crkvenim tekstovima: Lk. ѹнлѣ єсн 13:26 (Vrut. ѹчно), Iv. роднлѣ се єсн 9:34 (Vrut. родно се єсн).

Utjecaj mlađe podloge moguće je pretpostaviti ponekad na osnovu primjera u kojem je u Kop. došao perfekt, za razliku od kanonskih Mar. i Zogr., kao i bosanskih evanđelja, u kojima se čuva aorist.

Mt. н кто тѣ **ЕСТЬ ДАЛЬ**¹²³ ОБЛАСТЬ СНЮ ^{21:23} (Mar. i Zogr. **ДАСТЬ**, Div., Nik., Hval., Vrut. **ДАСТЬ**).

Pomoćni glagol *byti* može doći i prije i poslije *l*-participa, s tim da ne mora uvijek biti sljedstven *l*-participu, iako je razbijanje perfekta načelno rijetko.

Mt. нѣ **ДОКОНУАЛЬ ЕСМЬ** ^{19:20} (Hval. **ЕСАМЬ** ЕЩЕ нѣ **ДОКОНЬЧАЛЬ**, Čajp. **ЕСМЬ** нѣ **ДОКОНЬЛЬ**), Lk.), аще **ЕСМЬ** кого **ОБНАДѢЛЬ** ^{19:8} (Hval. аще кого чнмь **ЕСАМЬ** **ОБЫДЫЛЬ**).

VI. 5. 6. *Pluskvamperfekt*

Pluskvamperfekt se također rijeko javlja, a sačinjen je od *l*-participa i pomoćnoga glagola *byti* u imperfektu ili aoristu. Primjeri pluskvamperfekta tvorenog od perfekta pomoćnog glagola *byti* nisu zabilježeni.

Lk. бѣху прѣшли ^{5:17}, нзѣгнѣху бѣ ^{15:32}, Iv. ошли бѣху ^{4:8}, бѣху вѣдѣли ^{9:8}, бѣ нѣху прѣшли ^{11:30}, бѣху сложили ^{9:22}, бѣ лежало ^{20:12}.

Izostavljen aorist pomoćnoga glagola *byti* u nekim primjerima može značiti da je došlo do zamjene pluskvamperfekta perfektom jer upravo na tim mjestima druga bosanska evanđelja imaju pluskvamperfekt:

Mk. н всѣ градѣ **СЪБРАЛЬ СЕ** къ дваремь ^{1:33} (Mar. бѣ весь градѣ **СЪБЪРАЛЬ СЯ**, Div. н бѣ всѣ градѣ **СЪБРАЛЬ СЕ** къ дваремь, Čajp. н бѣ весь градѣ **СЪБРАЛЬ СЕ** къ дваремь, Nik., Hval. н бѣ всѣ градѣ **СЪБРАЛЬ СЕ** къ дваремь).

VI. 5. 7. *Futur*

U iskazivanju nijansi značenja buduće radnje stanje u Kop. evanđelju podudara se s drugim predstavnicima bosanske skupine, kao i kanonskim evanđeljima. Buduća radnja može se iskazati svršenim prezentom:

¹²³ Perfekt umjesto aorista imaju *Čudovskij Novyj Zavet svjat. Alekseja* (Cd) i *Ev. Pogodina* 21 (Pg) iz druge polovine 14. stoljeća (Alekseev, *Evangelië ot Matfeja*, 2005: 113).

Mt. **родѣть** же сѣнь и **наруѣши** нмѣ ємѹ нсѣть тѣ бо **спсѣть** лѹди своеѹ ѡт грѣхѹ нхъ^{1:21};

Mk. амѣнь глѹ вамъ ѣко єдинъ ѡт васъ **прѣдасть** мѣ єди сѣ мною^{14:18};

Iv. амѣнь амѣнь глѹ вамъ ѣко гредѣть година и нѣмѣ єсть єгда мрѣтви **ѹслишѣть** гласъ сѣна бѣжнѣ и ѹслишавъше **оживѹть**^{5:25}.

Složeni futurski oblici tvore se od infinitiva i prezenta pomoćnih glagola *hotěti*, *načeti* i *iměti*.¹²⁴ Leksičko značenje perifraza dobija od infinitiva, dok futursko dobija od pomoćnog glagola (Horvat 1998: 63), a gotovo identično stanje pokazuju i druga bosanska evanđelja.¹²⁵

Mt. **хощѣть** бо нродѣ нскати отроуѣте^{2:13}, **ѡт** толѣ **наѹѣть** нсѣ **сказати**^{16:21}, **хощѹ** же сѣмѹ посландѣнемѹ **дати** ѣкоже и тебѣ^{20:14}, **хощѣте** ми **дати**^{26:15}, Mk. **не** нмѹтъ **прѣти**^{13:31}, **не** нмамъ **пѣти**^{14:25}, Lk. **хощѣть** сѣнь ѡтвѣти^{10:22}, **наѹнѣте** вѣнѣ **стоѣти**^{13:25}, **наѹнѹтъ** гласъ^{23:30}, Iv. **хощѣть** нти^{7:35}, **наѹѣть** ѹмнѣвати^{13:5}.

U nekim primjerima, kako je to pokazala V. Jerković (1975: 175–176), razilaženja u kanonskim evanđeljima našla su mjesto i u bosanskim evanđeljima, a ovakvi primjeri također govore o prastaroj divergenciji unutar stabla:

Mt. **нматѣ** гласъ **дати** дасть бо сѣ вамъ^{10:19} (Kop. kao Nik., Hval. i Čajn. prati Ass. нматѣ глаголати, Vrut. slijedi Mar. възглаголетѣ, dok Pripk. ima kontaminirani oblik нматѣ възъглетѣ).

VI. 5. 8. Imperativ

U Kop. evanđelju u oblicima imperativa uočljiva je tendencija uopćavanja nastavka *-ite* u 2. mn., premda su evidentna kolebanja:

Mt. **ръцѣте** дѣщерн синовѣ^{21:5} ~ и скоро шѣше **ръцнѣ** ѹѣенномѣ єго^{28:7};

Lk. **блѹдѣте** сѣ ѹбо како слншнѣ^{8:18} ~ Mk. **блѹднѣте** сѣ ѹто слншнѣ^{4:24};

Lk. **не** **ндѣте** вѣ слндѣ нхъ^{21:8} ~ Mt. **не** **нднѣте** ни вѣ градъ самарнѣскн^{10:5}.

Ima primjera kolebanja čak i u istom stihu:

Iv. **не** **сѹднѣте** на лица нѣ правѣдѣнѣ сѹдѣ **сѹдѣте**^{7:24}.

¹²⁴ Tako je i u Čajn. evanđelju (Jerković 1975: 175–176), gdje su uspoređeni futurski oblici s grčkim tekstovima: „(...) oblici složenog futura građeni sa хотѣти i мощи (su) prevodi sa grčkog, pri čemu vid nije imao ulogu, dok konstrukcija sa нмѣти zamjenjuje pravi futur u grčkom.” Isto važi i za Kop. evanđelje.

¹²⁵ O stanju u Hvalovom zborniku vidi kod J. Galića (2015: 29–31).

Međutim, glagoli *viděti* i *věděti* imaju uopćen nastavak -*ěte*:

Mt. вѣдѣте^{24:33}, вѣдѣте^{24:43}, Mk. **вѣдѣте**^{8:15}, вѣдѣте^{13:28}, вѣдѣте^{13:29}, Lk. вѣдѣте^{10:24}, вѣдѣте^{24:39}, Iv. вѣдѣте^{4:29}.

Posebnu pažnju zaslužuju oblici u kojima je došao zapadnoštokavski refleks *j* < **dj*:

Mt. **не** осуѣште^{7:1}, продан^{19:2}, Mk. продан^{10:21}, дан^{10:37}, Lk. дан^{11:3}, въз^адан^{16:2}.

VI. 5. 9. Kondicional

Pisar Kop. evanđelja u tvorbi kondicionala u 1. l. jd. pored *l*-participa uvijek ima optativni oblika pomoćnog glagola *byti*. Ovako sačinjen kondicional čuva se u kanonskim evanđeljima i općenito se smatra starijim. S druge strane, noviji kondicional s aoristom pomoćnog glagola *byti* nikad se ne bilježi u 1. l. jd., ali se verzija mlađeg kondicionala u 1. l. sporadično bilježi kod drugih pisara bosanskih evanđelja, posebno kod Hvala:

Mt. възель бнмь^{25:27} (Div., Nik., Vrut. възель бнхь, Hval. възель бых, Čajp. възель бнхь), Lk. възьвесеахъ се бнмь^{15:29}, нстезаль бнмь^{19:23} (Hval. възель быхь), Iv. рекль бнмь^{14:2}, не бнмь дѣль створнль^{15:24}.

Međutim, u 1. l. mn. dolazi kondicional s aoristom pomoćnog glagola *byti*, dok kod drugih pisara imamo češće optativnu formu. U Vrut. evanđelju zasvjedočen je i kondicional s novim aoristnim oblikom pomoćnoga glagola – *bismo*:

Mt. бнхомь бнлн, не бнхомь љбо обьшннцн нмь бнлн^{23:30} (Nik. бнмь былн, не бнхомь обьщеницн нмь былн, Hval. бнмь бнль, не бымь обьщныцн нмь былн, Vrut. бнсмо бнлн).

U 3. l. mn. bilježi se oblik *bi*, koji je zapravo oblik trećeg lica jednine, ali i aoristni oblik *biše*. Za razliku od Kop. u kojem su naporedne obje verzije kondicionala, Hval uglavnom daje prednost kondicionalima sa *bi*:

Mt. бнше снлн бнлн, покаѣлн се бн^{11:21} (Hval. бн слы бнлн), бнше снлн бнлн, прнбнлн бнше^{11:23} (Hval. бы слы бнлн, прнбнлн бн), не бнше се прнкратнлн^{24:22} (Hval. бы се прѣкратылы), Mk. **бн его обальстнлн**^{12:13}, бн ѡтвещалн^{14:40}, Lk. бн его ннзърннхъ^{4:29}, **бн** слншалн^{5:1}, бн створнлн^{6:11}, бѣше снлн бнлн, покаѣлн се бн^{10:13}, бн прндалн^{20:20}, бн его љбнлн^{22:2}, Iv. бн љблн^{11:53}.

VI. 5. 10. *Participi*

Paradigma participa u Kop. evanđelju, uostalom kao i u kompletnoj bosanskoj grupi, izuzetno dobro čuva konzervativno stanje. Razlike u odnosu na kanonske oblike uglavnom se svode na promjene koje su fonološke prirode, dok se odstupanja morfološke prirode bilježe iznimno rijetko.

U oblicima aktivnog participa prezenta m. i s. r. glagoli prve skupine pored N jd. na *-i < -y* čuvaju i forme na *-e/-ej*, koje zapravo vuku porijeklo iz kanonskih evanđelja. Usporedba Kop. evanđelja s drugim bosanskim evanđeljima pokazuje da je stanje neujednačeno:

Mt. грєдєн 11:3 (Nik., Vrut., Čajn., Hval. грєдн), Mk. бдє 11:18 (Div. бды, Hval. бдєн), бдє 11:19, Lk. грєдєн 7:19 (Nik., Vrut., Čajn. грєдн, Hval. грєды), бдє 7:33 (Vrut. бдн, Nik., Hval. бдє).

U D mn. složene pridjevske promjene bez izuzetka je sprovedeno sažimanje nastavka *-ujemu* u *-umu*, bez primjera nastavka *-omu*.

Mt. нмущуму 25:28, творещуму 21:43, Mk. нмущуму 3:3, вѣрующуму 9:23, Lk. нмущуму 3:11, бнющуму 6:29, послѣдующуму 7:9, тлькущуму 11:10.

I stare forme pasivnog participa prezenta također se dobro čuvaju u Kop. rukopisu, a odstupanje od kanonskog stanja također su rezultat glasovnih promjena, pa je u oblicima određenoga vida došlo do sažimanja nastavka *yí > -i*:

Mt. нарнцаємн 1:16, нарнцаємн 26:14, Mk. нарнцаємн 15:7, Lk. нарнцаємн 22:1.

Ponekad se unutar bosanske grupe evanđelja uočava opozicija određeni ~ neodređeni vid, a čini se da u tim slučajevima Kop. dobro prati stanje u Div. evanđelju:

Lk. обнучаемъ 3:19 Kop. kao Div., Nik., Vrut. ~ Čajn. обнлчаємн, Hval. обнлчаємы;

Lk. попнраємъ 21:24 Kop. kao Div. ~ Nik. попѣраємы, Čajn. попѣраємн, Hval. попнраємы.

Slijeđenje arhaične starocrkvenoslavenske paradigme uočava se i u oblicima prvog aktivnog participa preterita koji imaju stariji tip građenja. U tim primjerima stanje u Kop. evanđelju često se podudara sa drugim bosanskim evanđeljima.

Mt. прнстұплъ 8:2, обращъ се 9:22, оставль 13:36, прнлѡмль 14:19, вькұшь 27:34, Mk. оставль 8:13, прнстұплъ 12:28, купль 15:46, Lk. обращъ се 7:44, пугұбаль 15:4, прнглашь 16:2, прнстұплъ 23:52, Iv. оставль 4:3, обращъ 21:20.

Međutim, u Kop. evanđelju jasno se uočava tendencija zamjene starijih tipova participa mlađim, što je vjerovatno refleks koji je porijeklom iz mlađeg predloška. Na takav zaključak upućuju primjeri u kojima se druga bosanska evanđelja nerijetko ponašaju kao cjelina, uglavnom čuvajući starije tipove, dok Kop. na tim mjestima ima mlađe.

Mt. прнстѹпнѣ 17:7 (Nik., Hval. прнстоупль, Čajn. прнстѹплъ, Vrut. прѣстѹпаль), оставнѣ 26:44 (Nik., Hval. оставль, Čajn. ѡставль, Vrut. оставаль), Mk. прнстѹпнѣ 1:31 (Nik. прнстоупль, Čajn. прнстѹплъ, Hval. прыстоупль), Lk. прнстѹпнѣ 10:34 (Nik. прнстоупль, Čajn. прнстоплъ, Vrut. прнстопаль, Hval. прыстоупль).

Umjesto starijih formi participa preterita u Kop. evanđelju ponekad dolaze drugi glagolski oblici, a i u ovim slučajevima Kop. rijetko ima podršku u drugim bosanskim evanđeljima. Navodimo samo neke od primjera:

Mt. прнстѹпн 8:19 (Kop. kao Vrut. прнстѹпн, dok Div., Nik. прнстоупль, Hval. прыстоупль, Čajn. прнстѹплъ), Mt. оставн 21:17 (Div., Nik., Hval. оставль, Vrut. оставль), Lk. прнстѹпнше 20:27 (Kop. kao Hval. прнстоупнше, Nik. прнстоупльше, Vrut. прѣстѹпльше).

U oblicima drugog aktivnog participa preterita odnosno *l*-participa javljaju se isključivo staroslavenski nastavci *-lъ*, *-lо*, *-lа* i, kao što je već rečeno u poglavlju o perfektu, u m. r. nema primjera alternacije *l > o*.

Najznačajnija inovacija u paradigmi pasivnog participa preterita bilježi se u G i D jd. gdje su došli nastavci *-oga* i *-omu* prema kanonskim *-ago* i *-u(je)mu*:

Mt. прокаженѡга 26:6, Mk. прокаженѡга 14:3 (Div. прокаженѡго);

Mt. ослабленѡмѹ 9:2, ослабленѡмѹ 9:6, Mk. ослабленѡмѹ 2:5, ослабленѡмѹ 2:9, ослабленѡмѹ 2:10, Lk. ослабленѡмѹ 5:23, рѹенѡмѹ 22:22.

VII. LEKSIKA

U okvirima paleoslavističkih proučavanja leksička istraživanja predstavljaju jedan od najtežih zadataka. Razlozi tome leže u ekstralingvistički uvjetovanoj prirodi proučavanja leksike; u osebujnoj i veoma složenoj mreži tekstova koja je u osnovi svih crkvenoslavenskih tradicija, a međuredakcijske fluktuacije – i na primjeru bosanske – proizvele su složenu leksičku građu različitih slojeva. Međutim, od svih slavenskih ćirilometodskih tradicija leksika bosanskih tekstova najslabije je proučena, premda su leksičke varijante Nikoljskog evanđelja ušle u kritički aparat Jagićeva izdanja Marijanskog evanđelja (1883) te davno pokazale kako je ovaj korpus izuzetno važan u rasvjetljavanju najstarijeg slavenskog prijevoda Evanđelja. Potvrdu tome nalazimo i u mnogim savremenim izdanjima crkvenoslavenskih kanonskih evanđelja u kojima se bosanski kodeksi pridružuju skupini tekstova koja najbolje reflektira stanje prvobitnog prijevoda Evanđelja.¹²⁶ Stoga ćemo u poglavlju o leksici prikazati najvažnije rezultate istraživanja leksičkih slojeva Kopitarova četveroevanđelja, potom tekstualnih podudaranja i razmimoilaženja – usporedbom teksta Kopitarova evanđelja sa kanonskim, bosanskim, ali i evanđeljima drugih crkvenoslavenskih tradicija – te na koncu pokušati odrediti njegovo mjesto u okviru bosanskog stabla.

VII. 1. Leksički slojevi

Budući da je organska osnova najstarijeg slavenskog književnog jezika makedonski govor egejske okolice Soluna te da su prvi slavenski biblijski tekstovi nastali prevođenjem sa grčkog, u leksikon kanonskih tekstova ugrađena su dva temeljna sloja – slavenski i neslavenski. Frekvencijska analiza leksike najstarijih tekstova koju je sprovedla R. M. Cejtinova pokazala je da 17 kanonskih spomenika sadrži približno 9.616 riječi; od toga broja 7.838 slavenskih i 1.778 grecizama. To znači da je svaka peta ili šesta riječ u

¹²⁶ Vidi npr. predgovor kritičkom izdanju *Евангелие от Иоанна в славянской традиции* u kojem se među osam tetraevanđelja koja najbolje odražavaju prvobitni prijevod nalaze dva bosanska – Nik. i Hval. evanđelje (1998: 8).

kanonskom korpusu grecizam, a u ovu skupinu spadaju i riječi iz hebrejskog i aramejskog jezika koje su u kanonske tekstove ušle preko grčkoga (1977: 27). Dodaju li se tome posuđenice iz latinskoga jezika, zatim germanskih i turkijskih jezika, koje su obogatile još praslavenski jezik i ušle u prvobitni prijevod biblijskih tekstova, postaje sasvim jasno da je ispitivanje leksičkih slojeva i kanonskih i redakcijskih tekstova izuzetno složen zadatak. Ispitivanje leksičkih slojeva i varijanata Kop. četveroevanđelja podrazumijeva ujedno i praćenje leksikona kompletne bosanske grupe u odnosu na kanonske tekstove i druge crkvenoslavenske tradicije, a stare divergencije unutar bosanskoga stabla bit će moguće rekonstruirati tek kada se detaljnije prouče svi rukopisi ove grupe. Veliki broj predložaka kojim su raspolagali pisari, u kojima je već izmiješana građa različitih tradicija, ne omogućava iznošenje sigurnih, posebice konačnih zaključaka, a uvođenje svakog novog rukopisa može u značajnom promijeniti tumačenje pretpostavljenih veza među rukopisima te relativizirati postavljene zaključke. Stoga proučavanje leksike zahtijeva poseban oprez.

VII. 1. 1. *Starocrkvenoslavenska leksika*

VII. 1. 1. 1. *Moravizmi*

Poznato je da je redakcija prvobitnog prijevoda koja je sprovedena u Moravskoj oplemenila južnoslavenski model crkvenoslavenskoga jezika zapadnoslavenskim elementima, a tradiciju takvoga kultiviranoga jezika nastavljaju Ohridska i Preslavska književna škola. Kako zapadnoslavenski leksički sloj dobro čuvaju kanonski tekstovi, a bosanski kodeksi u tom pogledu inače tradiraju najstarije stanje, u njihovoj strukturi sadržan je cijeli popis leksema koje se smatraju moravizmima: *buky, vъniti, godina, gradъсь, grobište, drěvle, drъkolъ, životъ, znamenati, iskazati, kokošъ, ladii, ladica, mrъziti, napastъ, nepriěznъ, nebesъkъ, otъpustiti, otrokъ, pastyrъ, prostiti, pěnezъ, propęti, spyti, studenъсь, sьnъmъ, sьnъmište, šui, uměeti, člověčъskъ, jędro* (Gadžijeva et al. 2014: 367).

Iako Kop. evanđelje, zajedno s ostalim bosanskim, veoma dobro odražava stanje koje pokazuju kanonska evanđelja, unutar stabla jasno se uočavaju i refleksi prastarih račvanja. Tako npr., usporedba leksičkog dubleta *ladii, ladica* : *korablъ, korablica* pokazuje kako u Kop. – u odnosu na Nik., Hval., Vrut. u kojima se relativno često javlja i *ladii, ladica* –

apsolutno dominiraju likovi *korablъ*, *korablica*, dok se moravizam *ladii* javlja samo jednom. Na starinu predložka koji je poslužio pisaru Kop. evanđelja upućuje i očuvanje starijih varijanti *съньтъ* i *съньмиште*, za razliku od mlađih varijanti *съборъ* i *събориште* koje se u Kop. uopće ne evidentiraju. Pored toga, Kop. se ponekad potpuno udaljava i od bosanskih i od kanonskih evanđelja – u stihu Mk. 4:15 ima moravizam *nepriěznъ*, vjerovatno pod utjecajem paralelnog mjesta, dok kanonska i bosanska imaju grecizam *sotona*.

<i>ladii</i>	iv. въ ладню ^{6:17} Kop. kao bosanska Hval. въ ладю, Nik., Vrut. въ ладню i Mlet. въ ладѣю slijedi Mar. i Zogr. въ ладнѣ, dok na drugim mjestima Kop. uvijek ima <i>кораблъ</i> , usp. Mk. ^{4:36} Kop. kao Čajn. въ кораблн, dok Div., Nik. въ ладнн, Sof. ладнѣ, Hval. въ ладын, Vrut. въ ладн i Pripk. ладѣн prate Mar. въ ладнн;
<i>nepriěznъ</i>	Mk. <i>непрѣзнъ</i> ^{4:15} Kop. vjerovatno pod utjecajem paralelnog mjesta: Mk. 38 (4:14–20) → Mt. 135 (13: 18–23), Lk. 78 (8: 11–15) ima <i>дѣволъ</i> , dok Mir., Sof., Nik., Hval., Vrut., Mlet., Čajn. i Pripk. imaju <i>сотона</i> kao Mar. i Zogr.;
<i>съньтъ</i> , <i>съньмиште</i>	Mt. на съньмн, на съньмнщнхъ ^{10:17} Kop. i bosanska Nik. на сънмн, на сънмнщнхъ, Hval. на сньмыща, на сньмыщыхъ, Mlet. на санымнщнхъ, Čajn. <i>от.</i> , на съньмнщнхъ slijedi Mar. на сонъмы, на съньмнщнхъ i Zogr. на съньмы, на съньмнщнхъ, dok Vrut. на зборнхъ, на зборнщнхъ i Pripk. зборнщнхъ, на зборнщнхъ prate izbore iz mlađe redakcije kao Dl., Gf., Gal., Jur., Ostr., Tr. съборы, Ostr. съборнщнхъ;
<i>godina</i>	Mt. годнна ^{14:15} Kop. i bosanska Div., Nik., Hval., Mlet., Vrut., Čajn. kao kanonska Mar. i Zogr. годнна, dok u stihu Mt. <i>усъ</i> ^{26:45} Kop. slijedi Ar., Cd., Frol., Ostr., Pg. часъ, a Div., Nik., Vrut., Čajn. годнна i Hval. годына slijede Mar. i Zogr. годнна;
<i>otrokъ</i>	Lk. <i>ωτ</i> отрокъ ^{15:26} Kop. i bosanska Div., Nik., Hval., Mlet., Vrut., Čajn. <i>ωτ</i> отрокъ kao Ass. отрокъ, dok Mar. i Zogr. imaju <i>отъ рабъ</i> , Sav. <i>ѣдного раба</i> ;
<i>propeti</i>	Mt. пропѣтаѣ ^{27:44} Kop. i bosanska Nik., Sof., Hval. пропѣта, Mlet. пропѣтаѣ, Čajn. пропѣтана kao Zogr. пропѣтаѣ, dok Pripk. распѣтаѣ slijedi Mar. распѣта; u stihu Mt. на распѣтнѣ ^{26:2} Kop. i bosanska Nik., Vrut. i Pripk. распѣтнѣ prate Ass. распѣтнѣ, dok Sof., Čajn. пропѣтнѣ, Hval. пропѣтнѣ slijede Mar. пропѣтнѣ;
<i>jedro</i>	Lk. <i>ѣдро</i> ^{15:22} Kop. kao Div., Hval., Mlet., Vrut., Čajn. <i>ѣдро</i> , dok Nik. kao Ass. i Zogr. ima <i>скоро</i> , Mar. <i>def.</i>

Međutim, neke od moravizama poput lika *bratrъ* opće ne nalazimo u bosanskim tekstovima. Kopitarovo i sva druga bosanska evanđelja ponašaju se kao cjelina jer poznaju samo varijantu *bratъ*. A. S. Lъnov na osnovu brojčane zastupljenosti sinonimskog para *bratъ* : *bratrъ* – *bratija* : *bratrija* u kanonskim tekstovima zasniva zaključak o najstarijoj dihotomiji *aparakos* : *tetra*. Aprakosi, izuzev četiri primjera u Ass. evanđelistaru, ne poznaju formu *bratrъ* (1966: 65). Pobjeda ove leksičke varijante u bosanskim rukopisima uklapa se i u frekvencijsku analizu I. Grickat (1961–1962: 281), koja je potvrdila blisku srodnost bosanske grupe s Ass. evanđelistarom.¹²⁷ S druge strane, tetre poput Mar. evanđelja, koju inače bosanski rukopisi relativno dobro prate, pokazuju apsolutnu dominaciju likova sa *r*, a brojčani odnos likova *bratъ* : *bratrъ* – *bratija* : *bratrija* u Mar. evanđelju izgleda ovako: 1:53 – 0:29 (Lъnov 1966: 56).

Osim toga, primjeri razmimoilaženja unutar bosanske grupe vide se i u nekim specifičnim pojedinostima u kojima se Kop. i Čajn. odvajaju od većine bosanskih rukopisa. U tim slučajevima bosanska evanđelja bolje prate kanonska: u stihu Mk. 6:6, u kojem Div., Hval., Nik. i Vrut. i Pripk. imaju moravizam *gradъce*, i u tome slijede rukopise prve redakcije, Kop. i Čajn. imaju konstrukciju iz mlađe redakcije – *vsi okръstъ*, koja je prisutna u ruskom Gal. evanđelju *всѣхъ окръстъ*, ali se javlja i u rukopisma druge Mstisl. *всѣхъ ѡкрѣстъ* i četvrte redakcije Konst. *всѣхъ ѡкрѣстъ*. Ovaj izbor mogao je doći iz paralelnog mjesta, i to vjerovatno iz nekog starijeg predloška jer konstrukciju *въ окръстѣннѣхъ селѣхъ* i *въсѣхъ* imaju u nastavku teksta 6. poglavlja Ev. po Marku Zogr. i Mar. evanđelje (Mk. 6:36), a u paralelnom stihu sličan izbor ima (Mt. 14:15) i Sav. knjiga *окръстѣна'ѣа всѣхъ*.

Kad je riječ o varijantama *nebesъkъ* : *nebesъnъ* – *zemъskъ* : *zemъnъ*, za bosansko stablo također se može reći da se ponaša jedinstveno jer gotovo dosljedno čuva oblike *nebesъnъ* i *zemъnъ*. Kako se i kanonski tekstovi u ovom sinonimskom paru razilaze – A. S. Lъnov i ovdje vidi staru dihotomiju kraći *aparakos* : *tetra*; Ass. *nebesъnъ* i *zemъnъ* : Mar. i Zogr. *nebesъkъ* i *zemъskъ* – podudaranje bosanskih evanđelja s Ass. pokazuje da je njihov prapredložak blizak tekstu kraćeg aprakosa. Izuzetak čini stih Mt. 17:25 u kojem su većina bosanskih evanđelja bliža varijanti iz Mar. i Zogr., dok Pripk. prati izbor sličan u Assemanovom.

¹²⁷ Na osnovu varijanata koje su poređene I. Grickat zaključuje da Ass. evanđelje „stoji u 62% slučajeva na strani bosanskog stabla a u 38% protiv njega” (1961–1962: 281).

земьльsci Mt. зѣмльсци^{17:25} Kop. i bosanska Sof. зѣмльсци, Nik. зѣмльсцы, Hval. зѣмльсцы, Vrut. зѣмльсци, Mlet. i Čajp. зѣмльсци kao Mar. зѣмьсци, dok je Pripk. зѣмльни bliže Ass. зѣмьни.

Jedna specifičnost koja se također smatra zapadnoslavenskim utjecajem tiče se i tvorbe imenice na *-ije*. Naime, vrlo je vjerovatno da je sufiks *-ije*, koji tvori veliki broj imenice u staroslavenskom jeziku, rezultat zapadnoslavenskog utjecaja. U Kop. evanđelju također je dominantan ovaj model tvorbe mnogih imenica, a o tome govore ovi brojevi: *carьstviје* (42) : *carьstvo* (18), *nevěрьstviје* (4) : *nevěрьstvo* (1), a imenica *bezumiје* (4) nikad se ne javlja u liku *bezumьstvo*. Suprotno tome, za imenicu *otьčьstvo* nije potvrđen lik na *-ije*, kakav je npr. zabilježen kod Hvala i u Čajp. evanđelju: Hval. Mt. отачьствыѣ^{13:54}, Čajp. Mk. отьчьствѣ^{6:1}. Evo nekih primjera koji pokazuju neujednačeno stanje poređenjem sa drugim bosanskim evanđeljima:

<i>bezumiје</i>	Mk. безумнѣ ^{7:22} Kop. kao Div., Nik. безоумнѣ, Hval. безоумыѣ, Sof., Vrut., Mlet., Pripk. безумнѣ, dok Čajp. ima безумьство;
<i>nevěрьstviје</i>	Mt. за невѣрьствѣ ^{17:20} , Kop. kao Nik. невѣрьствыѣ, Vrut. i Čajp. невѣрьствѣ, dok Sof., Mlet., Pripk. невѣрьство i Hval. невырьство;
<i>carьstviје</i>	Lk. црѣствѣ ^{9:60} Kop. kao Div., Mlet. црѣствѣ, dok Nik. црѣство, Vrut. црѣство, Hval. Čajp. црѣство.

VII. 1. 1. 2. Ohridizmi

Dosadašnja tekstološka proučavanja bosanskih evanđelja ustanovila su čvrste veze bosanske crkvenoslavenske pismenosti sa najstarijim makedonskim tekstovima, sa tzv. Ohridskom školom, gdje je glagoljica ostala u relativno dužoj upotrebi (Kuna 2008: 64–65), ali su kontakti ovih crkvenoslavenskih tradicija još uvijek nedovoljno istraženi. Poznato je da je očuvanje konzervativnijeg tipa teksta, u vidu starijeg sloja leksike koji slijedi prvobitni prijevod, karakteristika upravo ohridskog književnog centra, dok će preslavka redakcija u značajnoj mjeri revidirati najstarije stanje. Inače, tradiranje baštine Ohridske škole u skupini rukopisa Crkve bosanske upućuje na zaključak da se ova crkva zadovoljava prvobitnim fondom knjiga staroslavenske pismenosti koji, vjerovatno preko

Huma, stiže u Bosnu (Jurić-Kappel 2012: 88). Stoga se snažno oslanjanje bosanske pismenosti na najstariju ćirilometodsku tradiciju – u smislu predložaka koje koriste bosanski pisari – pokazuje u očuvanju arhaičnog ohridskog sloja leksike, a takvo stanje ostaje konzervirano sve do propasti ovog vida bosanske pismenosti. Iako je većina sačuvanih bosanskih evanđelja iz druge polovine 14. i početka 15. st., arhaično leksičko stanje govori protiv mogućnosti sistemskih revizija teksta u pravcu inoviranja leksike, koje se sreće u susjednoj srpskoj crkvenoslavenskoj tradiciji,¹²⁸ pa bolje slijeđenje ohridskog sloja približava bosanske tekstove hrvatskoglagoljskim, koji također crpe građu iz makedonskih izvora (Šimić 2010: 251).

Kad je riječ o klasifikaciji ohridizama, odavno je poznato da to nije jednostavan zadatak s obzirom na to da Ohridska škola baštini tradiciju iz moravsko-panonskoga perioda, pa neki ohridski leksemi pripadaju i moravizmima i ohridizmima.¹²⁹ Ipak, ohridski leksički elementi mogu se podijeliti u dva sloja; prvobitni južnoslavenski sloj, arhaizmi i moravizmi,¹³⁰ od kojih se većina pojavljuju u kanonskim tekstovima, i drugi, mlađi južnoslavenski sloj.

U prvobitni južnoslavenski sloj spadaju lekseme koje se najčešće imenuju kao *pervičnaja leksika* (ЛѢВОН): *blagoděť*, *veli*, *vъshititi*, *dreselъ*, *drъkolъ*, *olěi*, *radi*, *svědětělъstvo*, *studenъсъ*, *сънътъ*, *тъkmo*, *hramina*, *šui*. Skupina ovih leksičkih izbora odlično se čuva u gotovo svim bosanskim evanđeljima i ona se najčešće ponašaju kao cjelina.

<i>blagoděť</i>	Lk. БЛАГОДѢТЬ ^{1:30} Kop., Mlet., Hval., Vrut. prate Ass. i Zogr. БЛАГОДѢТЬ (Nik. БЛАГѢТЬ i Čajp. БЛАГѢТЬ), dok Mar. ima БЛАГОДАТЬ;
<i>veli</i>	Mk. ВЕЛНЄ ^{4:32} Kop., Hval. ВЕЛЫЄ, Div., Nik., Mlet., Vrut. ВЕЛНЄ kao Mar. ВЕЛНѢ i Zogr. ВЕЛѢѢ, u stihu Iv. ВЕЛНКНХЪ ^{21:11} Kop. kao Hval. prati Ostr. ВЕЛНКѢХЪ, Ass. ВЕЛѢХЪ, dok Mar. ima ВЕЛНѢ;
<i>dreselъ</i>	Mk. ДРЕСЕЛЪ ^{10:22} Kop., Div., Nik., Mlet., Hval., Vrut. kao Zogr. ДРАСЕЛЪ, dok Čajp. ima ДРЕХЪЛЪ kao Mar. ДРАХЪЛЪ;

¹²⁸ Već najstariji srpski rukopisi – Vukanovo evanđelje s kraja 12. i Vatikanski evanđelistar iz 13. st. – pored starijeg sloja leksike pokazuju i inoviranja koja su rezultat recenzije ohridskog sloja leksike.

¹²⁹ Vidi o problemu kategorizacije i klasifikacije ohridskog sloja leksike u radu M. Šimić (2010: 254–255).

¹³⁰ V. Despodova (1977) govori o četiri leksička sloja: 1. arhaizmi, prvobitni slavenski sloj, 2. tuđice i grecizmi, 3. moravizmi i 4. drugi južnoslavenski sloj, istočnobugarizmi i makedonizmi.

<i>vъshitati</i>	Mt. вѣсхѣтають ^{11:12} Кор., Div., Mlet., Čajp., Hval. i Pripk. (вѣсхѣтають) prate Mar. в[ѣсѣсхѣ]таѣтъ i Zogr. вѣсхѣтаѣтъ;
<i>dostoěnie</i>	Mk. достоѣнне ^{12:7} Кор., Mlet., Hval. i Pripk. slijede Mar. достоѣнне i Zogr. достоѣнне, za razliku od Čajp. koje ima naslѣдѣствѣ;
<i>drъkolъ</i>	Mt. съ дръкольмн ^{26:47} Кор., Div., Nik., Mlet., Vrut., Čajp. kao Mar. съ дръкъльмн i Ass. съ дръкольмѣ, dok Hval. ima съ дръколнѣмъ kao Uv. съ дръколнѣмъ;
<i>pastir</i>	Mt. пастръ ^{25:32} Кор., Div., Sof., Mlet., Čajp., Pripk., Hval. kao Mar. пастырь i Zogr. пастырь;
<i>olěi</i>	Mk. олѣемъ ^{6:13} Кор., Čajp. олѣемъ, Vrut. олнѣмъ kao Mar. олѣемъ i Zogr. олѣомъ, dok Sof., Nik., Mlet., Hval. imaju маслѣомъ, Ass. <i>def.</i> ;
<i>radi</i>	Mt. радн ^{19:5} Кор., Čajp., Mlet., Hval. kao Mar., Zogr. i Ass. радн, za razliku od Pripk. koje ima varijantu дѣла;
<i>сънѣмиѣ</i>	Mt. въ сънѣмнѣ ^{12:9} Кор., Div., Mlet., Čajp. i Hval. kao Mar. сонѣмнѣ i Zogr. сънѣмнѣ, dok Vrut. i Pripk. imaju зборнѣ;
<i>hramina</i>	Mt. храмнн ^{24:43} Кор. kao Hval. храмнны, Nik., Mlet., Vrut. храмнн prate Ass. храмнѣн, dok Čajp. prati Mar. i Zogr. храма;
<i>šui</i>	Mt. о шю ^{20:21} Кор. kao Div. шоюж, Nik. ѡ шоюю, Mlet. ѡ шюю, Hval. о шоюю i kanonska Mar. о шюж, Zogr. о шоюж.
<i>život</i>	Mt. въ жнвѣтъ ^{25:46} Кор., Vrut., Hval. kao kanonska Mar. i Zogr. imaju жнвѣтъ, za razliku od Čajp., Mlet. жнзанѣ i Pripk. жнзнѣ koja prate Ass. жнзнѣ.

Međutim, u okviru bosanske grupe evanđelja, kao što to pokazuju navedeni primjeri, ima i onih slučajeva u kojima je došlo do zamjene najstarijih leksičkih izbora iz ohridskog sloja, što znači da su pisari raspolagali i predlošcima u kojima je došlo do revizije najstarijeg stanja, a neki od ovih leksičkih izbora upućuju na kontakte s južnoslavenskim istokom odnosno s Preslavskom književnom školom (v. o tome niže).

U drugi južnoslavenski sloj idu lekseme koje također bilježimo i u kanonskim i u bosanskim evanđeljima: *вълѣсти*, *горѣница*, *гробъ*, *гумѣно*, *pitati*, *pišta*, *skoro*, *hula*, *huliti*.

<i>горѣница</i>	Mk. горѣннѣ ^{14:15} Кор. kao Hval. горѣннѣоу, Mlet. горѣннѣ, Čajp. горннѣ (Nik. i Vrut. <i>def.</i>) prati kanonska Mar. i Zogr. горѣннѣж, Ass. <i>def.</i> ;
<i>гробъ</i>	Mt. ѡт грѣбъ ^{8:28} Кор. kao Div., Nik., Mlet., Vrut. ѡт грѣбъ, Zogr. грѣбнѣ, Ass.

	гробнѣ, dok Hval. i Čajn. ѡт жалн prate Mar. ѡт жалнн;
<i>gumьno</i>	Lk. гѹмьно ^{3:17} Kop. kao Nik., Hval. гоумно, Vrut., Mlet. гѹмно prati Mar. гоумьно i Zogr. гоумьно;
<i>pišta</i>	Mt. пнще ^{6:25} Kop. i bosanska Nik. фнще, Hval., Mlet. пнще kao Mar., Zogr. пнща i Ass. пишта, dok Vrut. има крьме kao Frol.;
<i>skoro</i>	Mt. скоро ^{28:7} Kop., Mlet. i Hval. kao Ass., Zogr. i Sav. скоро, dok Nik. има єдро kao Mar. ѡдро, a Div. оутро;
<i>hula, huliti</i>	Mk. хѹлнтъ ^{3:29} Kop. kao Vrut. хѹлнтъ i Čajn. вьсхоулнтъ, dok Nik., Mlet., Pripk., Sof. власнмнсаєтъ i Hval. власнмысаєтъ prate Mar. власімнсаатъ i Zogr. власвнмнсаєтъ, Ass. i Sav. <i>def.</i>

VII. 1. 1. 3. Preslavizmi

Preslavski književni centar, koji je formiran nakon progona Metodovih učenika iz Moravske u Bugarsku, označio je novo razdoblje u tradiciji crkvenoslavenskih redakcija. Revizija crkvenih tekstova koja je sprovedena u Preslavskoj školi rezultirala je novim leksičkim fondom zasvjedočenim u rukopisima šireg slavenskoga područja. Premda nije sačuvan nijedan rukopis koji u potpunosti odražava rezultate preslavske leksičke recenzije, preživjeli mlađi prijevizi¹³¹ čuvaju tragove uredničke aktivnosti preslavskih redaktora (Slavova 1989: 16).

Iako je o vezama bosanskih i bugarskih rukopisa, i starijih i mlađih, govorio još Speranski (1906: 45), bosanska grupa crkvenoslavenskih tekstova u tom pravcu nije detaljnije proučavana. Moguće razloge treba tražiti u činjenici da ova skupina rukopisa, gledano u cjelini, nije bila zahvaćena značajnijim procesima ujednačavanja prema novoj redakciji, kakav je recimo sproveden u većini (jugo)istočnih redakcija. Zapravo, mogućnost utjecaja mlađih predložaka na pisare bosanskih rukopisa potisnuta je zaključkom da ova

¹³¹ Usp. o tome kod Slavove (1989: 16): „За тази дейност свидетелствуват палимпсестовите части на Зографското евангелие, редица среднобългарски евангелия (Добромирово от XII в., Боянско от XIII в., Търновско от 1273 г., Тертерово от 1322 г. и др.), староруското Архангелско евангелие от 1092 г., отделни разночетения от староруското Галичко евангелие от 1143 г., четирите пълни староруски апракоси от XII в. (Юриевско, Мстиславово, Добрилово и №6 от ЦГАДА, Москва), някои старобългарски евангелия от XIII в. (Вълканово, Рашко, Мокрополско), а също и евангелските цитати в редица преписи от съчинения на старобългарски писатели.”

skupina izuzetno dobro tradira najstarije stanje. Međutim, nedavna istraživanja hrvatskoglagoljskog apostola (Hristova 2014), u čiji su komparativni materijal uvrštene i varijante iz bosanskog apostola, te pojedinih bosanskih četveroevanđelja (Ramić-Kunić 2017: 42) nesumnjivo su ukazala prisustvo druge redakcije slavenskog prijevoda i u bosanskoj tradiciji, ali utjecaj preslavske redakcije, ako je suditi na osnovu rezultata ovih istraživanja, nije takav da se može govoriti u značajnijem inoviranju teksta.

Naime, proučavanjem preslavskih leksičkih izbora u hrvatskoglagoljskim misalima i brevijarima I. Hristova je na temelju izoliranih primjera utvrdila prisustvo ove redakcije i u apostolu iz Hval. zbornika. Iako tekst ovog apostola svrstava u prvu, *arhaičnu grupu*, koja dobro slijedi prvobitni prijevod, „[в] различни рѣкописи от тази група на различни места се съдържат варианти по преславската редакция” (Hristova 2004: 43). Nema sumnje u to da pojedini primjeri utjecaja preslavske redakcije dolaze iz vrlo starih predložaka, pa su tako, npr., bosanski i hrvatskoglagoljski apostoli podudarni u izboru preslavizma *kníga* (Hval., Giljf. 14 КННГЪ, Mlet. КННГН, Hrv., Vat.4, Nov. i Roč. knigi) tamo gdje Grškovićev ima moravizam *bukъу* (Djela apostolska 9:2). Međutim, koliki je udio ovog leksičkog sloja u bosanskom apostolu, zasada se ne može pouzdano tvrditi, ali se ipak čini da je njihov broj manji u odnosu na hrvatskoglagoljske tekstove. Zapravo, analizirana građa hrvatskoglagoljskih tekstova proizvela je zaključak da su potencijalni preslavizmi u ovim tekstovima razmjerno brojni, što je argument koji ide „u prilog pretpostavci da su u ranijem razdoblju hrvatski glagoljaši posjedovali prijevod apsostola, ali po svemu sudeći to nije bio izvorni, ćirilometodski prijevod, nego prijevod koji je prošao preslavsku redakciju i na hrvatski prostor došao najvjerovatnije južnim putem. Za razliku od toga, preslavizmi su razmjerno rijetki u psaltiru i evanđeljima” (Šimić 2014: 376). Paralelna pojava leksičkih inovacija u *Malim prorocima* iz Brevijara Vida Omišljanina J. Vajsu nedvojbeno potvrđuje prilagođavanje staroga prijevoda novim potrebama putem zamjene starih izraza novijim, a to vodi do zaključka „o prisutnosti i poznavanju širokog kruga staroslavenskih tekstova, kako onih koji kontinuiraju velikomoravsku tradiciju, tako i južnih i južnoslavenskih koji prenose ohridske i preslavske tradicije” (Ribarova 1996: 30–31). Kad je riječ o bosanskim apostolima, pojedini slučajevi u kojima je evidentno inoviranje teksta Hval. apostola daju povoda za tumačenje koje kaže da je Hval., ponekad zajedno s Mlet., više otvoren utjecaju

preslavske redakcije, dok nasuprot njemu stoji Giljf. 14 čuvanjem starijeg stanja. Veća konzervativnost teksta Giljf. 14 odgovara Jagićevom zaključku koji kaže da je tekst ovog rukopisa vrlo arhaičan i da se odlično podudara s Grškovićevim apostolom (1893: 57).¹³² Posebno je upadljivo podudaranje Giljf. 14 sa starijim hrvatskoglagoljskim Vat.⁴ i Roč. misalom, a to potvrđuju sljedeći reprezentativni primjeri, nasuprot kojih Hval., a često i Mlet., ima preslavizme:

Rim. 13:9 Hval. i Mlet. не лажы послоушьствоуешы – Giljf. 14 не свѣдѣтельствоуешн, Vat.⁴, Roč. ni svédjetel' budeši, Hrv. ni l'že svédokueši;

1 Kor. 15:16 Hval. послоушьствованы бнхомъ, Mlet. послоушьствовахомъ – Giljf. 14 свѣдѣтельствовахомъ;

2 Kor. 1:12 Hval. i Mlet. послоушьство – Giljf. 14 свѣдѣтельство;

2 Sol. 4:6 Hval. запослоушьствовахомъ – Mlet. i Giljf. 14 засвѣдѣтельствовахомъ, Vat.⁴, Roč. zasvédetel'stvovahom', Hrv. s(ь)védet(e)l(ь)stvovahom';

2 Sol. 2:7 Hval. i Mlet. тачью, Vat.⁴ тѣiju, Hrv., Nov., Roč. tačiju – Giljf. 14 тѣймо;¹³³

Tim. 4:22 Hval. второе – Giljf. 14 оуторнцю, *def.* Mlet.

Međutim, čuvanje preslavizama, koji vjerovatno dolaze iz zajedničkog predloška, ponekad povezuje sva tri bosanska apostola, a oni dolaze i u hrvatskoglagoljskim tekstovima, što svakako ukazuje na potrebu detaljnijeg ispitivanja bosanskih i hrvatskih apostola:

Jev. 10:28 послоусыхъ Hval., Giljf. 14 i I. vrbnički brevijar, *def.* Mlet.

Ef. 1:11 прычестыхомъ Hval., Mlet., Giljf. 14 i Pašmanski brevijar.¹³⁴

U pogledu utjecaja druge redakcije u evanđeoskom tekstu, zasada se za neke od bosanskih evanđelja – Čajn., Kop., Mlet., Pripk. i Ev. iz Dov. – moraju pretpostaviti utjecaji predložaka nastalih na temelju preslavske recenzije. Premda pri definiranju preslavizama postoje stanoviti problemi, pojava nove leksičke varijante koja ima uporište u nizu slavenskih rukopisa koji su očito prošli reviziju ukazuje na takvu mogućnost interpretacije dubleta i u bosanskim rukopisima. Npr., riječi *pravo* i *petakъ* zasigurno su dio organskog

¹³² Jagić kaže sljedeće: „Oba teksta, kako će se vidjeti, podudaraju se gotovo svagdje riječ po riječ” (1893: 57).

¹³³ Mnogo je primjera u kojima Hval. ima preslavizam тачью, ponekad zajedno sa Mlet., dok Giljf. 14. ima тѣймо. Usp. npr. 2Tim. 4:8, 2Sol. 3:8 itd.

¹³⁴ Usp. ove primjere kod I. Hristove (2004: 44. i 46).

idioma pisara, ali je njihovo prisustvo u evanđeoskom tekstu na mjestima na kojima drugi bosanski rukopisi prate izbore iz kanonskih – *pravo* umjesto hebrejizma *amenъ* i *petakъ* umjesto grecizma *paraskevъdi* – zasigurno rezultat utjecaja mlađe podloge. Popis preslavske leksičke dubleta zasvjedočenih u Kop. evanđelju, koji ponekad imaju podršku u drugim bosanskim evanđeljima, je sljedeći: *drěvoděla*, *petakъ*, *pravo*, *prěobiděti*, *mnogašti*, *zlatica*, *razьgněvati*, *stranъnikъ*, *ratъ*, *trište*. Navedeni leksički primjeri udaljavanja Kop. evanđelja od bosanskog stabla u korist varijanti iz preslavske redakcije nameću neka od najvažnijih tekstoloških pitanja – odakle dolaze nove varijante? Dosadašnja istraživanja bosanske skupine evanđelja pokazala su da i Čajn. evanđelje sadrži fond leksičkih izbora preslavske provenijencije, a utvrđeno je se da je nešto snažniji utjecaj ove redakcije prisutan i kod prvog pisara Ev. iz Dovolje.¹³⁵ Iako će se na postavljeno pitanje o mlađim predlošcima bosanskih evanđelja moći odgovoriti tek onda kada se detaljnije prouče svi rukopisi, ipak se uočava da stepen inoviranja leksike ovih rukopisa nije isti, kao što najčešće nije ista ni distribucija preslavske leksičke izbora. Ovako promišljanje važno je u odgonetanju provenijencije mlađih predložaka kojim raspolažu bosanski pisari.

U pokušaju da se na ovo pitanje ponudi odgovor, usporedit ćemo mjesta preslavizama s popisima koje je ponudila T. Slavova (1989). Razmotrit ćemo one dublete u kojima se uočava razilaženje unutar bosanske grupe. Npr., varijante *алавастръ* – *стъклѣннца* prisutne su u kanonskim evanđeljima, a bosanska evanđelja uglavnom slijede raspored iz prve redakcije: varijanta *алавастръ* dolazi u Mt. 26:7, Mk. 14:3 i Lk. 7:37, dok varijantu *стъклѣннца* ima u Mt. 23:25,26, Mk. 7:4,8 i Lk. 11:39. Isto je stanje u Div., Nik., Kop., Čajn., Mlet., Hval. i Pripk.¹³⁶ Budući da ovakvi primjeri više govore o očuvanju najstarijeg prijevoda – i u pogledu leksičkih izbora i u pogledu njihove distribucije – oni neće biti navođeni. Isto tako, neće biti navođeni ni brojni primjeri u kojima se bosanska evanđelja slažu čuvajući starije stanje. Provjera mjesta u kojima bilježimo dihotomiju *starije stanje* – *preslavizam* izgleda ovako:

¹³⁵ Vidi o leksici iz druge redakcije u Ev. iz Dovolje kod E. Ramić-Kunić (2017: 34–38).

¹³⁶ Ovakvih primjera ima mnogo i zato ih nećemo navoditi. Isto tako, leksički izbori koje nismo našli u bosanskoj grupi neće biti navođeni, iako su svi primjeri koje navodi Slavova provjereni u Kop., Čajn., Sof., Vrut., Nik., Hval., Mlet. i Pripk. evanđelju.

амннь – право

Kop. evanđelje ima samo dvaput preslavizam **право** u Iv ^{16:23}, dok u svim ostalim primjerima slijedi stanje iz prve redakcije zadržavajući hebrejizam **амннь**. Nešto je češća nova varijanta u Čajn.: Mk. ^{3:28, 13:30, 14:9, 14:18}, Lk. ^{4:24}, Pripk.: Mt. ^{25:12, 25:40, 26:34, 12:43, 14:25,30} i kod prvoga pisara Ev. iz Dov.: Mt. ^{17:20, 18:18,19, 19:28, 23:36}. Kada se usporede mjesta ovog izbora u navedenim rukopisima, jasno se uočava da nema podudaranja koja bi ukazivala na zajednički mlađi prapredložak.

архнерѣ (архнерѣн) – старѣшнина жрьчьскъ

Očuvanje varijante kao u prvoj redakciji u Kop. evanđelju bilježimo u svim primjerima izuzev u Iv. ^{18:13}, gdje je došao izbor **старѣшнин**. Preslavsku konstrukciju **старѣшнин** **жрьчьскѣ** imaju Čajn. u Mt. ^{27:41} i Ev. iz Dov. u Mt. ^{20:18}, dok druga bosanska evanđelja Div., Nik., Sof., Hval., Pripk. i Mlet. imaju varijantu iz prve redakcije.

брань – рать

Kop. poznaje varijantu **бранн** u Mt. ^{24:6}, Mk. ^{13:7} i Lk. ^{21:9}, a **ратѣмъ** u Mt. ^{24:6}, dok na tom mjestu Div., Nik., Hval., Mlet. i Dov. imaju **бранн** (Čajn. *def.*). Međutim, Čajn. ima dvaput preslavizam **ратн** u stihu Mk. ^{13:7}, za razliku od Nik., Vrut., Pripk., Mlet. i Hval. koja također imaju stariju verziju **бранн**.

вратѣннѣ – вратарь

U stihu Mk. ^{13:34} Kop. kao i druga bosanska evanđelja – Div., Čajn., Hval. i Mlet. – ima varijantu **вратарь**. T. Slavova leksički dublet **вратарь** vezuje za drugu redakciju, za razliku od varijante **вратѣннѣ** (= Mar. i Zogr.) koja se čuva u rukopisima najbližim ćirilometodskom prijevodu (1989: 35).

геена – езеро огньное, езеро гореще – дѣбрь, дѣбрь огъна

Bosanska evanđelja u pogledu izbora ovih dubleta ne ponašaju se jedinstveno. Kop. i Čajn. u Mt. ^{10:28} imaju stariju varijantu **въ геонѣ**, Hval. **въ ѣоны огньни**, dok Vrut. **дабрь** **огньн** i Pripk. **дѣбрь** **огньннѣ** imaju mlađu verziju. Međutim, Kop. evanđelje u stihovima Mt.

18:9 i Mk. 9:45 ima konstrukciju въ дѣрь ог̃на (ог̃нѣни), a u Mt. 18:9 pokazuje podudaranje s Pripk. дѣрь ог̃неноу.

ДОСТОѢННѢ – ПРИЧЕСТНѢ

U stihu Mk. 12:7 Kop. kao Nik., Vrut., Hval., Mlet. i Pripk. ima достоѢннѢ, za razliku od Čajn. koje ima novu verziju наслѣдѣствнѢ kao niz rukopisa iz mlađih redakcija: Čud. наслѣѢ, Konst. наслѣдѣствнѢ.¹³⁷

ЄДННѢ, ЄТЕРЬ – НѢКЫН

U Kop. evanđelju dolaze varijante єдннѢ i єтерь u sličnoj distribuciji kao u kanonskim evanđeljima. Poređenje na uzorku Mt. evanđelja pokazuje da u Mt. 16:28, 18:12 i 19:16 Kop. Čajn., Vrut. imaju starije stanje, dok je kod Pripk. prisutna preslavska inačica нѣкн. Međutim, u Mt. 27:47 i 28:11 i Čajn. ima novu varijantu нѣцн, нѣцн̃, dok Sof., Kop., Pripk. imaju єдннѢ ili єтерь. Evanđelje iz Dov. u Mt. 2:6 ima varijantu ннцн, dok ostala bosanska imaju starije stanje: Div., Sof., Nik., Mlet., Kop., Hval. єтерн, Pripk. єдннн.

ЖНВНТЬ – ЖНЗНѢ

Kop. poznaje samo stariju varijantu жнвоть. U Mt. 25:46 izbor жнвоть imaju Div., Sof., Nik., Vrut. i Hval., dok Čajn., Pripk. i Mlet. imaju verziju жнзанѢ.¹³⁸

НЩЄДНѢ – ОТЬРОДНѢ

I u pogledu upotrebe ovih varijanti Kop. uvijek čuva starije stanje. Tako je u Div., Sof., Nik., Vrut., Mlet. i Hval., dok je Čajn. otišlo dalje u Lk. 3:7 gdje je došla verzija – порождєнаѢ.

КОНѢЧННА – КОНѢЦѢ

Kop. ima samo varijantu конѢчнна. U Mk. 3:26 Čajn. i Mlet. imaju preslavizam конѢцѢ, dok Sof., Nik., Vrut., Hval. i Pripk. također imaju конѢчнноу.

МНМОНТИ – МННОУТИ

¹³⁷ Mlađu varijantu imaju i rukopisi druge redakcije Voskresenskog – B11, 12, 47, 50 – a svi navedeni su aprakosi.

¹³⁸ Upitno je da li su svi leksički izbori koje navodi Slavova preslavizmi. Npr., u Mt. 25:46 varijantu жнзанѢ ima kanonsko Assemanovo evanđelje.

Varijanta **мннѣти** u Kop. dolazi u stihu Mt. 26:42, dok Vrut., Hval., Čajn., Mlet. i Pripk. imaju starije stanje – **мнмонти**.

множнцѣю – многашѣды, многогаждн, многощн

Kop. u Mt. 17:15 ima **многащн_{1,2}** 17:15, dok Sof., Nik., Vrut. i Hval. imaju stariju varijantu **множнцѣю_{1,2}**, Pripk. **многократъ**. U Mk. 9:22 Kop. kao Vrut. i Pripk. ima **многащн**, Čajn. **многаише**, a Hval. **множнцѣю**.

олѣн – масло

Kop. kao Čajn. i Pripk. u Mk. 6:13 ima nepreveden grecizam **олѣн**, dok Div., Vrut., Hval., Mlet. i Dov. na tom mjestu imaju noviju varijantu **масло**.¹³⁹

отпущенне, отдаенне – оставленне

U izboru ovih varijanti u bosanskoj grupi, uostalom kao i u kanonskim evanđeljima, ne vlada jedinstvo. Kop. kao Sof., Čajn., Mlet. i Pripk. u Mt. 26:28 ima noviju varijantu **оставленне**, dok Div. i Hval. čuvaju starije stanje **отдаенне**. Međutim, u Mk. 1:4 Kop. i Čajn. imaju stariju verziju **ωτпущенн(ε)**, dok Div., Sof., Pripk. i Hval. imaju **оставленыε**. Razilaženje Čajn. imamo i u Lk. 1:77 – Čajn. **ωτпущенне** ~ Div., Nik., Vrut., Kop., Pripk. i Hval. **оставленне**.

параскевѣѣнн – петѣкъ

Kop. kao Div., Nik., Vrut., Hval., Mlet. i Pripk. u Mt. 27:62 i Mk. 15:42 ima grecizam **паравѣскевѣѣнн**, dok Čajn. ima preslavizam **петѣѣ** i **петѣкъ**. Međutim, u Kop. u Iv. 19:14:31 dolazi preslavizam **петакѣ**, dok Nik., Mlet. i Hval. imaju **параскевѣѣнн**, Čajn., Vrut. i Sof. *def*.

прапроудѣ – багрѣнница

Kop. uvijek ima samo **прапрѣудѣ**. U Mk. 15:17 stariji izbor čuvaju Div., Sof., Nik., Hval., Mlet. i Pripk., dok Čajn. ima preslavizam **багрѣнницѣ**.

¹³⁹ O ovim varijantama i njihovoj distribuciji vidi niže u poglavlju o grecizmima.

СКЛЕЗЪ – ЗЛАТНЦА

Kop. u Mt. ^{22:19} ima preslavizam златнцѹ, kao u evanđelju Mlet. zbornika, dok ostala bosanska evanđelja imaju varijantu iz prve redakcije: Div., Sof., Vrut., Hval. склезъ, Nik. клезъ, Čajп. склезн.

СКРЬБЪ – ПЕЧАЛЬ, СКРЬБЪНН – ПЕЧАЛЬНН

Kop. u Iv. ^{16:21} ima скрьбъ, dok Vrut. imao печао, Hval. i Mlet. печаль. Tako isto u Iv. ^{16:22} Kop. ima скрьбънн, а Vrut. печаонн, Hval. печальны, Mlet. печальнн (Div., Sof., Čajп., Nik. *def.*).

НЕРАДНТН, НЕБРѢЩН – НЕ ПРѢОБНДѢТН

Preslavizam не прѢобндѢте Kop. ima u Mt. ^{18:10}, за разлику od Vrut., Čajп., Hval. i Pripk. која imaju неродѢте odnosno нероднѢте.

РАСХЪТНТН – РАЗГРАБНТН

Kop. u Mk. ^{3:27} ima preslavizam разграбѣтъ, dok Sof., Vrut., Čajп., Hval., Mlet. i Pripk. čuvaju stariju varijantu расхнтнтн.

СВѢДѢТЕЛЬСТВО, СВѢДѢННЕ – ПОСЛОУШЬСТВО

U izboru ovog dubleta Kop. uvijek čuva stariju varijantu, kao i većina bosanskih evanđelja. Ipak, u Mk. ^{13:9} Čajп. ima послушьство, dok Div., Nik., Vrut., Hval., Mlet. i Pripk. imaju свндѢтельство. Novu varijantu послухъ ima Ev. iz Dov. u Mt. ^{18:16}, dok bosanska Div., Sof., Nik., Kop., Vrut., Hval., Mlet., Čajп. i Pripk. imaju свдѢтель.

СЪНЪМЪ, СЪНЪМНЩЕ – СЪБОРЪ, СЪБОРНЩЕ

Kop. uvijek ima stariju varijantu сънъмъ, сънъмнщѣ. Međutim, unutar bosanskog stabla imamo i kolebanja; Čajп. u Lk. ^{4:15} ima съборѣхъ, dok Div., Vrut., Pripk. i Hval. imaju сънъмнщнхъ. Suprotno tome, Čajп. u Mt. ^{9:35}, ^{10:17}, ^{12:9}, ^{13:54} i ^{36:59} čuva starije varijante, dok Pripk. i Vrut. imaju зборъ i зборнщѣ.

ТЕКТОНЪ – ДРѢВОДѢЛА

U Mk. ^{6:3} svi bosanski – Div., Sof., Nik., Vrut., Mlet., Čajп., Pripk., Hval. – imaju grecizam ТЕКТОНЪ (ТЕКТОНОВЪ), а samo Kop. evanđelje ima preslavsku inovaciju дрѢводѢлннь.

тpн кpаты – тpнждан, тpнщн

Kop. u Mt. ^{26:75} ima preslavizam тpнщє, za razliku od svih ostalih bosanskih evanđelja – Div., Sof., Vrut., Čajn., Mlet., Pripk. i Hval. – koja imaju starije stanje тpн кpаты (кpать).

оутpо – заоутpа

Kop. uvijek ima ютpо, za razliku od Čajn. koje u stihu Mk. ^{13:35} ima preslavizam заютpа, dok Div., Nik. (ютpѣ), Pripk. i Hval. такођер имају ютpо.

U skladu s navedenim primjerima, otvara se pitanje porijekla mlađeg predloška koji je poslužio pisaru Kop. evanđelja. Kada je došlo do takvog utjecaja u tom predlošku, pa i odakle je došao, zasad se može samo nagađati. O jednoj mogućnosti posredništva između bosanske i raške tradicije govoreno je u vezi s Vatikanskim evanđelistarom, koji je kao poklon poslan banu Mateju Ninoslavu, a sličan se put pretpostavlja i za Mokropoljsko evanđelje. Međutim, Ramić-Kunić opravdano zaključuje da bi se u tom slučaju u bosanskim rukopisima očekivao mnogo širi krug preslavizama upravo zbog toga što su oba ova rukopisa značajnije inovirana preslavskom leksikom (2017: 41).

Kada se uzme u obzir gore navedena distribucija preslavskih leksema unutar bosanske grupe, jasno se uočava da nove varijante ne dolaze iz zajedničkoga prapredloška budući da su podudaranja istih mjesta veoma rijetka. To navodi na interpretaciju da je prodor inovirane leksike rezultat nesistemskog, odnosno sporadičnog ujednačavanja prema predlošcima kojim su raspolagali pisari. Dakle, ne može se govoriti o jedinstvu tradicije u smislu zajedničkog ishodišta novije leksike, ili, preciznije rečeno – bosanska evanđelja u cjelini nisu prošla recenziju s ciljem ujednačavanja prema mlađoj redakciji. U suštini, verzija teksta koja je tradirana u srednjovjekovnoj Bosni i dalje dobro slijedi drevno stanje, pa u tom smislu pojava leksičkih inovacija ne govori o premoći recenzije koja je značajno udaljila neki od ovih rukopisa od osnovnog puta razvoja tipičnog teksta grupe (Alekseev 1999).¹⁴⁰

Inače, veoma mala zastupljenost preslavizama – svega petnaestak za koje se sa sigurnošću može reći da su preslavske leksičke inovacije – u smislu pozicioniranja Kop.

¹⁴⁰ O takvom objašnjenju tekstovnog tipa vidi u fusnoti 34.

teksta u odnosu na druga bosanska evanđelja govori da Kop. evanđelje pripada onoj grupi čija leksika nije značajno inovirana. Unutar bosanske grupe najviše preslavskih inovacija zasada pokazuje Ev. iz Dovolje, potom Pripkovićevo, a utjecaj ove redakcije dokazan je i u drugom predlošku Čajn. evanđelja (Ramić-Kunić 2017: 42),¹⁴¹ ali se lista primjera ne podudara s onom iz Kop. rukopisa.

Mala zastupljenost preslavizama ne dozvoljava ni pouzdane zaključke o porijeklu mlađeg predloška. Usporedba teksta Kop. rukopisa s dionicama evanđeoskog teksta iz hrvatskoglagoljskih misala – Hrvojevim (Hrv.), Vatikanskim Borg. ilirico 4 (Vat₄), Misalom kneza Novaka (Nov.) i Ročkim misalom (Roč.) – također ne pomaže u odgonetanju porijekla predloška s inoviranom leksikom koji je poslužio pisaru Kop. evanđelja, ali ipak omogućava izvođenje jednog važnog zaključka. Naime, na mjestima na kojima Kop. evanđelje ima preslavizam, hrvatskoglagoljski tekstovi, kao i većina bosanskih rukopisa, slijede stanje iz kanonskih evanđelja. Posebno je interesantan podatak da Kop. evanđelje sadrži i neke preslavizme – poput *zlatica*, *razgrabiti*, *trište* – koji se uopće ne pojavljuju u hrvatskoglagoljskom korpusu (Mihaljević i Šimić 2013: 17), što upućuje na to da njihovo ishodište treba tražiti u rukopisima drugih slavenskih redakcija.

Zasada se na temelju podudaranja sa bugarskim, ruskim te srpskim evanđeljima – Vukanovim (Vuk.), Mokropoljskim (Mp.), Raškohilandarskim (Rh.), Bogdanovim (Bg.) i Ev. Crkolez (Crk.) – može pretpostaviti bliskost jednog od predložaka Kop. evanđelja arhetipu koji je ostavio značajnijeg traga u ovim redakcijama.¹⁴² Podudarnost nekih leksičkih izbora u Kop. tekstu s ruskim crkvenoslavenskim Galičkim (1114. god.), Mstislavovim (1117. god.) i Jurjevskim (1119–1128. god.) evanđeljem, a naročito s bugarskim Trnovskim evanđeljem (Trn.) iz 13. stoljeća, možda govori o najstarijem izvoru nove leksike, koja je kao rezultat preslavske recenzije zasvjedočena u najširem korpusu slavenskog prijevoda Evanđelja. Međutim, prodor ovakvih leksičkih inovacija Kop. evanđelje može povezivati i sa predloškom iz srpske škole, čija je leksika također inovirana prema rukopisima druge redakcije Voskresenskog (T2), koja se pokazuje u leksičkim inovacijama jurjevsko-

¹⁴¹ Ramić-Kunić navodi ove primjere preslavizama u Čajn. rukopisu: Mt. старѣшннн жарьчьскнє ^{27:41}, жнзань ^{25:46}, нѣцн ^{27:47}, странн ^{28:19}; Mk. ратн ^{13:7}, послушьство ^{13:9}, багрѣонцѣ ^{15:17}, коньць ^{3:26} (2017: 42).

¹⁴² Vidi niže u poglavlju o leksičkim varijantama.

mstislavovog tipa. U ovim varijantama Kop. pokazuje bliskost i s Vuk. evanđeljem, koje Alekseev, zajedno s Frolovim i Baničkim, tretira perifernim predstavnikom drevnog i preslavskog teksta (2005: 9). Nasuprot ovim mlađim izborima stoje oni u kojima ostala bosanska evanđelja, zajedno sa hrvatskoglagojskim tekstovima, slijede kanonske rukopise.¹⁴³

<i>drěvoděļa</i>	Mk. дрѣводѣлнѣ 6:3 Kop. kao ruska Gal. древодѣлнѣ i Mstisl. дрѣводѣл, bugarsko Trn. дрѣводѣлнѣ, te srpska Crk., Rh., Mr. дрѣводѣлн', Vuk. дрѣводѣлѣ, Vat. i Hil. дрѣводѣлѣ, dok Mir., Dobrš. Div., Nik. тектонѣ, Čajn. тектеоновѣ, Vrut., Pripk. тектеоновѣ, Sof., Hval., Mlet., Dobrm. текѣтоновѣ prate kanonska Mar. i Zogr. тектонѣ, Ass. <i>def.</i> ;
<i>petakъ</i>	Iv. петакъ 19:14 Kop. kao Vuk. петокъ, Crk., Hil _{1,2} , Rh., Mr., Bd. петѣкъ, Ar., Db., Dl., Frol., Gf., Jur. патѣкъ, isto u Iv. 19:31, dok Mir. параскевъгн, Mlet. параскевъгнѣ, Hval. параскевъгн, Nik. параскевъгн (Vrut., Sof., Dov. i Čajn. <i>def.</i>), zatim hrvatskoglagojski Hrv. par'skaviê, Vat. ₄ , Nov., Roč. paraskavjîê te bugarsko Trn. параскевъгнн kao Mar. параскевъгнн i Zogr. параскевъгнн;
<i>pravo</i>	Iv. право право 16:23 Kop. kao Tr. i Vuk. право, Crk., Hil., Mr., Bd. право право, dok bosanska Div., Nik., Hval. i Vrut., Mlet. амнѣ амнѣ (Sof. i Čajn. <i>def.</i>) i hrvatskoglagojski Hrv., Vat. ₄ , Nov., Roč. am(e)нѣ am(e)нѣ prate kanonska Mar. амнѣ амнн i Zogr. амнн, амнн, Ass. <i>def.</i> ;
<i>prěobiděti</i>	Mt. прѣобидѣтѣ 18:10 Kop. kao Mir. i Vuk. прѣобидѣтѣ, bugarsko Trn. прѣобидѣтѣ, bosanska Sof. неро[дн]тѣ, Nik., Čajn., Hval. неродѣтѣ, Vrut. нероднтѣ i hrvatski Hrv., Nov., Roč. nerodite, Vat. ₄ neroděte prate Mar. нероднтѣ, Zogr. нераднтѣ, dok Mlet. ima не прѣзрнтѣ;
<i>mnogašti</i> ¹⁴⁴	Mt. многашн _{1,2} 17:15 Kop. u ₁ kao Mir., Vuk., Crk. многашн, Trn. многаждн, u ₂ kao Ass. множнцѣ ₁ , многашт ₂ , dok Div., Sof., Nik., Mlet. i Vrut. множнцѣю _{1,2} , Hval. множнцѣю _{1,2} , prate Mar. мѣножнцѣ _{1,2} , dok Prik. ima многократно;
<i>zlatica</i>	Mt. златнцѣ кнноснѣю 22:19 Kop. kao Mlet. златнцѣ кнношѣнѣю te srpska Vuk., Crk., Hil ₁ , Mr. златнцоу кнноснѣю, Rh., Dl., Frol., Gf., Jur., Trn. златнцоу

¹⁴³ Primjere iz hrvatskoglagojskih misala i srpskih evanđelja navodim prema dostupnim kritičkim izdanjima (Grabar – Nazor – Pantelić 1973; Rodić – Jovanović 1986), s tim da paralelna mjesta nisu mogla biti navedena ukoliko dionice evanđeoskog teksta koje sadrže te primjere izostaju u spomenutim kritičkim izdanjima.

¹⁴⁴ U sadržaj Hrv. misala ne ulazi početak Markova evanđelja (do 6:17), pa je provjera ovog mjesta bila nemoguća. Međutim, M. Mihaljević tvrdi da se prilog *mnogači* u građi *Rječnika crkvenoslavenskog jezika hrvatske redakcije* pojavljuje samo u Brevijaru Vida Omišljanina u Drugoj poslanici Korinćanima i Poslanici Hebrejima te I. vrbničkom brevijaru, također u Poslanici Hebrejima (Vidi više Mihaljević 1997: 127–128).

	копьсноую, dok Mir. склѣзы, Nik. клѣзь, Div., Sof., Hval., Vrut. склѣзь, Čajn. склѣзн slijede Mar. склѣзь i Zogr. скѣлѣзь, Hrv., Vat. ⁴ , Nov., Roč. образъ kinosni;
<i>razъgněvati</i>	Mt. разгнѣвав се ^{18:34} Кор. i Hval. разгнѣвавъ се као Trn. разгнѣвавъ са i Vuk. разъгнѣвавъ се, dok bosanska Nik., Vrut., Čajn., Mlet. прогнѣвавъ се, hrvatski misali Hrv. progněva se, Vat. ⁴ , Nov., Roč. progněvanъ se, srpska Crk., Rh., Mr., Bd. prate Mar., Zogr. i Ass. прогнѣвавъ са;
<i>stranъnikъ</i>	Mt. странникомъ ^{27:7} Кор. i Hval. странъникомъ као Ar., Gf. i Jur. странъникомъ, Trn. ima тоуждннмъ, dok Div. страннымъ, Sof. странѣмъ, Nik. странннмъ, Čajn., Mlet. страннмъ, Hrv., Vat. ⁴ , Nov., Roč. stran'nimъ prate kanonska Mar. i Zogr. странънымъ.
<i>ratъ</i>	Mt. ^{24:6} Кор. ратемъ ₂ slično Trn. ратнаа, Jur., Frol. i Dobril. ратьнаа, dok Mir. (ne navodi razlike prema drugima), Div., Nik., Hval., Mlet. i Dov. imaju бранн ₂ , hrvatskologoljski Vat. ⁴ , Nov., Roč. bran'na као Mar. i Zogr. бранн(н), Ass. <i>от</i> ., Čajn. <i>def.</i> , Hrv. r'vane;
<i>razgrabitiъ</i>	Mk. разграбѣтиъ ^{3:27} Кор. као Mstisl., Trn., Gal., Rh. разграбѣти, dok Nik., Vrut. расхѣтитъ, Hval. расхѣтитъ, Div., Mlet., Pripk. te srpska Mir., Vuk., Crk., Hil., Bd. расхѣтити као Mar. расхѣтитъ i Zogr. расхѣтитъ, Ass. i Sav. <i>def.</i> ;
<i>trište</i>	Mt. трнще ^{26:75} Кор. као Trn. i Vuk. трнщн, Jur. i Mstisl. трншьдоу, Dobril. i Frol. трншьдн, za razliku od bosanskih Div., Sof., Vrut., Čajn., Mlet., Pripk. i Hval. трн крaты (кратъ), hrvatskih Hrv., Vat. ⁴ , Nov., Roč. tri kratъ i srpskih Crk., Rh., Mr., Bd. трн кратн.
<i>skrъbbъ</i> <i>skrъbbъni</i>	Iv. скръбъ ^{16:21} Кор. као B i OB скръбъ, dok Mir., Hval., Mlet. печаль, Vrut. печао i hrvatskologoljski Hrv., Vat. ⁴ , Nov., Roč. pečalъ као Mar., Zogr. Savv. печаль, Ass., Div., Sof., Čajn. <i>def.</i> ; Iv. скръбънн ^{16:22} Hval. печальны, Mir., Mlet. печальнн, Vrut. печаонн, hrvatskologoljski Hrv., Vat. ⁴ , Nov., Roč. pečal'ni као Mar., Zogr., Savv. печальнн, Ass., Div., Sof., Čajn. <i>def.</i>

VII. 1. 2. Neslavenska leksika

VII. 1. 2. 1. Grecizmi

Ovoj skupini pripadaju grecizmi koji ulaze u najstariji sloj slavenskog prijevoda Evanđelja; naime, pored grčkog sloja leksike koji je činio dio organskog idioma solunskih Slavena,

jedan fond posuđenica ulazio je u procesu prevođenja. Kanonski tekstovi čuvaju zamašan fond riječi iz grčkog jezika, prema analizi R. M. Cejtlinove – 1.778 grecizama. Međutim, poznato je da još u kanonskim tekstovima dolazi do sporadične zamjene grčkih leksema slavenskim sinonimima, što je proizvelo da se raznoliko stanje evidentira i u kanonskim evanđeljima, ali i svim slavenskim redakcijama.

Kada se razmatraju bosanska evanđelja, jedna skupina grecizama, koja je zasigurno pripadala prvobitnom sloju prijevoda Evanđelja, dobro se čuva u ovim kodeksima. Tu najprije spadaju oni grecizmi za koje u kanonskim evanđeljima Mar., Zogr. i Ass. ne nalazimo slavenske ekvivalente, a isto stanje evidentira se u bosanskim evanđeljima. Sljedeća skupina neprevedenih grecizama, pored toga što potvrđuje jedinstvo bosanske grupe, ukazuju ujedno i na starinu prapredloška odnosno na konzervirano stanje bosanske crkvenoslavenske pismenosti:

<i>alavastarъ</i> ἀλάβαστρον	Mt. алавастаръ ^{26:7} (Mar. i Ass. алавастръ, Zogr. алавестръ) Kop. kao većina bosanskih slijedi varijantu Mar. i Ass.: Sof., Nik., Mlet. альвастръ, Hval. альвастаръ, Čajn. алавастръ, dok Vrut. slijedi Zogr.: альвестаръ;
<i>arhitriklinъ</i> ἀρχιτρικλινος	Iv. архитрнклнъ, арнтрнклнъ ^{2:9} (Mar. i Zogr. архитрнклнъ, Ass. ар'хитрнклнъ) Kop. kao i sva bosanska prate kanonska;
<i>dragъmъ</i> δραγμας	Lk. драгамъ ^{15:8} (Mar. драгмъ, Zogr. драгъmъ, Ass. <i>def.</i>) Kop. i ostala bosanska bliži su Zogr.: Hval., Vrut., Mlet., Čajn. драгамъ, Nik. драгъmъ;
<i>kinosъ</i> κῆνοςος	Mt. кнносъ ^{22:17} (Mar. i Zogr. кннъсъ, Ass. киносъ) Kop. kao i bosanska Sof., Div., Nik., Hval., Vrut., Mlet., isto vrijedi i za pridjev кнносънн;
<i>konъdratъ</i> κοδράντην	Mt. кондрать ^{5:26} (Mar. кодрантъ, Zogr. конъдрать, Ass. <i>def.</i>) Kop. kao i druga bosanska prati Zogr.: Hval. конътрать, Vrut. конъдрать ^{Mk. 12:42} , Nik. кондрать ^{Mk. 12:42} , dok je Mlet. кодрънатъ bliže Mar.;
<i>korъvanъ</i> κορβᾶν	Mk. коръванъ ^{7:11} (Mar. корван, Zogr. корванъ, Ass. <i>def.</i>) Kop. kao kanonska i bosanska Div., Nik., Čajn., Mlet. коръванъ, (Vrut. коръва), za razliku od Sof. коварънъ i Hval. корънава;
<i>lenъta</i> λέντιον	Iv. леньтън ^{13:4} (Mar. лентнн, Zogr. леонътнн, Ass. лен'тин) Kop. i bosanska Nik., Hval., Vrut. леньтн као Mar., dok Mlet. леωνътн slijedi Zogr.;
<i>paraklitъ</i> παράκλητος	Iv. параклнтъ ^{16:7} (Mar., Zogr. i Ass. параклнтъ) Kop. kao kanonska ali i bosanska Div., Hval., Nik., Mlet. i Vrut.;

Navedenim grčkim leksemama treba pridružiti i one koje također pripadaju prvobitnoj verziji prijevoda Evanđelja, ali za koje još u kanonskim tekstovima nalazimo i slavenske sinonime. Kop. zajedno s ostalim bosanskim evanđeljima ponekad prati stanje u kanonskim, ali se ostaci starog kolebanja sasvim jasno uočavaju u okviru cijele grupe. Usporedba tih sinonimskih parova na većem uzorku nego što donosimo ovdje pokazala je da Kop. u odnosu na Nik. i Hval. češće ima slavenski ekvivalent, iako se sloj najstarijih grecizama još uvijek dobro čuva.

<i>upokritъ</i> ὕποκριτής	Mt. ὑποκριτῆ 23:15 Kop. kao kanonska evanđelja Mar. i Zogr. (Ass. <i>def.</i>), ali i bosanska Div., Sof., Hval., Nik., Vrut., Mlet. i Čajn. Kop. čuva svega tri primjera ovoga grecizma: Mt. 23:15, 24:51 i Lk. 12:56. Brojčani odnos <i>upokritъ</i> : <i>liceměрь</i> je 3:19 i pokazuje dominaciju slavenskog ekvivalenta. Utjecaj mlađe redakcije imamo i u Čajn. Mt. лицемѣрь 24:51;
<i>vlasimija</i> βλασφημία	Mt. власимѣ 15:19 kao kanonska evanđelja Mar. i Zogr. (Ass. <i>def.</i>), ali i bosanska Div. (власвмѣ), Hval., Nik., Vrut., Mlet. i Čajn. Brojčani odnos <i>vlasimija</i> : <i>hula</i> , <i>vlasimisati</i> : <i>huliti</i> je 13:5. Međutim, ima i drukčijih primjera. U stihu Mt. власимѣ 12:31 Kop. se slaže sa Zogr. i ostalim bosanskim, za razliku od Vrut. u kojem dolazi slavenska varijanta хула kao u Mar. i Ass. χουλα. U Vrut. su inače česti slavenski sinonimi <i>hula</i> : <i>huliti</i> ;
<i>katapetazma</i> καταπέτασμα	Lk. κατεπετασμα 23:45 kao kanonska evanđelja Mar., Zogr. i Ass. U bosanskim također dolazi grecizam u različitim verzijama: Div., Hval. катпѣзма, Nik., Mlet. катапетазма, Vrut. i Pripk. катапѣзма. U Kop. je dvaput došla slavenska inačica <i>opona</i> , jednom na mjestu gdje se u kanonskim i bosanskim evanđeljima nalazi grecizam: Mt. opona цркъвъна 27:51;
<i>ravvi</i> ράββι	Mk. равн 9:5 kao kanonska Mar. i Zogr. (Ass. <i>def.</i>), ali i bosanska Hval., Mlet., Čajn., Vrut., Međutim, Kop. u odnosu na ostale bosanske rukopise ima više slavenskih ekvivalenata, što se objašnjavam utjecajem nekog mlađeg predloška: Mt. ῥητελε 23:7 kao Mlet. ῥητελεх ῥητελεх, dok Sof., Hval., Nik., Prik., Vrut. imaju равн, Čajn. равнн kao Mar. равънн, ра̑внн. Međutim, ima i suprotnih primjera: Kop. u Iv. ра̑внн 9:2 i равѣ 11:8 podržava stanje u Ass. i Zogr., dok Mar. ima ουχητεлю;
<i>matona</i> μαμωνᾱς	Mt. мамонѣ 6:24 kao kanonska Mar., Zogr. i Ass., ali i bosanska Nik., Hval., Mlet., Vrut. Međutim, u Lk. мамонѣ 16:11 Kop. i bosanska Nik., Hval., Mlet., Vrut. kao Ass., dok u Mar. i Zogr. dolazi жтн.

Posebnu skupinu čine oni grecizmi koji upućuju na to da je stanje u bosanskim tekstovima ponekad arhaičnije nego u kanonskim.¹⁴⁵ Upravo grecizmi koji slijede svjedoče o davnom jedinstvu bosanske grupe i pramatici bliskoj prvobitnom prijevodu koji se više oslanja na grčki tekst. Dok Kop. zajedno sa bosanskim evanđeljima na ovim mjestima čuva grecizme – ponekad ih na mjestima na kojim nije def. podržava arhaični Ass. aprakos – kanonska evanđelja Mar. i Zogr. imaju slavenske sinonime.

<i>praktorъ</i> πράκτωρ	Lk. практору, праторъ ^{12:58} Kop. kao bosanska Div., Nik., Hval., Vrut., Mlet., Čajn., za razliku od Mar. i Zogr. koja imaju слоужъ, слоуга, Ass. <i>def.</i> ;
<i>ikonomъ</i> οἰκονόμος	Lk. нконома ^{16:1} Kop. kao bosanska Vrut. нконоба, Hval. ουκονομα, Nik., Čajn. хконома, Mlet. нконома, dok Mar. i Zogr. imaju прнставъннкъ, Ass. <i>def.</i> ;
<i>vatъ</i> βάτος	Lk. вать ^{16:6} Kop. kao bosanska Nik., Mlet. вать, Vrut. вътъ, Hval., Čajn. вътъ, dok Mar. i Zogr. imaju мѣръ, Ass. <i>def.</i> ;
<i>spekulatorъ</i> σπεκουλάτωρ	Mk. спекулатора ^{6:27} Kop. kao bosanska Sof., Nik., Hval., Mlet. i Čajn. prate Ass., za razliku od Mar., Zogr. i Vrut. koja imaju вонна;
<i>sarogъ</i> υπόδημα	Mk. съпогъ ^{1:7} Kop. kao bosanska Div., Nik., Sof., Hval., Mlet., Čajn. prate Ass., Zogr. i Sav., dok Mar. ima чрѣвнѣмъ.

Rijetki su primjeri u kojima se Kop. odvaja i od kanonskih i od bosanskih, a tim usamljenim slučajevima analogiju je ponekad moguće pronaći u rukopisima drugih slavenskih redakcija poput bugarskog Baničkog evanđelja. Ovakvi rijetki ali reprezentativni primjeri ukazuju na vezu bosanskih rukopisa s bugarskom redakcijom u nekom od starih zajedničkih predložaka.

<i>pinikъ</i> φοινίκων	Mt. ωτ πнннκн ^{21:8} Kop. drukčije od svih bosanskih: Sof., Div., Nik., Vrut., Pripk., Čajn. ωτ дрѣва, Hval. оτ дрѣвъ, Mlet. ωτ дрнвнѣ, hrvatskoglagoljskih: Hrv., Vat.4, Nov., Roč. ot drěvъ i kanonskih: Mar. ωτ дрѣва, Sav. отъ дрѣва, Zogr. <i>def.</i> ; Varijanta фнннкъ dolazi u Ban. ev. (Sofija, НБКМ, 847), bug. tetri s kraja 13. i početka 14. st. koja je periferni predstavnik preslavske redakcije. Pisar je najvjerojatnije pod utjecajem paralelnog mjesta iz stiha Iv. ^{12:13} , u kojem dolazi oblik ωτ πнннкъ. Na tom mjestu ωτ πнннкъ imaju i Hval., Div., Nik., Mlet., zatim kanonska evanđelja te brojni rukopisi iz drugih slavenskih redakcija, Čajn. <i>def.</i> , Sof. <i>def.</i>
---------------------------	---

¹⁴⁵ To je davno uočio Jagić; usp. mjesta u kritičkom izdanju Mar. evanđelja: Mt. ^{11:4}, Lk. ^{16:6}.

Kad je riječ o leksičkim izborima *muro* – *hrizma* – *mastъ*, poznato je da ni kanonska evanđelja nemaju ujednačeno stanje. Komparativna analiza Kop. evanđelja sa drugim predstavnicima bosanske grupe pokazuje da u Kop. dominira slavenska verzija *mastъ*. Distribucija grecizama *muro* i *hrizma* izgleda ovako: leksička varijanta *muro* javlja se samo u Mt. evanđelju, i to ukupno četiri puta, te se ova varijanta podudara sa stanjem u kanonskim evanđeljima. Tri primjera dolaze u evanđeoskom tekstu, jedan u okviru opširne glave (56b). Dalja usporedba unutar bosanskog stabla ukazuje na mogućnost da su Kop., Mlet. i Čajn. pod jačim utjecajem mlađih predložaka u kojima se grecizmi mijenjaju slavenskim ekvivalentima. Tome u prilog ide i stih Mt. 26:12 koji svjedoči o još većem udaljavanju Čajn. i Mlet. u odnosu na izbore u svim bosanskim kodeksima.

Mt. мұра 26:7 Kop. kao Sof. моюро, Čajn., Mlet. мұра slijedi kanonska Mar. мурa, Zogr. мурa i Ass. моюра, dok Hval. хрнзмы, Nik. i Vrut. imaju хрнзъмн;

Mt. мұро 26:9 Kop. kao Div., Sof., Hval., Nik. моюро, Čajn., Vrut. мұро prati kanonska Mar. муро, Zogr. муро, Ass. моюро, dok Mlet. ima масть;

Mt. мұро 26:12 Kop. kao Sof., Hval. моюро prati Mar. муро, Zogr. мнро, Ass. моюро, za razliku od Div. хрнзмоу, Nik. хрнзмұ i Vrut. хрѣзмұ, dok Čajn. i Mlet. imaju масть.

U opširnim glavama jedino u Matejevom evanđelju (56b) dolazi varijanta *muro*, dok u naredna tri evanđelja u Kop. dolazi uvijek *hrizma*. Međutim, ni kod drugih bosanskih pisara nije jedinstveno stanje, posebno kod Hvala koji daje prednost izboru *mastъ*.

Mt. мұромъ (56b) Kop. kao Čajn. мнромъ, za razliku od Sof., Nik., Hval., Vrut. koja imaju хрнзмоу, dok Mlet. ima мастню;

Mk. хрнзмоу (97a) Kop. kao Div., Nik., Čaj хрнзмоу, dok Mlet. мастню, Hval. мастью;

Lk. хрнзмоу (126a) Kop. kao Nik., Hval., хрнзмоу, dok Vrut. мастню;

Iv. хрнзмоу (205a) Kop. kao Nik., Vrut., Mlet. Čajn. хрнзмоу, Hval. хрызмоу,

Pored navedenih grecizama koji nesumnjivo potvrđuju odanost predlošku poteklom iz bosanske skupine, jedna grupa slavenskih sinonima – na mjestima koja u kanonskim i bosanskim bolje čuvaju grecizme – povezuje Kop. evanđelje sa predloškom bliskim ruskim, bugarskim i srpskim evanđeljima koji slijede drugu redakciju Voskresenskog (T2). Naime, najstarije srpske tetre iz 13. stoljeća, Raškohilandarsko (Rh.) i Mokropoljsko evanđelje (Mp.), pored starije sekcije teksta bliske kanonskim evanđeljima, sadrže i mlađu sekciju koju karakterizira puristički prijevod grecizama i zamjena slavenskih arhaizama, što ih

približava ruskim aprakosima mstislavsko-jurjevskog tipa (Rodić – Jovanović 1986: 13). Upravo sljedeća skupina mlađih slavenskih leksičkih varijanata na mjestu grecizama odvađa Kor. evanđelje od ostatka bosanske grupe i pokazuje podudaranje sa starijim bugarskim Trnovskim (Trn.) i Dobromirovo (Db.), zatim srpskim tetrama – pored Raškohilandarskog (Rh.) i Mokropoljskog (Mp.), sa Ev. Crkolez br. 1 (Crk.), Ev. Hilandar br. 8 (Hil.) i Bogdanovim evanđeljem (Bg.), te sa punim aprakosima poput Vukanovog evanđelja – ali i cijelim nizom istočnoslavenskih rukopisa Arhangelским (Ar.), Jurjevskim (Jur.), Galičkim (Gal.), Tipografskim (Tp.), Frolovim (Frol.) itd.:

<i>petakъ</i> παρασκευή	Iv. πετακъ ^{19:14} Kor. kao Vuk. петокъ, Crk., Hil _{1,2} , Rh., Mp., Bd. петъкъ, Ar., Db., Dl., Frol., Gf., Jur., Mstisl. пѣтъкъ, isto u Iv. ^{19:31} , dok Mir. параскевъгн, Mlet. параскевъгнѣ, Hval. параскевъһн, Nik. параскевъһн (Vrut., Sof., Dov. i Čajn. <i>def.</i>), zatim hrvatskoglagojski Hrv. par'skaviê, Vat. ₄ , Nov., Roč. paraskavjîe te bugarsko Trn. параскевгнн као Mar. параскевъһнн i Zogr. параскевъһн;
<i>četvr̃tovlasnikъ</i> тетрάρχης	Mt. ЧЕТВРЬТОВ власннкъ ^{14:1} Kor. i Mlet. четвьртовластьннкъ као Tr. четвьртовластьннкъ, Mir., Hil., Mp. четворовластьць, Vuk. четвр'товластьць, Trn. четвьртовластьць, Frol. четверовластьць, dok Nik. тетрархъ, Hval. тетраχ, Div., Vrut., Čajn. тетраχъ као Mar. i Zogr. тетрархъ;
<i>zlatica</i> νόμισμα	Mt. златнцѹ кһноснѹю ^{22:19} Kor. као Mlet. златнцѹ кһношьнѹю te srpska Vuk., Crk., Hil ₁ , Mp. златнцоу кһноснѹю, Rh., Dl., Frol., Gf., Jur., Trn. златнцоу коньсноую, dok Mir. склезы, Nik. клезъ, Div., Sof., Hval., Vrut. склезъ, Čajn. склезн slijede Mar. склѣзъ i Zogr. скѣлѣзъ, za razliku od hrvatskoglagojskih Hrv., Vat. ₄ , Nov., Roč. koji imaju образъ kinosni;
<i>odižda</i> χλαμύς	Mt. въ однѣѹ ^{27:28} Kor. najslīčnije Frol. одеждѣ i Trn. одеждеѣ, dok Mir. хламндоу, Div., Nik. хламндоу, Mlet. хламннѣдѹ, Pripk. хламнндоую, Sof., Hval. хламндоу, Čajn. хламндю i hrvatskoglagojski Hrv., Vat. ₄ , Nov., Roč. hlamidoju као Mar. хламндоѣ i Zogr. хламудоѣ;
<i>mihъ</i> πήρα	Mk. мнѣа ^{6:8} Kor. као руско Gal. i bugarsko Trn. мѣѣа te srpska Rh. i Mp. на мѣѣа, dok Sof., Mlet., Čajn. пнрн, Nik. пѣрн, Hval. пѣры, Vrut. спнрн као Mar. i Zogr. пнры;
<i>domъ</i> οἶκος	Mt. въ домъ ^{12:44} Kor. Mir., Bd., Cd., Dl., Frol., Jur., Tr. i Trn. въ домъ, ali i hrvatskoglagojski Hrv., Vat. ₄ , Nov., Roč. въ домъ, dok Nik., Mlet., Hval., Vrut. храмъ, ali i srpska Vuk., Crk., Hil. въ храмъ као Mar. i Zogr. храмъ;
<i>hvala</i>	Mt. хвалѹ ^{5:46} Kor. usamljeno, dok Mir. мѣзѹ, Div. мѣзѹоу, Hval. мазѹоу, Mlet.

μισθός	мазѡх (Vrut. i Nik. <i>def.</i>), Hrv., Nov., Roč. mazdu, Vat. ⁴ мѡзду prate Mar. i Zogr. мѡзѡх.
--------	--

VII. 1. 2. 2. *Protobugarizmi*

Budući da je crkvenoslavenski književni jezik zasnovan na govoru okolice Soluna, jedan sloj leksike iz turkijskih jezika ušao je preko bugarskog u najstariji prijevod Evanđelja. Bosanski kodeksi čuvaju procenat leksema koje se smatraju protobugarizmima, a stanje u Kop. uglavnom pokazuje podudaranje sa kanonskim Mar., Zogr. i(li) Ass. evanđeljem. Kad je, pak, riječ o sufiksu *-čii*, koji se smatra protobugarskim, evidentirane su samo tri pojavnosti u obliku imenice *kńigočija*. U Mt. 23:34 Kop. sa Nik., Vrut., Čajn. slijedi varijantu iz Ass. i Zogr., dok Hval. prati Mar. evanđelje.

<i>biserъ</i>	Mt. бисѣра ^{7:6} Kop. i ostala bosanska kao kanonska Mar. i Zogr. (v. Mt. 13:45 i 46);
<i>zapečatlati</i>	Mt. запечатлѣвъше ^{27:66} Kop. i bosanska Div. запечатлѣвъше, Nik. запечатлѣвъше, Hval. запечатлывъше kao Ass., Bn., Kr. запечатьлѣвъше, dok Sof., Mlet. знаменаше i Čajn. знаменавъше kao Mar. i Zogr. знаменавъше;
<i>kńiga</i>	Mk. кнѣгѣ ^{10:4} Kop. i ostala bosanska kao kanonska Mar. i Zogr., Ass. <i>def.</i> ;
<i>kńigočija</i>	Mt. кнѣгоуѣ ^{23:34} Kop., Nik., Vrut., Čajn. кнѣгочѣ, Sof. кнѣуѣ kao Ass. кѣнѣгѣчѣ i Zogr. кѣнѣгѣчѣ, dok Hval. кнѣжнѣкѣ i Mlet. кнѣжнѣкѣ prate Mar. кѣнѣжѣнѣкѣ;
<i>kovъčegъ</i>	Mt. въ ковѣуѣгѣ ^{24:38} Kop. i ostala bosanska kao kanonska Mar., Zogr. i Ass.

VII. 1. 2. 3. *Germanizmi*

U najstariji slavenski prijevod crkvenih tekstova ušla je i leksika iz germanskih jezika koju su Slaveni usvojili još u dodirnu sa germanskim plemenima. Uz to, germanski jezici bili su posrednici preko kojih su mnoge riječi iz grčkog i latinskog također obogatile praslavenski jezik te upravo zbog toga utvrđivanje germanizama i njihova klasifikacija nisu nimalo

jednostavni.¹⁴⁶ Poteškoću predstavlja ispitivanje njihovog porijekla budući da skupini germanizama pripadaju riječi iz gotskog jezika, ali i zapadnogermanskih jezika te starovisokonjemačkog. Ipak, pretpostavlja se da su u praslavenski a potom i u prvi slavenski književni jezik ušli sljedeći germanizmi za koje nalazimo potvrdu u bosanskim evanđeljima: *bludo*, *buki*, *vin*, *velьbludь*, *voždь*, *krъstiti*, *krъstь*, *kupiti*, *kotьль*, *kъnezь*, *likъ*, *lihva*, *lьstь*, *osьль*, *postь*, *pъnezь*, *raka*, *remenь*, *sklezь*, *skrinica*, *skotь*, *stъklъnica*, *tuždь*, *hlьтъ*, *hlěbь*, *crьky*, *cěsarь*. Pojedina kolebanja u bosanskoj grupi relikta su najstarijeg stanja koje pokazuju i kanonski tekstovi.

<i>bludo</i>	Mt. на блудѣ 14:8 Кор., Pripk. на блоудѣ i Mlet. на блудѣн као Zogr. на блудѣ, dok Div., Nik. на мнѣ, Hval. на мнѣ, Vrut. на мнѣ, Čajp. на мѣн prate Mar. на мнѣ, Ass. <i>def.</i> ;
<i>velьbludь</i>	Mt. вельблуду 19:24 Кор. као Mar., Zogr. вельбждоу i bosanska Div. вельблоуждоу, Nik., Čajp. вельблоудоу, Vrut., Mlet. вельблуду, dok Hval. ima камнлоу; u Lk. камнлу 18:25 Кор. као Div. камелю, Hval., Mlet., Vrut. камнлоу, za razliku od Mar. i Zogr. вельбждоу;
<i>hlěbь</i>	Mk. хлѣбь 6:38 Кор. као Mar., Zogr. хлѣбь i bosanska Nik., Hval., Vrut., Mlet., Čajp. хлѣбь, u Mk. брашна 6:36 Кор. као Hval., Vrut. брашна, dok Div., Nik., Čajp. хлѣбь, Mlet. хлѣн као imaju као Mar. i Zogr. хлѣбы;
<i>pъnezь</i>	Mk. пънезь 12:15 Кор., Div., Nik., Hval., Mlet., Vrut., Čajp. као Mar. i Zogr. пъназь, Ass. <i>def.</i>

VII. 2. Tekstualna podudaranja

U sklopu pitanja o odnosu bosanske grupe prema kanonskim tekstovima raspravljala je I. Grickat u studiji o Div. evanđelju (1961–1962), a rezultati koje je ponudila našli su potvrdu i u našim ispitivanjima. Bosansku grupu doista dobro podržavaju kanonske tetre Mar. i Zogr. evanđelje, ali također i arhaični Ass. evanđelistar, i to u nekim suštinskim varijantama koje su najvjerojatnije ugrađene u najstariju opoziciju *aparakos*: *tetra*.

¹⁴⁶ O najstarijim dodirima Germana i Slavena, kao i o klasifikaciji germanizama u praslavenskom jeziku, vidi kod Saskie Pronk-Tiethoff (2011).

Zapravo, pitanje odnosa bosanske grupe tekstova prema kanonskim rukopisima zadire ujedno i u centralno pitanje paleoslavistike – koji je od kanonskih rukopisa najbliži prvobitnom prijevodu koji su sačinila sv. braća? Analogno tome, moglo bi se postaviti i sljedeće pitanje – koji bosanski kodeks najbolje čuva najstarije stanje? Međutim, na samom početku važno je istaći da takvo pitanje u metodološkom smislu ne može imati veliki značaj budući da bosanska evanđelja čuvaju svjedočanstva prastarih filijacija; u svakome od njih čuvaju se, bez obzira na sporadičnu pojavu inovirane leksike u nekim rukopisima – Kop., Čajn. i Pripk. – vrlo konzervativni leksički izbori. Međutim, drugo je pitanje u kojoj mjeri oni podražavaju kanonske tekstove i kojem su najvjerniji.

Naime, prema dosadašnjim saznanjima do kojih se došlo proučavanjem crkvenoslavenskih spomenika, najstariji prijevod koji su sačinila sveta braća bio je najvjerojatnije izborno evanđelje – aprakos – liturgijska knjiga sačinjena od čitanja iz četverice evanđelista (Forbes 1995: 13–14, Gadžijeva et. al. 2014: 9). Sudeći po jeziku kanonskih tekstova, tom prijevodu najbliži je Ass. evanđelistar, čija konzervativnost ponajbolje odražava jezik grčkog izvornika. Nedugo nakon toga, a na temelju aprakosa, u Moravskoj je sačinjeno i četveroevanđelje – tetra (Lvov 1966: 17).¹⁴⁷ Najstarija sačuvana četveroevanđelja Mar. i Zogr. zapravo su prijepisi tekstova prvobitnog prijevoda. Međutim, refleksi starih leksičkih razmimoilaženja koja pokazuju kanonski tekstovi – Ass. naspram Mar. i Zogr. – mogu se uočiti i unutar bosanske grupe, s tim da su kasnija ujednačavanja i revizije prema predlošcima kojima su raspolagali bosanski pisari izmiješali građu najstarijih slojeva. Iako je davno uočeno da je dalji predložak “bogumilskih” rukopisa bio aprakos, tekst sličan Assemanijevom evanđelju (Horálek 1954: 269), bosanska grupa dobro slijedi i kanonske tetre,¹⁴⁸ a očuvani leksički fond uvjerljivo potvrđuje nekadašnje jedinstvo grupe i pripadnost istom stablu.

¹⁴⁷ Međutim, ima i drukčijih tumačenja. Poredeći tekstove aprakosa Ass. i Sav. knjige te tetri Mar. i Zogr. Horálek smatra da prijevod tetre zapravo predstavlja prvobitni prijevod, dok Ass. pokazuje više grčkih kalkova te stoga odražava kasniju iskrivljenu sliku prvobitnog prijevoda Ćirila i Metodija (1954: 291).

¹⁴⁸ I. Grickat navodi ovakav rezultat istraživanja bosanske grupe prema kanonskim: Mar. evanđelje je u 20% slučajeva na strani bosanskog stabla, u 80% protiv, Zogr. je u 48% na strani bosanskih, u 52% protiv, Sav. podržava bosanske u 50%, dok Ass. stoji u 60% slučajeva na strani bosanskog stabla, a u 38% protiv (1961–1962: 280–281).

Jedna skupina primjera koja svjedoči o najstarijoj podlozi, zasigurno veoma bliskoj Ass. evanđelistaru, ugrađena je u bosansku pramaticu (Grickat 1961–1962: 281). Tome prije svega svjedoče interpolacije, izostavljanja te prevodilačke nijanse u kojima se bosanska evanđelja uglavnom ponašaju kao cjelina; oponašajući izbore koje čuva Ass. evanđelistar, bosanski tekstovi istovremeno su suprotstavljeni izborima koje pokazuju Mar. i Zogr. evanđelje. Udaljavanje pojedinih evanđelja iz cjeline, što je rezultat veoma starih račvanja koja potvrđuju i kanonski tekstovi, ipak ne narušava opću sliku jedinstva bosanskog stabla.

Mt. ЕЖЕ СЛНШНСТА Н ВДНСТА ^{11:4} Кор., Nik., Hval., Čajn. i Mlet. kao Ass. ЁЖЕ СЛЪНШНТЕ Н
 ВДІТЕ (grč. ἃ ἀκούετε καὶ βλέπετε), dok u Vrut. kao u Mar. i Zogr. izostaje ovaj dio, Dov.
def. Dan. *def.*:

Mt. **вѣдѣти** **хотѣ** **коньчннѹ** ^{26:58} Кор., Div., Sof. Nik., Mlet., Hval. (хотѣн) као Ass. **вѣдѣти** **хотѣ** **коньчннѹ**, dok Mar. i Zogr. nemaju **хотѣ**, Čajn. *ом.* **вѣдѣти** **хотѣ**, Dan. ima **коньчнннѹ** **господьноу**, а Dov. *def.*;

Lk. ѓже дѣлахоуѣ ^{23:41} Кор., Nik., Hval., Vrut., Mlet. kao Ass. ѓже дѣлаховѣ, Čajn. *def.*, dok Mar. i Zoqr. imaju дѣломъ;

iv. ωτ нноуε^{αα}го сн̄а б̄жн̄ѣ ^{5:44} Кор., Nik. (єднночεдаго), Hval., Vrut., Mlet. као Ass. отъ нноу^{αα}дааго сна б̄жн̄ѣ, dok Zogr. отъ нноча^{αα}даго б̄жн̄ѣ, Mar. отъ єдннааго б̄а, Dov. *def.*

Izrazitoj bliskosti teksta Ass. aprakosa i nekadašnje bosanske pramatice potvrda su brojni gramatički oblici, zatim leksički dubleti i varijante u kojima bosanska evanđelja slijede model prijevoda ovog kanonskog rukopisa, dok Mar. i Zogr. imaju druge izbore:

Mt. **словомъ** ^{8:8} Kop., Hval., Vrut., Pripk., Mlet. i Čajn. kao Ass. **словомъ**, dok Nik. prati Mar., Zogr. i Sav. **слово**, Dov. *def.*, Dan. *def.*;

Мк. въпадъшн ^{5:26} Кор., Nik., Hval., Dan., Dov., Pripk. i Mlet. kao Ass. въпадъш, Vrut. въшъшн, dok Čajn. ima прншдъшн kao Mar. i Zogr. прншъдъшн;

Mk. спекулатора ^{6:27} Kop., Div., Sof., Nik., Dan., Dov., Čajn., Pripk., Mlet. i Hval. kao Ass. спекулатора, dok Vrut. slijedi Mar. вонна i Zogr. воина;

Мк. съжнгаємнхъ ^{12:33} Кор., Div. съжыгаємыхъ, Nik., Vrut. съжнгаємѣхъ, Mlet. съжнгаємнхъ, Hval., Dov. всесъжыгаємнхъ bliže Ass. вѣсесъжагаємнхъ, dok Ѓajn. олоукавтоматн i Dan. олокавътомать kao Mar. олокавътомать i Zogr. олокавътомать;

Lk. врауу 4:23 Кор., Nik., Hval., Mlet., Vrut kao Ass. враюу, dok Mar. іта балнн, Zogr. def.;

Lk. съзѡдѣ ^{7:38} Kop., Div., Nik., Dan., Dov., Hval., Čajñ. i Mlet. kao Ass. съзѡдѣ, dok su Pripk. зѡдѣ i Vrut. зѡдѣñ kao Mar. i Zogr. зѡдѣñ;

Lk. множише ^{7:43} Kop., Div., Nik. множанше, Mlet. множанше, Hval. множиє, Čajñ. множиє, Pripk. множає, Vrut. множа bliže Ass. множає, dok Mar. i Zogr. имају вѡще;

Lk. припаде ^{8:47} Kop., Nik., Hval., Vrut., Mlet., Čajñ. kao Ass. i Sav. припаде, dok Div. kao Mar. i Zogr. има приде;

Lk. нѡѣдѣ ^{15:30} Kop., Div., Nik., Hval., Vrut., Mlet., Čajñ. kao Ass. нѡѣдѣ, dok Mar. i Zogr. имају нѡѣдѣ;

Iv. поурѣпатѣ ^{4:7} Kop., Div., Nik., Mlet. kao Ass. поурѣпатѣ, dok Hval. поурѣсты slijedi Mar. i Zogr. поурѣтѣ;

Iv. ꙗлѣмѣ ^{4:25} Kop., Div., Nik., Hval., Mlet., Vrut. kao Ass. ꙗлѣмѣ, dok Mar. i Zogr. ꙗлѣмѣ;

Iv. нѡ ^{4:39} Kop., Div., Nik., Hval., Vrut., Mlet. kao Ass. нѡ, dok Mar. i Zogr. имају нѡго;

Iv. нѡѣхѣ ^{6:21} Kop., Nik., Hval. kao Ass. нѡѣхѣ, dok Vrut., Mlet. ѣдѣхѣ kao Mar. i Zogr. ѣдѣхѣ, Dov. *def.*

Navedenim primjerima mogu se dodati i sljedeći refleksi najstarijih račvanja u kojima se bosanski ne ponašaju uvijek jedinstveno. Kopitarovo evanđelje i u primjerima koji slijede uglavnom ima podršku Ass. aprakosa, a pridružuju mu se i neki drugi predstavnici bosanske grupe, dok Hval. i Čajñ. slijede Mar. i Zogr. evanđelje, što ukazuje na bliskost njihovih prapodloga.

Lk. ѡтѡдасть ^{7:42} Kop., Div., Nik., Mlet. kao Ass. ѡтѡдасть, dok Čajñ., Hval. i Vrut. prate Mar. i Zogr. ѡтѡда;

Lk. нмѣнемѣ ^{8:41} Kop., Hval. kao Ass. i Sav. нмѣнемѣ, dok Div., Čajñ., Vrut., Mlet. ємоужє нмѣ, Pripk. ємоужє бѣ нмѣ kao Mar. i Zogr. ємоужє бѣ нмѣ;

Lk. лѣбо ^{16:13} Kop., Nik., Vrut., Pripk., Mlet. kao Ass. лѣбо, dok Hval., Čajñ. нлѣ бо као Mar. i Zogr. лѣ бо;

Lk. мнмонѣтѣ ^{19:4} Kop., Div., Nik., Mlet., Čajñ. kao Ass. мнмонѣтѣ, dok Hval., Vrut. као Mar. i Zogr. мннѣтѣ.

Snažno oslanjanje na predložak blizak Ass. evanđelistaru vidi se i u jednom broju primjera u kojima je Kop. podudarno s Ass., dok većina bosanskih evanđelja slijede

varijante iz Mar. i Zogr. Posebno je vrijedan pažnje primjer prevođenja grč. ἐκ τῆς βασιλείας u ovim rukopisima, za razliku od većine drugih bosanskih evanđelja koja slijede Mar. i Zogr.

Mt. ωτ κοῦνϑυ ζε̅μλε ^{13:41} Kor. kao Ass. ωτ κοῦνϑυ ζεμλα (grč. ἐκ τῆς βασιλείας), dok Div., Nik., Čajn., Mlet., Hval. i Vrut. (om. ego) prate Mar. i Zogr. οτ̅ι ϑ̅ρ̅στ̅β̅ν̅ῃ̅ ego.

I gramatički likovi i izostavljanja u kojima se nazire divergencija koja je rezultat starog prevodilačkog odnosa prema grčkom izvorniku ponekad povezuju Kop. i Ass. u onim stihovima u kojima drugi bosanski predstavnici imaju podršku kanonskih tetri Mar. i Zogr.

Mt. ḡ ετερα ὑλὼβκα^{18:12} Kor. kao Ass. ou ετερα ὑλκα, dok Div., Sof., Nik., Hval., Vrut., Čajin., Mlet. kao Mar. ετερου χλ̄νκοϋ, Zogr. ετερου ·ρ̄;

Mt. τῷ ^{18:29} Κορ. kao Ass. τῷ, dok Nik., Hval., Vrut., Čajn. εἰς kao Zogr. εἰς, Mar. *def.*:

Mt. **ᵔ** 20:34 Kop. kao Ass. **ᵔ**, dok Div., Sof., Nik., Hval., Mlet., Čajn. kao Mar. *om.*, Vrut. *def.*

Uvjerljiva su potvrda bliskosti glavnog predložka Kop. rukopisa i teksta Ass. aprakosa brojni primjeri leksičkih dubleta i varijanti nasuprot kojima stoje izbori drugih bosanskih evanđelja sa varijantama iz kanonskih tetri. Sa Kop. evanđeljem u nekim od primjera koji slijede ponekad ide Mlet. evanđelje, te rijetko i Čajn.:

Mt. εϣ ^{10:1} Kop. i Mlet. kao Ass. ⵎⵣⵏ, dok. Nik., Čajn., Pripk., Dan., Hval. i Vrut. prate Mar.
i Zoqr. БОЛѢЗНЬ;

Mt. кошницн ^{14:20} Кор. i Ѓajn. kao Ass. кошъницн, dok Div., Nik., Hval., Vrut., Mlet. kao Mar. i Zogr. коша;

Мк. тѣло ^{6:29} Кор. као Ass. тѣло, dok Sof., Nik., Hval., Vrut., Mlet. као Mar. i Zogr. троупъ;

Lk. съ зда ^{8:44} Kor. kao Ass. съ зади, dok Nik., Hval., Vrut., Čajn. kao Mar. i Zogr. съ слѣда;

Lk. подърнтн ^{12:39} Кор. као Ass. подърытн, dok Div., Nik., Hval., Vrut., Čajn., Mlet. као Mar. i Zogr. подъкопатн;

lv. писано 2:17 Kop. kao Ass. писано, dok Div., Nik., Hval., Vrut., Mlet. slijede Mar. i Zogr. написано.

Pored primjera u kojima je stanje u bosanskim evanđeljima podudarno s Ass., a suprotstavljeno Mar. i Zogr., zatim onih koji pokazuju podudaranje Kop. s Ass., dok većina bosanskih evanđelja imaju drugu varijantu, unutar ovog stabla može se pronaći i cijeli

popis dubleta, gramatičkih oblika te fonoloških razilaženja (*dręs- : dręh-, nerodiši : neradiši*) koji ukazuju na davno zajedništvo Ass. i Zogr., za razliku od Mar. koje se od njih udaljava.

Мк. ωт много̑ врачевъ ^{5:26} Кор., Sof., Nik., Hval., Vrut., Mlet., Čajn. kao Zogr. отъ много̑
врачевъ i Sav. отъ врачевъ, Ass. отъ много̑ врачєн, dok Mar. ima отъ бални;

Lk. слнщеще ^{8:15} Кор., Div., Nik., Hval., Vrut., Mlet., Čajn. kao Ass. слншашче i Zogr. слышашчеi, dok Priprk. слншавъше slijedi Mar. слышавъше;

Lk. $\eta\epsilon\rho\omicron\Delta\eta\eta\eta$ ^{10:40} Kop., Div., Nik., Hval., Vrut., Mlet., Čajn. kao Ass. i Zogr. $\eta\epsilon\rho\omicron\Delta\eta\eta\eta$, dok Mar. ima $\eta\epsilon\rho\alpha\Delta\eta\eta\eta$;

Lk. помисланте ^{12:11} Kop., Div., Nik., Hval., Vrut., Mlet., Čajn. kao Ass. i Zog помысланте, za razliku od Mar. отъвърщате;

Lk. наслѣдую ^{18:18} Кор., Nik., Hval., Vrut. (наслѣх), Mlet., Čajn. kao Ass. i Zogr. наслѣдоуѣ, dok Mar. ima наслѣдѣствоуѣ;

Lk. $\delta\rho\epsilon\sigma\epsilon\lambda\alpha$ ^{24:17} Kop., Nik., Hval., Vrut., Mlet. kao Ass. i Zogr. $\delta\rho\alpha\sigma\epsilon\lambda\alpha$, dok Mar. ima $\delta\rho\alpha\chi\lambda\alpha$;

Iv. ходѣща ^{1:36} Kop., Nik., Hval., Vrut., Mlet. kao Ass. i Zogr. ходѣща, dok Mar. граджща;

iv. пригласи ^{4:16} Кор., Ник., Хвал., Врут., Млет. као Ass. пригласи i Zogr. пригласи, док
Mar. призови.

Nekim od primjera u kojima su bosanska evanđelja saglasna s Ass. i Zogr. suprotstavljeno je ponekad Čajn., koje u drugom predlošku bolje slijedi Mar. Vrlo je moguće da je to slijeđenje nastalo iz predloška koji je naknadno ujednačen prema Mar., posebno s obzirom na to da je Čajn. rukopis stvaralo nekoliko pisara te da su u njegovoj podlozi raznoliki tekstovi od kojih neki ne pripadaju bosanskoj tradiciji. Pored već navedenih primjera poput Mk. 12:33, u kojem bosanska imaju съжнгаємнхъ, Čajn. има олоукавтоматн i prati Mar. олокавтоматъ, takvom udaljavanju Čajn. pridružuju se i sljedeće varijante:

Lk. ωτ̑ϗ̑ 2:33 Кор., Nik., Hval., Pripk., Vrut., Mlet. imaju podršku u Ass. i Zogr. оцъ, dok Čajin. ima нѡснфь i prati Mar. носнфъ:

Lk. mužǵu ^{6:8} Кор., Nik., Hval., Vrut., Pripk., Mlet. prate Ass. мѣжеѣ i Zogr. мѣжеѣн, dok
 Čajn. ima члѣвкѣ kao Mar. чловѣковн.

Kad je riječ o utjecaju predloška iz mlađe redakcije na pisara Kop. evanđelja, već je u dijelu o leksičkim slojevima naznačeno kako se u pojedinim varijantama Kop. odvaja iz kompletne bosanske grupe, a predložak koji je ne pripada bosanskoj tradiciji ovaj kodeks povezuje sa nizom bugarskih, srpskih te istočnoslavenskih tetri i aprakosa. Međutim, na samom početku je važno naglasiti da inoviranje leksike Kop. evanđelja nije sprovedeno s ciljem temeljite izmjene starijeg stanja, nego je riječ o sporadičnim leksičkim inovacijama koje imaju analogiju u rukopisima koji su pod utjecajem tekstološkog tipa druge redakcije slavenskog prijevoda Evanđelja.

Posebno su zanimljive mlađe leksičke varijante koje Kop. povezuju sa skupinom srpskih evanđelja koja čine tzv. novu liturgijsku tetru.¹⁴⁹ Naime, nakon reforme koju je sproveo sv. Sava u 12. st., tetra je prilagođena liturgijskom čitanju sistemom specijalnih rubrika, a u tu novu redakciju ušle su varijante iz različitih crkvenoslavenskih tradicija. Upravo iz tih razloga skupina koja čini novu liturgijsku tetru nije jednoobrazna, nego se razlaže na više podredakcija. Osnova joj je istočnoslavenski rukopis – *Frolovo evanđelje* (PHB F.π.I.14) – koji se zasniva na bugarskom protografu (Alekseev 2005), a i Kop. je očuvalo svjedočanstva pradačne veze s predloškom bliskim Frolovim, i to u dijelu Mt. evanđelja. To se vidi po nekim preživjelim osobenostima – fonološkim specifičnostima, leksičkim dubletima i varijantama, ali i greškama (лн нскѹшатн) – u kojima ima podršku ovoga rukopisa, ali se neke od tih specifičnosti javljaju i u starijem bugarskom Trnovskom evanđelju (дѣбрь, однжѹ), s tim da izbor Mt. въ глѹбннѹ 18:6 imaju i tekstovi hrvatskoglagoljskih misala.

Mt. дрѣхелѹеть 16:3 Kop. kao F.π.I.14 дрѣхлѹють, dok bosanska Hval., Vrut., Čajn. imaju дресело, Nik. дреселѹе, Mlet. дреселѹеть kao Mar. i Zogr. дрѣселѹѹ, Ass. *def.*;

Mt. лн нскѹшатн 16:3 Kop. i Mlet. (*om.* лн) kao F.π.I.14 лн нскоушатн, dok bosanska Hval. расѹждатн, Vrut., Čajn. расѹждатн kao Zogr. расѹжда (?), za razliku od Nik. i Pripk. koja kao Mar. *om.*, Ass. *def.*;

Mt. въсходѣщѹю прѣвѹю 17:27 Kop. kao F.π.I.14 въсходѣщѹѹ прѣвѹѹ, dok bosanska Nik., Hval., Vrut., Mlet., Čajn. юже нмѣшн прѣжде рѣбоу kao Mar. Zogr. i Ass. ѹже нмѣшн прѣжде рѣбѹ;

¹⁴⁹ O novoj liturgijskoj tetri vidi kod Alekseeva (2001).

Mt. въ глѹбннѣ ^{18:6} Kop. kao F.π.I.14 глѣбнѣ i hrvatskoglagoljski Hrv., Vat.4, Nov., Roč. v glubině, dok Sof., Nik., Hval., Vrut., Mlet. i Čajn. пѹчннѣ kao Mar. i Zogr. пѣчннѣ, Ass. *def.*;

Mt. дѣбрь ^{18:9} Kop. kao F.π.I.14 дѣбрь i Trn. дѣбрь, dok Nik., Hval., Vrut., Čajn., Mlet. i hrvatskoglagoljski Hrv., Vat.4, Nov., Roč. еѣрону kao Mar. ѣеронѣ, Zogr. ѣеренѣ, Ass. *def.*;

Mt. въ слѣдѣ єго ндоше ^{19:2} Kop. kao F.π.I.14 въ слѣдѣ єго ндоша, dok Nik., Hval., Vrut., Mlet. i Čajn. prate Mar. i Zogr. по немѣ нѣж, Ass. *def.*;

Mt. въ однѣжѹ ^{27:28} Kop. kao F.π.I.14 одѣждѣ i Trn. одѣждѣж, dok Mir. ima хламндою, Div., Nik. хламндою, Sof., Hval. хламндоу, Čajn. хламндою, Mlet. хламннѣдѹ, Pripk. хламнндоую i hrvatskoglagoljski misali Hrv., Vat.4, Nov., Roč. imaju hlamidoju kao Mar. хламндож i Zogr. хламудож.

Jedan sloj tih posebnosti mogao bi vući korijen iz punog evanđelistara bliskog Miroslavljevom, a ostaci nekadašnjeg oslanjanja PHB F.π.I.14 i bugarskog Trn. evanđelja na predložak blizak Mir. dobro se vide i u nekim dubletima i konstrukcijama koje su zajedničke tim rukopisima, i u tome ih slijedi Kop., dok bosanska i srpska evanđelja slijede kanonska. U Mt. 14:6 vjerovatno je riječ o utjecaju sinoptičkog mjesta (← Mk. 60, 6:21–29), ali podudaranje Kop. s Mir., Frolovim i Trnovskim svjedoči o nekadašnjim zajedničkim prapodlogama iz kojih su preživjele ove bliskosti.

Mt. съконѣуаваєть сѣ ^{13:14} Kop. slično Frol. наконѣчаваєть сѣ i Trn. накончаваєт сѣ, Mir. (нѣѣ) кончаваєть, dok bosanska Div., Nik., Vrut., Hval. събываєть сѣ, Čajn. збываєть сѣ i srpska Rh., Mr. i Bd. събываєть сѣ kao kanonska Mar. i Zogr. събываєть сѣ, a Vuk., Crk. i Hil. imaju събѹдєть сѣ, Ass., Savv. *def.*

Mt. рожѣствѹ своємѹ творашѣ нродѣ ^{14:6} Kop. najbližnje Mir., F.π.I.14 i Trn. н родѣствоу же творнмоу нродовоу, dok bosanska Nik., Hval., Čajn., Pripk., Vrut., Mlet. i srpska Vuk., Crk., Hil., Rh., Mr. bolje prate Mar. дѣнн же бѣвѣшоу розѣства нродова i Zogr. дѣнн же бѣвѣшю • рожѣства нродова, Ass. i Sav. *def.* Paralelno mjesto Mk. 60 u Kop. нродѣ рожѣствѹ своємѹ вєєєрѹ творашѣ ^{6:21} podudara se s bosanskim i kanonskim.

S druge strane, ima primjera u kojima Kop. prati Mir. i bugarsko Trn., dok i bosanska i srpska opet bolje slijede kanonska evanđelja. Tako npr., u stihu Mt. новѣнѣ ^{13:55} Kop. ima kao Mir. ное^н i Trn. ѡ(а)нѣ, dok Div., Nik., Hval., Vrut., Čajn. i Pripk. imaju kao Mar. i Zogr. носнѣѣ, Ass. i Sav. *def.* Svjedočanstvo boljeg slijeđenja predložka bliskog Trn. evanđelju, uz

čestu podršku Mir. i Frol., pokazuju i oni primjeri u kojima Kop. slijedi varijante iz ovog rukopisa, dok srpska i bosanska češće imaju varijante kao u kanonskim evanđeljima.

Mt. вѣднѣ ^{15:30} Kop. kao Trn., Frol., Mir., Čud., Pg. вѣдны, Pripk. вѣснѣ, Mlet. вѣснѣ, te srpska Vuk., Crk., Hil., Rh., Mr. вѣсьныє kao Mar. i Zogr. вѣсьны, dok Čajn. вѣднѣ, Vrut. вѣднѣ, Nik. вѣднѣ, Dan. вѣднѣ, Hval. вѣдныє i srpsko Bd. вѣдны, Div. *def.*, Ass. i Sav. *def.*;

Mt. вѣднѣ ^{15:31} Kop. kao Mir. вѣдныє i Trn. вѣдны, Čud., Frol., Pg. вѣдныѣ, dok Čajn. вѣснѣ, Vrut., Pripk. вѣснѣ, Mlet. вѣснѣ, te srpska Vuk., Crk., Hil. вѣсьныє kao Zogr. вѣсьныѣ, a Nik. вѣднѣ, Hval., Dan. вѣднѣ i srpska Rh., Mr., Bd. вѣдныє kao Mar. вѣдныѣ;

Slijedenju Trn. ponekad se pridružuju i hrvatskoglagoljski tekstovi:

Mt. не нматѣ прѣти ^{24:34} Kop. kao Trn., Frol., Ban. не нматѣ прѣти i hrvatskoglagoljski Vat.4, Nov. (prěiti), Hrv., Roč. не имать preiti, dok Nik., Sof. (мнѣдѣте), Dan., Čajn., Pripk., Mlet. не мнѣдѣте kao Mar., Ass., Zogr. i Sav. не мнѣдѣте;

Mt. правѣднѣ ^{25:46} Kop. i Nik. kao Trn. правѣднѣ i Jur. правѣднѣ te hrvatskoglagoljski Hrv., Vat.4, Nov., Roč. pr(a)v(b)d(b)ni, dok Sof., Čajn., Hval., Pripk., Vrut. правѣднѣ i Mir. правѣднѣ (bez razlike prema drugim evanđeljima) kao Mar., Ass., Zogr., Sav., Div. *def.*

Međutim, da je predložak na koji se oslanja Kop. otišao još dalje, sudeći po skupini primjera u kojima se udaljio i od Mir. evanđelistara i bosanske pramatice, pokazuju leksičke inovacije kojima podršku pružaju bugarsko Trn., ruska Gal., Jur. i Mstisl., ali i srpska evanđelja Vuk., Crk., Hil., Mr. Zapravo, srpska evanđelja oslanjaju se na preslavsku redakciju u kojoj su grecizmi zamijenjeni slavenskim sinonimima, a neki od tih leksičkih izbora, jurjevsko-mstislavskog tipa, pripadaju drugoj redakciji Voskresenskog.¹⁵⁰

Mt. златнѣ кнѣснѣ ^{22:19} Kop. kao Mlet. златнѣ кнѣснѣ te srpska Vuk., Crk., Hil., Mr. златнѣ кнѣснѣ, Rh., Dl., Frol., Gf., Jur., Trn. златнѣ кнѣснѣ, dok Mir. склѣзы, Nik. клѣзѣ, Div., Sof., Hval., Vrut. склѣзѣ, Čajn. склѣзѣ slijede Mar. склѣзѣ i Zogr. склѣзѣ, a Hrv., Vat.4, Nov., Roč. imaju образѣ kinosni;

Mk. дрѣводѣлнѣ ^{6:3} Kop. kao ruska Gal. дрѣводѣлнѣ i Mstisl. дрѣводѣлѣ, bugarsko Trn. дрѣводѣлнѣ i srpska Crk., Rh., Mr. дрѣводѣлнѣ, Vuk. дрѣводѣлѣ, Vat. i Hil. дрѣводѣлѣ,

¹⁵⁰ Takav je primjer Mk. дрѣводѣлнѣ ^{6:3} zabilježen i u *Galičkom evanđelju*, koje Voskresenski (1894) stavlja u prvu redakciju, ali je leksika ovog Evanđelje u navedenim primjerima očito inovirana s obzirom na to da kanonska čuvaju druge, starije izbore.

dok Mir., Div., Nik. тектонъ, Čajn. тектеоновъ, Vrut., Pripk. тектеоновъ, Sof., Hval., Mlet., Dobrm. текътоновъ prate kanonska Mar. i Zogr. тектонъ;

Iv. право право ^{16:23} Kop. kao Tr. i Vuk. право, Crk., Hil., Mr., Bd. право право, dok Div., Nik., Hval. i Vrut., Mlet. амнь, амнь (Sof. i Čajn. *def.*) i hrvatskoglagoljski Hrv., Vat.4, Nov., Roč. am(e)нь am(e)нь prate kanonska Mar. амнь амнь i Zogr. амнь, амнь, Ass. *def.*;

Iv. пета_{кб} ^{19:14} Kop. kao Vuk. петокъ, Crk., Hil_{1,2}, Rh., Mr., Bd. петъкъ, Ar., Db., Dl., Frol., Gf., Jur. патъкъ, isto u Iv. ^{19:31}, dok Mir. параскевъгн, Mlet. параскевъгнъ, Hval. параскевъгн, Nik. параскевъгн (Vrut., Sof., Dov. i Čajn. *def.*), zatim hrvatskoglagoljski Hrv. par'skaviê, Vat.4, Nov., Roč. paraskavjiê te bugarsko Trn. параскевъгнн kao Mar. параскевъгнн i Zogr. параскевъгн;

Iv. назнаменує ^{21:19} Kop. kao srpska Vuk., Mr., Bd. назнаменуоує i Db., Dl., Frol., Gf. назнаменуоуѣ, dok Mir., Hval., Mlet. клепле kao Mar. i Zogr. клепла, Čajn. i Vrut. *def.*

Navedenim primjerima koji potvrđuju inoviranost teksta Kop. evanđelja može se pridružiti cijeli spisak glagolskih oblika koji su zajednički Kop. i bugarskim, srpskim, ali i široj skupini istočnoslavenskih rukopisa. Nasuprot ovim mlađim izborima, druga bosanska evanđelja, zajedno sa hrvatskoglagoljskim, ponekad i sa srpskim, uglavnom čuvaju varijante koje imaju podršku u kanonskim evanđeljima. S Kop. evanđeljem nerijetko je saglasno evanđelje iz Mlet. zbornika, a ovi glagolski oblici gotovo uvijek imaju podršku u bugarskom Trn. i istočnoslavenskom Frol. evanđelju:

Mt. проснѣ ^{16:4} Kop. kao Trn., Frol. проснѣ i Crk. просѣтъ, dok Mir., Nik., Hval., Vrut., Pripk., Čajn., Mlet. нщѣтъ, ali i srpska Vuk., Hil., Rh., Bd. нщѣтъ slijede kanonska Mar. i Zogr. нщѣтъ, Ass. i Sav. *def.*;

Mt. падошѣ ^{17:6} Kop., Mlet. i Pripk. kao Ar., Cd., Dl., Frol., Gal., Jur., Kr. падошѣ, Trn. падошѣ, Hrv., Nov. padoše, dok Mir., Nik., Hval., Vrut. i Čajn. te Vat.4, Roč. padu imaju паду као Mar. i Ass. паѣ, Zogr. i Sav. *def.*;

Mt. прнстѣпнѣ ^{17:7} Kop. i Mlet. kao Trn., Dl., Frol., Jur. прнстѣпнѣ, dok Mir., Nik., Hval. прнстоуплѣ, Vrut. прѣстѣпалѣ, Čajn. прнстѣплѣ i hrvatskoglagoljski Hrv., Nov., Roč. pristupalѣ, Vat.4 pristupl' prate Ass. прнстѣплѣ, Mar. прнстѣплѣ, Zogr. i Sav. *def.*;

Mt. могошѣ ^{17:16} Kop. kao Ar., Cd., Dl., Frol., Gf., Gal., Jur., Kr., Ostr., Pg., Vuk. могошѣ, Trn. могошѣ, Mlet. възмогошѣ i Pripk. мошѣ, dok Hval. възмогоуѣ, Nik., Vrut., Čajn. възмогоу, a kanonska Mar. i Sav. могѣ, Ass. възмогоша, Zogr. *def.*;

Mt. погрѣзньѣть ^{18:6} Kop. i Mlet. kao Trn., Cd., Frol., Mir., Pg. погразньѣть, bosanska Pripk., Vrut. потопнѣть, Sof., Nik., Hval., Čajn. i srpska Vuk., Crk., Hil., Rh. i Mp. потопѣть prate Mar. i Zogr. потопѣть, Ass. i Sav. *def.*, dok hrvatskoglagojski misali Hrv., Vat.⁴, Nov., Roč. imaju potopil' se;

Mt. не прѣобиднѣть ^{18:10} Kop. kao Mir. i Vuk. прѣобиднѣть, bugarsko Trn. прѣобиднѣть, bosanska Sof. неро[дн]ѣть, Nik., Čajn., Hval. неродѣть, Vrut. нероднѣть i hrvatski Hrv., Nov., Roč. nerodite, Vat.⁴ neroděte prate Mar. нероднѣть, Zogr. нераднѣть, dok Mlet. ima не прѣзрнѣть;

Mt. прости ^{18:27} Kop. kao Ar., Frol. i Trn. прости, dok Nik., Hval., Vrut. zajedno sa hrvatskoglagojskim Hrv., Vat.⁴, Nov., Roč. pusti prate Mar. i Ass. поустн, *def.* Zogr., Div.

Ponekad se Kop. slaže sa Hval., dok ostala bosanska evanđelja zajedno sa hrvatskoglagojskim misalima i srpskim evanđeljima slijede bolje varijante iz kanonskih. Izbor u Mt. 18:34 imaju bugarsko Trnovsko i srpsko Vukanovo evanđelje.

Mt. разгнѣвав се ^{18:34} Kop. i Hval. разгнѣвавъ се као Trn. i Vuk. разгнѣвавъ се, ali i Cd., Frol., Gf., Pg., dok Nik., Vrut., Čajn., Pripk. (прогнѣвъ), Mlet., zatim hrvatskoglagojski misali Hrv. progněva, Vat.⁴, Nov., Roč. progněvav se te srpska Crk., Rh., Mp., Bd. прогнѣвавъ се slijede Mar., Zogr., Ass. прогнѣвавъ са i Sav. прогнѣевавъ са;

O snazi predloška koji pokazuje davna razilaženja i u srpskoj grupi svjedoči dobro stih Ivanova evanđelja:

ВЕДОШЕ ЖЕ **НСА** ОТЬ **КАНѢПѢ** ВЪ **ПРЕТОРЬ** **БѢ** ЖЕ ЗА ЮТРА Н ТН НЕ ВЪННДѸ ВЪ **СУДНЩЕ** ДА НЕ ОСКВРЪНЕТЬ СЕ НЪ ДА БДЕТЬ ПАСКУ ^{18:28}.

Dok bosanska evanđelja Nik., Hval. i Mlet. u oba slučaja imaju jednu varijantu прнтворѣ, kao i tekstovi hrvatskoglagojskih misala Hrv., Vat.⁴, Nov., Roč. прѣтворѣ (Ass. прѣторѣ, прѣторѣ, Zogr. прѣторѣ i прнтворѣ, Sav. прѣторѣ^{1,2}), pisar Kop. ima dvije, stariju i mlađu, a raspoređene tako da ilustriraju i udaljavanje među srpskim evanđeljima. U prvoj varijanti прѣторѣ Kop. ima kao Mir., Vuk. прѣторѣ i Hil. прѣторѣ, dok u drugoj суднще ima podršku samo u Vuk. соуднще te mlađem Rh., za razliku od Mir. i Hil. koja i na tom mjestu imaju прѣторѣ odnosno прѣторѣ. S druge strane, srpska evanđelja Crk., Mp. i Bd. u obje varijante imaju суднльннцоу као РНБ F.п.I.14. Da je riječ o predlošku koji je nekada bio blizak predlošku Vukanovog evanđelja – na koje se ponekad oslanja i Rh., za razliku od Mir.

прѣторъ i srpskih Crk., Mr., Bd. соуднлннцоу која slijede matricu Frol. – potvrđuje se ponovo u stihu Iv. 18:33. Iako je slaganje sa Vuk. evanđeljem u izboru ovih leksičkih varijanata nesporno, pitanje porijekla i distribucije dubleta прѣторъ – соуднще – сѹднлнннца teško je razjasniti. U tome ne pomaže ni Trn. evanđelje, ali se ni srpska se evanđelja ne ponašaju kao cjelina.

pretorъ ^{18:28} Kop. kao Vuk. прѣторъ, Mir. прѣторъ i Hil. прѣторъ, za razliku od Crk., Rh., Mr., Bd. koja imaju соуднлннцу;

sudište ^{18:28} Kop. kao Vuk. i Rh. соуднще, dok Mir. прѣторъ, Hil. прѣторъ, za razliku od Crk., Mr. i Bd. koja imaju соуднлннцоу;

sudište ^{18:33} Kop. kao Vuk. i Rh. соуднще, dok Mir. прѣторъ i Hil. прѣторъ, za razliku od Crk., Mr. i Bd. koji imaju соуднлннцу.

Da mlađi predložak iz kojeg prepisuje pisar Kop. pokazuje još dalja razilaženja i unutar srpske redakcije, pokazuju oni slučajevi u kojima se Kop. slaže sa nekim od tih rukopisa, ponekad i sa bugarskim Trn., ruskim Gal. i(li) Mstisl., dok nasuprot njima stoje ostala bosanska evanđelja koja slijede varijante iz kanonskih.

Mt. болѣзнь ^{4:23} Kop. kao srpska Vuk., Vat., Hil. i Gf. болѣзнь, dok Mir. єзю, Hval. єзюу, Div. єзоу, Nik., Mlet. єзх, Rh., Mr., Bd. єзю kao Zogr. ѡзѡ, Ass. ѡсѡ, Savv. ѡзѡ, *def.* Sof., Vrut., Čajp.

Mt. **ЧЕТВРЬТОВЛАСННЬ** ^{14:1} Kop. i Mlet. четврьтовластьннъ као Тр. четврьтовластьннъ, Mir., Hil., Mr. четворовластьць, Vuk. четвр'товластьць, Trn. четврьтовластьць, Frol. четверовластьць, dok Nik. тетрархъ, Hval. тетраx, Div., Vrut., Čajp. тетраxъ као Mar. i Zogr. тетрархъ;

Mk. разграбѣтъ ^{3:27} Kop. kao Mstisl., Trn., Gal., Rh. разграбѣти, dok Nik., Vrut. расхѣтитъ, Hval. расхѣтитъ, Div., Mlet., Pripk. te srpska Mir., Vuk., Crk., Hil., Bd. расхѣтити као Mar. расхѣтитъ i Zogr. расхѣтитъ, Ass. i Sav. *def.*;

Mk. вернгамн ^{5:3} Kop. i Čajp. kao bugarsko Trn., rusko Mstisl. вернгамн i srpska Rh., Mr., Bd. вернгами, dok bosanska Nik. ѡжемъ желѣзнѣмъ, Hval. оужемъ желызннмъ, Vrut. ѡжемъ желнзннмъ slično Mir. i Mar. желѣзномъ жжемъ;

Mk. мѣха ^{6:8} Kop. kao rusko Gal. i bugarsko Trn. мѣха te srpska Rh. i Mr. на мѣха, dok bosanska Sof., Čajp. пѣри, Nik. пѣри, Hval. пѣры, Vrut. спѣри као Mar. i Zogr. пѣры;

Iv. въпрашаѣте се ^{16:19} Kop. kao Rh. въпрашаѣте се i hrvatskoglagoljski Hrv., Vat.4, Nov., Roč. vprašati, dok Mir., Hval., Vrut. te srpska Vuk., Crk., Hil., Mp., Bd. imaju стѣзаѣте се.

Inovirani leksički izbori u Kop. rukopisu ponekad možda ukazuju na vezu njegovog teksta sa predloškom Hrvojevog misala. Naročito na ovu vezu upućuje pojava lekseme *govoru* na istom mjestu u evanđeoskom tekstu u kojem drugi uspoređivani rukopisi, i bosanski i hrvatskoglagoljski, čuvaju kanonski izbor *glagolju*.¹⁵¹ Premda je novi glagolski lik mogao doći iz organskog idioma, činjenica da se izuzev ovoga mjesta više nigdje ne pojavljuje u bosanskim evanđeljima, možda više govori u prilog pretpostavci da lik dolazi iz predloška. Ipak, treba u obzir uzeti činjenicu da je zamjena starocrvenoslavenske lekseme *glagolati* novim likom *govoriti* izrazita odlika Hrv. misala (Galić 2014: 145), pa nas podudaranje Hrv. i Kop. previše ne iznenađuje:

Iv. говорѣ ^{16:23} Kop. kao Hrv. govoru, dok Mir., Vrut. глѣю, Hval., Mlet. глѣю, hrvatskoglagoljski Vat.4, Nov., Roč. gl(ago)lju, srpski Vuk., Mp., Hil., Rh., Bd. глѣю kao Mar., Zogr. глѣѣ, Savv. глѣѣ, Div., Nik., Čajn. *def.*

Iako Kop. i Hrv. povezuju i neke druge inovacije poput čestih asigmatskih aorista,¹⁵² ipak ovo podudaranje u mlađim glagolskim oblicima ne bi trebalo navesti na zaključak da je Kop. rukopis bliži Hrv. tekstu u odnosu na druge hrvatskoglagoljske misale. Širom usporedbom njihovih tekstova jasno se uočava je Kop. evanđelje, uostalom kao i drugi predstavnici bosanske skupine, najbliži najstarijem hrvatskoglagoljskom misalu – Vatikanskom Borg. illirico 4, čija matica inače dobro čuva fond staroslavenskih riječi (Šimić 2000: 92). To dokazuju brojni primjeri u kojima je Hrv. leksički podmlađen, dok Vat.4 zajedno sa bosanskim čuva konzervativnije izbore prateći stanje u kanonskim rukopisima.

¹⁵¹ Glagolski lik *govoru* ne sadrži nijedan rukopis u kritičkom izdanju Alekseeva (1998: 75), ali je zato apsolutno dominantan kod Butka. Međutim, Kop. izuzev ovoga primjera uvijek ima *glagolati* i bolje se slaže s ostalim hrvatskoglagoljskim misalima Vat.4, Nov. i Roč.

¹⁵² Istraživanjem glagolskih oblika u Hrv. misalu J. Galić dolazi do zaključka da su forme asigmatskog aorista u povlačenju (2014: 100). Navodim samo ove reprezentativne primjere u kojima Kop. i Hrv. imaju novije sigmatske aoriste, dok bosanska evanđelja i drugi hrvatskoglagoljski misali bolje čuvaju asigmatske: Mt. 10:34 i 10:35 Kop. kao Hrv. pridoh' ^{1,2}, dok Vat.4, Nov., Roč. imaju prid' kao Mar. i Zogr. прѣдѣ ^{1,2}, *def.* Ass., Savv., Mt. 12:44 Kop. kao Hrv. izidoh', dok hrvatskoglagoljski Vat.4, Nov., Roč. izid' kao Mar. i Zogr. изѣдѣ; Lk. 15:9 Kop. kao Hrv. obrětohъ, dok hrvatskoglagoljski Vat.4, Nov., Roč. imaju obrět' kao Mar. i Zogr. обрѣтъ, *def.* Ass., Savv.; Iv. 10:10 Kop. kao Hrv. i Roč. pridoh', dok Vat.4, Nov. prid' kao Mar., Zogr., Ass. прѣдѣ. Usporedi stanje u bosanskim rukopisima u poglavlju o aoristu.

Razilaženja se uočavaju ne samo u izboru leksičkih dubleta i varijanti nego i u cijelim konstrukcijama.

Mt. *цѣлѹете други ваѣ* ^{5:47} Kop., Div., Hval. i Vat.⁴ *cěluete drugi vaše* kao Mar., Zogr., Ass. i Savv. *цѣлоуѣте друугы вашѧ*, dok Hrv., Nov., Roč. imaju – pozdravite bratiju v(a)šu, *def.* Div., Nik., Vrut., Čajn., *om.* Mlet.;

Mt. *прославеть се* ^{6:2} Kop., Div., Nik., Hval., Mlet. i Vat.⁴, Roč. *proslavet se* kao kanonska Mar., Zogr., Ass. i Savv. *прославать сѧ*, dok Hrv. i Nov. *hv(a)li priêli bi*, *def.* Čajn.;

Mk. *глаго̀но будѣтъ* ^{14:9} Kop., Div., Nik., Čajn., Hval. i Vat.⁴ *g(lagola)no budet'* kao Mar., Zogr. *глаго̀но бѣдѣтъ*, *om.* Roč., dok Hrv. i Nov. *prop(o)věst'* se, *def.* Ass. i Savv.

Tradiranosti teksta Kop. evanđelja i Vat.⁴ misala svjedoče brojni primjeri u kojima svi bosanski zajedno sa Vat.⁴, a često im se pridružuju Nov. i Roč., prate konzervativne izbore koji imaju podršku u kanonskim evanđeljima, dok u Hrv. dolaze drugi dubleti i varijante, a najčešće su rezultat utjecaja govornog idioma.

Mk. *възлѣжѣшнмѣ* ^{6:22} Kop., Div., Nik., Čajn., Hval. kao Vat.⁴ *vzležećem'*, Nov. *vzležećim'* prate Mar., Zogr. i Ass. *възлѣжѣшнмѣ*, dok Hrv. i Roč. imaju *sidećimѣ*, Savv. *def.*;

Mk. *болеѣе* ^{6:55} Kop., Div., Nik., Vrut., Pripk. Čajn., Hval. kao Vat.⁴, Nov., Roč. *boleće* slijede Mar. i Zogr. *болаѣѧ*, dok Hrv. *ležeće*, Ass. i Savv. *def.*;

Mk. *днѣлахѹ се* ^{7:37} Kop., Div., Nik., Čajn. kao Vat.⁴, Nov., Roč. *divlahu se* prate Mar., Zogr., Ass. i Savv. *днѣлаѣхѹ се*, Hrv. *čuĭahu se*, Hval. *проповѣдахоу*;

Mk. *мльѡ* ^{14:2} Kop., Div., Nik., Čajn., Hval. kao Vat.⁴, Nov., Roč. *ml'va* prate Mar. *мльѡ* i Zogr. *мльѡ*, dok Hrv. ima *metežъ*, Ass. i Savv. *def.*;

Mk. *сребрънни* ^{14:11} Kop., Div., Sof., Nik., Pripk., *сребро* Čajn., Hval. kao Vat.⁴ *srebr'niki*, Roč. *srebro* prate Mar. i Zogr. *сребрънниѣ*, dok Hrv. ima *pinezi*, Ass. i Savv. *def.*;

Lk. *снѣра* ^{1:15} Kop., Hval. *кнѣра* Nik., Čajn. kao *sikera* Vat.⁴, Nov., *sěkera* Roč. prate Mar. i Ass. *снѣра*, dok Hrv. *kisela*, Zogr. *творѣна кваса*, Savv., Div. *def.*;

Lk. *цѣлованне* ^{1:29} Kop., Nik., Vrut., Pripk., Čajn., Hval. kao Vat.⁴ *cělovanie* kao Mar., Zogr. i Ass. *цѣлованне*, Hrv., Nov., Roč. imaju *pozdravlenie*, Savv., Div. *def.*;

Lk. *глаго̀* ^{1:37} Kop., Nik., Čajn., Hval. kao Vat.⁴, Nov., Roč. *g(lago)lъ* slijede Mar., Zogr., Ass. i Savv. *глаго̀*, dok Hrv. ima *ričъ*, Savv., Div. *def.*;

Lk. *непѣщѹю* ^{7:43} Kop., Div., Nik., Čajn., Hval. kao Vat.⁴ *непѣщѹju* prate Mar., Zogr., Ass. i Savv. *непѣщѹѣ*, dok Hrv., Nov., Roč. imaju *m'nju*;

Iv. *начѣтакъ* ^{2:11} Kop., Div., Nik., Hval. kao Vat.⁴ *načetk'* prate Mar., Zogr. i Ass. *начѣтъѣ*, dok Hrv., Nov. i Roč. *prvo*, Savv., Čajn. *def.*;

Iv. годѣна^{4:6} Kop., Div., Nik., Hval. kao Vat.⁴, Nov., Roč. godina slijede Mar. i Ass. годѣна, dok Hrv. ima ura, Zogr. часъ, Savv., Čajn. *def.*

Inače, za bosansku grupu evanđelja i hrvatskoglegoljske tekstove može se reći da u znatnoj mjeri dijele leksiku iz arhaičnih, očito zajedničkih predložaka. Pored moravizama i ohridizama, to potvrđuje i očuvanje grecizama koji se pripisuju prvobitnom prijevodu.¹⁵³ Međutim, u nekim primjerima naziru se i neka davna razilaženja, gdje bosanska evanđelja čuvaju grecizme, dok hrvatskoglegoljski misali imaju slavenske varijante i bolje slijede Mar. i Zogr. evanđelje, a u Mt. 16:18 bosanska evanđelja bliža su Ass. (u Lk. 16:1 i 6 Ass. *def.*).

Mt. петрѣ^{16:18} Kop. kao Nik., Sof., Vrut., Hval. i Čajn. петрѣ slijede Ass. петрѣ, dok Mlet. i Pripk. te hrvatskoglegoljski Hrv., Vat.⁴, Nov., Roč. imaju kameně kao Mar. i Zogr. камене, Savv., Div. *def.*;

Lk. нконома^{16:1} Kop. kao Vrut. нконоба, Hval. оуконома, Nik., Čajn. уконома, Mlet. нконома, dok hrvatskoglegoljski Hrv., Vat.⁴, Nov., Roč. imaju pristavnika kao Mar. i Zogr. прнставъникъ, Ass., Savv., Div. *def.*;

Lk. вать^{16:6} Kop. kao bosanska Nik., Mlet. вать, Vrut. вътъ, Hval., Čajn. вътъ, dok hrvatskoglegoljski Hrv., Vat.⁴, Nov., Roč. imaju мѣръ kao Mar. i Zogr. imaju мѣръ, Ass., Savv., Div. *def.*;

Kada se sve navedeno uzme u obzir, temeljno pitanje analize leksike Kop. četveroevanđelja najprije se tiče odnosa ovog rukopisa prema ostalim bosanskim evanđeljima. Prema popisu leksičkih izbora zajedničkih bosanskom stablu koji je sačinila I. Grickat u okviru studije o Div. evanđelju (1961–1962: 279–280) sasvim je očito podudaranje Kop. evanđelja sa leksičkim varijantama svih ostalih pisara. Iznevjeravanje tih izbora rijetko ima oslonca u starijem stanju, poput Lk. подърнтѣ^{12:39}, u kojem Kop. ima podršku u Ass. evanđelju, dok ostala bosanska imaju varijantu iz Mar. evanđelja. Drugi primjeri udaljavanju Kop. od grupe imaju podršku u mlađem predlošku, a u gotovo svim primjerima Kop. je saglasno sa Čajn. i(li) Mlet. rukopisom, što samo govori o bliskosti neke od zajedničkih podloga.

Kop. Mt. златнцѣ^{22:19} kao Mlet. i srpska Vuk., Crk., Hil., Mr. златнцоу – ostala bosanska

¹⁵³ Usp. npr. listu u poglavlju o grecizmima u kojoj su bosanski rukopisi saglasni sa hrvatskoglegoljskim: Mt. мамонѣ^{6:24} Hrv. mamoni, Vat.⁴, Nov., Roč. мамонѣ; Mt. алавастарѣ^{26:7} Hrv., Nov., Roč. alvestru, Vat.⁴ alvastru; Lk. драгамъ^{15:8} Hrv., Vat.⁴, Nov., Roč. dragamъ; Iv. параклантъ^{16:7} Hrv., Vat.⁴, Nov., Roč. paraklitъ itd.

imaju (c)клезь;

Kop. Mt. въ солнло ^{26:23} kao Sof., Čajn. i Mlet. въ солнло – ostala bosanska imaju въ трнвлн;

Kop. Mt. бнвъ ^{27:26} kao Sof., Čajn., Pripk., Mlet. бнвъ – za razliku od ostalih bosanskih koja imaju тєпъ;

Kop. Mk. ловьца ^{1:17} kao Čajn. i Mlet. ловца – ostala bosanska imaju varijantu рыба̀ра;

Kop. Mk. въз^а ^{1:23} kao Čajn. i Mlet. възва – ostala bosanska imaju varijantu възоупн;

Kop. Lk. не нмъ еже положнѣн ^{11:6} – ostala bosanska не нма̀мъ (чесо) еже положоу;

Kop. Lk. подърнѣн ^{12:39} usamljeno (kao Ass.) – ostala bosanska подькопатн (kao Mar.).

Poređenje s ostalim bosanskim evanđeljima nameće još jedan važan zaključak o najstarijoj divergenciji unutar bosanskog stabla. Naime, o prastarom račvanju svjedoče brojni primjeri u kojima se Div., Nik., Kop., Mlet., Vrut. i Čajn. ponašaju kao cjelina, dok se Hval uobličava drukčije. Stoga mi se ne čine održivim promišljanje o tome da se Hval rijetko uobličava individualno te da najčešće prati Nik. evanđelje (Grickat 1961–1962: 283). Na osnovu detaljne usporedbe većeg broja varijanata nego što donosimo ovdje, prihvatljivije je tumačenje koje pretpostavlja vrlo staru divergenciju koja je odvojila Hvala od spomenute skupine. O tome uvjerljivo govore brojne leksičke varijante, interpolacije, ali i gramatički likovi¹⁵⁴ zajednički spomenutim rukopisima nasuprot izborima kod Hvala. Razlozi ovakvog udaljavanja Hvala često su rezultat utjecaja paralelnih mjesta.

Mt. ^{10:13} Div., Nik., Kop., Mlet., Vrut., Čajn. прндѣть – Hval. прѣбоудѣть;

Mt. ^{12:31} Div., Nik., Kop., Mlet., Vrut., Čajn. ѹлѣкомь – Hval. сном члѣвчскнмь (← Mk. ^{3:28});

Mt. ^{11:16} Div., Nik., Kop., Mlet., Vrut., Čajn. дѣтнщѣмь – Hval. отрочыщѣмь;

Mt. ^{19:24} Div., Sof., Nik., Kop., Mlet., Vrut., Čajn., Pripk. вельблѹ(ж)доу – Hval. камнлоу;

Mt. ^{21:19} Div., Sof., Nik., Kop., Mlet., Vrut., Čajn., Pripk. възьрѣ(въ) – Hval. вѣды (← Mk. ^{11:13});

Mt. ^{27:15} Div., Sof., Nik., Kop., Mlet., Čajn., Pripk. хотѣ(а)хоу – Hval. прошахоу;

Mk. ^{1:17} Div., Sof., Nik., Kop., Mlet., Čajn., Pripk. прндѣта – Hval. грѣдѣта;

Mk. ^{2:26} Div., Sof., Nik., Kop., Mlet., Čajn., Pripk. не достоѣше ѣстн – Hval. недостонно бы̄с
ѣсты нмь;

Mk. ^{6:38} Div., Sof., Nik., Kop., Mlet., Vrut., Čajn., Pripk. гла̄ – Hval. рѣс;

¹⁵⁴ Hval. češće upotrebljava *bystь*, dok ostali imaju *bě*. Usp. npr. u kritičkom aparatu Hval. zbornika Mt. ^{4:38} i Lk. ^{2:51}.

Mk. 7:36 Div., Sof., Nik., Kop., Mlet., Vrut., Čajn., Pripk. проповѣдахоу – Hval. днвлахоу се
(← Lk. 9:43);

Mk. 13:7 Div., Nik., Kop., Mlet., Vrut., Čajn. не оужасанте – Hval. не оубонте;

Lk. 3:2 Div., Nik., Kop., Vrut., Čajn., Mlet. гль – Hval. гльсь;

Lk. 4:5 Div., Nik., Kop., Vrut., Čajn., Mlet. въселенне – Hval. земьна;

Lk. 5:25 Div., Nik., Kop., Čajn., Mlet. оужась – Hval. страх;

Lk. 7:32 Div., Nik., Kop., Vrut., Čajn., Mlet. плакахомь – Hval. рндахомь;

Lk. 15:4 Div., Nik., Kop., Vrut., Čajn., Mlet. въ поустыны – Hval. на горах;

Lk. 20:19 Div., Nik., Kop., Vrut., Čajn., Mlet. людн – Hval. народа;

Iv. 2:22 Div., Nik., Kop., Mlet., Vrut. егда – Hval. када.

Međutim, Hvalu su ponekad pridružuje neki od rukopisa iz ove skupine, ali se i u tim slučajevima Div., Nik. i Kop., Mlet. i Čajn. i dalje ponašaju kao cjelina. Čini se da bi Vrut. evanđelje u nekoj od prapodloga moglo imati jače veze sa Hvalom, o čemu svjedoči njihovo suprotstavljanje grupi.

Mt. 26:69 Div. Nik., Kop., Čajn., Mlet. сѣдѣаше – Hval., Vrut. стоѣше,

Mk. 10:49 Div., Nik. Kop., Čajn., Mlet. дръзан – Hval., Vrut. оупван.

Ali, vezu sa Hvalom pokazuju također Mlet. i Čajn. u onim primjerima u kojima su protiv ostalih rukopisa.

Mt. 19:24 Div. Nik., Kop., Vrut., Čajn. бжне – Hval., Mlet. нѣсноє,

Mt. 8:28 Div., Nik., Kop., Mlet., Vrut. ѿ гробь 8:28 – Hval. ѿ жалы, Čajn. ѿ жалн.

O velikom broju predložaka koji su bili u opticaju svjedoče i primjeri još daljeg razmimoilaženja bosanskih rukopisa, ali se i u tim udaljavanjima pokazuje bliskost Div., Nik. i Kop. evanđelja, sa kojima ponekad idu Čajn. i Pripk.

Lk. 7:8 Div., Nik., Kop., Čajn. властелн – Hval., Pripk., Mlet. владнкою – Vrut. властню;

Mt. 11:17 Div., Nik., Kop., Pripk. свнрахомь, Vrut. свѣрахомь – Hval. сопѣхомь – Čajn., Mlet. пнскахомь.

Dakle, izrazita bliskost Div., Nik. i Kop. evanđelja nesumnjivo govori o davnom zajedničkom predlošku ovih rukopisa, s tim da Kop. sa Div. pokazuje još čvršću vezu. Pored nekih drugih podudarnosti koje mogu ukazivati na predložak – čuvanje velikog jusa na istom mjestu, te greške koje I. Grickat pripisuje grčkom jezičkom osjećanju, usp. u oba

rukopisa:¹⁵⁵ Mk. $\epsilon\tau\iota\ \gamma\eta\eta\tau\iota$ 9:25, Mt. $\gamma\eta\eta\lambda\eta\eta\tau\iota$ 11:2 – o oslanjanju na Div. vrlo uvjerljivo govore leksičke varijante u kojima se, kako to kaže I. Grickat, Div. izdvaja od svih ostalih bosanskih¹⁵⁶ (1961–1962: 282), ali je baš u tim slučajevima Kop. saglasno sa Divoševim.

Mk. 12:11 Div. i Kop. $\epsilon\sigma\tau\iota\ \delta\eta\upsilon\eta\alpha$ ~ ostali bosanski $\epsilon\sigma\tau\iota\ \delta\eta\upsilon\alpha\eta\epsilon$;

Lk. 11:24 Div. i Kop. $\beta\epsilon\zeta\upsilon\alpha\eta\alpha\ \mu\epsilon\tau\alpha$ ~ ostali bosanski $\beta\epsilon\zeta\delta\epsilon\eta\eta\alpha\epsilon$;

Lk. 9:6 Div. i Kop. $\upsilon\sigma\upsilon\delta\upsilon$ ~ ostali bosanski $\upsilon\sigma\upsilon\delta\epsilon$;

Lk. 14:12 Div. i Kop. $\gamma\upsilon\upsilon\alpha\sigma\eta\eta\epsilon$ ~ ostali bosanski $\upsilon\gamma\zeta\alpha\eta\eta\epsilon$.

Međutim, nekim od ovih primjera moguće je naći analogiju u rukopisima drugih slavenskih redakcija. Konstrukciju $\epsilon\sigma\tau\iota\ \delta\eta\upsilon\eta\alpha$ imaju ruska Gal. i Mstisl. evanđelje, a to samo svjedoči o pradavnim vezama između crkvenoslavenskih rukopisa svih redakcija. U Kop. rukopis ovakva varijanta mogla je doći iz predloška bliskog Div. evanđelju.

Pored brojnih izbora koji svjedoče o zajedničkom davnom ishodištu Kop., Div. i Nik., jedna klasa primjera nesumnjivo govori o jakoj vezi Kop. teksta sa Čajn. i Mlet. evanđeljem. Upravo u primjerima koji slijede ova se tri rukopisi ponašaju kao cjelina, s tim da im se ponekad pridružuje neki drugi rukopis iz bosanskog stabla. Leksička udaljavanja od ostatka grupe imaju dvojako porijeklo: jedno je iz kanonskih evanđelja, i u tim izborima stara razilaženja Mar., Zogr. i Ass. naslijeđena su i u bosanskoj grupi (npr. Mt. 24:47, Mk. 1:4), dok se u drugim leksičkim izborima udaljavaju od kanonskih slijedeći varijante koje podržavaju druge crkvenoslavenske tradicije.

Mt. $\mu\eta\gamma\alpha\gamma\iota$ 24:30 Kop., Čajn. i Mlet. kao Jur., Mir.₁, Hil.₁, Hil. 52, Bd., Crk., Trn. ($\mu\eta\gamma\alpha$), Frol., Pg. $\mu\eta\gamma\alpha\gamma\iota$, Vat.₄, Roč. $\mu\eta\gamma\alpha\gamma\iota$, za razliku od Div., Nik., Dan., Hval., Sof., Pripk., Dov. koja prate Zogr. $\upsilon\epsilon\lambda\eta\epsilon\mu$, dok Mar., Ass., Sav., Ostr., Vuk., Mir.₂, Hil.₂, Rh., Mp. imaju $\upsilon\epsilon\lambda\eta\epsilon\upsilon$, Hrv. i Nov. $\upsilon\epsilon\lambda\iota\epsilon\upsilon$ i $\upsilon\epsilon\lambda\iota\epsilon\upsilon\sigma\tau\iota\upsilon\epsilon$;

Mt. $\rho\alpha\delta\gamma\kappa\omicron\pi\alpha\tau\eta$ 24:43 Kop., Čajn., Mlet. i Dov. ($\rho\alpha\tau\kappa\omicron\pi\alpha\tau\eta$), Hrv., Vat.₄, Nov., Roč. $\rho\alpha\tau\kappa\omicron\pi\alpha\tau\eta$ kao Jur., Tr., Frol., Trn., Vuk., Hil., Mp., Crk. $\rho\alpha\delta\gamma\kappa\omicron\pi\alpha\tau\eta$, dok Mir., Sof. $\rho\alpha\delta\gamma\eta\tau\eta$, Div., Nik., Pripk., Hval., Dan. te srpska Crk.³, Rh., Bd. imaju $\rho\alpha\delta\gamma\eta\tau\eta$ kao Mar., Ass., Zogr. i Sav.;

Mt. $\pi\alpha\gamma\eta\eta\eta\epsilon$ 27:15 Kop., Čajn., Mlet., Hrv., Vat.₄, Nov., Roč. $\pi\alpha\gamma\eta\eta\eta\epsilon$ kao Jur., Trn., Hil. 52, Bd., Crk., Frol., Pg. $\pi\alpha\gamma\eta\eta\eta\epsilon$, dok Pripk. prati Mar., Zogr., Ass., Sav. i Mir. $\pi\alpha\gamma\eta$

¹⁵⁵ Ovdje nije važno da li su te greške nastale kao posljedica utjecaja grčkog jezika, nego je važno da se one prenose iz rukopisa u rukopis te mogu biti svjedočanstvo njihove bliskosti.

¹⁵⁶ I. Grickat, međutim, nije uspoređivala Kop. sa Div. evanđeljem.

вѣлнкъ, а Div., Nik., Dan., Hval., Sof. imaju дѣнь вѣлнкн, Dov. дѣны вѣлнкн;

Mt. оѡна црѣквѣна ^{27:51} Kop., Čajn. ѡѡна црѣквѣна, Mlet. ѡѡна црѣковна, Hrv., Vat.⁴, Nov., Roč. оѡна ср(ѣ)к(ѣ)вѣнаѣ као Trn. ѡѡна црковѣна, Crk., Hil.₁, Bd. ѡѡна црковѣна, Sav. оѡна црѣкѣна, Frol. оѡна, dok Jur. има заѡна, Rh., Mr. заѡна црковѣна, за разлику од Mir. катапѣзма црѣкѣнаѣ i bosanskih Pripk., Sof. катапѣзма црѣковна, Vrut. катапѣтазма црѣкавна, Hval. катыпѣзма црѣкавна, Nik. катапѣтъзма црѣкѣнаѣ, Dan. катапѣтъзма црѣкавъ, Div. катапѣтазма црѣкѣна, Dov. катѣзма црѣкѣнаѣ која прате канонска Mar. катапѣтазма црѣкѣнаѣ, Zogr. катапѣтазма црковѣнаѣ i Ass. катапѣтазма црковѣнаа;

Mt. ѡѡо ^{27:22} Kop., Čajn., Mlet., Vat.⁴, Nov., Roč. ubo као Trn., Čud., Frol., Jur., Crk., Hil.₂, Bd. ѡѡо, dok Mir., Div., Nik., Dan., Pripk., Sof., Hval., Dov., Mir., Vuk., Rh., Mr. slijede Mar., Zogr. i Ass. же, Hrv. jure;

Mt. зовѣтъ ^{27:47} Kop., Čajn., Mlet., Sof., Hrv., Vat.⁴, Nov., Roč. zovet' као Trn., Mir., Vuk., Crk., Rh., Mr., Bd., Hil.₁₃ прате Mar., Zogr. i Sav. зовѣтъ, dok Div., Nik., Dan., Hval., Pripk., Dov., Hil.₂ imaju глашаѣтъ као Ass. глашаѣтъ;

Mt. дрѣѣн ^{27:49} Kop., Čajn. i Mlet. дрѣѣн као Trn. дроугѣн, Mir., Crk., Hil.₃, Rh., Mr., Bd. прате Mar., Zogr. i Sav. дроугѣ, dok Div., Nik., Dan., Pripk., Hval. imaju нѣн као Ass. нѣн, за разлику од Sof. i Dov. ѣднѣн;

Mt. онѣ ^{28:17} Kop., Čajn. ѡтѣн, Mlet. нѣн као Crk., Rh., Mr., Bd. као Sav. онѣ, dok Mir., Div., Nik., Pripk., Vrut., Sof., Hval., Dov., Vuk., Hil., Trn. као Mar., Zogr. i Ass. ѡвѣ.

Mk. ѡтѣѣѣн(ѣ) ^{1:4} Kop., Čajn., Mlet. као Mar., Zogr. i Sav. ѡтѣѣѣн(ѣ), dok Mir., Nik., Sof., Dan., Pripk., Dov., Hval. прате Ass. ѡставѣнѣ;

Mk. вѣѣѣ ^{1:23} Kop., Čajn., Mlet. као Mar. i Zogr. вѣѣѣ, Ass. i Sav. *def.*, dok Div., Nik., Dan., Sof., Pripk. i Hval. imaju вѣѣѣн, Vrut. *def.*, Dov. *def.*;

Mk. бѣѣѣ ^{3:9} Kop., Čajn. Mlet. i Dan. као Trn., Crk., Hil., Rh., Mr., Bd., Konst. бѣѣѣ, за разлику од Mir., Div., Nik., Pripk., Vrut., Sof., Hval., Dov. која imaju ѣтъ као Mar. i Zogr. ѣтъ, Ass. i Sav. *def.*;

U nekim primjerima ovoj se grupi pridružuju Pripk. i Sof., ali ponekad i Dan. te Ev. iz Dov., dok su im suprotstavljeni Div., Nik. i Hval. Razilaženje Ass. ѡставѣнѣ – Mar. ѡтѣѣнѣ – Zogr. ѡтѣѣѣнѣ u Mt. 26:28 govori o kanonskoj divergenciji, koja bi se mogla pretpostaviti i za neke druge druge varijante poput onih u Mk. 1:17 i 6:13, ali je Ass. na tim mjestima *def.*

Mt. бѣѣѣ ^{27:26} Kop., Čajn., Mlet., Sof., Pripk. као Mar., Ass., Zogr., Sav. i Mir. imaju бѣѣѣ, dok Div., Nik., Dan. i Hval. imaju тѣѣ.

Mk. ловѣѣѣ ^{1:17} Kop., Čajn., Mlet., Sof., Pripk. imaju ловѣѣѣ као Mar. ловѣѣѣ i Zogr.

Мк. ѡлѣмъ ^{6:13} Кор., Čajн., Sof., Pripk., Dan. као Mar. олѣмъ i Zogr. олѡмъ, Ass. i Sav. def, dok Vrut., Div., Hval., Mlet., Nik. маслѡмъ као Mstisl. маслѣмъ i Konst. маслѡмъ, Gal. мастью;

I na kraju, kad se sve rečeno uzme u obzir, za leksiku Kop. evanđelja može se zaključiti sljedeće: čuvanje vrlo arhaičnog leksičkog sloja ima podršku u kanonskim evanđeljima, posebno u Ass. evanđelistaru, ali svakako i u ostalim bosanskim evanđeljima. Usporedba varijanata smješta ga unutar stabla veoma blizu Div. evanđelju, sa kojim dijeli dobar dio najstarije leksike. Mlađi sloj leksičkih izbora koje slijedi Kop. evanđelje ima podršku u nizu slavenskih rukopisa koji su pod utjecajem preslavske redakcije. Pored istočnoslavenskih Gal., Jur. i Mstisl., nove varijante imaju podršku i u bugarskom Trn. evanđelju iz 13. stoljeća. Ove varijante približavaju Kop. evanđelje Čajn., Pripk. i Ev. iz Dov., u kojima je evidentan utjecaj druge redakcije slavenskog prijevoda Evanđelja (T2). Međutim, tek će buduća istraživanja, zasnovana na detaljnijim analizama svakog pojedinačnog rukopisa, moći dublje rasvijetliti veze i razilaženja unutar bosanskog stabla.

VIII. IZ SINTAKSE

Sintaksički nivo bosanske skupine crkvenoslavenskih tekstova najslabije je proučen, pa ispitivanje Kopitarovog evanđelja, uostalom kao i kompletnog bosanskog stabla, na ovom nivou jezičke realizacije zahtijeva posebnu studiju. Međutim, zadani ciljevi istraživanja, u okviru kojih se ispituje jezik kodeksa na svim razinama u kontekstu posebnosti ove skupine tekstova, nametnuo je i osvrt na sintaksičke specifičnosti, te je u ovom poglavlju pažnja usmjerena na neke pojave kao što su red riječi, dvojina, zatim dativ apsolutni, slavenski genitiv, besprijedložni lokativ te supin i supinska rekcija. S obzirom na to da je tekst pisan crkvenoslavenskim jezikom, konzervativno stanje na nivou sintakse sasvim je očekivano, a usporedba sa kanonskim evanđeljima pokazala je ili vjerno slijeđenje sintakse kanonskih evanđelja ili odstupanja koja imaju analogiju u nekom od mlađih predložaka, uz iznimno rijetke inovacije iz organskog idioma pisara.

VIII. 1. Red riječi

Budući da su crkvenoslavenski redakcijski tekstovi zapravo prijepisi prijevoda s grčkog originala, red riječi ponajviše ovisi o predlošku. Na temelju usporedbe sa kanonskim evanđeljima, za Kop. evanđelje se u pogledu reda riječi može reći da i na ovom nivou realizacije dobro slijedi stanje zasnježeno u kanonu. Razilaženja unutar bosanskog stabla, kao što su pokazala i leksička proučavanja, objašnjavaju se uglavnom različitim matricama koje su im u osnovi. Mjesta ortotoničkih riječi ipak najčešće imaju analogiju u nekom od kanonskih evanđelja. Tako npr., kada se Kop. udaljava od Mar. evanđelja, gotovo uvijek ima podršku u Zogr. ili Ass. evanđelju.

Kop.	БН ЖЕ ТУ ВОДОНОСЬ КАМЕНЬ :5: ПО ОУНЩЕННЮ НЮДЬСКУ ЛЕЖЕЩЬ ВЪМѢЩАЩЕ СЕ ПО ДВѢМА НЛИ ТРЕМЬ МѢРАМЬ
Zogr.	БѢ ЖЕ ТОУ ВОДОНОСЬ КАМѢНЬ ШЕСТЬ · ПО ОЧНЩЕННЮ 'НЮДЬСКОУ ЛЕЖАЩЬ · ВЪМѢСТАЩЬ ПО ДВѢМА · ЛИ ТРЕМЬ МѢРАМЬ
Mar.	БѢ ЖЕ ТОУ ВОДОНОСЬ КАМѢНЬ ШЕСТЬ ЛЕЖАЩЬ · ПО ОЧНЩЕННЮ НЮДЕНСКОУ · ВЪМѢСТАЩЬ ПО ДВѢМА ЛИ ТРЕМЬ МѢРАМЬ

Ass. бѣ же тоу водоносѣ камѣнѣ шестѣ **лежащѣ** · по 'очнщенію нюдѣ'нскоу ·
вѣмѣстащѣ по двѣма лі по тремѣ мѣрамѣ

(Iv. 2:6)

Međutim, i mjesto klitičkih riječi uglavnom ima podršku u starijem stanju, nerijetko upravo u Zogr. evanđelju, za razliku od Mar. koje ponekad ima drukčiji red.

Kop. тако ꙗбо молнѣ **се вѣ ѿ**ѿѣ нашѣ нже єсн на нѣсѣхѣ да свѣтнѣ се нмѣ твоѣ

Zogr. тако оубо молнѣ **са вы** · ѿѣ нашѣ · іже єсн на небесехѣ да · стнѣ са іма твоѣ

Mar. тако оубо молнѣ **вы са** · ѿѣ нашѣ нже сн на нѣсѣхѣ да свѣ са нма твоѣ

(Mt. 6:9)

Položaj enklitike također može biti drukčiji od one u kanonskim, što najvjerovatnije dolazi iz nekog zajedničkog prapredloška, također starijeg, s obzirom na to da se većina bosanskih evanđelja često ponaša kao cjelina – Kop. kao Div., Nik., Vrut., Hval. i Čajn., dok Mar. i Zogr. imaju drukčiji red.

Kop. ослабнѹть на пѹтн єтерн бо ѿт нхѣ нз^аалече **прншли сѹть**

Div. ослабѣють на поутн · єтерн бо ѿ^а нхѣ нз^аалече **прншли сѹть**

Nik. ослабѣють на поутн єтерн бо ѿт нхѣ нздалече **прншли сѹть**

Vrut. єда како ослабнѹть на пѹтн дрѹзн бо нхѣ нздалече **прншли сѹть**

Hval. ослабыють на поутн єтеры бо ѿт нхѣ нздалече **прышлы соуть**

Čajn. ѿтслабѣють на пѹтн дрѹзн бо ѿт нхѣ нз^аалече **прншли сѹть**

Mar. дроузни бо ѿт нхѣ нздалече **схѣ прншьли**

Zogr. дроузнн бо нхѣ нз далече **схѣ прншьли**

(Mk. 8:3)

I za prisvojne zamjenice vrijedi načelo da uglavnom slijede red riječi iz kanonske sintakse. One mogu doći iza imenice, ali ima i primjera obrnutoga redoslijeda, što je također rezultat različitih prapodloga. U stihu Iv. 3:19 Kop. i bosanska Div., Nik., Hval. i Vrut. bolje prate Ass. evanđelje, dok je u Mar. zamjenica u postpoziciji.

Kop. н възлюбнше ѿлѣцѣ паѹѣ тмѹ неже лн свѣтъ бнше бо **дѣла нхѣ** зла

Div. н възлюбнше члѣцн пачѣ тмоу неже свѣтъ · быше бо **дѣла нхѣ** зла

Nik. н възлюбнше члѣцы пачѣ тмѹ неже лн свѣтъ быше бо **дѣло нхѣ** зла

Hval. н възлоубыше ѿлѣцы паѹѣ тмоу пачѣ неже лы свѣтъ бнше бо **дѣла нхѣ** зла

Vrut. н възлюбнше члѣцы пачѣ тмѹ неже лн свѣтъ быше бо **дѣла нхѣ** зла

Ass. н възлюбнша члѣцн пачѣ тмѣж неже свѣтъ · бѣша бо **дѣла нхѣ** зѣла

Mar. I ВЪЗЛЮБИША ЧЛВЦН ПАЧЕ ТЪМЖ НЕЖЕ СВѢТЬ · БѢША БО НХЪ ДѢЛА ЗЪЛА

(Iv. 3:19)

Čini se kako je red prisvojnih zamjenica u Kop. evanđelju nerijetko refleks stanja u Ass. evanđelju, s tim da se i ovdje mogu uočiti prastara razmimoilaženja u bosanskoj grupi; dok Kop. i Hval. imaju podršku u Ass. evanđelju, Div. Sof., Nik. i Čajn. slijede red riječi iz Mar. i Zogr. evanđelja.

Kop. г̃ласта ему г̃н да ѡтврѣзета се оу̃н наю

Hval. г̃ласта емоу да ѡтврѣзета се оу̃н наю

Ass. г̃ласте емоу г̃н · да ѡтврѣзете са очн наю

Div. г̃ласта емоу г̃н · да ѡтврѣзета се наю очн

Sof. г̃ласта̃ емоу г̃н да ѡтврѣзета се наю ѡ̃н

Nik. г̃ласта ему г̃н да ѡтврѣзета се наю ѡ̃н

Čajn. г̃ласта ему г̃н да ѡтврѣзета се наю ѡ̃н

Mar. г̃ласте емоу · г̃н · да ѡтврѣзете са наю очн

Zogr. г̃ласта емоу · г̃н да ѡтврѣзете са наю очн

(Mt. 20:33)

VIII. 2. Dvojina

Konzervativnost bosanske crkvenoslavenske pismenosti, odnosno vjerno slijeđenje knjiške tradicije potvrđuje se i u očuvanosti kategorije dvojine s obzirom na to da je u vrijeme pisanja bosanskih evanđelja dvojina kao kategorija ugrožena. Očito je da se arhaično jezičko stanje predložaka koje slijede bosanski pisari reflektira i u činjenici da su odstupanja od kanonskog stanja u pogledu upotrebe dvojine iznimno rijetka, ali i ona rijetka odstupanja gotovo uvijek imaju analogiju u nekom od starijih predložaka. Jedina značajna i sistemska inovacija u odnosu na kanonska evanđelja vidi se u upotrebi nastavka *-ta* umjesto *-te* za treće lice, s tim da je ova promjena zapravo morfološkog karaktera, a zahvatila je kompletnu bosansku grupu:

Mt. по немь наѡта дв̃а слѣпца зовуща н̃ г̃луца помнлхн нн нс̃е с̃нх̃ дв̃авь 9:27

Mt. она же пауе възупнста помнлхн нн с̃нх̃ дв̃авь 20:31

Mk. н̃ бѡѡта оба въ плѣть єдннх̃ тѣмь же юже нѡста дв̃а на плѣть єднна 10:8

Mk. н̃знѡста х̃уєннка н̃ прѡѡта въ градь н̃ обрѡста 14:16

Lk. **УЛВКА ДВА ВЪННДОСТА** ꙗ црѣкѣвъ помолнѣти се єдинъ парнѣн а другн мнтарь 18:10

Lk. **БНСТА** же сн друга нрѣдъ же н пнлатъ въ те днн съ собою прнжѣе бо **БѢСТА** вражѣоу нмѣща межаꙗ собою 23:12

IV. н **СЛНШАСТА** єго аба ꙗѣеннка глѣщѣ н по нсѣ **НАСТА** 1:37

IV. глѣхꙗ же ємꙗ како ти се **ѠТВРЪЗОСТА** оꙗн 9:10

Pod utjecajem množine može doći 2. l. s nastavkom *-te*, ali se i primjeri koji slijede bilježe u nekim drugim crkvenoslavenskim rukopisima, kao što su istočnoslavensko Frolovo (F.п.I.14) i bugarsko Orbeljsko evanđelje (прнндѣте, внднтѣ), dok oblik внднтѣ imaju i srpska evanđelja Crkolez, Raškohilandarsko, Mokropoljsko i Bogdanovo. U Kop. evanđelju vjerovatno je riječ o rezultatu utjecaja mlađeg predloška jer većina drugih bosanskih evanđelja bolje prate stanje u kanonskim.

- Kop. нѣсть зѣѣ въста бо ѣкоже рѣе **прнднтѣ** н **внднтѣ** мѣсто нѣже лежа **гѣ**
- Div. нѣѣ зѣѣ въста бо ѣкоже рече • **прнднта внднта** мѣсто • нѣже лежа **гѣ** •
- Sof. нѣсть зѣѣ въста бо ѣкоже рѣе прѣжѣе **прндѣта** н **вндѣта** мѣсто нѣже лежа **гѣ**
- Nik. нѣсть зѣѣ въста бо ѣкоже рече **прндѣта вндѣта** мѣсто нѣже лежа **гѣ нсѣ**
- Hval. нѣѣ зѣѣ въста бо ѣкоже рѣе **прѣдѣта вѣдыта** мѣсто нѣже лежа **гѣ**
- Čajp. нѣѣ зѣѣ въста бо ѣкоже рече **прндѣта** н **вндѣта** мѣсто нѣже лежае **гѣ**
- Mar. нѣсть сѣде въста бо ѣкоже рече. **прндѣта внднта** мѣсто. идеже лежа **хѣ**.
- Zogr. нѣсть сѣде • въста бо • ѣкоже рече • **прндѣта внднта** мѣсто • идеже лежа **хѣ**.
- Ass. нѣсть сѣде • въста бо ѣкоже рече • **прндѣта** н **вндѣта** мѣсто • нѣже лежа **гѣ** •
- Sav. нѣсть сѣде • въста бо • ѣкоже рече • **прндѣта** да **внднта** мѣсто • нѣже лежа **гѣ**.
- (Mt. 28:6)

Iznimno rijetko, kao npr. u stihu Mt. 28:5, bilježe se primjeri u kojima je umjesto dvojine u kanonskim evanđeljima Mar. i Zogr. u Kop. rukopisu došla množina. Međutim, i ova konstrukcija u Kop. evanđelju očito ima podršku u predlošku budući da se javlja u nekim drugim starijim rukopisima, kao npr. u Karpinskom evanđelju. U tim rijetkim primjerima Kop. evanđelje suprotstavljeno je drugim bosanskim evanđeljima koja bolje slijede stanje u kanonskim.

- Kop. Ѡтвѣщавъ же анѣлъ рѣе **женамъ не бонте се вн вѣмъ** бо ѣко нсѣ распетаго нщете
- Karp. Ѡтвѣщавъ же аглъ рѣе **женамъ** • **не бонте са вы** • вѣмъ бо ѣкоже нсѣ пропатааго нщете

- Div.¹⁵⁷ ѿтвѣщавъ же анѣль рече **ЖЕНАМА • НЕ БОИТА СЕ ВЫ •** вѣмъ бо ѣко нса пропетаго нщета •
- Sof. ѿтвѣщавъ же анѣль рече **ЖЕНАМА НЕ БОИТА СЕ ВН** вѣмъ бо нса нщета
- Nik. ѿтвѣщавъ же анѣль рече **ЖЕНАМА НЕ БОИТА СЕ ВЫ** вѣмъ бо нса пропетаго нщета
- Hval. ѿтвѣщавъ же анѣль рече **ЖЕНАМА НЕ БОИТА СЕ ВЫ** вѣмъ бо ѣко нса пропетаго нщета
- Čajn. ѿтвѣщавъ же анѣль рече **ЖЕНАМА НЕ БОИТА СЕ ВЫ** вѣмъ бо ѣко нса нщета пропетаго
- Mar. отъвѣщавъ же анѣль рече **ЖЕНАМА. НЕ БОИТА ВЫ СЛ.** вѣмъ бо ѣко нса пропетаго нщета
- Zogr. отъвѣщавъ же анѣль рече **ЖЕНАМА • НЕ БОИТА ВЫ СЛ.** вѣмъ бо ѣко нса пропетаго нщета •
- Sav. отъвѣщавъ же • аггль **рече ЖЕНАМА • НЕ БОИТА ВЫ СЛ.** вѣмъ яко нса нщета распетаго •
- (Mt. 28:5)

Podršku predložka vrlo vjerovatno ima i primjer upotrebe množine u stihu Lk. 6:1 u Kop., Nik. i Čajn. evanđelju, umjesto dvojine u Vrut. i Hval. i kanonskim evanđeljima. U ovom stihu rusko Ostromirovo evanđelje također ima množinu – ржкамн свонмн. Zbog toga mi se čini da ovakvi primjeri više govore o prastarim divergencijama nego što su rezultat utjecaja pisareva idioma.

- Kop. н вѣстрѣзаху ученици его класи н бдѣху стирающе **рукамн**
- Nik. н вѣстрѣгаху ученици его класи н бдѣху стирающе **роукамн**
- Čajn. н вѣстрѣзаху ученици его класи н бдѣху стирающе **рукамн**
- Vrut. н вѣстрѣзаху ученици его класи н бдѣху стирающе **рукама**
- Hval. н вѣстрѣгаху оученици его класи н бдѣху стирающе **роукама**
- Mar. н вѣстрѣзааху оученици его класи. ꙗко бдѣху стирающе **ржкама**
- Zogr. ꙗко вѣстрѣзааху оученици его класи. ꙗко бдѣху стирающе **ржкама •**
- Ass. н вѣстрѣзааху оученици его класи • ꙗко бдѣху стирающе **ржкама •**
- (Lk. 6:1)

Ponekad narušena kongruencija participa odnosno svođenje aktivnoga participa preterita na -e, kao rezultat gubljenja osjećaja za ove konstrukcije, može pratiti i narušavanje dvojine.

Mt. н скоро **шаше** рцнте ученикомъ его ѣко вѣста ѿ мрътвнхъ н вараеть вн въ галелѣи н ту его **узрнте** н се рнхъ вамъ ^{28:7}.

¹⁵⁷ Pojava ovakve konstrukcije u Div. evanđelju navela je I. Grickat na zaključak da pisar gubi osjećaj za dvojину (1961–1962: 265). Međutim, prihvatljivije je tumačenje koje ovaj primjer objašnjava utjecajem podloge.

VIII. 3. Sintaksa padeža

I u okviru sintakse padeža za bosansku grupu evanđelja može se reći da izuzetno dobro slijedi kanonsko stanje,¹⁵⁸ a rijetka odstupanja najčešće imaju podršku u predlošku. Ovdje ćemo se osvrnuti na samo neke reprezentativne pojave u kojima se bilježe primjeri razilaženja unutar bosanskog stabla – *genitiv negacije* odnosno *slavenski genitiv*, zatim *dativ apsolutni* i *besprijedložni lokativ*.

VIII. 3. 1. Slavenski genitiv

Čuvanje slavenskoga genitiva ili genitiva negacije u bosanskim crkvenoslavenskim tekstovima rezultat je općeg slijeđenja konzervativnijeg jezičkog stanja bliskog kanonskim evanđeljima. U Kop. rukopisu slavenski se genitiv bilježi na mjestima u kojima ga uglavnom imaju i drugi predstavnici bosanske grupe.

Mt. ЪКО НЕ ВѢСТЕ **ДНЕ** НИ **УСА** ВЪ НѢЖЕ СѢНЬ УЛОВѢСКИ ПРИДЕТЬ ^{25:13}, **Н** ГЛА ПЕТРОВѢ ТАКО ЛИ НЕ МОГОСТЕ **ЕДНОГО УАСА** БѢТИ СЪ МНОЮ ^{26:40}, IV. Н НЕ ДОСТОИТЬ ТЕБѢ ВЪЗЕТИ **ОДРА СВОЕГО** ^{5:10}, ЪКО НЕ ЗНАЮТЬ **ТУЖАЕГО ГЛАСА** ^{10:5}.

Zamjena genitiva negacije akuzativom unutar bosanskoga stabla nije tako česta pojava. U stihu Lk. 14:26 Kop. evanđelje zajedno sa Div., Nik., Hval. i Čajn. prati starije stanje, čuvajući genitiv kao kanonska evanđelja Mar., Ass. i Zogr., dok se u Vrut. bilježi primjer zamjene ovoga genitiva akuzativom.

Kop.	Н НЕ ВЪЗНАВНАДНТЬ ОЦА СВОЕГО Н МАТЕРЕ Н ЖЕНН Н ЧЕДЬ
Div.	Н НЕ ВЪЗЪНЕНАВНАДНТЬ ОЦА СВОЕГО • Н МТЕРЕ Н ЖЕНЫ Н ЧЕДЬ
Nik.	Н НЕ ВЪЗЪНЕНАВНАТЬ ОЦА СВОЕГО Н МТЕРЕ Н ЖЕНЫ Н ЧЕДЬ
Vrut.	Н НЕ ВЪЗНЕНАВНАДНТЬ ОЦА СВОЕГО Н МАТЕРЕ Н ЖЕНУ Н ЧЕДЬ
Hval.	Н НЕ ВЪЗНЕНАВНАТЬ ОЦА СВОЕГО Н МАТЕРЕ Н ЖЕНН Н ЧЕДЬ
Čajn.	Н НЕ ВЪЗНЕНАВНАТЬ ОЦА СВОЕГО Н МАТЕРЕ Н ЖЕНЫ Н ЧЕДЬ

(Lk. 14:26)

¹⁵⁸ Sintagme s genitivom, komparativne konstrukcije s genitivom, zatim dativ s prijedlozima te posesivni dativ ispitala je V. Jerković u studiji o Čajn. evanđelju. Rezultati tih analiza pokazali su vjerno slijeđenje kanonske sintakse. Stanje u Kop. gotovo je identično sa stanjem u Čajn., odnosno s kanonskim evanđeljima. Usp. o tome više u Jerković (1975: 179–180).

VIII. 3. 2. *Dativ apsolutni*

Konstrukcija dativa apsolutnog, koji u slavenskom prijevodu Evanđelja dolazi na mjestu grčkoga genitiva apsolutnog i participske konstrukcije u dativu, te predstavlja sintaktički grecizam (Skupskij 1993: 58), u bosanskim evanđeljima nije bila predmetom detaljnije analize, premda je očuvanje ove kanonske konstrukcije važna osobine bosanske skupine crkvenoslavenskih tekstova. Na temelju ispitivanja teksta Čajn. evanđelja – koje se čak ne može smatrati reprezentativnim budući da je kodeks pisalo nekoliko pisara, a neki od predložaka zasigurno ne pripadaju bosanskoj školi – ustanovljeno je da se ova konstrukcija dobro čuva na mjestima na kojima je imaju i kanonska evanđelja (Jerković 1975: 182).¹⁵⁹ Na osnovu toga bi trebalo pretpostaviti njeno očuvanje i u kompletnoj bosanskoj grupi, pa i u Kop. evanđelju, što doista potvrđuje i naša analiza.

Mt. еще же ему гл҃ущу се облакъ свѣтъль въснѣ 17:5, **н**сходещу ему ѿ ернхона 20:29, и не обрѣтуше **многнѣ** лъжнвнѣ сѣдѣтелѣмъ прнступльшнѣ 26:60, **сѣдещу** же ему на сѹднщн 27:19; Mk. **н** въшѣшѹ ему въ домъ 9:28, **н абнѣ еще ему гл҃ущу прнде нюда** 14:43; Lk. **бн же нележащѹ ему народѹ** 5:1, въсходещнѣмъ нмъ въ ерслѣмъ 2:42, **бн же наущнѣмъ нмъ по пѹти** рѹе етерѣ к нему 9:57; Iv. море же вѣтрѹ велню дншущѹ вѣстаѣше 6:18, **се** же рекъшѹ ему 18:22.

Čuvanje dativa apsolutnog u Kop. evanđelju bilježi se ponekad i tamo gdje je u drugim bosanskim evanđeljima poput Div., Sof., Nik., Čajn. i Hval. ova konstrukcija razriješena, dok stanje u Kop. ima podršku u kanonskim Mar. i Zogr. evanđelju.

- Kop. **н** бн **мноходещѹ нсѹ** въ сѹботн скрозѣ сѣаннѣ и начеше ученици его пѹтъ творити вѣстрѣгающе класне
- Div. **н** бѣы **мноходити емоу** бѣ соуботы скрозѣ сѣѣннѣ • и начеше • оученици его поутѣ творити • вѣстрѣгающе класы
- Sof. **н** бѣы **мноходити емоу** въ соуботоу скрозѣ сѣѣннѣ и начеше ученици его поутѣ творити вѣстрѣгающе класне ѣстн
- Nik. **н** бѣы **мноходити ему** въ соуботн скрозѣ снѣннѣ и начеше ученици его поутѣ творити вѣстрѣгающе класн
- Čajn. и бысть **мноходити ему** въ сѹботѹ скрозѣ сѣаннѣ-а и начеше ученици его пѹтъ творити вѣстрѣгающе класне
- Hval. **н** бѣы **емоу мноходити** въ сѹботоу скрозы снѣннѣ и начеше оученицы его поутѣ творити вѣстрѣгающе класые

¹⁵⁹ V. Jerković ovaj zaključak zasniva na usporedbi Čajn. sa Mar. evanđeljem.

Дов. **Н** БЫ МНМО ХОАНТИ ЕМУ ВЪ СОУБОТУ СКРОЗН СНѢННѢ Н НАУЕШЕ УЧЕНИЦИ ЕГО ПОУТЬ
ТВОРНТИ ВЪСТРѢГАЮЩЕ КЛАСНЕ

(Mk. 2:23)

VIII. 3. 3. *Besprijedložni lokativ*

Upotreba besprijedložnog lokativa smatra se arhaičnom pojavom još u kanonskim evanđeljima, pa opstanak ovog oblika u bosanskim crkvenim tekstovima iz 14. i 15. dodatno potvrđuje konzervativnost ove pisarske tradicije te se može smatrati i njenom važnom odlikom.¹⁶⁰ Konstrukcije s besprijedložnim lokativom u Kop. evanđelju mogu imati značenje mjesta i vremena:

Mt. ЕДНОМУ ОУ ЖИТЕЛЬ **СТРАНН** ТОН ^{15:15}; **МОЛНТЕ** ЖЕ СЕ ДА НЕ БУДЕТЬ БѢЖСТВО ВАШЕ **ЗНМН**
НИ У СУБОТУ ^{24:20}; Mk. КОГА **Г** ДОМУ ПРИДЕТЬ **ВЕУЕРЬ** ЛН НЛН **ПОЛОНОЩН** НЛН У
ПѢТЕЛЬГЛАШЕННЕ НЛН **ЮТРО** ^{13:35}; Lk. ИДЕТЬ К НЕМУ **ПОЛОНОЩН** ^{11:5}, а ЮТРН У ПЕЩЬ
ВЪМѢТАЕМУ ^{12:28}.

Kao i u Čajn. evanđelju (Jerković 1975: 183), lokativ bez prijedloga javlja se uz glagole *prikosnuti, pristaviti, přesěděti*:

Mt. ПРИКОСНУ СЕ ВЪСКРНЛН РИЗН ЕГО ^{9:20}, ТОГАА КОСНУ СЕ ОУНЮ НМА ^{9:29}, ПРИКОСНУ СЕ ОУНЮ
НМА ^{20:34}, Н ПРИСТАВНТЬ МНѢ ^{26:53}; Mk. ПРИКОСНУ СЕ РИЗѢ ЕГО ^{5:27}, ПРИКОСНУ СЕ МНѢ ^{5:31},
ПРИСНДЕТЬ МНН ^{8:2}, Lk. КОСНУВН СЕ МНѢ ^{8:45}, ПРИКОСНУ СЕ МНѢ ^{8:46}, НЕ ПРИКАСАЕТЕ СЕ
БРѢМЕНѢХЪ ^{11:46}.

Međutim, uz glagol *diviti se* u Kop. evanđelju dolazi prijedlog, kao u Hval., Vrut. i Pripk., dok se besprijedložni lokativ javlja u Čajn. evanđelju:

Lk. Н ДНВНШЕ СЕ О ОУТВѢТЬ ЕГО ^{20:26} (Hval. Н ВСЫ ДЫВНШЕ СЕ О ОТВѢТЫ ЕГО, Vrut. Н ДѢВЛАШЕ
СЕ О ОУТВѢТН ЕГО, Pripk. ДНВЛШЕ СЕ О ОУТВѢТѢ, Čajn. Н ДНВНШЕ СЕ ОУТВѢТѢ ЕГО).

VIII. 4. *Supin i supinska rekcija*

Čuvanje supina u Kop. evanđelju iznimno je rijetko. S obzirom na to da je tendencija

¹⁶⁰ Besprijedložni lokativ rijetka je pojava i u hrvatskoj redakciji crkvenoslavenskog jezika. Vidi o tome kod Reinharta u *Gramatici hrvatskog crvenoslavenskog jezika* (2014: 334). Međutim, zanimljivo je da se besprijedložni lokativ javlja u Brevijaru Vida Omišljanina: *da ne grēsêh' shodite se* 111b i *iže imatъ čestъ vskr'senii prъvêem'* 280b (Mihaljević 1997: 123), za čiji je tekst utvrđeno da ima veze sa bosanskom pisanom tradicijom.

zamjene supina infinitivom prisutna još u kanonskim evanđeljima, sasvim je očekivana rijetka pojava ove kategorije u tekstu iz 14. stoljeća. Uglavnom na istim mjestima u kojima supin čuvaju i drugi pisari bosanskih evanđelja, nalazimo ga i u Kop. evanđelju, dok je Čajn. evanđelje otišlo dalje apsolutnim gubljenjem ove kategorije.

Mt. а проуи глаху оставите да виднмъ аще придеѣтѣ нлнѣ н спѣѣтъ его друзи же приеъмъ копне прободѣ ему ребра нзнде вода н кровь ^{27:49} (Div., Nik., Hval. спѣѣтъ, Vrut., Čajn., Sof. спѣѣтн); Mk. текъ едннъ наплънн губу ѡцѣа н възънъ на трѣсть напаѣше его глѣ не дѣнте видѣмъаще придеѣтѣ нлнѣ **сѣнѣтъ** его ^{15:36} (Div., Nik. снѣтъ, Vrut. спсѣтъ, Hval. сннѣтъ, Čajn. снѣтн); Lk. **н**знде сѣн **сѣтъ** сѣмене своего н егѣа сѣааше ово паде при пѣтн н попрапо бѣ н птнѣ небесне позобаше ^{8:5} (Nik. сѣать, Hval. сѣтъ, Vrut. **снѣтн**).

Međutim, supin je u Kop. evanđelju ipak najčešće zamijenjen infinitivom:

Mt. муунтн насъ ^{8:29}, наѣтн дѣлателе ^{20:1}; Mk. пришь еси погубити насъ ^{1:24}, **нзнде сѣати** ^{4:3}, да не възвратитѣ се възпетѣ възетн рнзи свое ^{13:16}, Lk. приду же н мнѣрне кръстити се ^{3:12}, нже приду послуша его н цѣлнѣ се ѡт недугъ своихъ ^{6:17}, вѣнде вѣтати ^{19:7}.

Supinska dopuna uglavnom dolazi u genitivu, što je u skladu s njegovom iskonskom rekcijom, za razliku od akuzativa koji dolazi kao rezultat zamjene supina infinitivom. Kopitarovo evanđelje ponekad bolje od drugih bosanskih slijedi kanonska, poput primjera u stihu Mt. 28:1, gdje je supin zamijenjen infinitivom, ali je dopuna ostala u genitivu, dok druga bosanska evanđelja imaju akuzativ.

Mt. **вѣшѣ** же црѣ виднѣтн **узлижещнхъ** ^{22:11} (Čajn. възлежѣще, Nik., Sof., Hval., Vrut. възлежѣщнхъ); Mt. приде марнѣ магѣалннн н другаѣ марнѣ виднѣтн **гроба** ^{28:1} (Nik., Hval. Čajn., Sof. гробъ); Lk. **н** бѣ егѣа вѣнде въ домъ етера кнеза фарисѣнска въ суботу ѣстн **хлѣба** ^{14:1} (Div. хлѣба, Hval. хлѣбъ, Vrut. хлѣбн, Čajn. хлѣбн).

IX. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Kopitarovo četveroevanđelje predstavlja jedan od tridesetak sačuvanih tekstova bosanske crkvenoslavenske pismenosti. Rukopis je nastao u drugoj polovini 14. stoljeća u okrilju Crkve bosanske, a filološko ispitivanje ovog relativno dobro očuvanoga kodeksa nametnulo se kao zadatak istraživanja čiji su rezultati trebali ponuditi najvažnija saznanja o kodeksu i procesu uređivanja njegova teksta, na svim razinama realizacije, potom o mjestu ovog rukopisa u odnosu na staroslavenske kanonske ali i kodekse bosanske skupine.

Slavistička nauka ovaj kodeks upoznala je veoma davno; prve podatke o rukopisu dao je ruski slavist G. A. Voskresenski (1182: 41–43), potom V. Jagić (1899), ali će se tek J. Šidak u radu “Kopitarovo bosansko evanđelje u sklopu pitanja ‘Crkve bosanske’” (1955) posvetiti ovom važnom bosanskom evanđelju ponudivši dosad najdragocjenija paleografska i grafijska zapažanja. Uglavnom na temelju Šidakovih zaključaka o ovom četveroevanđelju pisala je H. Kuna (2008: 103–106), ali i drugi autori.

Današnji izgled rukopisa Kopitarovog evanđelja ne odgovara u potpunosti prvobitnom stanju. Neke promjene koju su išle na štetu kodeksa učinio je zub vremena, dok su druge rezultat ljudskih ruku. Početak i kraj knjige nije stradao mnogo, barem ne kao što je to slučaj sa većinom bosanskih crkvenih rukopisa, ali se ne može sa sigurnošću utvrditi da li je to učinilo vrijeme, što se nerijetko dešava starim knjigama budući da su to dijelovi kodeksa koji su i najosjetljiviji, ili je to djelo ljudskih ruku.

Osim toga, u kodeksu nije preživio kolofon, pa o naručiocu knjige, imenu pisara, kao i tačnom vremenu nastanka kodeksa nemamo sačuvanih podataka. To, naravno, onemogućava izvođenje zaključaka i o najstarijoj sudbini knjige. Nekoliko bilješki iz mlađeg razdoblja – **пѣтрѹ н павлѹ і сѣ же пѣтрѹ н павлѹ њ на ђсѣненіе цркве** (34a) – poslužile su kao osnova pretpostavci da se rukopis nalazio u Manastiru svetog Petra i Pavla u Bijelom Polju na Limu, i to još prije kraja 15. stoljeća. Međutim, bilješka koja se našla na toj stranici predstavlja liturgijsku oznaku za parabolu o građenju crkve, a nju nalazimo i u nekim drugim rukopisima, npr. u kanonskom Marijanskom evanđelju, što, barem na osnovu ove

marginalije, u potpunosti relativizira Šidakovu pretpostavku. Ni novija sudbina rukopisa nije sasvim poznata, premda se pretpostavlja da je Bartolomeju Kopitaru ovaj rukopis poklonio Vuk S. Karadžić. Kao što je poznato, godinu nakon Kopitarove smrti, 1845. godine, rukopis je otkupila austrijska vlada i poklonila ga Biblioteci Ljubljanskog liceja koja se danas naziva Narodna i univerzitetska knjižnica (NUK).

Inače, tekst kodeksa sačuvan je gotovo u cijelosti, s tim da od prvobitnog kodeksa nedostaju sljedeći listovi: početak koji je sadržavao popis glava Ev. po Mateju i predstavu evanđeliste, dva lista Matejeva evanđelja (3:6–4:20), druga stranica popisa glava Ev. po Marku i predstava evanđeliste (65/1 i 65/2), list Ivanova evanđelja (8:14–8:31) i list kolofona. Za listove na kojima su došle iluminacije, sa kojima su stradali i popisi glava, može se pretpostaviti razlog zbog kojeg nisu sačuvani jer su takve pojave zasvjedočene i u drugim kodeksima Crkve bosanske; naime, novim vlasnicima najvjerovatnije nisu odgovarale pojedine likovne predstave, dok je kolofon, koji je svjedočio o prvom vlasniku, bio nepotreban. Ipak, mnogi ukrasi sačuvani su u rukopisu te se za Kopitarovo evanđelje može reći da pripada grupi relativno bogato iluminiranih rukopisa. Istina, likovna vrijednost ovoga kodeksa ipak nešto zaostaje u odnosu na Nikoljsko evanđelje, Hvalov i Mletački zbornik. Neki ukrasi podražavaju veoma stare uzore iz 12. vijeka, a takav zaključak zasniva se na sličnostima pojedinih inicijala s onima iz Miroslavljeva evanđelistara, ali izrazita sličnost nekih iluminacija povezuje ukras Kop. rukopisa sa Vrutočkim evanđeljem te Giljferdingovim apostolom 14.

Od kodikoloških podataka važni su sljedeći: format Kop. evanđelja je prepoznatljiva mala osmina čije su dimenzije 19 x 12,5 cm. Kodeks danas čini 242 lista od kojih je deset praznih. Pergamentnih listova je 226 i oni pripadaju prvobitnom kodeksu, dok je ostatak, na kojem se nalazi mjesecoslov, pisan na papiru. Pergamena je dobro očuvana, a vjerovatno je bila bez značajnih oštećenja i u vrijeme pisanja kodeksa jer nema velikih lakuna. Manje lakune evidentiraju se uglavnom na početku i na kraju kodeksa, te s obzirom na to da zahvataju ponekad i slova, sa velikom sigurnošću se može utvrditi da su rezultat kasnijih oštećenja.

Od svih sačuvanih bosanskih crkvenih tekstova Kop. evanđelje pretrpjelo je najviše reparacija. Kompletan kodeks u potpunosti je prilagođen liturgijskom obredu srpske

pravoslavne crkve, što je podrazumijevalo, osim spomenutih trganja iluminiranih listova koji su novim vlasnicima bili neupotrebljivi, struganje Amonijevih glava i Euzebijevih kanona. To je urađeno tako vješto da se na najvećem broju stranica uopće ne vide tragovi ove stare podjele teksta, na nekim se vide samo obrisi, dok se samo na rijetkim mjestima sačuvala ova podjela (v. 70a, 71b, 72b i 129b). Struganje Euzebijevih kanona nalazimo i u Nikoljskom evanđelju, ali samo na početku rukopisa.

Međutim, o tome da je ova stara podjela teksta, koja funkcioniра za potrebe harmonije evanđelja, bila izuzetno važna i pisaru Kop. evanđelja, svjedoče utjecaji paralelnih mjesta koji rezultiraju pojavom leksičkih izbora i konstrukcija koji ne pripadaju stihu u kojem se nalaze, a ovakve zabune najvjerovatnije dolaze kada pisar uspoređuje sinoptička mjesta: npr. u stihovima Mt. 12:47 i Lk. 8:20 konstrukcija *вѣдѣти те хотѣти* iz Lk. prodrila je u Mt. evanđelje, a neka podudaranja imaju oslonca u predlošku: u Mt. 14:6 Kop. je blisko Mir. evanđelju – *родѣствоу же творѣмю нродову*, dok u stihu Lk. 11:36 Kop. kao sva bosanska evanđelja ima riječ *око*, dok kanonska evanđelja Mar. i Zogr. imaju izbor *тѣло*.

Tip ćirilčnog pisma kojim je pisan tekst Kop. četveroevanđelja je prepoznatljivi bosanski kvadratični poluustav, čija je temeljna odlika stanovito zadržavanje konzervativne morfologije slova. Svečanost ovog tipa crkvene ćirilice ogleda se u relativnom očuvanju pravokutnog slovnog modela, zapravo pravilnih proporcija slova, zatim upotrebi tankih i debelih linija. Međutim, ostaci tinte sa tek prepisanih listova, kao i brojne greške različite prirode, svjedoče o tome da je pisar vrlo ubrzano prepisivao tekst, pa se na osnovu toga stječe utisak da nije pretjerano pedantan i brižljiv. Vizuelna usporedba sa drugim reprezentativnim bosanskim crkvenim kodeksima nameće zaključak da njegovo pismo ne doseže ljepotu Hval. i Nik. rukopisa.

Karakteristika slovnog inventara ovog pisara, koji je varijanta crkvenog poluustavog pisma, je prelazak pojedinih slova u zamišljeni četverolinijski prostor: u donji prostor manje ili više prelaze slova *Δ, з, ρ, оу, φ, χ, ѡ, ц* i *ξ*, dok u gornji prostor prelaze *γ* i ponekad neznatno *ѣ*.

Od paleografskih specifičnosti posebno se izdvajaju forme slova koje pisara Kop. evanđelja povezuju sa starijom tradicijom bosanske pismenosti. Tako npr., slovo *đ*erv

pisano je u morfološkoj varijanti bez prečke **l**, što se smatra paleografskom osobinom tekstova starijih bosanskih rukopisa jer takve oblike nalazimo u Man. i Div. evanđelju **l**.

Slovo za vrijednost /u/ javlja se u tri realizacije. Stara ligatura, sazdana od slova o i ižice, u Kop. rukopisu javlja se u dva oblika – nespojani i spojeni. Nespojena je ligatura s nadmetnutim dijelom u obliku ptičice **o**, ali se javlja i spojena u vidu jednopotezne **u**. Uz takve uopćene varijante, kod pisara Kop. evanđelja rjeđe se javlja i spoj oy, koji je dobio oblik horizontalne ligature. Ova ligatura je najvjerovatnije bosansko-humska inovacija prirodnog vodoravnog pomjeranja slova: od dodirivanja do potpunog preklapanja. Međutim, ne stječe se dojam da je pisar vješt ovoj ligaturi, što upućuje na mogućnost da pisar imitira stanje u predlošku. Desni krak slova, koji prelazi u donji dio četverolinijskog sistema, može biti duži **u**, sa zadebljanom kukicom na vrhu, ili kraći **u**, sa zavijenom kukicom. Reliktom starijeg stanja, vjerovatno pod utjecajem predloška, može se posmatrati i rijetka upotreba slova jeri **h** pisanog u morfološkoj varijanti sa spojnicom.

Ipak, pored navedenih slovnihi oblika koje manje-više nalazimo i kod drugih pisara crkvenih tekstova, u Kop. evanđelju najzanimljivije su dvije inačice slova *d* izvedene izvijanjem poteza ulijevo **d** (164b-17r) i **d** (168b-17r), što ukazuje na svojevrsnu minuskulizaciju, pa i stilizaciju slovne forme.

Pregled slovnihi inventara pisara Kop. evanđelja izgleda ovako:

<i>a</i>	<i>b</i>	<i>v</i>	<i>g</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>ž</i>	<i>z</i>	<i>z</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>đerv</i>	<i>k</i>
a	b	v	g	d	e	ž	z	z	i	i	đerv	k

<i>k</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>o</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>s</i>	<i>t</i>	<i>u</i>	<i>f</i>	<i>h</i>
k	l	m	n	o	p	r	s	t	u, u, u	f	h

<i>ô</i>	<i>šta</i>	<i>c</i>	<i>č</i>	<i>š</i>	<i>ь</i>	<i>y</i>	<i>ě</i>	<i>je</i>	<i>ju</i>	<i>theta</i>	<i>ks</i>
o	st	c	č	š	ь	y	ě	je	ju	theta	ks

U pogledu pravopisa, pisar Kop. evanđelja slijedi ortografsku tradiciju bosanske crkvenoslavenske pismenosti u čijim se uzusima, zasvjedočenim u kanonskim tekstovima, ogleda utjecaj starije glagoljičke redakcije na ćiriličnu. U tipične crte bosanske ortografije koju slijedi pisar Kop. evanđelja ubrajaju se upotreba slova Ъ za /ja/, slova Є za vrijednost /je/ u inicijalnoj i postvokalskoj poziciji, zatim slova Ѧ i Ѣ za vrijednosti palatala /j/ i /nj/.

Međutim, ambivalentna vrijednost slova đerv nije se ispoljila u Kop. rukopisu. Za pisara Kop. evanđelja ovo slovo dolazi isključivo na mjestu umekšanoga grčkog /g/, što znači da je njegova vrijednost samo /đ/, a drukčije od većine bosanskih pisara obilježena je i vrijednost /ć/ u primjerima zahvaćenim promjenom ć < št. Dok se u većini bosanskih tekstova u ovim pozicijama ili čuva щ ili dolazi đerv, pisar Kop. iznalazi novo rješenje bilježenjem slova ч /č/: Mt. ночнѹ 2:14, Lk. наречѹ сѹ 15:19, тлнѹн 13:25, Iv. оуѹтѹтъ 11:57.

Udaljavanje od bosanske pravopisne tradicija vidi se i u pisanju ligature ѥ izvan gl. lika ѥсть. Međutim, pisar Kop. evanđelja ipak vrlo rijetko piše ligaturu ѥ, sa samo jednim primjerom u obliku ѥсть. Pojedini primjeri više podsjećaju na ispravke slova н и є, čime je postignut oblik sličan ligaturi ѥ: Mt. ѥѥ 1:19, ѥгѡа 9:25, Mk. ѥже 3:17, ѥже 14:8, Lk. ѥлнсавѹтъ 1:57, ѹлнвѡѥтъ 5:37, Iv. ѥсть 4:36, ѥгѡа 19:6. Odanost predlošku svjedoči i čuvanje nazala zadnjeg reda na istom mjestu na kojem ga čuva i pisar Div. evanđelja – Lk. ждѣже 19:22.

Utjecaju starijeg predloška najvjerovatnije treba pripisati i prisustvo digrama оу u drugom dijelu kodeksa: Lk. нѡжѡу 13:7, сѹждѡу, жнѡу 19:22, роука 22:21, вражѡу 23:12; Iv. мѣздѡу 4:36, разѡумѣѣ 5:6, мѣжѡу 6:43, кѡу 9:30, ali o snazi utjecaja predloška vjerovatno govore i primjeri slova *jeri* i velikog *jus*, koji svakako ne pokrivaju stare vrijednosti. Premda slovo *jeri* kod nekih bosanskih pisara ravnopravno ulazi u slovni inventar, npr. u Nik. ev. i kod Hvala, pisar Kop. ne piše ga često. Svega četrdesetak primjera u cijelom tekstu razlog je zbog kojeg ga prvi istraživači ovoga kodeksa nisu čak ni uočili: Mt. всакѣ 7:21, ѡнѣѣѣ 9:36, Mk. ѡсѣ 3:33, заповѣдѣ 12:29, Lk. прѣзнѣнѣ (106b), єрѣхѣ 10:30, Iv. нмѣщѣ 5:2, мѣрѣ 17:11.

Iz oblasti fonologije uočava se visok stepen prodora dijalekatskih inovacija u strukturu teksta, što se najbolje prepoznaje u masovnoj ikavizaciji koja ukazuje na organski idiom pisara. Sudeći po rijetkim primjerima u kojima je sekvenca -нр- bilježena kao -ѣр-

(Mt. мѣрь^{9:50}, Iv. мѣрн^{1:10}, мѣрѹ^{14:22}, мѣрн^{17:11}), izgleda da diftongizacija visokog vokala ne zahvaća tekst Kop. rukopisa, što je izraženija pojava kod nekih drugih bosanskih pisara, pa se samim tim čini da u pisarevom organskom idiomu nije došlo do ovog pomjeranja. Iz toga se nameće zaključak da bi Kop. evanđelje doista moglo biti pisano na zapadnijem terenu, svakako ikavskom, ili, preciznije rečeno – da je pisar sa ikavskoga prostora koji nije zahvaćen spomenutom promjenom. Takvo viđenje savršeno objašnjava i izrazito visok procenat ikavizama zabilježenih u kompletnom kodeksu.

Frekvencijska analiza refleksa jata pokazala je kako se čitav niz visoko frekventne leksike karakteristične za sakralni novozavjetni tekst piše češće u ikavskoj formi. S obzirom na to da mnoge od ovih osnova – *grêh-*, *hlêb-*, *slêp-*, *gnêv-*, *dêv-*, *licemêr-* – ulaze u najuže polje biblijske leksike neophodne za iskazivanje poruke koju taj tekst odašilje, apsolutna pobjeda ikavizma u ovim leksemama najbolje se objašnjava činjenicom da je ona pisaru prestižnija, a to znači da je izrazito ikaviziranje teksta svojevrsna stilizacija pisane riječi. O pobjedi ikavizma nad oblicima u kojima se čuva grafem jat dobro govori podatak da je samo u osnovama *grêh-*, *hlêb-*, *slêp-*, koje se javljaju 241, odnos 155:87 u korist ikavizma.

Drugu skupinu čine oblici riječi koji se također javljaju u ikavskoj formi, ali su češće zabilježene u verziji s jatom. Npr., u vrlo frekventnim korijenima poput *vêr-*, *bês-*, *têl-*, *cêl-* apsolutnu premoć nose oblici sa tradicionalnim bilježenjem jata, ali se ipak nerijetko bilježe i u ikavskim likovima. Nasuprot njima, u korijenima poput *mêst-*, *vrêm-*, *svêd-*, *črêv-*, *lêt-*, *pênez-* ikavizmi su iznimno rijetki, iako su riječi koje sadrže te korijene relativno frekventne. Ekavski refleks rezerviran je za knjiške oblike s osnovom *-vêšta-* u oblicima glagola ѡѡвещати, завещати, вѡещати, развещати, dok se oblik Lk. σεδεσσε^{5:17} tumači predloškom ili drukčijim korijenom (< sêd).

Kad je riječ o poluglasima, analiza teksta potvrđuje stanje koje pokazuju i drugi istodobni bosanski kodeksi; cijeli tekst je jednojerov, jaku poziciju karakterizira sporadična vokalizacija, u Kop. možda i izraženija nego u drugim kodeksima, dok se u slaboj poziciji evidentiraju primjeri gubljenja. Vokalizacija jakog poluglasa u /a/ reflektira osobinu pisareva idioma odnosno stanje štokavskih govora 14. stoljeća, a zahvaća različite

kategorije riječi. U prijedlozima je pojava veoma rijetka, u prijedlogu *vb* sa samo dva primjera zapadnog refleksa grupe *ва*: Mt. *ва рамн* 2:18, Lk. *ва ран* 22:43.

Nazali *φ* i *ε* su denazalizirani u */o/* i */e/*, a uz spomenuti grafijski ostatak velikog jusa naročito se ističe primjer u kojem se ispoljila promjena *ε > a*: Lk. *вааа* 18:29. Ova pojava, izuzev u korijenu *jēti*, veoma je rijetka u drugim bosanskim evanđeljima, npr. kod Hvala *часть* (Alelu^ě 118: 59), pa je prisustvo refleksa */a/*, svojstvenog čakavskom narječju, moguće tumačiti ili kao relikat arhaičnog sloja zapadne štokavštine, ili, pak, kao svjedočanstvo iz stare podloge bliske ruskoj redakciji s obzirom na to da ovaj refleks na istom mjestu čuva i rusko Mstislavovo evanđelje.

I nekadašnji visoki vokal srednjeg reda, bilježen digramom *ы*, u bosanskim je govorima dobio vrijednost */i/*, pa je u ikavski obojenim tekstovima poput Kop. evanđelja stvorena mogućnost pokrivanja vrijednosti iskonskog */i/* ovim slovom. Ipak, u Kop. rukopisu čuva se i digram jeri, ali o njegovoj poremećenoj upotrebi govori primjer u kojem je pisan u inicijalnoj poziciji – Mk. *ысѣ* 3:33 – gdje po pravilima stsl. norme nije mogao stajati. Od četrdesetak u tekstu evidentiranih primjera samo je na nekoliko mjesta pisanje jerija podudarno s njegovom etimološki validnom pozicijom, dok je u većini primjera došao na mjestu vokalske vrijednosti */i/*: Mt. *вѣдѣвъ* 9:36, *прѣтѣ сѣ* 11:14, *дѣщѣ* 15:22, *лѣ* 18:8, *брѣтѣ* 25:40, *арѣхѣрѣнѣ* 27:41, Mk. *въ корабѣ* 5:21, *воедамѣ* 13:9, *смрѣтѣ* 14:34, Lk. *створѣ* 2:48, *єрѣхѣ* 10:30.

Slogotvornost sonanata *r* i *l* u kompletnom kodeksu gotovo uvijek je obilježena poluglasom, a refleks slogotvornog *l > lu* u obliku Mt. *слѣньцѣ* 13:6, koji je davno uočen u Kop. evanđelju na istom mjestu na kojem ovaj refleks čuvaju Mir. i Vuk. evanđelje, najvjerojatnije je došao iz predloška. Naime, promjena *l > lu* ne mora upućivati na prizrensko-južnomoravski areal jer je u fizionomiji zapadnoštokavskih govora ovakav refleks mogao biti rezultat diftongizacije *l*, o čemu svjedoče primjeri kombinacija *lu* i *ul* na mjestu slogotvornog *l* u drugim bosanskim evanđeljima: Evanđelje № 697 *ul* Mt. *погѣльщающѣ* 23:24, Sof. *lu* Mt. *поглоущающѣ* 23:24.

Bilježenje finalnog *-l* u Kop. rukopisu zaslužuje posebnu pažnju zbog toga što

izostanak alternacije $l > o$ – ako je suditi na osnovu drugih bosanskih tekstova u kojim je ova promjena zasvjedočena tek krajem 14. stoljeća – navodi na zaključak da bi se vrijeme pisanja Kop. evanđelja moglo pomjeriti prema sredini 14. stoljeća. Promjena $l > o$ na kraju riječi i sloga zapravo se nikad ne evidentira u Kop. evanđelju.

Od suglasničkih alternacija bilježi se refleks praslavenske grupe $*dj > j$, što svjedoči o zapadnoštokavskom idiomu pisara: Mt. нсхоѡше 3:5, осуѡнте 7:1, прохоѡше 9:35, ѡт тѡхъ 17:25, Mk. **захоѡше** 1:32, осуѡнь 16:16, Lk. ѡтхоѡше 2:37, такоѡ 16:25, Iv. роѡноѡ 3:6, врьтограѡнинь 20:15.

Među suglasničkim alternacijama evidentiraju se jednačenja suglasnika te disimilacije. Tako su se našli primjeri u kojima je npr. jednačenje po zvučnosti izvršeno, poput oblika опѡстонмъ i глатѡцн, ali se poluglas još uvijek čuva, što ilustrira ukrštavanje fonološkog i etimološkog način bilježenja: Mt. юшка 12:42 (< южька), тѡшка 23:4 (< тежька); Lk. глатѡцн 3:5 (< гладѡкы), опѡстонмъ 21:20 (< обѡстонмъ), ѡт пѡѡль 24:42 (< бѡчѡль).

Posebno je zanimljiva promjena $n > l$ u koriјenu imenice *znamenije*. Disimilacija ovoga tipa vjerovatno je bila raširenija u prošlosti jer o njoj svjedoče i takvi oblici na epitaфima i u povelјama, zatim u Pripk. evanđelјu, a ova promjena zastupљena je i kod pisara Kop. evanđelјa: Mt. **кѡ о просѡщнѡхъ зламеннѡ** (25b), зламеннѡ 16:1, Mt. зламеннѡ 26:48.

U okviru morfoloških ispitivanja teksta Kop. четвероevanđelјa u prvom planu пажња je usmјerena na праћење prodora дијалекатских иновација, односно на парадигматско интерферирање двају граматичких система – staroslavenskog i zapadnoštokavskog, који je u основи оргanskog idioma pisara. Степен иновација које продиру u staroslavensku структуру оvisи о више фактора; најпrie о односу pisara према тексту, што се види u очувању staroslavenske норме или u njenom напуштању u корист облика из морfolошке структуре pisarevog idioma, али i о предлошку s којег prepisuje kodeks. Међутим, поред дијалекатских иновација које свједоче о морfolошком систему шtokавских говора друге половине 14. stoljeća, u bosanskim evanđelјima, uostalom као i u свим slavenskim редакцијama, налазимо i рефлексе прожимања морfolоških парадигми који изviru из канонских текстова.

Облици именца мушкога рода који су се мијенјали по некадашњој ѡ-деklinацији још u канонским текстовима преобрађавају падежну парадигму, а резултат тих измјена je i

izjednačavanje pojedinih padežnih oblika. Semantička kategorija živosti dovela je do genitivno-akuzativnog sinkretizma, a ostaci starijeg stanja čuvaju se u Kop. evanđelju i uglavnom se vezuju za imenice *otrokъ* i *mladěньсь*. Iako se za imenicu *otrokъ* bilježi i A koji je primio genitivni nastavak – Mt. обрѣте **отрока** своего ^{8:13}, нсцѣлн **отрока** н вѣдасть оцѹ его ^{9:42} – ova se imenica, kao i imenica *mladěньсь*, još uvijek ne smatra osobom te češće čuva iskonski oblik akuzativa.

Sa kategorijom živosti povezan je i dativni nastavak *-ovi/-evi*, koji u glavnu promjenu dolazi iz starih ū-osnova. Ovaj padežni oblik, koji se još naziva *dativus personalis*, također je relikat morfološkog stanja iz kanonskih tekstova, a u Kop. evanđelju obuhvaća samo imenice koje označavaju živo: Mt. нєрнхѹн ^{8:4}, нсѣн ^{14:12}, моснєвн ^{17:4}, пєтровн ^{17:24}, кєсарєвн ^{22:17}, гѣн ^{22:44}, арѣхнєрѣовн ^{26:57}, пєтровн ^{26:73}, Mk. монснєвн ^{9:5}, архнєсѹнаговѣ ^{5:36}, пєтровн ^{5:37}, Lk. гѣн ^{2:23}, Iv. архнєрѣовн ^{18:15}, пєтровн ^{18:17}.

Utjecaj ū-osnova na glavnu promjenu imenica muškoga roda pokazuje i nekoliko primjera G mn. u kojem je osnova proširena sufiksom *-ov/-ev-*. I ova pojava također ima izvorište u kanonskim tekstovima, ali je podržava i organski idiom pisara: Mt. вѣрєвѣ ^{5:26}, Mk. грнхєвѣ ^{1:4}, кннжннковѣ ^{2:6}, Lk. грѣхєвѣ ^{3:3}, Iv. грѣхєвѣ ^{24:47}.

Nastavak nekadašnjih ĩ-osnova u G mn. uglavnom je ograničen na imenice *mužъ* i *dinarъ*. Pojava je posvjedočena i u kanonskim tekstovima, a nalazimo je i kod drugih predstavnika bosanske grupe: Mt. мѹжн ^{14:21}, мѹжн ^{15:38}, Mk. мѹжн ^{6:44}, Lk. мѹжн ^{9:14}, дннарн ^{7:41}, Iv. мѹжн. Također, iz starih ĩ-, ū- i konsonantskih osnova dolazi i nastavak *-mi* u I mn. glavne promjene, a i ove oblike nalazimo kod drugih bosanskih pisara – u Div., Čajn., Hval. i Vrut. rukopisu: Mk. црѣмн ^{13:9}, Lk. сѣ мѹжѣмн ^{11:31}.

Imenice ū-osnove i ĩ-osnove također miješaju nastavke sa glavnom muškom deklinacijom, a i te pojave najčešće vuku korijene iz kanonskih tekstova. I ovdje je kategorija živosti učinila svoje, a rezultati tog utjecaja najbolje se vide u oblicima imenice *synъ*, koja je ujedno i najfrekventnija imenica ove vrste. Miješanje G i A jd. u koje prodire nastavak *-a* iz glavne promjene također je često, premda se čuvaju i iskonski oblici akuzativa: Lk. родн **сѣа** своего прѣвѣнѣца ^{2:7} ~ Mt. роднтѣ **сѣъ** свон прѣвѣнѣцѣ ^{1:25}.

I imenice *domъ* i *vrъhъ*, kao i imenica *ĭ*-deklinacije *gospodъ*, poprimaju nastavke glavne muške promjene: D jd. Lk. *дому* ^{10:5} i I jd. Mt. *домомъ* ^{24:45}; G jd. Lk. *до врѣха* ^{2:7}; G jd. *ѿ* ^{25:21} i D jd. Mk. *ѿ* ^{16:20}.

Kod imenica srednjega roda, pored promjena u kojima riječ o fonološkim procesima – npr. sažimanja nastavka *-iji* u *-i* u L jd.: Mt. *по прнселєнн* ^{1:22}, *о ѱєєнн* ^{22:33}, Mk. *ѿ трѣнн* ^{4:18}, *въ рождєнн* ^{6:4}, Lk. *въ рождєнн* ^{2:44}, *въ трѣпннн* ^{21:19} – također se evidentiraju ujednačavanja prema glavnoj deklinaciji. Kod konsonantskih osnova, koje inače dobro slijede staroslavensku normu, ponekad se uočava ujednačavanje prema glavnoj deklinaciji: Mt. *нє клѣнѣтє сє ѿ нѣдѣ нн нѣомъ* ^{5:34} ~ Mt. *н клѣнєн сє нѣсєсємъ* ^{23:22}; Mt. *оѱє гѣ нѣѱ н зємлѣ* ^{11:25} ~ Lk. *ѿ тѣ гѣ нѣсѣ н зѣмлѣ* ^{10:21}. U G mn. zabilježen je i nastavak *-i* koji je došao iz *ĭ*-deklinacije: Mk. *ѿт концѣ зємлє до конѣ нѣсѣ* ^{13:27}.

Najznačajnija inovacija u paradigmi glavne promjene imenica ženskoga roda odnosi se na prodiranje genitivnog nastavka *-e* iz palatalne promjene u *ă*-deklinaciju. U Kop. evanđelju zabilježeno je nekoliko takvih genitiva, a upečatljivo je podudaranje novog genitivnog oblika imenice *pravъda* na istom mjestu kao u Div. evanđelju, što najvjerojatnije govori o snazi predloška koji je blizak Div. rukopisu: Mt. *правѣдє* ^{5:6}, *правѣдє* ^{5:10} (Div. *правдє*), *правѣдє* ^{5:20}, *жетвє, жетвє* ^{13:30}, Mk. *сѱботє* ^{2:27}.

U I jd. nastavak *-омъ* iz glavne muške deklinacije inače se rijetko bilježi u crkvenim tekstovima. U Kop. evanđelju evidentiran je samo jednom, i to u istoj riječi u kojoj je došao i u Sof. evanđelju: Kop. Mk. *тѣкмо молѣтвомъ* ^{9:29} ~ Sof. Mt. *тѣкмо постомъ н мѣнтвомъ* ^{17:21}.

U zamjeničke oblike prodor inovacija u oblike ličnih zamjenica bilježi se vrlo rijetko. Zamjenica 1. lica isključivo se javlja u liku *azъ*, a odstupanja od staroslavenske norme u kosim padežima uglavnom su glasovne prirode.

I nelične zamjenice u pojedinim padežima čuvaju staroslavenske oblike, iako ima i odstupanja. Pokazna zamjenica *тъ, та, то* u N jd. m. r. pored primjera s očuvanim poluglasom ima i oblike sa vokaliziranim poluglasom, pa je forma izjednačena sa N jd. ž. r.: Iv. *н послѣн ѿѱѣ та свѣѣтельствѱетѱ о мнѣ* ^{5:37}, *о мнѣ бо та пѣсѣ* ^{5:46}, *ѱцє хѱщѱ да н та прѣнѣѱетѱ* ^{21:22}. U A mn. zamjenice m. r. oblik *те* također je često zastupljen, a glavnina primjera dolazi u

konstrukciji *vb te dъni*: Mt. **ВЪ ТѢ ЖЕ ДНН** ^{3:1}, **ВЪ ТѢ ДНН** ^{24:19}, Mk. **ВЪ ДНН ТѢ** ^{1:9}, Lk. **ВЪ ТѢ ДНН** ^{1:39}, Iv. **ВЪ ТѢ ЖЕ ДНН** ^{3:1}.

Kod zamjenice *kyjъ, kaja, koje* dolazi do prodiranja *o* u korijen, ali i kontrakcije. U N i A jd. m. r. javlja se *koji* – Lk. **ВЪ КОН УСЪ ГЪ** ^{24:42}, te rijeko i sažeti oblik *ki*: **ВЪ КН УАСЪ** ^{12:39}, **ННН КН ЦРЪ** ^{14:31}, **БНСТЪ ЖЕ Н ПРА ВЪ ННХЪ КН МННТЬ СЕ** ^{22:24}.

Sažeti oblici javljaju se i u G i D jd. – *kogo, komu* – čime su se izjednačili s oblicima zamjenica *kto*. Jedini nesažeti oblik zabilježen je u G jd.: Lk. **Н РУЕ НЕ ВЪСТА СЕ КОЕГО ДХА ЕСТА ВН** ^{9:55}. I u ženskom rodu prodire *o*, dok se u N jd., pored nesažete, javlja i sažeta forma: Mt. **КОЪ ЗАПОВѢДЪ БОЛЬША ЕСТЬ** ^{22:36} ~ **КА ЕСТЬ ЗАПОВѢДЪ ПРѢВѢШН ВСѢХЪ** ^{12:28}.

Iz skupine zamjenica koje su imale posebnu deklinaciju, poput upitnih zamjenica *kto* i *čto*, važi također pravilo da dobro prate staroslavensku morfologiju. Jedini izuzetak je novi nominativni oblik zamjenice *čto* u liku *što*, zabilježen dvadesetak puta: Mt. **ЩО** ^{8:26}, Mk. **ЩО** ^{1:27}, **ЩО** ^{10:36}, Lk. **ЩО** ^{2:48}, **ЩО** ^{18:41}, Iv. **ЩО** ^{7:19}.

Paradigma pokazne zamjenice *съ, si, se* pokazuje kolebanja. U N jd. m. r. pored staroslavenskog oblika *съ* javlja se i forma sa vokaliziranim poluglasom: Iv. **СА ЕСТЬ КРЪСТЕ** ^{ДХОМЪ СТНМЪ} ^{1:33}, ali se bilježi i nominativno-akuzativni oblik *si*: Mt. **КТО СН ЕСТЬ** ^{8:27}, **ГЛѢТЕ СН УЛВКЪ** ^{11:19}, **НН У СН ВЪКЪ** ^{12:32}, **КТО СН ЕСТЬ** ^{21:10}, Mk. **А СН ЕДННЪ НА ЗЕМЛН** ^{6:47}, **ТЪКМО ННОПЛЕМЕННЪ СН** ^{17:18}.

U promjeni pridjeva iznimno su rijetke dijalekatske inovacije, ali se u G i A jd. m. r. pridjeva određenog vida javlja u nekoliko primjera i najznačajnija inovacija u ovoj paradigmi – prodiranje nastavka *-oga*: Mt. **ВЕЛНКОГА** ^{5:35}, Iv. **ВЪУНОГА** ^{6:68}, **НЮДЪСКОГА** ^{18:39}, **НЮДЪСКОГА** ^{19:21}.

Za sistem glagolskih oblika u bosanskim evanđeljima dosadašnja proučavanja istakla su izrazitu konzervativnost, koja se potvrđuje i u očuvanju nekih glagolskih kategorija poput asigmatskog aorista, ali i u očuvanju starijih gramatičkih nastavaka. Takvo stanje potvrđeno je i u Kop. evanđelju.

Tako npr., u oblike prezenta iznimno rijetko prodiru novi nastavci. U 1. l. jd. tematski glagoli uvijek imaju nastavak *-u*, bez primjera prodiranja atematskog nastavka *-m*. Ni u 2. licu nema primjera novog nastavka *-š*, ali je otpadanje završnog *-tь* u 3. l. jd. i mn. zabilježeno nekoliko puta, a u oblicima gl. *jesam* zasvjedočen je u stihu Lk. 12:38 i novi enklitički oblik u 3. l. mn.: Mt. прнѡу 9:15, погнѡу 9:17, сьгрншн 18:21, Mk. послушаю 4:41, вьскрьснѣ 9:31, бѹдѹ 10:31, прозѣбнѣ 13:28, Lk. творѣ 6:31, сѹ 12:38, поѣ 20:30, бѹдѣ 22:27, Iv. може 1:47, може, може 3:3, храни 9:16. Najznačajnija inovacija u oblicima prezenta je prodiranje govornog *-mo* u 1. l. mn., iako se bilježi u svega nekoliko primjera: Mt. оставламо 6:12, Mk. єсмо 5:9, Lk. оставлаємо 11:4, Iv. ннєсмо 8:41, єсмо 9:28, često na istim mjestima u kojima novi prezent imaju i druga bosanska evanđelja, a to je tekst *Očenaša*.

U pogledu upotrebe aoristā, u bosanskim evanđeljima davno je ustanovljeno da se ova grupa tekstova odlikuje naročitom arhaičnošću. Asigmatski aorist, koji je zapravo i u kanonskim evanđeljima arhaizam, kategorija je koja se smatra izrazitom odlikom bosanske crkvenoslavenske pismenosti, tako da se i u Kop. evanđelju čuva popriličan broj primjera ovoga starog aorista.

Međutim, i novi sigmatski aorist, koji je slavenska inovacija, u Kop. evanđelju veoma je frekventan. Jedan broj likova novog aorista ima podršku u kanonskim evanđeljima, posebno u Zogr. evanđelju. Naime, grupa primjera u kojima Kop. prati Zogr. često je suprotstavljena Mar. i Ass. u kojima dolaze asigmatski aoristi. Međutim, očita tendencija zamjene asigmatskog i starijeg sigmatskog novim sigmatskim aoristom u tekstu Kop. uočava se i u primjerima u kojima i kanonska i bosanska evanđelja češće čuvaju starije aoriste, dok Kop. ima novi, pa je pojava novog aorista najvjerojatnije rezultat utjecaja nekog od predloška iz mlađe redakcije:

1. l. jd.: Mt. прнѡхъ 10:34 (Mar. i Zogr. прнѡъ, Hval. прыѡъ, Čajn. прнѡъ, Nik. прнѡъ, прнѡхъ, Vrut. прнѡхъ); 1. l. mn.: Mt. нѡхомъ 19:27 (Mar. нѡмъ, Ass. нѡм, Zogr. нѡхомъ, Div., Nik. нѡмъ, Hval., Vrut. нѡмъ); 3. l. mn.: смѡшѣ сѣ 14:26 (Mar., Ass. сьмашѣ сѣ, Zogr. сьмѡшѣ сѣ, Nik., Hval., Čajn. смѡшѣ сѣ), вѡшѣ 27:2 (Mar., Ass. вѣсѣ, Zogr. вѡшѣ, Div. вѣшѣ, Nik., Hval., Čajn.

U oblicima imperfekta također se dobro čuvaju stsl. nastavci, ali je zanimljivi odnos nesažetih i sažetih oblika. Primjeri bez sažimanja vokala nisu tako česti u Kop. evanđelju,

dok nasuprot njima stoje oblici u kojima je sažimanje *-ěa-/-aa-* u *-ě-/-a-* pred nastavkom potpuno zavlдало. Inače, sažeti oblici imperfekta zastupljeni su i kod drugih bosanskih pisara, i crkvenih i svjetovnih tekstova, pa se ovakav imperfekt smatra općom zapadnoštokavskom crtom: Mt. *нмнше* ^{13:5}, *не хотнше* ^{27:34}, Mk. *нѣше* ^{2:13}, *разумнху* ^{9:32}, Lk. *даѣше* ^{4:41}, *сѣѣше* ^{18:35}, Iv. *грѣднху* ^{4:30}, *хотнху* ^{7:44}.

Oblici perfekta, koji također nisu česti u evanđeoskom tekstu, u Kop. evanđelju uglavnom se podudaraju sa stanjem u drugim bosanskim evanđeljima i najčešće svjedoče o zajedničkom prapredlošku, a utjecaj mlađe podloge moguće je pretpostaviti ponekad na osnovu primjera u kojem je u Kop. došao perfekt, dok kanonska i bosanska evanđelja čuvaju aorist: Mt. *н кто тн есть дадь область сню* ^{21:23} (Mar. i Zogr. *дасть*, Div., Nik., Hval., Vrut. *дасть*).

U Kop. četveroevanđelju u oblicima imperativa uočljiva je tendencija uopćavanja nastavka *-ite* u 2. mn., premda su evidentna kolebanja, ponekad u istom stihu: Iv. *не сѣднѣ на лица нь праведнь сѣдъ сѣдѣте* ^{7:24}, a posebnu pažnju zaslužuju oblici u kojima je došao zapadnoštokavski refleks *j < *dj*: Mt. *не осуѣте* ^{7:1}, *продан* ^{19:2}, Mk. *продан* ^{10:21}, *дан* ^{10:37}, Lk. *дан* ^{11:3}, *въздан* ^{16:2}, iako je ovdje riječ pojavi fonološke prirode.

Slijeđenje arhaične starocrkvenoslavenske paradigme uočava se i u oblicima participa. Prvi aktivni particip preterita ima stariji tip građenja, međutim, u Kop. evanđelju uočava se i tendencija zamjene starijih tipova participa mlađim, što je vjerovatno refleks koji je porijeklom iz mlađeg predloška. To se najbolje vidi u primjerima u kojima se druga bosanska evanđelja često ponašaju kao cjelina, uglavnom čuvajući starije tipove, dok Kop. ima mlađe: Mt. *прнстѣпнѣ* ^{17:7} (Nik., Hval. *прнстоупѣ*, Čajn. *прнстѣпѣ*, Vrut. *прѣстѣпалѣ*), Mt. *оставнѣ* ^{26:44} (Nik., Hval. *оставѣ*, Čajn. *ѡтставѣ*, Vrut. *оставалѣ*). Najznačajnija inovacija u paradigmi pasivnog participa preterita bilježi se u G i D jd. gdje su došli nastavci *-oga* i *-omu* prema kanonskim *-ago* i *-u(je)mu*: Mt. *прокаженога* ^{26:6}, Mk. *прокаженога* ^{14:3}; Mt. *ослабленому* ^{9:2}, Mk. *ослабленому* ^{2:5}, *ослабленому* ^{2:9}, Lk. *ослабленому* ^{5:23}, *реченому* ^{22:22}.

Leksička istraživanja Kop. četveroevanđelja, koja inače predstavljaju jedan od najtežih zadataka budući da su međuredakcijske fluktuacije proizvele složenu leksičku

građu raznih slojeva, praćena su kroz leksičke slojeve i dublete. Pri tome je tekstološka analiza Kop. evanđelja – zasnovana na usporedbi leksikona bosanske grupe u odnosu na kanonske tekstove i druge slavenske redakcije – pokazala da se u podlozi Kop. evanđelja nalaze dva temeljna sloja – stariji sloj, koji bosanska evanđelja povezuje sa kanonskim i ujedno svjedoči o starini i jedinstvu bosanske skupine tekstova, te mlađi sloj – koji Kop. evanđelje udaljava od bosanskog stabla i približava ga rukopisima mlađih redakcija šireg slavenskog podneblja.

Starijoj podlozi najprije pripada slavenska leksika iz redakcije prvobitnog prijevoda evanđelja koja je sprovedena u Moravskoj i kojom je južnoslavenski model crkvenoslavenskog jezika oplemenjen zapadnoslavenskim elementima. Tu spada cijeli popis leksema koje se smatraju moravizmima: *buky, vъniti, godina, gradъcъ, grobište, drěvle, drъkolъ, životъ, znamenati, iskazati, kokošъ, ladii, ladica, mrъziti, napastъ, nepriěznъ, nebesъkъ, otъpustiti, otrokъ, pastyrъ, prostiti, pěnezъ, propęti, spyti, studenъcъ, sъnъmъ, sъnъmište, šui, uměti, člověčъskъ, jędro*.

Iako Kop. evanđelje, zajedno sa većinom bosanskih, odražava stanje koje pokazuju kanonska evanđelja, unutar stabla jasno se uočavaju i refleksi starih račvanja. Tako npr., usporedba leksičkog dubleta *ladii, ladica* : *korablъ, korablica* pokazuje kako u Kop. – u odnosu na Nik., Hval., Vrut. u kojima se relativno često javlja i *ladii, ladica* – apsolutno dominiraju likovi *korablъ, korablica*, dok se moravizam *ladii* javlja samo jednom. Na starinu predložka koji se poslužio pisaru Kop. evanđelja upućuje i očuvanje starije varijante *sъnъmъ* i *sъnъmište*, za razliku od mlađih varijanti *sъborъ* i *sъborište* koje se u Kop. uopće ne evidentiraju.

Međutim, neke od moravizama poput lika *bratrъ* opće ne nalazimo u bosanskim tekstovima. Kop. i sva bosanska evanđelja ponašaju se kao cjelina jer poznaje samo varijantu *bratъ*. Na osnovu brojčane zastupljenosti sinonimskih parova *bratъ* : *bratrъ* – *bratija* : *bratrija* u kanonskim tekstovima pretpostavljena je najstarija dihotomija *aprakos* : *tetra*. Aprakosi, izuzev četiri primjera u Ass. evanđelistaru, ne poznaju formu *bratrъ*, a pobjeda ove leksičke varijante u bosanskim rukopisima uklapa se i u frekvencijsku analizu I. Grickat koja je potvrdila blisku srodnost bosanske grupe s Ass. evanđelistarom.

Najstarijem leksičkom sloju pripadaju i ohridizmi koji svjedoče o jakim vezama bosanskih evanđelja sa najstarijim makedonskim tekstovima, sa tzv. Ohridskom školom, a tu spadaju ove lekseme koje se bilježe u Kop. evanđelju, ali i u kompletnoj bosanskoj grupi: *blagoděť, veli, vьshititi, dreselъ, drьkolъ, olěi, radi, svědětělъstvo, studenъcъ, sьnъmъ, tьkmo, hramina, šui, vьlěsti, gorъnica, grobъ, gumъno, pitati, pišta, skoro, hula, huliti.*

Međutim, iz mlađe podloge koja je poslužila pisaru Kop. četveroevanđelja kao kontrolni predložak ušao je spisak leksema koje se smatraju preslavskim, te ova skupina leksičkih izbora Kop. evanđelje, zajedno sa Čajn., Pripk. i Ev. iz Dov., ponekad blago udaljava od bosanske pramatice približavajući te rukopise drugim slavenskim redakcijama. Zapravo, preslavski književni centar, koji je formiran nakon progona Metodovih učenika iz Moravske u Bugarsku, označio je novo razdoblje u tradiciji crkvenoslavenskih redakcija. Revizija crkvenih tekstova koja je sprovedena u Preslavskoj školi rezultirala je novim leksičkim fondom zasvjedočenim u rukopisima šireg slavenskog područja.

Iako je o vezama bosanskih i bugarskih rukopisa, i starijih i mlađih, pisano i ranije, bosanska evanđelja u tom pravcu nisu detaljnije proučavana. Moguće razloge treba tražiti u činjenici da ova skupina tekstova, gledano u cjelini, nije bila zahvaćena značajnijim procesima ujednačavanja prema novoj redakciji, kakav je recimo sproveden u većini (jugo)istočnih redakcija. Zapravo, mogućnost utjecaja mlađih predložaka na pisare bosanskih evanđelja potisnuta je zaključkom da ova skupina izuzetno dobro tradira najstarije stanje. Međutim, zasada se za Čajn., Pripk., Kop. i Ev. iz Dovolje evanđelje može sa relativnom sigurnošću pretpostaviti utjecaj nekog od predložaka nastalih na temelju preslavske redakcije. Premda pri definiranju preslavizama postoje stanoviti problemi, pojava nove leksičke varijante koja ima uporište u nizu slavenskih rukopisa koji su očito prošli reviziju ukazuje na takvu mogućnost interpretacije dubleta i u Kop. evanđelju. Npr., riječi *pravo* i *petakъ* zasigurno su dio organskog idioma pisara, ali je njihovo prisustvo u evandeoskom tekstu na mjestima na kojima drugi bosanski rukopisi prate izbore iz kanonskih – *pravo* umjesto hebrejizma *amenъ* i *petakъ* umjesto grecizma *paraskevъdi* – rezultat utjecaja mlađe podloge. Popis preslavskih leksičkih dubleta zasvjedočenih u Kop. evanđelju, od kojih neki imaju podršku i u drugim bosanskim evanđeljima, je sljedeći: *drěvoděļa, petakъ, pravo, prěobiděti, mnogašti, zlatica, razъgněvati, stranъnikъ, ratъ, trište.*

Međutim, i dalje ostaje otvoreno pitanje porijekla mlađeg predloška koji je poslužio pisaru Kop. evanđelja u sporadičnom inoviranju leksike. U odnosu na hrvatskoglagoljske tekstove, koji također čuvaju fond leksike karakteristične za preslavski književni centar, primjeri iz Kop. evanđelja više govore o utjecaju predloška iz neke druge redakcije s obzirom na to da se pojedini preslavizmi, poput *zlatica*, *razgrabiti* i *trište*, uopće ne pojavljuju u hrvatskoglagoljskom korpusu. Zasada se na temelju podudaranja većine navedenih preslavskih leksičkih izbora sa bugarskim *Trnovskim*, istočnoslavenskim *Galičkim*, *Mstislavovim*, *Jurjevskim* i *Frolovim* te srpskim evanđeljima *Vukanovim*, *Mokropoljskim*, *Raškohilandarskim*, *Bogdanovim* i *Ev. Crkolez* – nameće pretpostavka o bliskosti jednog od predložaka tim redakcijama. Zapravo, inovirana leksika jurjevsko-mstislavovog tipa povezuje Kop. evanđelje s predloškom iz druge redakcije Voskresenskog (T2).

Kad je riječ o neslavenskoj leksici, u evanđeoskom tekstu najzastupljeniji su grecizmi. Kop. evanđelje, uglavnom kao i većina bosanskih, čuva arhaični sloj grecizama koji su zasigurno pripadali prvobitnom sloju prijevoda Evanđelja. Tu najprije spadaju oni grecizmi za koje u kanonskim evanđeljima ne nalazimo slavenske ekvivalente: *alavastarъ* (grč. ἀλάβαστρον), *arhitriklinъ* (grč. ἀρχιτρικλινος), *dragъmъ* (grč. δραχμάς), *kinosъ* (grč. κῆνος), *konъdratъ* (grč. κοδράντην), *korъvanъ* (grč. κορβάν), *lenъta* (grč. λέντιον), *paraklitъ* (grč. παράκλητος) itd. Navedenim grčkim leksemama treba pridružiti i one koje također pripadaju prvobitnoj verziji prijevoda Evanđelja, ali za koje još u kanonskim tekstovima nalazimo i slavenske sinonime. Kopitarevo zajedno s ostalim bosanskim evanđeljima ponekad prati stanje u kanonskim, ali se ostaci starog kolebanja sasvim jasno uočavaju u okviru cijele grupe. Usporedba tih sinonimskih parova pokazala je da Kop. u odnosu na Nik. i Hval. češće ima slavenski ekvivalent, iako se sloj najstarijih grecizama još uvijek čuva: *upokritъ* (grč. ὑποκριτής), *vlasimija* (grč. βλασφημία), *katapetazma* (grč. καταπέτασμα), *ravvi* (grč. ῥάββι), *mamona* (grč. μαμωνᾶς) itd.

Rijetki su primjeri u kojima se Kop. odvaja i od kanonskih i od bosanskih, a tim usamljenim slučajevima analogiju je ponekad moguće pronaći u rukopisima drugih slavenskih redakcija poput bugarskog Baničkog evanđelja. Naprimjer, varijanta Mt. ωτ πηνηκη 21:8 prisutna je u Kop. evanđelju i nema paralelu u drugim bosanskim rukopisima,

ali je nalazimo u Baničkom evanđelju (Sofija, HBKM, 847), bug. tetri s kraja 13. i početka 14. st. koja predstavlja perifernu varijantu preslavske redakcije.

U sklopu pitanja o odnosu bosanske grupe prema kanonskim tekstovima raspravljala je I. Grickat u studiji o Div. evanđelju, a rezultati koje je ponudila našli su potvrdu i u našim ispitivanjima. Bosansku grupu doista dobro podržavaju kanonske tetre Mar. i Zogr. evanđelje, ali također i arhaični Ass. evanđelistar, i to u nekim suštinskim varijantama koje su najvjerovatnije ugrađene u najstariju opoziciju kraći aprakos : tetra. Zapravo, refleksi starih leksičkih razmimoilaženja koje pokazuju kanonski tekstovi – Ass. naspram Mar. i Zogr. – mogu se uočiti i unutar bosanske grupe, s tim da su kasnija ujednačavanja i revizije prema predlošcima kojima su raspolagali bosanski pisari uveliko izmiješali građu različitih slojeva. Ipak, očuvani leksički fond uvjerljivo potvrđuje nekadašnje jedinstvo grupe i pripadnost istom stablu.

Jedna skupina primjera koja svjedoči o najstarijoj podlozi, zasigurno veoma bliskoj Ass. evanđelistaru, ugrađena je u bosansku pramaticu. To su na prvom mjestu one leksičke varijante, zatim gramatički oblici te interpolacije u kojima se bosanska evanđelja ponašaju kao cjelina; oponašajući izbore koje čuva Ass. evanđelistar bosanski tekstovi istovremeno su suprotstavljeni izborima koje pokazuju Mar. i Zogr. evanđelje. Udaljavanje pojedinih evanđelja iz cjeline, što je rezultat veoma starih račvanja koja potvrđuju i kanonski tekstovi, ipak ne narušava opću sliku jedinstva bosanskog stabla.

Snažno oslanjanje na predložak blizak Ass. evanđelistaru vidi se i u jednom broju primjera u kojima je Kop. podudarno samo s Ass., dok većina bosanskih evanđelja slijedi varijante iz Mar. i Zogr. Upravo skupina primjera – Mt. ε3χ^{10:1}, Mt. ωτ конѣць зєм̄лє^{13:41}, Mt. кошннцн^{14:20}, Mt. γ єтера γловѣка^{18:12}, Mk. тнло^{6:29}, Lk. създа^{8:44}, Lk. подърнтн^{12:39}, Iv. пнсано^{2:17} – osim što ukazuje na vrlo star predložak, potvrđuje slijeđenje varijanti kraćeg aprakosa budući da većina bosanskih imaju varijante iz tetri.

Kad je riječ o utjecaju predložka mlađe redakcije na pisara Kop. evanđelja, već naznačeno kako se u pojedinim varijantama Kop. odvaja iz kompletne bosanske grupe, a predložak koji ne pripada bosanskoj grupi ovaj kodeks povezuje sa nizom bugarskih, srpskih te istočnoslavenskih tetri i aprakosa.

Posebno su zanimljive leksičke varijante koje Kop. povezuju sa skupinom srpskih evanđelja koja čine tzv. novu liturgijsku tetru. Naime, nakon reforme koju je sproveo sv. Sava u 12. st., tetra je prilagođena liturgijskom čitanju sistemom specijalnih rubrika, a u tu novu redakciju ušle su varijante iz različitih istočnoslavenskih rukopisa. Upravo iz tih razloga skupina koja čini novu liturgijsku tetru nije jednoobrazna, nego se razlaže na više podredakcija. Osnova joj je istočnoslavenski rukopis РНБ F.п.I.14 – *Frolovo evanđelje*, koji se zasniva na bugarskom protografu, a Kop. ponekad pokazuje oslanjanje na ovaj rukopis iz pradavnog zajedničkog predloška. To se vidi po nekim mjestima – fonološkim pojavama, gramatičkim oblicima i leksičkim izborima – u kojima ima podršku ovog rukopisa: Mt. *дрѣхелѹеть* ^{16:3}, Mt. *лн нскѹшатн* ^{16:3}, Mt. *въсходѣщюу прѣвѹю* ^{17:27}, Mt. *въ глѹбннн* ^{18:6}, Mt. *дѣбрь* ^{18:9}, Mt. *въ слндѣ єго ндоше* ^{19:2}, Mt. *въ однжѹ* ^{27:28}, ali im se ponekad pridružuje i *Trnovsko evanđelje*.

Jedan sloj leksičkih specifičnosti Kop. evanđelja vuče korijen iz punog evanđelistara poput Mirosavljevog, a ostaci nekadašnjeg oslanjanja РНБ F.п.I.14 i Trn. na Mir. dobro se vide i u nekim konstrukcijama koje su zajedničke tim rukopisima, i u tome ih slijedi Kop., dok ostala bosanska i srpska evanđelja slijede konstrukciju iz kanonskih: Mt. *рожаѣству своему твораше* ^{14:6} – Kop. najbližnije Mir. i F.п.I.14 *н родѣствоу же творнмоу нродовоу*, dok bosanska Nik., Hval., Vrut. i srpska Vuk., Crk., Hil., Rh., Mp. prate Mar. *дѣнн же бѣвъшоу розѣства нродова*.

S druge strane, ponekad Kop. prati Mir. i bugarsko Trn., dok i bosanska i srpska bolje slijede kanonska evanđelja. Tako npr., u stihu Mt. *новѣанѣ* ^{13:55} Kop. ima kao Mir. *ноа^н* i Trn. *иω(α)нѣ*, dok Div., Nik., Hval., Vrut., Čajn. i Pripk. imaju kao Mar. i Zogr. *носнѣѣ*. Međutim, da je predložak na koji se oslanja Kop. otišao još dalje, sudeći po skupini primjera u kojima se udaljio i od Mir. evanđelistara i bosanske pramatice, pokazuju leksičke inovacije kojima podršku pružaju bugarska te srpska evanđelja Vuk., Crk., Hil., Mp. Zapravo, srpska evanđelja oslanjaju se na drugu redakciju Voskresenskog u kojoj se grecizmi mijenjaju slavenskim sinonimima: Mt. *златнцѹ* ^{22:19}, Mk. *дрѣводѣлннѣ* ^{6:3}, Iv. *право право* ^{16:23}, Iv. *пѣта^{кѣ}* ^{19:14}.

Ali, o snazi predloška koji pokazuje davna razilaženja i u srpskoj grupi svjedoči dobro stih Iv. evanđelja: **ВѢДОШЕ ЖЕ НСА ОТЬ КАНѢПѢ ВЪ ПРѢТОРѢ БѢ ЖЕ ЗА ЮТРА Н ТИ НЕ ВЪННДѸ ВЪ СѸДНШЕ** да не оскврѣнеть се нъ да ѣдетъ паску^{18:28}. Dok bosanska evanđelja Nik. i Hval. u oba slučaja imaju jednu varijantu **прѣтворѣ**, pisar. Kop. ima dvije, stariju i mlađu, a raspoređene su tako da ilustriraju i udaljavanja među srpskim evanđeljima. U prvoj varijanti **прѣторѣ** slijedi Mir., Vuk. **прѣторѣ** i Hil. **прѣторѣ**, dok u drugoj **сѸднше** ima podršku samo u Vuk. **соуднше** te mlađem Rh., za razliku od Mir. i Hil. koja i na tom mjestu imaju **прѣторѣ** odnosno **прѣторѣ**. S druge strane, srpska evanđelja Crk., Mr. i Bd. u obje varijante imaju **сѸднльнцоу** kao PHB F.π.I.14. Da je riječ o predlošku koji je blizak Vukanovom evanđelju – na koje se ponekad oslanja i Rh., za razliku od Mir. **прѣторѣ** i srpskih Crk., Mr., Bd. **соуднльнцоу** koja slijede matrice Frol. – potvrđuje se ponovo u stihu Iv. ^{18:33}.

Inovirani leksički izbori u Kop. rukopisu ponekad ukazuju na blisku vezu njegovog teksta sa predloškom Hrvojevog misala. Naročito na ovu vezu upućuje pojava lekseme *govoru* na istom mjestu u evanđeoskom tekstu u kojem drugi uspoređivani rukopisi, i bosanski i hrvatskoglagoljski, čuvaju kanonski izbor *glagolju*: Iv. **говору**^{16:23} Kop. kao Hrv. **govoru**, dok bosanski i hrvatskoglagoljski Vat.₄, Nov., Roč. **gl(ago)lju** imaju kao kanonska Mar., Zogr. **гѡж**, Savv. **гѡж**. Premda je novi glagolski lik mogao doći iz organskog idioma, činjenica da se se izuzev ovoga mjesta više nigdje ne pojavljuje u bosanskim evanđeljima, možda više govori u prilog pretpostavci da lik dolazi iz predloška.

Inače, Kop. i Hrv. povezuju i neke druge inovacije poput čestih asigmatskih aorista, ali ovo podudaranje u mlađim glagolskim oblicima ne bi trebalo navesti na zaključak da je Kop. rukopis bliži Hrv. tekstu u odnosu na druge hrvatskoglagoljske misale. Širom usporedbom njihovih tekstova jasno se uočava je Kop. evanđelje, uostalom kao i drugi predstavnici bosanske skupine, najbliži nastarijem hrvatskoglagoljskom misalu – Vatikanskom Borg. illirico 4, čija matica inače dobro čuva fond staroslavenskih riječi. To dokazuju brojni primjeri u kojima je Hrv. leksički podmlađen, dok Vat.₄ zajedno sa bosanskim čuva konzervativnije izbore prateći stanje u kanonskim rukopisima. Razilaženja se uočavaju ne samo u izboru leksički dubleta i varijanti nego i u cijelim konstrukcijama: Mt. **цѣлѹете другн**

ваше^{5:47} Kop., Div., Hval. i Vat.⁴ čelujete drugi vaše kao Mar., Zogr., Ass. i Savv. *цѣлоуѣте другугы вашѧ*, dok Hrv., Nov., Roč. imaju pozdravite bratiju v(a)šu.

Međutim, uopćeno gledajući, za bosansku grupu evanđelja i hrvatskoglagoljske tekstove može se reći da u znatnoj mjeri dijele leksiku iz arhaičnih, očito zajedničkih predložaka. Pored moravizama i ohridizama, to potvrđuje i očuvanje grecizama koji se pripisuju prvobitnom prijevodu. Mt. *мамонѣ*^{6:24} Hrv. mamoni, Vat. ⁴, Nov., Roč. mamoně; Mt. *алавастарѣ*^{26:7} Hrv., Nov., Roč. alvestru, Vat.⁴ alvastru; Lk. *драгамѣ*^{15:8} Hrv., Vat.⁴, Nov., Roč. dragamě; Iv. *параклнтѣ*^{16:7} Hrv., Vat.⁴, Nov., Roč. paraklitě itd.

Kad se sve navedeno uzme u obzir, temeljno pitanje analize leksike Kop. četveroevanđelja trebalo je ponuditi rezultate odnosa Kop. rukopisa prema ostalim bosanskim evanđeljima. Prema popisu leksičkih izbora zajedničkih bosanskom stablu koji je sačinila I. Grickat u okviru studije o Div. evanđelju, sasvim je očito podudaranje Kop. evanđelja sa leksičkim varijantama ostalih bosanskih evanđelja. Iznevjeravanje tih izbora rijetko ima oslonca u starijem stanju, poput Lk. *подѣрнтѣ*^{12:39}, u kojem Kop. ima podršku u Ass. evanđelju, dok druga bosanska evanđelja imaju varijantu iz Mar. evanđelja. Drugi primjeri udaljavanju Kop. od grupe imaju podršku u mlađem predlošku, a u gotovo svim primjerima Kop. je saglasno sa Čajn. rukopisom, što samo govori o bliskosti zajedničke podloge iz mlađe redakcije.

Poređenje s ostalim bosanskim evanđeljima proizvelo je još jedan važan zaključak o najstarijoj divergenciji unutar bosanskog stabla. Naime, o prastarom račvanju svjedoče brojni primjeri u kojima se Div., Nik., Kop., Mlet., Vrut. i Čajn. ponašaju kao cjelina, dok se Hval uobličava drukčije. Stoga mi se ne čine održivim promišljanje I. Grickat o tome da se Hval rijetko uobličava individualno te da najčešće prati Nik. evanđelje. Na osnovu detaljne usporedbe velikog broja varijanata čini nam se prihvatljivije tumačenje koje pretpostavlja vrlo staru divergenciju koja je odvojila Hvala od spomenute skupine. O tome uvjerljivo govore brojne leksičke varijante, interpolacije, ali i gramatički likovi zajednički spomenutim rukopisima nasuprot izborima kod Hvala; u Mt. ^{11:16} Div., Nik., Kop., Mlet., Vrut., Čajn. imaju *дѣтнщѣмѣ* – Hval. *отрочыщѣмѣ*; Mt. ^{19:24} Div., Nik., Kop., Mlet., Vrut., Čajn.,

ΒΕΛΒΕΛΟΥ(Ж)ΔΟΥ – Hval. КАМНЛОУ; Mk. 7:36 Div., Nik., Kop., Mlet., Vrut., Čajn. проповѣдахоу – Hval. ДНВЛАХОУ СЕ; Lk. 20:19 Div., Nik., Kop., Vrut., Čajn. людн – Hval. народа itd.

Dalje, izrazita bliskost Div., Nik. i Kop. evanđelja nesumnjivo govori o davnom zajedničkom predlošku ovih rukopisa, s tim da Kop. sa Div. pokazuje još čvršću vezu. Pored nekih drugih podudarnosti koje mogu ukazivati na predložak – čuvanje velikog jusa na istom mjestu te greške koje I. Grickat pripisuje grčkom jezičkom osjećanju, usp. u oba rukopisa: Mk. NE YHNTH 9:25, Mt. YHNHSH 11:2 – o oslanjanju na predložak blizak Div. vrlo uvjerljivo govore leksičke varijante u kojima se, kako to kaže I. Grickat, Div. izdvaja od svih ostalih bosanskih, ali je baš u tim slučajevima Kop. saglasno sa Div.: Mk. 12:11 Div. i Kop. ESTY DNBN ~ ostali bosanski ESTY DNBN ; Lk. 11:24 Div. i Kop. BEZBOANA MSTA ~ ostali bosanski BEZBNNA ; Lk. 9:6 Div. i Kop. VSUD ~ ostali bosanski VSUD ; Lk. 14:12 Div. i Kop. YZVRASHNE ~ ostali bosanski VZDANE .

Iz oblasti sintakse praćeno je nekoliko specifičnih pojava; u pogledu reda riječi ustanovljeno je da mjesta ortotoničkih riječi ipak najčešće imaju analogiju u nekom od kanonskih evanđelja, ali i mjesta klitičkih riječi također imaju podršku u starijem stanju, vrlo često u Zogr. evanđelju.

Konstrukcije genitiva negacije i dativa apsolutnog čuvaju se veoma dobro na mjestima na kojima ih imaju i kanonska evanđelja, s tim da se čuvanje dativa apsolutnog u Kop. evanđelju ponekad bilježi i tamo gdje je u drugim bosanskim evanđeljima poput Div., Nik., Hval. i Čajn. ova konstrukcija razriješena – Mk. $\text{H BN MNMOXODESHY NSY VY SYBOTH SKOZY SBNH}$ H NAYEHE YHENHN EGO PYT TVORHTH 2:23.

Besprijedložni lokativ, koji se smatra arhaičnom pojavom još u kanonskim evanđeljima, također se bilježi u Kop. evanđelju, a može imati značenje mjesta i vremena: Mt. $\text{EDHNOY OT JHTEL STPANH TON}$ 15:15; Lk. $\text{HDET K NEMY POLONOHN}$ 11:5, s tim da se najčešće javlja se uz glagole *prikosnuti*, *pristaviti*, *prěsěděti*.

Iako je tendencija zamjene supina infinitivom sasvim očita, zasvjedočeni su i primjeri očuvanja ove kategorije: Mt. SPET 27:49, Mk. SYNET 15:36, Lk. SET 8:5.

Na temelju svega rečenog, za grafiju i jezik Kop. evanđelja može se reći da predstavlja

tipičan primjera modela crkvenoslavenskoga jezika koji je u srednjovjekovnoj bosanskoj državi njegovan u drugoj polovini 14. i početkom 15. stoljeća. Iako tekst kodeksa dobro slijedi bosansku pramaticu, što se naročito pokazuje u očuvanju konzervativnog sloja leksike, u rukopisu je u blagoj mjeri ispoljen utjecaj druge redakcije slavenskog prijevoda Evandjelja. Sporadična pojava preslavizama ukazuju na mogućnost da njihov prodor u tekst dolazi iz kontrolnog, sporednog predloška kojim se služio pisar ovoga bosanskoga kodeksa.

X. PROŠIRENI SAŽETAK

Kopitarovo četveroevanđelje, pohranjeno u Univerzitetској biblioteci u Ljubljani pod signaturom Cod. 24, predstavlja jedan od tridesetak sačuvanih tekstova bosanske crkvenoslavenske pismenosti. Kodeks je nastao u drugoj polovini 14. stoljeća u okrilju pripadnika Crkve bosanske, ali se ubrzo nakon propasti kraljevstva našao u pravoslavnom manastiru u kojem je prvobitni izgled kodeksa izmijenjen repariranjem i prilagođavanjem liturgijskom obredu srpske pravoslavne crkve.

Filološka analiza ovog relativno dobro očuvanoga kodeksa nametnula se kao zadatak istraživanja čiji su rezultati trebali ponuditi najvažnija saznanja o kodeksu i procesu uređivanja njegova teksta na svim razinama realizacije, potom o mjestu ovog rukopisa u odnosu na crkvenoslavenske kanonske, ali i kodekse bosanske skupine.

Cijeli kodeks, koji je po svim osobinama – kodikološkim, grafetičkim i jezičkim – tipičan predstavnik bosanske skupine, pisao je jedan pisar, manje ili više brižljivo, bosanskom crkvenom ćirilicom. Tipom ove verzije ćiriličnog pisma, koja uz lapidarnu i kancelarijsku predstavlja varijantu zapadne ćirilice, pisana je glavnina srednjovjekovnih bosanskih religijskih tekstova, a svečanost ovog tipa crkvene ćirilice ogleda se u relativnom očuvanju pravokutnog slovnog modela, zapravo pravilnih proporcija slova, zatim upotrebi tankih i debelih linija, što sve ima uporište u pravilima ustavnog pisanja.

Ortografske karakteristike rukopisa Kopitarovog četveroevanđelja pokazuju se u slijeđenju bosanske pravopisne tradicije koja prati najstarije staroslavenske matrice, ponajprije glagoljične, što se potvrđuje u rješenjima ambivalentne vrijednosti pojedinih slova. Pored svoje iskonske vrijednosti, slovo ѣ ima vrijednost /ja/, е služi za vrijednost /je/ u inicijalnoj i postvokalskoj poziciji, slova ѡ i Ѣ pokrivaju vrijednosti // i /ń/, dok slovo ѣrв за pisara Kopitarovog evanđelja ima isključivo vrijednost /đ/. Udaljavanje od bosanske pravopisne tradicije može se pretpostaviti u nešto češćoj upotrebi ligature ѣѣ.

Jezik Kopitarovog četveroevanđelja obilježava prodor dijalekatskih inovacija iz zapadnoštokavske podloge. Pored ikavizma kao prepoznatljive crte ove pismenosti, koji je

u Kopitarovom rukopisu masivno zastupljen i najvjerojatnije ukazuje na ikavski organski idiom pisara, u kodeksu se evidentiraju i druge zapadne crte: refleks $j < *dj$, sasvim rijetko refleks grupe $va < vb$, a jednom i refleks nazala $e > a$, što zapadnoštokavske govore povezuje sa čakavskim narječjem. Pored toga, u kompletnom kodeksu bilježe se i druge jezičke osobine koje svjedoče o stanju štokavskih govora druge polovine 14. i početka 15. stoljeća poput vokalizacije poluglasa u $/a/$, refleksa $u < vb$ itd.

Na morfološkom planu jezičke analize tekst Kopitarovog četveroevanđelja, kao i drugi istodobni bosanski crkvenoslavenski rukopisi, pokazuje stanovitu konzervativnost, koja se najbolje očituje u čuvanje arhaičnih glagolskih kategorija poput asigmatkog aorista, ali i starijih gramatičkih nastavaka, premda se sporadično bilježi i prodor inovacija iz gramatičke strukture štokavskih govora.

Tekstološka analiza Kopitarovog četveroevanđelja, zasnovana na usporedbi leksikona bosanske grupe u odnosu na kanonske tekstove i druge slavenske redakcije, pokazala je da se u podlozi Kopitarovog rukopisa nalaze dva temeljna sloja – stariji sloj, koji bosanska evanđelja povezuje sa kanonskim i ujedno svjedoči o starini i jedinstvu bosanske skupine tekstova, te mlađi sloj – koji Kopitarovo evanđelje blago udaljava od bosanskog stabla i približava ga rukopisima drugih redakcija šireg slavenskog podneblja, onih u kojima je primjetan utjecaj preslavske recenzije ćirilometodskog prijevoda Evanđelja. S druge strane, poređenje s ostalim bosanskim evanđeljima nagovještava veoma blisku vezu Kopitarovog rukopisa sa Divoševim, Nikoljskim, Mletačkim i Čajničkim evanđeljem, dok se Hval često uobličava drukčije. O davnom zajedničkom predlošku ovih rukopisa govore brojni primjeri podudaranja, s tim da Kopitarovo sa Divoševim pokazuje još čvršću vezu.

Na osnovu svega može se reći da je Kopitarovo četveroevanđelje predstavnik one skupine bosanskih crkvenoslavenskih tekstova u kojima su se, uz snažno oslanjanje na tradiciju prvobitnog prijevoda, blago ispoljile i tradicije drugih slavenskih redakcija.

X. EXTENDED SUMMARY

Kopitar's gospel, stored in the University Library in Ljubljana under the signature Cod. 24, is one of the thirty preserved texts of the Bosnian Church Slavonic literacy. The codex is written in the second half of the 14th century under the auspices of members of the Bosnian Church, but is soon after the fall of the kingdom found in the Orthodox monastery, where the original appearance of the Codex was amended by repairing and adjusting to the liturgical ritual of the Serbian Orthodox Church.

The philological description of this relatively well-preserved codex imposed itself as a task of research whose results should provide important information about the codex and the process of editing his text, on graphetic and graphematic level, then about the place of the manuscript in relation to the Slavic canonical but also the codex of the bosnian group.

The entire codex, which is by all the features – codicological, graphetic and linguistic – a typical representative of the bosnian tradition, was written by one scribe, more or less carefully, in Bosnian Cyrillic. The majority of the medieval Bosnian religious texts was written in the same type of this version of the Cyrillic alphabet, which together with lapidary and stationery represents a version of the Western Cyrillic script, and the festivity of this type of church Cyrillic is reflected in the relative preservation of the rectangular letter model, actually the correct proportions of the letters, then the use of thin and thick lines, all of which is supported by the rules of constitutional writing.

Orthographic features of the manuscript of Kopitar's gospel are shown in following the Bosnian spelling tradition, which follows the oldest Old Church Slavic matrix, primarily glagolitic, which is confirmed in the solutions of ambivalent values of individual letters. In addition to their true values, letter *ѣ* has value */ja/*, letter *є* is used for the value */je/* in the initial and post-vocal position, letters *ѡ* and *Ѣ* cover the values */l/* and */ń/*, while the letter *ј*erv to the scribe of Kopitar's gospel has only the value */đ/*. Estranging from the Bosnian spelling tradition can be assumed in having more frequent use of ligatures *ѣє*.

The language of Kopitar's gospel marks the breakthrough of dialectal innovations from the Western Shtokavian substrate. Besides Ikavian as the distinguishable feature of this literacy, which is in Kopitar's manuscript massively present and most likely indicates the Ikavian organic idiom of the scribe, other western features are also being registered in the Codex: the reflex $j <^* dj$, very rare reflection of the group $va < vb$, and once also the reflex of the nazal $\epsilon > a$, which connects Western Shtokavian with the Chakavian dialect. Furthermore, in the entire codex other linguistic features are recorded, which testify about the condition of the Shtokavian speech during end of the 14th and the early 15th century, such as the vocalization of the semivowel $/a/$, and the reflex $u < vb$ etc.

The text of Kopitar's gospel, on a morphological level of the linguistic analysis, like other concurrent Bosnian Church Slavic manuscripts, indicates a certain conservatism, which is best reflected in the preservation of archaic verb categories such as the asigmatic aorist, but also of older grammatical endings, although the breakthrough of innovations from the grammatical structure of the Shtokavian speech are sporadically recorded.

The textological analysis of Kopitar's gospel, based on a comparison of the lexica of the Bosnian group in relation to the canonical texts and other Slavic redaction, has shown that there are two basic layers in the substrate of Kopitar's manuscript – the older layer, which connects the Bosnian gospels with the canonical and also testifies about antiquity and the unity of the Bosnian group of texts, and the younger layer – which distanced Kopitar's gospel from the Bosnian tree and brings it closer to the manuscripts of younger redactions of the wider Slavic region, those in which the influence of so-called Preslavian Literary School of the Cyrillo-Methodian translation of the Gospel is noticeable. On the other hand, the comparison with other Bosnian Gospels suggests a very close relationship of Kopitar's manuscript to Divoš's Gospel, Venetian Gospel and Čajniče gospel, while 'Hval' is often shaped differently. Numerous matching examples testify about the ancient shared template of these manuscripts, whereas Kopitar's and Divoš's show an even stronger connection.

Based on the above it can be stated that Kopitar's gospel is a representative of those Bosnian Church Slavic texts in which, strongly relying on the tradition of the original translation, traditions of other Slavic redactions have merged.

XI. PARALELNI KORPUS

- Ar. *Arhangeljsko evanđelje* – 1092. god., kratki aprakos, istočnoslavenski, RGB, f. 178, 1666, varijante prema Alekseev (1998) i (2005).
- Ass. *Assemanijev evanđelistar* – 11. st., kanonski kratki aprakos, Vatikan, Cod. Slav. 3; Mavrodinov, B. et. al. (1981) *Asemanievo evangelie, faksimilno izdanje*, Nauka i iskustvo, Sofija.
- Bat. *Batalovo evanđelje* – 1393. god., tetra, bosanski crkvenoslavenski, RNB, Sankt-Peterburg, Rusija, sign. Q.π. I. 62.,4 pergamentna lista, format: 20,2 x 13,5 cm.
- Bd. *Bogdanovo evanđelje* – 13/14. st., tetra, srpski crkvenoslavenski, HAZU III c 20, Zagreb, Hrvatska, varijante prema Rodić – Jovanović (1986).
- Bn. *Baničko evanđelje* – 13/14. st., tetra, bugarski crkvenoslavenski, NBKM 847, Sofija, varijante prema Alekseev (1998) i (2005).
- Crk. *Evanđelje Crkolez* – sredina 13. st., puni aprakos, srpski crkvenoslavenski, Manastir Dečani, Crk. No 1, Grčka, varijante prema Rodić – Jovanović (1986).
- Čajn. *Čajničko evanđelje* – 14/15. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski, Čajniče, Bosna i Hercegovina, 167 pergamentnih listova, format: 19,5 x 15 cm, varijante prema Ramić-Kunić (2017).
- Čud. *Čudovski Novi zavjet* – 1354/1355. god., ruski crkvenoslavenski, varijante prema Voskresenskij (1894) i Alekseev (1998) i (2005).
- Dan. (Nik.b) *Daničićevo (Nikoljsko.b) evanđelje* – 14/15. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski, varijante prema Daničić (1864).
- Db. *Dobromirovo evanđelje* – 12. st., tetra, bugarski crkvenoslavenski, RNB, Q.π.I.55, Sankt-Peterburg, varijante prema Velčeva (1975) i Alekseev (1998) i (2005).
- Div. *Divoševo evanđelje* – početak 14. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski, Crkva sv. Nikole u Podvrh kod Bijelog Polja na Limu, Crna Gora, 187 pergamentnih listova, format: 22,5 x 16,5, pisar Manojlo Grk.
- Dl. *Dobrilovo evanđelje* – 1164. god., puni aprakos, RGB, f. 256, N 103, varijante prema Alekseev (1998) i (2005) i Voskresenskij (1894).
- Dov. *Evanđelje iz Dovolje* – kraj 14. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski, RNB, Sankt-Peterburg, Rusija, sign. Gilj. 7, 110 pergamentnih listova, format: 21,7 x 14,6 cm.
- Ev. N° 697 *Evanđelje N° 697* – kraj 14. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski, Arhiv

- Filijale Instituta za historiju Ruske akademije nauka, Zapadnoevropska sekcija, Sankt-Peteburg, Rusija, 176 pergamentnih listova, format: 20,3 x 14 cm.
- Frol. *Evandjelje Frolova* – 14. st., tetra, istočnoslavenski, RNB, F.π.I.14, varijante prema Alekseev (1998) i (2005).
- Gal. *Galičko evandjelje* – 1144. god., tetra, ruski crkvenoslavenski, Galicija, GIM, Sin. 404, varijante prema Alekseev (1998) i (2005).
- Gf. *Giljferding 1* – 1284. god., aprakos, srpski crkvenoslavenski, RNB, varijante prema Alekseev (1998) i (2005).
- Grig.-Giljf. *Grigorovič-Giljferdingovo evandjelje* – kraj 13. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski, Rukopisni odjel GPB „Saltykov-Ščedrin” u Sank-Peterburgu i RGB u Moskvi, Rusija: 6 listova u Giljferdingovoj zbirci (Giljf. N° 61) u Sank-Peterburgu, 2 lista u Grigorovičevoj zbirci (sign. Fond 87 N° 11, I) u RGB u Moskvi, 8 pergamentnih listova, format: FgGiljf. 27,5 x 20,5 cm, FgGrig. 27,8 x 20,5 cm.
- Hil. *Evandjelje Hilandar 8* – treća četvrtina 13. st., puni aprakos, srpski crkvenoslavenski, Manastir Hilandar, Grčka, varijante prema Rodić – Jovanović (1986).
- Hrv. *Hrvojev misal* – 1404. god., hrvatski crkvenoslavenski, Topkapi Saraj, Istanbul, izdanje Grabar – Nazor – Pantelić (1973).
- Hval. *Hvalov zbornik* – 1404. god., tetra, apostol, psaltir, apokalipsa bosanski crkvenoslavenski, Biblioteca dell’ Università Manoscritti, Bolonja, Italija, N° 3575B, 359 pergamentih listova, format 17 x 11 cm.
- Vat.₄ *Vatikanski Borg. illirico 4* – početak 14. st., misal, hrvatski crkvenoslavenski, Biblioteca Apostolica Vaticana, varijante prema Grabar – Nazor – Pantelić (1973).
- Jur. *Jurjevsko evandjelje* – 1119–1128. god., puni aprakos, istočnoslavenski, GIM, Sin. 1003, Novgorod, varijante prema Alekseev (1998) i (2005).
- Koh. *Evandjelje Kohno* – 13. st., kratki aprakos, bugarski crkvenoslavenski, OGNB 1/3, varijante prema Kossek (1986) i Alekseev (1998) i (2005).
- Konst. *Konstantinopoljsko evandjelje* – 1383. god., tetra, ruski crkvenoslavenski, varijante za Evandjelje po Marku prema Voskresenski (1894).
- Kr. *Kaprinsko evandjelje* – 13. st., puni aprakos, bugarski crkvenoslavenski, GIM, sobr. Hludova 28, varijante prema Alekseev (1998) i (2005).
- Man. *Manojlovo evandjelje* – početak 14. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski, Arhiv SANU, Beograd, Srbija, Stara zbirka, sign. 343, 32 pergamentna lista, format 19x13 cm, pisar Manojlo Grk.
- Mar. *Marijansko evandjelje* – 11. st., kanonska tetra; Jagić, V. (1883) *Quattuor*

Evangeliorum versionis palaeoslovenicae Codex Marianus Glagoliticus, Mariinskoe četveroevangelie, Pamětnikъ glagoličeskoj pismennosti, Sankt-Peterburg.

- Mir. *Miroslavljevo evanđelje* – 12. st., puni aprakos, zetsko-humski crkvenoslavneski, Narodni muzej, Beograd, Srbija, i GPB „Saltykov-Ščedrin” u Sank-Peterburgu, Rusija, 180 listova u Narodnom muzeju u Beogradu, inv. br. 1538, 1 list u GPB u Sank-Peterburgu, sing. Fn N° 83, format: 41,8 x 28,4 cm.
- Mlet. *Mletački zbornik* – 14/15. st., tetra, apostol, apokalipsa bosanski crkvenoslavenski, Biblioteca Nazionale Marciana, Venecija, Italija, sign. Cod. Or. 227 (=168), 287 pergamentnih listova, format 19,4 x 12,4 cm.
- Mp. *Mokropoljsko evanđelje* – sredina 13. st., tetra, srpski crkvenoslavenski, Manastir Krka, No 2, varijante prema Rodić – Jovanović (1986).
- Mstisl. *Mstislavovo evanđelje* – 1117. god., aprakos, ruski crkvenoslavenski, varijante prema Voskresenskij (1894).
- Nik. *Nikoljsko evanđelje* – posljednja četvrtina 14. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski, Chester Beatty Library, Dublin, Irska, sign. W 147, 147 pergamentnih listova, format: 16,5 x 10,5 cm.
- Nov. *Misal kneza Novaka* – 1368. god., hrvatski crkvenoslavenski, Österreichische Nationalbibliothek, Beč, Cod. slav. 8, varijante prema Grabar – Nazor – Pantelić (1973).
- Ostr. *Ostromirovo evanđelje* – 1056–1057. god., kratki aprakos, ruski crkvenoslavenski, RNB, F.π.I.5, Novgorod, varijante prema Alekseev (1998) i (2005).
- Pg. *Pogodina 21* – druga polovina 14. st., Ruska nacionalna biblioteka, varijante prema Alekseev (1998) i (2005).
- Pripk. *Pripkovićevo evanđelje* – kraj 14. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski, RNB, Sankt-Peterburg, Rusija, sign. Giljf. 6, 262 pergamentna lista, format: 19,5 x 13,5 cm.
- Rad. *Radomirovo evanđelje* – 13. st., puni aprakos, makedonski crkvenoslavenski, HAZU III b 24, Zagreb, Hrvatska, varijante prema Alekseev (1998) i (2005).
- Rh. *Raškohilandarsko evanđelje* – sredina 13. st., tetra, srpski crkvenoslavenski, Manastir Hilandar, Hil. No 22, Grčka, varijante prema Rodić – Jovanović (1986).
- Roč. *Ročki misal* – oko 1420. god., hrvatski crkvenoslavenski, Österreichische Nationalbibliothek, Beč, Cod. slav. 4, varijante prema Grabar – Nazor – Pantelić (1973).

- Sav. *Savina knjiga* – 11. st., kanonski kratki aprakos, RGADA, f. 381, 14; Ščepkin, V. (1903) *Savvina kniga*, Pamětnik staroslavěnskago žika, Sankt-Peterburg.
- Sof. *Sofijsko evanđelje* – 14/15. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski, Narodna biblioteka Sv. Kiril i Metodij u Sofiji, Bugarska, br. 23 i 468, 57 pergamentnih listova, format: 17,5 x 12,5 cm.
- Tp. *Tipografsko evanđelje* – 12. st., tetra, istočnoslavenski, RGADA, f. 381, N 1, varijante prema Alekseev (1998) i (2005).
- Trn. *Trnovsko evanđelje* – 13. st., tetra, bugarski crkvenoslavenski, varijante prema Valjavec, M. K. (1889) "Trnovsko tetrajevandeliije", *Starine*, 21, Zagreb, 1–68.
- Uv. *Uvar. 379* – početak 14. st., aprakos, istočnoslavenski, GIM, varijante prema Alekseev (1998) i (2005).
- Vat. *Vatikansko evanđelje* – 13. st., srpski crkvenoslavenski, Bibiloteca Apostolica Vaticana: http://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.slav.4.
- Vrut. *Vrutočko evanđelje* – kraj 14. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Sv. Kliment Ohridski, Skoplje, Makedonija, ranije u vlasništvu porodice Popović iz sela Vrutok kod Gostivara, 157 listova, format: 17,9 x 11,5 cm, varijante prema Nakaš (2015).
- Vuk. *Vukanovo evanđelje* – 13. st., puni aprakos, srpski crkvenoslavenski, RNB, F.π.I.82, Sankt-Peterburg, Rusija, varijante prema Vrana (1967) i Rodić – Jovanović (1986).
- Zogr. *Zografsko evanđelje* – 11/12. st., kanonska tetra, RNB, Glag 1; Jagić, V. (1879) *Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus*, Berolini.

XII. BIBLIOGRAFIJA

- Alekseev, A. A. (2001) "Serbskaja tradicija slavjanskogo evangelija", *Slovensko srednjovekovno nasleđe*, Čigoja štampa, Beograd, 35–43.
- Alekseev, A. A. (1999) *Tekstologija slavjanskoj biblii*, Sankt-Peterburg, dostupno na: <http://ksana-k.narod.ru/Book/alekseev/02/index.html>.
- Alekseev, A. A. et. al. (1998) *Evangelie ot Ioanna v slavjanskoj tradicii*, Rossijskoe biblejskoe obščestvo, Sankt-Peterburg.
- Alekseev, A. A. et. al. (2005) *Evangelie ot Matfeja v slavjanskoj tradicii*, Sankt-Peterburskij Gosudarstvennyj universitet, Sankt-Peterburg.
- Belić, A. (1938) "Učešće sv. Save i njegove škole u stvaranju nove redakcije srpskih ćirilskih spomenika", u: *Svetosavski zbornik*, 1, Beograd, 1936, 211–276.
- Belić, A. (1956) *Istorija srpskog jezika*, Matica srpska, Beograd.
- Bogdanović, D. (1980) *Istorija stare srpske književnosti*, SKZ, Beograd.
- Brozović, D. (1960) "O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata", *Zbornik za filologiju i lingvistiku III*, Matica srpska, Novi Sad, 68–89.
- Brozović, D. (1961–1962) "O jednom problemu naše historijske dijalektologije: stara ikavsko-ijekavska granica", *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 4/5, Novi Sad, 51–57.
- Brozović, D. (1963) "O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata", *Filologija*, 4, 45–54.
- Brozović, D. (1966) "O problemu ijekavskoščakavskog (istočnobosanskog) dijalekta", *Hrvatski dijalektorloški zbornik*, knj. 2, Zagreb 5–30.
- Brozović, D. (1970) "O Makarskom primorju kao jednom od središta jezičnohistorijske i dijalekatske konvergencije", u: *Makarski zbornik*, I, 381–405.
- Brozović, D. (1973) "O predmigracionom mozaiku hrvatskosrpskih dijalekata na području SR Bosne i Hercegovine", Simpozij "Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura", *Radovi III*, Muzej grada Zenice, Zenica, 81–88.
- Brozović, D. (1985) "Suvremeno štokavsko narječje kao plod konvergentnoga jezičnog razvoja", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 7, Zagreb, 59–71.
- Bubalo, Đ. (2016) "Pismenost u srednjovekovnoj Srpskoj zemlji", u *Svet srpske rukopisne knjige (XII–XVII vek)*, Beograd, 21–34.
- Brown, M. (2004) *Understanding Illuminated Manuscripts - A Guide to Technical Terms, The Paul Getty Museum-The British Library*, Los Angeles – London.
- Cejtlin, R. M. (1977) *Leksika staroslavjanskogo jazyka*, Nauka, Moskva.
- Cvetković, B. (2014) "Zaglavlje Dekaloga u Hvalovom zborniku, prilog semantici srednjovjekovne iluminacije", *Ars Adriatica*, No 4, Zadar, 155–172.
- Čremošnik, G. (1948) "Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka", *Glasnik Zemaljskog*

- muzeja*, nova serija, sv. III, Sarajevo, 103–144.
- Čremošnik, G. (1963) "Srpska diplomatska minuskula", *Slovo*, No. 13, 119–135.
- Ćirković, S. (1982) "Glose Srečkovićeovog jevanđelja i učenje bosanske crkve", *Bogomilstvoto na Balkanot vo svetlinata na najnovite istražuvanja*, Skopje, 207–222.
- Damjanović, S. (1994) "Jazik otačaski", *Bogoslovska smotra*, 64, Zagreb, 376–381.
- Damjanović, S. (2008) *Jezik hrvatskih glagoljaša*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Damjanović, S. (2012), *Slovo iskona, Staroslavenska / Starohrvatska čitanka*, Matica hrvatska, 3. izdanje, Zagreb.
- Damjanović, S. (2012a), "Hrvatskostaroslavenski", *Zagrebačka slavistička škola*, dostupno na: <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1818&naslov=hrvatskostaroslavenski>.
- Daničić, Đ. (1864) *Nikoljsko evanđelje*, Državna štamparija, Beograd.
- Despodova, V. (1977) *Leksikata na Dobromirovo evangelie*, Makedonistika, I, 5–96.
- Dragojlović, D. (1997) *Istorija srpske književnosti u srednjovjekovnoj bosanskoj državi*, Matica srpska, Novi Sad: Svetovi.
- Dolobko, M. (1914) "O jazykě někatoryhъ bosnijskihъ gramotъ XIV v.", *Izvěstija Otdělenija rysskogo jazyka i slovesnosti Imperatorskoj akademii nauk*, XIX/4, 1–29.
- Đorđić, P. (1971) *Istorija srpske ćirilice – paleografsko-filološki prilozi*, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, Beograd.
- Ferenček, I. (2012) "Iluminacije Drugog vrbničkog misala", Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Gabrić-Bagarić, D. (2005) "Crkvenoslavensko i narodno u bosanskohercegovačkim epigrafskim spomenicima od 12. do 18. stoljeća", u: *Drugi Hercigonjin zbornik*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 113–128.
- Gadžijeva, S. et al. (2014) *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, Staroslavenski institut, Zagreb.
- Galić, J. (2014) "Jednostavni glagolski oblici u Hrvojevu misalu", *Slovo*, No. 64, Zagreb, 79–151.
- Galić, J. (2015) "Složeni glagolski oblici u četveroevanđelju Hvalova zbornika", *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 11/1, No. 11, Zadar, 19–36.
- Gošić, N. (1981) "Bosansko rukopisno evanđelje Sofijske narodne biblioteke 'Kilil i Metodij'", *Radovi ANUBiH*, 70/21, Sarajevo, 231–242.
- Gošić, N. (1985) "Da li je Grigorovič-Giljferdingovo evanđelje aprakos", u: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane: referati i saopštenja*, 14/1, Međunarodni slavistički centar, Beograd.
- Grabar, B. et al. (1973) *Hrvatskoglagoljski misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića: Transkripcija i komentar*, Zagreb – Ljubljana – Graz.
- Graciotti, S. (1995) "I frammenti bosniaci di Montepandone. Edizione e interpretazione", *Ricerche slaviche*, XLII, 125–181.
- Grickat, I. (1961–1962) "Divoševo evanđelje", Filološka analiza, *Južnoslavenski filolog*,

knjiga XXV, 227–295.

- Grickat, I. (2004) *Studije iz istorije srpskohrvatskog jezika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Grković-Mejdžor, J. (2012) "Srednjovekovno jezičko nasleđe Bosne i Hercegovine", ANURS, Banja Luka, 17–35.
- Grković-Mejdžor, J. (2011) "O formiranju srpske reakcije staroslovenskog jezika", u: Đurđevići stupovi i Budimljanska eparhija, Berane – Beograd, 43–51.
- Grujić, R. M. (1937) "Jedno evanđelje bosanskog tipa XIV–XV veka u južnoj Srbiji", u: *Zbornik lingvističkih i filoloških rasprava u čast A. Beliću o 40-godišnjici njegova naučnog rada posvećuju njegovi prijatelji i učenici*, Beograd, 263–277.
- Grupa autora (2009) *Povijest hrvatskoga jezika*, 1. knjiga: srednji vijek, Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti Croatica, Zagreb.
- Hannick, Chr. (1972) "Das Neue Testament in altkirchenslavischer Sprache", u: *Die alten Übersetzungen des Neuen Testaments, die Kirchenväterzitate und Lektionare*, Berlin, 403–435.
- Hamm, J. (1960) "Apokalipsa bosanskih krstjana", *Slovo*, Zagreb, 43–104.
- Hamm, J. (1963) "Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika", *Slovo*, No 13, Zagreb, 43–67.
- Hamm, J. (1974) *Staroslavenska gramatika*, 4. izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Harisijadis, M. (1977) "Nepoznati spomenici naše pisane reči", *Politika*, 31. III, 9, Beograd.
- Harisijadis, M. (1988) "Iluminacija rukopisa bosanskog porekla u srednjem veku", *Glas SANU*, CCCLIV/6, Beograd, 91–135.
- Horálek, K. (1954) *Evangeliáře a Čtveroevangelia. Příspěvky k textové kritice a k dějinám staroslověnského překladu evangelia*, Praha.
- Horvat, M. (1998) "Futur prvi kao složeni glagolski oblik u Zografskom četveroevanđelju", *Filologija*, 29, Zagreb, 61–76.
- Hristova, I. (2004) "Preslavizmite v apostolskite četiva v hrvatskite glagoličeski misali i breviarii", *Preslavska knjižovna škola*, 7, 42–56.
- Iljinskij, G. A. (1904) Izvjestije Otdělenija ruskago jazyka i slovesnosti Imp A N, knj. 1.
- Ivić, P. (1956) *Dijalektologija sh. jezika*, Uvod i štokavsko narječje, Matica srpska, Novi Sad.
- Jagić, V. (1877) "Opisi i izvodi iz nekoliko južnoslovenskih rukopisa", *Starine*, JAZU, 9, 91–171.
- Jagić, V. (1893) "Grškovićev odlomak glagolskog apostola", *Starine*, JAZU, 26, 33–161.
- Jagić, V. (1889) "Ein fünfter bibliographischer Beitrag. Slavica der Laibacher Lycealbibliothek", *Anzeiger der philosoph.histor. Cl. vom 18. October*, No XX, 10–11.
- Jerković, V. (1975) *Paleografska i jezička ispitivanja o Čajničkom jevanđelju*, Novi Sad.
- Jerković, V. (1980) "Srednjovekovne ortografske škole kod Srba", *Jugoslavenski seminar za strane slaviste*, Filološki fakultet u Beogradu – Međunarodni slavistički centar, Beograd, 19–28.

- Jovanović, G. (1978) "O 'naknadnoj' leksičkoj grecizaciji u srpskim jevanđeljima XIV veka", *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 315–323.
- Jovanović, G. (1987) "Jevanđelska leksika u južnoslavenskoj ćirilskoj tradiciji", *Južnoslovenski filolog*, XLIII, 83–90.
- Jovanović, G. (1980) "Najstarija srpska četverojevanđelja u svetlu nekih leksičkih osobenosti", *Južnoslovenski filolog*, br. 36, Beograd, 89–100.
- Jovanović, G. (1980) "Nekoliko reči o proučavanju leksike starosrpskih jevanđelja", *Arheografski prilozi*, br. 2, 183–188.
- Jurić-Kappel, J. (2005) "Književni jezik u srednjovekovnoj Bosni", u: *Jezik u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik u Sarajevu i Institut za istočnoevropske i orijentalne studije, Oslo, 81–105.
- Jurić-Kappel, J. (2005.b), "Kopitarovo četvorojevanđelje", S. Damjanović (ur.), u: *Drugi Hercigonjin zbornik*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 169–180.
- Jurić-Kappel, J. (2008) "O dijalekatskim temeljima srednjovekovne bosanske (vjerske) pismenosti", *Slovo*, sv. 56–57, Zagreb, 209–218.
- Jurić-Kappel, J. (2012) "Sistem žanrova u srednjovekovnoj vjerskoj književnosti – Nekoliko načelnih zapažanja", *Bosanskohercegovački slavistički kongres I*, Slavistički komitet, Sarajevo, 87–98.
- Jurić-Kappel, J. (2013) *Bosna u ogledalu starije pismenosti, Filološko-lingvističke studije*, Liaunigg.
- Kardaš, M. (2014) "O jezičkim i grafijskim odlikama Sofijskog bosanskog evanđelja", *Forum Bosnae*, 66, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, 138–149.
- Kardaš, M. (2015) *Jezik i grafija srednjovekovne bosanske epigrafike*, Institut za jezik, Sarajevo.
- Kardaš, M. (2016) "Paleografske i jezičke odlike novog petrogradskog bosanskog evanđelja u odnosu na Giljferdingov apostol № 14", u: *Drugi simpozij o bosanskom jeziku, zbornik radova*, Institut za jezik, Sarajevo, 51–62.
- Koch, Chr. (1999) "Tetra oder Aprakos?, Zur Textgattung der ältesten slavischen Evangelienübersetzung", *Die Welt der Slaven* 44, 27–62.
- Koch, Chr. (2004) "Anmerkungen zu den Glossen des bosnischen Tetraevangeliums der Sammlung Srećković", *Slovo*, No 52–53, Zagreb, 55–116.
- Koneski, B. (1957) "Ohridska književna škola", *Slovo*, No 6–7–8, Zagreb, 177–194.
- Kossek, N. V. (1984) "O leksike srednebolgarskih evangelii", *Palaeobulgarica* 8, No 3, 65–66.
- Kossek, N. V. (1986) *Evangelie Kohno, Bolgarskij pamjatnik XII v.*, Izdatel'stvo Bolgarskaja akademija nauk, Sofija.
- Kreševljaković, H. (1912) *Kratak pregled hrvatske knjige u Herceg-Bosni od najstarijih vremena do danas*, Sarajevo.
- Kuljbakin, St. M. (1925) *Paleografska i jezička ispitivanja o Miroslavljevom jevanđelju*, Posebna izdanja SKA, LII, Sremski Karlovci.

- Kuljbakin, St. M. (2008) *Slavjanskaja paleografija*, Institut za srpski jezik, Beograd.
- Kuna, H. (1995) "Mjesto i značaj Pantelejmonovog apostola među rukopisima srednjovjekovne bosanske književnosti", *Godišnjak Instituta za književnost*, Sarajevo, 9–18.
- Kuna, H. (1965) "Redakcije staroslavenskog kao literarni jezik Srba i Hrvata", *Slovo*, No 15–16, Zagreb, 183–199.
- Kuna, H. (1970) "Fragmenti parimejnika bosanske provenijencije", *Slovo*, No 20, Zagreb.
- Kuna, H. (1973) "Bosanski rukopisni kodeksi u svijetlu južnoslavenskih redakcija staroslavenskog jezika", *Radovi sa simpozija Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura*, Izdanja Muzeja Zenice, sv. 3, 89–102.
- Kuna, H. (1976) "Jezičke karakteristike glosa u bosanskom jevanđelju iz Srećkovićeve zaostavštine", *Slovo*, br. 25–26, Zagreb, 213–230.
- Kuna, H. (1977) "Neke grafijske osobine bosanskih srednjovjekovnih kodeksa u odnosu prema staroslavenskoj glagoljskoj grafijskoj tradiciji", *Nahtigalov zbornik*, ur. Franc Jakopin, Ljubljana, 153–167.
- Kuna, H. (1977) "*Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und Herzegowina* (Dragutin Prohaska, Zagreb, 1911)", (Prikaz i ocjena s osobitim osvrtom na srednjovjekovnu bosansku književnost), u: *Književnost Bosne i Hercegovine u svjetlu dosadašnjih istraživanja*, ANUBiH, Sarajevo, 9–27.
- Kuna, H. (1978) "Bosanska srednjovjekovna književnost i njen jezik prema srpskoslavenskoj i hrvatskoj glagoljskoj književnosti", u: *Naučni sastanak u Vukove dane*, 8, Beograd – Priština – Tršić: MSC, 73–82.
- Kuna, H. (1986) "O jeziku i pismu Hvalovog zbornika", u: *Zbornik Hvala krstjanina*, Svjetlost, Sarajevo.
- Kuna, H. (2008) *Bosanska srednjovjekovna književnost*, Forum Bosnae, Sarajevo.
- Kuna, Herta (1974) *Hrestomatija starije bosanske književnosti*, Svjetlost, Sarajevo.
- Львов, А. С. (1966) *Очерки по лексики памятников старославянской пис'mенности*, Nauka, Moskva.
- Lavrov, P. A. (1914) *Paleografičeskoe obozrenie kirillovskago pis'ma*, Sankt-Peterburg.
- Lisac, J. (2009a) *Hrvatska dijalektologija 2, Čakavsko narječje*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb.
- Lisac, J. (2009b) "Hrvatska narječja u srednjem vijeku", u: *Povijest hrvatskoga jezika*, 1. knjiga: srednji vijek, Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti Croatica, Zagreb, 261–281.
- Lovrenović, D. (2015) "U početku bijaše bosanska", *Bosna franciscana*, No 42, 35–72.
- Lukežić, I. (1996) "Prilog raspravi o genezi hrvatskih narječja", *Fluminensia*, No 1–2, 223–236.
- MacRobert, C. M. (2012) "How well did Hval know the Psalter?", u: *Bosanskohercegovački slavistički kongres I*, Zbornik radova (knjiga 1), Slavistički komitet, 109–117.

- Maksimović, J. (1976) "Slikarstvo minijatura u srednjovekovnoj Bosni", *Zbornika radova Vizantološkog instituta*, XVII, Beograd, 175–188.
- Maksimović, J. (1986) "Iluminacija Hvalovog zbornika", u: *Zbornik Hvala krstjanina*, Svjetlost, Sarajevo.
- Mazrak, E. (2012) "The Poem of Praise for King Robert of Anjou and Hval's Miscellany – linsk and influences", *Codices, Manuscripti & Impressi*, 11–24.
- Mihaljević, M., Šimić, M. (2013) "Preslavizmi u hrvatskoglagoljskim tekstovima", *A tko to ide, Hrvatski prilozi XV. međunarodnom slavističkom kongresu*, Zagreb, 11–23.
- Mihaljević, M. (1997), "Jezična slojevitost Brevijara Vida Omišljanina iz 1396. godine", *Filologija*, No 29, Zagreb, 119–138.
- Mihaljević, M., (2009) "Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika, u Povijest hrvatskoga jezika", 1. knjiga: srednji vijek, Croatica, Zagreb.
- Mikulić, P. (2004) *Iz likovnosti bosanskoga srednjovjekovlja*, Naklada Zoro, Sarajevo – Zagreb.
- Moszyński, L. (1976) "Kanony Euzebiusza w głągolskim rękopisie kodeksu Zografskiego", *Slovo*, No. 25–26, Zagreb, 77–119.
- Mošin, V. (1965) "Metodološke bilješke o tipovima pisma u ćirilici", *Slovo*, sv. 15–16, Zagreb.
- Mošin, V. (1971) *Ćirilski rukopisi Povijesnog muzeja Hrvatske i Kopitareve zbirke*, Tom I, Srpska književna zadruga, Beograd.
- Mošin, V. (1971) *Ćirilski rukopisi Povijesnog muzeja Hrvatske i Kopitareve zbirke, Paleografski album*, Tom II, Srpska književna zadruga, Beograd.
- Mošin, V. (1971) *Kopitarjeva zbirka slovanskih rokopisov in Zoisov cirilski fragment iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani = La collection des manuscrits slaves de Kopitar et le fragment cyrillique de Zois de la Bibliothèque nationale et universitaire de Ljubljana*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- Miklosich, F. (1963) *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum: emendatum auctum*, Aalen.
- Nakaš, L. (2010) *Jezik i grafija krajišničkih pisama*, Slavistički komitet, Sarajevo.
- Nakaš, L. (2011) *Konkordancijski rječnik ćirilskih povelja srednjovjekovne Bosne*, Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije, Posebna izdanja, knjiga X, sv. I, Sarajevo
- Nakaš, L. (2012) "Dvadeset glosa bosanskog Vrutočkog evanđelja", *Forum Bosnae*, br. 57, 153–187.
- Nakaš, L. (2012) *Bosanski psaltir: iz zbornika Hvala krstjanina*, Forum Bosnae, Sarajevo.
- Nakaš, L. (2013), "Nova saznanja o Vrutočkom evanđelju", *Ricerche slavistiche*, 11 (57), 5–20.
- Nakaš, L. (2015) "Fragmenti iz Montepandona", *Ricerche slavistiche*, 13 (59), 385–406.
- Nakaš, L. (2015) *Vrutočko bosansko četveroevanđelje*, Forum Bosnae, Sarajevo.

- Nazor, A. (2008) *Radosavljeva bosanska knjiga: zbornik krstjanina Radosava iz XV stoljeća*, Forum Bosnae, Sarajevo.
- Nazor, A. (2005) "Rukopisi Crkve bosanske", u: *Fenomen "krstjani" u srednjovjekovnoj Bosni i Humu*, Sarajevo–Zagreb, 539–562.
- Otašević, D. et. al. (2016) *Svet srpske rukopisne knjige (XII–XVII vek)*, SANU, Beograd.
- Pantelić, M. (1985) "O Kijevskim i Sinajskim listićima", *Slovo*, Zagreb, 5–56.
- Paskojević, K. (2015) "Paleografsko istraživanje ćirilčne diplomatske minuskule na trima dokumentima o otkupu sokol grada", *Analiz Dubrovnik*, 51/3, 31–77.
- Pavlović, M. (1921) "Belićevi odlomci bosanskog jevanđelja", u: *Zbornik lingvističkih i filoloških rasprava u čast A. Beliću o 40-godišnjici njegova naučnog rada posvećuju njegovi prijatelji i učenici*, 239–248.
- Pelusi, S. (1991) *Novum Testamentum Bosniacum Marcianum, Cod. Or. 277 (=168)*, Editoriale Programma, Padova.
- Pešikan, M., Jovanović, G. (1974–1975) "Tekstološki sastav i osnovne odlike teksta najstarijih srpskih četverojevanđelja", *Južnoslovenski filolog*, br. 31, Beograd, 23–53.
- Pešikan, A. (1989) "Još jedan (četvrti) prepis druge verzije starosrpskih tetra i odnos ove verzije prema Čajničkom jevanđelju", *Južnoslovenski filolog*, br. 45, Beograd, 199–208.
- Petrović, I. (1988) "Prvi susreti Hrvata s ćirilometodskim izvorima svoje srednjovjekovne kulture", *Slovo*, Zagreb, 5–54.
- Prohaska, D. (1911) *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und Herzegowina*, Zagreb.
- Pronk-Tiethoff, S. (2010) "Semantička polja germanskih posuđenica u praslavenskome", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 36/2, Zagreb, 317–327.
- Rački, F. (1869) "Prilozi za povjest bosanskih patarena", *Starine*, JAZU, 1, 98–140.
- Rački, F. (1882) "Dva nova priloga za povjest bosanskih patarena", *Starine*, JAZU, 14, 1–29.
- Radojčić, S. (1950) *Stare srpske minijature*, Naučna knjiga, Beograd.
- Ramić-Kunić, E. (2017) *Čajničko četverojevanđelje: bosanski rukopis s početka 15. stoljeća*, Institut za jezik, Knjiga XXVI, Sarajevo.
- Ramić-Kunić, E. (2018), "Leksičke osobine Evanđelja iz Dovolje", *Književni jezik*, Institut za jezik, Sarajevo, 29–59.
- Raos, J. (1987) "Grigorovič-Giljferdingovi odlomci", *Književni jezik*, 16/3–4, 215–223.
- Raos, J. (2014) "Ligature u Pripkovićevom evanđelju", *Filologija*, 63, Zagreb, 173–192.
- Ribarova, Z. (1996) "Vajsova proučavanja prijevoda Malih proroka iz Brevijara Vida Omišljanina", *Slovo*, No. 44–45–46, Zagreb, 27–34.
- Rodić, N., G. Jovanović (1986) *Miroslavljevo jevanđelje*, kritičko izdanje, SANU, Beograd.
- Savić, V. (2013) "Štokavska vokalizacija u 'Hilandarskom tipiku'", *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, Beograd, 83–88.
- Savić, V. (2014) "Zapadnoserbiskij vstavnoj list v Mokropol'skom tetraevangelii", *Slavjanskij al'manah*, Institut slavjanovedenija RAN, Indrik, Moskva, 349–453.

- Savić, V. (2014) "Redakcijske odlike prve stranice Kijevskih listića", *Sveti Ćiril i Metodije (863–2013)*, Beograd, 277–308.
- Savić, V. (2016) "Srpska redakcija crkvenoslovenskog jezika: od sv. Klimenta, episkopa slovenskog, do sv. Save, arhiepiskopa srpskog", *Slověne*, 231–339.
- Slavova, T. (1989) *Preslavskaja redakcija Kirillo-Mefodievskogo starobolgarskogo perevoda Evangelia*, Kirillo-Mefodievskie studii, Kniga 6, Sofija.
- Sobolevskij, A. I. (1902) *Slavjano-rysskaja paleografia*, Spb. Arheol. Inst.
- Solovjev, A. (1948) "Vjersko učenje bosanske crkve", *Rad JAZU*, 270, 5–46.
- Speranski, M. N. (1902) "Ein bosnisches Evangelium in der Handschriftensammlung Srećković's", *Archiv für slavische Philologie*, 24, 172–182.
- Speranski, M. N. (1906) "Mostarskoje (Manojlovo) bosnijskoje evangelije", *Tipografija Varšavskago Učevnago Okruga*, Varšava.
- Stasov, V. (1887) "Slavnjanskij i vostočnij ornament po rykopisjam drevnego i novogo vremeni", *Kartografičeskoe zavedenie A. Ільина*, Sankt-Peterburg.
- Stefoska-Vasiljev, Lj. (1977) "Novi podatak o Vatikanskom srpskom evanđelistaru XII veka", u: *Zbornik Vladimira Mošina*, Savez bibliotečkih radnika Srbije, Beograd, 141–143.
- Svodnyj katalog (2002) *Svodnyj katalog slavjano-russkih rukopisnyh knjig, hranjaščihja v Rosii, stranah SIG i Baltii. XIV vek*, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, Arheografičeskaja komissija, Izdatel'stvo "INDRIK", Moskva.
- Šanjek, F. (ur.) (2005) *Fenomen "krstjani" u srednjovjekovnoj Bosni i Humu*, Institut za istoriju u Sarajevu i Hrvatski institut za povijest, Sarajevo – Zagreb.
- Šidak, J. (1955) "Kopitarovo bosansko evanđelje u sklopu pitanja 'Crkve bosanske'", *Slovo*, br. 4–5, Zagreb, 47–63.
- Šidak, J. (1967) "Bosanski rukopisi u Gosudarstvenoj publicnoj biblioteci u Lenjingradu", *Slovo*, No 17, Zagreb, 113–124.
- Šimić, M. (2000) "Jezik Muke po Mateju u hrvatskoglagoljskim misalima", *Slovo*, No. 50, Zagreb, 5–117.
- Šimić, M. (2004) "Moravizmi u hrvatskoglagoljskim tekstovima", u: *Glagoljica i hrvatski glagolizam*, Staroslavenski institut i Krčka biskupija, Zagreb – Krk, 577–586.
- Šimić, M. (2010) "Ohridizmi u hrvatskoglagoljskim tekstovima", u: *Sveti Naum Ohridski i slovenskata duhovna kulturna i pismena tradicija*, Universitet Sv. Kiril i Metodij, Skopje, 251–274.
- Špadijer, I. (2016) "Stara srpska književnost i srednjovkovno rukopisno nasleđe", u *Svet srpske rukopisne knjige (XII–XVII vek)*, Beograd, 131–151.
- Štefanić, V. (1957) "Splitski odlomak glagoljskog misala starije redakcije", *Slovo*, No 6–8, Zagreb, 54–133.
- Štefanić, V. (1959) "Glagoljski zapis u Čajničkom evanđelju i Radosavljevu rukopisu", u: *Zbornik Historijskog instituta JAZU*, 2, Zagreb, 5–15.

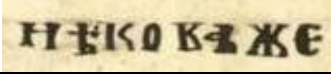
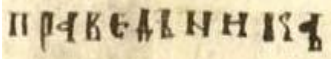
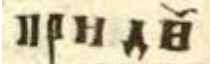
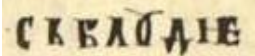
- Štefanić V. (1970) "Grškovićev odlomak apostola, XII st.", "Mihanovićev odlomak apostola, XII st.", u: *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, 2, Zagreb, 37–39, 39–40.
- Thallóczy, L., V. Jagić (1905) "Slavische Fragmente aus der Bibliothek S. Giacomo della Marca in Monteprandone", *Archiv für slavische Philologie*, 85–91.
- Uspenski, B. A. (1994) *Kratkij očerk russkogo literaturnogo jazyka (XI-XIX vv.)*, Gnozis, Moskva.
- Velčeva, B. (1975) *Dobromirovo evangelie, Bŭlgarski pametnik ot načaloto na XII vek*, Bŭlgarska akademija na naukite, Sofija.
- Vereščagin, E. M. (1971) *Iz istorii vozniknovenija pervogo literaturnogo jazyka slavjan. Perevodčeskaja tehnika Kirilla i Mefodija*, Moskva.
- Vego, Marko (1962–1970) *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, Izdanje Zemaljskog muzeja, I–IV, Sarajevo.
- Voskresenski G. A. (1882) "Slavjanskija rukopisi, hranjaščijasja v zagraničnyh bibliotekah: berlinskoj, pražsskoj, vnjskoj, ljubljanskoj, zagrebskoj i dvih bnjlgradskih", *Sbornik Otděl. russkago jazyka i slovesnosti*, 31, 41–43.
- Voskresenski, G. (1896) *Harakterističeskija čerty četyrehъ redakcij slavjanskago perevoda Evangelija otъ Marka*, Universitetskaja tipografija, Moskva.
- Vrana, V. (1941) "Književna nastojanja u sredovječnoj Bosni", u: *Poviest Bosne i Hercegovine: od najstarijih vremena do godine 1463*, Napredak, Sarajevo, 794–822.
- Vrana, J. (1961) *L'Évangéliste de Miroslav*, 'S-Gravenhage: Mouton&Co.
- Vrana, J. (1967) *Vukanovo evanđelje*, SANU, Posebna izdanja, knj. 18, Beograd.
- Vrana, J. (1985) "Postanak i evolucija teksta staroslavenskih duljih evanđelistara", *Slovo*, sv. 55, Zagreb, 57–76.
- Vrana, J. (1993) "Evolucija leksičkih varijanata u staroslavenskom prijevodu evanđelja od kraja 10. stoljeća do početka 14. stoljeća", *Slovo*, sv. 41–43. (1991–1993), 5–48, Zagreb.
- Žagar, M. (2007) *Grafolingvistika srednjovjekovnih tekstova*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Žagar, M. (2007b) "Glagoljička sastavnica hrvatske kulture", Zagrebačka slavistička škola, dostupno na: <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1849&naslov=glagoljicka-sastavnica-hrvatske-kulture>.
- Žagar, M. (2008) "Grafetičke posebnosti tekstova istočne grane hrvatskoga glagoljaštva", *Slovo*, Zagreb, 695–708.
- Žagar, M., Paskojević, K. (2015) "Ćiriličke isprave dubrovačke kancelarije XV. stoljeća između minuskule i kurziva", *Filologija*, No. 62, 221–247.
- Žagar, M. (2016) "Paleografska analiza Prozorske povelje iz 1366. godine (Prilog problematiziranju tipologije ćiriličkog pisanja u srednjovjekovnoj Bosni)", u: *Bosanski ban Tvrtko "Pod Prozorom u Rami"*, Općina Prozor–Rama i Synopsis d.o.o. Zagreb, 33–60.

XIII. DODATAK

XIII. 1. O TRANSKRIPTU

Pri digitalizaciji teksta Kopitarovog četveroevanđelja slijedeno je načelo da se što vjernije odrazi stanje u originalnom rukopisu. Tekst je prenesen u ćirilicu principom slovo za slovo, pri čemu se vodilo računa o tome da intervencije u tekst budu minimalne. Međutim, intervencije su se ponekad morale učiniti budući da je kodeks adaptiran za liturgijske potrebe pravoslavne crkve. S obzirom na to da su mnogi dijelovi teksta Evanđelja u tom procesu stradali – brisanjem, prepravljanjem i dodavanjem – rekonstrukcija tih dijelova teksta učinjena je samo onda kada se na osnovu sačuvanih obrisa moglo prepoznati prvobitno stanje rukopisa. Euzebijevi kanoni koji dolaze na vertikalnim marginama nisu mogli biti iščitani jer su gotovo u potpunosti sastrugani u procesu reparacije.

Iako se u tekstu ovog pisara uočavaju greške različite prirode, one nisu ispravljane. Primjeri suvišnih udvajanja slova, riječi pa i cijelih stihova ostavljeni su da što vjernije odraze jezik pisara i njegov odnos prema tekstu. Jedino su uvaženi očiti primjeri autokorekcije, kao što pokazuju navedene prepravke nastale rukom pisara Evanđelja:

2a: 7r		нѢКОВА > нѢКОВЬ
16a: 11/12r		ПРАВЕДНИКА > ПРАВЕДНИКЬ
158a: 8/9		ПРНДН > ПРНДХ
179b: 4r		СЪБЛУДН > СЪБЛУДЄ

Oponašanje stanja u izvorniku učinjeno je i kroz nadredna slova koja nisu spuštana u redak, a ni skraćenice nisu riješene. Međutim, odražavanje majuskula nije bilo moguće zbog ograničenja koja nam je postavio odabrani font, tako da je kompletan tekst pisan malim slovima. Crvena slova kojima su ispisani naslovi opširnih glava, kao i njihovi počeci u tekstu, u transkriptu su ispisani boldom.

Iz praktičnih razloga napušten je i princip red na rad, ali su krajevi redova obilježeni znakom |. Interpunkcijski znaci odraženi su u onoj mjeri u kojoj su to dopuštale tehničke mogućnosti fonta kojim raspoložemo, a paginacija stranica rukopisa izvedena je na osnovu naknadno unesenih brojeva na gornjim marginama.

XIII. 2. TEKST KOPITAROVA ČETVEROEVANĎELJA

0

[Manjka: list 0]

0/1

[Manjka: list 0/1]

1a

ЕВАНГЕЛИЕ ЕЖЕ ОУ МАТИ

1:1 кннгн рожѣства нс|хва сѣа двѣа сѣа а|врамла 1:2 аврамъ родн н|сака нсакъ родн нѣ|кова нѣковъ
же ро|дн нюдѣ н братню его| 1:3 нюда же родн пареса| н азара оу тамарн па|ресѣ||

1b

же родн езрама езромъ же родн| арама 1:4 арамъ же родн амнндав|а амнндавъ же родн насона
на|сонъ же родн саломона 1:5 саломон|ъ же родн вооза оу рахавн воозъ ж|е родн овнда оу рѣтн овндъ
же ро|дн несѣѣ 1:6 несен же родн двѣа цѣа| двѣ же цѣрь родн солломона оу рѣ|нне 1:7 солломѣнъ же родн
ровоама р|овомъ же родн авнюдѣ авнюдѣ| же родн асса 1:8 асса же родн асапат|а асапатъ же родн
арама арамъ| же родн озню 1:9 ознѣ же родн ат|ама атамъ же родн ахаза ахазъ| же родн езекию 1:10
езекнѣ же родн| манасню манаснѣ же родн| осню 1:11 оснѣ же родн| же родн ехонню| н братню его въ
прнселенне въ|внлоньское 1:12 по прнселенн же въвнло|ньсцнмъ ехоннѣ же родн салатнл|а салатнль же
родн зоровела 1:13 зор||–

2a

овавелъ же родн авнюдѣ авнюда же| родн елнакнма елнакнмъ же родн| азора 1:14 азоръ же родн садока
садок|ъ же родн ахама ахамъ же родн ел|нудѣ 1:15 елнудѣ же родн елназара ел|назаръ же родн матана
матанъ| же родн нѣкова 1:16 нѣковъ же родн| носнпа мужа марннна нзъ неж|е родн се нсѣ нарнцаемн
нсѣхъ| 1:17 всѣхъ же родъ оу аврама до двѣа р|одъ :д:|: оу давда до прнселеннѣ| въвнлоньскаго родъ :д:|:
н оу прнсе|леннѣ вавнлоньскаго до хрѣсто|ва рожѣства родъ :д:| 1:18 нсѣхво же ро|жѣство снцн бн
обрѣуѣнѣ нбо| бнвъшн матерѣ его марнн нос|нповн же прнжде дажде не снес|та се обрѣте се нмѣшн въ
урѣвѣ оу дѣа сѣа 1:19 носнпъ же мужъ кѣ пр|аведѣнъ сн не всѣхотн облнунт|н е нь всѣхотн тан пѣстнтн
ю||

2b

а о ѡльхвѣхъ

1:20 се же ему ѡмнѣльшѣ : се анѣ|ль гнѣ въ снн ѣвн се ему глѣ| носнпе снѣ двѣвъ не бон се п|рнѣтн марню
женѣ твою ро|ждѣшн бо се оу неѣ оу дѣа сѣа е|сѣ 1:21 роднтѣ же снѣ н нарѣшн| нме ему нсѣ тѣ бо
спсѣтъ лѣ|дн свое оу грѣхъ нхъ 1:22 се все бн| да събѣдетъ рѣное оу гѣ пророко|мъ глѣщнмъ 1:23 се двѣ
въ урѣвѣ прнемлет|ъ н роднтѣ снѣ н нарекутъ нме| ему еманонль еже есѣ сказа|мое с намн бѣ 1:24
въставъ же носн|пъ оу сѣна створн ѣкоже повелѣ| ему анѣль гнѣ н прнѣтъ женѣ| свою 1:25 н не знаше
дондѣже родн|тъ снѣ свон прѣвѣнѣцъ н нарѣе| нме ему нсѣ| 2:1 нсѣ же рожѣшѣ се въ вѣтлѣомѣ|
нюдѣсцнмъ въ дѣн нрода цѣа се||

3a

вльхвн оу вѣстока прндѣ въ ерусол|нмъ 2:2 глѣще гдѣ есѣ роден се цѣрь| нюдѣскн вндѣхомъ бо звѣзду
его| на вѣстоцн прндомъ поклоннтн с|е ему 2:3 ѡслншавъ же нродъ цѣрь см|ѣте се н всѣ ерусолнмъ с нмъ
2:4 н сѣ|бравъ все архнерѣе н кнжннкн| лѣдѣскнѣ въпрашаеѣ гдѣ хѣ раж|даеѣ 2:5 онн же рнше ему въ
внт|лномѣ нюдѣсцнмъ тако бо пнса|но есѣ пророкомъ 2:6 н тн внтлно|ме змѣе нюдова ннунмъ же

м|ьньшн єсн въ владнкахъ нюдов|нхъ нс тебе бо нздѣтъ владнка| нже ѱпасетъ лѹдн свое нзѣла| 2:7 **тогда**
нродъ тан прнзававъ влѣхвн нспнта врѣме ѱт ннхъ ѣвлѣшн се звѣздѣ 2:8 посла є въ внтлѣо|мь рѹє шдѣше
нспнтанте н|звѣсно ѱтроуетн да егда обрѣшете| н звѣстнтѣ мн да н азъ шдѣ по||–

3b

клонѹ се 2:9 онн же послушавъше цѣра| ндоше н се звѣзда юже вндѣше на в|стоцн ндѣше прндѣ нмн н
дондѣже| прншѣдѣшн ста врѣхѹ ндѣже бѣ| отроѹє 2:10 вндѣвъше же звѣздѹ възрад|оваше се 2:11 шдѣше
въ храмннѹ вндѣ|ше отроѹє съ мѣрнею матѣрню| єго н падѣше поклоннше се ємѹ н| ѱтврѣше скровнща
своѣ н прѣнѣше| ємѹ дарн злато н лнванъ н змѹрно| 2:12 н ѱтвѣтъ прнемѣше въ снѣ не възврат|нше се
къ нродѹ нннмѹ пѹтемѹ о|тндоше въ страну свою 2:13 **о**шѣдѣшн|мь же влѣхвомѹ се анѣлѣ гнѣ въ с|нѣ ѣвн
се носнпѹ глѣ вѣставъ пон|мн отроѹє н матерѹ єго н бнжн|въ єюпть н бѹдн тѹ дондѣже рек|ѹ тн хочѣтъ
бо нродъ нскатн отр|оуете да погѹбнтѣ є 2:14 онѹ же вѣста|въ поетѹ отроѹє н матерѹ єго н|оуню н отнде
въ єюпть 2:15 н бѣ тѹ||

4a

в о нзѣненнхъ отроуищнхъ

до ѹмрѣтнѣ нродова да събѹдетѣ се| рѹєное пророкомѹ ѱт га глѹщнмѹ| ѱт єюпта възвахѹ снѣ мон| 2:16
тогда нродъ вндѣвъ ѣко порѹг|анъ бнстѹ ѱт влѣхвъ разгннѣ|въ се знло н пославъ нзѣн все от|рокн
сѹщєє въ [внтлѣемѣ] н ѹ всѣхъ пр|ндѣлнхъ єго ѱт двою лѣтѹ н нѣже| по врѣменн нже нспнта ѱт влѣхвъ| 2:17
тогда събнстѣ се рѹєное єремнемѹ| проркомѹ глѹщнмѹ 2:18 глѣсь ва рамн| слншанъ бнстѣ н плаѹѣ н
рндан|не ѹпалъ многъ рахнлѣ плаѹѹщ|н се ѹедъ свонхъ н не хотѣ|ше| се ѹт|ншнтн ѣко нѣсѹтъ 2:19 **ѹ**мѣрьшѹ
же| нродѹ се анѣлѣ гнѣ въ снѣ ѣвн се н|оснпѹ єптѣ 2:20 глѣ вѣставъ понмн отроѹ|є н матерѹ єго ндѣ въ
землѹ нзл|євѹ нзмрѣше бо нскѹщє дшѣ от|роуете 2:21 онѹ же вѣставъ поетѹ отро|ѹє н матерѹ єго н вѣннде
въ зѣм|лѹ нзлѣвѹ 2:22 слншавъ же ѣко архнлан||

04b

[Manjka: list 4/1]

05a

[Manjka: list 4/2]

4b

г прѣво новѣанъ проповѣдѣ црѣство нѣс|ное

црѣствѹетѣ въ нрода мѣсто ѱтца| с|воего ѹбоѣ се тамо нтн вѣстѣ| же прнемѣ ѹ снѣ отнде въ землѹ|
галелѣскѹ 2:23 н прншдѣ вѣселѣ се въ гр|адѣ нарнцаемн назѣратѣ да събѹдетѣ се рѹєное проркомѹ
глѹщнмѹ ѣко назарѣн нареѹетѣ се| 3:1 **въ те же днн** прнде нѣанъ крѣс|нтель проповѣдає въ пѹстннн|
нюдѣсцн 3:2 глѣ поканте се прнѣлн|жн бо се црѣство нѣесное 3:3 **се** бо є|стѣ рѹєннн нсанемѹ проркомѹ|
глѹщнмѹ глѣсь вѣпнющаго въ пѹ|стннн ѹготованте пѹтъ гнѣ пр|авне творнте стазн єго 3:4 **самѣ** же
новѣанъ нмѣше рнзѹ свою ѱт| власъ вельблѹждѣ н поѣсь ѹсмѣнѣ о| ѹрѣслнхъ свонхъ ѣдѣ же єго бѣ п|рѹзн н
мѣдѣ днвн 3:5 тогда нсхѣ|ше къ немѹ вѣсь єрѹсолнмѹ н вса| нюдѣѣ н вса страна норѣдѣньска| 3:6 н
крѣщахѹ се въ єрьдѣньсцн рѣцѣ ѱт н||–

Nedostaju 2 lista: Mt. 3:6-4:20

5a

мрнже свое по немѹ ндоста 4:21 **н** пр|ншдѣ ѱт тѹдѹ ѹзрн нна двѣ брата| нѣкова заведѣова новѣана брата
єго| въ кораблн съ заведѣомѹ оцѣмѹ єю за|вѣзаѹща мрнже свое н възва ѣ 4:22 она же| абне оставлѣша
~~мрнже~~ корабль н оца| своего н по немѹ ндоста 4:23 **н** прнхѣде всѹ галелѣю нѣсь ѹѹє на сънмнщнхъ н|хъ

проповѣдає еванѣлне црѣствнѣ н|сцнлає всакъ ѿдѣлѣнъ н всакѹ болѣзнь| въ людехъ 4:24 нзнде слухъ его по
всен сѹр|нн о немъ н прн|ведо|ше єму все болещ|ее разлнчннмн недѹгн н страстьмн| одрѣжнмн н
бѣснне знє недѹгн н|мѹще ослабленне жнламн нсцнлн| є 4:25 **н** по немъ ндѹ народн мнозн ѿт гал|елѣе н
декапола н ѿт ерѹслма н съ оног|о полѹ нордана 5:1 **ѹзрнвъ** же народн| възнде на горѹ н **ѣко** сѣде тѹ
прнстѹ|пнше къ немѹ ѹеннцн его 5:2 н ѿтврѣ|зѹ уста своѣ ѹѹаше є глє||

5b

Ѣ О БЛАЖЕННХЪ

5:3 **БЛАЖЕНН НИЩН ДѹХОМЪ** **ѣко** тнхъ| єсть црѣство нбѣсное 5:4 **БЛАЖЕНН** плаѹюще сѣ **ѣко** тн ѹтншетъ сѣ 5:5
БЛАЖ|ЕНН кротѹцн **ѣко** тн наслндеть зем|лѹ 5:6 **БЛАЖЕНН** алыѹщеи н жеждоще пра|вѣде радн **ѣко** тн натеть
сѣ 5:7 **БЛАЖЕН|Н** мнлостнвн **ѣко** тн помнлованн| бѹдѹть 5:8 **БЛАЖЕНН** ѹнстн срѣдцѣмъ| **ѣко** тн **бѹ** ѹзреть 5:9
БЛАЖЕНН смнраю|ще сѣ **ѣко** тн снѡве бжн нарекутъ сѣ| 5:10 **БЛАЖЕНН** нзыгнанн правѣде радн| **ѣко** тнхъ єсть
црѣство нбѣсное 5:11 **БЛАЖ|ЕНН** есте єгда поносеть сѣ вамъ| н жнѹть вн н рекутъ ~~на-вн~~ всакъ зль глѣ на| вн
лѣжѹще мене радн 5:12 радѹнте сѣ| н веселнте сѣ **ѣко** мѣзда ваша многа| єсть на **нбѣснхъ** **ТАКО** бо
нзыгнаше| н прѡркн нже бнше прнжде васъ| 5:13 вн есте соль землн аще соль о|бѹѣть ѹнмъ осолнтъ сѣ нн
къ ѹемѹ| же бѹдетъ къ томѹ тѣкмѡ да нсн||-

6a

пана бѹдетъ вѣнъ н попнраема ѹл|овѣкн 5:14 **вн** есте свѣтъ всемѹ мнр|ѹ не можеть градъ ѹкрнтн сѣ врь|хѹ
горн стое 5:15 нн вѣжнгаютъ свн|тѣльннка н поставлаютъ его под|ь спѹдомъ нъ свѣщннцѣ н свѣтнтъ|
всѣмъ нже въ храмннн сѹть 5:16 тако| да просвѣтнтъ сѣ свѣтъ ваш прндѣ| ѹлвкн да ѹзреть дѣла ваша
добраѣ| н прославеть ѡца вашего нже ест|ь на нбѣснхъ 5:17 **не** мннте **ѣко** прндѣ| разорнтн закона нн
прѡркн н|є прндѣ разорнтн на нсплѣтн 5:18 **амн|нъ** бо глѹ вамъ донѣдѣже прндет|ь нбѡ н земла юта
єднна нн є|днна ѹрѣта не прндеть ѿт закона| донѣдѣже вса сн бѹдѹть 5:19 **нже** бо р|азорнтъ єдннѹ
заповѣдн снхъ м|алнхъ н наѹнтъ тако ѹловѣкн м|ьнн нареѹеть сѣ въ црѣствн нбѣсн|мъ ~~а-нже-н-сѣтворнтъ~~
~~н-наѹнтъ~~||

6b

~~такѡ ѹловкн нареѹеть сѣ въ црѣствн нбѣсн|мъ~~ а нже сѣтв|орнтъ н наѹнтъ съ велн нарѹє|ть сѣ въ црѣствн
нбѣсннмъ 5:20 глѹ б|о вамъ **ѣко** аще не нзбѹдетъ пра|вѣде ваше паѹє кннжннкъ| н парнснн немате вѣннтн
въ цр|ѣство нбѣсное 5:21 слншасте **ѣко** реѹ|єно єсть дрѣвннмъ не ѹбнєшн| нже бо ѹбнеть повннъ єсть
сѹдѹ| 5:22 азъ же глѹ вамъ **ѣко** всакъ гнн|ває сѣ на брата своего нспнтнѹ| повннанъ єсть сѹдѹ а нже
рѹєтъ| братѹ своему рака повннанъ ест|ь снѣмншѹ а нже рѹєтъ бѹє п|овннанъ єсть геонѣ огнѣ 5:23 аще|
ѹбо прннесешн даръ твон къ ол|ьтарѹ н тѹ поменешн **ѣко** брат|ь твон нмать нѣѹто на те 5:24 оста|вн тѹ
даръ твон прѣдѣ олтарем|ь ндн прнжде снмнрн сѣ съ братѡмъ||

7a

твонмъ н тогда прншдѣ прннесн| даръ твон къ олтарѹ 5:25 **бѹдн** ѹвѣ|щаває съ сѹпромъ свонмъ скоро
д|ондѣже есн на пѹтн с нмъ да н|є прндаєтъ |тебѣ| сѹдн н сѹднѣ те| прндасть слѹзѣ н слѹга те
ѹврѣж|еть въ тѣмннцѹ 5:26 **амннъ** глѹ тебѣ| не нзндешн ѿт тѹдѹ дондѣже| въз|асн послндѣнн кондрать
5:27 **сн**ншасте **ѣко** рѹєно бнсть дрѣвннмъ не прнлѹбъ сѣтворншн| 5:28 азъ же глѹ вамъ **ѣко** всакъ нже|
възрнтъ на женѹ съ похотнѹ юж|є лѹбн сѣтвотъ съ неѹ въ срѣдц|н своємъ 5:29 **аще** око твое десное|
сблѣзнаєтъ тѣ нзмн н врьзн| є ѿт себе ѹнѣе бо тн єсть да пог|нетъ єдннъ ѿт ѹдѣ твонхъ а не| ь вѣсе тнло
твое ѹврѣже бѹдє|тъ въ геонѹ 5:30 **н** аще ^{десна} рѹка твоѣ| сблѣзнаєтъ те ѹснцн ю н врь||-

7b

зн ю ѿт себе ѹнѣе бо тн єсть да по|гннетъ єдннъ ѿт ѹдѣ твонхъ а не| вѣсе тѣло твое ндетъ въ геонѹ 5:31
рѹє|но же бѣсн нже аще пѹстнтъ же|нѹ свою да дастъ єн кннгн ра|спѹснне 5:32 **азъ** же глѹ вамъ **ѣко** вс|акъ

пущае жену свою развѣ слово|се лубодѣнаго творитъ ю прѣлу|бн дѣати а нже попѣгу поемле|тъ прѣлубн
творитъ ^{5:33} пакн сл|ншасте ѣко рѣено бѣн дрѣвннм|ь не въ лѣжу кльнешн се въздашн| бо гдѣн клетвн
твое ^{5:34} азъ же глѣху вамъ не кльннте се ѡтнхѣдъ н|н нбѣомъ ѣко прнстолю естъ бжн| ^{5:35} нн змѣю ѣко
подъножнѣ естъ| ногама его нн ерѣсолнмомъ ѣ|ко градъ естъ велнкога цра ^{5:36} н|н главою своею кльнн
се ѣко| не можешн єднного власа бн|ла нлн ырѣна створнтн ^{5:37} бхдн||

8a

же слово ваше єн єн н нн нн| лнхо снѣ ѡт непрнѣзнн естъ ^{5:38} слншасте ѣко рѣено бнѣтъ око| за око н
зубъ за зубъ ^{5:39} азъ же глѣху вамъ не протнвнтѣ се злѣху нѣ| аще кто те ударнтѣ въ деснѣю| ланетѣ обратн
ємѣ другѣю ^{5:40} н| хотещѣмѣ судѣ прнєтн с тобою| н рнзѣ твою възєтн ѡтпѣстн єм|х н сраунцѣ свою ^{5:41}
н аще кто те| понмѣтъ те по слнл пѣпрнщє єдннѣ| ндн с ннмѣ двѣ ^{5:42} просєщѣмѣ х| тебѣ дан н хотєщаго
ѡт тебѣ за|єтн не ѡтвратн ^{5:43} слншасте ѣко| рѣено естъ възлѣбншн нскрѣн|аго своего н възненавндншн
в|рага твоего ^{5:44} азъ же глѣху вамъ лѣхнтѣ врагн ваше добро творн|нтѣ ненавндєщнмѣ васѣ благ|ословнтѣ
кльнѣщєє вн н молнтѣ| се за творєщєє вамъ напастн||

8b

нзгонєщєє ^{5:45} да бѣдєтѣ снѣве оца| вашего нже естъ на нбѣснхѣ| ѣко слѣньцє свое снѣтѣ на злн|є н на
благнє н дѣждѣ дѣжднтѣ| на правєдѣнн н ненаправєннє| ^{5:46} аще лѣхнтѣ лѣбєщєє вн кою| хвалѣху нматѣ не
мнтарє лн т|ѡждє творєтѣ ^{5:47} н аще цѣлѣхѣтѣ дрѣхн ваше тѣкмо ҃то лнхо т|ворнтѣ не мнтарє лн тождє
т|ворєтѣ ^{5:48} бѣдѣтѣ вн сврѣшєнн ѣ|ко н оцѣ вашѣ нбѣснн сврѣшєнн| естъ ^{6:1} вѣнемлантѣ мнлостн|нє ваше
н не творнтѣ прндѣ ҃л|ѡвѣкн да внмн бѣдєтѣ мнн а|ще лн же нн мѣзѣн не нматѣ| ѡт оца вашего нже естъ
на нбѣснхѣ ^{6:2} егда же ҃бо творншн мн|лостннѣ не вѣстрѣхн прндѣ со|бою ѣко н лнцємнрн творєтѣ вѣ
сѣнмншнхѣ н вѣ стѣгнахѣ||

9a

да прославєтъ се ѡт ҃лѡвѣкѣ амннѣ бо| глѣху вамъ вѣспрнмѣтъ мѣздѣ св|ѡю ^{6:3} тебѣ же творєщѣмѣ
мнлостн|нѣ да не ҃хѣтъ шѣнца твоѣ ҃то т|ворнтѣ десннца твоѣ ^{6:4} да бѣдєтъ| мнлостннѣ твоѣ вѣ таннн н
оцѣ| твон вндєн те вѣ таннѣ въздастѣ| тебѣ ҃вѣ ^{6:5} н егда молншн се не бѣдѣ ѣко н лнцємнрѣ ѣко лѣбєтъ
н|а сѣнмншнхѣ н вѣ стагнахѣ н на р|аспѣтн стѡєщє молєтъ се да ҃вє|тъ се ҃лѡкомѣ амннѣ глѣху вамъ ѣ|ко
вѣспрнмѣтъ мѣздѣ свою ^{6:6} тн же| егда молншн се вѣнннн вѣ клнтѣ| твою н затворн двѣрн твое н
по|молн се ѡцѣху своемѣ вѣ таннѣ н оцѣ| твон вндєн те вѣ таннѣ въздастѣ| тебѣ ҃вѣ ^{6:7} молєщє же се не
лнхѣ| глнтѣ ҃кожє н єзнѣнннн мнєтъ бо сє| вѣ мнозн гла҃нн своемѣ ҃слнша|нн бѣдѣтъ ^{6:8} не побнтѣ се ҃бо
нмѣ вѣстѣ бо||

9b

ѡтцѣ вашѣ нхѣжє трѣбѣтѣ прѣждє| прошеннѣ вашего ^{6:9} тако ҃бо молн|тѣ се вѣ ѡтѣ нашѣ нже єсн на
н|бѣснхѣ да свєтнтѣ се нмѣ твое ^{6:10} да п|рндєтъ црѣство твое да бѣдєтъ вола| твоѣ ѣко на нбѣснхѣ н на
зѣмлн ^{6:11} хлн|бѣ нашѣ насѡщнн даждѣ намѣ днѣ|ь ^{6:12} н оставн намѣ длѣгє нашѣ ҃коє м|н оставламо
длѣжннкомѣ нашнм|ь ^{6:13} не ҃вєдн насѣ вѣ напастѣ нѣ нзб|авн насѣ ѡт непрнѣзнн ѣко твое є|стѣ црѣство
снла н слава ҃ вѣкн амннѣ ^{6:14} аще ѡтпѣщатѣ ҃лѡкомѣ сѣгрн|ншеннѣ нхѣ н ѡтцѣ вашѣ нбѣснн ѡтп|хстнтѣ
вамѣ прѣгрѣшеннѣ ваша ^{6:15} ащ|є лн не ѡтпѣщатѣ ҃лѡкомѣ сѣгрнш|єннѣ нхѣ нн ѡтцѣ вашѣ нбѣснн
ѡтпѣ|стнтѣ вамѣ сѣгрншєнн вашнхѣ| ^{6:16} егда же постнтѣ се бѣдѣтѣ ѣко н| лнцємнрн сѣтѣющє
просмраждаю|щє лнца своѣ да бн сє ҃внлн ҃лѡкомѣ||

10a

постєщє сє амннѣ глѣху вамъ вѣспрн|мѣтъ мѣздѣ свою ^{6:17} тн же постє сє| помажн гла҃вѣху свою н лнцє твое|
҃мнн ^{6:18} да не ҃вншн сє ҃лѡвомѣ по|стє сє нѣ оцѣху своемѣ нже естъ| на нбѣснхѣ н оцѣ твон вндєн те вѣ
таннѣ въздастѣ тебѣ ҃вѣ ^{6:19} не сѣкрн|вантѣ сєбѣ скрѡвѣща на зємлн| ндѣжє ҃рѣвѣ н тла тлнтѣ ндѣжє

та|тнє покопавають н крадуть ^{6:20} **скрн|**ванте же себѣ скровница на нѣснхъ| ндѣже нн урьвь нн тла
тлнтъ ндѣ|же татнє не покоповають нн крадуть ^{6:21} ндѣже бо єсть скровѣще ваше| тѹ н сръдца ваша
бѹдуть ^{6:22} **свѣтнл|**ннкъ тнлѹ єсть око аще бѹдетъ о|ко твоє просто н все тнло твоє свѣтлѹ бѹдетъ ^{6:23}
аще лн око твоє лѹ|каво бѹдетъ н все тнло твоє тмнѹ| бѹдетъ аще ѹбо свѣтъ нже въ т|сѣбѣ тма єсть то тма
кольмн ^{6:24} **н||**–

10b

нкн же рабѣ не можеть двѣма господ|ннома работати нлн єдного възл|ѹбнтѣ а дрѹгога възненавнднтѣ
нлн| єдного дрѹжнтѣ се а о дрѹжнмъ нер|однтн наунеть не можете бѹ|работати н мамонѣ ^{6:25} **с**его
радн глѹ|вамъ не пыѣте се дшѣю вашею ѹто ѣст|є нлн ѹто пнете нн тнломъ ва|шнмъ въ ѹто облѹчете се
не дѹша лн| єсть бола пнще н тнло однждє ^{6:26} въз|рнте на птнцє нѣбєснє ѣко не сѣю|ть нн жнѹть нн
сѣбрають въ жнтѣ|ннцѹ н ѡтѣ|вашъ нбєснн пнтаеть| є не вн лн паѹє лѹн нхъ єестє ^{6:27} кто| ѹбо ѡт вась
пекн се можеть прнлож|нтн тнлесн своему лакать єднн|ь ^{6:28} одеждн ѹто пєѹете се смотрнте| крннн
сельннхъ како растѹть н|є трѹждають се нн предѹть ^{6:29} глѹ|же| вамъ ѣко нн солѡмонѣ о всѣн слав|ѣ
своєн облнѹє се ѣко єдннѣ ѡт сѣхъ||

11a

^{6:30} аще же сѣно сельное днѣсь сѹщ|є а ютрн въ пещь вѣмнтаемо бѣ| тако дѣеть кольмн паѹє вась|
маловѣрн ^{6:31} **н**є пыѣте се ѹбо глѹщ|є ѹто ѣмъ нлн ѹто пнемъ нл|н ѹнмъ однемъ се ^{6:32} вснхъ бо снхъ|
єзнцн нскѹть вѣсть бо оцѣ|вашъ нѣбєснн ѣко трнбѹете сн|хъ всѣхъ ^{6:33} нщнте прѣжє црѣства| божнѣ н
правѣдѣ єго н сн вса пр|ѣдѣлѹють се вамъ ^{6:34} **н**є пыѣте се| ѹбо на ютрннхъ ѹтрннхъ бо днѣ| собою пєѹеть
се довѣсть днн| томѹ злоба своѣ ^{7:1} **н**є осѹхнте д|а не осѹжаєнн бѹдетє ^{7:2} нмѣже бо| сѹдомъ сѹднте
сѹднтѣ се вамъ| н въ нѹже мѣрѹ мнрнте намнр|нтѣ се вамъ ^{7:3} **ѹ**то же вндншн сѹ|ѹацѣ нже єсть въ ѡѹєсн
брата| твоего а брѣвно єже єсть въ оцѣ|ѣ твоємъ не ѹѹєшн лн ^{7:4} нлн како||

11b

рѹєшн братѹ своему остаѣн да| нзмѹ сѹѹѣць нзѣ ѡѹєє тво|єго се брѣвно въ оцѣ|твоємъ ^{7:5} лн|цємнрє
нзмн прѣвѣе брѣвно н|зѣ ѡѹєє твоего н тог|а ѹзншн| нзєтн сѹѹѣць нзѣ ѡѹєє брата св|оего ^{7:6} **н**є
даднте свѣтаго псмѣ нн| помнтанте бнсєра вашего прѣдѣ| свннамн да не поперѹть нхъ н|огамн свонмн
н възвращѣ|се| растрѣгнѹть вн ^{7:7} **п**роснте н дасть| се вамъ нщнте н обрѣщєте тлѣцѣ|те н ѡтѣрѣзѹть се
вамъ ^{7:8} всакъ бо пр|осєн прнємлеть нщєн обрѣщєтѣ| н тлѣкѹщѹмѹ ѡтѣрѣзѹть се ^{7:9} **н**лн| которн ѡт вась
ѹлѣкѣ єгоже аще в|ѣспроснтѣ снѣ свон хлнба єда к|амень подасть ємѹ ^{7:10} нлн аще рн|бн проснт єда змн
подасть ємѹ| ^{7:11} аще ѹбо вн лѹкавн сѹщє ѹмѣете| даѣннѣ благаѣ даѣтн ѹєдомъ ваш||–

12a

нмѣ кольмн паѹє ѡтѣ|вашъ не|бєснн дасть благаѣ просєщнмъ| ѹ него ^{7:12} **в**са ѹбо єлнко аще хощєте| да
творєть вамъ ѹлѣцн н вн творн|те нмѣ такожє **т**ако бо єсть зако|нь н прѣрѣцн ^{7:13} вѣннднте ѹскнмн
вра|тн ѣко пространа врата н шнрок|ѣ пѹть ѹводнтѣ ѹ пагѹбѹ н мнозн с|ѹть вѣходєще нмн ^{7:14} коль ѹска
вра|та н тнскнн пѹть ѹводнтѣ въ ж|нвотѣ н мало нхъ єсть нже обрѣ|таю ^{7:15} **в**нємланте же ѡт лѣжнвн|хъ
прѣрѣкѣ нже прнходєть к вамъ| въ одежѣахъ ѡвнѹхъ вѣнѹтрьюдѹ| же сѹть влѣцнє хнщѣннцн ^{7:16} ѡт| плода
нхъ познанте є **є**да ѡбѣ|млѹть ѡт трннѣ грозднє нлн ѡт| [трнвола] смѡквн ^{7:17} **т**ако ѹбо всак|о дрѣво
добро н плодѣ добрѣ творн|ть а зло дрѣво плодѣ злѣ творнтѣ ^{7:18} не можеть дрѣво зло плода до||–

12b

бра творнтн нн дрѣво добро плод|а зла творнтѣ ^{7:19} всако дрѣво єже н|є творнтѣ плода добра
посѣкаеть| се въ ѡгнѣ вѣмѣтаеть се ^{7:20} тѣмъ же| ѹбо ѡт плодѣ нхъ познанте є ^{7:21} **н**є| всакн глєн мнѣ гн
гн вѣнндєтѣ| въ црѣство нбєснѹє нѣ творєн во|лѹ оца моего нже єсть на нбєсѣхъ| ^{7:22} **м**нозн рекѹть мнѣ
въ тѣ днѣ| гн гн не твонмъ лн нменємъ| прорѹѣствовахѡмъ н твонмъ нм|енємъ [снлн многн створнхѡмъ|]

7:23 н тог^а нсповѣмъ нмѣ ꙗко ннко|лнже знахъ васъ ѿт^ндѣте ѿ мене| дѣлающе безаконне| 7:24 **в**сакн ѹбо нже слншт|ѣ словеса моѣ сн н творнтъ ꙗ ѹпо|доблѹ н мѹжѹ мѹдрѹ нже съз^аа х|рамннѹ свою на каменн 7:25 н снн^дѹ дѣжан прндѹ рнкн възвѣаше вѣтрн н нападѹ на храмннѹ тѹ н не па|дѣ се||

13a

Ѣ о прокаженнмъ

основана бо бѣ на каменн 7:26 н всакн|н слншавн словеса моѣ н не т|ворнтъ нхъ ѹподоблѹ н мѹжѹ бѹ|ю нже съз^аа храмннѹ свою на пн|сцѣ 7:27 н снн^дѹ дѣжан н прндѹ рн|кн н възвѣѣше вѣтрн н потакн|ѹше се храмннн тон н паде се н| бн^{ст}ь раздрѹшенне велне зѹло осн|ована бо бѣ на псцѣ 7:28 **н** бн^{ст}ь ег|да сконѹа нсѣ вса словеса сн д|нвлахѹ се народн ѹеннемъ его| 7:29 бѣ бо ѹе ꙗко власть нмн н не| ꙗко кннжннцн нхъ н фарисе| 8:1 **с**ѣдѣшѹ же емѹ съ горн въ сл|ндѣ его ндѹ народн мнозн 8:2 **н| сѣ прокаженъ** прнстѹплѣ кла|наше се емѹ глѣ гн аще хоцѣш|н можешн ме оунстнстнтн 8:3 н| прострѣ рѹкѹ нсѣ коснѹ н глѣ х|ощѹ оунстн н абне оунстн се| ѿт проказн 8:4 н реѹе емѹ нсѣ внж^аѣ| ннкомѹже не повнж^аѣ нь шдѣ||

13b

Ѣ о сътъннцѣ

показн се нернѹвн н прннесе д|арн еже повелн монсн н въ свндн|нне нмѣ 8:5 **вышдѣшѹ нсѣн въ кап|ерьнаѹмъ прнстѹпн къ немѹ с|ѣтъннкъ** моле н 8:6 н глѣ гн отро|къ мон лежнтъ въ домѹ ослабл|енѣ лѹтн ꙗко страж^аеть 8:7 глѣ емѹ| нсѣ азъ прншдѣ нсцѣлѹ н 8:8 н ѿвещ|ащавъ сът^ннкъ рѹе емѹ гн нсѣмъ| достоѣнъ да подѣ кровъ мон вѣнн^дѣшн нь тѣкмо рѣцн словомъ нс|цѣлнеть отрокъ мон 8:9 нбо азъ ѹлвк|ѣ есмѣ подѣ влаѣнкою нмне подѣ| собою воннн глѹ семѹ ндн ндетѣ| н дрѹгомѹ прндн н прндеть н рабѹ| моемѹ створн се н створнтъ 8:10 слн|шавъ же нсѣ днвн се н реѹе послѣд|ѹющнмъ его амннъ глѹ вамъ нн| въ нзлн толн вѣрн обрѣтъ 8:11 **глѹ** же| вамъ ꙗко мнозн ѿ вѣстѣстока н| запада прндѹтъ н възлѣгѹтъ саа| съ авраомѹ нсакомѹ нѣковомѹ||

14a

н о тыщн петровѣ

въ црѣств нбѣсномъ 8:12 а снѹве црѣст|внѣ нзыгнанн бѹдѹтъ въ тмѹ к|ромншнѹю тѹ бѹдѹтъ плаѹѣ н ск|рѣжнтъ зѹбомъ 8:13 н реѹе нсѣ сътън|нкѹ ндн ꙗкоже вѣрова бѹдн тебѣ| нсцѣлн отрокъ его въ тѣ ѹсѣ **н| възвратн се сътъннкъ въ домъ с|вон обрѣте отрока своего з^арав| 8:14 **н вышѣ нсѣ въ домъ петро|въ вндѣ тыщѹ его лежещѹ|** огнѣмъ жегомѹ 8:15 прнкоснѹ се ен| рѹцѣ ие н оставн ю огнѣ н вѣстав|ншн слѹжаше емѹ 8:16 **поздѣ же бн|вшѹ прнведоше емѹ бѣснне|** **многне нзыгна** дѹхн словомъ| н все болѣще нсцѣлн 8:17 да събѹдетѣ| се реѹеноѣ нсанемъ прорѣкомъ глѹ|щнмъ тѣ недѹгн наше прнетѣ н| болнзнн наше понесе 8:18 вндѣвъ же| нсѣ много народъ окрѣстъ себѣ| повелѣ нтн на онѣ полѣ||**

Ѹ о нсцнлнвшнхъ ѿт разлнѹннхъ| недѹгъ

14b

т о неповелннмъ въ слндѣ нтн

8:19 **н прнстѹпн къ немѹ едн|нь н реѹе къ немѹ ѹнтелѹ|** ндѹ по тебѣ ꙗможе колнждо н|дѣшн 8:20 глѣ емѹ нсѣ лнсн ѣзвннн| нмѹтъ н птнце нбѣсне гннз^аа| а снѣ ѹлвч^кн не нмать гдѣ глав|ѹ подѣклоннтн 8:21 дрѹгн же ѹенн|къ рѹе къ немѹ гн повелѣн мн пр|ѣж^ае нтн погрестн оца моего| 8:22 глѣ емѹ нсѣ гредн по мнѣ остав|н мрѣтвнѣ погрестн своѣ мрѣтъ|вце 8:23 **н вѣлнзѣшѹ нсѣн въ кораб|лѣ** н по немѣ ндѹ ѹеннцн его| 8:24 **н** се трѹсѣ бн въ морн ꙗко кораблѹ покрнватн се вѣлмамн а тѣ| спаше 8:25 прнстѹпнше ѹеннцн ег|о възбѹднше его глѹще гн спс|н нн погнбаемъ 8:26 глѣ нмѣ нсѣ| що страшнвн есте маловнрн| тог^аа вѣставъ запрнтн вѣтрѹ| н морѹ н бн^{ст}ь тншнна велнѣ| 8:27 ѹлвчн же ѹднше се глѹще||

аї о запрнщенн морѣцнмъ

15a

ВІ О БѢСНУЮЩНМЪ СЕ

кто сн естъ ѣко вѣтрн н море| послушаютъ его ^{8:28} **н прншѣшѹ нсѹ| на онѹ поль въ страну** геннсарнт|ьскѹ срѣтоста н два бѣснующа сѣ| ѿ гробѹ нсѹходяща лѹта знло ѣко н|е мощн ннкому же мннѹтн пѹте|мѹ тѣмѹ ^{8:29} н сѣ възупнста глѹща ѹ|то естъ нама н тебѣ **снѣ бжн пр|ншлѣ есн прѣжѣе** врѣмене мѹх|нтн насѹ ^{8:30} бн же ѿ нею стадо св|нно далеѹе много посомо ^{8:31} бнсн ж|е молнше глѹще аще нзгонншн н|н повелѣ намѹ вьннтн въ стадо с|внноѹ ^{8:32} н рѹе нмѹ ндѣте онн же н|доше въ стадо свнноѹ н сѣ ѹстрѣ|мн сѣ стадо все по брѣгѹ въ море| н ѹтопоше ѹ водахѹ ^{8:33} а пасѹщен бѣ|жаше н шедѣше въ градѹ възвѣст|нше все о бѣснѹ ^{8:34} н сѣ всѹ градѹ н|знде протнвѹ нсѹ н вндѣвьше н| молнше да бн прншлѣ ѿ прѣдѣлѹ нхѹ ^{9:1} **вѣлѣзѣ же нсѣ въ корабль н прѣ|дѣ|**

15b

ГІ ОСЛАБЛЕННМЪ

н прнде въ свон градѹ ^{9:2} **н сѣ прнне|соше ему** ослаблена на одрѣ л|ежеща н вндѣвь нсѣ вѣрѹ нхѹ рѹе| ослабленомѹ дръзан ѹедо ѿпѹщ|аютн сѣ грнсн твон ^{9:3} [н сѣ етерн ѿ кннжѹ|ннкѹ рѣше въ себѣ] сѣ власнмнсаеѹ ^{9:4} вндѣв|ѣ же нсѣ помншленнѣ нхѹ рѹе нмѹ| вьскѹю вн мнслнте злое въ срѣд|цнхѹ вашнхѹ ^{9:5} ѹто бо естъ ѹдобленѣ| рещн ослабленомѹ ѿпѹщаютн сѣ| грѣсн твон нлн рещн вьстанн н| ходн ^{9:6} нѣ да ѹвѣсте ѣко власть нма|тѣ снѣ ѹлвѣкн на зѣмлн остав|латн грѣхн тогѣа **гѣа** ослаблено|мѹ вьстанн н вьзмн одрѣ твон| ндн въ домѹ свон ^{9:8} н вндѣвьше н|ародн ѹднше сѣ н прославнше **бѣ|** давѣшаго власть такѹ ѹлвкомѹ ^{9:9} **н прнходе** нсѣ ѿ тѹдѹ вндн ѹ|лвкѣ на мнѣннцн сѣдѣща н|менемѹ мѣтнѣ **гѣа** емѹ по мн|н грѣдн н вьставѣ по немѹ нде|

ДІ О МѢТѢН МНТАРН

16a

^{9:10} **н** бн емѹ възлежешѹ въ домѹ сѣ| мнозн грншннцн н мнтарне пр|ншдѣше възлежахѹ сѣ нсѣмѹ н сѣ ѹ|ѹенннкн его ^{9:11} вндѣвьше парнсѣ|е| **гѣа**хѹ ѹѹеннкомѹ его по ѹто сѣ мн|тарн н грѣшннкн ѹнтель вашѣ| бѣстѣ н пнеть ^{9:12} **нсѣ** же слншавѣ реѹе| нмѹ не трѣбѹють зѣравн враѹа нѣ бо|лещн ^{9:13} шедѣше наѹнтѣ сѣ ѹт|о естъ мнлостннн хошѹ а не жрѣ|твн не прндѣ бо прнзватн правед|ьннкѹ нѣ грѣшнне въ покаѣннѣ| ^{9:14} **тогѣа** прнстѹпнше кѣ нсѹ ѹѹенн|цн новаѣовн глѹще по ѹто мн н| парнсѣе постемѣ сѣ много а твон| ѹѹеннцн не постеть сѣ ^{9:15} рѹе нмѹ **нсѣ|** еда могуѣтѣ снѣве браѹнн плака|тн сѣ донѣдѣже естъ сѣ нмнн же|ннхѹ прндѹ же **днѣе** егѣа отнмет|ѣ сѣ ѿ ннхѹ женнхѹ н тогѣа постеть| сѣ ^{9:16} ннктоже бо прнставлаеѹ| прнставленнѣ платна небнлена|

16b

ЕІ О ДѢЩЕРН АРХНСѹНАГОВѢ

на рнзн ветѣсѣ възметѣ бо к|онѹннѹ своѹ ѿ рзн н горѣша дн|ра бѹдетѣ ^{9:17} нн вьлнвають внна| нова въ мнхн ветѣхнѣ аще лн же| мнсн просѣдѹтѣ сѣ н внно пролнет|ѣ сѣ н мнсн погнбнѹ нѣ внно ново|е въ мнхн новнѣ вьлнванте н об|оѹе сѣблѹдетѣ сѣ ^{9:18} н сѣ глѹшѹ емѹ к| нмѹ **сѣ кнезѣ етерѣ вьшдѣ| к немѹ** кланаше сѣ емѹ **гѣе** ѣко| дѣщн моѣ нннѣ ѹмрнтѣ нѣ прн|шдѣ възложн рѹкѹ твоѹ на нѹ н| ожнветѣ ^{9:19} н вьставѣ нсѣ по немѹ| нднше н ѹѹеннцн его ^{9:20} **н сѣ жен|а** крѣвотоѹнва **вѣ** лнтѣ нмѹщ|н прнстѹпѣшн сѣ задн прнкоснѹ| сѣ вьскрнлн рнзн его ^{9:21} глаше бо| въ себѣ аще прнкоснѹ сѣ рнзн е|го спсѣна бѹдѹ ^{9:22} нсѣ же обрашѣ сѣ| рѹе **нѣн** дръзан дѣщн вѣра твоѣ| спсѣтѣ те н спсѣна бнстѣ жена| ѿ тѹаса того ^{9:23} **н** прншдѣ нсѣ въ до|мѣ|

СІ О КРѢВОТОУНВѢ

17a

ЗІ О ДВОЮ СЛНПЦѹ

кнежѣ вндѣ сопѣце н народн| млѣвеще **гѣа** нмѹ нсѣ ^{9:24} отнднте| не ѹмрнтѣ бо днвнца нѣ спнтѣ н р|ѹгахѹ

домашнн его ^{10:26} не уб||–

19b

онте се нхъ ннѹтоже бо естъ по|крнвено еже не ѡтрнеть се нн ѹта|ено еже не ѹвѣ[дено] бѹдетъ ^{10:27} еже|
г̃лѹ вамъ въ тмѣ рѣте въ свѣтѣ| н еже въ ххо слншасте прорповѣд|нте на кровнхъ ^{10:28} н не ѹбонте се ѡт
ѹбн|вающнхъ тѣло а дшѣ не могуще| ѹбнтн ѹбонте же се паѹе могущ|аго дшѹ н тнло погѹбнтн въ гео|нѣ
^{10:29} не двѣ лн птнцѣ на сар̃нн н вѣ|нтн се н нн єднна ѡт нню падеть се| на землн безъ оца̃ вашего ^{10:30}
вамъ ж|є н власн главн вашѣ всн нзѹте|нн сѹтъ ^{10:31} не ѹбонте се ѹбо мнознхъ|ь птнцѣ лѹѹшн єсте вн
^{10:32} всакъ н|же нсповѣсть ме прѣдъ ѹлвкн нсп|овѣмъ є н азъ прѣдъ ѡцѣмъ монмъ| нже естъ на нб̃снхъ
^{10:34} не мннте ѣ|ко прндохъ ѹврѣщн мнра на зем|лѹ нъ мѹъ ^{10:35} прндохъ бо разлѹчнтн| ѹлвка на оца̃
своего н дѹщеръ на м|атеръ свою н невѣстѹ на свѣкрвь сво|ю|| ^{10:36}

20a

н вразн ѹлвко домашьнн его| ^{10:37} нже лѹбнтъ оца̃ нлн матеръ п|аѹе мене ннстъ мене достоѣнъ| нже
лѹбнтъ с̃на нлн дѹщеръ паѹе| мене нсѣ мене достоѣнъ ^{10:38} нже не| прнметъ крѣста своего н въ слндъ|
мене не ндетъ нсѣ мене достоѣнъ ^{10:39} обрѣтъ дшѹ свою погѹбнтъ ю| а нже погѹбнтъ дшѹ свою мене
р|адн обрѣтеть ^{10:40} нже вн прнем|леть мене прнемлеть а нже ме|не прнемлеть прнемлеть послав|шаго
ме ^{10:41} прнемлен прор̃ка въ нме| прор̃ѹе мѣзѹ прор̃ѹѹ прнемлеть прнемлен праведьннка въ| нме
праведьннѹе мѣзѹ праведьннѹѹ прнемлеть ^{10:42} нже аще| напонтъ єднного ѡт малнхъ снхъ| ѹашѹ
стѹдєнн водн тькмо въ| нме ѹѹєннка ам̃нъ г̃лѹ вамъ| не погѹбнтъ мѣзѹн свое ^{11:1} н бн єг|да свр̃шн нсѣ
заповѣдає двѣма||

20b

к̃ о посланнхъ ѡт нована

на десете ѹѹєннкома прнде ѡт тѹ|дѹ ѹнтн н проповндатн въ гра̃нхъ| нхъ ^{11:2} нованъ же слншавъ въ
ѹзнанщ|н дѣла х̃ва посла двѣ ѡт ѹѹєннкъ| свонхъ ^{11:3} рѹе ємѹ тн лн єсн грєдєн нл|н нного ѹаємъ ^{11:4}
ѡтвещавъ же нсѣ рѹе| нма шедьшає възвѣстнтн нованѹ| еже слншнста н внднста ^{11:5} слппн п|роз̃рають
хромн ходеть прокаже|нн оунцають се глѹсн слншетъ мр|ѣтвн вьстають ннщн благовѣствѹю| ^{11:6} н
блаженъ естъ нже не сьблазннтъ се| о мнн ^{11:7} тнма же нсходєщнма наѹеть|ь нсѣ гл̃атн народомъ о нованѣ
ѹєсо нзнд|осте въ пѹстннѹ внднтн трѣстѹ| лн вѣтромъ колнблемѹ ^{11:8} нъ ѹєсо н|зндосте внднтн ѹлвка лн
въ мекн|хъ рнзахъ облыѹєна се нже мека|ѣ носеть въ домохъ цр̃євнхъ сѹтъ ^{11:9} н|ь ѹєсо нзндосте внднтн
прор̃ка лн| єн г̃лѹ вамъ н лнше прор̃ка ^{11:10} сѣ бо| естъ о немъже пнсано естъ се азъ||

21a

послаю анг̃ла̃ своего прѣдъ лнц|ємъ твонмъ нже ѹготоваєтъ пѹть| твон прѣдъ тобою ^{11:11} ам̃нъ г̃лѹ
вамъ|ь не вьста рождєннхъ женамн бол|н нван̃а крѣстнтєла мьнн же въ| цр̃ьствн єго небєс̃ннмъ болн єго
є|сть ^{11:12} ѡт ть д̃нн же ншван̃а крѣстнт|єла до сєлѣ цр̃ьство небєс̃ннѹе нѹдн|ть се н нѹжѣннцн
вьсх̃нтають є| ^{11:13} всн бо прор̃цн н законъ до нван̃а| прор̃єкоше ^{11:14} аще хощете прнєты се| естъ нлнѣ
хотєн прнтн ^{11:15} нмѣє| ѹшн слншатн да слнштн ^{11:16} нсѣ ж|є прнтѹѹ рѹе к ннмъ комѹ ѹпо|доблѹ рьдъ сѣ
пдобнъ естъ днтн|щємъ сѣдєщнмъ на трьжнщнхъ| нже възглашають дрѹгъ дрѹга| ^{11:17} г̃лѹтъ свнрахомъ
вамъ н не плє|састє плакахомъ се н не рндастє| се ^{11:18} прнде бо ншван̃ъ нн х̃лнба ѣдє| нн внна пнє н
гл̃єтє бнс̃ь нма|ть ^{11:19} прнде с̃нъ ѹлвкн ѣдє н пнє||

21b

гл̃єтє сн ѹлвкѣ ѣдѹца н вннопн|нца дрѹгъ мнтарємъ н грѣшннко| н оправда се прѣмѹдростнѹ ѡт ѹєдъ|
свонхъ ^{11:20} тог̃аа наѹеть поноснтн г|радн въ ннхъже бнше множннше| слнл єго занє не покаѣше се ^{11:21}
горе| тебѣ хоразннє горе тебѣ вн̃ьса|нда ѣко аще въ турѣ н сндонн| бнше слнл бнлн бнвьше ѹ васъ|
дрѣвле ѹбо въ врѣщн н пєпєлн по|каѣлн се бн ^{11:22} обаѹе г̃лѹ вамъ тѹр|ѹ н сндонѹ отрадьннє бѹдетъ| въ

днѣ сѹднн неже лн вама ^{11:23} н| тн каперьнаумъ възнесе се д|о нѣбесе н до ада снндесян **зане|** аще въ содомѣхъ бнше снлн бнл|н бнвъшее въ тебѣ прнблнл бн|ше до днѣшнаго днѣ ^{11:24} **амннѣ|** глѹ вамъ ꙗко землн содомьс|цѣн н землн гоморьсцѣн ѡтра|днѣе бѹдетъ въ днѣ сѹднн неже| тебѣ ^{11:25} **въ** то врѣме ѡтвѣщавъ нсѣ||

22a

рѹе нсповндаю ты се оѹе гн̄ нбѹ| н землн ꙗко ѹтанлъ есн ѡт прн|мѹдрнхъ н разѹмннхъ н ѡткрн|лъ есн младѣнъцемъ ^{11:26} ен̄ оѹе ꙗк|о тако бнсть влаговолєнне пр|ѣдъ тобою ^{11:27} **вса** мнн прндана с|ѹтъ оцѣмъ монмъ н ннктоже з|наеть сн̄а тѣкмо оцѣ нн ѡца т|кто знаеть тѣкмо сн̄ н емѹже| волнть сн̄ ѡткрнтн ^{11:28} **прнднтѣ|** кь мнн всн трѹжающе се н обрѣм|єненн азъ вн покою ^{11:29} възмнтѣ н|го мое на себѣ н наѹнтѣ се ѡт мен|е ꙗко кротъкъ есмь н смнренъ| ср̄ацємъ н обрѣщнтѣ покон дш̄ам|ь вашнмъ ^{11:30} нго бо мое благо н б|рѣме ^{моє} лѹхко естъ ^{12:1} **нде** нсѣ въ сѹ|ботѹ скозѣ снѣннѣ н ѹєннц|н его възьлькаше се н наѹеш|е острѣзатн класнє н ѣстн ^{12:2} п|арнсѣ же вндѣвъше рѣше к|ь немѹ се ѹєннцн твон творє||–

22b

ка о сѹхорѹцѣмъ

тъ егоже не достонть творнт|н въ сѹботѹ ^{12:3} онъ же рѹе нмъ нѣст|е лн ѹлн ѹто створн дв̄дъ єг̄аа| възьлька се н сѹщн сь нмъ ^{12:4} как|о вьннде въ храмъ бж̄н н хлнбъ| прндѣложеннѣ снѣсть нхъже н|не достонно бѣ емѹ ѣстн нн сѹ|щнмъ с нмъ тѣкмо нерѣомъ| єднннмъ ^{12:5} **нлн** нѣсте ѹлн въ за|конн ꙗко нерне въ сѹботѹ цр̄ь|квѣ скврнеть н неповннн сѹтъ| ^{12:6} глѹ же вамъ ꙗко цр̄ьквѣ болн єс|тъ з̄аѣ ^{12:7} **аще** лн бнсте вндѣлн ѹт|о естъ мнлостннн хощѹ а не ж|рѣтн то не бнсте осѹднлн неп|овнннхъ ^{12:8} **гѣ** бо естъ сѹботн сн̄ъ| ѹлвкн ^{12:9} **н прншдъ нсѣ въ сн̄ь|мнще** ^{12:10} **н се ѹлвкѣ тѹ рѹкѹ| нмѣе** сѹхѹ вьпроснше его глѹ|ще аще достонть въ сѹботѹ нсцн|лнтн да на нь възглѹтъ ^{12:11} онъ же рѹе| нмъ кто естъ ѡт васъ ѹлвкѣ||

23a

нже нмать овьцѹ єдннѹ аще в|ѹпадетъ се въ ѣмѹ въ днѣ сѹботѣ|нн не нзметъ лн ꙗє н въздвнгне|тъ ^{12:12} кольмн лѹѹшн естъ ѹловкѣ| овѹете тнмъ же достонть въ сѹб|отѹ добро торнтн ^{12:13} тог̄аа гл̄а ѹлвк|ѹ прострн рѹкѹ твою н прострѣ ю| н ѹтврь̄ан̄ се рѹка его ꙗко н дрѹгаѣ| ^{12:14} **фарнсє** нже свѣтъ створнше на| нь ꙗко да погѹбеть ^{12:15} нсѣ же разѹм|нвѣ отнде ѡт тѹдѹ **н** понемъ ндо|ше народн мнозн нсцнлн є все| ^{12:16} н запрнтн нмъ да не ѣвн его тв|ореть ^{12:17} да сѣѹдетъ се рѹєное нсанє|мъ прор̄комъ глѹщнмъ ^{12:18} се отрокѣ| мон егоже нзволнхъ възлѹблен|н мон на ньже блгонзволн дѹ|ша моѣ положѹ дѹхъ мон на не|мъ н сѹдѣ єзнкомъ възвѣстнтъ| ^{12:19} не прн̄а̄рѹе:тъ̄ н̄н възѹпнеть нн ѹслнш|еть ннктоже на распѹтнѣхъ гл̄а|са его ^{12:20} трѣстн скрѹшенне не прн|ломнтъ се||

23b

кв о бѣсннмъ н слѣпн н глѹсн

н лапа вьнмьшн се не ѹгаснтъ се| донѣдѣже възведеть на побндѹ| сѹдѣ свон ^{12:21} н на нмє его єзнцн ѹ|пвають ^{12:22} **н прнвѣше кь нсѹ бѣснѹ|юща се** слѣпа н нма нсцѣлн его| ꙗко слнпн н нмн гл̄аше н глєд̄а|ше ^{12:23} **н** днвляхѹ се народн глѹще є|да се естъ сн̄ъ дв̄авъ ^{12:24} **фарнсѣ** н|же слншавъше рѣше сь не нз|гоннтъ бѣсѣ тѣкмо о вельзѣолѣ| кнєзн бѣсомъ ^{12:25} **вѣдѣвъ** же нсѣ| мнслн нхъ рѹе нмъ всако цр̄ьс|тво раздѣлѣеть се на се запѹс|тнеть н всакъ градъ нлн домъ| раз̄а̄лнеть се на се како ѹбо ст|анеть ^{12:26} н аще сотона сотонѹ н|згоннтъ на се раз̄а̄лн се естъ| не можеть статн цр̄ьство его| ^{12:27} аще азъ о вельзѣолѣ нзгонѹ| бнсѣ сповѣ вашн о комъ нзг|онеть бѣсн сего радн вамъ: т|н: сѹдне бѹдѹтъ ^{12:28} аще лн дѹсн||

24a

бж̄н азъ нзгонѹ бѣсн постнж|е ѹбо на васъ цр̄ьство бж̄не ^{12:29} нлн| како можеть кто вьннтн вь| домъ крѣпкаго н домъ его ра|сѹхтатн аще не прнж̄е крѣпк|аго свежеть н тог̄аа домъ его раз|ѹхнтнтъ ^{12:30}

н̄сѣ же рѹе нмѣ нже н|ѣсть съ мною на мѣ естъ нже н|е събраеть съ мно растауаеть| ^{12:31} сего радн гл̄ху
 вамъ всакн грѣхъ| н власнмнѣ ѡтпустнтъ се ул̄вко|мѣ а нже на д̄ххъ власнмнсаеть н|е ѡтпустнтъ се
 ул̄вкомъ ^{12:32} а нже к|олнжао рѹеть слово на с̄на ул̄вѹка|го ѡтпустнтъ се емѹ а нже рѹет|ь на д̄ххъ стн не
 ѡтпустнтъ се ем|ху нн ху сн вѣкъ нн ху гредѹщн ^{12:33} нлн| створнтъ дрѣво добро н плодь его| добрь нлн
 створнтѣ дрѣво зло н| плодь его зьль **ѡт** плода бо дрѣво| познано бѹдетъ ^{12:34} нѹедне ехнндова| како
 можете добро гл̄атн злн сѹще||

24b

кѢ о просещнхъ знаменнѣ

ѡт нзбнтѣка ср̄ацѹ хста гл̄хѹтъ| ^{12:35} добрн ул̄овѣкъ ѡт добраго скро|внща нзъноснтъ добраѣ а злн|
 ул̄овѣкъ ѡт злаго скровѣща нз|носнтъ злаѣ ^{12:36} гл̄хѹ же вамъ ѣко| всако слово празно еже аще| рекѹтъ
 ул̄овѣцн ѡтдадетъ о не|мѣ слово въ д̄нѣ сѹд̄нн ^{12:37} **ѡт** слов|есъ бо свонхъ оправдншн се н| ѡт словесъ
 свонхъ осѹдншн се| ^{12:38} [тог̄а ѡтвещаше] етерн ѡт кннж|ннкъ н парнсѣн гл̄хѹще хѹнтѣ|лѹ хоцѣмъ ѡт тебе
 знаменне| внднтн ^{12:39} онѣ же рѹе нмѣ роде лѹ|кавы н прѣлѹбодѣн знаменнѣ| проснтѣ н знаменне не
 дасть| се вамъ нь тькмо знаменне| ноннн прѣрка ^{12:40} ѣко же бо бѣ нѡ|ннѡ ху ҃рѣвѣ кнтовѣ трн д̄нн| н
 трн ноцн тако бѹдетъ с̄н|ь ул̄овѹкн въ ср̄ацн землѣ :г̄ д|нн н трн ноцн ^{12:41} мѹжне невь||–

25a

гнтѣсцн встанѹтъ на сѹдѣ съ ро|домъ снмѣ н осѹдетъ н ѣко покаѣ|ше се проповѣднѹ нонннною н| се
 болн ноннн заѣ ^{12:42} цр̄нѣца юшка| встанетъ на сѹдѣ съ р̄домъ снмѣ| н осѹднтъ нхъ ѣко прнде ѡт
 вѣсто|ка землѣ слншатн прнмѹдрост|ть солѡмонѹ н се болн солѡмо|на зае ^{12:43} ег̄аа же неѹнстн д̄х̄ь|
 нзндетъ ѡт ул̄вѹка прохѡднтъ с|крозн безводьнаѣ мѣста нще| покоѣ н не обрѣтаеть ^{12:44} тог̄аа рѹеть|
 възвращѹ се въ домъ свон ѡт нѹдѹ|же нзндохъ н прншѣ обрѣще|тъ н праздѣнь н пометень н хк|рашень
^{12:45} тог̄аа ндетъ н понме|тъ съ собою :з̄ д̄х̄хъ нннхъ горьш|нхъ себе н вьшедѣше жнвѹтъ| тѹ н бѹдѹтъ
 посландьнаѣ ѹло|вѣкѹ томѹ горнша прѣвнхъ| тако бѹдетъ родѹ семѹ лѹкав|омѹ ^{12:46} **ѹ**еще же емѹ гл̄хѹщѹ кь
 на||–

25b

кѢ о сѣменн прнтѹа

родомъ се матн его н братнѣ| его вьнѣ стоеть внднтн те хо|тетъ ^{12:47} рѹе же емѹ етеръ се м̄ат|н твоѣ н
 братнѣ твоѣ вьнѣ сто|еть внднтн те хотеть ^{12:48} онѣ же| ѡтвещавъ рѹе кь рекшѹмѹ емѹ| кто естъ матн моѣ
 н братнѣ м|оѣ ^{12:49} н простарѣ рѹкѹ свою на хѹе|ннкн свое рѹе се матн моѣ н б|ратнѣ моѣ ^{12:50} нже
 твореть волѹ| ѡтца моего нже естъ на н̄бесѣ|хъ тѣ естъ м̄атн моѣ н братнѣ| моѣ ^{13:1} **въ** тѣжѣ д̄нѣ ншѣдѣ
 нсѣ н|з̄ аомѹ сѣѣше прн морн ^{13:2} н събраш|е се кь немѹ народн мнозн ѣк|о вьлншѹ емѹ въ корабль
 сѣдѣ|тн н вьсѣ народѹ на поморн с|тоѣше ^{13:3} н гл̄аше нмѣ прнтѹа|мн гл̄е **се нзнде сѣатн да| снетъ** ^{13:4}
н снѣвьшѹмѹ ова падѹ| прн пѹтн н прндоше птнцѣ| нб̄еснне н позоваше е ^{13:5} а дрѹгое||

26a

падае на камѣнн ндѣже не нмн|ше землѣ многне абне прозе|бе н зане не нмнше глѹбннн| земльнне ^{13:6}
 слѹхнѣцѹ же вьснѣвьш|ху прнсвенѹ н зане не нмнше к|орене нсьше ^{13:7} а дрѹгое паде ху трь|нн н възнде
 трьнне н поѣавн е|е ^{13:8} а дрѹгое паде на землн добрн| н д̄аѣше плодь ово :р̄· ово :ѣ· ово| :л̄: ^{13:9} нмѣе·
 хшн слншатн да слншн|тъ ^{13:10} **н** прнстѹпнше хѹеннцн кь н|сѹ н рѣше емѹ по ѹто прнтѹамн| гл̄ешн нмѣ
^{13:11} онѣ же рѹе нмѣ ѣко| вамъ дано естъ разѹмнтн та|ннн цр̄ьства нб̄еснаго онѣмѣ| же не дано естъ ^{13:12}
нже бо нмать| дасть се емѹ нзбѹдетъ а нже не| нмать нже мннтъ се нмѣе въз|ето бѹдетъ ѡт него ^{13:13} сего
 радн пр|нтѹамн гл̄хѹ ѣко вндеще не внде|тъ н слншеще не слншетъ нн разѹ|мнѣають ^{13:14} н
 ськонѹаваеть се нмѣ||

26b

пррѹѣство нсанно глѹще слѹхомъ| ѹслнште н не нмате разѹмнѣн| н вндеще ѹзрнте н не нмате вн|днѣн
 13:15 ѹдебелн бо срѹце лѹдн снхъ| н ѹшнма тешко слншаше н оѹн св|он смнжнше еда когѹа ѹзреть оѹнма
 н ѹшнма ѹслншетъ н срѹцемъ| разѹмѣютъ н обратеть се нсцѣлѹ є| 13:16 **В**ашн же блаженн оѹн ѣко вндеѣь
 н ѹшн вашн ѣко слншнта 13:17 **а**мнъ| глѹ вамъ ѣко мнозн прорѣцн н пр|аведѣннцн вѣжелѣше вндеѣтн| ѣже
 вн вндеѣсте н не вндеѣше н с|лншатн ѣже слншасте н не слнш|аше 13:18 **В**н же ѹслншасте прнтѹѹ сѣ|ѣвшаго
 13:19 всакн нже слншнтъ сло|веса црѣствнѣ н разѹмнваетъ пр|нходнтъ непрнѣзнъ н ѹзметъ с|лово ѡт
 срѹца нхъ се єсть снѣное| прн пѹтн 13:20 а нже на каменн сн сѹ|тъ слншеще слово н съ радостню
 п|рнемѹтъ сн 13:21 корене не нмѹтъ вѣ||

27a

себѣ нъ врѣменьо єсть бнвъшн же| пѣѹалн нлн гоненню словесе радн| абне съблажняютъ се 13:22 а
 снѣное ѹ т|рьнн се єсть слншеще слово н пѣ|ѹаль внка сего н льсть богатствъ|а подаваетъ слово н бс
 плода бнв|аетъ 13:23 а снѣное на добрн землн сн с|ѹтъ слншеще слово бжне н разѹм|нваютъ н прнносеть
 плодн ѣко же| подобаетъ творнѣтн ово :р: ово :ѣ: ово :л: 13:24 **н**нѹ прнтѹѹ прндѣлож|н нмъ глѣ подобно
 єсть црѣство| нбесно ѹловѣкѹ снѣвъшѹмѹ доб|рое сѣме на селѣ своемъ 13:25 спешѹ| же ѹловѣкѹ прнде
 врагъ н ѹснѣ| плнвель по срѹн пшеннцо [н отнде]| 13:26 егѹа же прозебе трава н плодъ с|творн тогѹа ѣвн
 се плнвель 13:27 н п|рншѣдѣше же рабн гнѹ рнше гн| не добро лн снме снѣль єсн на| селѣ своемъ ѡт кѹдѹ
 нмать плнв|єлн 13:28 онъ же рѣе нмъ врагъ ѹлвкъ||

27b

се створн рабн же рнше хоц|єшн лн да шедѣше нсплѣвемъ 13:29 он|ъ же реѹе нмъ еда како ѹстры|зающе
 плнвелн острѣгнете н п|шеннцѹ 13:30 оставнте є обоє кѹпп|о растн до жетве н вѣ врѣме жет|ве рекѹ
 жетелемъ събернте ѹ|бо плнвелн н свежнте нхъ вѣ сно|пн ѣже съжещн нхъ а пшеннцѹ| събернте вѣ
 жнтѣннцѹ мою 13:31 **п**акн подобно єсть црѣство нбесное| зрнѹ горьшнѹнѹ еже вѣзмъ ѹлвк|ъ вснѣ на
 селн своемъ 13:32 еже мѣне|є єсть вснхъ сѣмень егѹа же вѣз|растеть н бсн дрѣво ѣко же прнтн| птнцамъ
 нбесннмъ внтатн на вѣтвѣ н єго 13:33 **н**нѹ прнтѹѹ прндѣжн| нмъ глѣ подобно єсть црѣство нбес|ное
 квасѹ еже прнемѣшн жена| скрн вѣ мѹтцн трн сатн дон|ѣдѣже вѣскнсѹтъ вса 13:34 **в**се глѣ н|сѣ прнтѹамн
 къ народомъ н бес пр||–

28a

нтѹе не глаѣше нмъ 13:35 **а**а събѹдетъ се| реѹеное нсанемъ прорѣкомъ глѹ|щнмъ ѡтврѣзѹ вѣ прнтѹахъ ѹст|а
 моѣ н ѡтрнгнѹ сѣкрнвенаѣ ѡт с|ложеннѣ мнра 13:36 **т**огѹа оставѣ| народн н прѣде вѣ домъ нсѣ **н**
 пр|нстѹпнше ѹєннцн єго глѹще ск|ажн намъ прнтѹѹ плнвель сел|ьннхъ 13:37 онъ же ѡтвѣщавъ рѣе нмъ|
 сѣен доброе сѣме єсть снѣ ѹлов|ѹскн 13:38 а село єсть всѣ мнрѣ добро|є сѣме сн сѹтъ снѣве црѣствн а|
 плнвелн сн сѹтъ снѣве непрнѣ|зннн 13:39 а врагъ вснѣвн єсть дн|ѣволь а жетва конѹнна єсть| вѣка сего
 а жетеле анѣлн сѹтъ| 13:40 ѣко же събраютъ плнвелн н о|гнѣмъ сѣжнгаютъ тако бѹдетъ| вѣ конѹннѹ внка
 сего 13:41 по|шлетъ анѣлн своен съберѹтъ ѡт| конѣць землѣ все съблазнн н| твореще безаконне 13:42
 н ѹврьгѹтъ є||

28b

вѣ пещь огньнѹю тѹ бѹдетъ плаѹѣ| н скрѣжнтъ зѹбомъ 13:43 **т**огѹа правед|ьннцн просвѣтеть се ѣко н
 слъньце| вѣ црѣствн ѡтѣа нхъ нмѣе ѹшн сл|ншатн да слншнтъ 13:44 **п**акн подо|бно єсть црѣство нбесное
 скров|нщѹ скрнвенѹ на селѣ еже обрѣ|тъ ѹловнкѹ сѣкрн н съ радостню н|де н все єлнко нмать продасть|
 н кѹпнтъ село то 13:45 **п**акн подобн|о єсть црѣство нбесное ѹловкѹ| кѹпцѹ нскѹщѹ добраго бнсера 13:46
 є|же обрѣтъ многоцѣннн бнсє|рь шадѣ продасть все єлнко нма|ше н кѹпнтъ сего 13:47 **п**акн пѹбно| єсть
 црѣство нбесное неводѹ| оврѣженѹ вѣ море н ѡт всакого| събраше 13:48 еже егѹа наплннн се н|зѣлѣкѣше
 на а кран н сѣдѣше н|зѣбраше добрне вѣ сѣсѹдн а зл|не нзврьгѹ вѣнъ 13:49 тако бѹдетъ| вѣ сконѹанне
 внка нзнѹтъ||

29a

анѣлн н ѡтлѹетъ зане ѡт праведь|ннхъ ^{13:50} н ѹврьгѹтъ є въ пещь огньнѹю тѹ| бѹдетъ плаѹь н скръжнтъ зѹбомъ ^{13:51} гла н|мь нсѣ разѹмнстє лн вса чн глаше є|мѹ єн гн ^{13:52} онъ же рѹє є нмь сего ра|дн всакъ кннжннкъ наѹнвѣ сє| црѣство нбєснѡмѹ пѣобнѣ єсть ѡл|овѣкѹ домовнѹ нже нзѹноснтъ| ѡт скровнща сѡего нова н вєтѣха| ^{13:53} н бнстѣ єгѡа сконѹа нсѣ прнтѹ|є снє прндє ѡт тѹдѹ ^{13:54} н прндє въ ѡтѣ|ѹство сѡєє ѹаше на сѣньмнщнхъ|ь нхъ ѣко днвнтн сє нмь н глѣтн ѡт| кѹдѹ сємѹ прнмѹдрость бнстѣ ^{13:55} не с|є лн єсть тектоновъ снѣ не матн л|н єєго нарнцаєтъ марнѣ н брат|нѣ єго нѣковъ н новѣанъ н снмонъ| нюда ^{13:56} н сєстрн єго въ насѣ сѹтъ ѡт| кѹдѹ сє бнстѣ ємѹ ^{13:57} н блажнахѹ с|є о немь нсѣ же рѹє нмь нѣстѣ пр|орѣкѣ бєзѣ ѹстн тѣкмо въ сѡємь| ѡтѣѹстѣн н въ родѣ н въ домѹ сѡємь||

29b

кє о нованѣ родѣ

^{13:58} н не створн тѹ снлн мнозн за| невѣрство нхъ ^{14:1} слншавъ же н|родѣ ѹєтврѣто власннкъ слѹхъ| нсѣвъ ^{14:2} н рѹє отрокомѹ сѡнмь сє єстѣ нованъ крѣстнтель тѣ вѣскрѣ|сє ѡт мрѣтвнхъ н сего радн снлн| дѣютъ сє о немь ^{14:3} нродѣ бо ємь нѡ|ваѣа свєзавъ н ѹсадн въ тѣмннцѹ нрѣдн радн женн пнлнпа бр|ата сѡего ^{14:4} глаше бо ємѹ нованѣ| не достонтъ тєбѣ нмнтн єїє ^{14:5} н х|отнше єго ѹнтн н ѹбоѣ сє народ|а занє ѣко прѣрка нмнхѹ єго ^{14:6} рождѣ|ѹствѹ сѡємѹ творашє нродѣ бра|кѣ н плєсавѣшн дѣщн нрѣдѣдннн| н ѹгодн нродѹ ^{14:7} тѣмь же сѣ клєтв|ѡю рѹє єєн датн єгоже аще прос|нтъ ^{14:8} она же наѹєна бн матерѹю| сѡєєю н рѹє даждѣ мн на блѹдѣ главѹ| нѡана крѣстнтєла ^{14:9} н пєѹальнѣ бн| црѣ клєтвн же радн н възлєжєщн|хъ сѣ нмь повєлѣ датн єн ^{14:10} н посла||

30a

кє о петн хланѣ

ѹскнѹтн новѣана ѹ тѣмннцн ^{14:11} н прнн|єсошє главѹ єго на блѹдвн н дашє ю| отроковнцн н несє ю матерн сѡєн| ^{14:12} н прншдѣшє ѹєннцн єго възєшє т|нлѡ єго н погрєбошє єго н прншѣшє| възвѣстнше нсѣвн ^{14:13} н слншавъ нсѣ от|ндє ѡт тѹдѹ въ кораблн въ пѹсто мѣ|сто єдннѣ н слншавѣшє народн по| немь ндошє ѡт градѣ ^{14:14} н прншѣ нсѣ| вндѣ многъ народѣ мнлосрѣдова о нн|хъ нсѣѣлн недѹжннє нхъ ^{14:15} позѣ| же б|нвѣшѹ прндѡшє ѹєннцн єго глѹщ|є пѹсто єсть мѣсто н годннн юже м|ннѹ ѡтпѹстн народн да шєѣшє ѹ вс|н кѹпетъ сєбѣ брашна ^{14:16} нсѣ же рѹє н|мь не трнбѹютъ отнтн да|нтє нмѣ вн ѣстн ^{14:17} онн же глашє ємѹ не| нмамъ зѣѣ тѣкмо :є: хлѣбъ н :в: р|нбн ^{14:18} онъ же рѹє нмь прннесѣтє мн| є сѣмо ^{14:19} н повєлн народѹ възлєщн| на травн възѣмь нсѣ :є: хланѣ н :в:н рнбн възрнвѣ нѡо благѡсловн||

30b

н прнлѡмѣ дасть ѹєннкомѣ ѹєн|нцн же народомѣ ^{14:20} н ѣшє всн н н|аснтнше сє н възєшє нзѣнтѣкн| ѹкрѹхъ вѣ кошннцн нсплѣнѣннхъ|ь ^{14:21} ѣдѹщнхъ же бншє мѹжн ѣко петѣ тн|сѹщѣ развѣ жєнѣ н днтн ^{14:22} н абн|є понѹдн нсѣ ѹєнннкн сѡєє вѣлѣстн въ корабль н варнтн на онѡмѣ полѹ дѡнѣдѣже ѡтпѹстнтъ народ|н ^{14:23} н ѡтпѹстнщѣ народн възндє єд|ннѣ въ горѹ помолнтн сє поз|дѣ же бнвѣшѹ єдннѣ бѣ тѹ ^{14:24} корабль по срнѣѣ мора валає сє влѣнамн бн|н бо прѡтнвнѣ вѣтрѣ ^{14:25} въ ѹєтврѣтѹ| же страждѹ пощѣнѹ ндє к нмь н|сѣ ходє по морѹ ^{14:26} н вндѣвѣшє ѹєнн|цн по морѹ ходєща смєтошє сє г|лѹщє ѣко прнзракъ єсть н ѡт стр|аха възѹпншє ^{14:27} абнє же рѹє кѣ нн|мь нсѣ дрѣзантє азѣ єсмь не б|онтє сє ^{14:28} ѡтвєщавъ же петрѣ рѹє гн| аще тн єсн повєлн нмн прнтн||

31a

кн о прнстѹплєнн заповѣдн бжнє

кѣ сєбѣ по водамъ ^{14:29} онъ же рѹє прндн| нзлѣзѣ нс корабла петрѣ н прндє по| водамъ хотншє прнтн кѣ нсѹ ^{14:30} вндѣѣвъ же петрѣ вѣтрѣ крѣпѣкѣ н ѹбоѣв сє| н наѹетѣ ѹтапатн възѹпнвѣ глє гн| спсѣн мє ^{14:31} абнє же нсѣ прѡстрѣ рѹкѹ п|рнєтѣ єго н гла ємѹ малѡвѣрн по ѹ|то сє ѹсѹмнн ^{14:32} н вѣлнзѣшнма нма вѣ

корабль прѣста вѣтръ ^{14:33} сущнмъ же въ к|орабли поклоннше се ему гл҃ѹще въ| нстннѹ снѣ бжн еси ^{14:34} **и** прншѣдше п|рндоше на землѹ геннсарнтъскѹ| ^{14:35} **познавше** и мужне мнста того по|слаше въ всѹ страну и прнннше къ н|ему все болещее ^{14:36} и молахѹ его да тък|мо прнкоснетъ се рѹзнзи его и ел|нко се нхъ прнкоснѹ нсцнлнше ^{15:1} **т|о҃гда прнстѹпнше къ нсовн нже бѣхѹ ѡт є|рѹсланма кннжннцн и парнснє** гл҃ѹще ^{15:2} по у҃то у҃еннцн твон прнстѹпа|ють прнсданнѣ старьць не ѹмнва|ють бо рѹкъ свонхъ е҃҃҃а хлѣбъ ѣдетъ||

31b

^{15:3} онъ же ѡтвещавъ рѹє нмъ по у҃то| вн прнстѹпаете заповндѣ бжнѹ з|а прнданне ваше ^{15:4} бѣ бо заповн|да гл҃є у҃тн о҃ца и матеръ нже з|лословнтъ о҃ца нлн матеръ смрѣт|нѹ да ѹмреть ^{15:5} вн же гл҃ѣте нже ащ|є рѹетъ о҃цѹ нлн матерн даръ н|же колнжаѡ ѡт мене пользеваль се| еси и не поутеть о҃ца нлн мате|ре свое ^{15:6} и разорнтъ законъ бжн з|а прнданне ваше ^{15:7} лнцемнри добр|н пророуѣствова ѡ вась нсанѣ гл҃є ^{15:8} п|рнблнжаютъ се мнн лѹдне си ѹ|стн свонмн и ѹстънамн у҃тѹт| ме ^{15:9} у҃еще у҃еннѣ заповндн ѹло|вѣукне ^{15:10} и прнзвавъ народъ реѹє| нмъ слнште и разѹмннте ^{15:11} въ|ходещее въ уста то не скврѣнтъ| ѹлѡка ^{15:12} **то҃гда** прнстѹпнше у҃ен|нцн его рекоше ему вѣси ли ѣ|ко парнснє слншавше слово с|ѡблазннше ^{15:13} онъ же ѡтвещавъ рѹє||

32a

кѹ о хананнн

всаки садъ е҃҃҃е не насаднтъ о҃цѣ| мон нбѣснн нскореннтъ се ^{15:14} **остав|нте** нхъ вожан сѹтъ слѣпн слнпѣцє|мъ слнпѣць слнпѣца аще воднтъ н|є оба ли се въ ѣмѹ выпаде҃та се ^{15:15} **ѡтвещ|авъ** петръ рѹє ему скажи намъ пр|нтѹху снѹ ^{15:16} нсѣ же рѹє ему е҃҃҃нако л|н вн безъ разѹма есте ^{15:17} не вн ли ра|зѹмннте ѣко всако е҃҃҃е въходнтъ въ| уста въ у҃рѣво вѣмѣщаетъ се и прох|одомъ нсходнтъ ^{15:18} а нсходещѣ ѡт ѹс|тъ ѡт сраца нсходнтъ и та скврѣне|тъ ѹлѡка ^{15:19} ѡт сраца бо нсходеть пом|ншленнѣ зла ѹбнства прнлѹбо|дѣннѣ татѣн и лѣжнсвнѣннѣ и в|ласнмнѣ ^{15:20} си сѹтъ скврѣнеще ѹлѡв|ѣка а е҃҃҃е не ѹмнвеннма рѹкама| ѣстн то не скврѣнтъ ѹлѡка ^{15:21} **и пр|ншдѣ нсѣ ѡт тѹдѹ ѹннає въ страну|** тнрескѹ и нсѡнобскѹ ^{15:22} **и се жена хананннска** ѡт прндѣль тѣхъ ншѣдѣ|шн к нему възѹпн гл҃ѹщн помнлѹхн ме||

32b

л о нсцнлнвѣшнхъ народнхъ

нсѣ снѹ двѣдѣ дѣщн моѣ злѣ бѣ|снѹеть се ^{15:23} онъ же не ѡтвеща єи с|ловес прнстѹплѣше у҃е|ннцн его молахѹ гл҃ѹще ѡтпѹ|стн ю ѣко выпнеть въ слндѣ насѣ| ^{15:24} **онъ** же ѡтвещавъ рѹє нѣсмъ посл|анъ тъкмо къ овцамъ погнѣбшнмъ| домѹ нзлѡва ^{15:25} **она** же прншдѣшн п|оклонн се ему гл҃ѹщн г҃н помозн м|н ^{15:26} онъ же ѡтвещавъ рѹє нѣсть доб|ро отетн хлѣба ѹедомъ и поврѣ|щн псомъ ^{15:27} она же рѹє єн г҃н нбо н| пѣсн ѣдетъ ѡт крупнѣ падающнхъ| с трѣпезн г҃н свонхъ ^{15:28} **то҃гда ѡт|вещавъ** нсѣ рѹє єн ѡ жено велнѣ| е҃҃҃сть вѣра твоѣ бѹдн тебѣ ѣкоже| хощєшн нсцѣлн дѣщн єє въ тѣ| ѹсь ^{15:29} **и прншдѣ ѡт тѹдѹ нсѣ прн|дє къ морѹ** галєлѣскѹ и вѣшѣ на| горѹ сѣдѣше тѹ ^{15:30} и прнстѹпнше кѣ| нему народн мнози нмѹще| съ собою хромне и нѣмне и слн||–

33a

ла о седмн хлѣбъ

пне и врѣднне многне недѹж|нне и прнврѣгѹтъ є къ ногама| нсвнма нсцѣлн є ^{15:31} ѣко народѹ днв|нтн се вндеще нмне гл҃ѹще в|рѣдѣнне зѣравн и недѹжннне хр|омн ходеще слнпне вндеще и сла|влахѹ ба нзлѡва ^{15:32} **и прнзва нсѣ у҃е|ннкн свое рѹє** нмъ млосрѣдѹю о| народн семь ѣко юже трн днн п|рнсдєть мнѣ и не нмѹтъ ѹсо| ѣстн ѡтпѹстнтн нхъ не хошѹ не| ѣдѣшнхъ е҃҃҃а како ослабнѹтъ| на пѹтн ^{15:33} гл҃аше ему у҃еннцн его| ѡт кѹдѹ намъ въ пѹстннн хлѣбъ| толнко наснтнтн толнко наро|да ^{15:34} гл҃а нмъ нсѣ колнко хлѣбъ н|мате онн же рнше :з: и мало рн|бнць ^{15:35} и повелн народомъ възлещн| на землн ^{15:36} и прнємъ :з: хлѣбъ и рн|бн хвалѹ въздавъ прѣломн и дас|тъ у҃еннкомъ свонмъ у҃еннцн ж|є народомъ ^{15:37}

н ѣше всн н възеше||

33b

нзбнтѣн хрѣхъ ·З· кошннцъ нсплѣнь 15:38 ѣдѣшнхъ же бѣше уѣтрн тнсу|ще мужн развѣ жень н днтн 15:39 н ѡтп|ущъ народн вѣлѣзе въ корабль н пр|нде въ прнднлн маг^аалннскне 16:1 **прн|ступлѣше фарнсе н садокне** нс|кѣшающе хпроснше н знаменне съ н|бсе показатн нмъ 16:2 онъ же рѣе нмъ| веуерѣ бнвъшѣ глѣте ведро урѣмн|хетъ бо се нбо 16:3 н ютро днѣсь знманъ| урѣмнхетъ бо се н дрехелухетъ бо се нбо|о лнцемнрн лнце лн хбо нбѣ хмѣ|ете расхж^аатн а знаменнѣ н врѣ|менн снхъ не можете лн нскуша|тн 16:4 **роде** злн н прнлѣбодѣн знаме|ннѣ проснте н знаменне не дасть| се вамъ тѣкмо знаменне ноннн|н прорѣка оставлѣе є н отнде 16:5 н прншдѣше хуен|нцн его на онѣ странѣ забнше х|лнбн хзетн 16:6 [**н**сѣ же реуе нмъ] вѣн|нмате н блухате се ѡт кваса фарнс|нска н садокнска 16:7 **онн** же помнш||–

34a

лг о вопрошенн кесарѣсцѣмъ

лахѣ въ себѣ глѣхѣе ѣко хлнбъ не хзет|хомъ 16:8 **разумнѣ** же нсѣ рѣе нмъ что| мнслнте въ себѣ маловѣрн ѣко хл|бѣе не хзесте 16:9 не х лн разумѣсте н|е помннте лн :ѣ: хлнбъ въ петѣ тн|сущъ н колнко кошннцъ хзесте| 16:10 нлн :З: хлнбъ уѣтремъ тнсуще|мъ н колнко кошннцъ хзесте 16:11 как|о не разумѣсте ѣко не о хлнбнхъ ва|мъ вѣннматн рѣхъ блухтн се ѡт к|васа парнснска н садокнска 16:12 тог^а| разумѣше ѣко не рѣе хранитн се ѡт| ква хлнбнаго нѣ ѡт хуеннѣ фарнсн|скаго н садокнскаго 16:13 **н прнш^аѣ нсѣ| въ странѣ кесарн пнлнп^{ов}н** н на пут|н выпрашае хуенннн свое глѣ ко|го ме глѣхѣ улѣцн бнтн сн^а лн ѣло|вѣукаго 16:14 онн же рнше овн нов^ана| крѣстнтела ннн же нлнѣ друзн ж|е еремнѣ нлн єдннго ѡт прорѣк 16:15 гл^а| нмъ нсѣ вн же кого ме глѣте суща| бнтн 16:16 ѡтвещаѣе же снмонъ петръ||

34b

рѣе емѣ тн єсн хѣ снѣ ба жнваго 16:17 **ѡт|**вещаѣе нсѣ рѣе емѣ блаженъ єсн снм|онѣ варнон^нннѣ ѣко плѣть н крѣвь не| ѣвн тебѣ нѣ оцѣ мон нже єсть на н|бесѣхъ 16:18 н азъ тебѣ глѣ ѣко тн єсн п|етръ н на семь петрн сѣзнж^аѣ црѣ|кѣ мою н врата адова не хдолѣють| єєн 16:19 н дамъ тебѣ клѣче црѣствнѣ н|бес^анаго н єгоже аще свежешн на| зємлн бѣдетъ свезанъ на нбесѣхъ| н єгоже раз^арѣшншн на зємлн бѣдетъ| раз^арѣшенъ на нбесѣхъ 16:20 тог^аа запр|нтн хуеннкомъ свонмъ да ннкомѣ|же не повѣдетъ ѣко сѣ єсть нсѣ хѣ| 16:21 **ѡт** толѣ наѣтъ нсѣ сказатн хуенн|комъ свонмъ ѣко подоетъ емѣ нтн|н въ єрслмѣ н много пострадатн ѡт ста|рѣць н ѡт архнерѣн н кннжнннн н хбн|енѣ бнтн н третн днѣ вскрѣснхтн|н 16:22 **н** прнемъ петръ наѣтъ хставл^а|тн его н гла^{тн} мнлоср^аѣ тн гн не н|мате бнтн тебѣ се 16:23 онъ же обраш||–

35a

ѣ се рѣе петрѣ ндн за мною со|тоно съблазнъ мн єсн ѣко не м|нслншн ѣже сѣхѣ бжнѣ нѣ ѣло|вѣукаѣ 16:24 **н** обрашѣ се рѣе хуеннко|мъ свонмъ нже хощетъ по мнн| нтн да ѡтврѣжетъ се себѣ н вѣз|метъ крѣсть свон н въ слндѣ ме|не ходнтъ 16:25 нже хощетъ дшѣ с|вою спѣтн погубнтъ ю а нже по|губнтъ дшѣ свою мене радн| обрѣшетъ ю 16:26 коѣ бо польза єстѣ| ѣловѣкѣ аще вѣсь мнрѣ прно|брншетъ а дшѣ свою отышетн|тъ нлн что дастъ ѣловѣкѣ н|змннн за дшѣ свою 16:27 **прнтн** бо| нмате снѣ ѣловѣ^кнн въ слаѣ оц^а| своего сѣ анѣлн своннн н тог^аа| вѣз^аастъ комѣж^ао по дѣломъ его 16:28 **а|**мннѣ глѣ вамъ сѣхѣ єтерн ѡт з^аѣ| єщнхъ нже не нмѣхѣ вѣхснтн|н смрѣтн донѣдѣже хзетъ сн^а| ѣловѣукаго гредѣщаго въ црѣствн||

35b

[л^а о] прнображенн н[сѣѣ]

оц^а своего 17:1 **н по шестн [днѣ] поетъ| нсѣ петра нѣкова нована брата| его** н вѣзведе на горѣ внсоку єднн|н 17:2 н прнобразн се прѣдъ нмнн н п|росвнтн се лнце его ѣко н слѣнѣцѣ| н рнзн его бнше бнлн ѣко н свѣтъ| 17:3 н се ѣвн се монсн нлнѣ сѣ ннмъ| глѣхѣа 17:4 ѡтвещаѣе же петръ рѣе кѣ нсѣвн|н гн добро є єсть намъ з^аѣ бнтн а|ще хощешн створнмъ з^аѣ трн кр|овѣ тебѣ єдннѣ н моснєвн єдннѣ| нлн єдннѣ 17:5 еще же

ѣмѹ гл҃ѹщѹ сѣ| облакѣ свѣтлѣ вѣснѣ н сѣ гл҃асѣ н|зѣ облака гл҃е сѣ естъ сн҃ѣ мон въз|л҃ѹбленн о немѣже
благонзволнхѣ| того послушантѣ 17:6 слншавѣше ж|ѣ ѹѣеннцн падоше ннцѣ н ѹбоѣ|ше сѣ зѣло 17:7 н
прнст҃упнвѣ нсѣ прн|коснѹ сѣ нхѣ рѹѣ вѣстантѣ н не| бонтѣ сѣ 17:8 възведѣше же о҃ун сво|н ннкогоже не
вндѣше тѣкмо| нс҃а єдннго 17:9 сѣходѣшнмѣ нмѣ сѣ||

36a

кѣ о злодѣющнмѣ сѣ н҃а н҃овѣ мс҃цѣ

горн заповѣдѣ нмѣ нсѣ гл҃е нн|комѹже не повѣдантѣ вндѣмн|хѣ сего дондѣже сн҃ѣ ѹловѣкн| нз мрѣтвнхѣ
вскрснеть 17:10 **н** въз|проснше ѹѣеннцн єго гл҃ѹще ѹ|то ѹбо кннжннцн гл҃ѹтъ ѣко| нлнн подобаєтъ прнтн
прѣжає| 17:11 нсѣ же ѡтвѣщавѣ рѹѣ нмѣ нлнѣ| ѹбо прндѣ **прнжає** н ѹстронтѣ все 17:12 гл҃ѹ| же вамѣ ѣко нлнѣ
ѹже прндѣ н| не познаше єго нѣ створнше єм|ѹ вса єлнко вѣсхотнше тако н сн҃ѣ ѹловѣкн нматѣ
пострадатн| ѡт ннхѣ 17:13 **тогда** разѹмѣше ѹѣенн|цн єго ѣко о нв҃аннн кр҃стнтѣ|лн рѹѣ нмѣ 17:14
прншдѣшѹ нс҃вн кѣ н|ародомѣ прнст҃упн кѣ немѹ ѹловѣ|кѣ кланає сѣ ємѹ 17:15 н гл҃е гн҃ помнлѹ|н сн҃а
моего ѣко на новѣ мс҃цѣ бѣс|нѹетѣ сѣ н злѣ страєтъ многашн|н бо падаєтъ вѣ огнѣ н многашн| ѹ водѹ 17:16
н прнведохѣ єго кѣ ѹѣеннкомѣ||

36b

лс о просѣшнмѣ андрагма

твонмѣ н не мо҃гоше єго нсцнлнтн| 17:17 ѡтвѣщавѣ же нсѣ рѹѣ ѡ родѣ невѣрн|н н развращенн доколѣ с
вамн бѹд|ѹ н доколѣ трѣплѹ вн прнведѣте м|н сѣмо 17:18 н запрнтн ємѹ нсѣ нзндѣ| нз него бѣсѣ нсцѣлн
отрокѣ вѣ тѣ| ѹсѣ 17:19 **тогда** прнст҃упнше ѹѣеннкѣ| нс҃вн єдннмомѹ рнше по ѹто мн не| възмо҃гохѣмѣ
нзѣгнатн єго 17:20 нсѣ же| рѹѣ нмѣ за невѣрѣствнє вашѣ а|мннѣ гл҃ѹ вамѣ аще бнстѣ мнлн|вѣрѹ ѣко зрѣно
горѹшнѹно рѹѣте г|орн сен прѣдн ѡтсѹдѹ тамо н прнд|етѣ н ннѹтоже не възмо҃жно бн б|нло вамѣ 17:21 сн
же родѣ не нсходнтѣ| ннѹнм же тѣкмо молнтвою н по|стомѣ 17:22 **възвращнмѣ** же сѣ нмѣ вѣ| галелѣю рѹѣ
нмѣ нсѣ ѣко подобаєтъ| сн҃ѹ ѹловѣскомѹ прнданѹ бнтн вѣ р|ѹцн ѹловѣкомѣ 17:23 н ѹбнютѣ єго н тр|ѣтн днѣ
вѣстанетѣ н скрѣбнн бнше з|нло 17:24 **прнѣ нсѣ вѣ капернѣаѹмѣ** прн||–

37a

лз о гл҃ѹщнхѣ кто болн є естъ

доше прнемлѹще андрагма кѣ пет|ровн н рнше ємѹ ѹнтель вашѣ не| дасть лн андрагма 17:25 н рѹѣ петрѣ
їєн| н єг҃аа вѣнндѣ вѣ **аѡмѣ** варн нсѣ гл҃е ѹто| тн сѣ мннтѣ снмоне цр҃ѣ зємлѣс|сцн ѡт конхѣ прнемлѹтъ
данн нлн| кнносѣ ѡт снѡвѣ лн свонхѣ нлн ѡт т|ѹнхѣ 17:26 рѹѣ ѡт тѹнхѣ рѹѣ ємѹ нсѣ ѹбо своб|одѣнншн сѹтъ
снѡвѣ 17:27 нѣ да не сѣблаз|ннмѣ нхѣ шѣ ѹ море н врѣзн ѹднцѹ| н вѣсходѣшѹю прѣвѹю рнѣѹ нзмн н|
ѡтврѣзн ѹста єн обрѣщншн статнр|ѣ то възмѣ дажѣ за мѣ н за сѣ 18:1 **прн|рндѡше ѹѣеннцн кѣ нс҃вн**
гл҃ѹще| кто ѹбо болн єсть вѣ цр҃ѣствн нбѣ|сннмѣ 18:2 н прнзвавѣ нсѣ отроѹѣ н| поставн є по ср҃ннн нхѣ 18:3
рѹѣ амннѣ| гл҃ѹ вамѣ аще не обрѣтнтѣ сѣ н| бѹдетѣ ѣко н днтн не нматѣ вѣнн|тн вѣ цр҃ѣство нбѣснѡѣ 18:4
нже бо сѣ с|мнрѣтъ ѣко отроѹѣ сѣ тѣ естъ болн| вѣ цр҃ѣствн нбѣснѣмѣ 18:5 нже колнжаѡ||

37b

прнемлетѣ отроѹѣ тако вѣ нмѣ| моє мене прнемлетѣ 18:6 **а** нже аще сѣ|блажнаєтъ єдннго ѡт малнхѣ
снхѣ| вѣрѹющнхѣ вѣ мѣ ѹнѣ ємѹ естъ да п|овнснєтъ жрѣвнн осѣльскнє на вн| єго н погрѣзнєтъ вѣ
гл҃ѹбннн морѣ|сцѣ 18:7 **горе** всемѹ мнрѹ ѡт сѣблазнн|н невола бо естъ прѣтн сѣблазнє|мѣ обаѹѣ горе
ѹловѣкѹ томѹ нмѣ|же сѣблазнн прнходнтѣ 18:8 **аще** лн рѹ|ка твоѣ нлн нога сѣблажнаєтъ тѣ| ѡтсѣцѣ ю н
врѣзн ю ѡт себѣ добрѣѣ тн естъ вѣ жнвотѣ вѣннтн хром|ѹ нлн бндѣнѹ неже лн рѹцѣ н| нозн нмѹше
ѹврѣженѹ бнтн вѣ огнѣ вѣѹнн 18:9 аще око твоє сѣ|блажнаєтъ тѣ нзмн н врѣз|н є ѡт себѣ добрѣѣ тн естъ сѣ
єд|нннмѣ окомѣ вѣ жнвотѣ вѣнн|тн неже обѣ о҃ун нмѹшѹ ѹврѣж|єнѹ бнтн вѣ дѣбрь огнѣнн 18:10 **бл|ѹдѣте** сѣ
не прѣобнднтѣ єднн||–

38a

лн о :р: оваць прнтьуа

ого ѿт малнхъ снхъ глѹ бо вамъ ꙗко аниѣлн нхъ вниу видеть лице ѿтца моего небснаго ^{18:11} прнде бо снѣ ѹло|вѣукн възнскати н спстн погнѣша| ^{18:12} **уто се вамъ мннть аще бѹде|ть** ѹ етера ѹловѣка :р: оваць н н за|блѹднть єднна ѿт ннхъ не оставнт|ь лн деветн десетн н деветн на| горахъ н шдѣ ѡщеть заблѹжаѡше ^{18:13} н| аще обрѣщеть ю амннѣ глѹ вамъ ꙗко радѹеть се о неч паѹе неже лн о| деветн десетн н деветн не заблѹжаѡшнхъ ^{18:14} тако ннсть вола прѣдѣ| оцѣмъ вашнмъ нже єсть на небсѣхъ да погнѣнеть єдннѣ ѿт малнхъ|ь снхъ ^{18:15} **аще** лн сѣгрншнть къ тебѣ б|рать твон ндн н облнун его межаѹ| собою н тѣмъ єднннмъ аще тебе п|ослѹшаеть прнобрѣщешн брата| своєго ^{18:16} **аще** лн не послѹшаеть тебѣ|є помнн сѣ собою еще єднного нл|н двѣ да [ѹ ѹ]стнхъ двою нлн||

38b

лѹ о дльжннмъ тмою таланать

трехн свдѣтель станеть всакъ г|лѣ ^{18:17} аще лн не послѹшаеть нхъ рѣц|н н црѣквн аще лн црѣкве не послѹ|шаеть да бѹдетъ тн ꙗко н єзнѹнн| н мнтарь ^{18:18} **амннѣ** глѹ вамъ єлнко| аще свежете на зѣмлн бѹдетъ св|єзано на небсѣхъ н єлнко разрнш|нте на зѣмлн бѹдетъ разрншен|о на небсѣхъ ^{18:19} **пакн** амннѣ глѹ ва|мъ ꙗко аще двѣ ѿт васъ сѣвеща|та на зѣмлн о всакон вещн єгоже| колнждо проснте бѹдетъ вамъ| ѿт оца моего нже єсть на небсѣхъ| ^{18:20} ндѣже бо єста двѣ нлн трѣе сѣбра|нн ѹ нме мое тѹ єсмь а по срндн н|хъ ^{18:21} **тогда** прнстѹплъ к немѹ петр|ь реѹе гн коль кратъ сѣгрншн| къ мнн братъ мон ѿтпѹщѹ лн ємѹ| до сѣдмѣ кратъ ^{18:22} глѣ ємѹ нсѣ не глѹ| тебѣ до сѣдмѣ крѣтъ нь до сѣдмѣ| десеть кратъ сѣдмнрѣцѹ ^{18:23} **сєго р|адн ѹподобнло сє єсть црѣство||**

39a

небсное ѹловѣкѹ црѹ нже всхоч|тн стезатн сє о словесн сѣ рабн св|онмн ^{18:24} наѹннѹшѹ стезатн сє о словесн прнведоше ємѹ дльжннка єдн|ного тмою таланать ^{18:25} н не нмѹщѹ м|ѹ ѹєсо въздатн повелн гѣ єго прод|атн н женѹ єго н ѹєа єго н все єлн|ко нмать н датн ^{18:26} падѣ ѹбо рабѣ тѣ| кланаше сє ємѹ глѣ гн потрѣпн н|а мнѣ н все тн въздамы ^{18:27} мнлосрѣд|овавъ же гѣ раба того простн єго| н всѣ дльгъ ѿтпѹстн ємѹ ^{18:28} шедѣ| же рабѣ тѣ обрѣте єднного ѿт кл|єврѣтъ свонхъ нже бн ємѹ дльж|нь :р: пѣнезѣ н емѣ давлаше єго| глѣ дажѣ мн нмѣже мн єсн дльжн|ь ^{18:29} падѣ же клеврѣтъ тѣ молаше сє| ємѹ глѣ гн потрѣпн на мнн н вс|є тн въздамы ^{18:30} оннѣ же не хотнше| нь шѣь всадн єго въ тѣмннцѹ донѣ|дѣже въздасть всѣ дльгъ свон ^{18:31} в|ндѣвьше же клеврѣтн єго бнѣв||–

39b

м о впрѡшеннхъ аще єсть лѣт женѹ пѹщатн

шаѣ сѣжалнше сн зѣло прншд|ѹше сказаше гнѹ своємѹ вса бн|вьшаѣ ^{18:32} тогда прнзвавъ гѣ єго н гл|а ємѹ рабе лѹкавн всѣ дльгъ с|вон тебѣ ѿтпѹстнхъ понеже ѹм|олн ме ^{18:33} не подобаше лн тебѣ помн|ловатн клеврѣта своєго ꙗкож|є тебе помнлѡвахъ ^{18:34} разгннѡв|сє гѣ єго прндасть н мѹнт|єлемь донѣдѣже въздасть всѣ| дльгъ свон ^{18:35} тако н оцѣ мон нбѣ|снн сворнтъ вамъ аще не ѿтпѹ|щаєте кѣжао братѹ своємѹ ѿт с|рѣацѣ свонхъ прѣгрѣшеннѣ нхъ|ь ^{19:1} **н** бн єгѣа сконѹа нсѣ словеса| сн прѣнде ѿт галелѣе н прнде въ| прндѣлн нюдѣскне на онѹ стра|нѹ норана ^{19:2} н въ слндѣ єго ндоше| народн мнозн нсцѣлн є ^{19:3} **н прнс|тѹпнше къ нсѹ парнснє нск|ѹшающе н глѹще єме** аще до|стонть ѹловкѹ пѹстнтн женѹ||

40a

свою по всакон вннн ^{19:4} онѣ же ѿтвѣ|щавъ рѣе нмѣ нѣсте лн ѹлн ꙗко| створн нсконн мѹжа н женѹ| створнлѣ ꙗ єсть ^{19:5} н рѣе сєго радн о|ставнтѣ ѹловѣкѣ оца н матер|ь н прнлнптѣ сє къ женн своє|н н бѹдєта та оба въ плѣть єднн|ѹ ^{19:6} тѣмъ же юже нѣста двѣ нь плѣть єднна єже ѹбо бѣ сѹєта| ѹловѣкѣ да не разлѹѹаєтъ ^{19:7} глѣаше| ємѹ ѹто ѹбо монсн заповѣдѣ| датн кннгн распѹстнне н ѿтпѹ|стнтн ю ^{19:8} глѣ

нмь ꙗко монси по| жесторѣдню вашему повелѣ ва|мь пѹстѣти жени ваше нсконн| же не би тако ^{19:9} **г**лѹ
же вамь ꙗко н|же аще постѣти жену свою развѣ словесе лѹбодѣанаго н понметь| ннѹ творѣти ю
прѣлѹбн творѣти| н жене н се подѣпѣгомь прѣлѹбн| творѣти ^{19:10} **г**лаше емѹ ѹеннцн| его аще тако естъ
вннѹ ѹлѡвѣкѹ||

40b

ма о въпрошѣннмь богатнмь нса

сѹ женою ѹнѣ естъ не женѣти се| ^{19:11} онъ же рѹе нмь не всн ѹмѣстѣти с|ловесе сего нъ нмѹже дано естъ|
^{19:12} **с**ѹть бо каженнцн нже нс ѹрнѹ м|атерннѹ роднше се тако н сѹть к|аженнцн нже нсказнше ѡт
ѹлѡвѣ|кѹ н сѹть каженнцн нже нсказнш|е се самн црѣства радн нбѣснаго| могн ѹмнстѣти да ѹмѣстѣти
^{19:13} **т**о|гда прѣведоше кь немѹ дѣти да рѹцн възложнть на не н помолнть се| ѹеннцн же запрѣтнше
нмь ^{19:14} **н**сѣ| же рѹе нмь останте дѣти н не бр|анте нмь прѣти кь мнн тацнхѹ| бо естъ црѣство нбѣсноє
^{19:15} н възложнѣ на не рѹцн отнде ѡт тѹаѹ ^{19:16} **н се ю|ноша етерь прѣстѹпн кь нсѹ рѹе| емѹ ѹнтелѹ**
благн ѹто благос|ѣ творѹ да нмамь жнвотѹ вѣѹнн ^{19:17} о|нъ же рѹе емѹ ѹто ме глѣшн блага| ннктоже блага
тъкмо єдннѣ бѣ| аще хоѹещн вѣ жнвотѹ вѣннѣ||

41a

сѣлѹдн заповѣдн ^{19:18} гла емѹ кое нсѣ же рѹе емѹ не ѹбн не прн|лѹбѹе створѣшн не ѹкрадѣшн нн л|ѹжн
свдѣтелѹн ^{19:19} ѹти оца своего н| матерь н възлѹбншн нскрѣнаго с|воего ꙗко самъ себе ^{19:20} гла емѹ
юнош|а вса сн сѹхраннхѹ ѡт юности мое| ѹесо ^{еще} не доконѹаль єсмь ^{19:21} **р**ѹе емѹ нсѣ| аще хоѹещн
сврѣшенъ бѣти ндн| продан нманне свое н дажѣ ннцн|мь нмѣти нмашн скровнще на нб|єсѣхѹ н прѣдн
вѣ слндѣ ме ^{19:22} слншавъ ж|є юноша ^{слово} отнде скрѣе бѣ бо нмѣе| стѣжаннѣ многа ^{19:23} нсѣ же рѹе
ѹенн|комь свонмь амѣнѣ глѹ вамь ꙗко| не ѹдобъ нндѣть богать вѣ црѣств|о нбѣсноє ^{19:24} пакн же глѹ
вамь ѹдоб|не естъ вельблѹдѹ скрѣзн ѹшн нг|лєнн прѣнтн неже лн богату вѣ црѣ|ство бжнє вѣннѣ ^{19:25}
слншавшѣ же| ѹеннцн его днѹлахѹ се зѣло глѹщѣ| кто ѹбо можетъ спсѣнѣ бѣти ^{19:26}
възрѣвѣ же||

41b

нсѣ рѹе нмь ѡт ѹлѡвѣкѹ неѹвозможно ѡт| бѣ вса възможна сѹть ^{19:27} **т**о|гда ѡтвещ|авъ петрь рѹе емѹ се мн
оставнѹхомь| вса н вѣ слндѣ тебе ндоѹхомь ѹто ѹбо б|ѹдѣть намь ^{19:28} **н**сѣ же рѹе нмь амѣнѣ| глѹ вамь ꙗко
вн шедѣше по мнѣ вѣ| пакнѣтнє єгда сѣдѣть снѣ ѹѡвѣ|кн на прѣстолн славѣ свое сѣдѣте| н вн на двою
на десѣте прѣстолѹ сѹ|дѣще обѣма на десѣте колѣнома н|злѣнма ^{19:29} **н** всакн нже оставнть храмн|нѹ
нлн братнѹ нлн сѣстрн нлн ѡ|ца нлн матерь нлн женѹ нлн дѣт|н нлн села нмене моего радн сторн|це
прнметь жнвотѹ вѣѹнн наслн|днть ^{19:30} мнозн бѹть прѣвн посланднн| н посланднн прѣвн| ^{20:1} **ѹподобн се**
црѣство нбѣсноє| ѹлѹвѣкѹ домовнѹ нже нзн|де кѹпно ютро наѣтн дѣлат|єлє вѣ вноградѣ свон ^{20:2}
свещавъ же сѣ| дѣлатєлн по пѣнезѹ на днѣ посла є ѹ||–

42a

внноградѣ свон ^{20:3} ншѣдѣ вѣ трѣтн|ю годннѹ вндѣ нннє стоеѣе на т|рѣжнцн прѣзѣнн ^{20:4} н тѣмь рѹе
ндѣте| н вн ѹ вноградѣ мон нже бѹдѣть| право прнметѣ ^{20:5} онн же ндоше пак|н же ншѣдѣ вѣ шѣстѹ н вѣ
дѣвѣтѹ г|одѣнѹ створн такожѣ ^{20:6} н вѣ єдннѹ| на десѣте годннѹ нзѹшѣ обрѣте д|рѹгнє стоеѣе прѣзнн н
гла нмь ѹ|то зѣѣ стонте всѣ днѣ прѣзѣнн ^{20:7} гла|ше емѹ ꙗко ннктоже насѣ не наѣ|ть гла нмь ндѣте н вн
ѹ вног|радаѣ мон н єже бѹдѣть право прнметѣ ^{20:8} вєѹерѹ же бнѹвшѹ гла гѣ внон|грѣа кь прнставннкѹ
своемѹ прнзо|вн дѣлатєлє н дѣжѣ нмь мѣзѹ наѹ|нѣ ѡт посландннхѹ до прѣвнхѹ| ^{20:9} н прншѣше нже вѣ
прѣвѹ на десѣ годн|нѹ прнєше по пннезѹ ^{20:10} прншѣше нже| прѣвн мннхѹ се ꙗко вѣще прнѣтн
прн|шѣше нтн прнєше по пѣнезѹ ^{20:11} прн|ємѣше же рѣпѣтахѹ на гла ^{20:12} глѹщѣ ꙗко||

42b

МГ О СЊУ ЗАВЕДѢВУ

послѣднѣмъ еднѣмъ уасѣ створнше ра|внѣ намъ створнѣ еси понѣшнмъ|ь теготѣ днѣ н варь ^{20:13} онъ же шѣщаваѣ| рѣ еднѣмъ кому жѣо нхъ друже не о|бнжаѣ тебе не по пѣнезѣ ли свѣщахъ с| тобою ^{20:14} възмн свое хошѣ же семѣ по|слѣднѣмъ датн ѣкоже н тебѣ ^{20:15} нли| нѣтъ мн лѣтъ створити еже хошѣ въ| своннхъ мн аще око твоѣ лукаво а|зѣ благо есмь ^{20:16} **то**ко бѣдетъ послѣднѣмъ прѣвн н прѣвн послѣднѣмъ мно|зи бо сѣуть званн а мало естъ нзбра|ннхъ ^{20:17} **н** въходѣ нсѣ въ ерѣсамъ поетъ об|а на десете уѣеннка едннн: на пѣтн рѣ нмъ ^{20:18} се въсходнмъ въ ерѣсамъ| н снѣ уловѣскн прѣданъ бѣдетъ а|рхнѣрѣомъ н кннжннкомъ н осѣдѣтъ н на смрть ^{20:19} н прѣдадѣтъ єзнко|мъ на порѣганнѣе н тепеннѣ н пропѣ|тнѣ н въ третн днѣ въскрѣснетъ| ^{20:20} **тогда прнстѣпн матн снѣ заведѣ|овѣ** съ снома свонма кланяющн сѣ||

43a

н просѣшн нѣуѣсо шѣ него ^{20:21} онъ же рѣ| єн уѣсо хошѣшн гла ємѣ рыцн да| сѣдѣта снѣ оба снѣ моѣ еднѣмъ о дес|нѣю тебе н еднѣмъ о шѣю тебе въ црѣствн твоємъ ^{20:22} **шѣ**щаваѣ нсѣ рѣ не| вѣста сѣ уѣсо просѣща можѣта ли пн|тн уашѣ юже азѣ ^{нмамъ} пнютн нли крѣщѣннемъ нмѣже азѣ крѣщѣ сѣ крѣстнтнѣта сѣ ^{20:23} а еже сѣстн о деонѣю н| о шѣю менѣ нѣ мнн сего датн нѣ| нмѣже уготовано естъ шѣ оца моєго|о ^{20:24} н слншавшѣ :|: негодовашѣ об|ою братѣ ^{20:25} **нсѣ** же прнзавѣ є рѣ нмѣ| вѣсте ѣко властн єзнкѣ устоетъ|ь нмѣ н велнцн обладають нм|н ^{20:26} не тако бѣдетъ у васѣ нѣ нже хошѣ|етъ вѣштн бнтн у васѣ да бѣдетъ в|сѣмъ слуга ^{20:27} а нже аще хошѣтъ бнт|н прѣднн у васѣ да бѣдетъ вамъ р|абѣ ^{20:28} **ѣ**коже снѣ уловѣскн не прѣдѣ да послужѣтъ ємѣ нѣ да послужн|тъ н датн дшѣ свою за нзбавленнѣ||

20:22–23 Kop. krstita se n krstita se.

43b

МД О ДВОЮ СЛНПЦУ

многнмъ ^{20:29} **нс**ходѣшѣ ємѣ шѣ єрнхон|а н по немъ ндѣ народн мнозн ^{20:30} **н| сѣ двѣ слнпца сѣдѣща прн пѣтн слншавшѣ ѣко нсѣ мнмо|**ходнтъ н възупнста глѣща помн|лѣн нн снѣ двѣвѣ ^{20:31} народн же запрнт|ншѣ нма да умлѣyntа она же пау|є възупнста помнлѣн нн снѣ двѣвѣ ^{20:32} н ставѣ нсѣ възгласн ѣ н рѣ нма у|то хошѣта да сѣтворѣ вама ^{20:33} глѣста| ємѣ гн да шѣврѣзѣта сѣ оуѣ наю ^{20:34} мн|лосрѣдовавѣ же ѣ нсѣ н прнкоснѣ сѣ оу|нѣ нма н абнѣ прозрнста нма о|уѣ н по немъ ндоста ^{21:1} **н егда прнблнж|н сѣ нсѣ въ єрѣсолнмъ н прндѣ въ| внтѣпагнѣю кѣ горн** єлнѣнѣсцн то|гда посла двѣ уѣеннка своѣ ^{21:2} гла нм|а ндѣта въ всѣ ѣже естъ премо ва|ма н обрѣшѣта ослѣ прнвѣзано ж|арѣбѣ с нмѣ н шѣрншѣ прнвѣдн|та мн є сѣмо ^{21:3} н аща рѣетъ кто ва|мѣ уѣто рѣетѣ ѣко гѣ трнбѣетъ||

44a

єю н абнѣ послѣтъ ѣ ^{21:4} **сѣ** же все бн| да сѣбѣдѣтъ сѣ рѣѣное прорѣкомъ глѣщ|нмѣ ^{21:5} рыцѣте дѣщѣрн снѣновѣ сѣ црѣ твоѣ гредѣтъ кѣ тебѣ кроткѣ|ь н въсѣдѣ на ослѣ жѣрѣбѣ снѣ ѣрѣмн|нѣа ^{21:6} **шѣ**ша же уѣеннка н створнста| ѣкоже повѣлн нма нсѣ ^{21:7} н прнведѣстѣ|а ослѣ жѣрѣбѣ **н** възложѣша врѣхѣ| рнзн свое н въсѣдѣ врѣхѣ нхѣ ^{21:8} мно|зн же народн постнлахѣ рнзн сво|є по пѣтн друзн же вѣтвнѣ рнзахѣ|у шѣ пнннкн н постнлахѣ по пѣтн| ^{21:9} **народн** же ходѣшѣ прндѣ нмѣ н в|въ слндѣ звахѣ глѣщѣ осаннѣа снѣ д|вѣвѣ благослѣвленѣ гредн въ нмѣ| гнѣ оснѣа у вншннхъ ^{21:10} **н** вѣшѣшѣ ємѣ|у въ єрѣсолнмъ потрѣсѣ сѣ въсь градѣ|ь глѣ кто сн естъ ^{21:11} народн же глѣшѣ| ѣко сѣ естъ прорѣкѣ н нже шѣ наза|рѣта глѣлѣскаго ^{21:12} **н** вѣшѣ нсѣ въ| црѣкѣвѣ бжнѣю нзѣгна все продающѣ|є н купѣющѣє въ црѣкѣвн н дѣскн||

44b

МС О СЛНПНХЪ Н ХРОМНХЪ

трѣжннкомъ нспроврѣжѣ н сндалнща| продающнхъ голѣбн ^{21:13} н гла нмѣ пнсан|о естъ храмъ мон храмъ молнтѣвн н|арѣетъ сѣ вн же сѣтворнстѣ сѣ врѣтѣпѣ| разбѣнннкомъ ^{21:14} **н прнстѣпншѣ к не|мѣ храмн н слнпн** въ црѣкѣвн нсцнлн| є ^{21:15} вндѣшѣ же архнѣрнѣ н кннжннцн| уѣдѣса ѣже сѣтворн отрокн зовѣщѣ| въ црѣкѣвн н глѣщѣ осаннѣа снѣ двѣвѣ н|єгодовашѣ ^{21:16} н рншѣ ємѣ слншншн лн| уѣто сн глѣтъ нсѣ же рѣ

нмь $\overline{\text{ен}}$ ннс|тє лн ннколнже $\overline{\text{у}}$ лн $\overline{\text{ѣ}}$ ко нз $\overline{\text{у}}$ сть м|ладннацѣ сѣсущнхъ сврьшнлѣ есн $\overline{\text{хв}}$ |лѹ ^{21:17} **н** оставн є нзндє вѣнѣ нз гра вѣ вн|танню н $\overline{\text{удворн}}$ сє тѹ| ^{21:18} **ютро же възвращѣ сє вѣ граѣ| възвѣлка сє** ^{21:19} **н $\overline{\text{хзрн}}$ смоков|ннцѹ** єдннѹ прн пѹтн прнд|є кѣ нєн н ннѹсєжє нє обрнтє на нєн| тѣкмо лнстнє єдннѹ н $\overline{\text{гла}}$ $\overline{\text{єн}}$ да ннк|олнжє $\overline{\text{ѡт}}$ тєбє плодѣ нє бѹдєтъ вѣ вѣк|н н $\overline{\text{у}}$ сѣшє ^{абнє} смоковннцѣ ^{21:20} н внднвѣшє $\overline{\text{у}}$ ||–
 $\overline{\text{мз}}$ о $\overline{\text{у}}$ сѣхъшн смоковннцн

45a

$\overline{\text{мн}}$ о вѣпрошъшнхъ $\overline{\text{га}}$ архнерѣнхъ н старьцнхъ

ѹєннцн днвншє сє $\overline{\text{глѹ}}$ щє како абнє| $\overline{\text{у}}$ сѣшє смоковннцѣ ^{21:21} **$\overline{\text{ѡт}}$ вещавъ жє нсѣ| рѹє нмь амннѣ $\overline{\text{глѹ}}$ вамь** ащє нматє| вѣрѹ н нє $\overline{\text{у}}$ сѹмннтє сє нє тѣкмо смо|ковннѹѹнѹє створнтє нѣ ащє н горѣ сє|н рѹєтє двнгни сє н врьзн сє вѣ мор|є н бѹдєтъ ^{21:22} **н** всего єгожє ащє прснт|є вѣ молнтвн прнметє ^{21:23} **н** прншѣшѹ| нсѹ $\overline{\text{у}}$ црѣвѣ н $\overline{\text{у}}$ чєшѹ **н прнстѹпншє| кѣ немѹ архнерѣє н старьцн лѹдѣсц|н $\overline{\text{глѹ}}$ щє коєю обѣстнѹ** сн творншн| н кто тн єсть далѣ областѣ снѹ ^{21:24} **$\overline{\text{ѡт}}$ вѣщавъ жє нсѣ рѹє нмь вѣпрошѹ вн| азѣ єдннѹгѹ словєсє єгожє** ащє| рѹєтє мн н азѣ вамь рекѹ коєю о|блѣстнѹ снє творѹ ^{21:25} крьщєнн нѹвѣ|нѹвѹ $\overline{\text{ѡт}}$ кѹдѹ бѣ с нѣсєє лн нлн $\overline{\text{ѡт}}$ $\overline{\text{у}}$ лѹ|вкѣ онн жє помншлахѹ вѣ сєбѣ $\overline{\text{глѹ}}$ щ|є ^{21:26} ащє рѹємъ $\overline{\text{ѡт}}$ сѣ нѣсє рѹєтѣ| намь по $\overline{\text{у}}$ тѹ нє вѣровастє ємѹ ащ|є лн рѹємъ $\overline{\text{ѡт}}$ $\overline{\text{у}}$ лѹвкѣ бонмъ сє нар|ѹдѣ всн бѹ $\overline{\text{ѣ}}$ ко прѹрѣка нмнхѹ нѹ|вѣнѣ ^{21:27} $\overline{\text{ѡт}}$ вещавшє всн н рншє нє| вѣмъ н тѣ рѹєтѣ нмь нн азѣ вамь||

45b

$\overline{\text{мѣ}}$ прнтѹѣ о двѹю снѹ

$\overline{\text{глѹ}}$ коєю областнѹ сн творѹ| ^{21:28} **$\overline{\text{у}}$ ловѣкѣ єтерѣ нмншє $\overline{\text{дѣ}}$ вѣ $\overline{\text{у}}$ є| $\overline{\text{дѣ}}$ н прншдѣ прѣвомѹ рѹє $\overline{\text{у}}$ єдѹ| $\overline{\text{дн}}$ сѣ $\overline{\text{дѣ}}$ лан $\overline{\text{у}}$ вноггра^{ан} моемъ ^{21:29} он|ѣ жє рѹє нє $\overline{\text{х}}$ ощѹ послѣдѣ жє раск|аѣвѣ сє ндє ^{21:30} н прнстѹплѣ кѣ дрѹгомѹ| рѹє такожѣ онѣ жє рѹє азѣ $\overline{\text{гн}}$ н нє| ндє ^{21:31} кн $\overline{\text{у}}$ бѹ $\overline{\text{ѡт}}$ снѹ створн волѹ $\overline{\text{ѡт}}$ $\overline{\text{у}}$ $\overline{\text{гла}}$ шє ємѹ прѣвн $\overline{\text{гла}}$ нмь нсѣ а|мннѣ $\overline{\text{глѹ}}$ вамь $\overline{\text{ѣ}}$ ко мнтарє н лѹбѹ|дѣнцє варѹють вн вѣ црѣство нѣсє|снѹє ^{21:32} вн жє вндѣвѣшє нє раскѣст|є сє послѣдѣ жє єтн ємѹ вѣрѹ ^{21:33} **н рѹє| нмь $\overline{\text{у}}$ ловѣкѣ єтерѣ бѣ домовнтѣ| нжє наса^{ан}дн вноггра^ѣ н оплотомѣ|** оградн нскопѣ вѣ немь тоѹнлѹ н сѣ|зѣа стѣлѣ н вѣдастѣ $\overline{\text{дѣ}}$ лателємь| н отндє ^{21:34} єгѣа жє прнблнжн сє врѣм|є плодомъ посла рабн своє кѣ $\overline{\text{дѣ}}$ ла|телємь прнєтн плодн єгѹ ^{21:35} ємѣш|є жє $\overline{\text{дѣ}}$ лателє рабн єгѹ овогѹ бн|шє овогѹ $\overline{\text{у}}$ бншє а овогѹ камєнн|ємь побншє ^{21:36} пака посла нннє ра|бн множншє прѣвнхъ н створншє||**

46a

нмь такожѣ ^{21:37} послѣдѣ жє посла нмь| снѣ своєгѹ $\overline{\text{глє}}$ $\overline{\text{у}}$ срамѣють сє снѣ м|ѹєгѹ ^{21:38} $\overline{\text{дѣ}}$ лателє жє $\overline{\text{хзрн}}$ вѣшє снѣ рн|шє вѣ сєбѣ сє єсть наслѣдѣннкѣ| прнднтє $\overline{\text{у}}$ бнємъ єгѹ н $\overline{\text{удрѣ}}$ жнмъ| достѹѣннє єгѹ ^{21:39} н ємѣшє нзвєдошє| єгѹ вѣнѣ нзѣ вноггра^а н $\overline{\text{у}}$ бншє $\overline{\text{є}}$ |гѹ ^{21:40} єгѣа $\overline{\text{у}}$ бѹ прндєтъ $\overline{\text{г}}$ анѣ вноггра^а| $\overline{\text{у}}$ тѹ створнтѣ $\overline{\text{дѣ}}$ лателємь тѣмъ| ^{21:41} $\overline{\text{гла}}$ шє ємѹ злнє злн по $\overline{\text{у}}$ бнтѣ а| вноггра^ѣ прндастѣ нннмъ $\overline{\text{дѣ}}$ лат|елємь нжє вѣзѣадєтъ плодн $\overline{\text{у}}$ врѣм|єнѣ своѣ ^{21:42} $\overline{\text{гла}}$ нмь нсѣ нѣстє лн $\overline{\text{у}}$ л|лн вѣ кннгахъ камєнѣ єгожє нє| $\overline{\text{у}}$ редѣ створншє знжѣ $\overline{\text{у}}$ щє сн бн вѣ $\overline{\text{гла}}$ вѹ $\overline{\text{у}}$ глѹ $\overline{\text{ѡт}}$ $\overline{\text{га}}$ сн бн н с єсть $\overline{\text{д}}$ |нвнѣ вѣ оѹнѹ вашнѹ ^{21:43} **сєгѹ радн| $\overline{\text{глѹ}}$ вамь $\overline{\text{ѣ}}$ ко отнметѣ сє $\overline{\text{ѡт}}$ васѣ црѣ|ство бжнє н дастѣ сє єзнкѹ творє|щѹмѹ плодѣ єгѹ ^{21:44} н падн на камєнн| сємь скрѹшнтѣ сє а на немьжє па|дєтъ сѣтрєтъ єгѹ ^{21:45} **слншавѣшє жє| архнерѣє н парнснє** прнтѹѹ $\overline{\text{є}}$ |гѹ разѹмншє $\overline{\text{ѣ}}$ ко к нмь рѹє ^{21:46} нскахѹ||**

46b

$\overline{\text{на}}$ о званнхъ на бракѣ

єгѹ $\overline{\text{у}}$ бнтн н $\overline{\text{у}}$ бѹшє сє народа по|нє $\overline{\text{ѣ}}$ ко прѹрѣка нмнхѹ єгѹ ^{22:1} н $\overline{\text{ѡт}}$ вещавъ| нсѣ пакн рѹє нмь $\overline{\text{глє}}$ | ^{22:2} **пѣѹбно єсть црѣство нѣсєснѹє $\overline{\text{у}}$ лѹ|вѣкѹ црѹ нжє сѣтворн бракѣ снѹ|** своємѹ ^{22:3} н посла рабн своє прнзватн| званнє на бракѣ н нє $\overline{\text{х}}$ отнхѹ прнт|н ^{22:4} пакн посла нннє рабн $\overline{\text{глє}}$ рѣцѣт|є званымъ сє обѣдѣ мон $\overline{\text{у}}$ готовахъ| $\overline{\text{у}}$ нѹѣн мон $\overline{\text{у}}$ пнтѣнн н заколенн| н всѣ готова прнднтє на бракѣ ^{22:5} онн| жє нє радншє отндошє овѣ на сєлѹ| своє овѣ жє на кѹплѹ своѹ ^{22:6} а проѹн| ємѣшє рабн єгѹ досадншє нмь| н $\overline{\text{у}}$ бншє

нхъ ^{22:7} н слншавъ црѣ ть ра|згннѡа се н посла свое вое погубн|тн ѡбнце те н гради нхъ зажеже| ^{22:8} тог^а гл^а рабомъ своимъ бракъ ѡбо| готовъ естъ а званн не бнше дос|тоннн прнтн ^{22:9} ндѣтн ѡбо на нсх^о|днща пѣтн н елнко обрѣщете п|рнзовнте на браки ^{22:10} нш^аше раб|н бн его на пѣтн събраше все елн|ко обрнтоше злне же н добрне н||–

47a

нв о въпроснхъ о кннхъ

сплнн се бракъ възлежешнхъ ^{22:11} въ|ш^а же црѣ виднн ѡзлежешнхъ внд|ѣ тѣ ѡловѣка не облыена въ одеж^а| брауннхъ ^{22:12} гл^а ему друже како в|ннде снмо не нмне одежан браун|не онъ же ѡмлые ^{22:13} тог^а р^е црѣ слѣ|гамъ свезавше ему рѣцн н позн| възмѣ н ѡврьзнте его въ тмѣ кром|ѣшнхъ тѣ бѣдетъ плачъ н скръжь| зубомъ ^{22:14} мнози бо сѣуть званн мало| же нзбраннхъ ^{22:15} **тог^а прнступн|ше парнрсне** къ нсѣ ѣко да облыс|теть его словомъ ^{22:16} н послаше къ не|мѣ ѡуеннн свое съ роднѣнн глѣ|ще ѡнтелѣ вѣмъ ѣко нстнннн| есн н пѣтн бжне въ нстннѣ ѡнш|н н не родншн нн о комъже не зрн|шн бо на лнца ѡловѣко ^{22:17} повѣждъ обо| намъ ѡто тн се мннть достоннн лн| естъ дати кнносъ кесареви нлн| нѣ ^{22:18} разумнѣ же нсѣ лѣкавство н|хъ р^е нмъ ѡто ме ѡкушае лн|цемнн ^{22:19} поканте мн златнцѣ| кн^нснхъ онн же прннесоше ему п||–

47b

нг о садохъ

ѣнезъ ^{22:20} гл^а нмъ ѡн естъ образъ н н|апнсанне ^{22:21} гл^аше ему кесаревъ г|гл^а нмъ нсѣ въз^аднте ѡбо кеса|рова кесарѣ а божнѣ бо^говн ^{22:22} н сл|ншавше днвнше се н оставльше| отнду ^{22:23} **н прндоше къ немѣ садох|не нже глѣуть не бнн въскрнш|енню** н въпроснше ^{22:24} глѣ|ще ѡнтелѣ монсн р^е аще кому братъ ѡмр|еть н не нмѣе ѡеда да понметъ| братъ его женѣ ему ѡскрснтъ| сѣме братѣ своему ^{22:25} бн же :3: брат|не н прѣвн оженн се н ѡмрѣ не н|мѣе сѣмене н оставннн женѣ св|ою братѣ своему ^{22:26} такоже н ѡторн| н третн до седмаго ^{22:27} послѣдъ же всн|хъ ѡмрнть жена ^{22:28} въ ѡскрсненн| ѡбо которому нхъ бѣдетъ жена в|сн бо нмѣше ю женѣ ^{22:29} ѡтвещавъ же| нсѣ р^е нмъ блѣднте не вѣдѣще| кннгъ нн слнн бжне ^{22:30} въ ѡскрсн|шенне ѡбо нн женеть нн посагаютъ| н сѣуть ѣко анѣлн бжн ^{22:31} а о вс||–

48a

нд о законнц

крншенн же мрѣтвнхъ нѣсте лн| ѡлн рѣнаго вамъ бг^омъ глѣщнмъ ^{22:32} а|зъ есмь бѣ аврамовъ н бѣ нса^ковъ н бѣ нѣковлѣ нѣсть бѣ мрѣтвнхъ нѣ жнв|нхъ ^{22:33} **н** слншавше народн днвляхъ се о| ѡуенн его ^{22:34} **фарнснн же слншавш|е ѣко срамн садохне събраше се в|ъ купн** ^{22:35} н се: законнкъ етеръ въпро|сн нса^к нскушае его н гл^е ^{22:36} ѡнтелѣ| коѣ заповѣдъ больша естъ въ законѣ| ^{22:37} нсѣ же р^е ему възлѣбншн г^а ба т|воего всѣмъ ср^ацемъ своимъ н всею| дѣшею своею н вснмъ разумомъ св|онмъ ^{22:38} сн естъ прѣва н велнка запо|вѣдъ ^{22:39} вѣтора же подобна е^н възлѣбншн възлѣбншн нскрѣнаго своег|о ѣко самъ себе ^{22:40} снєю бо заповѣднѣ| всѣ законъ н пр^ор^оцн внсеть ^{22:41} **съ|раномъ же парнсномъ въпросн е|** нсѣ ^{22:42} гл^е ѡто се вамъ мннть о х^ѣ| ѡн естъ снѣ гл^аше двѣвѣ ^{22:43} гл^а нм|ъ нсѣ како ѡбо давѣ дѣхомъ г^а| парнцаеъ н глѣть ^{22:44} р^е гѣ гѣн моему||

не о въпросенн гнн къ парнсномъ

48b

сѣдн о деснхъ мене дондѣже по|дѣложѣ врагн твое подѣножнѣ по|гама твонма ^{22:45} аще ѡбо двѣ парнц|аетъ г^а како ему естъ снѣ ^{22:46} **н** ннн|тоже не можаше ему ѡтвещатн сло|ве нн смѣ^н кто ѡ^а днѣ того въпроснтн| его к тому ^{23:1} **тог^а гл^а нсѣ** къ нар|одомъ н ѡуеннкомъ своимъ ^{23:2} гл^е| на моснов сндалншн сѣдѣтъ кн|нжнцн н парнсне ^{23:3} вса ѡбо елнк|о аще рекѣтъ вамъ блѣстн съблѣ|да н творнте по дѣломъ же нхъ не| творнте глѣть бо н не твореть| ^{23:4} везають бо брнмена тешка н| не ѡдобъ носнма н въскладають| на плеща ѡловкомъ а прѣстомъ св|онмъ не хотеть двнгнути нхъ| ^{23:5} **вса** же дѣла своѣ

твореть да видн|мн бѹдѹть ѹлѡкн рашнрають бо х|раннлнца своѣ н велнѹають по|дѣметн въскрнлн рнзѣ
своихѹ ^{23:6} лѹ|беть же прѣжѣ възлнганнѣ на вс|ѹерахѹ н прнжѣсѣданнѣ на сънѣ||–

49a

NS о каѣнн парнсномѣ н кннжннкомѣ

мншнхѹ ^{23:7} н целованнѣ на трѣжн|щнхѹ н парнцають се ѡт ѹлѡвкѹ ѹѹ|нтеле ^{23:8} **вн** же не парнцанте се
ѹ|нтеле едннѣ бо естѣ вашѹ ѹнтель| хѣ **всн** же вн братнѣ есте ^{23:9} оца н|е парнцанте себѣ на зѣмлн
еднн|ѣ бо естѣ вашѹ ѡтѣ нже естѣ н|а нбесѣхѹ ^{23:10} **вн** же не парнцанте с|е наставннцн едннѣ бо естѣ
ва|шѹ наставннкѹ хѣ ^{23:11} а болн васѹ д|а бѹдетѣ вамѹ слѹга ^{23:12} **а** нже възн|есетѣ се смрнтѣ а смнраен
се в|ъзнесетѣ се ^{23:13} **горе вамѹ кннжнн|цн н фарнсѣ** лнцемнрн ѣко сннда|ете домн въдовнцѣ н внною
дале|ѹе молнтѹ творнте сего радн п|рнмѹтѣ лнше осѹжѣеннѣ ^{23:14} **горе** ва|мѹ кннжннцн н фарнсѣ н
лнц|емнрн ѣко затвараете црѣство| нбесное прѣдѣ ѹлѡкн вн бо не| ѹходнте нн въходешнмѹ оставл|аетѣ
внннтн ^{23:15} **горе** вамѹ кннго|ѹне н парнснѣ ѹпокрнтн ѣко||

49b

прнходнте море н сѹщѹ творнте ед|нного прншьльца н ег|а бѹдетѣ тв|орнте его с|а геоннн
сѹгѹбш|аго васѹ ^{23:16} **горе** вамѹ вожан слнпн гл|ѹще нже аще клнеть се црѣквѹ| ннѹтоже естѣ а нже
клнеть се| златомѹ црѣквѹннмѹ длѣжнѣ ес|етѣ ^{23:17} бѹн слѣпн кто болн естѣ зл|ато лн нлн црѣкн
свѣщающѣе зла|то ^{23:18} нже аще клнеть се ольтаремѹ| ннѹтоже естѣ а нже клнеть се| даромѹ нже естѣ
врѣхѹ его длѣжн|ѣ естѣ ^{23:19} бѹн слнпн ѹто боле естѣ| дарѹ лн нлн ольтарѹ свѣщаен дар|ѣ ^{23:20} клннен се
ольтаремѹ клнеть с|е нмѹ н сѹщнмѹ врѣхѹ его ^{23:21} клннен| се црѣквѹ клнеть се е|ю н жнвѹ|щнмѹ въ
нен ^{23:22} н клннен се нбес|емѹ клнеть се нмѹ н прнстоломѹ| бжнмѹ н сѣдешнмѹ на немѹ ^{23:23} **горе|** вамѹ
кннжннцн н парнснѣ н лн|цемнрн ѣко одествѹете метѹ| н копарѹ н кѹменѹ н оставнте т||–

50a

ежѹшаѣ законѹ сѹдѹ н мнлостѹ н| вѣрѹ сн же подобашѣ творнтн н| тнхѹ не оставлатн ^{23:24} **вожн** слнпн|
оцѣщающе мѹшнцѣ а вельблѹдн| поглѣщающе ^{23:25} **горе** вамѹ кннгоѹне| н парнснѣ ѣко оѹншаєте
внншн|е стѣкленнцѣ н паропснн а вѹнѹ|трюдѹ плнн сѹтѣ хнщеннѣ| н всакоѣ неправдн ^{23:26} парнснѹ
слн|пн оѹнстн прѣвѣе стѣкленнцѣ в|ѹнѹтра н блѹаве да бѹдетѣ н вѹнн|шнѣе ѹнсто ^{23:27} **горе** вамѹ
кннгоѹн|е н парнснѣ лнцемнрн ѣко подобн|нте се гробомѹ повапленнмѹ нж|е ѣвлають се вѹнѹдѹ краснн
а вѹ|нѹтрюдѹ плнн сѹтѣ костн мр|ѣтнхѹ н всакоѣ неѹнстотн ^{23:28} так|о н вн ѣвлаете се ѹлѡвѣкомѹ
прав|едьнн а вѹнѹтрюдѹ есте плнн лн|цемнрѣ н безаконнѣ ^{23:29} **горе** ва|мѹ парнсномѹ н кннжннкомѹ|
н лнцемнромѹ ѣко зн|аетѣ гробн| прѣрѹѣскнѣ н краснте ракн пра|ведьнхѹ ^{23:30} н глѣте аще бнхомѹ
бн||–

50b

лн въ днн оцѣ нашнхѹ не бнхомѹ| ѹбо ѡбѹшннцн нмѹ бнлн въ крѣвн| прѣрѣкѹ ^{23:31} тѣмѹ же свдѣтельствѹете|
се ѣко с|нове есте нзбнвѹшнхѹ| прѣрѣокѹ ^{23:32} н вн нсплннаете мнрѹ| ѡтѣ вашнхѹ ^{23:33} **з**мне н ѹеднѣ
еѹнн|дова како ѹбнжнте ѡт сѹда геон|ьскаго ^{23:34} **с**его радн азѹ поснлаю к в|амѹ прѣрѣокн н прнмѹдрне
кннг|оѹне н ѡт нхѹ ѹбнете н пропнет|е на сѣнмншнхѹ вашнхѹ нжѣенет|е ѡт гр|а въ градѹ ^{23:35} ѣко да
прндетѣ| на вн всака крѣвь праведьна пр|олнваемаѣ на зѣмлѹ ѡт крѣвн ав|ела праведнаго до крѣвн
захарне| с|а варрхнна егоже ѹбнте ме|жѹ црѣквѹю н ольтаремѹ ^{23:36} **амнн|ѣ** глѹ вамѹ ѣко прндѹтѣ вса
сн на| родѣ: сн ^{23:37} **и**е|н ерѹсолнме| е|н ерѣлме| нзбнвн прѣрѣкн н каменнемѹ| побнвае мн посланнне кѹ
тебѣ| коль кратѹ въсѹхотнхѹ събратн ѹе|да твоѣ ѣкоже събнраетѣ коко||–

51a

N3 о конѹннѣ

шѣ пѣтѣнцѣ своѣ подѣ крнлн с|вон н не въсѹхотнсте ^{23:38} се оставл|етѣ се домѹ вашѹ пѹстѹ глѹ бо ва|мѹ

НЕ НМАТЕ МЕНЕ ВНАДНН **Ѡ**Т СЕ|ЛѢ ДОНѢДѢЖЕ РѸЕТЕ БЛАГОСЛОВЛЕН|Ь ГРЕДН ВЪ НМЕ ГНѸ ^{24:1} НШѢ НСѢ НС ЦРЬ|КВЕ
НАДѢШЕ **Н ПРНСТУПНШЕ К НСѸ** | **УУЕННЦН ЕГО** показати емѸ зда|ННѢ ЦРЬКВНАѢ ^{24:2} ТОГѢА НСѢ РѸЕ НМ|Ь ВНАДТЕ
ЛН ВСА СН АМННѢ ГЛѸ В|АМѢ НЕ НМАТЪ ОСТАТН ЗѢѢ КА|МЕНЬ НА КАМЕНН НЖЕ НЕ РАЗО|РНТЪ СЕ ^{24:3} **СѢДЕЩУ ЖЕ**
ЕМѸ НА ГО|РѢ ЕЛНОНЬСЦѢ ПРНСТУПНШЕ КЪ Н|ЕМѸ УУЕННЦН ЕГО ГЛУЩЕ ПОВѢЖ|ДѢ НАМѢ КОГѢА СН БУДѸТЬ Н УТО|
ЕСТЬ ЗНАМЕННЕ ТВОЕГО ПРНШС|ТВНѢ Н КОНЬУННА ВѢКУ ^{24:4} ѠТВЕЩАВ|Ь НСѢ РѸЕ НМѢ БЛУДѢТЕ СЕ ДА НН|КТОЖЕ
ВАСѢ НЕ ПРНЛѢСТНТЪ ^{24:5} МН|ОЗН БО ПРНДѸТЬ ВЪ НМЕ МОЕ ГЛѸЩЕ АЗѢ ЕСМѢ ХѢ Н МНОГНЕ ПРНЛ|ЫСТЕТЪ ^{24:6}
УСЛНШАТИ ЖЕ НМАТЕ||

51b

БРАНН Н СЛНШАННѢ РАТЕМѢ ВАНТЕ| Н НЕ УЖАСАНТЕ ПДОБАЕТЪ БО ВСѢМѢ СН|МѢ БНТИ НѢ НЕ УБО КОНЬУННА ^{24:7}
ВЫСТ|АНЕТЪ БО ЕЗНКѢ НА ЕЗНКѢ Н ЦРЬС|ТВО НА ЦРЬСТВО Н БѢУТЬ ГЛАДН Н ПА|ГУБН Н ТРУСН ПОМѢСТА ^{24:8} ВСА ЖЕ
СН| НАУЕЛО БОЛѢЗНЕМѢ ^{24:9} **ТОГѢА** ПРѢДА|ПРНДАДЕТ ВН ВСКРЬБѢ Н УБНЮТЬ| ВН Н БУДЕТЕ НЕНАВНДНМН ВСНМН
Е|ЗНКН НМЕНЕ МОЕГО РАДН ^{24:10} **ТОГѢА** | СЪБЛАЗНЕТЪ СЕ МНОЗН Н ДРУГѢ ДРУГ|А ПРНДАСТЪ Н ВЪЗНАВНДНТЪ ДРУГѢ|
ДРУГА ^{24:11} Н МНОЗН ЛЖНВН ПРОРѢЦН| ВЪСТАНУТЬ Н ПРНЛѢСТЕТЪ МНОГНЕ| ^{24:12} **Н** ЗА УМНОЖЕННЕ БЕЗАКОННѢ
НЄ|КНЕТЪ ЛУБН МНОХѢ ^{24:13} **ПРѢТРПНВН** | ЖЕ ДО КОНЬЦА СПСѢНЬ БУДЕТЬ ^{24:14} **Н** ПРО|ПОВѢСТЬ ЕВАНГІЛНЕ
ЦРЬСТВНѢ ПО В|СѢН ВЪСЕЛЕНН ВЪ СВѢДѢННЕ ВСѢМѢ | ЕЗНКОМѢ **Н** ТОГѢА ПРНДЕТЬ КОН|ЬУННА ^{24:15} **ЮГѢА** УЗРНТЕ
МРЪЗОСТЬ З|АПУСТНННѢ РѸЕН^нЮ ДАННОМѢ П|РОРОКОМѢ СТОЕЩНМѢ НА МѢСТН||

52a

СТѢМѢ УТЕН ДА РАЗУМНВАЕТЪ ^{24:16} **ТО**|ГѢА СУЩЕ ВЪ НЮДѢН ДА БНГАЮТЬ НА ГО|РН ^{24:17} НЖЕ НА КРОВНХѢ ДА НЕ
СЪЛАЗЕТ|Ь ВЪСПЕТЪ ВЪЗЕТН ^{24:18} РНЗѢ СВОНХѢ ^{24:19} **ГО**|РЕ ЖЕ НЕПРАЗННМѢ Н ДОЕЩНМѢ ВЪ Т|Е ДНН ^{24:20} **МОЛНТЕ** ЖЕ
СЕ ДА НЕ БУДЕТЬ БѢ|ЖЬСТВО ВАШЕ ЗНМН НН У СУБОТУ ^{24:21} **БУ**|ДЕТЬ БО ТОГѢА СКРЬБѢ ВЕЛНѢ ЪКОЖЕ| НѢСТЬ БНЛА ѠТ
НАУЕЛА ДО СЕЛѢ НН| НМАТЪ БНТИ ^{24:22} **АЩЕ** НЕ БНШЕ СЕ ПРНК|РАТНЛН ДНѢ ТН ТО НЕ БН СПСѢА С|Е ВСАКА ПЛѢТЬ
НЗЫБРАННХѢ РАДН| ПРНКРАТЕТЬ СЕ ДНѢ ТН ^{24:23} **ТОГѢА** АЩЕ КТО ВАМѢ РѸЕТЪ СЕ ЗѢѢ ХѢ НЛН ОВ|БДѢ НЕ НМНТЕ
ВѢРѢ ^{24:24} **ВЪСТАНУТЬ** БО | ЛЖНВН Х^{сн} Н ЛЖНВН ПРОРѢЦН Н | ДАДЕТЬ ЗНАМЕННѢ Н УУДЕСА ЪКО | ПРНЛѢСТНТИ АЩЕ
ВЪЗМОЖНО ЕСТ|Ь НЗЫБРАННЕ ^{24:25} **СЕ** ПРНЖѢ РѢХѢ ВАМ|Ь ^{24:26} АЩЕ ВЪ ПУСТННН ЕСТЬ НЕ НЗНДН|ТЕ Н СЕ ВЪ
КРОВѢХѢ НЕ НМНТЕ ВѢРН| ^{24:27} ЪКОЖЕ БО МЛЫННѢ НСХОДНТЪ ѠТ ВЪС|ТОКА Н ЪВЛАЕТЪ СЕ ДО ЗАПАДА ТАКО БУ||–

52b

ДЕТЬ У ПРНШЬСТВНЕ СНА УЛОВѢУЬСКА|ГО ^{24:28} **НАДѢЖЕ** БО АЩЕ БУДЕТЬ ТРУПѢ ТУ СЫ|БЕРУТЬ СЕ ОРЛН ^{24:29} **АБНЕ** ЖЕ
ПО СКРЬБН ДН|Н ТѢХѢ СЛЫНЦЕ ОМРЬКНЕТЪ Н ЛУНА Н|Е ДАСТЬ СВѢТА СВОЕГО Н ЗВѢЗѢ ПАДУТ|Ь С НБСЕ НА ЗЕМЛѸ Н
СНЛН НБЕСННЕ Д|ВНГНУТЬ СЕ ^{24:30} **ТОГѢА** ЪВНТЪ СЕ ЗНАМЕНН|Е СНА УЛВУЬКАГО НА НБЕСНХѢ Н ТОГѢА | ВЪСПЛАУУТЬ СЕ
ВСА КОЛѢНА ЗЕМЛНАѢ | **Н** УЗРЕТЬ СНА УЛОВѢУЬКАГО ГРЕДУЩАГО НА ОБЛАЦНХѢ НБЕСННХѢ СЪ СНОЛОУ Н СЛ|АВОУ
МНОГОУ ^{24:31} Н ПОШЛЕТЪ АНГІЛН СВОЕ| СЪ ГЛАСОМѢ ТРУБННМѢ Н СЫБЕРУТЬ НЗЫБРАННЕ ЕГО ѠТ УЕТ^нРЕХѢ ВѢТРѢ ѠТ
КОНЦ|А НБЕСѢ ДО КОНЬЦА НХѢ ^{24:32} ѠТ СМОКОВ|ЫННЦЕ ЖЕ НАУУНТЕ СЕ ПРНТЬУУ ЕГѢА | ЮЖЕ БУДЕТЬ ВѢТВНЕ ЕЕ
БУДЕТЬ МЛА|ДО Н ЛНСТНЕ ЕЕ ПРОЗЕБНЕТЪ ВѢДѢТЕ| ЪКО БЛНЗѢ ЕСТЬ ЖЕТВА ^{24:33} **ТАКО** Н ВН ЕГ|ДА ВНАДТЕ ВСА СН
ВѢДѢТЕ ЪКО БЛНЗ|Ь ЕСТЬ ПРН ДВАРЕХѢ ^{24:34} **АМННѢ** ГЛѸ ВАМѢ | НЕ НМАТЕ ПРНТИ РОДѢ СЪ ДОНѢДѢЖЕ В|СА СН БУДѸТЬ
^{24:35} **НБѢ** О ЗЕМЛА МНМО НАДЕТЬ||

53a

НН О ДНН Н УАСѢ

А СЛОВЕСА МОѢ НЕ МНМО НАУТЬ ^{24:36} **А О ДНН** | **ТОМѢ Н О ГОДННН ТОН ННКТОЖЕ НЕ ВѢ|СТЬ** НН АНГІЛН НБЕСНН
ТЪКМО ѠТЦѢ ЕДН|НѢ ^{24:37} **ЪКОЖЕ** БО ВЪ ДНН НОЕВН ТАКО БУДЕ|ТЬ ВЪ ПРНШЬСТВНЕ СНА УЛОВѢУЬКАГО ^{24:38} **ЪК**|ОЖЕ БО
БНХѸ ВЪ ДНН ПРѢЖѢ ПОТОПА ЪДУЩЕ Н ПНЮЩЕ ЖЕНЕЩЕ СЕ Н ПОСАГАЮЩЕ| ДО НЕГОЖЕ ДНѢ ВЪНДЕ НОЕ ВЪ
КОВЧУЕ|ГѢ ^{24:39} Н НЕ УВѢДѢШЕ ДОНѢДѢЖЕ ПРНДЕ ПО|ТОПѢ Н УЗЕТЪ ВСА ТАКО БУДЕТЬ Н ПРН|ШЬСТВНЕ СНА
УЛОВѢУЬКАГО ^{24:40} **ТОГѢА** ДВА| БУДЕТА НА СЕЛѢ ЕДННѢ ПОЕМЛЕТЪ СЕ А Д|РУГН ОСТАВЛАЕТЪ СЕ ^{24:41} ДВѢ МЕЛУЩНХѢ
ВЪ| ЖРЬВНАХѢ ЕДННА ПОЕМЛЕТЪ СЕ А ДРУГА О|СТАВЛАЕТЪ СЕ ^{24:42} **БДНТЕ** УБО ЪКО НЕ ВѢСТЕ| ВЪ КОН УСѢ ГѢ ВАШѢ
ПРНДЕТЬ ^{24:43} **ТОЖѢ** ВѢ|ДѢТЕ ЪКО АЩЕ БН ВѢДѢЛѢ ГНѢ ДОМУ В|Ь КОЮ СТРАЖѸ ТАТЬ ПРНДЕТЬ БДѢЛѢ Б|Н УБО Н НЕ

бн оставнѣ подькопатн| храмннн свое 24:44 сего радн вн бѹднт|є готовн ѣко въ нѣже Ѹсѣ не мннт|є снѣ
ѹловѣкн прндеть 24:45 **кто** ѹбо бѹдеть вѣрнн рабѣ н мѹдрн егоже пос||–

53b

нѹ о десетн днѡхѹ

тавнтѣ гѣ на домомѣ свонмѣ да дас|ть въ врѣмѣ пнщѹ его 24:46 **б**лаженѣ рабѣ тѣ егоже прншдѣ гѣ
обрѣщеть та|ко твореща 24:47 **а**мннѣ глѹ вамѣ ѣко н|адѣ вснмѣ нманнемѣ свонмѣ поста|внтѣ н 24:48 **а**ще
лн рѹеть злн рабѣ въ сѣр|ѣдцн своемѣ ксннтѣ гѣ мон прн|тн 24:49 н наѹнеть бнтн клеврѣтн| свое ѣстн же н
пнтн съ пнѣннцамн| 24:50 прндеть гѣ раба того въ днѣ въ нѣже| не ѹаеть н въ годннѹ въ нѹже не вѣс|ть
24:51 н протешеть его полѣма н ѹес|ть его съ ѹпокрнтн положнтѣ тѹ| бѹдетѣ плаѹѣ н скрѣжѣ зѹбомѣ 25:1
то|гѡа ѹподобн сѣ црѣство небесное де|сетн дѣвѣ еже прнемѣше свѣтнлѣ|ннкн сво нзндоше протнвѹ
женн|хѹ 25:2 :ѣ:ть же ѡт ннхѣ бн мѹдрнхѣ н| петь бѹнхѣ 25:3 бѹе бо прнеше свѣтнлѣ|ннкн свое не ѹзеше съ
собою олѣѣ| 25:4 а мѹдрне прнемѣше съ собою олѣн| въ сѣсѹднхѣ свонхѣ съ свѣтнлѣ|ннкн с|вонмн 25:5
кѣснещѹ же женнхѹ ѹздрнмаше сѣ||

54a

ѣ о прнемѣшнх тальнѣтнхѣ

все спашѹ 25:6 поло нощн же ѹпль бнстѣ| сѣ женнхѣ гредеть нсходнте ѹ срнтѣ|нне его 25:7 тогѡа ѹсташе
все днвн тн є| н ѹкраснше свнтнлѣ|ннкн свое 25:8 а бѹе| мѹдрнмѣ рнше даднте намѣ ѡт олн|ѣ вашого ѣко
свнтнлѣ|ннцн нашн ѹ|гасаютѣ 25:9 ѡтвещаше же мѹдрне глѹщ|є еда како не достанеть намѣ н вам|ѣ
ндѣте же паѹе кѣ продающнмѣ н к|пнтѣ сѣбѣ 25:10 нѹщнмѣ же нмѣ кѹпнтн| прнде женнхѣ о готовн
внндоше сѣ| ннмѣ на бракъ н затворенн бнше дв|ѣрн 25:11 послѣдѣ же прндоше н проѹеє дѣ|вн глѹщѣ гн
гн ѡтврѣзн намѣ 25:12 ѡтвещ|авѣ же рѹе амннѣ глѹ вамѣ не вѣмѣ в|асѣ 25:13 бѡнте ѹбѹ ѣко не вѣсте днѣ нн
Ѹсѡ| въ нѣже снѣ ѹловѣскн прндеть 25:14 **ѣк|оже бо ѹловкѣ нѣкто охѡде прнзва|** свое рабн н прѣдасть нмѣ
нманне свое| 25:15 овомѹ же дасть :ѣ: талантъ **овомѹ же|** :ѡ: овомѹ же :ѡ: комѹжѡ протнвѹ своен| снлѣ н
отнде абне 25:16 шѡѣ же прнемн :ѣ: т|алантъ дѣла о ннхѣ н прнобрнте другѹю||

54b

:ѣ: талантъ 25:17 такожѣе нже прне :ѡ:| дѣла о ннхѣ н прнобрѣте другѡ :ѡ: т|алантъ 25:18 а прнемн :ѡ:
шѡѣ н ѹкопа ѹ з|емлѹ н скрн сребро гѡ своего 25:19 на мн|озн же врѣменн прнде гнѣ рабѣ тн|хѣ н стеза сѣ
о словесн съ нмн 25:20 н пр|ншѡѣ прнемн :ѣ: талантъ глѣ гн :ѣ:| талантъ мн єсн прндаль сѣ друг|ѹю :ѣ:
талантъ прнобрѣтомн ѡт н|єю 25:21 рѹе ємѹ гѣ его блан рабѣ вѣрн|нн ѹ малѣ бѣ вѣрнѣ надѣ мнознмѣ| те
поставлѹ внннн въ радость гѡ| своего 25:22 прншѡѣ же прнемн :ѡ: тала|нть рѹе гн сѣ :ѡ: талантъ мн
єсн| прѣдаль н сѣ н на двѡ прнобрнтомн| ѡт нею 25:23 рѹе ємѹ гѣ его блан рабѣ| вѣрнн ѹ малн бѣ вѣрнѣ
надѣ мнознмѣ те поставлѹ внннн въ радость| гѡ своего 25:24 н прншѡѣ прнемн :ѡ: тала|нть рѹе гн
вндѣхѣ те ѣко ѹловкѣ жест|окѣ єсн жнешн ндѣже не сѣѣ н сѣбн|раешн ндѣже не растоѹн 25:25 н ѹбоѣвѣ сѣ|
шѡѣ н скрнхѣ талѣнть твон ѹ зѣмѡѹ н сѣ||

55a

ѡ прншѣствн хѣѣ

нмашн свое 25:26 ѡтвещавѣ же гѣ его рѹе| ємѹ злн рабѣ лѣннвн вѣдѣаше ѣко| жнѹ ндѣже не сѣахѣ н
сѣбнраю ндѣ|же не растоѹнхѣ 25:27 пѡобаше бо тн ѹбо п|ложнтн сребро мое трѣжннкомѣ| н прншѡѣ вѣзель
бнмѣ мое съ лнхѡвоу 25:28 вѣ|змнте ѡт него талантъ н даднте н|мѹщѹмѹ :ѡ: талантъ 25:29 **н**мѹщѹмѹ бо
в|ѣзѡано бѹдетѣ нзбѹдетѣ а ѡт не нмѹ|щаго н еже мннтѣть сѣ нмає вѣзѣ|то бѹдетѣ ѡт него 25:30 **н**
неклѹнмаго| раба ѹврѣзнте въ тмѹ кромѣшнѹ|ю тѹ бѹдетѣ плаѹѣ н скрѣжнтѣ зѹ|бомѣ 25:31 **єгѡа же**
прндеть снѣ ѹловѹ|скн н въ славѣ своен н всн стн ан|ѣлн съ нмѣ тогѡа сѣдетѣ на пр|нстолн славѣ свое
25:32 н сѣберѹтѣ сѣ| прндѣ нмѣ всн єзнцн н разлѹ|ѹнтѣ другѣ ѡт друга ѣкоже разл|ѹають пастрнѣ овьце
ѡт козлн|щѣ 25:33 н поставлають овьце о деснѹ| сѣбе а козлнще о шѹю 25:34 тогѡа рѹе|ть црѣ сѹщнмѣ о

десную его п||–

55b

рнднѣ благословѣнн оца̄ моєг|о наслѣдѣнѣ уготованое вамь| црьствнѣ ѿт сложеннѣ всего мн|ра ^{25:35}
възлькахъ бо се н даѣте мн ѣ|стн въжѣахъ бо се н напоиѣте мѣ| странанъ бнхъ н въвѣсте мѣ ^{25:36} н|агъ н
одѣсте мѣ больнъ бнхъ н п|оснѣте мѣ у тьмннцн бѣхъ| прндостѣ къ мнн ^{25:37} тогѣа ѿтвѣща|ють емѹ
правѣдннцн глѹще| гн когѣа те вндѣхомъ альуущ|а н напнтахомъ нлн жеждуща н напоихомъ ^{25:38}
когѣа же те в|нднхомъ странна н увѣсом|ь нлн нага н одѣхомъ те ^{25:39} ког|да же те внднхомъ больна
нлн| н въ тьмннцн н прндомъ къ те|бѣ ^{25:40} рѹеть нмь црь амннъ глѹ| вамь понеже створиѣте єд|нному
єднному ѿт снхъ мн|ьшнхъ братѣ моє мнн ств|ориѣте ^{25:41} **тогѣа** рѹеть сущнмь о шѹю его ндѣте ѿт
мене проклѣтн||

56a

въ огнь вѣуни уготованое днѣво|лѹ н аѣлѹомъ его ^{25:42} възлькахъ бо се| н не даѣте мн ѣстн въжедахъ бо
се| н не напоиѣте мене ^{25:43} странанъ н н|є увѣсте мѣ нагъ н не одѣсте мѣн|є больнъ н въ тьмннцн н не
поснѣте мѣ мене ^{25:44} тогѣа ѿтвѣщають емѹ н тн| глѹще гн когѣа те вндѣхомъ альууща нлн жеждуща нлн
странна| нлн нага нлн больна нлн въ тьмннцн н не послужнхомъ тебѣ ^{25:45} тогѣа ѿт|вѣщаѣтъ нмь глѣ
амннъ глѹ вам|ь понеже не створиѣте єднному ѿт м|алнхъ ^{нн} мнн створиѣте ^{25:46} ндѹтъ сн в|ь мѹкѹ
вѣунѹ а правѣдннцн въ жнво|тъ вѣуни ^{26:1} **н** бнѣтъ єгѣа сконьѹа нсѣ| вса словеса сн рѹє уѹеннкомъ
своимъ ^{26:2} **вѣсте** ѣко по двою днѣю паска бѹдѣ|тъ н сѣнь уловѣукн прѣданъ бѹдѣтъ| на распѣтнѣ ^{26:3} **тогѣа**
сѣбраше се архн|єрѣне н кннжннцн н старьцн лѹд|ьсцн на дворь архнерѣовъ нарицаѣ|маго канѣпа ^{26:4}
н свѣщаше да нсѣа лѣст||–

56b

Ѧв о помазавьшнхъ гѣ мѹромъ

ню нмѹтъ н уѣнютъ его ^{26:5} глахѹ же| нъ не въ празннкъ да не мльва бѹ|дѣтъ въ лѹдѣхъ ^{26:6} **нсѹ же бнвѣшѹ**
въ вн|штанн н въ домѹ снмона прокаже|нога ^{26:7} **прнстѹпн** къ немѹ жена нм|ѹщн алаваѣтарь мѹра
драго н въ|злнѣ на главѹ емѹ възлѣжѣшѹ ^{26:8} **в|ндѣвѣше** же уѹеннцн его негодо|вашѣ глѹще ѹєсо радн
гнѣнлѣ сн| ^{26:9} можашѣ бо снѣ мѹро продано бнтн| на мнози н дано ннщнмъ ^{26:10} разѹмѣ|въ же нсѣ рѹє
нмь ѹто трудъ даѣте| жѣнн дѣло бо добро съдѣла о мнѣ| ^{26:11} всегда бо ннщнѣ нматѣ съ собою| мене же
не всегѣа нматѣ ^{26:12} **възлн|ѣвѣшн** бо мѹро снѣ на тнло моє на| погребѣннѣ мѣ створи ^{26:13} амннъ глѹ|
вамь ндѣже проповѣдннѣ бѹдѣтъ| єванѣлнѣ въ всемь мнрн рѹеть сѣ| єже створи въ памѣть нєє ^{26:14} **тогѣа**
шѣь єдннъ ѿт обою на дѣстѣ нарн|цаѣмн нѹда скарнотьскн къ ар|хнерѣомъ ^{26:15} рѹє ѹто хочѣте мн
датн||

57a

Ѧг о уготованн пасцѣ

н азъ вамь прѣдамъ его онн же по|ставнше емѹ :λ: сребрьннкъ ^{26:16} ѿт т|олн нскаше подобна врѣмене
да| прндаѣтъ ^{26:17} **въ прьвн же днѣ опрнсн|къ прнстѹпнше** уѹеннцн къ нсѣн н| глѹще гѣѣ хочѣшн
уговѣаѣмъ те|бѣ паскѹ ѣстн ^{26:18} онъ же рѹє ндѣте къ| єтерѹ въ градъ н рьцѣте емѹ уѹнт|єлѣ глѣтъ врѣме
моє блнзъ єсть| у тебе сѣтвори паскѹ съ уѹеннкн| своимъ ^{26:19} н створише уѹеннцн ѣко|же повелн нмь нсѣ
н уговѣашѣ па|скѹ ^{26:20} **вєуерѹ** же бнвѣшѹ възлѣже нсѣ| съ обнма на десѣте уѹеннкома ^{26:21} н ѣ|дѹщнмъ
нмь рѹє амннъ глѹ вамь| ѣко єдннъ ѿт васъ прндаѣтъ мѣ ^{26:22} **н** скр|ѣбѣщнмъ нмь знло наѹѣшѣ глѣтн| емѹ
єда азъ єсмь гн ^{26:23} **онъ** же рѹє нмь| омоуєн съ мною въ солнло рѹкѹ ть м|є прндаѣтъ ^{26:24} сѣнь же
уловѣукн ндѣ|тъ ѣкоже єсть пнсано с немь гор|є же ѹлѣкѹ томѹ нмѣже сѣнь уловѣукн прндаѣтъ сѣ добро
бн емѹ бнло||

57b

Ѧа о прѣданн нсвн

аще бн не роднѣ ѹловѣ тѣ ^{26:25} **ѡтвѣща|въ же нюда прѣдаен его** рѹе еда а|зѣ есмѣ равн **г̃ла** емѹ тн рѹе ^{26:26} **ѣ**дѹщн|мѣ нмѣ прнемѣ нсѣ хлнѣ блгсвнн| прѣломѣ дасть ѹеннкомѣ свонмѣ| рѹе прнмнѣ н ѣднѣ се естѣ тѣло| мое ^{26:27} **и** прнемѣ ѹашѹ хвалѹ възавѣ| глѣ пнѣ ѡт неѣ всн ^{26:28} се естѣ крѣвь| моѣ новаго завѣта пролнваема за в|н за многнѣ въ оставленнѣ грѣховѣ| ^{26:29} глѹ же вамѣ ѣко не нмамѣ юже пн|тн ѡт плода сего лознаго до того дн̃|е егда пнѹ с вамн новое въ црѣствн| ѡтца моего ^{26:30} **и** вспнѣше нзнѹ въ г|орѹ елѹновскѹ ^{26:31} **тогда** гл̃а нмѣ нсѣ| всн вн съблзннѣ се о мнн въ снѹ| ношѣ **пн**сано бо естѣ порахѹтѣ пас|тнра н разнѹтѣ се овѣце н стада| ^{26:32} **по** въскрьсовенн же моемѣ вараѹ в|н въ галелѣю ^{16:33} **ѡтвѣща**въ же петръ рѹе| емѹ аще вѣн съблзнетѣ се о тебѣ а|зѣ ннколнже не съблзнѹ се ^{26:34} рѹе е|мѹ нсѣ амннѣ глѹ тебѣ ѣко въ снѹ||

Ѧе о метанн петровн

58a

ношѣ прнжѣе дажѣе пѣтель не вѣ|згласнѣ трн кратѣ ѡтврѣжешн| се мене ^{26:35} **г̃ла** емѹ петръ аще мн| е клѹнтѣ с тобою ѹмрн не ѡтвр|ѣгѹ се тебѣ такожѣе н всн ѹенн|цн рнше ^{26:36} **тогда** прнде нсѣ ѹ васѣ н|арнцаемѹю гетснманнѹ **и** гл̃а|а ѹеннкомѣ сѣдѣте зѣѣ донѣдѣж|е шѣѣ помолѹ се тамо ^{26:37} **и** поемѣ пет|ра н оба с̃на завѣдѣова наѹетѣ ск|рѣбннѣ н тожннѣ ^{26:38} **тогда** гл̃а нмѣ| прнскрѣбна естѣ д̃ша моѣ до см|рѣтн **по**жднѣ зѣѣ н б̃анѣ мало съ м|мною ^{26:39} **и** прншѣѣ мало паде ннцѣ мо|ле се н глѣ **ѡтѹе** мон аще възмож|но естѣ да мнмо ндѣтѣ ѹаша снѣ| обаѹе не ѣкоже азѣ хощѹ нѣ ѣкоже| тн ^{26:40} **и** вѣставѣ ѡт молнтвн н прнде кѣ| ѹеннкомѣ н обрѣте е спеще **и** гл̃а|а петровѣ тако лн не могостѣ ед|нногю ѹаса б̃ѣтн съ мною ^{26:41} б̃анѣ| н молнтѣ се да не вѣнндетѣ вѣ на|пастѣ д̃х̃ѣ бо бадрѣ а плѣть немощна|| ^{26:42}

58b

пакн вѣторнцѹю шѣѣ помолн се ѡтѹе| мон аще не можѣтѣ ѹаша снѣ мннѹ|тн ѡт мене аще не нзѣпнѹ е бѹдн вол|а твоѣ ^{26:43} н прншѣѣ пакн обрѣте е спещ|е бѣста бо нмѣ оѹн теготнн ^{26:44} н ост|авнѣѣ е **пакн** шѣѣ помолн се третнцѹю т|ожѣе слово рекѣ ^{26:45} **тогда** прнде кѣ ѹе|ннкомѣ н гл̃а нмѣ спнѣ проѹнн| н поѹнванѣ се прнблнжнѣ се ѹсѣ| н снѣ ѹлвѣскн прндаѣтѣ се вѣ рѹцн| грншннкомѣ ^{26:46} вѣстаннѣ ндѣмѣ ѡт| сѹдѹ се прнблнжн се прндаен ме ^{26:47} **е**|ще же емѹ глѹщѹ се нюда едннѣ ѡт| обою на десетѣ прнде съ ннмѣ нар|одѣ многѣ съ оруженемѣ н дрѣколь|мн ѡт арьхѣхнерѣн н парнснн н ста|рьцѣ лѹдѣскнхѣ ^{26:48} **прѣдаен** его даѣтѣ| нмѣ зламѣннѣ глѣ егоже азѣ лобѣ|жѹ тѣ естѣ нмѣте н ^{26:49} абнѣ прнстѹ|пн кѣ нсвн рѹе радѹн се равнн н об|лобнза н ^{26:50} нсѣ же рѹе емѹ дрѹже на н|еже есн прншлѣ **тогда** прнстѹплѣш|е н вѣзложнше рѹцн на нс̃а н еше||

59a

его ^{26:51} **и** се едннѣ нже съ нсѣмѣ бѣ пр|острѣ рѹкѹ нзѣвлѣѹе ножѣ свон н ѹ|дарн раба архнерѣова н ѹрнза емѹ| ѹхо ^{26:52} **тогда** гл̃а нмѣ нсѣ вѣзвратн| ножѣ свон вѣ мѣсто с̃вое **всн** бо пр|немлѹще ножѣ ножемѣ погнѣнѹ|тѣ ^{26:53} нлн мннѣ се ѣко не могу нѣѣ| ѹмолнтн оца моего н прнставн|тѣ мнѣ вѣеще лн :в̃и: легѣонѣ а|нгѣлѣ ^{26:54} како ѹбо събѹдѹтѣ се кнн|гн ѣко тако подобаетѣ бнѣтн ^{26:55} **вѣ** т|ѣ ѹсѣ рѹе нсѣ кѣ народомѣ ѣко на раз|бонннка лн нзндостѣ съ оруженемѣ| н съ дрѣкольмн етн мене по все д|нн снѣнхѣ с вамн ѹ црѣквн н не е|стѣ мене ^{26:56} **се** же все б̃сн да събѹде|тѣ се рѹеное пророкомѣ **тогда** ѹе|ннцн всн оставлѣше бнжашѣ ^{26:57} **онн**| же емѣше нс̃а вѣдоше его кѣ канѣ|пн арьхнерѣовн ндѣже кннжнн|цн събраше се ^{26:58} **петръ** же нде вѣсл|ндѣ его нз далѣѹе до двора архнерѣова **и** вѣшѣѣ вѣнѹтрѣ сѣдѣше съ слѹ||–

59b

гамн вѣдѣтн хотѣе конѣннѹ ^{26:59} **ар**|хнерѣе же нскахѹ лѣжасвѣтелѣ на| нс̃а ѣко да ѹбнѹтѣ ^{26:60} н не обрѣтѹше| **многнмѣ** лѣжнвнмѣ сѣдѣтелемѣ пр|нстѹплѣшнмѣ **послѣдн** же прнстѹ|пнста дв̃а лѣжасвѣтела

26:61 рѣста съ рѹе| могу разорнѣти црѣквѣ бжїю н трѣ|мн днѣмн създати ю 26:62 н въставѣ х| архнерѣн рѹе
ему ннѹесоже лн не ѡт|вещаваѣши что си на те гл҃хѣ 26:63 нсѣ| же млыаше **н** ѡтвещаѣ архнерѣн рѹе ему
закланноу те бг҃омѣ ж|нвнмѣ да рѹеши намѣ аще ти еси| хѣ снѣ бжн 26:64 гл҃а ему нсѣ ти рѹе оба|ѹе гл҃х
вамѣ ѡт селѣ ѹзрнѣ сѣа ѹ|ловѹскаго сѣдѣща о деснѹ снлн н гр|ѣдѹщаго на облацнхѣ нбесннхѣ 26:65
тога архнерѣн растрѣза рнзи свое| гл҃е ꙗко власнмню рѹе что еще тр|нвѹемѣ свѣдѣтель **с**е ннѣ
слнша|сте власнмню его 26:66 что се вамѣ м|ннѣ онн же ѡтвещаше н рнше по|вннанѣ естѣ смрѣти 26:67
тога заплѹваше||

60a

Ѳ о ѡтѣстанн петровѣ

ему лнцѣ н пакостн ему дѣѣхѣ| овн же за ланѣтѹ ѹдарнше 26:68 гл҃хѣ| прорѣцн намѣ хѣ кто естѣ ѹдар|ен
те 26:69 **петарь же сѣдѣше** на дво|ри прнстѹпн къ немѹ еднна раб|нна гл҃хѣн н ти бѣ съ нсѣмѣ
гал|нлѣскнмѣ 26:70 онѣ же ѡтврѣже се прѣдѣ| вснмн гл҃е не вѣмѣ что гл҃ешн 26:71 **н**|шашѹ ему ѹ врата вндѣ
н другѣ| н гл҃аше ему н ти бѣ съ нсѣмѣ на|зарѣтѣскнмѣ 26:72 пакн ѡтврѣже се с|ѣ клетвою ꙗко не знаю
ѹл҃вкѣ| 26:73 **н** прнстѹпнше н рнше къ петровн| вѣ нстннѹ н ти ѡт ннхѣ еси н бес|ѣда твоѣ ѣвѣ те творнѣ
26:74 **т**о|га ротнѣи се н клѣти се ꙗко н|е знаю ѹл҃вкѣ н абнѣ пѣтель вѣзгласн 26:75 **н** поменѹ петрѣ гл҃ѣ
нсѣ|вѣ еже рѹе ему ꙗко прнжаѣ даждѣ пѣтелеѣ невѣзгласн трнц|е ѡтврѣжешн се мене ншѣ вѣн|ѣ плака
се горько 27:1 **ю**тро же бнвѣ|шѹ свѣтъ створнше всн архне||–

60b

Ѳ о раскатнн нюдѣнн

рѣе н старѣцн лѹдѣсцн на нсѣ ꙗко| да ѹбнѹтъ н 27:2 **н** свѣзаѣше н веѹоше| его н прндаше н пѹнѣтѣскому
п|нлатѹ н гемонѹ 27:3 **тога вндѣвѣ** нюда прндаѣн его архнерѣомѣ 27:4 гл҃е| сѣгрншнхѣ прндаѣн крѣвѣ не
пов|ннѹ **онн** же рнше что естѣ намѣ| ти ѹзрншн 27:5 **н** поврѣгѣ :л: сребннкѣ| вѣ црѣквн н отнде ншѣдѣ
ѹдаѣн се| 27:6 архнерѣ нже вѣзѣше сребро рнше| не достонно его вѣложнѣти вѣ корѣ|ванѹ: понеже цѣна
крѣвн естѣ 27:7 свѣ|тъ же створнше купнше нмѣ сел|о скѹдѣлннѹе на погребѣнне стр|аннкомѣ 27:8 тѣмѣ
же нарѣѣтъ се село| крѣвн до сего днѣ 27:9 **тога** сѣбнѣтъ се| рѣѣное прорѣкомѣ еремнѣмѣ гл҃хѣннмѣ прнше
:л: сребннкѣ цѣнѹ цѣне|наго егоже цѣннше ѡт снѹвѣ нзлѣ|вѣ 27:10 н даше нхѣ на селѣ скѹдѣлнннѹн|
ꙗкоже сказа мнн гѣ 27:11 **нсѣ** же ста| прѣдѣ гемонѹмѣ н вѣпрашаше ег|о гемонѣ гл҃е ти лн еси црѣ нюд||–

61a

ѣскн нсѣ же рѹе ему ти гл҃ешн 27:12 **н** всн| гл҃ахѣ на нѣ архнерѣн н фарнѣнн ннѹ|есоже не ѡтвѣща 27:13
тога гл҃а ему пнлатѣ| не слншн лн ко|нко на те свѣдѣтельс|твѹѹтъ 27:14 н не ѡтвѣща нн къ едннѹмѣ ꙗко
днвнѣти се гемонѹ зѣло 27:15 **на** в|сакн же празннкѣ **обнѹан** бѣ гем|онѹ ѡтпѹшатн народѹ свѣзана
ѣдннѹго егоже хотнхѣ 27:16 **н**мѣхѣ же то|га свѣзана нароѹнта гл҃ѣмаго вара|вѹ 27:17 **сѣ**бранѹмѣ же нмѣ
рѹе нмѣ пнлатѣ| кого хѹщѣте ѡтпѹшѹ вамѣ вара|вѹ лн нлн нсѣ нарнѣѣмаго хѣ| 27:18 вѣдѣше бо ꙗко
завнѣстн радн прнда|аше его 27:19 сѣдѣшѹ же ему на сѹднщн| посла къ немѹ жена его гл҃хѣнн ннѹесоже
тебѣ правѣдннкѹ томѹ м|ного бо постраѣхѣ днѣсѣ ѹ снн его| радн 27:20 архнерѣн же н старѣцн
наѹ|стнше наѹстнше народн да нспр|осѣтъ вара|вѹ 27:22 гл҃а нмѣ пнлатѣ| ѹбо сѣтворѣ нсѣ гл҃ѣмѹмѹ хѣ
гл҃аш|е ему всн да пропѣтъ бѹдѣтъ||

61b

27:23 **н** гемонѣ же рѹе нмѣ что зло ство|ри **онн** же лнше зѣахѣ распнн расп|нн его 27:24 **вндѣвѣ** же пнлатѣ
ꙗко не ѹ|спнѣтъ нмѣ ннѹесоже нѣ паѹе млы|ва бнѣѣтъ вѣзѣмѣ водѹ ѹмн рѹцн| прѣдѣ народѹмѣ гл҃е ѹнѣстѣ
есѣмѣ ѡт к|рѣвн сего правѣдннка вн ѹзрнѣ| 27:25 **н** ѡтвѣщавѣше всн лѹдѣе рнше крѣвѣ|ѣ его на насѣ н на
ѹѣдѣхѣ нашнхѣ| 27:26 **тога** ѡтпѹстн нмѣ вара|вѹ нсѣ же бн|вѣ прндаѣтъ нмѣ да разпннѹтъ его| 27:27 **тога**
воннн гемонѹвн емѣше нсѣ| на сѹднщн сѣбраше на нѣ всѹ спнр|ѹ 27:28 н сѣвѣлкѣше его н вѣ однжаѹ
ѹрѣв|ленѹю н однше его 27:29 н сѣплѣтъше вѣѣнаѣ трѣновѣ вѣзѣложнше на гл҃авѹ его н трѣстѣ вѣ десннцѹ

его| **и** поклоннше се на колннѹ прндѣ| ннмѣ рѹгающе се еѹ глѹще рад|ѹн се црѹ нюдѣскн 27:30 **и** плѹвахѹ на нѣ| н ѹзеше трѣсть его н бнѣхѹ н по| главѣ 27:31 н ег^аа порѹгаше се еѹ свѣлѣкоше съ него хламндѹ н обланкоше||

62a

его въ рнзѹ свою **и** ведоше его на рас|петне 27:32 **и**сходеще же обрѣтоше ѹлов|ка кнрннннска нменемъ снмон|а семѹ заднше понестн кръсть о| его 27:33 **и** прнш^аше на мѣсто нарнцаем|о гольгота 27:34 **и** даше еѹ пнтн оцѣ|тъ съ жлѹню сѣмншенъ н вѣхѹшѣ| не хотнше пнтн 27:35 **распн**ше н раз|дѣлннше рнзн его метающе ждрн|бн 27:36 **и** сѣдеще стрѣжахѹ его 27:37 **и** възь|ложнше врѣхѹ глѣвѣ его вннѹ нап|нсанѹ се естъ црѣ нюднскн 27:38 **тог**^аа| распеше съ ннмѣ два разбонннк|а єднного о деснѹю а дрѹгаго о шѹ|ю 27:39 **и**нмо ходеще хѹлахѹ его покн|вающе главѣмн свонмн 27:40 н глѹще| овѣ разараеъ црѣкѣ н трѣмн днѣ|мн сѣздае ю спсн самъ себе ащ|е снѣ єсн бжн сѣлѣзн с кръста 27:41 **т**акож^ае н арьхѹнерѣне рѹгающе се| съ кннжннкн н парнснн глѹще| 27:42 н нн лн спсе а себе не можеъ спсн|тн **а**ще црѣ нзлѣвѣ естъ да сѣлѣзетѣ||

62b

ннѣ съ кръста н вѣрѹ нмемѣ еѹ| 27:43 ѹпван на бѣ да нзбавнтѣ те ннѣ| бо рѣ бо ѣко снѣ бжн єсмь 27:44 **тож**^ае| н разбонннка пропетаѣ съ ннмѣ| поносеща се еѹ 27:45 **ѡт** шестн же год|ннн тма бнсть по всен землн| до деветаго ѹсѣ 27:46 **п**рн деветн же го|дннн възѹпн нсѣ гласомѣ велн|мѣ глѣ єлн єлма завахтаннѣ| єже естъ бже мон бже мон вѣск|ѹю ме єсн оставнлѣ 27:47 єтерн же ѡт| стоещнхѣ глѣхѹ ѣко нлню зоветѣ| 27:48 **а**бне текѣ єдннѣ ѡт ннхѣ прне|мѣ гѹбѹ плнннѹ оцѣта възн|ѣ на трѣсть напаѣше его 27:49 а проун| глѣхѹ оставнте да внднмѣ аще пр|ндетѣ нлнѣ н спсѣтъ его дрѹзн же| прнемѣ копне прободѣ еѹ| ребра нзнде вода н кръвь 27:50 **и**сѣ| же пакн възѹпнвѣ гласомѣ велн|мѣ н спѹстн дѹхѣ 27:51 **и** се опона ц|ркѣвна растрѣза се на двоѣ съ в|ншнаго краѣ до ннжнааго||

63a

Ѥи о нспрошенн тѣлесе гѣна|

и земля потрясе се н каменне р|аспаде се 27:52 н гробн ѡтврѣзеше н мн|ога тѣлеса поунвающнхѣ стнхѣ ѹ|сташе 27:53 ншѣдѣше нзѣ брѡбѣ по вѣск|рѣсенн его вѣнндоше въ стн гра|дѣ н ѣвнше се мнознмѣ 27:54 **сѣтн**нкѣ ы же нже бнхѹ стрѣгѹще нсѣ вн|дѣвѣше трѹсѣ ѹбоѣше се знло глѹ|ще въ нстннѹ снѣ бжн бѣ 27:55 **бѣ**хѹ же| тѹ женн мнѡгне нз ^аалеѹе зреще| єже ндоше по нсѣ ѡт галелѣе слѹжещ|е еѹ 27:56 въ ннхѣ же бн марнѣ м^агал|ннн н марнѣ нѣковѣла н матн снѹ| зав^аеовѹ 27:57 **поз**^аѣ же бнвѣшѹ прнде ѹл|вкѣ бгѣтъ ѡт **арнматѣе нменемѣ| носнпѣ** нже ѹн се ѹ нсѣ 27:58 съ прнстѹплѣ кѣ пнлатѹ просн тѣла нсѣѣ **то**г^аа повелѣ пнлатѣ датн тѣло нсѣѣ| 27:59 **и** прнемѣ н тѣло носнпѣ н обнтѣ е| въ плащаннцѹ ѹнстѹ 27:60 н положн є въ н|овѣмѣ грѡбѣ нже бѣ нсѣѹенъ въ к|аменн н възѣвалн камень на дв|арн грѡбѹ н отнде 27:61 **бѣ** же тѹ марнѣ||

63b

маг^аалннн н дрѹгаѣ марнѣ сѣдещн| прнмо грѡбѹ 27:62 **вѣ** ѹтрѣ же днѣ нже є|стъ по паравѣгнн събраше сс архнерѣ|не н парнснє кѣ пнлатѹ 27:63 глѹще гн по|менѹхѹмѣ ѣко льстацѣ онѣ рѣ по трѣ|хѣ днѣхѣ ѹстанѹ 27:64 повелн ѹбо ѹтврѣдн|тн грѡбѣ до третнѣго днѣ єда как|о прнш^аше ѹсєннцн его ѹкрадѹтѣ| намѣ н рекѹтѣ лѹдемѣ ѹста ѡт мрѣт|внхѣ н бѹдетѣ посландѣна льстѣ г|орѣша прѣвѣ 27:65 рѣ нмѣ пнлатѣ нмат|е кѹстоднѹ ндѣте н ѹтврѣднте ѣ|коже вѣсте 27:66 онн же шѣше ѹтврѣдн|ше грѡбѣ запечатлнвѣше съ кѹ|стоднєю 28:1 **вѣ** веѹерѣ же сѹботѣнн| свнтающн въ єдннѹ сѹботѹ прн|де марнѣ маг^аалннн н дрѹгаѣ м|арнѣ внднтн грѡба 28:2 н се трѹсѣ| бн велн анѣлѣ бо гнѣ сѣшдн с н|бсе прнстѹплѣ ѡтвалн камень ѡт| върн грѡба н сѣдѣше на немѣ 28:3 бѣ| же зракѣ его ѣко мльнн н одннне є|его бѣло ѣко н сннгѣ 28:4 ѡт страха же||

64a

его стресосоше се стръгушен н бнше| ѿко мрътвн ^{28:5} ѿтвещаѿ же анѿл рече| женамъ не бонте се вн вѣмъ
бо ѿко нса распетаго нщете ^{28:6} нѣсть здѣ| вѣста бо ѿкоже рече прнданте н виднт|е мѣсто ндѣже лежа гъ
^{28:7} н скоро шаше| рцнте ученикомъ его ѿко всѣта ѿт мрътвнхъ н вараеѿ вн въ галелѣн н тѹ его
узнте н се рнхъ вамъ| ^{28:8} н ошѣдшнмъ скоро ѿт гроба съ стра|хомъ н радостнѹ велнею текоста н|
възвѣстнста ученикомъ ого ^{28:9} **н** се н| нсѣ срѣте нхъ глѣ радѹнта се **онѣ**| же прнстѹплшн еста се за
нозн| его н поклоннста се ему ^{28:10} тогѡа глѡ| нмъ нсѣ не бонта се вн ндѣта възвѣстнста братнн моен да
ндѹтъ въ г|алелѣю н тѹ ме видѣтъ ^{28:11} **ндѹщнма**| же нма се етерн ѿт кѹстодне прн|шаше въ граѣ
възвѣстнше архѹе|рѣомъ вса бнвшаѿ ^{28:12} **н** събраше се всн архѹерѣе н старѣцн свѣтъ створ|нше
сребро много даше вонномъ||

65a

^{28:13} глѹще рцѣте ученицн его прнш|дѣше ношнѹ украдоше его намъ с|пещнмъ ^{28:14} аще се усншано
бѹдетъ ѹ| гемона мн ѹтѹлнмъ его н вась бес| пеѹалн створнмъ ^{28:15} **онн** же прнемъ|ше сребро створнше
ѿкоже наѹе|нн бнше н промѹе се слово въ ню|дѣнхъ до сего днѣ| ^{28:16} **[ЕДИНН ЖЕ] на дѣсете ученикъ**
нд|оше въ галелѣю въ горѹ ѿкоже пове|лѣ нмъ нсѣ ^{28:17} н вѣдѣвше поклоннше| се ему онн же усѹмннше
се ^{28:18} н прнстѹ|плъ нсѣ глѡ нмъ рекъ дана мн естъ| всака властъ на нѣсѣхъ н на зѣмлн| ^{28:19}
шаше наѹнте все езнкн крѣщет|е въ нме оца н сѡа н свѣаго дѡа ^{28:20} блѹ|стн все елнко заповѣдаю вамъ
н се| азъ с вамн есмъ до сконѹаннѣ вѣк|а амѣнъ ^{28:21} **конць сѣаго благовѣщ|ениѣ еже ѿт матѣѣ**||

65b

главн еванѣлнѣ еже ѿт марка

а о бѣспѹщнмъ се| в о тыщн петровѣ| г о нсѣлнвншнхъ неѹг| д о прокаженнмъ| е о слабеннмъ жламн|
з о левгн н мнтарн| з о нмѹщнмъ сѹхѹ рѹкѹ| н о нзѣранн апсѣ| ѳ о сѣменн прнтѹа| т о сѣменн| аї о
легеонн| вї о дѣщѣрн архнсѹаговѣ| гї о крѣвотоѹнвѣн| дї о повелннн апсѣомъ| еї о нованѣ родѣ| сї о
петн хлѣбъ|
зї о морѣсцнмъ хождѣнн| **нї** о прнстѹплѣнн заповѣан бжнѣ| **ѳї** о пнннкнснн| **к** о гѹгннвнмъ| **ка** о седмн
хлнбъ| **кв** о квасн парнсѣн| **кг** о слѣпнмъ| **ка** о вѣпрошенн парнсѣн| **ке** о прнображенн нсѣѣ| **кс** о
злѡдѣющнмъ се на новъ мѣцѣ| **кз** о помншлѡющн кто се бнлн| **кн** о ѹпрошенн парнсѣн| **кѳ** о вѣпрошенн
богатнмъ| **ла** о снѹ заведѣовѹ| **ла** о варнтнменн| **ав** о жарѣбетн||

65/1

[Manjka: list 65/1]

65/2

66a

еванѣлнѣ еже ѿт марка

^{1:1} **з**аѹело еванѣлѣ нсѣѡа сѡа бжнѣ| ^{1:2} ѿкоже естъ пнсано въ прѡрцн|хъ се азъ поснлаю анѣла мое|го
прѣдъ лнцемъ твоимъ н|же ѹготоваеѿ пѹтъ твои| ^{1:3} **г**лѣсь вѣпнющаго въ пѹст|ннн ѹготованте пѹтъ гнѣ|
правне створнте стѣз|н его ^{1:4} **б**н же нованъ крѣсте| н въ пѹстннн проповѣдае кр|щѣнн покаѣннѣ въ
ѡтпѹ|щѣнн грнховъ ^{1:5} **н**схожаше| къ немѹ вса нюднѣ н ерслм|не н вса страна нѡрьданъ|скаѣ н крѣщаѹхѹ
се всн ѿт| него въ ерьданѣсцн рнцн нспо||–

66b

вндающе грнхн свое ^{1:6} **б**ѣ же нованъ о|блѹеѣн власн вельблѹжданхъ н поѣ|сь ѹмѣнъ о ѹрѣслнхъ его ѣдъ
же его б|ѣ акрндъ н медъ днвн ^{1:7} **н** проповѣдаш|е глѣ гредѣтъ крнплн мене въ слн|дѣ мене емѹже азъ

нѣсмь достоѣн|ь приклонити се и разришнѣи рѣм|ене сѣпогу его 1:8 **а**зь ѹбо крышаю в|и водою **а**ть вѣ
крѣстнѣ дххѡмь с|тнмь 1:9 и бнѣсть въ днѣи те приде нсѣ| ѡт назарѣта галелѣскаго и крѣстнѣ| се ѡт нована
въ ерьданн 1:10 **и** абнѣ вьсх|оде ѡт водн нсѣ| вндѣ разведеще се| нбѣса и дххѣ ѣко голубѣ схощѣш на| нѣ
1:11 и гласъ бн с нбѣсе тн еси снѣ м|он възлѹбѣни о тебѣ бл҃гоизволн|хъ 1:12 **и** абнѣ дххѣ нзведе его въ
пѹст|ннѹ 1:13 и бн въ пѹстннѣи днѣи :м: нск|ѹшаемь сотоною **и** бн сѣ звнрѣм|и и се анѣлн слѹжахѹ емѹ 1:14
по при|данн же нованѡвъ **при**де нсѣ| въ га|лелнѹ проповѣдаѣ еванѣлнѣ црѣст|внѣ бжнѣ 1:15 **глѣ** **ѣ**ко
нсплнн се врѣмѣ||

67a

а о бѣснѹющнмь се

и приблнжн се црѣствнѣ бжнѣ **по**ка|нтѣ се и вѣрѹнтѣ въ еванѣлнѣ 1:16 **х**оде же| при морн галелѣнскѣ вндѣ
снмона| и андѣѣ брата емѹ въ мѣтающа м|рѣже въ морѣ бѣста бо рнбара 1:17 **и** рѣ н|ма нсѣ| приднѣта въ
слндѣ мене и ств|орѹ ва ловьца ѹловѣкомь 1:18 и абнѣ остав|льша мрнже свое по немь ндоета| 1:19 **и**
пришдѣ ѡт тѹдѹ мало ѹзн нѣкова| снѣ заведѣова нована брата его ѹ| кораблн заведѹаща мрѣже свое
1:20 и| абнѣ є ѹзѣа ѣ она же оставльша мр|нже свое и ѡтца своего и по немь н|доста 1:21 **и** вьннде нсѣ| въ
каперьнаѹ|мь и абнѣ въ сѹботн шѣ въ снѣмн|нщѣ ѹѹашѣ 1:22 **и** днвлахѹ се ѹѹеннц|и его бѣше бо ѹѹѣ ѣко
власть нм|ѣе а не ѣко кннжннцн нхѣ 1:23 **и** бн| **на снѣмнщн ѹловѣ неѹнстн|мь дххѡмь одрѣжнмь и възѣа**
глѣ 1:24 ос|танн ѹто єсть намь и тебѣ нсѣ| на|зараннѣи пришь еси погѹбнѣтн| насѣ вѣмь те кто еси стн
бжн 1:25 и з||

67b

в о тыщн петровн

и запрнтн емѹ нсѣ| глѣ ѹмльѹн нзндн| нз него 1:26 и сѣтресе се дххѣ неѹнстн и в|ѹзѹпнвѣ гласѡмь велнмь
нзнде нз| не 1:27 и ѹжасѡше се всн и стѣзахѹ се кѣ| сѣбѣ глѹще що єсть се ѹѹеннѣ но|вое ѣко по областн
дххѡмь неѹнст|нстнмь велнѣи и послѹжаютѣ его| 1:28 **и**знде слѹхѣ его въ всѹ странѹ г|алелѣнскѹ 1:29 **и**
абнѣ нзшѣшѣи и снѣмн|ща приде нсѣ| въ домь снмоновѣ и| андрѣовѣ сѣ нѣковѡмь нованѡмь 1:30 **ты|ща**
же снмонова лежашѣ огнемь| жегѡма и абнѣ глѣашѣ емѹ о неѣ 1:31 п|рнстѹпннѣ възѣавнже ю емѹю за
рѹкѹ| и оставн ю огнѣ и вѣставшн слѹ|жашѣ емѹ 1:32 **позѣ же бнвѣшѹ егда| захѡшѣ** слѣнѣе
приношахѹ кѣ| немѹ все недѹжннѣи и бнсннѣ 1:33 и вѣсѣ градѣ сѣбралѣ се кѣ дваремь| 1:34 **и**сѣлѣнѣ многнѣ
нмѹще разлнѹ|ннѣ недѹгн и бнсн многнѣ нзѣ|гна **и** не оставлѣше глѣтн бнсѹ| ѣко ввѣхѹ 1:35 **и** ютро
побрѣгѹ знло вѣ||–

г о нсѣлѣнѣшнхѣ ѡт разлнѹннхѣ недѹгѣ

68a

а о прокаженнмь

ставѣ нзнде ндѣ нсѣ| въ пѹсто м|ѣсто и тѹ молнтѹ дѣашѣ 1:36 и гн|ашѣ и снмонѣ нже бнхѹ сѣ ннмь| 1:37
обрѣтоше его и глѣашѣ емѹ ѣко в|сн нщѹтѣ тебѣ 1:38 **глѣ** нмь пондѣ|мь въ блнжннѣи всн и градн да н| тѹ
проповѣмь на се бо нзндохѣ 1:39 **и** б|и проповѣдаѣ на снѣмнщнхѣ нхѣ| въ всен галелѣн и бѣсн нзгонѣ|
1:40 **и** **приде кѣ немѹ прокаженѣ мо|лѣ его и на колѣнѹ падаѣ глѣ** е|мѹ гнѣ аще хощѣши можѣши ме
оѹ|нстнѣтн 1:41 нсѣ| же мнѣосрѣдовавѣ про|старѣ рѹкѹ коснѹ се глѣ емѹ хо|шѹ оѹнстнѣтн се 1:42 и рекѣшѹ
емѹ се а|бнѣ отнде проказѣ ѡт него и ѹн|стѣ бнстѣ 1:43 и запрнтн емѹ абнѣ| нзѣгна 1:44 **глѣ** емѹ блѹднтѣ се
нн|комѹже ннѹсѡже не рѣцн нѣ ш|ѣдѣ показн се архнѣрѣю и принес|и за оѹнщѣннѣе твое єже повел|и
мосѣн въ свѣтѣлѣсво нмь 1:45 **он** же ш|дѣ наѹѣтѣ проповѣдатн и прослав||–

68b

ѣ о слабѣннмь жнлаамн

латн слово ѣко к томѹ не хотнш|ѣ ѣвѣ въ градѣ вьннтн нѣ вьнн вѣ| пѹстнхѣ мѣстнхѣ бѣ 2:1 **и** вьннде па|кн
нсѣ| въ каперьнаѹмь по днѣхѣ| и слѹхѣ бн ѣко въ домѹ єсть 2:2 и абн|ѣ сѣбрѣше се мнозн ѣко к томѹ| не

3:9 н рѹе ѹѹеннѹмъ свонмъ да| корабль бѹдетъ ѹ него народа радн| да не сътѹжають емѹ 3:10 многи бо нсц|ѣлн ѣко належахѹ на нь хотеще пр|нѹкоснѹти се нмъ елнко нмнхѹ ра|нн 3:11 **н дхн** неѹнстнѣ н ег^аа внднше| его прнпадахѹ къ немѹ н звахѹ глѹ|ще ѣко тн еси х^сь снѣ бжн 3:12 н мног|о прнщаше нмъ да не ѣвѣ его твор|еть 3:13 **н възнде нсѣ на горѹ н прнзва| еже хотнше самъ ндоше къ немѹ** 3:14 н створи ѡт ннхъ в^і да бѹдѹтъ съ нмъ||

71a

да поснлаеть є проповѣдатн 3:15 нмѣт|н власть нсцнлнтн недѹгн нзг|оннтн бнсн 3:16 **н** нарѹе нмѣ снмонѹ| петрь 3:17 нѣкова заведѹва нов^ана бр|ата нѣковла н нарѹе нма нмена| воанерьгесн єже єста с^на гром|ова 3:18 н анѣдрѣѣ н фнлппа н врьтолом|ѣа матѣа н томѹ нѣкова альпеов|а н таѣѣ н снмона кананннска 3:19 н|юдѹ скарнѡтѣскаго нже прндаст|ь его 3:20 **н** прндоше въ домъ н събраше| сѣ пакн народн ѣко не мощн нмъ| нн х^ннба ѣстн 3:21 н слншавъше нже б|нхѹ ѹ него нзндоше етн его гл^ахѹ| ѣко нентовъ єсть 3:22 **н** кннжннцн| прнш^аше ѡт ерѹсол^нма глѹще ѣко в|єзѹоль нмать ѣко кнезѣ бѣсомъ| єсть нзгоннтъ бнсн 3:23 **н** прнзвавъ є| прнтѹамн гл^аше нмъ како мож|еть сотона сотонѹ нзгоннтн 3:24 аще| црьство на сѣ раздѣлнтъ сѣ не м|ожеть статн црьство то н^ь конѹннѹ 3:25 н аще до|мъ насъ разднлнеть сѣ не можеть||

71b

статн домъ тѣ 3:26 **н** ннктоже может|ь съсѹдъ крнпѹкаго н домѹ его рас|хнтнтн аще не прѣвне крнпѹка|го свежеть н тог^аа домъ его разг^рабн|ть 3:28 **амннѣ** глѹ вамъ ѣко вса ос|таветъ сѣ с^номъ ѹловѹскнмъ сѣг|рншеннѣ н власнмн елнко аще в|ласнмнсають 3:29 а нже х^хлнтъ на дхѣ| стн не нмать ѡтпущеннѣ ѹ внкн н|ѣ повннанъ єсть вѣнѹмѹ сѹдѹ 3:30 зане| гл^ахѹ ѣко дхѣ неѹнстн нмать 3:31 **прн|де** бо матн его н братнѣ вѣнѣ стоє|ще послаше къ немѹ зовѹще его 3:32 н| сѣѣше о немъ народъ н рнше емѹ| сѣ матн твоѣ н братнѣ твоѣ вѣнѣ нщѹтъ тебе 3:33 ѡтвеща нмъ **нсѣ**| глѣ кто єсть матн моѣ н братнѣ м|оѣ 3:34 н сѣгледавъ є окръсть себе сѣѣщ|є гл^а сѣ матн моѣ н братнѣ моѣ 3:35 н|же бо аще створи^ть волѹ бжнѹ| тѣ братъ мон н сестра н матн моѣ| 4:1 **наѹеть нсѣ** ѹнтн прн морн н сѣ|бра сѣ къ немѹ народъ многъ ѣко||

72a

Ѡ о сѣменн прнтѹа

самомѹ вѣлнзѣшѹ въ корабль сѣѣтн| въ морн н всъ народъ прн морн на зе|млн 4:2 н ѹѹашее много прнтѹѣмн| н гл^аше нмъ въ ѹѹенн своємъ 4:3 слнш|нтѣ **сѣ нзнде сѣатн** 4:4 **н бн ег^аа сѣ|аше ово паде на пѹтн н прндоше| птнцѣ** небѣсннѣ позобаше 4:5 а дрѹгое па|де на каменн нѣѣже не нмн зем|лѣ многнѣ абнѣ прозеѣе 4:6 н слѣнцѹ| вснѣвѣшѹ прнсведе зане не нмнш|є кореннѣ ѹсѣше 4:7 н дрѹгое паде ѹ трѣ|ннѣ н възнде трѣннѣ н подавн є пло|да не дастъ 4:8 а дрѹгое паде на землн| добрн н даѣше плодь н всѹходе н рас|те н прнплодн ово :л: ово :ѣ: ово :р:| 4:9 н гл^аше нм^аѣ ѹшн слншатн да слн|шнтъ 4:10 **ег^аа** же бн єдннѣ вѣпроснше| его нже бнхѹ о немъ сѣ обнма на д|есете о прнтѹн 4:11 н гл^аше нмъ ва|мъ єсть дано внднтн тннн црь|ствнѣ бжнѣ **онѣмъ** же вѣншнн|мъ въ прнтѹахъ всѣ бнѣаєтъ 4:12 да| вндеще не вндетъ н да не разѹм||–

72b

ѣють єда ког^аа обратеть сѣ н ост|аветь сѣ нмъ грнсн 4:13 н гл^а нмъ в|ѣсте лн прнтѹѣ снѣ н како всѣ| прнтѹѣ разѹмѣсте 4:14 **сѣ**н слово с|ѣеть 4:15 сн нже сѹтъ на пѹтн нѣѣже| сѣеть сѣ слово н ег^аа слншетъ сло|во абнѣ прнде^ть непрнѣзнѣ н ѡтн|метъ слово сѣѣное ѡт с^раца нхъ 4:16 н сн| такожѣ сѹтъ нже на каменн сѣемн н|же слншетъ слово абнѣ сѣ радостн|ю прнемлѹтъ є 4:17 н не нмѹтъ коренн|ѣ въ сеѣѣ нѣ врѣменнѣ сѹтъ по то|мъ же бнѣвшн пѣѹалн нлн гонє|ннѹ словесе радн абнѣ съблажна|ють сѣ 4:18 н сн сѹтъ нже ѹ трѣнн снем|н слншешѣ слово 4:19 н пѣѹаль вѣка сѣ|го н лѣсть богатѣства н о проѹнхъ п|охотѣхъ вѹходещнхъ подавляють сл|ово н бес плода бнѣають 4:20 н сн сѹтъ с|ннн на добрн землн нже

слнше|ть слово н прнемлуть н плодеть се| н на : $\bar{\lambda}$: н на : $\bar{\xi}$: н на : $\bar{\rho}$: 4:21 **н** гла нмь ег^аа| прнходнтъ свнтнльннкъ да подь||

73a

спудомъ положень бѹдетъ нлн п|одъ одромъ не да лн на свнтнло в|ѹложеноъ бѹдетъ 4:22 **нѣ** бо ннѹтоже| таено еже не ѣвнтъ се нн бн по|таено нъ да прндеть въ ѣвлени|е 4:23 нже нмать ѹшн слншатн да сл|ншнтъ 4:24 **бл**уднте се ѹто слншнт|е въ нѹже мнрѹ мнрнте намнрн|ть се вамъ н прнложнтъ се вамъ сл|ншещнмъ 4:25 **н**же бо аще нмать дас|ть емѹ нже не нмать н еже нм|ать отнметъ се емѹ 4:26 **н** глаше тако| естъ црѣство бжне каконо ѹловѣк|ь нже вѣмнтаеть сѣме въ землѹ 4:27 н с|пнтъ н настаетъ ношъ н днѣ н сѣм|е прозѣбаеть н растеть ѣкоже онъ н|не вѣсть 4:28 въ себѣ бо зѣмла плоднтъ с|е прнжае травѹ по томъ же класъ по| томъ же пшеннцѹ въ класн 4:29 ег^аа же| сѹзрнеть плодъ абне пошлетъ ср|ѣпъ ѣко наста жетва 4:30 **н** глаше ѹе|мѹ ѹподоблѹ црѣство бжне нлн к|оен прнтѹн прнложнмъ е 4:31 ѣко г||–

73b

Т о запрнщенн водамъ

орѹшннѹ зрѣнѹ еже ег^аа ѹсѣано бѹд|еть ѹ землѹ мѣне всѣхъ сѣмень е|стъ земльннхъ 4:32 ег^аа ѹсѣно бѹдетъ| ѹ землѹ възрастеть н бѹдетъ боле| всѣхъ зелн н створнтъ внтвне велн|е ѣко мощн подь сѣнь его птнцам|ь нбѣсннмъ внтн 4:33 **н** тацѣмн прн|тъамн многнмн глаше нмь сло|во ѣкоже можахѹ слншатн 4:34 н бес прн|тъе ннѹесоже не глаше нмь **едн**|но же сказаше ѹеенкомъ свонмъ| вса 4:35 н глаше нмь вса **въ тѣ днѣ веуе|рѹ бнвъшѹ рѹе нсѣ** прндѣмъ на онъ| поль 4:36 ѡтпущѣше народн пондоше ѣко|же бн въ кораблн ннн же въ кораблн| бнхѹ съ нмъ 4:37 н бн бѹра вѣтрѣна ве|лнка вльнн же въ корабль вльнѣхо се| ѣко погрѣзнѹтн хотѣ 4:38 н бѣ самъ на к|рьмн на ѹзглавннцн спе н възбѹднш|е его глаше емѹ ѹнтелѹ не родн|шн лн ѣко погнбаемъ 4:39 **н** вставѣ за|прнтн вѣтрѹ н рѹе морѹ мльнн н ста|нн н ѹлеже вѣтрѣ н бн тншна ве||–

74a

аі о легеонѣ

лнка 4:40 н рѹе нмь що тако страшнвн| есте како не нмате вѣрн 4:41 възбоѣш|е се страхомъ н глахѹ другъ къ друг|ѹ кто ѹбо съ естъ ѣко вѣтрн н мо|ре послушаю его 5:1 **прншѣшѹ емѹ н|а онъ поль мора въ страну гадарнн|скѹ** 5:2 **нзылнзѹшѹ емѹ** нс корабла н аб|не срѣте его ѡт гробѹ ѹловѣкъ дхѡм|ь неѹнстнмъ 5:3 нже жнлнще нмаше| въ въ гробнхъ нн вернгамн его не мо|жахѹ сѣвезатн 5:4 зане много крать| сѣвезанѹ сѹшѹ ѹжн желѣзнн прнтр|ѣзахѹ се ѡт него н пѹта сѣкрѹшахѹ се| н ннктоже не можаше его ѹмѹн|тн 5:5 нъ вннѹ днѣ н ношъ въ гробн н| въ горахъ бѣше выпне н тлькн се| каменнемъ 5:6 ѹзрнвъ же нсѣ нз ^аал|еѹе теѹе н поклонн се емѹ 5:7 н възѹ|пнвъ гласомъ велнмъ рѹе ѹто мнѣ| н тебѣ нсѣ снѣ ба вншнаго заклн|наю те бгѡмъ жнвнмъ не мѹнн м|ене 5:8 гла бо емѹ нзндн дше неѹнс|тн ѡт ѹловѣка 5:9 н въпрашаше его ка||–

74b

ко тн естъ нме ѡтвеща глѣ леге|онъ н мнѣ ѣко мнозн есмо 5:10 н м|олнше его много да не пошлетъ| нхъ кромѣ ^{странь} 5:11 бѣ же тѹ стадо свннн| 5:12 н молнше его всн бнсн глѹще| пошлн нн въ свннне да въ не въ|нндемъ 5:13 н повелѣ нсѣ ншѣше дсн| неѹнстн вѣнндоше въ свннне н ѹ|стрѣмн се стадо по брнгѹ въ море б|нше же свнннхъ ѣко дѣвѣ тнсѹщн| н вѣтапахѹ въ морн 5:14 а пасѹщее свн|нне бнжаше н възвѣстнше въ г|раднхъ н на селѣхъ нзндоше внд|ѣтн ѹто естъ бнвъшее 5:15 н прндоше| къ нсѹ н вндѣше бнснѹющаго се| сѣдѣща обльѹена н смнслѣща нмѣ|вшаго леѣеонъ н ѹбоѣше се 5:16 повн|даше бо нмъ внднвъше како бн б|нсномѹ н о свнннахъ 5:17 н наѹеше мол|нтн его ѡт прѣдѣль нхъ отнтн 5:18 **н** вѹходѣшѹ емѹ въ корабль молаше е|го бнсновавн да бн съ нмъ бнль| 5:19 н не дастъ емѹ нъ гла емѹ ндн въ||

75a

вї о дѣщерн арсѹнаговѣ

домъ свон къ свонмъ н възвѣстн нм|нмъ елнко тн ꙗко створн н помнло|ва те ^{5:20} нде н науѣтъ проповѣдатн| въ деветн граднхъ н се створн ему| нсѣ н всн днвлаху се ^{5:21} **н** прншѣшѹ нсѹ| въ кораблѣ пакн на онъ полъ н съб|раше се къ нему народъ многъ ^{5:22} **н с|ѣ прнде едннѣ ѿ архнсѹнагога н|менемъ анерь н вндѣвъ его паде** н|а ногу его ^{5:23} молаше его ꙗко дѣщн м|оѣ на коньчннн естѣ да прншдѣ въ|зложншн на нѹ рѹцн да спсѣна бѹд|етѣ н ожнветѣ ^{5:24} нде съ нмъ н по н|емъ нде народъ многъ н ѹгннта|хо его ^{5:25} **н се жена етера ѹ тоуенне|мъ крѣвн ꙗко лѣтн нмѹщн** ^{5:26} **н мног|о пострадавшн** ѿт многъ врагѣвъ раз|давѣшн все свое н нн едннѣ пользе| обрнтѣшн нѣ пауѣ въ горѣше въпад|ѣшн ^{5:27} н прншѣшн слнша о нсѣ прн|шѣшн въ народъ съ задн прнкоснѹ| се рнзѣ его ^{5:28} глаше во ꙗко аще прнк|оснѹ се рнзѣ спсѣна бѹдѹ ^{5:29} н абне||

ꙗко о крѣвотоунавѣ

75b

нсекнѹ нстоуннѣ крѣвн н разѹмѣ| тѣломъ ꙗко цѣла бѣ ѿт ранн ^{5:30} н абне| нсѣ ѹх слѹх ншѣдшѹ ѿт него обра|щѣ се къ народу глаше кто прнкоснѹ се мнѣ ^{5:31} глахѹ ему ѹуеннцн его| вндншн лн народъ ѹгннтаѹщѣ те| н глѣшн кто прнкоснѹ се мнѣ ^{5:32} н оглѣ|даше се внднтн створѣше се ^{5:33} жен|а же ѹбоѣвшн се трепещѹщн вндѣ|ѣ же бѣ ен прнде къ нему н рѣ ему| всѹ нстннѹ ^{5:34} онъ же рѣ ен дѣщн вѣр|а твоѣ спсѣтъ те ндн въ мнрѣ бѹдн| цѣла ѿт ранн твоѣ ^{5:35} **еще же** глѹщѹ е|мѹ прндѹ ѿт архнсѹнагога глѹще ꙗко дѣщн твоѣ ѹмрнтѣ по ѹто днн|жешн ѹнтела ^{5:36} нсѣ же слншавѣ с|лово глѣмое гла архнсѹнаговѣ п|о мнн бон се тѣмо вѣрѹн ^{5:37} н не ост|авн по себѣ нтн нн еднмѹ же тѣк|мо петровн нѣковѹ нѹв|на брата| нѣковла ^{5:38} прнде въ домъ арсѹнаго|въ н вѣшдѣ гла нмъ ѹто млѣвнтѣ| ^{5:39} н плаѹете се отроковнца нѣ ѹмр||–

76a

ѣла нѣ спнтѣ ^{5:40} н рѹгахѹ се ему онъ| же нзѹгна все н поетѣ оца отрок|овнце н матерѣ нже бнхѹ с нмъ| вѣннде ндеже бѣ отроѹе леже ^{5:41} н е|мъ за рѹкѹ отроѹе гла ему талн|такѹмъ еже естѣ сказаемѣ дн|внце тебѣ глѹ вѣстанн ^{5:42} н абне вѣс|та днвнца н ѹждаше бѣ бо ꙗко: н| лѣтома н ѹжасоше се ѹжасомъ вел|нмъ ^{5:43} н запрнтн нмъ да ннкто не| ѹвѣстѣ сего н рѣ даднтѣ ен ѣстн| ^{6:1} **нзнде** ѿт тѹдѹ нсѣ н прнде ѹ ѿтѹ|ѣство свое н по немъ ндѹ ѹуеннцн| его ^{6:2} н бнвшн сѹботн наѹѣтъ на с|ѣньмншн ѹнтн мнозн слншав|ѣше днвлахѹ се глѹще ѿт кѹдѹ семѹ| се ѹто прнмѹдрѣстѣ сн дана бѣ| ему н слнн таковнѣ рѹкама его| бнвають ^{6:3} не се лн естѣ дрѣводѣл|ннѣ снѣ н марнннѣ н братнѣ его| нѣковѣ новаѣн нюда н снмонѣ н|ѣ стрн лн его зѣ сѹтъ въ насѣ н бла|жнахѹ се о немъ ^{6:4} глаше бо нмъ нсѣ||

76b

ꙗко о повелѣнн апсломѣ

ꙗко нѣ прѣрѣкъ безѹѣстанѣ тѣкмо| въ рожѣенн своемъ н въ домѹ своемъ ^{6:5} н не можаше тѹ нн едннѣ слнн| створнтн тѣкмо на мало недѹж|ннхъ възложн рѹцѹ н нсцѣлн е ^{6:6} **н** днвн се за невѣрьствнѣ нхъ н обѣх|ожае всн окрѣстѣ ѹѣ ^{6:7} **н прнзва|нсѣ два на десете н наѹѣтъ е сн|атн два на два н даѣше** нмъ вла|стѣ на дѹснхъ неѹнстн ^{6:8} н запрнтн нмъ да ннѹсѣже не възмѹтъ| на пѹтн нѣ тѣкмо жѣзлѣ едннѣ н|н мнха нн хлнба нн прн поѣснхъ м|ндн ^{6:9} нѣ обѹвенн въ санѣдалнѣ нн| облаѹнтѣ се ѹ двѣ рнзн ^{6:10} н глаше нмъ| **ндаѣже** аще вѣнндете въ домъ тѹ п|рѣбѹдѣте дондѣже нзндете ѿт тѹ|дѹ ^{6:11} **ндаѣже** аще не прнемѹтъ васѣ нн| послѹшаѹтъ васѣ нсѹходѣще ѿт тѹдѹ|ѹ отрѣсѣте н прахъ нже естѣ прн| ногахе вашнхъ въ свѣдѣтельство н|мъ **амннѣ** глаѹ вамъ ѿт траднне бѹд|етѣ землн содомьсцѣ н гоморьсцѣ||

77a

ꙗко о нованѣ родѣ

въ днѣ сѹднн неже градѹ томѹ ^{6:12} **н**шѣшѣ проповѣдахѹ да покаѹтъ се| ^{6:13} н бѣсн многнѣ нзѹгонахѹ н маз|ахѹ олѣемъ н многнѣ недѹжннѣ| нсцѣлѣвахѹ ^{6:14} **н ѹслнша родѣ црѣ| слѹхъ нсѣвъ ꙗко бѣ нме его** **глаше бо ꙗко** нованѣ вѣста ѿт мрѣт|внхъ сего радн слнн дѣѹтъ се о н|емъ ^{6:15} ннн глахѹ ꙗко прѣрѣкъ

єсть| ннн же ѣко нлнѣ єсть нлн ѣко єд|ннѣ ѡт проꙋкѣ 6:16 слншавъ же нродъ рꙋє| ѣко єгоже азъ ѹсѣкнꙋхъ нѡвѡна| тѣ єсть тѣ вѣскрѣсе ѡт мрѣтвнхъ| 6:17 **тѣ** бо нродъ пославъ єть нѡвѡна св|єза єго въ тѣмннцн нродн єже р|адн женн фнлнпа брата своєго| ѣко оженн єе єю 6:18 **глашѣ** нѡвн|ѣ нродꙋ ѣко не достонѣ тѣбѣ нм|нтн женн брата своєго 6:19 нроднѣ| же гннвашѣ се на нѡвѡна н хот|нше єго ѹбнтн н не можашѣ 6:20 н|родъ бо боѣше се нѡвѡна вндѣ мꙋ|жа праведна н свѣта н храниашѣ||

77b

єго н послꙋшавъ єго много твор|ашѣ н въ сласть єго послꙋшашѣ 6:21 **б|н** же прнклꙋꙋъшꙋ се днѣвн потрѣб|нꙋ єгѡа нродъ рожѣствꙋ своємꙋ вє|ꙋерꙋ творашѣ кнєземъ свонмъ н| тнсꙋщннкомъ н старншннамъ| галєлѣскнмъ 6:22 н вѣшѣшн дѣщн нр|однѣа нна плєсавѣшн н ꙋгодн нро|дꙋ н вѣзлєжєщнмъ с ннмъ рꙋє црѣ| днвнцн просꙋ ꙋ менє ємꙋ ащє| хощєшн дамъ тн 6:23 н клєтъ се єн ѣк|о єгоже ащє просншн дамъ тн д|о поль црѣства моєго 6:24 она же шѣ|шн рꙋє матєрн своєн ꙋєсо прош|ꙋ она же главн нѡвѡна крѣстнтє|ла 6:25 н вѣшѣшн сѣ тащаннємъ кѣ црѣ|ꙋ просн глаꙋщн хошꙋ да мн дасн| ѹсѣкновєнꙋ на блꙋдѣ главꙋ нѡ|вѡна крѣстнтєла 6:26 н прнскрѣбнѣ б|нвѣ црѣ за клєтвн же н вѣзлєжєщ|нхъ с ннмъ не вѣсхотн ѡтрєщн сє| 6:27 абнє посла црѣ спєкꙋлаторѣ пов|єлѣ прннєстн главꙋ єго на блꙋд||–

78a

31 о петн ханѣ

вѣ 6:28 н дасть ю днвнцн н днвнца ю| дасть матєрн своєн 6:29 н слншавѣшє| ꙋꙋєннцн єго прндѡшѣ н ꙋзєшѣ т|нло єго н положнше въ грѡбѣ 6:30 **н** сѣ|брашѣ се апслн кѣ нсꙋ вѣзвѣстнш|є ємꙋ всѣ єлнко створнше н єлнк|о наꙋчнше 6:31 **н** рꙋє нмъ прндѣтє вн са|мн въ пꙋсто мѣсто єдннн н поꙋн|ннтє мало бѣхꙋ бо прнхѡдєщє н о|хѡдєщє мнозн н не бн нмъ колн п|онѣ ѣстн 6:32 **н**дѡшѣ въ пꙋсто мѣсто въ корабл|н єдннн 6:33 вндѣвѣшє є нꙋщє н по|знавѣшє є нхъ н мнозн бнше ѡт в|сѣхъ градъ прнтєкѣшє тамо н ва|рнше є 6:34 **н вѣшѣ нсѣ вндѣ многъ на|родъ мнлосрѣдова о ннхъ занє бѣхꙋ** ѣко овѣцє не нмꙋщє пастнра| н наꙋєтъ ꙋнтн є много 6:35 **н** ꙋжє ꙋасꙋ| многꙋ бнвѣшꙋ прнстꙋпнше кѣ не|мꙋ ꙋꙋєннцн єго глаꙋщє ѣко пꙋсто є|стѣ мѣсто н годнна южє мнꙋ 6:36 ѡтп|ꙋстн народн да шѣшѣ ꙋ окрѣснє є в|сн кꙋпетѣ сєбѣ брашна не нмꙋтъ бо||

78b

31 о морьсцѣмъ хожѣєнн

ꙋєсо ѣстн 6:37 онѣ же рꙋє нмъ даднтє| нмъ вн ѣстн глашѣ ємꙋ да шѣш|є кꙋпнмъ двѣма стома пѣнєзѣ| хлѣбъ н дамъ нмъ ѣстн 6:38 онѣ же г|ла нмъ колнко ханѣ нматє ндѣ|тє ꙋвѣнтє н ꙋвѣдѣвѣшє глашѣ :ѣ:| н двѣ рнбн 6:39 н повєлѣ нмъ посаднтн| є все на спѡдн на травѣ зєлєнѣ 6:40 н вѣ|злєгꙋ на лнхн на лнхн по :р: н по :н:| 6:41 н прнємъ :ѣ: ханѣ н :в: рнбн н вѣ|зрнвѣ на нѡбо блѡгѡсловн н прнлом|н ханѣн н даѣше ꙋꙋєннкомъ да п|ѡлагаꙋтъ прѣдъ нмнн н :в: рнбн| н разѣлн вснмъ 6:42 н ѣше всн н на|снтнше сє 6:43 н вѣзєшѣ нзѣбнтѣк|н ꙋкрꙋхъ вѣ кошннцн нсплнѣхъ| н ѡт рнбꙋ 6:44 бнше ѣдꙋщнхъ :ѣ: тнсꙋ|щѣ мꙋжн развѣ жєнѣ н днтн 6:45 **н| абнє ꙋбндн нсѣ ꙋꙋєннѣн своє** вѣл|ѣстн въ корабль н варнтн на онѡм|ѣ полꙋ кѣ внсандѣ дѡндѣжє са|мѣ ѡтпꙋстнтѣ народн 6:46 **н** ѡтрєкѣ сє| нмъ ндє въ горꙋ помѡлнтн сє||

79a

6:47 **н** вєꙋерꙋ · бнвѣшꙋ бн ко:раблѣ: по ср|ндн мора а сн єдннѣ на зємлн 6:48 н| вндѣвѣ є стражꙋщє въ грєбєнн бѣ бо вѣтрѣ прѡтнвнѣ нмъ прн ꙋ|єтврѣтн же стражн нощнн п|рндє к нмъ по морꙋ хѡдє 6:49 онн| же вндѣвѣшє єго хѡдєща не пѣ|щєвашѣ прнзрнннє бнтн н вѣз|ває 6:50 всн бо внднвѣшє єго н вѣзѣ|мєсє сє онѣ же абнє гла нмъ| дрѣзантє азъ єсмь не бѡнтє сє| 6:51 **н** вѣнндє к нмъ въ корабль н ꙋл|єжє вѣтрѣ н знло нзлнха днвлѣ|хꙋ сє н ꙋжасахꙋ сє 6:52 не разꙋмнш|є бо о ханѣнхъ нѣ бн срѣцє нхъ о|каменєно 6:53 н прнѣвѣшѣ прндꙋ н|а зємлꙋ гєсаньрнѣтѣскꙋ н прнс|ташѣ 6:54 нзѣшѣшнмъ нмъ нс кор|абла абнє познашѣ єго 6:55 н прнт|ѣшє въ всꙋ странꙋ тꙋ н наꙋєшѣ на ѡр|ѣхъ болєщєє прнноснтн ндѣжє сл|ншахꙋ ѣко тꙋ єсть 6:56 н ѣможє колн|ждѡ хѡждашѣ ꙋ вѣсь нлн ꙋ градъ н||–

79b

[нї] о прнстүплєнн заповнѣн бжнє

лн въ села н на распүтнѣхъ пола|гаху недужнне н молаху его да| тъкмо въкрнлн рнзн его прн|коснүть се н елнко **аще** прнкоснүше| се ему спсѣху се ^{7:1} **н** събраше се к не|му фарнсе н етерн ѿ кннжн|нкъ прншѣше ѿ ер^сл^{ма} ^{7:2} н вѣдѣв|ше етерн о ѿ хуєннкъ его неч|нстнма рүкама сн рнү не ум|нвеннма ѣдүще є хлнбн зазн|раху ^{7:3} парнсѣ н всн нюдѣе **аще** не ютро умнвающе рүкү не ѣ|деть дрьжеще прнданнѣ стар|ьць ^{7:4} н ѿт куплүще не покоплүт|ь се не ѣдеть н на многа сүть| ѣже прнеше дрьжатн крщєн|не стакленнцамн н увано|мь н котломь н одромь ^{7:5} **по то|мь же въпрашаху его парнсѣ н кннжннцн по утѣ** не ход|еть хуєннцн твои по прнданн|ю старьць нъ не умнвеннма рү|кама ѣдеть хлнбъ ^{7:6} онъ же ѿвещ||–

80a

въ рүє нмь ѣко добри прѣрече нс|анѣ о вась лнцемѣрѣхъ ѣкоже ес|ть писано сн лүдне устынамн мє| утүть а срѣце нхъ кромѣ ѿстонт|ь ѿт мене ^{7:7} въ сүє єже утүть мє ху|еще хуєннѣ заповнѣн уловүск|не оставше заповнѣ бжню ^{7:8} др|ьжнте прѣданнѣ уловүскаѣ крщєннѣ уваномь н стакленнцам|ь н на подобна такова многа| твореще ^{7:9} н глаше нмь добрѣ ѿт|мнѣете се заповѣдн бжне да п|рданне ваше съблүдете ^{7:10} мсн| бо рүє утн оца своего н матѣр|ь свою нже злословнтъ оца нл|н матѣрь смрътню да умреть| ^{7:11} вн же глѣте **аще** рүєть уловѣкь| оцү нлн матѣрн корьванъ нж|є єсть дарь н єже **аще** ѿт мене по|льзоваль се есн ^{7:12} н к тому не ѿст|влаете его ннүєсоже створи|тн оцү своему нлн матѣрн св|оєн ^{7:13} прнстүпающе слово бжне||

80b

прнданнемь вашнмь нже прндас|те н пѣобна таковаѣ многа твори|те ^{7:14} **прнзва** вьсь народъ глаше нмь| послушанте мене всн н разумѣнт|є ^{7:15} ннүтоже єсть єже ѿт вьннюдү| уловкү вьходє вьнъ можеть оскв|рьннтн его нъ нсходещѣ сүть ск|врннеще уловка ^{7:16} **аще** кто нмѣть х|шн слншатн да слншнтъ ^{7:17} **н** егда вьнн|де въ домъ ѿт народа въпрашаху его| хуєннцн его о прнтүн ^{7:18} н глаше н|мь тако лн вн не разуманвн ест|є не разумнсте лн ѣко все же нзв|ьнүюдү вьходнтъ въ уловнка не м|ожеть его оскврьннтн ^{7:19} ѣко не хх|однтъ ему въ срѣце нъ въ урѣво н скоз|ѣ апєро нсходнтъ нстрнблаетъ в|са брашна ^{7:20} н глаше ѣко нсходеще|є ѿт уловка то скврьннтъ уловка| ^{7:21} нзвнүтрьюдү бо помншеннѣ зл|аѣ нсходеть прнлүбодѣаннѣ хбн|ства ^{7:22} тѣтъ бн обндн лүкавьства л|ьстн стүдодѣаннѣ грдннн безүмнє||

81a

ѿ о пнннкнснн

^{7:23} вса сн злаѣ нзвнүтрьюдү нсходет|ь н скврьнеть уловка ^{7:24} н ѿт түдү вьс|тавь нде въ прндлнн түрьскне н сн|доньскне н вьшѣ въ домъ хотѣаше| да бн его ннктоже не үүль н не мо|же утантн се ^{7:25} **саншавьшн бо жен|а о немь єнже нмѣше дьшн дү|хъ нечнсть** прншѣшн прнпаде к|ь ногама его ^{7:26} жена же бн поганнн|а сүро пнннкнсаннна родомь **н** м|олаше его да бѣсь нжденеть нзъ **а**|щєрн **єє** ^{7:27} нсѣ же рүє єн останн да пр|ьвнє наснтеть се үєа **нѣ** бо добро| үтетн хлнба үєдомь н поврнцн п|сомь ^{7:28} она же ѿтна же ѿвещавьшн| гла ему єн **гн** нбо н псн подь трьз|ою ѣдетъ ѿт крупнць падающнхъ| ѿт дѣтн ^{7:29} н рүє єн за снє слово ндн нз|ндеть бнсь нзъ дьщєрн твоєн ^{7:30} ншѣ|шн въ домъ свон обрнте отроковнц|х на одрн лежещү н бѣсь нзъшєдшн| ^{7:31} **н пакн ншѣ ѿт прндѣль түрьскнхъ|** н сндоньскнхъ прнде на морє галѣс||–

к о гүгнѣвнмь

81b

[ка] о з хлнбъ

ко меж^ау приидли декапольскн 7:32 н прѣ|вѣше к нему гл҃х҃а н нма н молах|у да възложнть на нь р҃укн 7:33 н поемь| едннь ѿт народа въдѣ прѣсть свон в|ь ухшн его н пл҃хн҃увь косн҃у его въ| езнкь 7:34 н узрнвь на нбѣ възвѣхн҃у| н гл҃а ему ефпата еже естъ разь|врѣзн се 7:35 н абне разьврѣзоста се сл҃х҃а его н разьрншн се уза езнка его| н гл҃аше право 7:36 н запрнтн нмь да нн|комуже не повѣдеть е|нкоже нмь| ть запрнщаше онн же пауе нзлнх|а проповѣдаху 7:37 н прѣнзлнх|а днвля|ху се гл҃ущє добро творнтъ **н** гл҃х҃нє| творнтъ слншатн н нмне гл҃атн| 8:1 **въ тн днн пакн многѹ народѹ с|х҃ущѹ н не нмѹщнмь ѹесо б҃стн** прн|звавь ѹееннкн свое гл҃а 8:2 мнль мн є|стъ народь б҃ко юже :г҃: днн прнсн|деть мнн н не нмѹть ѹесо б҃стн| 8:3 н аще ѿтпущѹ не бѣдше въ домн с|вое ослабнють на пѹтн єтерн бо| ѿт ннхъ нз ^аалеуе прншлин сѹть 8:4 н ѿтвѣща|| –

82a

ше ему ѹееннцн его ѿт кудѹ снх҃ь| възможеть кто наснтнтн хлѣбь| на пѹстннн 8:5 н въпросн є нсѣ колнко| нмате хлнбь онн же рѣше :з҃: 8:6 н по|велѣ народѹ възлєщн на землн н п|рнемь :з҃: хлнбь хвалѹ въз^аавь прн|ломн н даѣше ѹееннкомь свон|мь да прѣдлагають народомь н п|оложнше прѣдь народомь 8:7 нмаху р|нєнць мало н тѣхъ благословн н| р҃е прѣдложнтн н онѣхъ 8:8 бше же| н наснтнше се н узеше нзбнтк|н укрѹхъ :з҃: кошннць нспльнь 8:9 бѣ|ху же б҃ко :д҃: тнсѹще н ѿтпѹстн є| 8:10 н хлнзе абне въ корабль сь ѹеенн|кн свонмн прнде въ горн дальм|атаньскне 8:11 **нзндѹ парнсѣ н нау|еше стезатн сє с** ннмь нскѹще ѿт| него знаменнѣ с нбсє нскѹшаю|ще его 8:12 **н възвѣхн҃увь дх҃омь свон|мь гл҃а** що родь знаменнѣ нще|ть амннь гл҃ѹ вамь аще дасть сє| родѹ семѹ знаменне 8:13 н оставль є||

82b

кв о квасн парнснцѣмь

въ корабль нде пакн 8:14 н забнше възет|н хлѣбн развѣ еднного хлѣба не нм|ѣху сь собою въ кораблн 8:15 **н прнщаше н|мь гл҃е вндѣте н бл҃хатє сє ѿт к|васа парнсннска** н ѿт кваса нрод|ова 8:16 **н** помншлаху дрѹгъ кь дрѹгѹ гл҃ѹщ|є б҃ко хлнбь не нмамь 8:17 н разѹмѣвь н|сѣ гл҃а нмь що помншлаете б҃ко х|лнбь не ѹ лн ѹете н разѹмѣете о|каменєно лн нмате ср҃аце ваше 8:18 н| оун нмѹще не внднте н ушн нмѹ|ще не слншнтє н не помннтє лн 8:19 є|г҃а :є҃: хлнбь прнломнхъ ѹ петь тн|сѹщѣ н колнко кошннць укрѹх|ь прннєсте гл҃аше ему :в҃н: 8:20 н єг҃а :з҃:| ѹєтнремь тнсѹщемь н колнко к|ошннць нспльненнѣ укрѹхъ възє|сте онн же рнше :з҃: 8:21 н гл҃а нмь н|є ѹ лн разѹмнєте 8:22 **н прнде въ внт|сандѹ н прнвѣше** к нему слѣпа| н молнше его да н коснеть 8:23 н емь з|а р҃укѹ слнпаго нзведе его нзъ в҃сн| н пл҃хн҃увь на оун его выложн р҃уцн||

кг о слѣпѣмь

83a

кд о вопрошенн кесарннцѣмь

на нь ѹпрашаше его аще што в|внднтъ 8:24 н възрнвь гл҃аше зрѹ ѹло|вѣкн б҃ко дрѣво внжѹ ходещє| 8:25 по томь же пакн възложн р҃уцѣ н|а оун его н створн его прозрнт|н н отворн се н узрѣ все свѣтло| 8:26 посла его въ домь гл҃є нн ѹ в|ась ѹнндн нн повѣжѣ ннкомѹ|же ѹ всн 8:27 **нзнде же нсѣ н ѹеенн| его въ всн** кесарне пнлнповн н| на пѹтн въпрашаше ѹееннкн с|вое гл҃є кого ме гл҃ѹть ѹловцн бн|тн 8:28 онн же ѿтвѣщавшє рнше овѣ| новнѹа кр҃стнтєла ннн же нлн|ю дрѹзн же еднного ѿт прѣрѣкь 8:29 н ть| гл҃аше нмь вн же кого ме гл҃єтє| бнтн ѿтвѣщавь же петрь гл҃а ем|ху тн єсн х̄б̄ 8:30 **н** запрнтн нмь да н|нкомуже не повѣдеть о немь 8:31 н| наѹеть ѹнтн є б҃ко подобаєть| сн҃ѹ ѹловѣскомѹ много пострад|атн нскѹшенѹ бнтн ѿт старьц|ь н архнєрѣн н кннжннкъ н х̄б̄|| –

83b

ненѹ бнтн н по трєхъ днѣхъ вьскр|снѹтн 8:32 н не обннѹ сє слово гл҃аше **н** п|прнемь петрь наѹеть прѣтнтн емѹ| 8:33 онъ же обращє сє н възрнвь на ѹеенн|кн свое запрнтн петрѹ гл҃є ндн з|а мною сотоно б҃ко не мнслншн бже| сѹть бжнѣ нь бже ѹловѣскаѣ 8:34 **н** прн|звавь народн сь ѹееннкн свонмн р҃е| нмь нже

хощеть по мнн нтн да ѿ|вржеть се себе н възметь крсть сво|н н по мнн гредеть ^{8:35} нже бо хощеть|
дш̄у свою сп̄стн погубнть ю а нже п|огубнть дш̄у свою мене радн н ева|нѣлнѣ радн сп̄сѣть ю ^{8:36} коѣ бо
есть по|льза ѹловку прнобрнстн всь мнр̄ь н |ощетнтн дш̄у свою ^{8:37} что бо дасть ѹло|вкь нзмѣн̄у на̄ дш̄н
своєн ^{8:38} нже бо| аще постнднть се мене н монх̄ь слов|есь въ родѣ семь прнлѹбодѣннм̄ь н г|рѣшннм̄ь н
сн̄ь ѹловкн постндн|ть се его ег̄а прндеть въ славѣ оца̄ св|оего съ ан̄ѣлн ст̄нмн ^{9:1} н глаше нм̄ь а|мнн̄ь
гл̄х̄ вам̄ь сѹть етерн ѿт̄ здѣ сто||–

84a

кѣ о прнображенн нсѣѣ

оещнх̄ь нже не нм̄х̄ть въкүснтнтн| смр̄тн дон̄ад̄же ѹзреть цр̄ство| бж̄не прншд̄шее ѹ сѣлн ^{9:2} н по
шестн| д̄нн поеть пѣтра нѣкова нѡв̄а н въз|веде на горѹ внсоку знло єдннн н п|рнобразн се прнд̄
нмн ^{9:3} н рнзн его| бнше бнле зѣло бл̄стеще се ѣко н| снѣг̄ь ѣцѣх̄ь же не можеть тако г|наф̄н̄у бнлнтн
на землн ^{9:4} н ѣвн| се нм̄ь нлнѣ с монѣом̄ь н бѣста гл̄х̄ща съ нс̄м̄ь ^{9:5} н ѡтвещав̄ь пѣтр̄ь гла| кь нс̄х̄ равн
добро ест̄ь нам̄ь здѣ б|нтн створнм̄ь :Г: сѣлн тебѣ єдн|н̄у монснѡвн єднн̄у нлн єднн̄у ^{9:6} не| вндѣше бо что
гл̄еть прнстрашнн|м̄ь же бнв̄шнм̄ь нм̄ь ^{9:7} бѣсть же об̄ла|акь осѣнн нх̄ь н прнде гл̄ась нз̄ь об̄лака съ ест̄ь
сн̄ь мон възлѹбленн| послѹшанте его ^{9:8} н вьнезапв̄у възрнв̄ше ннкого же не вндѣше к то|м̄у н̄ь нс̄а
єднного съ собою ^{9:9} сѹходе|щнм̄ь же нм̄ь съ горн запрнтн нм̄ь| да ннком̄у же не повѣдет̄ь ѣже вндѣ||–

84b

кѣ о злодѣющнм̄ь се на новь мсцѣ

ше тькмо ег̄а сн̄ь ѹловүскн нз̄ь мр̄твнх̄ь вьскр̄снет̄ь ^{9:10} н слово одр̄ьжаше въ себѣ стезающе се что
есть| еже нз̄ь мр̄твнх̄ь вьскр̄сн̄у ^{9:11} н вьп|рашах̄у н гл̄х̄ще ѣко гл̄х̄ть кннжнн|цн ѣко нлнн подобает̄ь
прнтн прн|ж̄ае ^{9:12} он̄ь же ѡтвещав̄ь р̄че нм̄ь нлнѣ| ѹбо прнш̄а̄ прнж̄ае ѹстронть вса н| како ест̄ь пнсано
о сн̄ѣ ѹловүсцѣм̄ь| да много постраж̄ает̄ь н пох̄х̄лет̄ь ^{9:13} н̄ь гл̄х̄ вам̄ь ѣко нлнѣ прнде н створ|нше єм̄у
єлнко вьсхотнше ѣкоже є|ст̄ь пнсано о нем̄ь ^{9:14} н прншд̄ь кь ѹче|ннком̄ь вндѣ народ̄ь мног̄ь о нх̄ь| н
кннжннкн етерн стезающе се| с нмн ^{9:15} н аб̄не всн народн вндѣв̄ь|ше ѹжас̄у се н прнрнш̄уще
целнвах̄у| его ^{9:16} н вьпросн его кннжннк̄ь что с|тезает̄ь се въ себѣ ^{9:17} н ѡтвещав̄ь єдн|н̄ь ѡт̄ народа
[р̄че] ѹнтел̄у прнв̄сь| сн̄ь мон кь тебѣ нм̄х̄щ̄ь дх̄ь н̄м̄ь| ^{9:18} нже ндѣже аще колнж̄ао нмет̄ь ег̄о
разб̄нѣеть его н пннн тнщнт̄ь||

85a

н скр̄жнщеть зѹб̄мн свонмн н о|цѣп̄ннеть н р̄х̄ь ѹеєннком̄ь тво|нм̄ь да нж̄аєн̄х̄ть его н не възмог̄т̄ь
^{9:19} он̄ь же ѡтвещав̄ь гла̄ о родѣ нев̄ѣр̄ьн̄ь доколѣ ѹ вас̄ь бѹд̄у н доколн| вн тр̄пл̄у прннес̄те мн є кь
мн|ѣ ^{9:20} н прнннше є к нем̄у н вндѣв̄ь н| дх̄ь аб̄не стресе се н пад̄ь валаше| се на землн п̄нн т̄ще ^{9:21} н
вьпро|сн нс̄ь оца̄ его колнко л̄тъ ес|ть ѡт̄ нелнже се єм̄у б̄н он̄ь же| р̄че нз̄ь отроует̄ь ^{9:22} н многашн вь|
ог̄н̄ь ѹвр̄же его н ѹ водѹ да бн п|огубнл̄ь его н̄ь аще что можешн п|омозн нам̄ь моср̄ьдовав̄ь о нас̄ь ^{9:23}
нс̄ь же р̄че єм̄у еже аще можешн вса| възможна в̄ѣр̄х̄юш̄х̄м̄у ^{9:24} н аб̄не въз̄упнв̄ь оц̄ь отроует̄ь съ
сл̄замн гла̄| в̄ѣр̄х̄ю г̄н помозн моем̄у нев̄ѣр̄ь|ствн̄ю ^{9:25} н вндѣв̄ь нс̄ь ѣко ср̄щеть| се народ̄ь запрнтн
дх̄х̄ неѹнсто|м̄х̄ гл̄е єм̄у н̄мн н гл̄х̄х̄н д̄ше а|з̄ь тн вел̄х̄ нзндн нз̄ь него н к том̄у||

85b

кз̄ о помншл̄ающнх̄ кто ест̄ь болнн

не ѹнтн в̄н̄ь ^{9:26} н въз̄упнв̄ь много п|р̄ж̄ав̄ь се нзнде н б̄н ѣко мр̄тьв̄ь ѣ|ко мнознм̄ь гл̄атн ѣко ѹмр̄нт̄ь
^{9:27} н|с̄ь же єм̄ь его за р̄х̄у н въз̄ав̄нже его| н в̄ста ^{9:28} н в̄ш̄а̄ш̄у єм̄у въ дом̄ь н ѹче|нн его вьпрашах̄у
єднного ѣко мн| не възмог̄охом̄ь нз̄ьгнатн его ^{9:29} н р̄че| нм̄ь нс̄ь ть род̄ь нннм̄ьже не мо|жет̄ь нзнтн
тькмо молнтв̄ом̄ь| ^{9:30} н ѡт̄ т̄д̄х̄ нш̄а̄ше ндѣх̄х̄ скоз̄ь га|лел̄ѹю н хотнше да ннктоже не ѹ|вѣсть ^{9:31} ѹа̄ше
бо ѹеєннкн своє гла̄|ше бо нм̄ь ѣко сн̄ь ѹловүскн прнда|н̄ь бѹдет̄ь въ р̄цн ѹловком̄ь н ѹбн|ют̄ь его н
ѹб̄нен̄ь бнв̄ь въ третн| д̄н̄ь вьскр̄сне ^{9:32} онн же не раз̄х̄м̄х̄х̄| гла̄ н боѣх̄х̄ се его вьпроснтн ^{9:33} н пр|нде

въ каперьнаѹмъ и въ дѹмѹ бн|въ ѹпрашашеѹ что на пѹти въ себѣ помншлаеѹ ^{9:34} онн же млыахѹ| дрѹгъ къ дрѹгѹ гла҃ще и стезаю҃ще се на пѹти кто естъ болн ^{9:35} и сѣдѣ| гласн оба на десете и гла нмь аще||

86a

кто хоцетъ старнн бнѣи да бѹдетъ| всѣхъ манн и всѣмъ слѹга ^{9:36} и прнемъ| отроуе поставн є по срндн нхъ и об҃ъемъ рѹе нмь ^{9:37} нже аще ^{єанно} таковнхъ о|троуетъ прнемлетъ въ нме мое м|ене прнемлетъ **н**же аще ме прне|млетъ не мене прнемлетъ нъ посл|авшаго ме ^{9:38} **ѡ**твещавъ же ємѹ нованѣ| гла҃е ѹнтелѹ вндѣхомъ етера нмен|емъ твонмъ нзыгонеща бнсн нж|е не ходнтъ вслндѣ: насъ и възбранн|хомъ ємѹ ^{9:39} нсѣ же рѹе не браннте ємѹ| ннктоже бо естъ нже створнтъ сн|лѹ о моемъ нменн и възможеть вс|корн злословнтн ме ^{9:40} нже бо нѣ на вн| по васъ естъ ^{9:41} **н**же бо аще напонтъ єд|нногo васъ ѹашѹ водн въ нме ꙗко хвн| есте амннѣ гла҃е вамъ не погубнтъ| мѣздн свое ^{9:42} нже аще съблазннтъ єд|нногo ѡт малнхъ снхъ вѣрѹющнхъ вѣ ме добрѣе естъ ємѹ пауе аще обл|ожеть камень жрьновнн а вн єго н ѹ|врьженъ бѹдетъ ѹ море ^{9:43} **и** аще съблазн||–

86b

нтъ те рѹка тѹѡѣ ѡтсѣцн ю добрѣе тн| естъ бѣдннкомъ въ жнвотъ вьнтн|н неже обѣ рѹцн нмѹшѹ нмѹшѹ н|тн въ родъ огнѣ не гасѹщаго ^{9:44} ндѣже| ѹрьвь нхъ не ѹмнраетъ н огнѣ не| ѹгасаетъ ^{9:45} и аще нога твоѣ съблажн|аетъ те ѡтсѣцѣ ю добрѣе тн естъ вьн|нтн въ жнвотъ хромѹ неже двѣ нозѣ нмѹшѹ ѹврьженѹ бнѣи въ дѣбрь| огнѣ не гасѹщаго ^{9:46} ндѣже ѹрьвь н|хъ не ѹмнраетъ н огнѣ не| ѹгасаетъ| ^{9:47} и аще око твоє съблажнаетъ те нстѣ|кнн є добрѣе тн естъ сѣ єдннмъ о|комъ вьнтн въ црѣство бжнє не|же обѣ оун нмѹшѹ нтн въ рожѣст|во огнѡе ^{9:48} ндѣже ѹрьвь нхъ не ѹмн|раетъ н огнѣ не| ѹгасаетъ ^{9:49} **в**сакъ бо о|гнемъ осолнтъ сѣ и всака жрътва со|лню осолнтъ сѣ ^{9:50} добро естъ соль **а**ще л|н же соль неслана бѹдетъ ѹнмъ осолнтъ сѣ нмѣнте соль въ себѣ н мѣр|ь нмѣнте межаѹ собою ^{10:1} **и** ѡт тѹдѹ| вьставъ прнде въ прнданн нѹдѣскнє||

87a

кн о вопрошенх парнсннхъ

ообоѣ оному полу норѣана н прндѹ паи|кн ^{народн} къ немѹ н ꙗко обнѹан нмн па|кн ѹаше є ^{10:2} **и** **прнстѹпнше парнсѣн|е въпрашахѹ** аще достонтъ мѹжѹ ж|енѹ пѹстнтн окѹшающе єго ^{10:3} ѡтве|щавъ рѹе нмь ѹто вамъ заповнда| монсѣн ^{10:4} онн же рнше повелѣ мо|нснн кннгн распѹстннне напн|сатн н ѡтпѹстн ю ^{10:5} н ѡтвещавъ нсѣ рѹе| нмь по жєстѡсрѣднѹ вашємѹ напнс|а вамъ заповндѣ снѹ ^{10:6} а ѡт наѹела| зѣаннѹ мѹжа н женѹ створнлѣ ꙗ естѣ|ь бѣ ^{10:7} сєго радн оставнтъ ѹловѣкѣ| оцѣ своего н матеръ свою н прнлнп|нтъ сѣ къ женѣ своєн ^{10:8} н бѹдета оба| въ плть єдннѹ тѣмъ же юже нѣст|а двѣ на плть єднна ^{10:9} єже ѹбо бѣ| сѹеталь ѹловкѣ да не разлѹаєтъ| ^{10:10} **и** въ домѹ пакн ѹєєннцн о сємъ въ|прашахѹ єго ^{10:11} н гла нмь **н**же а|ще пѹстнтъ женѹ свою н оженнтъ| сѣ нно прнлѹбн творнтъ на нѹ ^{10:12} н а|ще жена пѹстнтъ мѹжа н посагаетъ||

87b

кѹ о вопрошнмъ богатнмъ

за ннѣ прнлѹбн творнтъ ^{10:13} **и** прнношахѹ| к немѹ дѣтн да є коснетъ ѹєєннцн|н же прѣщахѹ прнносєщнмъ ^{10:14} вндѣ|въ же нсѣ негодова н рѹе нмь не дѣн|те днтн прнходнтн къ мнн н не| браннте нмь тацѣхъ бо естъ црѣс|то бжнє ^{10:15} амннѣ гла҃е вамъ нже аще| не прнметъ црѣствнѣ бжнѣ ꙗко| отроуе не нмать вьнтн въ не ^{10:16} н| об҃ъемъ є благѡсловлаше є н ѹзлага|ше рѹцн на не ^{10:17} **н**схѡдєщѹ ємѹ на| **пѹть прнтєкѣ єдннѣ поклонн сѣ| ємѹ на колѣнѹ** въпрашаше єго ѹн|телѹ бланѹ ѹто створѹ да жнвотѣ вѣѹнн наслндѹ ^{10:18} нсѣ рѹе ємѹ ѹто| ме гла҃ешн блага ннктоже бланѣ| тькмо єдннѣ бѣ ^{10:19} заповндн вѣс|н не прѣлѹбн дѣн не ѹбнн не ѹкра|дн не лже свѣдѣтелѹн не обндн| ѹтн оцѣ твоегo н матеръ твон ^{10:20} онѣ же ѡтвещавъ рѹе ємѹ ѹнтелѹ вса| сн сѹхраннхъ ѡт юностн мое ^{10:21} **н**сѣ же| възрнвъ на нѣ възлѹбн н рѹе ємѹ аще||

хоѡшен свръшенъ бѣти єдннго є|сн не доконуаь ндн єанко нмаш|н продан н раздлн нщнмъ нмѣт|н
 нмашн скровнще на нбѣсѣхъ н п|рндн н ходн въ сландъ мене възмъ к|рьсть ^{10:22} онъ же дресель бнвъ о
 словес|н отнде скрѣе бѣ бо нмае стежа|ннѣ многа ^{10:23} н възрнвъ нсѣ гла хуєн|нкомъ свонмъ како не
 удоь нм|ущє богатъство въ црѣство бѣне в|ьннтн ^{10:24} хуєннцн же ужасаху се о сло|весѣхъ єго нсѣ же
 пакн ѡтвещаь| гла нмъ уєда како не удоь єсть хуь|ающнмъ на богатъство въ црѣство б|ѣне вьннтн
^{10:25} удоьє єсть вельблуд|ху скозѣ хушн нглєнн пронтн неже| бгату въ црѣство бѣне вьннтн ^{10:26} он|н же
 нзлнха днвлаху се къ себѣ гла|ущє кто можетъ спсєнь бѣти ^{10:27} н въ|зрнвъ на не нсѣ гла ѡт ѡлвкѣ не
 в|ьзможно нѣ ѡт бѣ вса бо възможна| ѡт бѣ сѹтъ ^{10:28} науєтъ петрь гла|тн ємх| се мн оставнхомъ вса н въ
 сландъ||

ТЕБѢ НДОМЬ ^{10:29} ѠТВѢЩАВЪ ЖЕ НСѢ РѢ А|МННЬ ГЛѢ ВАМЪ ННКОЖЕ ЕСТЬ НЖЕ| ОСТАВНТЬ ДОМЬ НЛН БРАТНЮ НЛН
СЕС|ТРН НЛН ѠЦА НЛН МАТЕРЬ НЛН ЖЕ|НУ НЛН УЕДА НЛН СЕЛА МЕНЕ РАДН Н Є|ВАНГЛННЬ РАДН ^{10:30} АЩЕ НЕ
НМАТЬ ПРНЕТН| СТОРНЦЕЮ ННѢ У ВРѢМЕ СЕ ДОМОВЬ Н| БРАТН Н СЕСТРЬ ОЦА Н МАТЕРЕ " УЕДЬ Н| СЕЛЬ ПО
НЗЫГНАНН Н У ВѢКЪ ГРЕДУЩ|НН ЖНВОТЬ ВЪУНН ^{10:31} МНОЗН ЖЕ БУДУ| ПРВН ПОСЛНДННН Н ПОСЛНДННН ПРВН
^{10:32} БѢХУ ЖЕ НА ПУТН ВХОДЕЩЕ ВЪ ЕРУСУ|ЛНМЬ Н БН ВАРАЕЕ НСѢ Н УЖАСАХУ СЕ| ПОСЛѢДЪ ГРЕДУЩЕ БОѢХУ СЕ Н
ПОЕМЬ П|АКН ОБА НА ДЕСЕТЕ НАУЕТЬ НМЬ ГЛАТН| ЕЖЕ ХОТНШЕ БНТН ЕМУ ^{10:33} ЪКО СЕ ВЪ|СХОДНМЬ ВЪ ЕРУСОЛНМЬ Н
СНЬ УЛОВѢ|УКН ПРНДАНЬ БУДЕТЬ АРХНЕРѢОМЬ| Н КННЖННКОМЬ Н ОСУДЕТЬ НА СМР|ЬТЬ Н ПРНДАДЕТЬ ЕГО
ЕЗНКОМЬ ^{10:34} Н| ПОРУГАЮТЬ СЕ ЕМУ Н ХТЕПУТЬ Н П|ОПЛУЮТЬ ЕГО Н УБНЮТЬ ЕГО Н ТР|ЕТН ДНѢ ВСКРСЬСНЕТЬ||

10:35 **и прѣдъ ннмѣ ндѣта нѣко новѣн|ь сѣна заведѣова** гл҃ѹща емы ѹнт|ел҃ѹ хошеѡ да егоже аще
проснвн| створншн нама 10:36 нсѣ же р҃че нма що| хошета да створѹ вама 10:37 она же рѣст|а емы дан
нама да едннѣ о десн҃ѹ| тебе н едннѣ о ш҃ѹ тебе сѣдеѡ в|ь слаѡ твоен 10:38 нсѣ же р҃че нма не вѣ|ста се
ѹсо просеща можета лн пнт|н ѹаш҃ѹ юже азѣ пнн҃у нлн кр҃щє|ннемь нмѣже азѣ кр҃щ҃ѹ се кр҃ст|нта се
10:39 она же рѣста можеѡ нсѣ ж|є р҃че нма ѹаш҃ѹ ѹбо юже азѣ пнн҃у н|зѣпнѣта н кр҃щеннемь нмѣже аз|ь
кр҃щ҃ѹ се кр҃стнѣта се 10:40 а еже сѣст|н о десн҃ѹ мене н о ш҃ѹ нсѣ мнѣ д|атн нѣ нмѣ ѹготовано естѣ 10:41
и сл|ншнѡше ꙗ҃: наѹеѣ негодоватн| о нѣкѡѡ новѣнѣ 10:42 нсѣ же прнзѡѡѣ є| гл҃а нмѣ вѣсте ꙗ҃ко мнѣше
се вла|стн єзнкомѣ ѹстоетѣ нмѣ н велн|цн нхѣ обладаю нмн 10:43 не такоже ес|тѣ ѹ васѣ 10:44 нѣ нже аще
хошетѣ вѣшн|

бѣти ѱ васѣ да бѹдетъ вамъ слуга нж|и аще хощеть бѣти ѱ васѣ старѣи да бѹдетъ|ь всѣмъ рабѣ 10:45 **н**бо сѣнь
 ѹловѹчкѣи не прѣиде да послужить емѹ нѣ да послужитъ|и н датѣи дшѹ свою за нзбавленне мн|огнмъ 10:46 **н**
прѣиде въ ернѹхъ нсѹходещѹ| емѹ ѡт ернѹхъ и ѹенникомъ его и наро|дѹ многоу сѣнь тѣмъ варити мѣи
 с|лѣпъ сѣдѣше при пѹти хлѹпаетъ 10:47 и слѣ|шавъ бѣко нсѣ назараннѣ мнохо|дѣтъ наѹетъ звати н глѣати
 сѣне д|вѣвъ нсѣ помнѹи мѣ 10:48 и прѣщахѹ є|мѹ много да ѹмльѹтъ онѣ же па|ѹе зѣло зваше сѣне двѣвъ
 помнѹи| мѣ 10:49 и ставъ нсѣ рѹе възгласитъ его|и глашають слѣпѣца глѹще емѹ дрѣ|зан и встаннѣи
 глашають тѣ 10:50 онѣ жѣ ѡтвѣргъ рѣзнъ свое вѣставъ и прѣиде къ нсѹ 10:51 и ѡтвѣщавъ глѣа емѹ нсѣ|и шо
 хоцешн створѹ тебѣ слѣпацѣ|и же глѣа емѹ равнѹи да прозрѹ 10:52 н|сѣ жѣ рѹе емѹ ндѣи вѣра твоѣи спсѣтъ|ь
 тѣи и абнѣи прозрѣи по нсѣи ндѣи въ пѹтѣи|

11:1 **И Е**ГДА ПРИБЛЖИ ВЪ ЕРУСОЛМЪ| **ВЪ ВНТПАГНЮ** И ВІТАННЮ КЪ ГОР|Ѣ ЕЛНОНЬСЦН И ПОСЛА ДВА ѠТ
ХУЕННКЪ| СВОИХЪ 11:2 ГЛА НМА НДѢТА Ч ВАСЪ БЖЕ Є|СТЬ ПРЕМО ВАМА И АБНЕ ВЪХОДЕЩА ВЪ| НУ ОБРѢЩЕТА

жарѣецъ прнвезанъ| на нѣже нѣктоже въсѣль ѿт ѹлѣкъ| ѿтрншьша прнведѣта ^{11:3} н аще вама| кто рѣеть
ѹто се дѣета рѣцѣта ѣко| Гѣ его трнбѹеть н абне пакн пос|летъ н сѣмо ^{11:4} **ндоста** же н обрѣтост|а
жарѣбаць прнвезанъ н прн двар|еѹхъ ванѣ на распѹтн н ѿтрншт|а его ^{11:5} н етерн ѿт стоещнхъ тѹ
гѣахъ|ѹ нма ѹто дѣета ѿтрѣшаѹща жарѣ|бѣць ^{11:6} она же рѣста нмѣ ѣкоже за|повѣ нмѣ нсѣ н оставнше ѣ
^{11:7} н пр|нѣста жарѣбаць къ нсѹ н възложн|ше на нѣ рнзѣ свое н въсѣде на н|ѣ ^{11:8} н мнозн же рнзн свое
постнл|ахѹ по пѹтн а дрѹзн вѣтвнѣ рнз|ахѹ ѿт дрѣвъ н постнлахѹ по пѹт|н ^{11:9} **н** прѣдѣ ходеще н въслндѣ
ходѣ||–

90b

лг о ѹсѣхъшн смоковннцѣ

ще въпнѣхѹ гѣѹще осаннѣа благо|словѣнѣ гредн въ нмѣ ганѣ ^{11:10} бѣагос|ловно гредѹщее црѣство въ нмѣ гѣ
ѿтѣа наш|его давѣа осаннѣа ѹ вншннхъ ^{11:11} **н вънн|де въ ерѹсолнмѣ н въ црѣквн сѣгледа|въ все позѣ же**
сѹщѹ ѹасѹ нзнаѣ ѹ вн|таннѹ сѣ обнма на десетѣ ^{11:12} н въ ѹтрн|н ншѣшнмѣ нмѣ ѹ внтаннѹ въз|ѣлка
^{11:13} н вндѣ смоковннцѹ нз ѣалеѹ|ѣ нмѹщѹ лнстнѣ н прнде аще ѹбо| ѹто обрѣщеть на нѣн н прншѣ к нѣ|н
н нѹесоже нѣ обрѣте тѣкмо л|нстнѣ нѣ бн бо врѣме смоквама| ^{11:14} н ѿтвещавъ рѣѣ ен к томѹ ѿт тебе ѹ
вѣ|кн нѣктоже плода нѣ тѣстѣ слнша|хѹ же ѹѣеннцн его ^{11:15} **н** прндѹ пакн в|ѣ ерѹсолнмѣ н въшѣ нсѣ въ
црѣквѣ на|ѹетъ нзгоннтн продающе н кѹпѹ|юще въ црѣквн н дѣскн трѣжннко|мѣ н сндалнща
проѣающе голѹбн| нспроврѣже ^{11:16} н нѣ даднше да кто мн|мо несеть сѣсѹдѣ скозѣ црѣквѣ ^{11:17} н|
ѹашѣ гѣѣ нмѣ нсѣ лн пнсано ѣко х||–

91a

лд о непомнѣнн вражѣн

рамѣ мон храмѣ молнтѣн нарѣеть сѣ| всѣмѣ ѣзнкомѣ вн же створнсте врѣ|тѣпѣ разбонннкомѣ ^{11:18} **н**
слншавѣше к|ннжннцн н архнѣрѣѣ нскахѹ како б|н его погѹбн боѣхѹ бо сѣ ѣко всѣ наро|дѣ днвлахѹ сѣ о
ѹѣенн его ^{11:19} **ѣко** позѣ бн| нсхожаашѣ вънѣ нзѣ граѣа ^{11:20} н нммо ходѣещѣ ютро вндѣше смоковннцѹ
ѹ|сѣхъшѹ нс корѣннѣ ^{11:21} въспомѣнѹвъ пѣ|трѣ гѣа емѹ равнн внжаѣ сковннцѹ|ѹ юже проклѣ ѹсше ^{11:22} **н**
ѿтвещавъ нсѣ| гѣа емѹ **н**мѣнтѣ вѣрѹ бжнѹ ^{11:23} амннѣ гѣѹ| вамѣ ѣко аще рѣете горн сѣн двнг|нн сѣ н врѣзн
сѣ ѹ море н нѣ ѹсѹмннт|ѣ сѣ въ срѣцн своемѣ ѣкоже гѣтѣ бн|ваѣтъ бѹдѣтъ емѹ аще рѣете ^{11:24} **сего|** радн
гѣѹ вамѣ всѣ елнко аще просн|те моѣещѣ сѣ вѣрѹнтѣ ѣко прнметѣ| н бѹдѣтъ вамѣ ^{11:25} **н егѣа стонтѣ**
моѣещ|ѣ с ѿпѹщантѣ аще ѹто нматѣ на ко|го да ѿцѣ вашѣ нбѣснн ѿтпѹстнтѣ ва|мѣ прѣгрѣшеннѣ ваша
^{11:26} аще лн вн нѣ ѿтп|ѹщаетѣ нн ѿтѣцѣ вашѣ ѿтпѹстнтѣ прѣгрѣ||–

91b

лѣ о въпрѣшнхъ гѣ архнѣрѣнхъ н кннжннцнхъ|

шенн вашнхъ ^{11:27} **н прндѹ пакн въ ерѹсолн|мѣ н въ црѣквн** ходещѹ емѹ прндѣше к| немѹ арѣхнѣрѣѣ н
кннжннн н старѣцн| ^{11:28} гѣаше емѹ коѣю областнѹ сн творн|шн ^{11:29} нсѣ же ѿтвещавъ рѣѣ нмѣ въпрѣш|ѹ
вн азѣ ѣднного словесѣ ѿтвещантѣ| мн н рекѹ вамѣ коѣю областнѹ сн| творѹ ^{11:30} крѣщеннѣ новѣа|ново
ѿт кѹдѹ |ѣстѣ с нбѣсѣ лн нлн ѿт ѹлѣвѣкъ ѿтвещ|аштѣ мн ^{11:31} н мншлахѹ къ сѣбѣ гѣѹще ащ|ѣ рѣѣмѣ с нбѣсѣ
рѣѣтъ бо по ѹто нѣ вѣро|ваѣтѣ емѹ ^{11:32} нѣ аще рѣѣмѣ ѿт ѹлѣвѣкъ| боѣхѹ бо сѣ лѹдн всн бо нмѣхѹ новѣа|нѣ
ѣко прѣркѣ бѣ ^{11:33} н ѿтвещавѣше нсѹ гѣа|ше нѣ вѣмѣ нсѣ ѿтвещавъ гѣа нмѣ| нн азѣ гѣѹ вамѣ коѣю
областнѹ сн т|ворѹ ^{12:1} **н наѹетѣ нмѣ прнтѣѹамн гѣат|н внноградѣ ѹлѣвѣкъ насадн н оплот|омѣ** оградн
нскопа тоѹнло н сѣзѣа с|тѣлѣпѣ н вѣдаѣтъ тежѣтелѣмѣ н отн|дѣ ^{12:2} н посла къ тежѣтелѣмѣ рабн въ в|рѣме
да ѿт тежѣаль прнметѣ ѿт плодѣ| вннограда ^{12:3} нмѣше н бнше н посла||–

лѣ о внноградѣ

92a

ше н тѣще ^{12:4} н пакн посла к нмѣ дрѹ|гаго раба н того каменнѣмѣ бнвѣ|ше пробнше емѹ гѣавѹ н
послаше ег|о безѹѹстъна ^{12:5} н пакн нного посла н| того ѹбнше нннѣ многнѣ овн бн|ѹще овн же

убнѣюще ^{12:6} еще же нмѣш|є єдного сѣа възлѹблена своего| посла н того посландь к нмѣ глѣ| ѣко посрамляють се сѣа моего ^{12:7} онн ж|є телателе вндѣвъше н гредѹща к|ь себѣ рѣше ѣко се єсть насладѣнн|кѣ прндѣте ѹбнемь его н наше б|ѹдеть достоѣнне ^{12:8} нмѣше его н ѹбн|ше нзѹврьгоше его вѣнь нзѣ внно|града ^{12:9} що ѹбо створнѣтѣ гнѣ вногра|да прндѣтѣ н погубнѣтѣ тежатеѣ н| дасть вноградь ннѣмь ^{12:10} онн снхѣ лн| кннгѣ ѹлн єсте камень егоже невр|ндѹ створнше знждѹще н сѣ бнст|ь вѣ главу ^{12:11} ѡт гѣ бнстѣ сн н єсть д|нвна вѣ оѹню вашню ^{12:12} нскахѹ єтн| его н ѹбоѣше се народа разѹмнше|

92b

лз о вопрошнхѣ на ласть о кнѣосн|

бо ѣко к нмѣ прнтѹхѹ рѹє н оставѣ|ше его ^{12:13} н послаше кѣ немѹ єтерн| ѡт парнсѣн нроданѣ да бн его об|лѣстнлн словомь ^{12:14} онн же прншѣше| глѣше ємѹ ѹнтелѹ вѣмь ѣко нстн|нанѣ єсн н не родншн нн о комѣж|є не зрншн бо на лнца ѹловѣкомь| нѣ вѣ нстннѹ пѹтн бжнѹ ѹншн рѣ|цн ѹбо намѣ достонѣтѣ лн намѣ да|тн кнносѣ кесарѹ нлн нѣ дамѣ л|н нлн не дамѣ ^{12:15} онѣ же вндѣ нхѣ л|нцемнрне рѹє нмѣ що ме оѹшає|те прннесѣте мн пѣнезѣ да внжаѹ| ^{12:16} онн же прѣнѣше н глѣ нмѣ ѹн єст|ь обозѣ сн н напнсанне онн же рѣш|є кесаровѣ ^{12:17} н ѡтвѣщавѣ нсѣ рѹє нмѣ| кесарова възѣаднѣте кесарѹ а божнѣ| бѹ н ѹѹднше се всн ^{12:18} н прндѹ садок|не к немѹ нже глѹтѣ не бнтн в|ьскрншеннѹ н вѣпрашахѹ его глѹщ|є ^{12:19} ѹнтелѹ не монсн лн напнса н|амѣ ѣко аще комѹ братѣ ѹмреть|

лн о садокнхѣ

93a

н оставнѣтѣ женѹ н ѹедѣ не остав|нѣтѣ да понметѣ братѣ ємѹ женѹ| его н вѣскрнснѣтѣ сѣме брата свое|го ^{12:20} ѣзѣ же братне бѣ н прѣвн поетѣ| женѹ н ѹмрнѣтѣ н не остаѣн сѣмен|є ^{12:21} н ѹторн поетѣ ю н ѹмрѣтѣ н н|є оставн сѣмене н третн тако|жає ^{12:22} поєше ю н вса ѣзѣ не оставнше| сѣмене послѣдѣ же вснхѣ ѹмрнѣтѣ жена ^{12:23} ѹскрншенн ѹбо єгѣа вѣскр|ьснѹтѣ которомѹ нхѣ бѹдетѣ же|на седѣмь нмнше ю ^{12:24} н ѡтвѣщавѣ н|сѣ рѹє нмѣ н сего лн радн блѹднт|є не вѣдѹще кннгѣ нн слнл бжн|не ^{12:25} єгѣа бо нз мрѣтвнхѣ вѣскрѣс|нѹтѣ нн женетѣ є нн посагають| н сѹтѣ ѣко анѣлн бжн нхѣ на| нѣсѣсѣхѣ ^{12:26} а о мрѣтвнхѣ ѣко вѣст|ають нѣсте лн ѹлн вѣ кннгахѣ мо|нсѣовѣхѣ прн кѹпѣнн како рѹє є|мѹ бѣ глѣ азѣ бѣ аврамовѣ н бѣ н|саковѣ н бѣ нѣковѣ ^{12:27} нѣ бѣ мрѣт|–

93b

лѹ о кннжннцѣ

внхѣ нѣ бѣ жнвнхѣ вн ѹбо много| блѹднтѣ ^{12:28} н прнстѹплѣ єдннѣ ѡт| кннжннкѣ слншавѣ стезающе се| вндѣвъ ѣко добрѣ ѡтвѣща нмѣ вѣп|росн его ка єсть заповѣдѣ прѣвѣш|н всѣхѣ ^{12:29} нсѣ же ѡтвѣщавѣ ємѹ ѣко| прѣвѣншн всѣхѣ заповѣдѣ слнш|н нзѹлѹ гѣ бѣ нашѣ гѣ єдннѣ єст|ь ^{12:30} н възлѹбншн гѣ бѣ тоєго всѣм|ь срѣцемѣ твонмѣ н всею дѹшѣю| своєю сн прѣвѣншн всѣхѣ запо|вѣдн ^{12:31} н ѹтора подобна єн възлѹб|ншн нскрѣнаго своего ѣко н сам|ь себе большн сѣю заповѣдѣ нѣ| ^{12:32} н рѹє ємѹ кннжннкѣ добрѣ ѹнтн|лѹ вѣ нстннѹ рѹє ѣко єдннѣ єстѣ| н нѣ нного развѣ его ^{12:33} н єже лѹбн|тн его всѣмѣ срѣцемѣ н всѣмѣ р|азѹмомѣ н всею дѹшѣю н всею крѣп|поостню н єже лѹбнтн нскрѣн|аго ѣко н себе боле єсть вснхѣ| сѣзнгаємнхѣ жрѣтавь ^{12:34} нсѣ же в|–

94a

м о вопрошенн гнн

ндѣвъ ѣко смнслѣно ѡтвѣща рѹє є|мѹ не далеѹє єсн ѡт црѣствнѣ бжнѣ н ннктоже не смѣше его вѣп|оснтн к тому ^{12:35} н ѡтвѣщавѣ нсѣ глѣ|аше ѹѹє вѣ црѣквн како глѹтѣ к|ннжннцн ѣко хѣ снѣ двѣдѣ єсть ^{12:36} т|ь бо рѹє дѹхѣомѣ стнмѣ рѹє гѣ гѹ| моемѹ сѣдн сѣ деснѹю мене до|ндѣже тн положѹ врагн твое по|дѣножно ногама твонма ^{12:37} самѣ| ѹбо давѣдѣ нарнцаетѣ гѣ ѡт кѹд|ѹ снѣ ємѹ єсть н много народ|ь слѹшаше его вѣ сласть ^{12:38} н глѣш|є нмѣ вѣ ѹѹєнн своемѣ блѹдѣтѣ| се ѡт кннжннкѣ хотещнхѣ вѣ

о|днждахъ ходити н целованнѣ| на тръжнщнхъ ^{12:39} н прѣжасѣданнѣ| на сънмнщнхъ н прѣвовъзлнганнѣ на веуерахъ ^{12:40} **по**ѣдающе дом|н удовнцъ н непъщеваннемъ д|алеуе моеще се сн прнмуть| осужаенне лнше||

94b

ма о женн ѣже оба пѣнеза

^{12:41} **н** сѣдъ **н**сѣ прѣмо газопулакн| н вндѣше коко народъ меуеть| мѣдъ въ газопулакню н мнозн| бгати въмѣтающе многа ^{12:42} н п|рншѣшн еднна удовнца убо|га уврѣже **двѣ** лептн еже естъ к|ондрать ^{12:43} н прнзавъ ууеннкн св|ое рѣе нмь **амннъ** глѹ вамъ ѣко у|довнца сн убога множнше всѣхъ у|врѣже въмѣтающнхъ въ газопу|лакню ^{12:44} всн бо ѿт нзбнтка у|уврѣгѹ а снѣ ѿт лншеннѣ своего все є|же нмаше все жнтн свое ^{13:1} **н**сходѣ|щѹ емѹ ѿт црѣкве гла емѹ едннѣ| ѿт ууеннкъ свонхъ уунтелѹ внж|дѣ каково камѣнн н каково з|аан|не ^{13:2} **н**сѣ же ѿтвещавъ рѣе емѹ внднш|н лн велнкаѣ сн з|даннѣ не нма|ть остатн з|аѣ камѣнь на камѣ|нн нже не нма разорнтн се ^{13:3} **н** сѣ|дѣщѹ емѹ на горѣ елнонѣ прѣ|мо црѣквн въпрашахѹ его еднн||–

мв о сѹднемъ днѣвн сн рнѹ о конѹннн

95a

ого пѣтръ нѣковъ нованъ н ѣндрѣн| ^{13:4} рѣцн намъ ког|а сн бѹдѹтъ н кое| бѹдетъ знаменне ег|а нмѹтъ вс|а сн конѹатн се ^{13:5} **н**сѣ же ѿтвещавъ| наѹетъ гл|латн нмь блѹдѣте се| да ннкто не прнльстнтъ вн ^{13:6} мно|зн прндѹтъ въ нме мое глѹще ѣко азъ| есмь н многне прнльстеть ^{13:7} ег|а| же услншнте бранн н слѹхъ бранн| не ужасанте се п|аобаеть бо бнтн| нѣ не убо конѹнна ^{13:8} встанеть бо| єзнкъ на єзнкъ н црѣство на црѣс|тво н бѹдѹтъ трѹсн по мѣста н б|ѹдѹтъ гладн н метѣжн ^{13:9} наѹело б|олѣзнемъ сн блѹдѣте же се вн самн| прндадетъ бо вн въ сънетнѣ н на сън|ѣмнщнхъ бнєнн бѹдете прѣдъ во|едамы н црѣмн станете мене рад|н въ свѣдѣтельство нмь ^{13:10} **н** въ всѣхъ єзн|цнхъ п|аобаеть прѣжас проповѣда|тн еванг|лнѹ ^{13:11} ег|а же водеть вн пр|ндающе не прнжде пѣцѣте се ѹто||

95b

възг|летѣ нн похѹаванте се нѣ є|же аще дасть се вамъ въ тѣ ѹсѣ се| гл|нте не вн бо бѹдете гл|лѹще нѣ дѹ|хъ стн ^{13:12} прѣдасть же братъ брат|а на смрть н оцѣ ѹедо н устанѹтъ ѹе|да на роднтеле н убнѹтъ є ^{13:13} н бѹдѣте ненавнднмн вснмн нмене| моего радн прѣтрѣпѣвъ же до кон|ѣца сспсєнъ бѹдетъ ^{13:14} ег|а же ѹзрн|те мрѣзость запѹстнннѣ рѣенѹ| даннломъ прѣоркомъ стоещнмъ нд|ѣже не подобаеть ѹтн да разумѣ|тъ **то**г|а нже бѹдетъ въ нюдѣн да|бнгають на горн ^{13:15} нже на кровнхъ| да не сълазеть въ домъ нн да вѣнн|детъ възетн ѹто ѿт домѹ своего| ^{13:16} н съ на селѣ да не възвратнтъ се в|ѹспетъ възетн рнзн свое ^{13:17} **горе** же| непразннмъ н доещнмъ въ те **днн**| ^{13:18} **мо**лнте же се да не бѹдетъ бѣжѣс|тво ваше знмн ^{13:19} бѹдѹтъ бо тн **днѣ**| скрѣбъ ѣкоже не бнстѣ такова||

96a

ѿт наѹела з|аанню еже съз|а бѣ до **нн**|нѣ н не бѹдетъ ^{13:20} **н** аще не бн **гѣ** пр|нкратнль не бн бнла спсєна вса|ка плть нѣ зѣбраннхъ радн еж|е нзѣбра прнкратнтъ **днн** ^{13:21} **н** то|г|а аще рекѹтъ вамъ се з|аѣ хъ се| овѣдѣ не нмѣте вѣрн ^{13:22} **в**станѹт|ь бо лѣжнвн **хн** н лѣжнвн прѣорцн| н дадетъ знаменнѣ н ѹдеса да п|рнльстеть аще възможно нзѣб|ранне ^{13:23} вн же блѹдѣте се прѣжас| рнхъ вамъ ^{13:24} **нѣ** въ те **днн** по скрѣбн| тон слѣнѣе омрѣкнетъ н лѹна н|е дасть свѣта своего ^{13:25} н звѣз|ан бѹт|ь спадающе с нѣсе н слнл еже сѹ|тъ на нѣсѣхъ подвнжетъ се ^{13:26} **н** т|о|г|а ѹзреть **сн**а ѹловѣскаго гредѹща на блацнхъ съ слнлою ^{13:27} **мног**ою н славою| ^{13:27} н тог|а послеть анг|лн свое нзберѹтъ нзѣбранне свое ѿт ѹетнрѣ вѣ|трѣ ѿт конѣ з|емлє до конѣ нѣсн| ^{13:28} ѿт смоковнннѣе же навнкннте пр||–

96b

мг о **днн** н ѹасѣ

нѣѣуу ег^а же вѣтвнѣ бѣдетъ мл^аада н прозѣбнѣ лнстнѣ вндѣте ѣко| жетва естъ ^{13:29} тако н вн ег^а узрнѣ| сн бнвающе вндѣте ѣко блнзъ естъ| прн дварехъ ^{13:30} амннъ глѣ вамъ ѣко н|ѣ нмать прнѣтн родъ съ дондѣже вс^а бѣдѣтъ ^{13:31} нбо н зѣмла прндѣта а с^ловеса моѣ не нмѣтъ прѣтн ^{13:32} **а о днѣ|н томъ нлн о уасѣ| ннктоже не вѣстъ| нн анѣлн нже сѣтъ нѣ нбеснхъ** нн сн|ѣ тѣкмо оцѣ ^{13:33} бѣхѣте се бдѣте н мо|лѣте се не вѣсте бо ког^а врѣме бѣдѣтъ ^{13:34} **ѣкоже** уловѣ ох^оде оставѣ дом|ѣ свон н давѣ раб^омъ свонмъ власт|ѣ н комѣж^о дѣло свое н вратарѣ по|велн да бдѣтъ ^{13:35} б^анѣте убо не вѣсте б|о ког^а гѣ домѣ прндѣтъ веерѣ| лн нлн полонощн нлн ѣ пѣтель|гл^ашеннѣ нлн ютро ^{13:36} да не прнш|дѣ вѣнезальпѣ спѣще обрѣцѣтъ в|н ^{13:37} а еже вамъ глѣ всѣмъ глѣ б^ант|ѣ ^{14:1} **бѣ** же паска н прнснакъ по двою||

97a

мѣ о помазавшнхъ гѣ хрнзмою

днѣю нскахѣ архнѣрѣѣ н ^кннжнн|цн како его лѣстню емѣше уѣн|ютъ ^{14:2} глѣхѣ же нѣ не вѣ прнзннкѣ е|да како млѣва бѣдетъ вѣ лѣдѣхѣ| ^{14:3} **н сѣщѣ емѣ ѣ внтаннн вѣ домѣ| снмона прокажен^ога** възлѣжѣщ|ѣ емѣ прндѣ жена нмѣщн алава|старѣ мастн нарда пнстнкнѣ д|рагнѣ н скрѣшѣшн алавастарѣ уз|лнѣ емѣ на глѣву ^{14:4} бѣхѣ же етерн| негодѣюще ѣ себѣ глѣщѣ вѣ уѣм|ѣ гнѣнѣ сн маснаѣ бнстѣ ^{14:5} мож|ашѣ бо сн масть продана бнѣтн| вѣще трѣста пѣнезѣ н датн нн|щнмъ н прѣщахѣ ен ^{14:6} **нсѣ** же рѣ ос|танѣте се еѣе уѣо еѣн трудѣ даѣте| добро бо дѣло сѣдѣла о мнѣ ^{14:7} вѣсѣг^аа| бо ннщнѣ нмате сѣ собою н ег|да хощѣте можете нмѣ добро т|ворнѣтн а мене не вѣсаг^аа нмат|ѣ ^{14:8} **еже** нмѣ сн створн **варнла** е|стѣ омазатн тѣло мое на погрѣ||–

97b

мѣ о пасцѣ

беннѣ ^{14:9} амннъ глѣ вамъ ндѣже ко|лнж^о проповѣдано бѣдетъ еван|ѣлнѣ се вѣ всемъ мнрѣ н еже сѣт|ворн сн глѣно бѣдетъ вѣ памѣть нѣе| ^{14:10} **н**юда же скарнотѣнннѣ едннѣ ѡт| обою на десѣте ндѣ кѣ архнѣрѣѣомѣ| да н прндастѣ нмѣ ^{14:11} онн же слнша|вѣше възѣрадовашѣ се н обѣщашѣ| емѣ сребрѣнннн датн нскашѣ к|ако его вѣ подобно врѣме прндас|тъ ^{14:12} **н ѣ прѣвн же днѣ опрнснакъ ег^а| паскѣ жрѣхѣ глѣашѣ емѣ ѣуѣнннн** | свон гдѣ хощѣшн нш^ашѣ уготова|емѣ да ѣшн паскѣ ^{14:13} н посла два ѡт ѣу|ѣнннѣ свонхъ глѣ нма ндѣта вѣ| граѣ н срѣтѣтъ вн уловѣкѣ вѣ скѣд|ѣлннннн водѣ носѣ н по немѣ ндѣ|та ^{14:14} ндѣже ащѣ вѣнндѣтъ рѣцѣта| г^анѣ домѣ уѣнтѣлѣ глѣтѣтъ гдѣ| естъ обнѣтнѣ ндѣже паскѣ сѣ ѣу|ѣннннн своннн снѣмъ ^{14:15} н тѣ вама| покажѣтъ горѣннцѣ велнѣ постѣ||–

98a

ланѣ готовѣ тѣ уѣованта нам|ѣ ^{14:16} нзндоства ѣуѣнннннн н прѣдѣта| вѣ градѣ н обрѣтѣста ѣкоже повѣл|ѣ нма н уготоваства паскѣ ^{14:17} **н** ве|ѣрѣ бнвѣшѣ прндѣ сѣ обнма на| десѣте ^{14:18} н възлѣжѣщнмъ нмѣ н ѣд|ѣщнмъ рѣ нсѣ амннъ глѣ вамъ| ѣко едннѣ ѡт васѣ прндастѣ мѣ ѣд|н сѣ мною ^{14:19} **онн** же наѣшѣ скрѣб|нѣтн н глѣтн емѣ едннѣ по еднн^омѣ еда азѣ дрѣгн же еда азѣ ^{14:20} **онѣ** | же ѡтвѣщавѣ рѣ нмѣ едннѣ ѡт обою| на десѣте омоѣен сѣ мно вѣ трнѣлн ^{14:21} снѣ убо уловѣскн ндѣтъ ѣко|же естъ пнсано о немѣ горѣ же у|лѣкѣ томѣ нмѣже снѣ уловѣскн| прѣдастѣ се **добро** бн емѣ бнло ащ|ѣ бн се не роднѣлѣ уловѣкѣ ^{14:22} **н** ѣдѣщн|мѣ нмѣ прнѣмѣ нсѣ хлнѣ хвалѣ в|ѣз^аавѣ блѣсѣлѣ прѣломѣ дастѣ нмѣ| н рѣ прѣмѣте се естъ тѣло мое ^{14:23} **н** п|рнѣмѣ ѣашѣ хвалѣ вѣз^аавѣ дастѣ нмѣ||

98b

пншѣ ѡт нѣе всн ^{14:24} н рѣ нмѣ се естъ к|рѣвѣ моѣ новаго завѣта пролнѣваѣ|ма за многнѣ ^{14:25} амннъ глѣ вамъ ѣк|о юже не нмамѣ пнѣтн ѡт плода лоз|наго до того днѣ ег^аа пнѣю ново вѣ црѣствн бжн ^{14:26} **н** вѣспнѣвѣше нзнд|ѣ вѣ горѣ елнѣонѣскѣ ^{14:27} **н** глѣ нмѣ нсѣ| ѣко всн сѣблазнѣтъ се о мнн вѣ сн|ю ношѣ пнсано бо естъ порахѣ пас|ѣтнра н овѣце разнѣхѣтъ се ^{14:28} нѣ по то|мѣ ег^аа вѣскрѣснѣ вараю вн вѣ гал|ѣлѣн ^{14:29} **пѣтарѣ** же рѣ емѣ ащѣ всн сѣблазнѣтъ се нѣ не азѣ ^{14:30} глѣ емѣ нсѣ амннѣ| глѣ тн ѣко тн днѣсѣ вѣ снѣю ношѣ п|рѣж^аѣ дажѣ вѣторнцѣю пѣтель не| възгласнѣтъ трн кратѣ ѡтврѣжѣшн| мене ^{14:31}

пѣтаръ же нзлнха глаше п|ауе аще мн се клѹунтъ с тобою ѹ|мрнѣн не ѡтврьгѹ се тебе такоже| н всн глахѹ ^{14:32} н прндѹ ѹ вась енге| нмѣ гетьснманнѣ **н** гла ѹеуеннк|омь свонмь сѣдѣте зѣдѣ донѣдѣже||

99a

шаѣ помолѹ се ^{14:33} **н** поемь пѣтра нѣко|ва новѣа съ собою н наѹетъ ѹжасат|н се н тѹжнѣн ^{14:34} **н** глаѣт нмь прнскр|ѣвна естъ дѣша моѣ до смрътѣ по|жаѣте зѣдѣ н бѣнте ^{14:35} **н** прншаѣ мало па|де на зѣмѣн н молаше се да аще въ|зможно естъ мнмо ндѣтъ ѡт нег|о ѹась ^{14:36} н глаше ава ѡтѹе вса възмо|жна тебѣ сѹтъ мнмо неси ѹаш|ѹ снѹ ѡт мене **не** еже ^{а3ъ} хошѹ нѣ еже| тн ^{14:37} **н** прнде н обрнте спеше н гла п|ѣтрѹ снмоне спншн лн не ^{въ}зможе| еднного ѹаса побѣнтн ^{14:38} бѣнте н м|олнте се да не ѹнндете ѹ напасть| **а**хѣ бо бодрь а плѣть немощѣна ^{14:39} **н**| пакн шаѣ помолн се тожаѣ слово рек|ь ^{14:40} н възврашѣ се пакн обрѣте спещ|е бѣста бо нмь ѡѹн теготнѣ н н|е ѹмѣхѹ що бн ѡтвещалн емѹ ^{14:41} **н** прн|де третнцею н гла нмь спнте п|роун н поунванте прѣспн конун|на н прнде ѹась се прѣдаѣтъ се снѣ||

99b

ѹловѹскн въ рѹцн грншннкомь ^{14:42} вѣст|аннте нѣмь се прндаѣн ме прнблнж|н ссе ^{14:43} **н абне еще емѹ глашѹ прнде| нѹда скарнотѣннѣ едннѣ ѡт обою|** на десете н с нмь народъ многъ сѣ| оруженемъ н дрькольмн ѡт архнерѣн| н кннжннкъ н старьць ^{14:44} **а**астъ же прѣд|аѣн знаменне нмь гла его аще ло|бѹжѹ тѣ естъ н ведѣте его сѹхрано| ^{14:45} н прншаѣ н облобнза его ^{14:46} онн же въз|ложнше рѹцѣ на нь н еше его ^{14:47} **е**дн|нѣ же ѡт стоещнхѣ нзѣвлѣкъ ножѣ| н ѹдарн раба архнерѣова н ѹрнза ем|ѹ ѹхо десно ^{14:48} **н** ѡтвещавъ нсѣ рѹе нм|ь ѣко ^{на} разбонннка лн нзндоште сѣ| оруженемъ н дрькольмн етн ме|не ^{14:49} по все дѣнн бѣхѣ ѹ вась ѹе ѹ ц|рквн н не есте мене **н** да сѣбѹд|ѹтъ се кннгн ^{14:50} н оставѣше всн е|го бѣжаше ^{14:51} **н** еднн етеръ юноша| по немь нде одѣнъ въ плащнн|цѹ нагъ н еше юношѹ ^{14:52} онъ же ос||–

100a

тавлъ плащаннцѹ нагъ бѣжа ѡт| ннхѣ ^{14:53} **н** вѣше нсѣа къ архнерѣю кан|ѣпн н събраше се к немѹ всн архн|ерѣне н старьцн н кннжннцн| ^{14:54} **н** пѣтаръ нз|алеѹе нде въ слндѣ его| ^{до} вънѹтрѣ въ дворѣ арьхнерѣовъ н бѣ сѣде съ сл|ѹгамн н грѣе се прѣ свѣщн ^{14:55} **ар**хнерѣ|н же н сѣнмь всѣ нскахѹ на нсѣа свѣ|тельствѣа да ѹбнютъ его н не обрнт|ахѹ ^{14:56} н мнозн бо лѣжѹ свѣдѣтельствѣ|ахѹ ^{14:57} **н** етерн вѣставѣше лѣжѹ свѣдѣ|тельствѣахѹ на нь глашѣ ^{14:58} ѣко мн| слншахомъ глашѣ ѣко азѣ разорѹ| црѣквѣ снѹ рѹкотворе^ннѹю н трѣмн| дѣнмн ннѹ нерѹкотворенѹ сѣзнж|дѹ ^{14:59} то тако равно не ^{бѣ} свѣдѣтельствѣ|о нхѣ ^{14:60} н вѣставъ архнерѣн по срндн| въпросн нсѣа гла не ѡтцаваешн лн| ннѹесоже ѹто сн на те свѣдѣтель|ствѹютъ ^{14:61} нсѣ же мѣѹаше н ннѹе|соже не ѡтвещаваше пакн архнерѣ|н въпросн его н гла емѹ тн лн еси||

100b

мз отьметанн пѣтровѣ

снѣ благѣсловѣнаго ^{14:62} **н**сѣ же рѹе азѣ ес|мь н ѹзрнте снѣа ѹловѹскаго о десн|ѹю снлн сѣдѣща н гредѹща съ облакн| нбесннмн ^{14:63} **ар**хнерѣн же растрѣза рнз|н свое гла **ѹ**то еше трѣбѹемъ свѣдѣ|тель ^{14:64} слншасте власнмнѹ его що| вамъ се ѣвлаетъ онн же всн осѹдн|ше его бнтн повннна смрътн ^{14:65} **н**| наѹешѣ етерн плѹватн на нь н прн|крнватн лнѣе его н мѹунтн его| н глатн емѹ прорѣцн намъ хѣ кт|о естъ ѹдарен те н слѹгн бнѹще по ла|нетн прнеше н ^{14:66} **н сѹшѹ пѣтрѹ нн|зѹ на дворѣ прнстѹпн** еднна ѡт рабннѣ а|рхнерѣовъ ^{14:67} н вндѣвъшн пѣтра грнѹ|ща се ѹзрѣвъшн на нь гла н тн са нѣза|раннномь нсѣмъ бѣ ^{14:68} онъ же ѡтврьже с|е гла не ѹмѣю нн вѣмъ що тн гла|шн **н**знде вѣнъ на рѣдѣдворѣе н п|ѣтель вѣспнтъ ^{14:69} н рабннн вндѣвъ|шн наѹетъ пакн глатн къ стоещ|нмъ ѣко съ ѡт ннхѣ естъ ^{14:70} онъ же ѡт|меташе се пакн н не многѹ пакн||

101a

стоеще глахѹ пѣтрѹ въ нстннѹ ѡт| ннхѣ еси нбо галелѣнъ еси н бесѣ|да твоѣ подобнтъ те ^{14:71} онъ же

наует|ь ротнѣ се н клетн се ꙗко не вѣ|мь ѹловѣка е҃гоже гл҃ете 14:72 н ѹтор|нцєю пѣтель възгласн **н** помену| петръ гл҃ь ꙗкоже рече ему нсѣ прнж|де дажѣ пѣтель не възгласнѣ двра| кратъ не възгласнѣ ѡтврьжнши се ме|не три кратъ н науетъ плакатн се| 15:1 **н** абне на ѹтрѣ **свѣтъ** створише архн|ерѣе н старьци н кннжннцѣ н сънѣ|мь **свѣзаше** нсѣ ведоше его н прнда|ше его пнлату 15:2 **н** въпроси его пнлатъ| ти ли еси цр҃ь нюдѣскн **онъ** же ѡтвѣ|щавъ рече ему ти гл҃ешн 15:3 н на нь гл҃ах|ѹ архнерѣн много онъ же ннѹесоже| не ѡтвѣщаваше 15:4 пнлатъ же пакн въ|прашаше его гл҃е не ѡтвѣщавашн л|и нѹесоже внжаѣ колнко на те свѣ|дѣтельствуютъ 15:5 нсѣ же к тому ннѹ|есоже не ѡтвѣща ꙗко днвнѣи се пн|лату 14:6 **на** всакъ праз|аннкъ ѡтпущаше|

101b

нмь єднного свѣза е҃гоже проша|ху 15:7 **бѣ** же нарнцаемн варава съ свон|мн ковнннн свѣзанъ нже ѹ ковѣ| ѹбнство створише 15:8 н възѹпннвъ н|ародъ науетъ проснѣи ꙗкоже тво|раше нмь 15:9 пнлнть же ѡтвѣщавъ| нмь гл҃е хочете ли ѡтпущѹ вамъ| цра нюдѣнска 15:10 вѣдѣше бо ꙗко завѣ|стн радн прѣдаше е҃го архнерѣе 15:11 **ар**|хнерѣен же помануше народу да пау|е вараву ѡтпустнѣи нмь 15:12 **пн**латъ ж|е ѡтвѣщавъ пакн рече нмь ѹто ѹбо хо|щете створѹ е҃гоже гл҃ете цра ню|дѣска 15:13 онн же пакн выпнѣху проп|нн 15:14 пнлатъ же гл҃аше нмь що бо ст|ворн зло онн же лнше възѹпннше| пропнн е҃го 15:15 **пн**латъ же хоте народу| похоте створнѣи пустн нмь вара|ву н прндасть нсѣ бнвъ да н пропнх|ть 15:16 **вонн** же вѣше н внѹтрѣ на дв|орѣ еже естѣ преторѣ н прнзнва|ютъ всѹ спнрху 15:17 н облыкоше его въ| прапрудѣ н възложнше на нь плетѣ||–

102a

ше трьновъ вѣнаць 15:18 н науетше це|лѣватн е҃го радхн се цр҃х нюдѣскн| 15:19 н бнѣху е҃го по главѣ трьстню н плх|ваху на нь н прѣгнбающе колѣна| покланаху се ему 15:20 **н** е҃га поругаше се| ему съвлькоше ему прапрудѣ н об|лыкоше его въ рнху сво нзвѣше е҃го да н пропнх|ть е҃го 15:21 **н** заднше мнм|о ходещу е҃терѹ снмѹнѹ кнрнѣн|ннѹ гредѹщѹ съ села ѹ ѡтцѹ алнкса|нѣдровѹ н рѹповѹ да възметъ кр҃сѣ|ть е҃го 15:22 **н** прнведоше е҃го на мѣсто голгаты еже естѣ караннево мѣсто 15:23 [**н**]| даѣху ему пнѣи омрьено вно о|нь же не прнеть 15:24 **н** пропеше н н раз|днлнше рнзн е҃го метающе ждрѣ|о нь кто ѹто възметъ 15:25 **бѣ** же годѣна третнѣ е҃га пропеше е҃го 15:26 **н** бѣ| напнсанне напнсано цр҃ь нюдѣскы| 15:27 **н** с нмь пропеше :ѡ: разбонннка є|днного о деснѹю а дрѹгаго о шѹю| е҃го 15:28 **н** събн се пнсанне еже гл҃еть| н съ незаконнкома прнѹтень бн||

102b

15:29 **н** мнмо ходеще хѹлаху е҃го покнв|ающе главамн свонмн гл҃ѹше овъ| разараеѣ цр҃квѣ н трьмн днѣм|н съзндаеѣ ю 15:30 спсѣн се самъ н сннд|н с кр҃ста 15:31 **такожѣ** н архнерѣн р|ѹгающе се дрѹгъ къ дрѹгѹ съ кнн|жнннн н гл҃аху ннн спсѣ а себе| ли не можеѣ спсѣн 15:32 **хѣ** цр҃ь нзл|въ да снндеть ннѣ с кр҃ста да вѣдѣмъ е҃го н вѣрѹ нмемъ **н** про|петаѣ с нмь поношаста се ему| 15:33 **бн**вншн же годѣнн шестѣ н тм|а бнсть по всен землн до годѣнн деветне 15:34 **н** въ годннѹ деветнѹ възѹпн нсѣ гл҃асомъ велнмъ| гл҃е е҃лон е҃лон нлнма савахта|ннѣ еже естѣ сказанное бже м|он бже мон въскѹю ме оставн 15:35 є|терн же ѡт стоещнхъ слншавъ|ше гл҃аху внжаѣ нлнѹ гл҃ашає|ть 15:36 **тѣ**къ єдннѣ наплннн гѹбѹ| ѡцта н възнь на трьстѣ напѣ|ѣше е҃го гл҃е не дѣнте вндѣмъ||

103a

мн о нспрошенн тѣлесѣ гна

аще прндеть нлнѣ сънеть е҃го| 15:37 **н**сѣ же пущѣ гласъ велн нзѣдѣше| 15:38 **н** опона цр҃квѣна разѣра се на дв|ое съ внше до ннже 15:39 **вндѣвъ** же съ|тъннкъ стое премо ему ꙗко так|о възѹпннвъ нзѣдѣше рече въ нстнн|ѹ ѹловкѣ съ снѣ бжн бѣ 15:40 **бѣху** же| н жеи нздае҃е зреще въ ннхъ ж|е бнше марнѣ нмагдалннн н мар|нѣ нѣковла малаго носнпа мат|н н соломи 15:41 нже е҃га бѣ въ галелѣн| н по немъ хожаху н слѹжаху ему ннн|е многн вшѣшнѣ съ нмь въ єрсл|мь 15:42 **н юже позѣ бнвншѹ понеже бѣ**

паравъскевъгн еже есть къ суботѣ 15:43 прнде носнпѣ ѿ арматне благообразнѣ свѣтъннкѣ ꙗко тѣ бѣ
ѹае| црьствнѣ бжнѣ н дрѣзнѹвъ вѣннѣ| ꙗкъ пилатѹ н просн тѣла нсѡа 15:44 пн|латѣ же днвн се аще юже
хмрнтѣ| 15:45 н ѹвѣдѣвъ ѿ кенѣтѹрнона дасть тѣло н|оснпѹ 15:46 **н** кѹплѣ плащаннцѹ н сѣне|тѣ его обнѡвѣ
плащаннцѹ н вѡложн||

103b

его въ гробѣ нже бѣ нсѣѹенъ въ к|аменн н прнвалн камень на два|рн гробѹ 15:47 **марнѣ** же маг|алннн
но|снпова зрнста г|аѣ его полагахѹ| 16:1 **н** мнѹвъшн сѹботѣ марнѣ маг|далннн н марнѣ нѣковла н
салом|н кѹпнше ароматн да прнш|аше| помажѹтѣ его 16:2 **н** зѣло за ютра въ єд|ннѹ сѹботѹ прндѹ на гробѣ
вснѣвъ|шѹ слнбѹцѹ 16:3 гл|ахѹ къ себѣ кто ѡтвалн|тѣ намъ камень ѡт двѡрн гроба 16:4 н в|ѡзрнѡвше
вндѣше ꙗко ѡтвалень б|ѣ камень бѣ бо велн зѣло 16:5 н ѹлѣзѣ|ше въ гробѣ вндѣше юношѹ сѣдещ|а о
деснѹю одѣннѡ въ одѣж|ѹ бѣл|ѹ н ѹжасѹ се 16:6 **онѣ** же гл|а нмѣ не ѹж|анта се нсѡа нщете назараннѡ
п|ропетаго вѡста нѣсть зѣѣ се мѣст|о ндѣже положнше его 16:7 нѣ ндѣте р|ѣцѣте хѹеннкомѹ его петрѹ
вара|етѣ вн въ галелѣн н тѹ его вндѣте| ꙗкоже рѹе вамъ 16:8 **н**шѣдѣше бжаше| ѿ гроба нмѣше же є
трепетѣ н ѹжасѣ||

104a

ннкомѹже нѹесоже не рѣше бо|ѣхѹ бо се 16:9 **вскрьсѣ** же нсѣ за ютра въ єдннѹ сѹботѹ ꙗвн се прнж|ае
мар|н маг|алннн нзѣ неже нзѣгн|а :3: бѣсѣ 16:10 **она** же ш|аѡшн възвѣстн б|нѡвншнмѣ с нмѣ н плаѹщнмѣ н
р|ндающнмѣ 16:11 онн же слншавѣше ꙗ|ко жнѡвѣсть н вндѣнѣ бнствѣ ѡт| неє не єше вѣрѣ 16:12 **по** сѣхѣ же
двѣм|а ѡт нхѣ гредѹщнма ꙗвн се ннѣм|ѣ образомѣ ндѹщнма на село 16:13 н та| ш|аѡша възвѣстнста
проѹнмѣ нн он|ѣма вѣрѣ єше 16:14 **послѣдѣ** же възлєж|ещнмѣ нмѣ єдннѡмѹ на десет|є ꙗвн се н поносн
нєвѣрствнѹ| нхѣ н жестосрднѹ ꙗко вндѣвъ|ше его вѡставѣша ѡт мрѣтвнхѣ| не єше вѣрн 16:15 **н** рѹе нмѣ
ш|аѡше ѹ васѣ| мнрѣ проповѣданте єванѣлнє вс|сн тварн 16:16 нже вѣрѹ нметѣ н кр|ѣстнтѣ се спсѣнѣ
бѹдетѣ а нже в|ѣрн не нмет осѹенѣ бѹдетѣ 16:17 **зна|**меннѣ же вѣровшнмѣ посландѹ||–

104b

ютѣ сн нменемѣ монмѣ бнсѣ нж|денѹтѣ н єзнкн възглѹтѣ новн|є 16:18 н въ рѹкахѣ змнє възмѹтѣ аще| н
смрѣтно ѹто нспнютѣ ннѹтоже| нхѣ не вврѣднтѣ нѣ недѹжннє рѹк|н възложетѣ н з|равн бѹдѹтѣ 16:19 **гѣ** же|
нсѣ по гл|анн ѹ его к нмѣ възнесе| се на нб|ѡ н сѣде о деснѹю б|а 16:20 **онн** же| нш|аѡше проповѣдаше
всѹдѹ гѹ по|спѣющѹ н слово ѹтврѣжающѹ пос|лѣдѹющнмѣ знаменнѣ амннѣ| **конць стаго єванѣлнѣ еже|**
ѡт марка||

105a

Krilati bik – simbol evandeliste Luke

105b

главн єванѣлнє еже ѡт лѹкє

а̄ о напнсанн| в̄ о стрѣгѹщнхѣ пастнрѣхѣ| г̄ о сѹмеонѣ| д̄ о нѣн|н прорѹнцн| є̄ о бнѡвншнмѣ гл|ѣ къ нѡванѹ|
ѕ̄ о вѣпроршнхѣ нѡван|а| з̄ о нєкѹшєнн спснѣтелевѣ| н̄ о нмѹщнмѣ дхѣ бѣснѣ| ѳ̄ о тѣщн петровѣ| і̄ о
нєсцѣлнѡвншнмѣ ѡт р|азлнчннх̄ недѹгѣ| а̄і̄ о ловѣтѣвѣ рнбѣ| в̄і̄ о прокаженнмѣ| г̄і̄ о слабєлєннмѣ| д̄і̄ о лєвгн н
мнтарн| є̄і̄ о нмѹщнмѣ сѹх̄ ркѹ| ѕ̄і̄ о нзабранн ап̄сѣлѣ| з̄і̄ о блаженнхѣ| н̄і̄ о сѣтъннцн|

ѳ̄і̄ о снѹ ѹдовнцѣ| к̄ о посланнхѣ ѡт нѡвн|а| ка̄ о помзавшнмѣ га̄ маѣстнѹ| кв̄ о прнтѹн сѣѹащаго| кг̄ о
запрнщєнн вѣтрѹ н морѹ| ка̄ о лєгеонѣ| ке̄ о дѣщєрн архнєсѹнагѡвѣ| кс̄ о крѡвѡтоѹнѡвн| кз̄ о посланн оба
на :і̄| кн̄ о петн хлѣбѣ| кѳ̄ о вѣпрошенн гн̄н| л̄ о прнѡбраженн нсѣвѣ| ла̄ о бѣснѹющнмѣ сє на нѡвѣ мсѣбѣ| лв̄ о
помнш|ающнхѣ кто єсть болн| лг̄ о нєпѡвєлѣннмѣ вѣсл|ндѣ нтн| ла̄ о ѣвлєнн :ѡ̄| лє̄ о вѣпрошнмѣ з|аконннцѣ|
лѕ̄ о вѣпадѣшнмѣ въ разбѡнннкн||

106a

лз о матѣн н мнтарн | лн о молнтвѣ | лѳ о нмущнмъ бѣсь нѣмъ | м о възпнвшнмъ глсмъ ѿт народа | ма о просещнмъ знаменнѣ | мв о парнѣн ѹбѣашнмъ нса | мг о каѣнн законнкъ | ма о кѣасн парсѣсцѣмъ | ме о хѳещнмъ рѣздѣлнтн нманнѣ | мс о богатнмъ ємужє | ѹгобѣзн сє ннва | мз о галєлнхъ нжє бѣх | ѹ вьсѹлнѣмн | мн о нмущнмъ дхъ недѹжнъ | мѳ о прнтѹахъ | н о вьпрошьшнмъ ащє | єсть мало спѣающнхъ сє | на о рекшнмъ нсѹ нароа радн | нв о воанотрѹдовнтнмъ | нг о нѣлѹбнтн прѣво възанганнѣ | нд о звѣннхъ на вєєрѹ | нє о сьзѣанн стлѣпа прнтѹа | нс о :р: овацѣ прнтѹа |

нз о шѣшнмъ на странѹ далєє | нн о прнставнн нєправєднмъ | нѳ о бгѣтнмъ лазарн | ѱ о :ї: прѣкажєннмъ | ѱа о сѹанн нєправєднмъ | ѱв о парсѣн н мнтарн | ѱг о вьпрошнмъ богатнмъ | ѱд о слѣпѣмъ | ѱє о закхєн | ѱс о шѣшнмъ прнєтн црѣство | ѱз о прнємшнхъ :ї: манѣсѣ | ѱн о жарѣбєтн | ѱѳ о вьпрошьшнхъ алрхнєрѣхъ н кннжнцнхъ | ѳ о вноградѣ | ѳа о лающнхъ кнносѣ радн | ѳв о садокннхъ | ѳг о вьпрошєнн гнн | кѣ парнѣомъ | ѳд о дашн оба пѣнєза | ѳє о кнносѣ | ѳс о пасцѣ | ѳз о стєзѣвшнхъ сє | кто болн ||

106b

он о нспрошєннєн прѣзвннѣ | ѳѳ о ѹннтжєнн нродовн | п о плаѹущнхъ сє жєнахъ |

па о покѣвшнмъ сє рѣзѣоннцн | пв о нспрошєнн тѣлєсє гна | пг о клеопн ||

107a

еванѣланє єжє ѿт лѹкє |

1:1 понєжє ѹбо мнозн наѹє | шє ѹнннтн повѣстн | о нзвѣсннхъ вѣ насѣ | вєщнхъ 1:2 ѣкожє прѣд | ашє намъ бнѣвшє н | сконн самовндѣѣ н | слѹгн словєсн 1:3 нзволн | сє мнѣ хожѣшѹ нс прѣва | по всѣхъ вѣ нстннѹ по | рєдѹ пнсатн тєбѣ кр | аснн тєопнлє 1:4 да ||

107b

разѹмнєшн о ннхъжє наѹунѣ сє єсн | словєсѣхъ ѹтврѣжѣєннѣ 1:5 бн вѣ днн н | рода цра нюдѣска нєрѣн єтєрѣ нмє | нємъ захарнѣ ѿт єфємєрнє авнѣ | нє н жєна ємѹ ѿт дѣщєрє аронѣвє н | мєнємъ єлнсавта 1:6 бѣста жє оба п | равєдна прѣдѣ бгмъ хѳєдєща вѣ запо | вѣдєхъ всѣхъ н оправѣданнхъ гннхъ | ѣ бес порока 1:7 н нє бѣ нма ѹєда понєж | є бѣ єлнсавта нєплѳднма н оба з | аматорнѣва вѣ днєхъ свѳнхъ бѣста | 1:8 бн жє слѹжєщѹ ємѹ вѣ ѹннѹ ѹрѣд | н своє прѣдѣ бгмъ 1:9 по обнѹаю нєрѣск | омѹ клѹун сє ємѹ покаднтн вѣш | дѣшѹмѹ вѣ црѣкѣ гнѹ 1:10 н вєс множ | єсто лѹдн бѣ молнтѹ дѣє вѣнѣ вѣ | годѣ тамнѣна 1:11 бвн жє сє ємѹ анѣл | ѣ гнѣ стоє о дєснѹю олтара ка | днлѣнаго 1:12 н смєтє сє захарнѣ внд | ѣвѣ н страхъ нападє на нѣ 1:13 рѣ жє к | нємѹ анѣлѣ гнѣ нє бѳн сє захар | нѣ занє ѹслншана бн молнтѣа | твоѣ н жєна твоѣ єлнсавта роднѣ ||

108a

снѣ тєбѣ н нарєшн нмє ємѹ нѣва | нѣ 1:14 н бѹдєть радѳсть тєбѣ вєлнѣ н | мнозн о рѳжѣствн єго вѣзрадѹют | ѣ сє 1:15 бѹдєть бѳ вєлн прѣдѣ бгмъ вн | на н снкєра нє нмѣта пнтн н дѹ | хѳомъ стнмъ нсплѣнтѣ сє н єщє | нс ѹрѣва мѣтєрє своє 1:16 н многн сн | овѣ нзѣв обрѣнтѣ є кѣ гѹ бѹ нхъ | 1:17 н тѣ прндѣндєть прндѣ ннмн | н дхѳомъ н снлѳю нлн ннѳѳю обрѣнтѣ срѣца ѿцємъ на ѹєда н прѳтнѣнн | є вѣ мѹдрѳсть правєдннхъ н ѹговѣтн лѹдн сврѣшєнн 1:18 н рѣ захарнѣ | кѣ анѣлѹ по ѹєсомѹ разѹмѣю сє азъ | бѳ єсмь старѣ н жєна моѣ заматор | нѣвшн вѣ днєхъ свѳнхъ 1:19 ѿтѣщѣавъ анѣлѣ рѣ ємѹ азъ єсмь гаврнлѣ прѣд | ѣстоє прѣдѣ бгѳомъ н посланѣ єсмь | глѣтн тєбѣ н бѣговѣстнтн тє 1:20 бѣсн | н сє н бѹдєшн млѣѹєннє мѳгн прѳг | лѣтн до нєгожє днѣ бѹдєть сє з | анє нє вѣрѳва словєсмъ мѳнмъ ѣ | жє сѣбѹдєть сє ѹ врѣмє своє 1:21 н бѣхѹ лѹ || –

108b

днѣ жѡуще захарнѣ въ црѣквѣ ежѣ каснѣтъ въ црѣквѣ 1:22 ншѡ же не можа|ше гла҃ти к нѣмъ н разумѣше
ѣко| вндѣннѣ вндѣ въ црѣквѣ н тѣ бѣше| помавае нмѣ н прѣбываше нѣмъ| 1:23 н бѣ ѣко испльннше се днѣ
служь|бѣ его ндѣ въ домѣ свон 1:24 **по** снхъ же| днѣхъ заѡетъ елнсавта жена его| н таѣше се мсцѣ :ѣ:
глѡщн 1:25 ѣко т|ако мнѣ створн бѣ въ днѣ въ нѣже| прнзрн ѡтнѣтн поношеннѣ мое въ| ѡловцѣхъ 1:26 **въ**
шестн же мсцѣ посланъ| бѣ архнанѣль гаврнль ѡт ба въ гра|дѣ галелѣскѣ емуже нмѣ назарат|ъ 1:27 къ
дѣвн обрѹенн мужу емуже| нмѣ носнпѣ ѡт дому двѣва нмѣ дѣ|вн марнѣ 1:28 н въшѡ къ нѣн анѣль рѹе|
радѹн се бл҃годѣтна гѣ с тобою бл҃гословлена тн въ женахъ 1:29 она же в|ндѣвъшн смѣте се о словесн
его| н помншлаше коково бѹдетъ се| целованнѣ 1:30 н рѹе ен анѣль не бо|н се обрѣте бо бл҃годѣтъ ѡт ба
1:31 н се||

109a

заѡнѣшн въ ѹрѣвѣ н родншн сѣа н| нарѹенн нмѣ емѹ нсѣ 1:32 съ бѹдетъ всѣ|лн н сѣнѣ вншнаго нарѹетъ се н
да|стъ емѹ гѣ бѣ прѣстоль двѣа ѡтца| его 1:33 н црѣствѹ его не бѹдетъ конца| 1:34 **рѹе** же марнѣ къ анѣлѹ
како бѹдетъ|ъ се ндѣже мужа не знаю 1:35 н ѡтвѣщ|авъ анѣль рѹе ен дхъ сѣн нандетъ|ъ на те н снла
вншнаго оѣннѣтъ те| тѣмъ же еже роднѣтъ се ѡт тебе сѣо| нарѹетъ се сѣн бжн 1:36 н се елнсавта ѹжннка
твоѣ н тѣ заѡнѣтъ сѣа въ ст|аростн своен н се мсцѣ :ѣ: естъ нар|нцаемн неплодвн 1:37 ѣко не
нзѣнемо|жетъ ѡт ба всакъ глѣ 1:38 рѹе же марнѣ| се раба гѣа бѹдн мнѣ по глѹ тво|емѹ н отнѣ ѡт не
анѣль 1:39 **въ**ставъ|шн же марнѣ въ те днѣ ндѣ въ горѣ|хъ съ тыщаннѣ въ градъ нюдѣскѣ 1:40 н| ѹннѣ въ
домѣ захарннѣ н цѣло|ва елнсавету 1:41 н бѣ ѣко ѹслнша ел|нсавта целованнѣ марноно възн|гра се
младѣнѣ радошамн въ ѹрѣвн||

109b

ѣе испльнн се дхѡмъ стѣмъ елн|савта 1:42 н възупн гла҃сомъ велнмъ н рѹе| бл҃гословлена тн въ женахъ н
бл҃гсв|ловленъ плодъ ѹрѣва твоего 1:43 н ѡт кѹдѣ|хъ да прндѣтъ матн гѣа моего къ м|нѣ 1:44 се бо ѣко бѣ гла҃сѣ
целованнѣ т|воего въ ѹшню мою възнгра се м|младѣнѣцъ радошамн въ ѹрѣвн м|оемъ 1:45 н блаженѡа
ѣже вѣрѹетъ ѣко| бѹдетъ сврѣшеннѣ гл҃анннмъ ѣе| н ѡт гѣа 1:46 н рѹе марнѣ **в**елннѣтъ дш|а мооѣ гѣа 1:47 н
възрадова се дхѡмъ мо|н о бжѣ спсѣ моемъ 1:48 ѣко прнзрн н|а смѣреннѣ рабн свое се бо ѡт селѣ|
блажеть ме всн родн 1:49 ѣко створн| мнѣ велнѹн є снльнн н сѣо нмѣ є|го 1:50 н мнлостъ его въ родѣ н родѣ
боѣщнмъ с|с его 1:51 сѣтворнтн дръжавѹ мншцѣ| своєю н растоѹн грѣднѣ мнслн|ю сраца нхъ 1:52
нннзложн снльннѣ| съ прѣстола н възнесе смѣреннѣ| 1:53 альѹущѣ испльннѣтъ блага бога|теще се ѡтпѹстн
тъще 1:54 прнѣтъ||

110a

нзѣа отрока своего поменѹтн м|нлостъ свою 1:55 ѣкоже глѣа къ оцѣмъ| нашнмъ аврамѹ н сѣменн его д|о
вѣка 1:56 прѣбѣн же марнѣ съ нею ѣко| :гѣ: мсцѣ н възвратн се въ домѣ сво|н 1:57 **ѣ**лнсавтѣ же испльннше
се днѣ|є роднтн ен н родн сѣа 1:58 н слнша|ше окрѣсть жнвѹщѣ рожѣеннѣ єіє| ѣко ѹзвелнѹнлъ естъ гѣ
мнлостъ|ъ свою съ нею н радовахѹ се съ не|ю 1:59 н бѣ въ осмн днѣ прндѹ обрнз|атн отроѹе н нарнцахѹ
его нм|енѣмъ оца своего захарнѣ 1:60 н ѡтвѣщавъшн матн его рѹе нн нѣ д|а нарѹетъ се нмѣ емѹ нѡвнѣ
1:61 н| рѣше к нѣн ѣко ннктоже естъ| ѡт рожѣенн твоего нже нарнцає|тъ се нменѣмъ тѣмъ 1:62 поманѹ же|
ѡтцѹ его како бн хотѣлъ нареще| нмѣ 1:63 нспрощъ дѣщнцѹ напнса г|лѣ нѡванѣ естъ нмѣ єго н ѹднш|є
се всн 1:64 ѡтврѣше се ѹста его абн|є н єзнкѣ его гла҃ше бл҃гслове ба||

110b

1:65 н бѣ на всѣхъ страхъ жнвѹщнхъ окрѣ|сть нхъ н въ всѣн горьнѣ нюдѣнцѣ|ѣн н повѣдаемн бнхъ всн гла
сн 1:66 н по|жнше всн слншавѣше на срацнхъ сво|нхъ глѡщѣ ѹто ѹбо бѹдетъ отроѹе се| н рѹка гѣа бѹдетъ
с нѣмъ 1:67 н захарнѣ| оца его испльнн се дхѡмъ стѣмъ н пр|ороѹествова глѣ 1:68 **бл҃гс**лавнѣ гѣ бѣ н|звѣлъ ѣко
посѣтн :і створн нзбавленн|є лѹдемъ свонмъ 1:69 **н** въздвнже рогъ спсѣеннѣ нашего въ домѹ двѣвн

113a

А о ѿни прорунци

н на вѣстаннѣ многнмъ вѣ нзлн| н въ знаменнѣ прѣроуно ^{2:35} н тебн ж|є самон дѣшѣ прондѣтъ оруженѣ д|а ѡткрнють се ѡт многъ срѣацѣ по|мншленнѣ ^{2:36} **н бн нѣнна прорунц|а дѣшь пананлова** ѡт колнна асѣуро|ва сн заматорнвѣшн въ днѣхъ м|ногнхъ жнвѣшн с мужемъ :з: лѣ|тѣ ѡт дѣвѣства своего ^{2:37} н та ѹдова| до осмн десѣтъ н :д: лѣта ѣже не| ѡтхоѣше ѡт црѣкве постомъ н мо|лнтва служещн пощѣ н днѣ ^{2:38} н т|ѣ въ тѣ ѹсѣ прнставѣшн нсповѣда|ше се Гѣ н Глаше о немъ всѣмъ ѹ|ающнмъ нзбавленнѣ въ ерѣслмн| ^{2:39} н ѣко сконѣуаше се вса по закон|ѹ гнѣ възвратнше се въ галелѣю| ѹ градъ свон назартъ ^{2:40} **отроує** же ра|стнше н крнплаше се дѣхомъ нсп|лннн се прнмѣдростн н благодѣт|ѣ бѣ бжнѣ на немъ ^{2:41} н хожѣаста ро|днтеа его по вса лѣта въ ерѣслмѣ| въ празннкѣ пасцѣ ^{2:42} н егда бн д||–

113b

двою на десѣте лѣтѣ въсходѣшн|мъ нмъ въ ерѣслмѣ по обнѣаю празн|нкѣ ^{2:43} н конѣуавѣшнмъ днѣн възв|ращаюмъ се нмъ оста отроко нсѣ| въ ерѣслмнн н не ѹуста роднтела е|го ^{2:44} мнѣвѣша н въ друженнн сѣща п|рндоста днѣ н пѣтъ нскаста его| въ рожденн н въ знанн ^{2:45} н не обрѣт|ѣша его възвратнста се въ ерслм|ѣ възнскающа его ^{2:46} бн по трѣхъ дн|ѣхъ обрѣтѣша его въ црѣквн сѣдѣ|щѣ по срѣдѣ ѹнтель н послушаю|щѣ нхъ н ѹпрашающѣ е ^{2:47} **ѹжасахѣ** се| всн послушающе его о разумѣ н ѡт|вѣтѣхъ его ^{2:48} **н** вндѣвѣша н днвнста| се к немѣ матн его рѣе ѹѣдо що с|твори нама тако се ѡтцѣ твон н| азѣ сскрѣбѣща нскаховѣ тебѣ ^{2:49} н| рѣе к нмъ ѹто ѣко нскаста ме|не не вѣста лн ѣко въ тѣхъ ѣже с|ѹтъ ѡтца моего ѹ тѣхъ достонт| мн бнтн ^{2:50} н та не разумѣста гла| еже рѣе нма ^{2:51} н сннде с нмъ н прн||–

114a

Е о бнвѣшнмъ глѣ къ новану

дѣ въ назарѣтъ н бн повннѣе се н|ма н матн его сѣбѣуадаше все глн| сн въ срѣдцн своемъ ^{2:52} нсѣ спѣше мѣдростн н тѣломъ н благодѣтью ѡт ба| н ѹловѣкъ ^{3:1} **въ** пѣто же на десѣте лѣ|то владнѣства тнвернѣ кесара| обладающѣ пѣнѣтъскомѣ пнлатѣ| нюдѣею н ѹѣтрѣтовластѣющѣ г|алелѣею нродѣ пнлнпѣ же братѣ е|го ѹѣтврѣтовластѣющѣ тѣрн|ею н травоннѣтскою страною н| лѣснннею ѹѣтврѣтовладающѣ ав|нлнннею ^{3:2} прн архнѣрѣн аннѣ н ка|нѣпн **бн глѣ къ новнѣ захарн|нѣ с|нѣ въ пѣстннн** ^{3:3} **н прнде въ всѣу стра|нѣ норѣнскѣ** проповѣдаѣ крѣщенн|є на покаѣннѣ въ оставленнѣ грѣ|ховѣ ^{3:4} **ѣ**коже єсть пнсано въ кнн|гахъ словесн нсанѣ прѣрка глѣща| глѣсѣ въпнющаго въ пѣстннн ѹгот|овантѣ пѣтъ гнѣ правнѣ творнт|є стѣзн его ^{3:5} всака дабарѣ наплнн|тѣ се н всака гора н хлѣмн смѣрнт||

114b

З о въпрѣшнхъ народнхъ

се н бѣдѣтъ стрѣпатѣна ѹ праваѣ н о|стрн въ пѣтн глатѣцн ^{3:6} н ѹзрнтѣ вс|ака плѣтъ спсѣннѣ бжнѣ| ^{3:7} **глаше се нсходѣшнмъ народѣмъ|** крѣстнтн се ѡт него нщѣднѣ єхнн|дова кто сказа вамъ бнжатн ѡт гр|ѣдѣщаго гннѣа ^{3:8} створнтѣ ѹбо плод|ѣ достоѣнѣ покаѣннѣ н не наѹн|нантѣ глатн въ себѣ ѣко ѡтца нм|амъ аврама глѣ бо вамъ ѣко може|тѣ бѣ ѡт каменнѣ въздвнгнути ѹ|ѣда аврамѣ ^{3:9} юже бо сѣкнра лѣжнтѣ п|рн корѣнн дрѣва всако ѹбо дрѣво не| творѣще плода добра постѣкають е| н ѹ огнѣ вѣмѣтають е ^{3:10} **н** въпрашахѣ| народн глѣще ѹнтелѣ ѹто створн|мъ ^{3:11} ѡтвѣщавѣ же глаше нмѣ :в:| рнзн да подастѣ не нмѣшѣмѣ нмѣе| брашно такожде да творнтѣ ^{3:12} прндѣ| же н мнѣтарнѣ крѣстнтн се н рнше к| немѣ ѹнтелѣ ѹто створнмъ ^{3:13} онѣ| же рѣе к нмѣ ннѣсѣже болѣ повѣл|ѣнаго вамъ творнтн ^{3:14} въпрашахѣ н в||–

115a

оннн глѣще н мн ѹто створнмъ| н рѣе к нмѣ ннкого же не обндн|тѣ нн оклѣвѣтѣвантѣ н довољнн|

бѹдѣте оброкн вашнмн ^{3:15} ꙗꙋющн|мь лꙋдемь н помншлающнмь всѣмь| въ срѣцнхъ свонхъ о нованѣ еда
 ть| естъ ^{3:16} ѡтвѣщаваше нованѣ нъ глѣ| **азъ** ꙋбо водою крѣщаю вн грѣдетъ| же крнплн мене емꙋ нѣсамъ
 до|стоѣнъ ѡтрнштн ремеѣ съпогы| его ть вн крѣстнть дѣхѡмь стнмь| н огнѣмь ^{3:17} **емꙋже** лопата въ рꙋцн
 є|го н потрнбнть гꙋмьно свое н съ|ереть пшєннцꙋ въ жнтннцꙋ сво|ю а плнвелн съжежеть огнѣмь н|є
 гасꙋщнмь ^{3:18} многа же нна ꙋтнш|ає бляговѣствоваше лꙋдемь ^{3:19} **н|**родъ же ѹетврѣтовластннкъ
 об|лнꙋаемъ ѡт него о нроднѣдѣ жєтѣ| брата своего н о всемь злѣ еже ст|ворн нродъ ^{3:20} прнложн се
 надъ всн|мн н заклопн нѡванѡ въ тьмннцѣ| ^{3:21} **бн** же єгѡ крѣстнше се всн лꙋдєнє|

115b

нсꙋ же крѣщꙋшꙋ се н молещꙋ се ѡтврѣ|зе се нбѡ ^{3:22} н сннде дѣхъ стн тѣлеснн|мь зракомь ѣко н голꙋбъ на
 нь н глѣ|асъ съ нбсе глѣ тн єсн снѣ мон възлꙋ|блєнн о тебѣ• блягонзволнхъ ^{3:23} **н** ть| бѣ нсѣ ѣко трємь
 десетемь лѣтъ на|ꙋннає снѣ сн ѣко мннмь бѣ а| **носнпов** **нлнннъ** ^{3:24} **мататовъ** **лєꙋгнннъ** ^{3:28} **адновъ**
касамль **нровъ** ^{3:29} **нсꙋевъ** **єлнєзеровъ** **нарамль** **мататовъ** **лєꙋгнннъ** ^{3:30} **нꙋдннъ** ^{3:24} **мельхонъ** **наннѣовъ**
носнплъ ^{3:25} **наєгеовъ** ^{3:26} **маатовъ** **мататновъ** **сємєонъ** **носнховъ** ^{3:27} **нодаєвъ** ^{3:31} **ноанаєвъ** ^{3:27} **рнсновъ**
зорнѡвель **салатнлєвъ** **ннрновъ** ^{3:28} **мельхонъ** ^{3:33} **фарнсновъ** **нꙋдннъ** ^{3:34} **нѣковъ** **нсаковъ** ^{3:35} **рагавль**
фалєковъ **єверовъ** **салалъ** ^{3:36} **каннанъ** ^{3:30} **носнплъ** **ноанаєовъ** **єлнакнмль** ^{3:31} **мєлєанъ** **маннанъ**
мататовъ **натѣѡанъ** **давндовъ** ^{3:32} **нєсєєовъ** **овндовъ**||

116a

з о нскꙋшенн спснтелевѣ

воосовъ ^{3:25} **матновъ** **амошь** **наꙋмль** **єслнмль** ^{3:33} **арнновъ** **єзромль** ^{3:26} **арфѡсѡдовъ** **снповъ** **ноєвъ** ^{3:34}
аврамль **тарннь** **нахоровъ** ^{3:35} **сєрꙋховъ** ^{3:36} **ламєховъ** ^{3:37} **матꙋсаль** **єноховъ** **нарєдовъ** **малєлєнлєвъ** ^{3:32}
салнмонъ **наасонъ** ^{3:33} **амнндавь** **арамль** ^{3:37} **каннанъ** ^{3:38} **єношь** **снтовъ** **адамовъ** **бжнн** ^{4:1} **нсѣ** же
 нплннн сє дѣа стѡ възврат|н сє ѡт єрєлѡма н ведѣше сє дѣхѡмь въ| ꙋстннꙋ ^{4:2} :м: днн нскꙋшаємь
 днѣ|воломь н нє ѣстъ нꙋєсоже вьсє днн| **н** сконьꙋавьшнмь сє нмь послндъ въ|зѣлька ^{4:3} рꙋє емꙋ днѣволь
 аще снѣ єсн| бжн рꙋцн каменнꙋ сємꙋ да бꙋдꙋть х|лнбн ^{4:4} н ѡтвѣщавъ нсѣ к немꙋ глѣ пн|сано єсть ѣко нє
 о хлнбн єднномь| жнвь бꙋдетъ ꙋловкѣ нь о всако глн| нсхѡдєщнмь нз ꙋстѣ бжнхъ ^{4:5} н възвє|дє єго
 днѣволь на горꙋ внсоꙋ н п|оказа емꙋ всѡ црѣствнѣ всего вьсє||–

116b

лєннє въ ꙋасѣ врѣмєнн ^{4:6} н рꙋє емꙋ днѣволь тебѣ дамь власть снꙋ всꙋ н| славꙋ нхъ ѣко мнѣ прѣдано
 єсть н| емꙋже аще хошꙋ прѣдамь ю ^{4:7} тн ꙋбо а|ще падъ поклонншн сє прѣдъ мно|ю бꙋдетъ тебѣ всѡ ^{4:8} **н**
 ѡтвѣщавъ рꙋє| емꙋ нсѣ ндн за мноꙋ сотѡно пнс|ано бо єсть гꙋ бꙋ своємꙋ покѡнн|шн сє н томꙋ єднномꙋ
 послꙋжншн|н ^{4:9} н ведє єго въ єрєлѡмъ н поставн є|го на крнлн црѣквннмь н рꙋє єм|ꙋ аще снѣ єсн бжн
 врѣзн сє ѡт сꙋдꙋ| ннзъ ^{4:10} пнсано бо єсть ѣко анѣломь| свонмь заповѣсть о тебѣ сьхранн|тн тє ^{4:11} н ѣко
 на рꙋкахъ тє възмꙋтѣ тє да нє о камень прнтѣкнєшн| ногн твое ^{4:12} н ѡтвѣщавъ нсѣ рꙋє емꙋ| ѣко рꙋєно
 єсть нє нскꙋсншн гѡ бѡ| твоего ^{4:13} н сконьꙋа всѡ нскꙋшеннѣ днѣволь ѡтннде ѡт него до врѣмєнє| ^{4:14} **н**
 възвратн сє нсѣ въ снлн дꙋхѡвн|нє въ галєлѣю н вѣсть нзндє о немъ| ^{4:15} н ть ꙋꙋашєє въ сьнмншн нхъ||

117a

славнмь вснмн ^{4:16} **н** прнде въ назарєтъ| ндѣже бн вьспнтннъ н вьннде по обн|ꙋаю своємꙋ въ днѣ
 сꙋботнн въ сьн|ѣмншє н ста ꙋнстн ^{4:17} н възѡашє емꙋ| кннгнн нсанє прѡрка н разгнꙋвъ кн|нгн обрѣте
 мѣсто ндѣже бн напн|сано ^{4:18} дѣхъ гнѣ на мнѣ єгоже радн| помаза мє бляговѣстнтн нншнмь| н цѣлнтн
 ськрꙋшеннє срѣцємь| ^{4:19} проповѣдатн плѣннкомь ѡтꙋщєн|нє н слнпнмь прозрнннє ѡтꙋстн|тн
 ськрꙋшеннє въ отрадꙋ н проповѣ|дѡтн лѣто гнє прнєтно ^{4:20} н сьгнꙋвъ к|нгнн вѣдасть слꙋзѣ сѣдє н всѣмь|
 въ сьнмншн оꙋн бнста зрєщн на| нь ^{4:21} наꙋєтъ же глѡтн к ннмь ѣко д|нѣсѣ сьбнтѣ сє пнсаннє въ ꙋшнꙋ|
 вашнꙋ ^{4:22} **н** всн свѣдѣтельствѡвахꙋ є|мꙋ н днєвлꙋхꙋ сє о словєсѣхъ бляго|дѣтн нсхѡдєщнхъ нз ꙋстѣ єго н
 глѣ|ахꙋ нє сн лн снѣ єсть носнповъ ^{4:23} **н** рꙋє| к ннмь всако рꙋєтє мн прнтꙋꙋ снꙋ| враꙋꙋ нсцѣлн сє самь

єЛНКО СЛНШ||–

117b

слншахомъ бнвъшнхъ въ каперьн|аумѣ створн з^а въ отъѣствн своє|мъ 4:24 **р**уе же амѣнь глѣхъ вамъ ѣко нн|оторн же прорѣкъ не прнѣтънъ естъ| въ ѡтѣствн своемъ 4:25 **в**ъ нстнхъ же глѣхъ вамъ ѣко многн удовнцѣ бнше| въ дѣнн нлннн въ нзлѣн ег^аа заклопн с|сѣ нбо :г: лѣта н :с: мсць ѣко бн глѣ|дѣ велн по всен землн 4:26 нн къ єднн|он нхъ посланъ бн нлнѣ тѣкмо въ с|арапѣтѣхъ сндоньскѣхъ къ женн вѣд|овнцн 4:27 н мнозн бнхъ прокаженн| въ нзлѣн прн єлнсѣн прорѣцн нн єдн|нѣ ѡт нхъ оунстн сѣ тѣкмо нео|манъ сѣрннскн 4:28 нсплннше сѣ всн| ѣростн на сѣнмншн слншеще сн 4:29 н в|ѣставъше нзыгнаше єго вѣнъ нзъ г|рада н внше єго до врѣхъ горн на нем|ѣже града нхъ сѣз^аанъ бѣше да бн є|го нзырннхлн 4:30 онъ же прош^а по с|рндѣ нхъ ндѣше 4:31 **н** вѣнде въ каперь|наумъ въ градъ галедѣнскн н бѣхѣ| въ сѣботѣ 4:32 н ѡжасахѣ сѣ о ѡуєнн єго||

118a

н о нмѣщнмъ бѣсѣ тѣмнѣ

ѣко властнѣ бѣ слово єго 4:33 **н въ сѣн|мншн бѣ ѡлѣкѣ нмн дѣхъ бѣснѣ не|**унстѣ н възупн гласомъ велннмъ глѣ 4:34 останн ѡто естъ намъ н тебѣ| нсѣ назараннне прншлѣ єсн погѣнт|н насъ вѣмъ те кто єсн сѣн бжн 4:35 н з|апрнтн ємѣ нсѣ глѣ прѣмльнн нз|ндѣ нз него н поврѣгъ н бѣсѣ по срдн| нзнѣ нз него н ннктоже не врѣждѣ| єго 4:36 н бѣхѣхъ на всѣхъ н стѣзахѣ сѣ д|рѣхъ къ дрѣхъ глѣхѣ ѡто естъ слово сѣ| ѣко властнѣ н снлоѣ велнтѣ неунст|нмъ дѣхѣмъ нсходѣтъ 4:37 нсхожаашѣ шум|ѣ о немъ въ мѣста н странн 4:38 **вѣставъ н|** сѣнмншн вѣнде въ домъ снмоновъ| тѣща же снмонова бѣ одрѣжнма огнѣ|мъ велнѣмъ н молнше єго о нѣн 4:39 н с|тавъ надъ неѣ запрнтн огнѣ н о|ста|вн ю огнѣ абнѣ же вѣставъшн слѣже|ше ємѣ 4:40 **заходѣшѣ же слѣнцѣ всѣ єлнко| нмѣхѣ** болѣеє нѣдѣгн разлнуннѣ| прнношахѣ к немѣ онъ же на когѣ|до нхъ рѣцѣ възлагаѣ цѣлаше є 4:41 **нсхо|**||–

118b

аи о ловнтѣхъ рнбѣ

ждахѣ же бѣсн ѡт многъ вѣпнюще н| глѣхѣе ѣко тн єсн хѣ сѣн бжн н за|прнщаѣ не дадѣше нмъ глѣтн ѣко| вѣдѣхѣ хѣ самого сѣща 4:42 **бнвъшѣ же|** дѣнн ншѣ ндѣ въ пѣсто мѣсто н нар|одн нскахѣ єго н прндѣ до него н дрѣжахѣ єго да не бн ошѣ ѡт нхъ 4:43 онъ| же рѣе к нмѣ ѣко н дрѣгнмъ градѣ|омъ благовѣстнтн мн по|добаетъ ц|рѣство бжнѣ ѣко на сѣ посланъ єсн|ѣ 4:44 н бѣ проповѣдаѣ на сѣнмншнхъ| галелѣснхъ 5:1 **бн же нележѣшѣ ємѣ| народѣ да бн** слншалн слѣво бжнѣ н| тѣ бѣ стѣе прн єзерн геннсартѣ|цѣмъ 5:2 н вндѣвѣ :ѣ: кораблнца стѣещ|а прн єзерн рнбарѣ же ошѣше ѡт н|єѣ плакахѣ мрнже 5:3 вѣлѣзѣ же въ єд|ннѣ ѡт кораблнцѣ нже бѣ сѣмоновъ| молн ѡт землѣ възнтн мало н сѣ|дѣ нс корабла хѣашѣ народн 5:4 **ѣко же|** прѣста глѣ рѣе же къ снмонѣхъ вѣлѣз|н въ глѣбннѣ н вѣмѣщѣте мрѣже|вашѣ въ ловнтѣхъ рнбѣ 5:5 н ѡтвѣщаѣ||

119a

ви о прокаженѣмъ

снмонъ рѣе ємѣ наставннѣе ѡб по|нощѣ всѣхъ трѣжаѣше сѣ ннѣсѣе не є|хѣмъ по глѣ твоємѣхъ ѡмѣщѣмъ мрѣ|жѣ 5:6 н сѣ сѣтворнше ѡбѣше сѣ множѣство рнбѣ много прѣтрѣзахѣ сѣ| мрнже нхъ 5:7 н поманѣше прнѣснн|комъ нже бѣхѣхъ въ дрѣзнмъ кораблн| да прншѣше помѣгѣтѣ нмѣ н прн|дѣхъ нсплннше ѡба корабла ѣко пог|рѣзатн сѣ нма 5:8 **вндѣвѣ же снмонъ|** снмонъ пѣтрѣ прнпаде къ колѣном|а н свѣма глѣ нзндн ѡт мене ѣко| мѣжѣ грѣшнѣ єсѣмъ гн 5:9 хѣсѣ бѣ ѡдрѣжаѣше єго н всн нже бѣхѣхъ с нмѣ|ѣ о ловѣтѣхъ рнбѣ єже єше 5:10 такожѣ|дѣ нѣкѣва нѣвѣна сѣна заведѣова ѣ|же баста ѡбѣщннннн снмонѣхъ **н** рѣе| къ снмонѣхъ нсѣ не бѣн сѣ ѡт сѣлѣ ѡлѣкн|н бѣдѣшн лѣве 5:11 нзѣвѣзѣ же кораблѣ| на зѣмлѣ ѡставлѣше всѣ въ слндѣ| єго ндѣхъ 5:12 **н бн єгѣа бн|ѣ єднномъ ѡт грѣ|** н сѣ мѣжѣхъ нсплнѣхъ прѣказн н вндѣвѣ|ѣ нсѣ падѣ ннцѣ молѣ єе ємѣ н глѣ||

119b

ГІ О СЛАБЛЕННМЬ

ГІ аще хоцешн можншн ме оунстн|тн ^{5:14} н ть запрнтн ємѹ ннкомѹже н|є повѣдан нь шдѣ показн се нерѣю| н прннесѣ за оунщенне твоє ѣкоже| повелѣ монсѣн въ сѣдѣтельство ^{5:15} **про|**хожѣаше паѹа слово о немь н сыннмах|ѹ се народн мнозн слншатн нсц|ѣлнтн се ѡт него ѡт недѹгѣ свонхѣ| ^{5:16} **ть** же бѣѣ хѡде въ пѹстннн н моле| се ^{5:17} **н** бѣѣ ѡт днѣ н ть бѣѣ ѹѣ н бѣхѹ се|деще фарнсѣ н законоѹнтеле| н бѣхѹ прншлн ѡт всѣхѣ вѣн глелѣ|нскѣ нюдѣнскѣ н ѡт ерѣлма н снла| гнѣ бѣѣ цѣлнтн є ^{5:18} **н се мѹжн носе|ще на одрѣ ѹлвѣка** нже бѣѣ ослабленѣ| нскахѹ вьнестн н положнтн єго п|рѣдѣ ннмѣ ^{5:19} н не обрѣтъше кѹдѣ вь|нестн єго народа радн вьзлѣзѣше| на храмѣ скозѣ скѹдѣлѣ ннзѣвнсѣ|ше єго с ложемѣ по сѣрѣдѣ прѣдѣ нсѣ| ^{5:20} н вндѣвъ вѣрѹ нхѣ рѹє ємѹ ѹлвѹє| ѡтпущаю тн се грнсѣ твои ^{5:21} н наѹ|єше помншлатн кннжннцн н||

120a

ДІ О ЛЕВЫГНН Н МНТАРН

кннжннцн н парнсѣ глѹще кто єс|ть сѣ нже глѣтъ власнмнѹ кто мо|жетѣ грнхн ѡтпущатн тькмо єдн|нь бѣѣ ^{5:22} разѹмѣвъ же нсѣ помншлен|нѣ нхѣ ѡтвѣщавѣ рѹє нмѣ ѹто помн|шлате вѣ срдѣцѣхѣ вашнхѣ ^{5:23} ѹто єсть| ѹдобленє рѣшн ослабленомѹ ѡтпѹхѹ| тн се грѣсѣ твои нлн рѣшн вьстан|н н хѡдн ^{5:24} нь да ѹвѣсте ѣко властѣ н|матѣ снѣ ѹлвѹскн на землн ѡтп|ущатн грнхн рѹє ослабленомѹ те|бѣ глѹ вьстанн н вьзмн одрѣ твои| н хѡдн въ домѣ свон ^{5:25} н абне вьста|въ прѣдѣ ннмѣ вьзѣмѣ на немьж|є лѣжаше нде въ домѣ свон славе бѣ ^{5:26} н| ѹжасѣ прнеть все н славлахѹ бѣ н|спльннше се страхомѣ глѹще ѣко| вндѣхомѣ днвна днѣсѣ ^{5:27} **н по сѣхѣ н|знде н ѹзрѣ мнтарѣ нм**єнемѣ лє|вьгнѹ сѣдѣща на мнѣннцн н| рѹє ємѹ по мнн ндн ^{5:28} н отавлѣ в|са вьста вьслндѣ єго нде ^{5:29} **н** ство|рн ѹрѣжденне велне лєвьгнн||

120b

въ домѹ ємѹ своємѹ н бн народѣ м|ннѹгѣ мнтарн ннѣхѣ нже бѣхѹ| сѣ ннмѣ вьзлєжеще ^{5:30} н рапѣтахѹ кн|нжннцн нхѣ н парнсѣ кѣ ѹѣеннко|мѣ єго глѹще поуто сѣ мнтарн н| грѣшннкн ѣсть н пнеть ^{5:31} **н** ѡтвѣ|щавѣ нсѣ рѹє к ннмѣ не трѣбѹють| зѣравн враѹа нь болещен ^{5:32} не прндѣ| прнзватн правѣдннкѣ нь грнш|нне вѣ покаѣнне ^{5:33} онн же рнше к н|ємѹ поуто ѹѣеннцн новаѣновн| постеть се ѹесто н молнтѹ тво|реть н такожѣ н парнснсѣѣ а тв|он ѣдетѣ н пнють ^{5:34} онѣ же рѹє к нн|мѣ єда могуѣ снѡве браѹнн до|нѣдѣже жєннхѣ с ннмн єсть ств|орнтн постнтн се ^{5:35} прндѹтъ же днѣє| єгѣа отеть бѹдетѣ ѡт ннхѣ жєнн|хѣ тогда постеть се вѣ те днн ^{5:36} г|лаше же прнтѹѹ к ннмѣ ѣко нн|ктоже прнставлаетѣ рнзѣ нов|н не прнставлаетѣ нь рнзѹ ветѣ|хѹ аще лн же нн н новѹ рѣздєреть н||

121a

ветѣсѣ н не прнклѹунтъ сѣ| прнставленнѣ єже ѡт новаг|ѡ ^{5:37} н ннктоже не ѹлнѡаетѣ в|ннѣ нова ѹ мѣхн ветѣхнє аще л|н же нн просаднтѣ вннѡ н то пр|олнеть сѣ н мѣсѣ погннѹтъ ^{5:38} нь вн|нѡ ново вѣ мнхн новнє вьлнѡат|н н обоє сьѣблѹдетѣ сѣ ^{5:39} н ннктоже| пнѡвѣ ветѣхѣ абне хоцеть новомѹ| глѹ бо ветѣхѡ лѹѣ єсть ^{6:1} **бѣѣ** же вѣ сѹ|ботѹ ѹторѹѹ н прѣѹѹѹ нтн ємѹ скозѣ сѣѣ|ннѣ н вьстрѣзахѹ ѹѣеннцн єго кл|асн н ѣдѣхѹ стнрающе рѹкамн| ^{6:2} єтерн же ѡт ннхѣ рнше к ннмѣ ѹто| творнте єгоже не достонѣ тво|рнтн вѣ сѹботѹ ^{6:3} н ѡтвѣщавѣ же нсѣ| рѹє к ннмѣ нн лн сєго єсте ѹлн є|єже створн дѣдѣ єгѣа вьзѣлѣка сѣ| самѣ нже с ннмѣ бнхѹ ^{6:4} како вьнн|де вѣ домѣ бѣнн н хлѣбѣ прѣдѣложєннѣ прнємѣ ѣсть н дасть сѹщн|мѣ с ннмѣ нхѣже не достоѣше ть|кмо єрѣѡмѣ єднннмѣ ^{6:5} н глаше||

121b

ЄІ О НМУЩНМѢ СѹХѹ РѹКѹ

нмѣ ѣко гѣ єсть снѣ ѹлвѹкн| сѹботѣ ^{6:6} **бнсть же вѣ дрѹгѹѹ| сѹботѹ вьннтн** ємѹ вѣ сьнмн|ще н ѹнтн н бѣѣ тѹ ѹлѡвкѣ рѹка є|мѹ десна бѣ сѹха ^{6:7} н назнрахѹ кннж|ннцѣ аще вѣ сѹботѹ нсѣлѣнтѣ єго| да обрѣтѹтъ

рѣуѣ на нь ^{6:8} онъ же вѣдѣше| помншленнѣ нхъ н рѣе мужу нмущу|мѹ сѹху рѹкѹ встанн н станн по
ср|ндн онъ же вѣставъ ^{6:9} н рѣе к нмѣ нсѣ| въпрошу вн аще достонтъ въ сѹботѹ| добро творнтн нлн зло
творнтн д|шѹ спсѣтн нлн погѹбнтн ^{6:10} н възнвѣ на все н рѣе емѹ прострн рѹкѹ свою| онъ же прострнтъ
н ѹтврѣдн сѣ рѹка| емѹ ѣко н дрѹгаѣ ^{6:11} онн же нсплннш|е безѹмѣ н глахѹ дрѹгѣ къ дрѹгѹ щ|о бн
створнлн нсѹ ^{6:12} бн же въ днн тн| нзнде въ горѹ молнтн сѣ н бѣ въ мо|лнтвн бжн обѣ пощѣ ^{6:13} **н егѡа бн**
днѣ| прнгласн ѹеннкн свое нзѣбра въ| ннхъ вѣ еже нхъ апсѣлн нменова| ^{6:14} снмона егоже нменова
петрь||

зѣ о нзбранн апсѣ

122a

зѣ о блаженнхъ

н андрѣа брата егѡ нѣкова новаѡа| пнлпа н врьтоломѣа ^{6:15} маттѣа н том|ѹ нѣкова альпеова н снмона
нарн|цаемаго знлота нюдѹ нѣковла ^{6:16} н|юдѹ скарнотѣнна нже бѣ прнда|днтель ^{6:17} **н сѣшѣ сѣ нмн**
ста на мѣ|стѣ равнн н народѹ ѹеннкѣ егѡ| н множество много лѹдн ѡт все н|юдѣе н ѡт ерсѣма н
поморнѣ тѹрск|а н сндоньска нже прндѹ послуша| егѡ н цѣлнтн сѣ ѡт недѹгѣ свонхъ ^{6:18} н|
страждѹщнхъ ѡт дхѣ неѹнстнхъ цѣ|лахѹ сѣ ^{6:19} н въсь народѹ нскаше прн|катн сѣ емѹ ѣко снла нзъ него
нсх|ождаше н цѣлаше все ^{6:20} **н тѣ възведѣ ѡт|ѹн свон на ѹеннкн свое глаше** ^{6:21} **б|лаженн ннщн дхѡмѣ**
ѣко ваше ес|тѣ црѣство бжне **блаженн** альѹущѣ| ннѣ ѣко наснтнтѣ сѣ **блаженн** пла|ѹущѣ сѣ ннѣ ѣко
въсмѣте сѣ ^{6:22} **блаже|нн** бѹдете егѡа разлѹчѣтѣ вн н по|носѣтѣ н пронесѹтѣ нме ваше ѣко| зло сѣа
ѹлвѹскаго радн ^{6:23} върадѹете сѣ||

122b

въ тѣ днѣ н възнграете сѣ сѣ мѣзѣа вша м|нога на нбѣсѣхъ по снхъ бо творахѹ пр|орѣкомѣ ѡтцѣ нхъ ^{6:24}
обаѹе горѣ вамъ б|огатнмѣ ѣко въспрнестѣ ѹѣхѹ вашѹ| ^{6:25} горѣ вамъ насѣщенн ннѣ ѣко възѣл|аѹете сѣ
горѣ вамъ смѣющнмѣ сѣ ннѣ| ѣко възндаете сѣ н въсплаѹете сѣ ^{6:26} **гор|е** егѡа добрѣ рекѹтѣ о васѣ всн
ѹлвѣцѣ| по снхъ бо творахѹ лѣжнмѣ прорѣкомѣ| ѡтцн нхъ ^{6:27} **н** вамъ глѹ слншѣщнмѣ л|ѹбнтѣ врагн ваше
добро творнтѣ| ненавнѣщнмѣ вамъ ^{6:28} блгсѣнтѣ клѣ|нущѣе вн н молнтѣ сѣ за творещѣе| вамъ обндѹ ^{6:29}
бноющѹмѹ тѣ въ деснѹю ла|нетѹ подан емѹ дрѹгѹю н отемлѹшѹ|мѹ тебѣ рнзѹ н сра не възбранн ем|ѹ ^{6:30}
всакомѹ бо ѹ тебѣ просѣшѹмѹ дан| н ѡттемлѹщаго твоѣ не вѣстѣзан| ^{6:31} **н** ѣкоже хошѣте да творѣ вамъ
ѹлвѣцѣ| н вн творнтѣ нмѣ такоже ^{6:32} **н** аще л|ѹбнтѣ лѹбещѣе вн коѣ вамъ хва|ла естѣ нбо н грншннцн
лѹбещѣ|е нхъ лѹбѣтѣ ^{6:33} н аще благотворнтѣ||

123a

благотворещнмѣ вамъ коѣ вамъ| хвала естѣ нбо н грншннцн тожаѣ| творѣтѣ ^{6:34} н аще въ заѣмѣ даѣте ѡт
н|нхъже ѹаѣте въспрнѣтн коѣ ^{6:35} **обаѹе** лѹбнтѣ врагн ва|ше добротворнтѣ н въ заѣмѣ дан|те ннѹесоже ѹаюю н
бѹдетѣ мѣз|да ваша многа н бѹдете снѡве в|ншнаго ѣко тѣ блгѣ естѣ на не|възѣблагодѣтѣнне н знѣе ^{6:36}
бѹдѣт|е ѹбо млосрѣдн ѣко н ѡтцѣ вашѣ| млосрѣдѣ естѣ ^{6:37} **н** не сѹднтѣ да не| осѹдетѣ васѣ ѡтпущантѣ
ѡтпѹстѣ|тѣ вн ^{6:38} дантѣ н даѣтѣ сѣ вамъ м|нрѹ добрѹ натѣканѹ н потрѹснѹ| н прнлѣвающѹ сѣ даѣтѣ
лоно| ваше тою бо мѣрою юже мѣрнт|е вѣзмѣрнтѣ сѣ вамъ ^{6:39} **рѣе** же прнтѣ|ѹѹ нмѣ еда можѣтѣ слнпацѣ
слн|пѣца воднтн не оба лн въ ѣмѹ въп|адѣта сѣ ^{6:40} **нѣстѣ** ѹеннкѣ надѣ ѹѹ||–

123b

телемѣ свонмѣ сѣврѣшенѣ же въсь| бѹдетѣ ѣкоже н ѹнтель егѡ ^{6:41} **ѹто** же| вндѣшн сѹѹѣцѣ нже естѣ въ
оѹесн| брата твоего а брѣвна нже естѣ въ| оцѣ твоѣмѣ не ѹѹешн ^{6:42} нлн како мо|жешн рѣщн братѹ
своѣмѹ братѹ| оставн да нзмѹ сѹѹѣцѣ нже естѣ въ| оцѣ твоѣмѣ самѣ брѣвна не внде вѣ| оцѣ твоѣ
лнцемнре нзмѣ| прѣвѣ|е брѣвно нзѣ оѹесѣ своего н тогѡа| прозрншн нзѣтн сѹѹѣцѣ нже естѣ| въ ѡтѹесн
брата своего ^{6:43} **нѣсѣ** дрѣво до|бро творѣ плода зла нн дрѣво зло т|ворѣ плода добра ^{6:44} **всако** дрѣво ѡт

сво|его плода познаеть се **н** ѿ трѣннѣ бо| ѹсѹть смокви нн ѿ купнннн гро|зднѣ емлѹть ^{6:45} бл҃гн ѹлвкѣ
ѿт бл҃|гого скровнща срдца свое нзнос|нтѣ благоѣ н злн ѹлвкѣ ѿ злаго| скровнща срдца своего
нзноснт|ѣ злоѣ ѿт нзбѣтка бо срдцѹ гл҃ѹть| ѹста его ^{6:46} **ѹ**то же мѣ зоветѣ г҃н г҃н н| не творнтѣ ѣже гл҃ѹ ^{6:47}
всакѣ гредн||

124a

нї о сѣтъннѣѣ

къ мнѣ н слншен моѣ словеса н т|ворен ѣ скажѹ вамѣ комѹ естѣ| подобнь ^{6:48} п҃аобнь естѣ ѹлвкѹ
знж|дѹщѹмѹ храмннн нже нскопа| н ѹ гл҃бннн положн основаннє н|а камєнн нь водою же бнвѣшѹ|
прнпаде рнка храмннн тон н| не може подвнгнути се основан|а бо бѣ на камєнн ^{6:49} а слншавн
сло|веса н не творен пдобнь естѣ ѹлв|кѹ създавшѹмѹ храмннѹ на зѣм|лн єнже прнразн се рѣка н абн|є
разорн се н бѣ разрушеннє хра|мннѣ тон велнє ^{7:1} **ег҃а же сконѹа| все г҃лн сн вѣ сл҃хѹ л҃ѹдемѣ** вѣннѣсє в|ѣ
каперьнаѹмѣ ^{7:2} сѣтъннѹ же єтє|рѹ рабѣ злѣ боле ѹмнраше нже| бѣ емѹ ѹстьнѣ ^{7:3} слншавѣ же о нсѣ|
посла къ немѹ старьце л҃ѹдскѣє гл҃є| н да прншдѣ спсѣшн раба его ^{7:4} он|н же прншдѣше къ нсѹ молахѹ
єг|о тыщ҃но гл҃ѹще емѹ ѣко достоѣн|ѣ естѣ єже аще дасн емѹ ^{7:5} л҃ѹбнтѣ бо||

124b

ѿї о снѣ ѹдовнцѣ

єзнкѣ нашѣ н сѣньмнщѣ тѣ създа н|амѣ ^{7:6} нсѣ же ндѣше с нмнн єще же емѹ| недалєє сѹщѹ ѿт домѹ
посла к немѹ| др҃ѹгаго сѣтъннкѣ гл҃є емѹ г҃н не двн|жн се нѣсмѣ бо достоѣнѣ да подѣ кр|овѣ мон
вѣннѣдешн ^{7:7} тѣмѣ же нн себє| достонна створнхѣ прнтн к тебѣ| нь рыцѣ сл҃вомѣ нсѣѣлнєтѣ отрокѣ м|он
^{7:8} нбо азѣ ѹлвкѣ єсмѣ подѣ властє|лн ѹннєнѣ нмѣє подѣ сѹбою вон|нн гл҃ѹ сємѹ ндн ндєтѣ н др҃ѹгомѹ|
прндѣ н прѣдєтѣ н рабѹ моемѹ ст|ворн се н створнтѣ ^{7:9} н слншавѣ же нсѣ| ѹдн се емѹ н обращѣ се
послѣдѹющ|ѹмѹ народѹ р҃є амнѣ гл҃ѹ вамѣ нн вѣ| нзлн толѣкн вѣрѣ обрѣтѣ ^{7:10} **н** вѣзвѣращ|ѣ се вѣ домѣ
посланн обрѣтѹ болєща|го раба нсѣѣлѣвша ^{7:11} **н бѣстѣ вѣ проѹ|н ндѣше вѣ градѣ** нарнцаємн нан|нѣ н с
нмѣ ндѣхѹ ѹєннѣѣ его н н|ародѣ многѣ ^{7:12} ѣко же прнблнжн се к|ѣ вратомѣ града н се н се нзношахѹ
ѹ|мьрѣша снѣ нноѹєдн матѣрѣ своєн||

125a

к̅ о посланнх ѿт нованна

н та бѣ ѹдова н народѣ многѣ ѿт гр҃ада| бѣше сѣ нею ^{7:13} н вѣдѣвѣ ю г҃ѣ мл҃осрд|ова ю н р҃є єн не плаѹн
сє ^{7:14} н прнстѹпн|нвѣ коснѹ сє н вѣ одрѣ носєшє же ст|ашє н р҃є юношє тебѣ гл҃ѹ вѣстан|н ^{7:15} н сѣдѣ
мрѣтвн н наѹєтѣ гл҃атн ^{7:16} **п|**рнєтѣ же страхѣ все славлахѹ б҃а| гл҃ѹще ѣко пророкѣ велнкѣ вѣста| вѣ насѣ
ѣко поснтн г҃ѣ бѣ л҃ѹдн свон|хѣ ^{7:17} нзнѣє слово сє по всєн н҃юанѹѣн о немѣ н по всєн странн| ^{7:18} **н вѣзвѣстнш нованѹ**
ѹєннѣѣ| его о всѣхѣ сѣхѣ ^{7:19} н прнзавѣ два єт|єра ѿт ѹєннѣ свонхѣ нованѣ пос|ла къ нсѹ гл҃є тн лн
єсн гредєн нл|н нного ѹаємѣ ^{7:20} прншдѣша же м҃ж|а рѣста нованѣ крѣтнтєлѣ посл|а нн къ тебѣ гл҃є тн
лн єсн гред|єн нлн нного ѹаємѣ ^{7:21} вѣ тѣ ѹсѣ н|сѣѣлн многнє ѿт недѹгѣ разлн|ѹннхѣ н ранѣ н дѹхѣ
злнхѣ н многнѣм|ѣ слѣпѣмѣ дарова прозрѣннє ^{7:22} н ѿт|вєщавѣ нсѣ р҃є нма шдѣша вѣзвѣстнтѣ нованѹ
ѣже вндѣта н слн|шнтѣ ѣко слнпн прознраютѣ н||

125b

хромн ходєтѣ прокаженн оунщаю|тѣ сє гл҃ѹсн слншєтѣ мрѣтвн вѣст|аютѣ ннщн бл҃говѣствѹютѣ ^{7:23} н
бл҃анѣ естѣ нже аще не сѣблазннтѣ о| мнѣ ^{7:24} ош҃аьшнма же ѹєннѣкома нов|ановннма наѹєтѣ гл҃атн къ
народом|ѣ о нованѣ ѹєсо нзндостє вѣ п҃устнн|ѹ вѣдѣтн трѣстѣ лн вѣтромѣ двнжн|мн ^{7:25} нь ѹєсо нзндостє
вндѣтн ѹвк|а лн мекѣмн рнзамн одѣна сє нже| вѣ одѣж҃ан славнѣ н пѣщн мнозѣ сѹ|щє вѣ црѣствн сѹтѣ ^{7:26}
нь ѹєсо нзндєтє вѣ|дѣтѣ прорѣка лн єн гл҃ѹ вамѣ н лншє| прорѣка ^{7:27} **сѣ** бо естѣ о немѣже пнсано| естѣ сє
азѣ поснлаю ан҃ѣла моего| прѣдѣ лнцємѣ твонмѣ нже ѹгото|ваєтѣ пѹтѣ твон прѣдѣ тобою ^{7:28} **гл҃ѹ** же|
вамѣ болн рож҃аєннхѣ жєнамн про|ркѣ нов҃на крѣстнтєла ннктоже н|ѣстѣ мьнн же вѣ црѣствн болн его|

есть ^{7:29} **н** всн лудне слншавше н мнт|аре оправднше **ба** крьщеше се крь|щеннемь новановнмь ^{7:30}
фарнсѣн же||

126a

ка о помазавши га хрнзмоу

н законннцн свѣтъ бжн ѡтврьгу в|ь себѣ не крьще се • ѡт него ^{7:31} **кому** упо|доблу **у**лвкн рода сего н
кому сѹтъ| поабнн ^{7:32} поабнн сѹтъ отроуищемь сѣд|ещнмь на трьжнщн нже прнглашают|ь другъ друга н
глѹтъ пнскахомь вам|ь н не пѣсасте плакахомь се вамь н н|е плакасте се ^{7:33} прнде бо новань
крѣст|нтель нн хлѣба їде нн внна пне| глѣте бѣсь нмать ^{7:34} прнде же **снъ** **у**лв|ускн їдн н пне глѣте сь
улвкѣ їд|ьца н внопннца другъ мнтарем|ь н грншннкомь ^{7:35} н оправднть прьмх|дростню ѡт ѹедь
всѣхъ свонхъ ^{7:36} **мол**|аше же его етерь ѡт парнсѣн да бн| ѣль с ннмь н вьшдь вь домь парѣсѣ|овь
вьзлеже ^{7:37} **н се жена вь градѣ ѣж**|е бѣ грѣшннца хвѣдѣвьшн їко въз|лежнть вь храмннн парѣсѣнц|ѣ
прннесьшн алавастарь масти| ^{7:38} н ставьшн създаѣ прн ногу его п|лауущн се наѹетъ моунтн нозѣ| его
слъзамн н власн главн євое о|| –

126b

тнраше н облобнзаше нозѣ его н| мазаше мастию ^{7:39} н вндѣвь же фар|нсѣн звави рѹе х себѣ глѣ сь аще
б|н бѣль прорѣкь вѣдѣль бѣ хбо кто| н какова жена їже прнкасаетъ се| ємѹ їко грншннца есть ^{7:40}
ѡтвещав|ь же **нсѣ** рѹе к немѹ снмонѣ нма|мь тн ннѹто рещн онъ же рѹе ххх|нтелѹ рьцѣ ^{7:41} **дѣ**а длъжннка
бѣста| занмодавцѹ етерѹ єдннѣ длъжн|ь бѣ петню сѣтъ дннарн а другн п|етню десетъ ^{7:42} не нмѹщнма
нма| въз^ати обѣма нма ѡтдасть кото|рн хбо възлѹхнть его ^{7:43} ѡтвещавъ ж|е снмонѹ рѹе непьщѹю їко
ємѹж|е множнше ѡтда онъ же рѹе ємѹ пра|во сѹднль єсн ^{7:44} н обращѣ се кь женѣ| снмонѹ рѹе вндѣшн лн
сню женѹ| хнндѣ вь домь твон водн на нозѣ| мон не **да** снѣ же слъзамн омоун| нозѣ мон н власн свонмн
отрь ^{7:45} л|объзаннѣе мнѣ не дастъ снѣ же ѡт|нелнже вьнндѣ не прнстаеть||

127a

кв о прѣтѹн сѣющаго

облобнзающн ногѹ моню ^{7:46} олѣем|ь главѣ мое не помаза снѣ же ма|стню помаза нозѣ мон ^{7:47} єгоже|
радн **глѹ** тн ѡтпущаютъ се **єн**| грѣсн мнозн їко много възлѹб|нн а ємѹже мьне ѡтпущаетъ ^{се} мь|ньшнмн
лѹхнть его ^{7:48} рѹе же **єн** ѡтп|ущаютъ се тебѣ грѣсн ^{7:49} н наѹешє| възлѣжєщєе с ннмь глатн вь се|бѣ кто
сь есть їко грѣхн ѡтпущає|ть ^{7:50} рѹе же кь женѣ вѣра твоѣ спсєт|ь те ндн вь мнрь ^{8:1} **бн**сть же пото|мь н
ть прохощаше меж^у град|н н всѣ проповѣдає н благовѣств|ѹє црѣствнє бжнє н оба на десет|е с ннмь
^{8:2} н женн етерн єже бѣ|хх нсцѣленн ѡт недѹгъ н рань н| **дхѣ** злнхъ н болѣзнн марнѣ нар|нцає маг^алннн
нзѣ неєже **з** б|ѣсь нзнде ^{8:3} ноа^нна жена ххзан|а прнставннка нродова н сѹсан|а ннн многн нже
слѹжахѹ єм|ѹ ѡт нмннн свонхъ ^{8:4} **разумѣющѹ же**||

127b

народѹ многѹ н гредѹщнмь ѡт| всѣхъ градѣ к немѹ прнтѹх рѹе| ^{8:5} **н**знде сѣен сѣеть сѣмене сво|его н
єг^а сѣаше ово паде прн| пѹтн н попрапо **бѣ** н птнцє нб|єсне позобаше ^{8:6} а **арѹ**гое паде на| каменн н
прозєбѣ хсѣше занє| не нмѣше глѹбннн ^{8:7} а **арѹ**гое пад|е по срѣдѣ трьннѣ н хзрасте трь|ннє н подави є
^{8:8} а **арѹ**гое паде на| зємлн добрѣн н прозєбѣ сѣтвор|н плодъ сторнцєю сн глѣ възгла|сн нмѣе хшн слнтн
да слнтъ ^{8:9} хп|рашахѹ же его хѹєннцѣ глѹщє **ѹ**то есть прнтѹа сн ^{8:10} онъ же рѹе н|мь вамь дано есть
в^ѣтн тани|нѣ црѣствнѣ бжнѣ **а** проунмь в|ь прнтѹахѣ да вндєще не вндєть| н слншєще не слншєть н не
разѹ|мѣютъ ^{8:11} есть же прнтѹа сн **сѣм**|єс есть слово бжнє ^{8:12} а нже прн пѹт|н сн сѹтъ слншєще слово по
то|мь же прндєть дѣѣволь н възмєть||

128a

слово ѡт ср^ца нхъ да не вѣрн ємьш|єше спсєнн бѹдѹть ^{8:13} а нже на камен|н нже єг^а хслншєть сь

радостн пр|немлху слово н сн корене не нмѹтъ нже ѹ врѣме вѣрѹ емлеть н ѹ врѣм|є напастн ѡпадають
 8:14 а падъше н въ| трѣнн сн сѹть слншеще н ѡт пѣалн| богатства н сластн жнтнскнм|н ходеще
 подавляють се н не до врь|ха плѡдь твореть 8:15 а нже на добрѣн зє|млн сн сѹть нже добрѣмь срацємь| н
 благнмь слншеще слово дръжеть| є н плодь твореть въ трѣпнн 8:16 **н**кто|же ѹбо свѣтнльннка въжегь
 покр|нваеть н сѣсѹдомь нлн подь одромь| полагаєеть на свѣщьнакь възлага|еть да въходеще вѣдеть
 свѣтъ 8:17 **н**сѣ б|о таєно єже не ѣвнтъ се нн ѹтаєн|о єже не бѹдеть познано н ѹ ѣвлєннє| прндеть 8:18
блѹдѣте се ѹбо како слнш|нтє нже бо нматъ дасть се ємѹ нже н|є нмать н єже мннтъ се нмѣє ѡтн|метъ се
 ѡт него 8:19 **п**рндѹ же к немѹ ма||–

128b

тн н братнѣ єго н не мѹжахѹ бесѣд|оватн кь немѹ народомь 8:20 н възвѣст|нше ємѹ глѹще ѣко мѣтн твоѣ
 н б|ратнѣ твоѣ вьнѣ стоеть вндѣтн тє| хотеще 8:21 онъ же ѡтвѣщавъ рѹє к нмь| матн моѣ н братнѣ моѣ
 сн сѹть слн|шеще слово бжїє н твореще є 8:22 **б**сн же|є въ єдннѣ ѡт днє н ть вьлѣзє въ к|орабль н ѹєннцн
 єго н рѹє к нмь| прѣдѣмь на онъ поль єзера 8:23 н прндѹ| ндѹщнмь же нмь ѹспє н сннде бур|а вѣтрѣна
 въ єзеро нсконѹвахѹ се н| валахѹ се 8:24 прнстѹплъше н възбѹднш|є єго глѹще наставннѹє погнблемь|
 онъ же вьставъ запрнтн вѣтрѹ н в|льєннѹ водьномѹ н ѹлєже вѣтрѣ| н бѣ тншнна 8:25 н рѹє нмь гдѣ єсть
 вѣ|ра ваша н ѹбоѣвьше се ѹднше се| глѹще кь себѣ кто сь єсть ѣко вѣ|тромь велнтъ н водн послушають|
 єго 8:26 н прндѹ на зємлѹ гесарнтъскѹ| ѣже єсть об онъ поль галєлѣє 8:27 **н сьшадь|шнмь нмь на зємлѹ**
 срѣте єго мѹжь||

129a

єтеръ ѡт грѣа нже нмѣ бѣсѹ ѡт лѣтъ м|ногѹ н ѹ рнзѹ не облаѹаше се н въ хра|мннѣ не жнвнше нь въ
 гробнхъ 8:28 н ѹзрѣ|въ же нсѣ възѹпнвъ прнпаде кь немѹ| н глаѡсомь велнмь рѹє ѹто єсть мнѣ| н тебѣ нсє
 снє бѣ вншнаго молѹ тн| се не мѹн мене 8:29 прѣщаше бо дхѹ н|єѹнстомѹ нзнтн ѡт ѹлвѣа многа б|о лѣта
 нмѣ похнщаше єго н везахѹ| єго ѹжн жєлѣзнмь н пѹтн скрѹша|хѹ се н растрьгає ѹзѣ гоннмь бнва|ше
 бѣсомь скозѣ пѹстннѹ 8:30 вьпросн| же єго нсѣ глє како тн нмє єсть| онъ же рѹє лєгеонъ ѣко бнсѣ многн|
 вьнндѹ вьнѣ 8:31 н молнше єго да не по|велѣеть нмь въ безаднѹ нтн 8:32 бѣ| же тѹ стадо свнно много
 пасомо| въ горѣ н молнше єго да повелнтъ н|мь въ тн ѹннтн повелѣ нмь 8:33 ншд|ьше бѣсн ѡт ѹлѡка
 вьнндѹ въ свнн|не н ѹстрьмн се стадо по брѣгѹ въ єз|єро нстопє 8:34 вѣдѣвьше же пасѹще н б|ѹвьшеє н
 бѣжаше н възвѣстнше в||–

129b

кє о дьщерн архнсѹнаговѣ

ь градѣхъ н ѹ сєлѣхъ 8:35 нзндѹ же вндѣтн| бнвьшаго н прндѹ кь нсѹ н обрѣтѹ| сѣдєща ѹлвѣа нз негоже
 бѣсн нз|ндѹ обльѹєна н смѣслєща прн ногѹ| нсѣвѹ н ѹбоѣше се 8:36 възвѣстнше нмь| вндѣвьшен како спсє
 се бѣснова|вн 8:37 н молнше єго вьсь народъ обла|стн гесарнтъскнє ѡтнтн ѡт нхѹ| ѣко страхомь
 велнкнмь одрѣжнм|н бѣхѹ онъ же вьлѣзъ въ корабль| възвратн се 8:38 **м**олаше се ємѹ мѹжь| нз негоже
 нзлѣзѹ бѣсн да бн с| нмь бнль ѡтпѹстн єго нсѣ глє 8:39 ѹз|вратн се ѹ домь свон н повѣдан єл|нко тн
 створн бѣ ндє по всемѹ гра|дѹ проповѣдає єлнко створн ємѹ н|сѣ 8:40 **бѣсть же єгѣа възвратн се нсѣ|**
 прнеть н народъ бѣхѹ бо всн ѹающе| єго 8:41 н сє прнде мѹжь нменємь ан|єрь н ть кнєзь сьнмнщѹ бѣ н
 падь прн ногѹ нсѣвѹ молаше вьннтн| въ домь свон 8:42 ѣко дьщн нпоѹєда| бѣ ємѹ ѣко ѡт вѣ лѣтѹ н та
 ѹмнр||–

130a

кє о крѣвотоѹнвн

аше єгѣа же ндѣше народъ ѹгннт|ахѹ єго 8:43 **н сє жена сѹщн ѹ тоѹєн|н крѣвє** ѡт двою на десєтє лѣтѹ
 ѣ|же враємь нздавшн все нманн|є своє нн ѡт єднного можеть нсцѣ|лнтн се 8:44 прнстѹплъшн сьзда
 кос|нѹ се вьскрнлн рнзѣ єго н абнє с|та токь крѣвн бѣ 8:45 н рѹє нсѣ кто єс|ть коснѹвн се мнѣ

ѡтмещающнмъ|ъ се вснмъ рѹе петръ нже бѣху с нн|мъ наставннѹе народн ѹтнскаю|тъ те н гнетѹтъ те н
глѣшн кто| естъ коснѹвн се мнѣ 8:46 нсѣ же рѹе пр|нкоснѹ се мнѣ нѣкто азъ бо ѹххъ| снлѹ ншѣшѹ нзъ
мене 8:87 н вѣдѣвш|н жена ѣко не ѹтан се трепещѹщ|н прнпаде н падѣшн прѣдъ ннмъ| за нѹже вѣнѹ
кѹснѹ се емѹ повѣд|а прѣдъ вснмн лѹдѣмъ ѣко цѣла| абне 8:48 нсѣ же рѹе еѣн дръзан дѣщн| вѣра твоѣ
спсѣтъ те ндн въ мнрѣ| 8:49 ещѣ же емѹ глѹщѹ прнде етерѣ| ѡт архнсѹнагога глѹщѣ емѹ ѣко||

130b

кз о посланн овѣма на десете

ѹмрнть дѣщн твоѣ не двнжн ѹ|ѹнтела 8:50 нсѣ же слншавъ ѡтвеща ем|ѹ глѣ не бон се тѣкмо вѣрѹн спсѣна|
бѹдетъ 8:51 прншѣ же въ домъ не да вѣн|нтн сѣ собою ннкомуже тѣкмо п|етрѹ нованѹ нѣковѹ н ѡцѹ
отрок|овнцѣ н мѣрн 8:52 рндахѹ же се всн н п|лакахѹ се е онъ же рѹе не плаѹнт|е се не плаѹнте се нѣстъ
ѹмрѣла| дѣвнца нѣ спнтъ 8:53 н рѹгахѹ се емѹ| вѣдѹще ѣко ѹмрѣтъ 8:54 онъ же нзѣ|на ванъ все нмъ ю за
рѹкѹ възг|ласн глѣ отроковнцѣ встанн| 8:55 н възвратн се дхъ еѣе н вскрѣсе| абне повелѣ датн еѣн ѣстн
8:56 н ѹ|жасоста се роднтела еѣе онъ же з|апрнтн нма ннкомуже не повѣдатн бнвѣшаго 9:1 **сѣзавѣ же**
оба| на десете апсѣа дастъ нмъ снлѹ| н властъ на сѣ бѣсѣхъ н недѹгн н|сцѣлантн 9:2 н посла е
проповѣдатн цр|ѣство бжне нсцѣлантне болеще|е 9:3 **н** рѹе к ннмъ ннѣсоже не въз||–

131a

мнте на пѹтн нн жѣзла нн прн| нн хлнба нн сребра нн дво рнзѹ н|мѣтн 9:4 въ нѣже домъ вѣнндете тѹ|
прнбнванте н ѡт тѹдѹ нсходнте 9:5 **н** е|лнко не прнемлѹтъ васъ нсходещ|е нз грѣа того прахъ ѡт ногъ
вашнхъ| отресѣте въ свѣдѣнне на не 9:6 **нсход|**ещѣ же прохѹжѣахѹ скозѣ всн благ|овѣствѹюще нсцѣлещѣ
всѹдѹ 9:7 **сл|**ншавъ же нродъ ѹетврѣтовласть|цѣ бнвѹющѣѣ ѡт него вса н не домн|шлаше се зане глѣмо бѣ
ѡт етерѣ ѣк|о новнѣ вѣста ѡт мрѣтвнхъ 9:8 ѡт етерѣ| же ѣко нлнѣ ѣвн се ѡт дрѹгнхъ же ѣк|о прѹркъ етерѣ
ѡт дрѣвннхъ вскрѣсье 9:9 н рѹе нродъ новѣана азъ ѹсѣкнѹ|хъ кто же естъ сѣ о немѣже азъ сл|ншѹ такова
нскашѣ вндѣтн его| 9:10 **н** възвращѣ се апсѣн повѣдѣше емѹ| елнко створнше **н** поемъ отнде е|дннѣ на
мѣсто пѹсто грѣа нарн|цаемаго внтѣсанда 9:11 народн же р|азѹмѣвѣше по немѣ ндѹ прнемъ е||

131b

кн о петнтн хлѣбѣ

глѣше нмъ о црѣствн бжн н трѣ|бѹющнмъ цѣленнѣ цѣлаше 9:12 **днѣ|** же наѹетъ прнкланатн се **н**
пр|нстѹпльша же оба на десете рѣс|та емѹ ѡтпѹстн народн да шѣше| въ окрѣснес всн н села внтаютъ| н
обрѣтѹтъ брашно ѣко зѣѣ на пѹс|тѣ мѣстѣ есмь 9:13 рѹе же к ннмъ да|днте нмъ вн ѣстн онн же рѣше| нѣстъ
намъ зѣѣ веще :ѣ: хлѣбѣ| н рѹбѹ двѣю ащѣ ѹбо не мѣ шѣѣ|ше въ все лѹдн сн кѹпнмъ бра|шна 9:14 бѣше бо
мѹжн ѣко петъ тн|сѹщн рѹе же кѣ ѹееннкомъ свон|мъ посаднте е на поздн по петн| десетъ 9:15 н
створнше тако н посад|ншее все 9:16 н прнемъ же :ѣ: хлнбѣ| н обѣ рнбѣ възрнѣ на нѣо блг|свн н сломн н
даѣше ѹееннк|омъ свонмъ прндѣложнтн на|рѹдѹ 9:17 н ѣше всн н наснтнше се| н ѹзѣше нзбнвѣше нмъ
ѹкрѹхъ|ѣ кошннцѣ вѣ||

132a

кѹ о гнн въпрошенн

9:18 **н бнстъ егѣа молаше се** едннѣ с ннмъ б|ѣхѹ ѹееннцн его н въпросн е глѣ к|ого ме глѹтъ народн бнтн 9:19
онн же| ѡтвещавѣше рѣше овн новѣана крѣстнтела ннн же нлнѹ овн же ѣко п|роркъ етерѣ дрѣвннхъ
вскрѣсе 8:20 рѹе| же нмъ вн же кого ме глѣте бнт|н ѡтвещавъ же петръ рѹе хѣа бжнѣ 8:21 **о|**нѣ же запрнтн
нмъ повелѣ ннкому|же глѣтн сего 9:22 рекъ ѣко пѣобаѣтъ снѹ| ѹлвѹскому много пострадатн нск|ѹшенѹ
бнтн ѡт старѣцъ н архнѣрѣн н кн|ннжннкъ н ѹбенѹ бнтн н третн д|днѣ ввскрѣснѹтн 9:23 **глѣше** же всѣмъ|
ащѣ кто хощѣтъ по мнѣ нтн да ѡтврѣжѣтъ се себе н да възмѣтъ крѣсть| свон по все днѣн ходнтъ по мнѣ
9:24 **нж|**е бо ащѣ хощѣтъ дѹшѹ своѹ спсѣтн н| погѹбнтъ ю а нже ащѣ погѹбнтн д|шѹ своѹ мене радн тѣ
спсѣтъ ю 9:25 коѣ б|о польза ѹлвкѹ ащѣ прнобрѣщѣтъ| всѣ мнрѣ а себе погѹбнтъ нлн ѡ|щѣтнтъ 9:26 нже бо

аще постнѣдѣть се||

132b

л о прнображенн нсѣѣ

мене н монхъ словесъ сего н снѣ ѹл|вѹскн постнѣдѣть се егѡ прндеть ѹ сла|вѣ своен н съ ѡтѣѣ съ стнмн
анѣлн 9:27 **гл**|ѹ же вамъ въ нстннѹ сѹть етерн ѡт зѡѣ| стоещнхъ нже не нмѹтъ вѣсѹсѣтн см|рьтн дондѣже
ѹзреть црѣство бжне| 9:28 **бѣ же по словеснхъ снхъ ѣко днн :н:**| н поетъ петра нована нѣкова възнде| на
горѹ помолнтн се 9:29 н бѣ егѡ молаше| се вѣдѣнне лнца его нно н одѣнне е|го бѣло блнстае се 9:30 н се
мѹжа двѡ с нн|мъ глѹща бже бѣста монсѣн нлнѣ| 9:31 бѣѡста се ѹ славѣ глѡста же нсходѣ его| нже
хотнше сконѹатн въ ерѹлмн 9:32 пе|тарь же н сѹщн с ннмъ бѣхѹ оте҃гоѹе|нн спомѹ ѹзбѹднвшее се вндѣше
сл|авѹ его н оба мѹжа стоеща ~~етоша~~ с н|нмъ 9:33 н бн егѡ разлѹчнста се ѡт него рѹе| петръ къ нсѹ
наставннѹе добро естъ| намъ зѡѣ бнтн н створнмъ сѣнн :г: е|дннѹ тебѣ н едннѹ монсѣю н едннѹ| нлнн не
вѣде же глѡше 9:34 сн же емѹ глѹ|щѹ бѣ облакъ н осѣнн е ѹбоѣше се вѣш||–

133a

ла о бѣснѹющнмъ се на новѣ мсѣѣ

дѣшнмъ же нмъ въ облакъ 9:35 н глѡсѣ бѣ| нзѣ облака глѡе съ естъ снѣ мон вѣ|злѹбленн того послушанте 9:36
н егѡ| бн глѡсѣ обрѣте се нсѣ едннѣ н тн ѹ|мльѹаше н ннкомѹже не вѣзвѣст|нше вѣ те днн ннѹе҃со҃же о
тѣхъ бж|е вѣдѣше 9:37 **бн же вѣ проѹн днѣ сѣшѡ|шнмъ нмъ** съ горн срѣте его народѣ| многѣ 9:38 н се мѹжѣ
нзѣ народа възпн| глѡе ѹнтелѹ молѹ тн се прнзрн нѡ |нна моего ѣко нноѹедн мн естъ 9:39 н се| дѣхъ
емѡеть его н внѣзальпѹ вѣпнеть| н порѹжаеть се с пннамн н едѡ о҃ходн|тъ ѡт него скрѹшае его 9:40 н
молнхъ се| ѹе҃еннкомѣ твонмъ да нжѡенѹтъ ег|о н не вѣзмо҃гѹтъ 9:41 ѡтвѣщавъ же нсѣ н| рѹе о роде
невѣрньн н развѣраченъ| доколѣ бѹдѹ ѹ васѣ н трѣплѹ вн прн|ведѣте мн снѡ твоего сѣмо 9:42 еше же|
гредѹще емѹ поврѣже н бѣсѣ н стрѣ|се н запрнтн нсѣ дѣхѹ не҃ѹн҃стому| нсѣѣлн отрока н вѣдасть оцѹ его|
9:43 **днѡѡлахѹ** же се всн о вѣлнѹствн бжн||

133b

лв о помншлающнхъ кто вещн

всѣмъ же ѹдѣщнмъ се о всѣхъ бже| твораше нсѣ рѹе ѹе҃еннкомѣ свон|мъ 9:44 ѹложнте вн въ ѹшн вашн
слове|са сн снѣ бо ѹлѡѹскн нмать прѣда|тн се вѣ рѹцѣ ѹлѡсѹсѣѣ 9:45 онн же не разѹм|ѣше глѡ сего н бѣ
прнкрѣвевнѣ ѡт ннхъ| да не ошѹтетъ его н боѣхѹ се вѣпро|снтн его о глѣ семѣ 9:46 **вннѡе же**
помншлаенне вѣ не кто нхъ вещн бнлѣ 9:47 н|сѣ же вѣдѣв помншленнѣ срацѣ нхъ п|рнемѣ отроѹе поставн е
ѹ себѣ 9:48 н рѹе н|мъ нже аще прнемѡеть отроѹе се вѣ| нме мое ме прнемлетъ нже аще| ме прнемлетъ
прнемлетъ пославш|аго ме нже бо мѣнн естъ ѹ всѣхъ| васѣ съ естъ вещн 9:49 ѡтвѣщавъ же но|ѡанѣ рѹе
наставннѹе вндѣхомъ ете|ра нменемъ твонмъ нзѹгонѣща| бѣсн н вѣзбраннхомъ емѹ ѣко вѣ с|лндѣ не
хотѣдѣтъ с намн 9:50 н рѹе к не|мѹ нсѣ не браннте емѹ нѣѣ бо на| вн нже бо нѣѣ на вн по васѣ естъ 9:51 **бѣ**
же егѡ сконѹахѹ се днѣе вѣсхож||–

134a

лг о неповелѣннмъ вѣсндоватн

дѣнню его н тѣ ѹтврѣдн лнце свое| нтн вѣ ерѹсолнмъ 9:52 н посла вѣсннкн| прѣдѣ лнцемѣ свонмъ н шѡше
ѹн|ндѹ ѹ васѣ самарннѣскѹ да ѹгот|оѡаѹтъ емѹ 9:53 н не прнеше его ѣко л|нце его бѣ гредн вѣ ерѣслмъ 9:54
вндѣвѣш|а же ѹе҃еннка его нѣкѡвѣ новѡанѣ рѣст|а гн хо҃щешн лн рѣѡѣ да ѡгнь сннд|еть с ѡбсе н поѣстъ е
ѣкоже нлнѣ сѣ|творн 9:55 обращѣ же се запрнтн нма| н рѹе не вѣста се коего дѣха еста| вн 9:56 снѣ бо
ѹлѡѹскн нн прншаль| дѹшѣ ѹлѡѹскнхъ погѹбнтн нѣ с| пстн ндѹ вѣ ннѹ вѣсь 9:57 **бн же ндѹщнмъ нмъ по**
пѹтн рѹе етерѣ| к немѹ ндѹ по тебѣ бможе кол|нждо гредешн 9:58 н рѹе емѹ нсѣ лн|сн бзвннн нмѹтъ н
птнце нѣес|нѣе гнѣзѡа а снѣ ѹлѡѹскн не нма|тъ гѡѣ глѡвн подѣклоннтн 9:59 рѹе кѣ| дрѹгомѹ ндѣ по мнѣ
онѣ же рѹе гн| повелѣннм дрѣвѡе шѡшѹ погрѣ|стн оца моего 9:60 рѹе же емѹ нсѣ ос||–

134b

ЛД О ЪВЛЕНН

тавн погрестн свое мрътравце| н тн же ш^а възвѣщан црѣствне| бжне ^{9:61} р^уе же другн ндѹ по тебѣ гн
д|рѣвле же повелѣннмн ѡтвещати м|н се нже сѹть въ домѹ моемъ ^{9:62} р^уе| же нсѣ къ немѹ ннктоже
възлѡ|жѣ рѹкѹ на рало н зрен въспѣть ѹп|равленъ естъ ѹ црѣство бжне ^{10:1} по| снхѹ же ѣвн гѣ ннѣхѹ :Ѡ: н
по^ала є п|о двѣма проповѣдати прѣдъ лнце|мъ свонмъ ѹ все гради н мѣста ѣм|оже хотнше самъ нтн ^{10:2}
г^лаше же н| к нмъ жетва ѹбо многа а дѣлате|ль мало молнте се ^{ѹбо} г^лѹ жетвѣ да| нзведетъ дѣ^ателе на
жетвѹ свою| ^{10:3} н^дѣте се азъ слѹвн ѣко овце по с|рндѣ влькѣ ^{10:4} н^е носнте вѣлагалн|ща нн ^{пн}рн ннкого
же на пѹтн не цѣ|лѹнте ^{10:5} вѣ нже домъ вѣнндетѣ к|олнждо прѣвѣе гл^нте мнрѣ дом|ѹ семѹ ^{10:6} н аще
бѹдетъ сѣнѣ мнра п|оунетъ мнрѣ вашѣ на немъ аще лн| нн к вамъ възвратнтѣ се ^{10:7} вѣ томѣ||

135a

ж^ае домѹ прнѣнванте ѣдѹще н пнѹ|ще ѣже сѹть ѹ ннхѹ достоѣнъ бо єс|тъ дѣлатель мѣз^ае свое не
прнхѡдн|те нз домѹ въ домъ ^{10:8} н^н вѣнже колн|ж^ао градъ вѣходнте н прнѣмѹтъ вн ѣдн|те прндѣ^агаемаѣ
вамъ ^{10:9} нсцѣланте н|ѣдѹжнне нже сѹть въ немъ гл^нте н|мъ прнѣлнжн се на вн црѣство бжне| ^{10:10} вѣ нже
колнж^ао градъ вѣходнте н| не прнѣмѹтъ васъ нш^аше на распѹ|тне єго рѣцѣте ^{10:11} н прахѹ
прнлѣпшн|хѣ насѣ ѡт града вашєго на ногахѹ н|ашнхѹ ѡттресаемъ вамъ обаѹе се вѣ|дѣте ѣко
прнѣлнжнтѣ се на вн црѣс|тво бжне ^{10:12} глѹ вамъ ѣко содомомѣ| въ тѣ днѣ ѡттраднне бѹдетъ неже л|н
градѹ томѹ ^{10:13} г^лоре тебѣ хоразнне| г^лоре тебѣ вндѣсандо ѣко аще въ сн|донн н тѹрѣ бѣше снлн бнлн
бнвѣ|шеє ѹ ваю дрѣвле ѹбо въ врѣтнщн н| попелн сѣдѣще пок^аѣлн се бн ^{10:14} обаѹе| тѹрѹ н сндонѹ
ѡттраднне бѹдетъ| на сѹдѣ неже вамъ ^{10:15} н тн каперь||–

135b

наѹме да не до нбсе вѣзнесе се до ад|а ннзвѣдешн се ^{10:16} слѹшає васъ мене| слѹшаєтъ а слѹшає мене
слѹшаєтъ| пославшаго ме н ѡтмѣтаєн се в|асъ мене ѡтметаєтъ се а ѡтметаєн| се мене ѡтметаєтъ се
пославшаго| ме ^{10:17} вѣзвратнше же се :Ѡ: сѣ радостн|ю глѹще гн н бнсн повннѹють се| намъ о нменн
твоємъ ^{10:18} р^уе же нмѣ| вндѣхѣ сотонѹ ѣко мльнню с нбсе| падьшѹ ^{10:19} се дахѣ вамъ власть настѹ|патн
на змне н скорѣпне н на всѹ с|нлѹ вражню н ннѹтоже васъ не врѣднтѣ ^{10:20} обаѹе о семь не радѹнте се
ѣк|о дѹсѣ вамъ повннѹю се радѹнте же| се ѣко нмена ваша напнсана сѹтъ| на нбеснхѹ ^{10:21} вѣ тѣ ѹсѣ
възрадова се н|сѣ дѹхѡмъ н р^уе нсповѣдаю тн се ^{тебѣ} ѡтѹе| гн нбсн н змлн ѣко ѹтанлъ єсн| ѡт
прнмѹдрнхѹ н разѹмьннхѹ н ѡт|крнлъ єсн младннцемѹ єн ѡтѹе| ѣко тако бн благоволенне прѣдъ| тобо
^{10:22} в^са мнѣ прѣдана бнше ѡтца||

136a

ЛЕ О ВПРОШЫНМЪ ЗАКОНЦѢ

моего н ннктоже не вѣсть кто єс|тъ сѣнѣ тѣкмо ѡтѣ н кто естъ оѣ| тѣкмо сѣнѣ н ємѹже аще хощетъ| сѣнѣ
ѡтвнтн ^{10:23} н обращѣ се къ ѹенн|комѹ єдннѣ р^уе бланн ѡѹн вндѣ|еще ѣже внднте ^{10:24} глѹ бо вамъ ѣко|
мнозн прѡрѡцн н црѣе въсхѡтнше| вндѣтн ѣже вн вндѣте н не вн|дѣше н слншатн ѣже вн слнша|есте н не
слншашѣ ^{10:25} н^н се законн^{кѣ}| етерь вѣста нскѹшаєн н глѣ ѹѹ|ѹтелѹ ѹто створѹ жнвѡтъ вѣѹн|н наслѣ^аѹю ^{10:26}
онѣ же р^уе к немѹ вѣ законн ѹто пнсано естъ ка|ко ѹтѣшн ^{10:27} ѡнѣ же ѡтвещавъ р^уе вѣзлѹбншн г^а б^а
своего ѡт всего с|р^аца моего н всею дш^{ею} н ѡт все| крнпѡстн твое н ѡт всего помн|шленнѣ твоего
нскрѣнаго свое|го ѣко н самъ се ^{10:28} р^уе же ємѹ нсѣ| право ѡтвеща се творе н жнвѣ бѹдѣшн ^{10:29} онѣ же
хѡте оправднтн| се самъ р^уе къ нсѹ кто естъ нск||–

136b

ЛЗ О ВПАДЫШНМЪ ВЪ РАЗБОНННН

рѣнн мон ^{10:30} ѡтвещавъ нсѣ р^уе| **ѹлвкѣ етерь сѹждаше ѡт єрслма**| въ єрнхѹ н въ разбоннннн ѹпаде

н|же н съвлькоше н ѣзвн възложнш|е отнѣу оставльше нлѣ жнва сѹ|ща ^{10:31} по прнклѹуашѹ же нѣрѣн ете|рь сѹжѹаше пѹтемы тѣмъ н вн|дѣвъ его мнмо нде ^{10:32} такоже н левьгн|тъ бнвъ на томъже мѣстѣ прнш|дѣ н вѣдѣвъ н мнмо нде ^{10:33} самарнн|ннъ же етеръ гредн прнде надѣ| нъ н вндѣвъ его мнлосрѣдовавъ ^{10:34} н п|рнстѹпнвъ обеза стрѹпн его въз|ьланвае олѣн н внно всажѣъ его на| свон скотъ прнведе его въ гостн|ннцѹ н прнлежа емъ ^{10:35} н на ѹтрѣнн| ншѣъ нзъмъ :в: пѣнеза дасть гос|тнннкѹ н рѹе емѹ прнлѣжн емъ н є|же аще прнжнвешн азъ егѣа въз|вращѹ се възѣамъ тн ^{10:36} кто ѹбо т|ѣхъ трн нскрѣнн мннтъ се бн|тн впадьшѹмѹ въ разбонннкн| ^{10:37} онъ же рѹе створен мнлостъ с нн||–

137a

лз о мартн н марнн

мъ рѹе емѹ нсѣ ндн н тн створн| такоже ^{10:38} **бнсть же ходещѹ емѹ** н вьннде ѹ васъ етерѹ жена же ет|ера нменемъ марьта прнетъ въ д|омъ свон ^{10:39} н сен бѣ сестра нацаема| марнѣ ѣже сѣдѣше прн ногѹ нсѣх| слншаше слово его ^{10:40} н марта мль|вше о мнозѣн слѹжьбн ставьшн| же рѹе емѹ гн неродншн лн ѣко| сестра моѣ єдннѹ ме оставн слѹ|жнтн тн рѣцн ѹбо єен да мн помо|жетъ ^{10:41} ѡтвещавъ же гѣ рѹе єн марь|то марьто пегѹешн се н мльвнш|н о мнозѣ ^{10:42} єднно тн єсть на пот|рнбѹ марнѣ бо блгѹю ѹєсть н|зѣбра ѣже не ѡтнметъ се ѡт неє| ^{11:1} **н бн сѹщѹ емѹ на мѣстѣ етерѣ** н молещѹ се ѣко прнста рѹе ете|рь ѡт ѹѹеннкъ его к немѹ гн| наѹн нн молнтн се ѣкоже но|ванъ наѹн ѹѹеннкн свое ^{11:2} рѹе| же нмъ егѣа молнте се глѣте| **ѡтѹе нашъ** нже єсн на нбесѣхъ||

лн о моантвѣ

137b

да свѣтнтъ се нме твое да прндеть| црѣство твое да бѹдетъ вола твоѣ| ѣко на нбесѣхъ н на зѣмлн ^{11:3} хлѣбъ| нашъ нащнн дан намъ на всакъ| днѣ ^{11:4} н оставн намъ грнхн наше| нбо н самн оставлаемо всакомѹ| длѹжнкѹ нашемѹ н не ѹведѣ насъ| въ нскѹшенне нъ нзбавн нн ѡт| лѹкаваго ^{11:5} **н** рѹе к нмъ кто ѡт васъ|сѣ нматъ дрѹга ндетъ к немѹ п|олонощн н рѹетъ емѹ дрѹже въ заѣ|мъ дажѣ мн :г: хлнбн ^{11:6} ндѣ дрѹгъ м|н прнде с пѹтн къ мнѣ н не нмъ є|же положнтн прѣдъ нмъ ^{11:7} н тѣ н|зѹнѹтрыѹдѹ ѡтвещавъ рѹетъ не| тво мн трѹда юже дврн затво|ренн сѹтъ н дѣтъ моѣ сѣ мною| на ложн сѹтъ не могу вѣставъ| датн тебѣ ^{11:8} глѹ вамъ аще не да|стъ емѹ вѣставъ зане дрѹгъ мѹ| єсть нъ за безѹѹство его вѣст|авъ дасть емѹ єлно трѣбѹетъ| ^{11:9} **н** азъ глѹ вамъ проснте н даст||–

138a

лѹ о нмѹщнмъ бѣсѣ нѣмъ

ь се вамъ нщнте н обрѣщете тльцѣ|те н ѡтврѣзѹтъ се вамъ ^{11:10} всакъ бо просе|н прнемлетъ нщен обрѣщете н тль|кѹщѹмѹ ѡтврѣзѹтъ се ^{11:11} котораго же ѡт| васъ ѡтѣа вѣспроснтъ снѣ свон хлѣб|а єда камень подасть емѹ нлн рнб|н єда въ рнбн мѣсто змнѹ подастъ| емѹ ^{11:12} нлн аще проснтъ ѣнца єда с|корѣпнѹ подасть емѹ ^{11:13} аще ѹбо вн з|лн сѹще ѹмѣете даѣннѣ благаѣ д|аѣтн ѹедомъ вашнмъ кольмн па|ѹе ѡтѣъ вашъ нбеснн дасть дѹхъ б|лагъ просещѹмѹ ѹ него ^{11:14} **н бѣ нзгон|е бѣсн н тѣ бѣ нѣмъ** бѣ же бѣсѹ н|зѣгнанѹ н прогѣа нѣмн н днвлахѹ| се народн ^{11:15} **єтерн** же ѡт ннхъ рѣше| о везеѹлѣ кнезн бѣсѹ нзгонеть| ^{11:16} **дрѹзн** же нскѹще знаменнѣ ѡт н|его нскахѹ с нбсе ^{11:17} **онъ** же вѣдн нхъ| помншленнѣ рѹе нмъ всако црѣ|ство ѹ себѣ само раздѣль се запѹс|тнеть н домъ на домъ паѣеть ^{11:18} н а|ще же н сотона сама ѹ себѣ раз||–

138b

дѣлн се како станеть црѣство єіє| ѣко глѣте о вельзѹолѣ нзгонеща| ме бѣсн ^{11:19} аще азъ о вельзѹолѣ нзго|нѹ бѣсн снѹе о комъ нзгонеть бѣ|сѣ сего радн тн сѹднє вамъ бѹдѹ|тъ ^{11:20} аще лн же о прѣстн бжн азъ нз|гонѹ бѣсѣ ѹбо постнже на всѣ црѣ|ство бжнє ^{11:21} егѣа же крнпкн вѹорѹжъ| се храннтъ домъ свон въ мнрн сѹтъ| нмѣннѣ его ^{11:22} а понеже крѣплн є|го нашѣ побнднтъ н вса оружнѣ ег|о ѡтнметъ на неже ѹпваше н корн|сть его разѣлнтъ ^{11:23} **н**же нѣ сѣ мною| на ме єсть нже не сѣнраеть сѣ мн|ѹю растаѹаетъ

141a

внѣмлантѣ ѿт кваса парѣнскаго є|же єсть лнцемѣрне 12:2 **н**нѹтоже бо| покренѣно єже не ѿткрнѣть се| н
таєно єже не ѿт разумѣть се 12:3 з|анє єлнко въ тмѣ рѣстѣ въ свѣ|тѣ услншнѣть се н єже кѣ ххх гла|стѣ въ
танланшнхъ проповѣсть се| на кровѣхъ 12:4 глѹ же вамъ другомъ| монмъ не ѹбонт се ѿт ѹбнѣвающ|нхъ тѣло
н по томъ не нмѹщнмъ|ь лнхѹ ѹєсо створнтн 12:5 скажѹ ва|мъ кого се ѹбонтѣ ѹбонтѣ се нм|ѹщаго власть
по ѹбнєнн ѹврѣ|щн въ геонѹ єн глѹ вамъ того ѹ|бонтѣ се 12:6 не :є: лн птнцѣ вѣннт|ь се пѣнєзема двѣма н
нн єдн|на ѿт ннхъ нѣ забѣна прѣдъ бго|мъ 12:7 нъ власн глѣвн ваше всн н|зѹтєнн сѹть не ѹбонтѣ се ѹб|о
мнознхъ птнцѣ сѹлѣншн єс|тє вн 12:8 глѹ же вамъ всакъ нже к|олнждо нсповѣсть мє прѣдъ ѹлв|кн н снѣ
ѹлвѹкн нсповѣсть єго||

141b

прѣдъ анѣлн бжнмн 12:9 **а** ѿтврѣгн се| менє прѣдъ ѹлвкн ѿтврѣженъ бѹд|єть прѣдъ анѣлн бжнмн 12:10 **н**
всакъ| нже рѹєть слово на снѣ ѹлвѹкаг|о ѿтпѹстнтѣ се ємѹ а нже власн|мнсаєть на дхѣ стаго не
ѿтпѹс|тнтѣ се ємѹ 12:11 **є**гѣа же прнведѹт|ь вн на снѣмншнѣ н властн н вл|аднѹєства не прнжѣє пцѣтѣ се|
како нлн ѹто помнсантѣ нлн ѹ|то рѹєтѣ 12:12 стн бо дхѣ наѹнтѣ вн| въ тѣ ѹсѣ ѣже пѣобаетъ глѣтн 12:13 **рѹє|**
же ємѹ єтеръ ѿт народа ѹнт|єлѹ рѣцѣ братѹ моемѹ да разѣ|лнтѣ сѣ мною достоѣннє 12:14 онъ же| рѹє
ємѹ ѹлвѹє кто мє поставн| сѹдню нлн разѣлнтєла надъ в|амн 12:15 рѹє же к нмъ блѹдѣтѣ се| н хрѣаннтѣ се
ѿт всакого лнхѹ|нманнѣ не ѿт зѣнтѣка бо ком|ѹ жнвѹтѣ єго єсть ѿт нманнѣ є|мѹ 12:16 **рѹє же прнтѹѹ к**
ннмъ ѹлвѹкѹ| єтерѹ бгѣтѹ ѹгѹбзѣ се ннѣва 12:17 н м||–

142a

ншлашѣ ѹ сєбѣ глѣ ѹсто сѹрѹ ѣко не| нмамъ гдѣ сѣнратн плодъ монхъ| 12:18 н рѹє сѣ створѹ разорѹ
жнтѣннцѹ| мою н большѹ сѣзнжѹ н сѣберѹ тѹ в|са жнтѣ моѣ н добро моє 12:19 н рекѹ дѹшн| моєн дшѣ
нмашн много добро лєж|єщн на многа лѣта поунѣван ѣжѣ| н пн н весєлн сѣ 12:20 рѹє же ємѹ бѣ безѹ|мнє
въ снѹ нощѣ дшѹ твою нст|єзѹють ѿ тєбє а ѣже ѹготова ком|ѹ бѹдєть 12:21 тако н сѣнрѣаєн сєбѣ а н|є о
бѹзѣ бѹтѣ 12:22 **рѹє** же кѣ ѹєннкомъ|ь свонмъ сєго радн глѹ вамъ не п|ѣцѣтѣ сѣ дшѣѹ ѹто ѣстѣ нн тнломъ|
въ ѹто обѣѹєтѣ сѣ 12:23 дшѣа бо большн| єсть пѣщє н тѣло одѣжѣ 12:24 смѹтрн|тѣ вранѣ ѣко нн снѹтѣ нн
жнѹтѣ| нмѣже нѣ скрѹвншнѣ нн хрѣаннлшнѣа н бѣ пнтнєть є колымн паѹє в|н малѹвѣрн сѹлѣншн єстѣ
птн|цѣ 12:25 кто же ѿт васѣ пєкн сѣ можєть| прнложнтн тѣлєсѣ своємѹ лактѣ| єдннѣ 12:26 ащє ѹбо нн мало
ѹєсо мо||–

142b

жєтѣ ѹто о проѹнхъ пєѹєтѣ сѣ 12:27 см|ѹтрнтѣ крннѣ како растѹтѣ не| трѹжѣаѹтѣ сѣ нн прєдѹтѣ глѹ же
ва|мъ ѣко нн солѹмѹнъ въ всєн славѣ| своєн обѣнѹє сѣ ѣко єдннѣ ѿт снхъ|ь 12:28 ащє лн же травѹ днѣсѣ на
сєлѣ сѹ|щѹ а ѹтрн ѹ пєщѣ вѣмѣтаємѹ бѣ| тако дѣтѣ колымн паѹє сѣ малѹ|вѣрн 12:29 н вн не нщнтѣ ѹто
нматѣ| ѣстн н ѹто пнтн н не вѣзнѹснт|є сѣ 12:30 вснхъ бо снхъ єзнцн мнра сєго нщѹтѣ| вашѣ же ѿтцѣ вѣстѣ
ѣко трнѣѹєтѣ| снхъ 12:31 обѣаѹє нщнтѣ црѣствнѣ бжнѣ|нѣ н сн всѣ прнложєтѣ сѣ вамъ 12:32 **н|є** бон сѣ малѹє
стадо ѣко блѹгон|зѹолн оцѣ вашѣ датн вамъ црѣс|тѹво 12:33 **прѹдаднтѣ** нманнѣ вашѣ н| даднтѣ
мнлѹстннѹ **с**творнтѣ| сєбѣ вѣлагалнщє не вєтѣшаѹ|щє скрѹвнщє не ѹскѹдѣємо є н|а нѣсѣхъ ндѣжє тѣтнє
не пр|нѣлнжѹтѣ сѣ нн тѣа тлнтѣ| 12:34 ндѣжє бо єсть скрѹвнщє вашѣ||

143a

тѹ н срѣца вашѣ бѹдѹтѣ 12:35 **б**дѹтѣ ѹрѣ|сла вашѣ прнпѣсѣна н свѣтнлѣн|нцн горѹщє 12:36 н вн пѣобнн
ѹлвѹкомъ| ѹаѹющнмъ гѣа своєго когѣа вѣзѣра|тнтѣ сѣ ѿт бракѣ да прншдѣшѹ н тлѣ| кнѹѣвѣшѹ абнє ѿтврѣзѹтѣ
ємѹ 12:37 **б**ла|жєнн рабн тн єжє гѣ прншдѣ о|брѣтѣ бѣещє амннѣ глѹ вамъ ѣ|ко прѣпѣшєть сѣ н посаднтѣ є
н| мннѹѣ послѹжнтѣ нмъ 12:38 лѹбо вѣ ѹторѹ лѹбо въ трєтнѹ стражѹ прн|дєтѣ н обрѣщєтѣ тако блѹжєнн|
сѹ рабн тн 12:39 сѣ же вѣднтѣ **ѣ**ко ащє| бн вѣднлѣ гнѣ хрѣамннѣ въ кн ѹсѣ| тѣтѣ прндєтѣ бѣлѣ бн ѹбо н не
дѣлѣ бн| подѣрнтн домѹ своєго 12:40 н вн бѹдн|тѣ гѹтовн ѣко въ нѣжє ѹсѣ не м|ннтѣ снѣ ѹлвѹкн прндєтѣ

12:41 **р**уе же| ему петръ гн к намь лн прнтѹ|у сню глѣшн нлн кь вснмь 12:42 **р**уе| же гь кто убо естъ вѣрьнн
прн|ставннкь н мѹдрн егоже поста|внтъ гь надь уелѣдню своєю даѣ||–

143b

тн въ врѣме жнтомирне 12:43 блаже|нь рабъ ть егоже прншѣ гь его об|рѣщеть н творещеть тако 12:44 въ
нс|тнну глѹ вамь ѣко надь вснмь| нмѣннемь свонмь поставнтъ| н 12:45 **а**ще лн руеть въ срѣцн своемь|
кьснтъ гь мон прнтн н науне| бнтн рабн н рабнне ѣстн же н п|тн н упнватн се 12:46 прндеть же гь раб|а
того въ днѣ въ нже не уаеть| н въ годнну въ нже не вѣстъ н п|ротешеть его н уестъ его с невѣрьннмн
положнтъ 12:47 **т**ъ же рабъ вн|дѣ волѹ гѣ своего н не уготававь| нлн не створь по волн его бненъ бѹ|деть
много 12:48 не вѣднвн же н сътв|орь же достоѣна рабамь бненъ| бѹдетъ малн всакомѹ же ему|же дано бн
много много нзнщ|е се ѡт него н емуже прѣдаше мн|ого лншьша просеть у него 12:49 **о**гнѣ| прндъ
уврѣщн у землѹ що хоцѹ|аще е юже разгорнтъ се 12:50 н крь||–

144a

щене же нмамь крѣстнтн се н к|ако удръжѹ се дондѣже сконѹа|еть се 12:51 мннте лн ѣко мнра прндѣ
датн на землѹ нѣ глѹ вамь нѣ| раздѣленне 12:52 бѹдетъ бо ѡт селѣ пѣ|тъ въ еднномь домѹ раздѣленъ т|рѣе
на два н два на трн 12:53 раздѣлетъ с|е оцѣ на снѣ н снѣ на оцѣ матн н|а дщерь н дщн на матерь н
не|вѣста на свекрѣвь свою 12:54 **г**лаше же|е народомь егѣа узрнте облакъ в|схощеши ѡт зпада абне глѣте
ѣко| тѹа гредеть н бнваетъ тако 12:55 ег|да югъ дншѹщъ глѣте варь бѹд|еть н бнваетъ 12:56 упокрнтн лнце
н|бѹх н землн умѣете нскашатн| а врѣмене сего како не нскѹш|аете 12:57 что же о себѣ не сѹднте п|равьдн
12:58 **е**гѣа бо гредешн съ сѹпр|омь твонмь кь кнезѹ на пѹтн| дажѣ дѣланне нзбнтн ѡт нег|о да не
прнвлнуетъ тебе кь сѹдн| н сѹднѣ те прндасть практорѹ с||–

144b

лѹзѣ н практорѣ те усаднтъ въ т|ѹмннцѹ 12:59 глѹ тебѣ не нмашн нз|нтн ѡт тѹдѹ дондѣже послѣднн
т|рѣхътъ възѣасн 13:1 **п**рнклаѹнше же **се** ет|ерн у то врѣме повѣдающе ему о| галелѣѣхъ нхъже крь пнлатъ
смѣ|сн съ жрѣтвамн нхъ 13:2 н ѡтвѣщавъ| нсѣ руе нмь мннте лн ѣко галел|нѣне сн грѣшннншн паѹе всѣ
г|алелѣѣнъ бнше ѣко тако постра|даше 13:3 нн глѹ вамь нѣ аще не по|каете се всн такожѣ погннете 13:4
н|лн оннхъ нѣ на неже паде стлѣ|пъ снлѹамлѣ н побн нхъ мннте| ѣко тн длѣжнѣншн бнше паѹе в|снхъ
улавкѣ жнвѹщнхъ въ ерѣмѣ 13:5 н| нн глѹ вамь нѣ аще не покаеть се| всн такожѣ погннете 13:6 **г**лѹ же
с|ню прнтѹѹ سموковннцѹ нмѣ|ше етеръ у вноградн своемь| всажаеу н прнде нще плода на| нен н не
обрѣте 13:7 руе же кь вннар|ѹ се третне лѣто ѡт нелнже пр||–

145a

мн о нмѹщнмь дѣхѣ недѹжнѣ

нхожѣоу нще плода на سموковнн|цѣ сѣн н не обрнтаю постѣнцѣ ю убо| вскѹю землѹ упражнаеть 13:8
онѣ| же ѡтвѣщавъ руе ему гн оставн| ю се лѣто дондѣже окопаю ю окр|ьсть н осплѹ ю гноемь 13:9 аще
убо| створнтъ плодъ аще лн же нн в|въ гредѹщее посѣѹешн ю 13:10 бѣ же| уѹе на еднномь ѡт сѣнмншнхъ
в|ъ сѹботѹ 13:11 **н се жена нмѹщн дѣхѣ** недѹжнѣ нѣ лѣтъ н бн слѹка н| не могушн се вскѣоннтн се ѡт
не|дѹгъ 13:12 узрѣвъ же ю нсѣ прнглѣсн ю н| руе ен жено ѡтпѹщенѣ есн ѡт недѹга твоего 13:13 н| възложн на
нѹ руцѣ абне прост|рн се н славаше бѣ 13:14 **ѡ**твѣщавъ же|е архнсѹнагогъ негодѹе зане| въ сѹботѹ нсцѣлн
ю глашѣ народ|ѹ :сѣ днн естъ въ неже достонтъ| днлатн въ тн убо прнхоще| цѣлнтн се а не въ днѣ
сѹботнн| 13:15 ѡтвѣщавъ же к немѹ гь руе лнце|мѣрн кьжѣо васъ въ сѹботѹ не ѡтр||–

146a

13:23 онѣ же руе к нмь 13:24 подвнзанте с|е вѣннтн скозѣ тѣскна врат|а ѣко мнозн глѹ вамь възншѹ|тъ
вѣннтн н не възмѹгѹтъ 13:25 **ѡ**т| нелнже убо встанеть гь дом|ѹ н затворнтъ двѣрн н науне|те вѣнѣ стоѣтн
н тлнн въ двѣрн глѹще гн гн ѡтврѣзн на|мь н ѡтвѣщавъ руеть вамь не| вѣмь васъ ѡт кѹдѹ есте 13:26

тог^а | нау^нете г^латн ^ѣхомь прѣдъ | тобою н пн^хомь н на расп^хтнхъ | ѡ нашнхъ ^унль есн ^{13:27} н р^еть | г^лу
вамь не вѣмь вась ѡт куду есте | ѡтступн^{те} ѡт мене всн дѣлаю^{ще} не^правдѣ ^{13:28} ту б^удетъ плау^ь н
скръжн^ь з^убобомь ^ѣг^а же | ^узрн^{те} аврама нсака нѣкова | н все прор^окн въ ц^рьствн б^жн | н | вн же
нзгоннмн в^ьнъ ^{13:29} н прн^дх^уть ѡт в^ьстокъ н западн н сѣ^вера н юга н в^ьзлег^уть вѣ ц^рьс^вн б^жн ^{13:30} **н** се
с^уть посл^дн^ьнн н || –

146b

н^а о рекшнхъ нс^вн народа радн

же б^уд^уть прн^днн н с^уть прѣдъ | н нже б^уд^уть посл^дн^ьнн ^{13:31} **вѣ тѣ уѣсѣ** прнст^упнше е^терн фарнсѣн
г^лу^{ще} е^му нзн^дн ѡт с^уд^у ^ѣко нродъ | хо^щеть те ^убнтн ^{13:32} н р^е нмь шд^ьш | ^есѣ р^ыцѣте лнс^у том^у се
нзгон^у | бѣсн нсцѣленнѣ твор^у д^нб^ьс^ь н ю^трн н ^у третн кон^уаю ^{13:33} оба^уе п^ао^ба^етъ мн д^нб^ьс^ь н ю^трѣ н
выпро^уе^е нтн ^ѣко не в^ьзможно ест^ь | пр^ор^ок^у погн^нх^утн кромѣ ^ѣр^сл^ма ^{13:34} **ѣ**е ^ѣр^сл^ме ^ѣе ^ѣр^сл^ме
нзбн^ьшнѣ прор^кн н каменнемь по^бн^вающн посл^дн^ьнн к^ь тебѣ кол^ь | к^ратѣтн в^ьс^хотнхъ сѣ^вратн ^уеда
твоѣ ^ѣкоже кокошъ свое гн^ѣздо подѣ к^рнлн н не в^ьс^хотнсте | ^{13:35} се остав^лаетъ се вамь домъ вашъ | г^лу
же вамь ^ѣко не нмате в^нд^ѣтн мене дон^ьдѣже р^ете бл^гс^лв^нь г^редн вѣ нме г^не ^{14:1} **н** б^н ^ѣг^а | в^ьннде вѣ
домъ е^тера к^неза фар^нсѣнска вѣ с^убот^у ^ѣстн х^лб^а ||

147a

н тн бѣх^у назн^рающ^е его ^{14:2} **н еѣ | у^лв^кь е^терь** нмн вод^ьнн тр^ѣдѣ бѣ прѣдъ нмь ^{14:3} н ѡтвещавъ н | сѣ р^е
к^ь закон^нкомь н парнсѣ^{омь} г^ле аще достон^ь вѣ с^убот^ух^у нсцѣл^нтн его онн же ^умль^уаше ^{14:4} н
прнемь нсцѣл^н н ѡтп^ус^тн его ^{14:5} н ѡтвещавъ р^е нмь кото^{ра}го вась осаль нлн воль вѣ ст^уд^еньцѣ
в^ьпад^етъ н не ^аб^не нст^ьр^ьгн^етъ его вѣ д^нб^ь с^уботн ^{14:6} н н | ^е в^ьзмог^у ѡтвещатн е^му ^{14:7} **г^лаше | же к^ь**
званнмь прн^ть^у како пр^ѣдѣсѣданнѣ нзб^нрах^у г^ле к н | нмь ^{14:8} ^ѣг^а званъ б^удешн цѣмь на б^рак^ь не
сѣдн на прн^днемь мѣ^{ст}ѣ еда кто ^уб^ьстнѣн тебѣ б^уд^етъ званнмь ^{14:9} н прншдѣ званн т^ѣе н оног^о р^еть
тн даж^ь с^ем^у мѣ^сто тог^а на^унешн ст^удомъ посл^дн^ьнн мѣ^сто д^рьжатн ^{14:10} н ^ѣг^а з^ванъ б^удешн ш^ь
сѣдѣ на посл^дн^ьнн мѣ^стѣ да ^ѣг^а прндетъ зва || –

147b

вн те р^еть тн д^руже посн^дн в^нше | тог^а б^удетъ тн слава прѣдъ всѣм^н | сѣдешнмн с тобою ^{14:11} ^ѣко всакъ
в^ьзносен се смѣрн^ь се н смѣра^{ен} се | в^ьзносн^ь се ^{14:12} **г^лаше же к^ь званьш^у е^му** ^ѣг^а творншн обѣд^ь
нлн | ве^ер^у не зовн д^ружъ свонхъ нн б^ратне твое нн рож^аенн своего нн | с^усн^дн бог^атнхъ еда колн н тн
те | також^е ^узов^уть те н б^удетъ тн ^уз^вращенне ^{14:13} н ^ѣг^а творншн пн^рь зовн | ннше^е б^нд^ьнн^кн х^ромне
слнпне | ^{14:14} н блаженъ б^удешн ^ѣко не нм^уть | в^ьзвратн^{тн} в^ьз^аст^ь тн бо тн се вѣ ^укрнш^ѣнне правед^ьннхъ
^{14:15} слншав^ьше же ^ѣт^ерь ѡт в^ьзлежешнхъ с нмь сн р^е | е^му блаженъ нже снѣст^ь х^лбѣ вѣ ц^рьствн б^жн
^{14:16} онъ же р^е е^му **у^лв^кь е^терь с^ьтворн ве^ер^у** велн | ю н зва многне ^{14:17} н посла раба свое^{го} вѣ годъ
ве^ере^и рещн званнмь | г^редн^{те} ^ѣко юже готова с^уть вса | ^{14:18} н на^уеше в^ьк^упѣ ѡтрнцатн се пр^вн ||

148a

р^е е^му село к^упнхъ нмама н^уж^ах^у | нзн^{тн} н в^ндѣтн ^ѣ мол^у тн се нмѣ | н ме ѡтро^уна ^{14:19} н д^ружн р^е е^му
с^уп^рх^угъ воловь к^упѣхъ :^ѣ | н г^ред^у нск^ус^тн^{тн} нхъ мол^у тн се нмѣн ме ѡтро^уна ^{14:20} н д^ружн р^е же по^ехъ
сего радн н | ^ѣмог^у прнтн ^{14:21} н прнш^ь рабѣ повн^да | г^нх^у свое^му сн тог^а разг^нѣ^вавъ се | г^ѣ дом^у р^е
раб^у свое^му нзн^дн ед^{ро} на расп^хтнѣ н ст^ьгнн града н нн | шее н бѣд^ьнне н слѣпне н х^ромне ^уведѣ
сѣмо ^{14:22} н р^е рабѣ г^нхъ б^н ^ѣже п^овелѣ н еше мѣ^сто ест^ь ^{14:23} н р^е г^ѣ | раб^у нзн^дн на п^утн н х^лх^гн | н
^убн^дн ^унн^{тн} да напл^ьнн^ь се | домъ мон ^{14:24} г^лу бо вамъ ^ѣко нн ед^нн^ь же м^ужн тѣхъ званнхъ не |
в^ьск^усѣтъ мое ве^ере ^{14:25} **с** нмь же | ндѣх^у народн мнозн н обра^щь се | р^е к нмь ^{14:26} аще кто г^ред^етъ
к^ь мн | ^ѣ н не в^ьзнавн^дн^ь ѡт^ѣа своего н | матере н женн н ^уедъ н б^ратне | н сест^рь еше н свое д^уше не
мо || –

жѣтъ мон хуєннкъ бѣтн ^{14:27} нже| не носнтъ крѣста своего н въ слнд|ь мене не ндѣтъ не можѣтъ мон|
хуєннкъ бѣтн ^{14:28} **кто бо ѡт васъ хо**|те стлѣпъ съз^аати не прѣж^ае ли сѣ|дѣ растоунѣ доволѣ аще нматѣ|
еже на сврѣшенне ^{14:29} да не ег^аа полож|нѣ основанне н не можѣтъ сврѣш|нѣ всн видѣще н наунѣтъ
руга|тн се ему ^{14:30} глѣще **ѣ**ко съ у^лвѣкѣ на|уѣтъ з^адѣти н не можѣтъ сврѣш|нѣ ^{14:31} нли кн ц^рь нди кѣ
нномѣ ц^р|ѣ сн^чтн се на бранѣ не сѣдѣ ли прѣж|дѣ свѣщаваѣтъ аще сн^льнѣ естѣ сѣ| :^ию тнсу^щь с^рѣстн
гредѣщаго сѣ| :^к тнсу^щамн на нѣ ^{14:32} аще же нн| ещѣ далаѣ ему сѣщѣ молнтѣ п|ославѣ молнтн се о
мнрѣ ^{14:33} **так**о убо| всакѣ ѡт васъ нже не ѡтреѣѣтъ се в|сего своего нманнѣ нежѣтъ мон ху|єннкъ бѣтн
^{14:34} **а**добро естѣ соль аще ли| же соль обѣѣтъ о уѣмѣ о уѣмѣ осолн|тѣ се ^{14:35} нн въ землн нн въ гнон
трѣбн||

естъ вѣнь нсплѣхъ ю нмѣе ушн| слншатн да слнштѣ 15:1 **бѣху** же к нем|ху прнелнжающе всн мнтаре н
 грѣшннцн послѣшатн его 15:2 н раптаху п|арнсѣе н кннжннцѣ глѣше ѣко с|ь грншннкн прнемлетъ н с
 нмн| ѣстъ 15:3 **рече же к нимъ прнтѣуу сню**| глѣ 15:4 кн ѡвѣкѣ ѡт васъ нмѣ :р: овац| н пугубаль еднну ѡт
 нхъ не остав|нтѣ лн :ѣ: н :Ѡ: вѣ пѣстннн ндетъ вѣ| сландѣ погнбѣшеѣ донѣдѣже обрѣщ|еть ю 15:5 н обрѣтъ
 ю възлагаеть ю на ра|мѣ свон радѣе се 15:6 н прншѣ вѣ домѣ сѣзнваетъ другн н сѣсѣдн глѣ нмѣ
 радѣтѣе сѣ мною ѣко обрѣтохъ овѣцѣ мою погнбѣшую 15:7 глѣ вамъ ѣко| тако радость бѣдетъ на
 нбѣсѣхъ| о еднномѣ грѣшннцѣ коющнмъ с|е неже лн о :ѣ: н о :Ѡ: праведннн|ь нже не трнбѣють
 покаѣннѣ 15:8 **н**л|н коѣ жена нмѣущн драгамъ :ї: аще погубнтѣ драгѣмѣ еднну н|е жнгаеть лн
 свѣтнльннка н пом||-

ететь храмннѹ нщеть прилежнѣ|о донѣдѣже обрѣщеть ю ^{15:9} н обрѣтъшн| съзнаеть другн н сусѣдн глѹщн
р|адѹте се съ мною ѣко обрѣтохѣ д|рагмѹ мою юже погубнхѣ ^{15:10} **Тако** глѹ вамъ радость бѹдетъ прѣдъ
анѣл|н бжнмн о еднномъ грѣшннцѣ| кающнмъ се ^{15:11} **реѹе же ѹавкъ етерь** нмѣ :в: снѹ ^{15:12} н рѹе мьнн
снѣ ѡтцѹ ѡтѹе| **дажѣ** мн достоннѹ ѹестъ нманнѣ н разѣлн нма нманнѣ ^{15:13} н не по| мнозѣхѣ днѣхѣ
събра все мьнн с|нѣ отнде на странѹ далеѹе н тѹ ра|стоѹн все нмѣнне свое жнвѣ блѹ|днѹ ^{15:14} нжнвѣшѹ
емѹ всѹ бн глѹдѣ| крнпакѣ на странн тон н тѣ на|ѹетъ лншатн се ^{15:15} н шѣь прилпн се| еднномѹ ѡт
жнтель странн тон| н посла его на села своѣ пастн с|внннѣ ^{15:16} н желаше наснтнтн се ѡт| рожьцѣ еже
ѣдѣхѹ свнннѣ н нкт|оже не дадѣше емѹ ^{15:17} въ себѣ же пр|ншѣь рѹе колнко наѣмьннкѣ ѹ оца||

моєго нзбнваѣтъ нмѣ хланѣѣ азѣ жѣ|є зѣѣ гнѣлѣхъ 15:18 вѣставѣ ндѣхъ кѣ ѡтѣцѣхъ моѣмѣхъ н рекѣхъ емѣхъ ѡтѣхъ сѣгрншнхѣ
на| нѣѡ н прѣдѣ тобою 15:19 южѣ нѣсмѣ досѣтоѣнѣ нарѣхън сѣ сѣнѣ твоѣн створн| мѣ ѣко єдннѣго ѡтѣ
наѣмннѣ тво|нхъ 15:20 н вѣставѣ ндѣ кѣ ѡцѣхъ своѣмѣхъ| єдннѣаѣхъ емѣхъ далѣхъ сѣхъхъ хъзрѣ| ѡтѣцѣхъ єго н мѣлѣ
емѣхъ бѣ н текѣ на|падѣ на внѣ єго н облобнѣа єго 15:21 рѣхъ жѣ|є емѣхъ сѣнѣ ѡтѣхъ сѣгрншнхѣ на нѣѡ| н прѣдѣ
тобою южѣ нѣсмѣ достоѣнѣ нарѣхън сѣ сѣнѣ твоѣн створн мѣ ѣ|ко єдннѣго ѡтѣ наѣмннѣхъ свонхъ 15:22 рѣхъ
жѣ ѡтѣхъ кѣ рабѣмѣхъ свонѣмѣ єдрѣ| нзнесѣтѣ одѣжѣхъ прѣвѣхъ н обѣлѣѣтѣ єго н дадѣтѣ прѣстѣнѣ на рѣхъ
єго н сапогн на погн 15:23 н прнвѣдѣшѣ тѣлѣхъ хъпѣтѣнѣхъ заклѣонѣтѣ н ѣдѣ|шѣ да вѣзвѣселнмѣ сѣ 15:24 ѣко
сѣнѣ мон| сѣ: мрѣтаѣхъ бѣ н ожнѣ нзгнѣлѣхъ: бѣ| н обрѣтѣ сѣ н наѣшѣхъ вѣселѣнѣ сѣ| 15:25 бѣ жѣ сѣнѣ єго старѣн
на сѣлѣхъ н ѣко|

гредн н прѣблжн се къ дому|хслн|ша пнннѣ н лнкн ^{15:26} н прнзвавъ єднн|ого ѿ отрокъ хпрашаше его
 уѣо х|бо сн сѣтъ ^{15:27} онъ же рѣ емѣ братъ т|вон прнде н закла ѿтѣъ твон тел|ѣць хпѣтъннн н ѣко зѣрава
 его пр|нетъ ^{15:28} разгнѣвавъ же се не хотнше в|ѣнннѣ ѿтѣъ же его ншѣ молаше є|го ^{15:29} ѿтнъ же
 ѿтвещавъ рѣ ѿтѣъ своєм|х се колнко лѣтъ работахъ тебѣ| н ннколнже заповѣдѣ не прнстѣпн|хъ ^{н мнѣ} н

ннколноже не даль еси ни ко|злѣте да съ другн монмн възвѣс|елнль се бнмь ^{15:30} ег^аа же снѣ твои н|зѣдѣ
твоѣ нманнѣ съ лубодѣнц|амы н прнде заклалъ ему еси т|ѣлаць н пнтомн ^{15:31} онъ же рѣ ему у|ѣдо ти
въсег^аа съ мною еси вса м|оѣ твоѣ сѹть ^{15:32} възвѣселнхн же се н| възрадовати п^аобаше ѣко братѣ| твои
съ мрътавь бѣ н ожнвѣ нзѣ|гнѣаль бѣ н обрѣте се ^{16:1} гл^ашѣ же н| къ хуеннко свонмь||

151a

уавкѣ етеръ бѣ богатъ нже нмѣше| нконома н тѣ оклеветанъ бѣ къ н|ему ѣко растаѹае нманнѣ его ^{16:2} н
п|рнглашъ н рѣ ему что се слншѹ о т|ѣбѣ въз^аан ѡтвѣтъ прнставѣства т|воего не възможен бо к тому
дому| стронн ^{16:3} рѣ же у себѣ прнставннкѣ| дому что створѹ ѣко гѣ мон ѡтн|мле стореннѣ дому ѡт
мене копа|ти не могу хлѹпати се стнж^ау се ^{16:4} ра|зѹмѣхъ що створѹ ег^аа оставленъ| бѹдѹ ѡт строеннѣ
домо прнмѹтъ мѣ| въ ^аомн свое ^{16:5} н прнзававъ єднного ког|ож^ао длѣжннкѣ г^аа своего гл^ашѣ| прѣвomo
колнцѣмъ длѣжнъ еси| г^анѹ моему ^{16:6} онъ же рѣ :рѣ: вать олѣ|а онъ же рѣ ему прнмѹтъ бѹквн т|вое н сѣдѣ
скоро напншн :нѣ: ^{16:7} по то|мъ же другому рѣ ти колнцѣмъ| длѣжнъ еси онъ же рѣ :рѣ: корѣ пшѣ|ннцѣ
гл^а ему прнмн бѹквн твоѣ| н напншн :пѣ: ^{16:8} н похвалн гѣ нконом|а неправеднаго ѣко мѹдрне сѣтво||

151b

ѣко сн^ове вѣка сего мѹдрѣншн п|аѹе сн^овъ свѣта въ родѣ своемъ сѹть ^{16:9} **н** азъ вамъ глѹ сѣтворнѣте себѣ|
другн ѡт мамонн неправеднн да є|гда оскѹдѣѣте прнмѹтъ вн у вѣн|не кровн ^{16:10} вѣрнъ у малѣ н въ
мнозѣ| вѣрнъ єсть н неправеднъ въ малѣ| н въ мнозѣ неправедъ єсть ^{16:11} аще убо| въ неправедннмъ
мамонтѣ вѣрн|н бѣсте въ нстѣннѣмъ кто ва|мъ вѣрѹ нметъ ^{16:12} аще въ тѹж^аемъ в|ѣрнн не бнсте ваше кто
вамъ д|асть ^{16:13} **н**нкн же рабѣ не можѣтъ д|вѣма г^ано^ама работати лѹбо єдн|ного възненавн^анть а
дрогога възлѹ|бнть а о друзнмъ не родннх наѹ|неть не можѣте бѹ работати н| мамонн ^{16:14} **с**лншахѹ же
всн парнс|ѣне н сребролѹбьцн сѹщеє н по|дражахѹ его ^{16:15} н рѣ нмъ вн єсте оп|равдающе прѣдъ ула^акн
бѣ же вѣс|тъ ср^аца ваша ѣкоже єсть въ ѣлв|цѣхъ внсоко мръзость прѣдъ бг^амъ||

152a

нѣ о л^азарн

єсть ^{16:16} **з**аконъ н прѣор^ацн до нван^аа| ѡт толн црѣство бж^ане благовѣс|твѹетъ се н всн въ не нѹдѣтъ се|
^{16:17} **у**добѣе єсть нѣхъ н зѣмлн прнт|н неже ѡт закона єдннѡн урѣтъ| пастн ^{16:18} **в**сакн же пѹщаєн женѹ
с|вою н прнводе ннѹ прн^авѹдѣбнт| дѣѣтъ н женен се пѹщеннѹ ѡт мѹ|жа прѣлѹбн творнтъ ^{16:19} н рѣ **уавкѣ|**
етеръ бѣ богатъ н облаѹаше се въ| попнрѹ н внсонъ веселе се на всак|ь днѣ свѣтло ^{16:20} ннщѣ же етеръ
бѣ| нменемъ лазаръ нже лежашѣ п|рн вратѣхъ его гнѣ^анъ ^{16:21} н жел|аша наснтнхн се ѡт крѹпнцѣ
па|дающнхъ ѡт трѣпезн бог^атаго нѣ| н псн прнходѣще облобнзахѹ г|нон его ^{16:22} бн же ѹмрнхн ннщѹм|хъ
н несенѹ бнхн ан^ал^ан на лон|о аврамлѣ ѹмрѣтъ же н богат|н н погребѡше его ^{16:23} **у** адѣ ѹзведѣ|ь же оун
свон сн въ мѹкахъ ѹзрѣ| аврама нз далѣѹе н лазара на лонѡ||–

152b

ѣ его ^{16:24} н тѣ възг^алашъ н рѣ ѡтѹе ав|раме помнлѹхн мѣ н пошлн лаза|ра да омоунтъ конѣць прѣста
св|оего у вѹдн н ѹстѹднть єзнкѣ| мон ѣко страж^ау у пламенн сѣ|мъ ^{16:25} рѣ же аврамъ ѹѣдо помѣнн ѣ|ко
ѹспрнелъ еси благаѣ твоѣ у жн|вотн своемъ н лазаръ такоє злаѣ| ннѣ же з^аѣ ѹтѣшаєтъ се ти стра|ж^аєшн
^{16:26} н надѣ вснмн смнн меж^ахъ| намн н вамн пропасть велнѣ ѹт|врѣдн се ѣко да хотѣще мннѹхн ѡт| сѹдѹ
к вамъ не възм^огѹтъ ннже ѡт| тѹдѹ к намъ прнходѣтъ ^{16:27} рѣ же мо|лѹ те ѹбо ѡтѣѹе да пошлѣшн въ|
домъ ѡт^аца моего ^{16:28} нмамъ бо :ѣ: бр|атнѣ ѣко да засвѣдѣтельствѹетъ| нмъ да не н ти прндѹтъ на мѣсто|
се мѹноє ^{16:29} гл^а же аврамъ нмѹтъ| монсѣѣ н прѣркн да послушаѹтъ| нхъ ^{16:30} онъ же рѣ нн ѡтѹе
авраме н|ь аще кто ѡт мрътвнх ндѣтъ к н|нмъ покаѹтъ се ^{16:31} рѣ же ему аще||

153a

монсѣѣ н прѣрокъ не послушаѹтъ| тон нн аще кто ѡт мрътвнхъ вѣс|крѣснѣтъ вѣрн не нмѹтъ ему ^{17:1} **р**ѣ|

же кѣ ѹєннѣмъ свонѣмъ не възможно єсть да не прндѹть сѣбѣ|лазнѣ обаѹе горѣ томѹ нмѣжѣ|є прндѹть 17:2
ѹнѣе ємѹ бн бнло а|ще бн каменѣ жрьновнн възл|ожєнѣ на вню єго н ѹврьнѣ ѹ м|орѣ неже да
сѣблажнєть малн|хѣ снхѣ єдннѣго 17:3 **в**ънемлантє| сѣбѣ аще сѣгрнштѣ братѣ тв|он запрнтн ємѹ н аще
покає|тѣ сѣ ѡтпѹстн ємѹ 17:4 **н** аще сѣдм|нрнцєю днѣмъ сѣгрнштѣ кѣ т|сѣбѣ н сѣдмєрнцєю обратнѣ сѣ
кѣ|тєбѣ глѣ каю сѣ ѡтпѹстн ємѹ 17:5 н| рнше апсн гн прнложн намѣ| вѣрѹ 17:6 **р**ѹє нмѣ гѣ аще бнстє
нмѣ|лн вѣрѹ ꙗко зрьно горѹшнѹю| глѣлн бнстє ꙗбо сѹкамннѣ сѣ н| възѣрн сѣ н ꙗсѣдн сѣ ѹ морѣ н
пос|лѹшала бн васѣ 17:7 **к**то же ѡт васѣ ра||–

153b

ба нмѣе оруща нлн пасѹща нж|є прншѣшѹ ємѹ сѣ села рѹєтѣ ємѹ| абнє мнѹѹвѣ възлєзн 17:8 а не рѹєтѣ|
лн ємѹ ѹготоватн ѹто вєчєра|ю н прнпоѣсавѣ сѣ слѹжн мн донѣ|дѣже ꙗмѣ н пнѹ н по томѣ ꙗсн н п|нєшн
тн 17:9 єда нмѣтѣ хвалѹ рабѹ| томѹ ꙗко сѣтворн повелнннѣ н|є мнѹ 17:10 тако н вн єгѣа створнтє|
повелнннѣ вамѣ глнѣтє ꙗко рабѣ н не достон єсѣмѣ єже длѣжнн бн|нхѣмъ створнтн створнхѣмъ 17:11 **н бн**
ндѹщѹ ємѹ **въ єрѣмѣ н тѣ** прн|дѣшє мєжѹ самарнѹ н галєлѣєю| 17:12 н ѹходєшѹ вѣ єтерѹ васѣ срѣтє єго
|:| прокажєнѣ мѹжѣ нжє сташє нз аалє|ѹє 17:13 н тн възѣвнгѣшє глѣсѣ свон глѹщє| нсѣ наставннѹє
помнлѹн мє 17:14 н вндѣ|вѣ є рѹє нмѣ шѣшє покажнтє сѣ єрѣо|мѣ н бн ндѹщнмѣ нмѣ нсѹстншє| сѣ 17:15
єдннѣ же ѡт ннхѣ вндѣвѣ ꙗко нсцѣ|лн възвѣратн сѣ сѣ глѣсѣмъ велнмѣ|є славѣ бѣ 17:16 н падѣ ннцѣ на ногѹ
єго||

154a

хвалѹ въздає н тѣ бн самарннннѣ| 17:17 ѡтвѣщавѣ же нсѣ рѹє не |:| лн оѹнс|тншє сѣ а |: 17:18 гѣѣ не обрнтє
сѣ възвѣ|ратншє сѣ датн славѹ бѹ тѣкм|о нноплємєннѣ сн 17:19 н рѹє ємѹ вѣ|ставѣ ндн вѣра твоѣ спсєтѣ
тє 17:20 **в**ѣ|прошєнѣ же бнвѣ ѡт парнсѣн когѣа| прндєтѣ црѣство бжнє ѡтвѣщавѣ| же нмѣ рѹє не прндєтѣ
црѣство| бжнє сѣ сѹмнєннємъ 17:21 нн рекѹтѣ сѣ| зѣѣ нлн оводѣ сѣ бо црѣство бжнє| вѣнѹтрѹюдѹ вѣ васѣ
єстѣ 17:22 **р**ѹє же кѣ| ѹєннѣмъ прндѹтѣ днѣє єгѣа възѣє|лѣтє єдннѣго днѣ снѣ ѹлѣвѹска|го вндѣтн н не
вѣзрнтє 17:23 **н** рекѹтѣ| вамѣ сѣ зѣѣ сѣ овѣдѣ хѣ не нзнѣ|тє нн поженнтє 17:24 **ѣ**коже бо мѣлн|н
блѣстѣющнѣ сѣ ѡт подѣнѣбєсннє| на подѣнѣбєсѹю свнтнтѣ сѣ так|о бѹдєтѣ снѣ ѹлѣвѹскн вѣ днѣ с|вон 17:25
прѣжѣє бо поѣобаєтѣ ємѹ мнѣ|го пострадатн нскѹшенѹ бнт|н ѡт рѣдѣ сєго 17:26 **ѣ**коже бн вѣ днѣ нѣ||–

154b

євн тако бѹдєтѣ н вѣ днѣ снѣ ѹлѣвѹ|скаго 17:27 ѣдѣхѹ н пнѣхѹ жєнахѹ сѣ н пос|агахѹ до нєгожє днѣ ѹнндє
нѣє вѣ к|ѡвѹєгѣ н прндє потѣпѣ н погѹбн всє| 17:28 **т**акожє ꙗкоже бн вѣ днѣ лѣтѣ| ѣдѣхѹ н пнѣхѹ
кѹповѣхѹ продавѣхѹ с|ѣѣхѹ н зѣѣхѹ 17:29 вѣ нжє днѣ нзндє лѣ|тѣ ѡт содомѣ н ѣдѣжѣн жѹпєлѣ н ѣгнѣ| с
нѣбєсє н погѹбн всє 17:30 по томѹжѣє бѹдѣ|єтѣ н днѣ вѣ нжє снѣ ѹлѣвѹскн ѣвн|тѣ сѣ 17:31 **в**ѣ тѣ днѣ нжє бѹдєтѣ
на кро|вѣ н сѣсѹдн ємѹ вѣ домн да не сѣлѣзє|тѣ вѣзєтн нхѣ **н**жє на сєлѣ такожѣ|дє да не възвѣратнѣ сѣ
вѣспєтѣ 17:32 **п**ом|ннѣнтє жєнѹ лѣтѣ 17:33 **н**жє бо аще вѣзнцѣтѣ дшѹ своѹ спсѣтн погѹбнтѣ ю| а нжє
погѹбнтѣ ю ѣжнвєтѣ ю 17:34 **г**лѹ| вамѣ вѣ тѹ нѣщѣ бѹдєтѣ двѣ на лѣ|жн єдннѣмъ єдннѣго поємлѹтѣ| а
дрѹгаго ѣстѣлѣютѣ 17:35 бѹдєтѣ :дѣѣ| вѣкѹпѣ мєлѹщн єдннѹ поємлѹтѣ а дрѹгѹ|ю ѣстѣлѣютѣ двѣ на сєлѣ
єдннѣгѣо поємлѹтѣ а дрѹгаго ѣстѣлѣютѣ||

155a

17:36 **н** вѣщавѣшє глѣшє ємѹ гѣѣ гн онѣ|жє рѹє нмѣ ндѣжє тѣло тѹ ѣрѣлѣ|ѣ сѣбєрѹтѣ сѣ 18:1 **г**лѣшє жє
прнтѹ|ѹ к нмѣ како поѣобаєтѣ вѣсєг|да полнтн сѣ н не стѹжѣтн сн 18:2 глѣ| **сѹднѣ єтерѣ бѣ** єтерн глѣѣ
бѣ| не бѣє сѣ н ѹлѣкѣ не срамлѣшє сѣ 18:3 ѹдѣ|ѡвнцѣ жє бѣ вѣ градѣ томѣ н прн|хѣжѣшє к нємѹ глѹщє
мѣстн мє|ѡт сѹпра мѣєго 18:4 н не хѣтѣшє на длѣ|зѣ вѣрѣмєнн по снхѣ жє рѹє ѹ сѣбѣ| аще бѣ не бѣю сѣ н
ѹлѣѡкѣ не сра|мѣлаю сѣ 18:5 занє тѣ|ѡрнтѣ мн трѹдѣ| ѹдѣѡвнцѣ сн да мѣшѹ да не до копѣ|ѣцѣ прнхѣдєщн
зѣстѹпѣєтѣ мн| 18:6 рѹє бѣ слнштѣ ѹто сѹднѣ нє|правѣ|дѣнн глѣтѣ 18:7 а бѣ не нмѣтѣ лн сѣ|тѣѡрнтн мѣстн
нзѣбрѣннхѣ свѣ|ѡнхѣ вѣпннѹщнхѣ кѣ нємѹ днѣ н н|ѡщѣ н трѣпнтѣ ѡ ннхѣ 18:8 глѹ| вамѣ ꙗко стѣѡрнтѣ мѣстѣ

155b

156a

156b

157a

157b

310

19:8 н ставь закхен н рѹе кѹ гѹ се по|ль нманнѣ моего гѣ дамь нн|щнмь н аще есмь кого обндѣль| ѹнмь възвращу ѹетвернцю 19:9 рѹе| же к немѹ нсѣ ѣко днѣсь спсѣнн|е дому семѹ бн зане н сѣ снѣ а|врамовь естъ 19:10 **п**рнде бо снѣ ѹлвѹ|скн възнскатн н спсѣн погнѣша||–

158a

го 19:11

слншѣщнмь же нмь сн прнло|жь рѹе прнтѹѹ н мнѣше ѣко абне| хохощѣть црѣство бжне ѣвнтн се| 19:12 **рѹе же ѹлвкѣ етерь добра рода**| нде на странѹ далеѹе прнетн црѣс|тво н възвратн се 19:13 **н прнзва** |т: рабѣ| свонхѣ дасть нмь |т: манась н рѹе н к| нмь кѹплѹ дѣнте донѣдѣже пр|ндѹ 19:14 а граждане его ненавнжѣхѹ| его н послаше молнтвѹ въ слндѣ ег|о глѹщѣ не хощѣмь семѹ да црѣс|твѹетъ надѣ намн 19:15 н бн егѣа ѹзѣра|тн се прнемь црѣство н рѹе да прн|глѣсѣть емѹ рабн нмьже даст|ь сребро да ѹвѣсть како кѹплѹ с|творнлн 19:16 прнде же прѣвн глѣ гѣ м|анась твоѣ прнобрнте |т: манась| 19:17 н рѹе емѹ благн рабе н добрн н вѣ|рьнн ѣко ѹ малѣ бн вѣрьнѣ бѹдн обла|сть нмн надѣ |т:ю градѣ 19:18 н прнде| ѹторн глѣ манась твоѣ гѣ ств|орн |т: манась 19:19 рѹе же н тѹмѹ нт|н бѹдн надѣ |т:ю грады 19:20 н другн||

Ѵ о прнемьшнхѣ |т: манась

158b

Ѵн о жарѣбѣтн

прнде глѣ гѣ се манась твоѣ юже| нмѣхѣ положенѹ въ ѹбрѹсѣ 19:21 боѣхѣ бо| се тебе ѣко ѹлвкѣ ѣрь есн въ зѣмл|ешн егоже не положн н жнѣшн ег|оже не сѣѣвь 19:22 глѣ емѹ ѡт ѹстѣ твон|хѣ сѹждоѹ тн злн рабе вѣдѣше ѣко| ѹлвкѣ ѣрь есмь възѣмлѹ егоже| не положь н жноѹ егоже не сѣѣхѣ н| сѣбнраю ждѣже не разѣаѣхѣ 19:23 н п|о ѹто моего не вѣдасть сребра пѣ|нежннкомь н азѣ прншдѣ с лнхв|оѹ нстезалѣ бнмь е 19:24 н прѣдѣстоѣ|щнмь рѹе възмѣте ѡт него ман|ась н даднте нмѹщѹмѹ |т: мана|сь 19:25 н рѣше емѹ гѣ нмать |т: ма|нась 19:26 **г**лѹ же вамѣ ѣко всакомѹ| нмѹщѹмѹ дадѣть а ѡт не нмѹща|го н еже нмать ѡтнтнметѣ се| ѡт него 19:27 **о**баѹе врагн мое тн не| всѣхотнше мнѣ да ѣ црѣ бнм|ь бнлѣ надѣ нмнн прнведѣте е| сѣмо нсцѣте е прѣдѣ мноѹ 19:28 **н се| рекѣ** ндѣше н прнде въ ѣрѹсолнмь||

159a

19:29 н бн ѣко прнблнжн се въ внтѣпагнѹ| н внтаннѹ кѣ горѣ нарнцаемн ел|нонѣ посла два ѡт ѹѣеннкѣ свонхѣ| 19:30 глѣ ндѣта въ прнмеѹ васѣ въ н|ѹже вѣходѣща обрѣщѣта жарѣбѣ| прнвезано на неже ннктоже ѡт н|нколнже ѡт ѹлвкѣ не ѹсѣде ѡтрншѣ|ша прнведѣта мн 19:31 н аще вн кто вѣ|прашаѣть по ѹто ѡтрѣшаѣта| тако рѣта ѣко гѣ его трѣбѹетѣ| 19:32 **ш**аѣша же посланаѣ обрѣтѣта ѣк|оже рѹе нмь 19:33 ѡтрѣшающнма же нм|а жарѣбѣ рѣше господне его кѣ н|нма що ѡтрѣшаѣта жарѣбѣ 19:34 она же| рѣстаста ѣко гѣ его рѣбѹетѣ 19:35 н прѣ|вѣста кѣ нсѹ н ѹзрьгѣше рнзѣ сво|е на жарѣбѣ н вѣсаднше нса 19:36 ндѹ|щѹ же емѹ постнлахѹ рнзн сво|е по пѹтн 19:37 **п**рнблнжѣшѹ же се емѹ| абне к ннзѣхожѣеннѹ горѣ ел|нонн наѹетѣ все множьство| ѹѣеннкѣ радоѹюще се хвалнтн| ба глѣсомь велнмь о всѣхѣ слла||–

159b

хѣ еже внднше 19:38 глѹщѣ блгѣсѣвнѣ грѣ|дн црѣ въ нме гѣе мнрѣ на нбѣсн н с|лава ѹ вншннхѣ 19:39 **н етерн** фарнсѣне ѡт| народа рнше кѣ немѹ ѹнтѣлѹ за|прнтн ѹѣеннкомь свонмь 19:40 ѡтвѣща|въ рѹе нмь глѹ вамѣ ѣко аще сн ѹм|лѹетѣ каменне ѹзѹптн нмат|ь 19:41 **н** ѣко прнблнжн се вндѣвъ градѣ п|лака се о немѣ глѣ 19:42 ѣко аще бн раз|ѹмѣлѣ въ днѣ сѣ н тн ѣже кѣ мнрѹ т|воѣмѹ ннѣ же ѹкрн се ѡт ѡѹнѹ тво|нѹ 19:43 ѣко прндѹтѣ днѣс на те обло|жѣть вразн твон острогѣ о теѣ| н обндѹтѣ те н окроѹетѣ те вѣсѹдѣ| 19:44 н разбнѹтѣ те н ѹѣда твоѣ ѹ теѣ| **н** не оставѣть камень на каменн| въ теѣѣ понѣже не разѹмѣ врѣмен|е постѣщеннѣ твоего 19:45 **н** вѣшдѣ въ црѣ|кѣ наѹетѣ нзгоннтн продающ|е голѹбн 19:46 глѣ нмь пнсано естъ н| бѹдѣть храмь мон храмь молнтв|ѣ вн же створнте врьтопѣ разбо|нннкомь 19:47 **н** бѣ ѹѣе въ црѣкѣн по вѣсѣ||

160a

днн архнерѣен же н кннжннцн| нскаху его погубити н старншн|нн лудемь ^{19:48} н не обрѣтаху що бн
сѣтворилн ему лудне бо всн дръжа|ху се его послушающе его ^{20:1} **н** бн въ є|дннѣ ѿ днн уѣещу ему лудн
въ ц|рьквн н благѡвѣствующе съста|ше архнерѣе н кннжннцн н старьц|н ^{20:2} н рнше гл҃ѹще к нему рыцн
на|мь коєю областню сн творншн| н кто єсть давн тебѣ область сн|ю ^{20:3} ѡтвѣщавъ же рече к нмь
выпрошѹ| вн азъ о словесн рыцѣте мн ^{20:4} крѣ|щенне нованово с нбсе лн бн нлн| ѿт ѹлвкь ^{20:5} онн же
помншлаху къ себѣ| гл҃ѹще ꙗко аще речемъ с нбсе рече|ть ꙗко по утѣ не вѣрѡвасте ему| ^{20:6} аще лн речемъ ѿт
ѹлвкь лудне всн| каменнемъ побнють нн нзвѣще|нн бо сѹть нонванѣ пророка бнтн|н ^{20:7} н ѡтвѣщаше не
внднтн ѿт кудѹ| ^{20:8} нсѣ же рече нмь нн азъ гл҃ѹ вамъ| коєю областню сн творѹ||

160b

Ѡ о виногради

^{20:9} **ѹлвкь насади** виногра н вѣдастѣ его дѣлательемъ н отнде на лѣт|а многа ^{20:10} н ꙗ врѣме посла къ
дѣла|телемъ раба да ѿт плода виногра|да дадець ему дѣлателье же бнвѣше пѹстнше его тыща ^{20:11} н
прнложн|н дръгаго послатн раба онн же| н того бнвѣше н досаднше ємоу ѿп|стнше его тыща ^{20:12} н
прнложн|н тре|тнега послатн онн же н сего ꙗ|ѣзвнѣше нзгнаше его ^{20:13} рече гнѣ| винограда що створѹ
пошлѹ снѣ| моего възлѹбленаго неглн сег|о ꙗсрамлають се ^{20:14} вндѣвѣше же его| дѣлателье мншлаху же
дрѹгъ къ д|рѹгѹ гл҃ѹще сѣ єсть наснлѣннѣ| ꙗбнемъ его да наше бѹдѹть досто|ѣнне ^{20:15} нзвѣдѣше ^{внн}
нзъ винограда| н ꙗбнше его що ꙗко створнтѣ гнѣ| винограда ^{20:16} прндець н погубнтѣ дѣлателье сн н
вѣдастѣ винограда| ннѣмъ слншавѣше же рнше да не бѹдець ^{20:17} онъ же възрнѣв на не рече утѣ||

161a

ꙗко єсть пнсанѡе се камень нж|е не врндѹ створн знжѡоущен сѣ| бн въ главѹ ꙗглоу ^{20:18} всакъ падн на|
каменн томъ скрѹштѣ сѣ а на| немъже падеть сѣтреть его ^{20:19} **н** възнскаше архнерѣе н кннжннцн|
възложнтн на нь рѹцѣ въ тѣ ꙗсѣ| н ꙗбоѣше сѣ лудн разѹмнше бо ꙗко| к нмь рече прнтѹху сню ^{20:20} **н**
сѹгледа|авѣше его послаше дѣлателье тв|ореще сѣ праведнннн бнтн да н|мѹть его въ словесн да бн
прнда|лн его владнѹбствѹ н областн| воеводннѣ ^{20:21} выпроснше его гл҃ѹще| ꙗнтелѹ вѣмъ ꙗко право
гл҃ѣшн н| ꙗншн н не на лнца зрншн нь въ н|стннѹ пѹтн бжнѹ ꙗншн ^{20:22} досто|нтѣ лн намъ кесарѹ порь
датн н|лн нѣ ^{20:23} разѹмѣвѣ же лѣстѣ нхъ рече| к нмь ^{20:24} покажнтѣ мн пѣнезѣ ꙗн н|матѣ обрѣзѣ н
напнсанне онн же| рнше кесарѡвѣ ^{20:25} онъ же рече к нмь| ꙗздаднтѣ ꙗко ꙗже сѹть кесарѡва||

161b

кесарѹ а ꙗже сѹть бжнѣ бѹ ^{20:26} н не мо|жаху зазрнтн глѣ его прѣдѣ лѹд|ѣмн н днвнше сѣ о ѡтвѣтъ его
ꙗмл|ѹаше ^{20:27} **прнстѹпнше же єтерн** ѿт с|а^{а0}кен гл҃ѹще вскрншенню не бнтн| н выпрашаху его ^{20:28}
гл҃ѹще ꙗнтелѹ мо|нсѣн напнсаль єсть* намъ аще ко|мѹ брать ꙗмреть нмне женѹ н| тѣ бесѹедѣ бѹдетѣ да
понметѣ| брать его ^{женѹ} н ꙗскрнснтѣ сѣме б|рата своего ^{20:29} :з: ꙗко братне бѣ н пр|ѣвн поємъ женѹ
ꙗмрнтѣ бесѹед|анѣ ^{20:30} н поє ꙗторн женѹ н тѣ ꙗмр|нтѣ бесѹеднѣ ^{20:31} н третн поетѣ ю| такоже н вса
сѣдмѣ н не оставн|ше ꙗедѣ ꙗмрнше ^{20:32} послѣдѣ же всѣ|хъ н жена ꙗмрнтѣ ^{20:33} въ ꙗскрншеннѣ ꙗко
котораго же нхъ бѹдетѣ же|на сѣдмѣ бо нмѣше ю женѹ ^{20:34} н ѿт|вѣщавъ нсѣ рече нмь снѡве вѣка сѣ|го
женетѣ сѣ н посагають ^{20:35} а спод|обальше сѣ вѣкѣ тѣ ꙗлѹчнтн| н вскрѣшеннѣ еже ѿт мрътвнхъ н||–

162a

Ѡг о вопрошенн гнн къ парнѣомъ

н женетѣ сѣ нн посагають ^{20:36} нн ꙗ|мрнтн бо по томъ могѹть равнн б|о анѣломъ сѹть н снѡве сѹть бжн
н| вскрѣшенню снѡве сѹть ^{20:37} а ꙗко вѣстають мрътвн монсн бо сказа| прн кѹпннѣ ꙗкоже гла га ба
аврам|ла н ба нсаковла н ба нѣк|овла ^{20:38} бѣ же ннстѣ мрътвнхъ нь жнвнхъ в|сн бо томѹ жнвн сѹть ^{20:39}
ѡтвѣщавѣше єтерн ѿт кннжнннѣ рнше ꙗнтелѹ до|брн рече ^{20:40} **к** томѹ же не смѣаху выпраш|атн его
ннѹєсоже ^{20:41} **рече же к нмь** како гл҃ѹтъ кннжнннцн ꙗа бнтн с|нѣ двѣва ^{20:42} самъ бо двѣдѣ гл҃етѣ въ

к|нн̄гахъ п̄сальмскнхъ рѹе г̄б г̄вн мо|емѹ сѣдн о дѣснѹю менѣ ^{20:43} доньдѣж|е подьложѹ врагн твое
подьножнѹ| ногама твонма ^{20:44} двѣдѣ ꙗко на|рнцаеть его како сн̄б емѹ естъ| ^{20:45} сн̄шѣщнмъ же всѣмъ
лѹдемъ рѹе кѣ| ꙗченкомъ свонмъ ^{20:46} вьнемланте| ѡт кннжннкъ хотѣщнхъ вь одѣжѣахъ| ходннхъ н
лѹбещнхъ цѣлованнѣ н||–

162b

а трѣжнщнхъ н прѣльсѣданнѣ на| сн̄нмнщнхъ н прѣдъзваннѣ на о|бѣдѣхъ ^{20:47} нже снндають домн
одов|нцѣ н вною далеѹе молеть се сн| прнмѹть осѹжѣенне боле ^{21:1} вьзѣрѣ|вь же вндѣ ꙗмѣтающѣе вь
газопѹ|лакнѹ дарн свое богатне ^{21:2} вндѣ|вь же етерѹ ꙗдовнцѹ оубогѹю ꙗмѣтающѹ тѹ дѣвѣ лептн ^{21:3} н рѹе
вь| нстннѹ глѹ вамъ ꙗко ꙗдовнца| сн ꙗбогаѣ боле вснхъ ꙗврѣже ^{21:4} всн| бо сн ѡт нзѣнтѣка своего вь дарн|
а снѣ ѡт лншѣннѣ своего все нм|анне свое еже нмаше ꙗврѣже| ^{21:5} н етеромъ глѹщнмъ о цр̄квн ꙗко
каменнеемъ добрнмъ н сьсѹ|дн ꙗкрашена естъ рѹе же ^{21:6} снѣ ꙗже внднте прндѹть дн̄е вь неж|е не
останеть камень на кам|енн зѣѣ нже не разорнтѣ се ^{21:7} вьп|роснше же его глѹще ꙗнтелѹ к|огѣа сн
бѹдѹть н ѹто естъ знама|нне ѣѣа хощеть сн бнтн ^{21:8} онъ же||

163a

рѹе блѹдѣте се мнозн бо прндѹтѣ вь нме мое глѹще азъ еемъ н вр|нме прнблнжн се не ндѣте вь слндѣ
нхъ ^{21:9} еѣа же ꙗслншнте брачнн н| нестроеннѣ не ꙗбонте се подоба|еть бо снмъ прнжѣе бнтн н̄е а|бне
коньѹнна ^{21:10} тоѣа глѣше вьст|анеть бо ѣзнкѣ на ѣзнкѣ н цр̄бств|во на цр̄бство ^{21:11} трѹсн же велн по
мнс|та глѣдн н мо бѹдѹть страхованнѣ ꙗже н знаменнѣ сь н̄бсе велнѣ| бѹдѹть ^{21:12} прнжѣе же снхъ вснхъ
вьз|ложеть на вн рѹцѣ свон нжѣенѹтѣ вн прндающе на сн̄нмнща н| тьмннце ведомн кѣ цр̄емъ н
вл|аднкамъ нмене моего радн ^{21:13} п|рнклѹнтѣ се вамъ вь свѣдѣтелѣство ^{21:14} положнте ꙗбо на ср̄цнхъ
влѣашнхъ не прнжѣе поꙗнтѣ се ѡтвещ|аватн ^{21:15} азъ бо дамъ ꙗста прнмѹд|ростн енже не вьзможѹтъ
прот|нвнтн се н ѡтвещатн всн протн|вляюще се вамъ ^{21:16} прндадн же бѹдѣ||–

163b

тете роднтелн н братнею н родомъ| н дрѹгн н ꙗмрѣтветъ ѡт васъ ^{21:17} н бѹдѣте ненавнннн нмене
моего| радн ^{21:18} н власъ ѡт главн вашѣ не по|гнѣнеть ^{21:19} вь трѣпнннн вашѣмъ стѣ|жнтѣ дш̄е вашѣ ^{21:20}
ѣѣа же ꙗзрнтѣ оп|ѣстонмъ вон ер̄сл̄мъ тоѣа разѹмѣ|ете ꙗко прнблнжн се запѹстнннн| емѹ ^{21:21} тоѣа
сѹще вь нюдѣн да бнглѣють на горн нже по ср̄дн его да| не нсходеть нже вь странахъ да н|е вьходеть
вьнъ ^{21:22} ꙗко дн̄е мьщен|нѹ сн сѹть да нспл̄неть се вса н|апнсаннѣ ^{21:23} горе же непразннмъ н
д|оещнмъ вь те дн̄н бѹдѣтъ бо бѣд|а велнѣ на зѣмлн гннвѣ вь лѹхъ сн|хъ ^{21:24} н падѹть вь острѣе мьѹа н
плн|ненн бѹдѹть вь ѣзнкн все ер̄сл̄мъ бѹдѣтъ попнраемъ ѣзнкн до|нѣдѣже сконьѹають се врѣмена|
ѣзнкомъ ^{21:25} н бѹдѣтъ знаменнѣ в|ъ сл̄нцн н лѹнн н звѣзѣахъ н на зѣм|лн тѹга ѣзнкомъ ѡт неѹѣннѣ||

164a

шѹма морьскаго н вьзмѹщеннѣ| ^{21:26} нзѣнхѹющнмъ ꙗлвкомъ ѡт страха| н ꙗѣннѣ гредѹщнхъ на
вьселенѹю| снлн бо небѣснне двнглѹть се ^{21:27} н т|огѣа нт ꙗзреть сн̄а ꙗлвѹскаго гр|едѹщаго на облацнхъ
сь снлою н с|авою многою ^{21:28} наꙗннаюмъ же сн|мъ бнватн вьсклоннтѣ се н вьзѣв|нгнтѣ главн вашѣ
^{21:29} н рѹе прнтѹ|ꙗ нмъ внднте смоковннцѹ н вса| дрѣва ^{21:30} еѣа прошнбають се юже вн|дѣещѣ о себѣ
вѣсте ꙗко блнзъ :жет|ва естъ ^{21:31} тако н вн еѣа ꙗзрнтѣ сн б|нѣаемаѣ вѣсте ꙗко блнзъ естъ цр̄|ѣство бж̄не
^{21:32} ам̄ннъ глѹ вамъ ꙗко н не нмать прнтн родъ сь доньдѣже доколн вса сн бѹдѹть ^{21:33} нб̄о| н зѣмла
мнмо ндѣтъ а словеса| моѣ не нмѹтъ прнтн ^{21:34} вьнемл|анте же себѣ еда коѣа отѣсѣжѣ|ꙗють ср̄ѣца
ваша обѣѣданнемъ н п|нѣнствомъ н пѣѹальмн жнтн|скнмн н нандѣтъ на вн ꙗнеза||–

164b

ос о пастѣ

апвѹ дн̄ъ тѣ ^{21:35} ꙗко сѣтъ бо прндѣтъ н|а все сѣдѣещѣе на лнцн все зѣм̄лѣ| ^{21:36} бднте ꙗбо на вса вр̄мена

молеще| сс да съп^аобнте се ѹбнжати вснхъ сн|хъ хотещнхъ бнти н стати прндь| с^номь ѹлв^ус^кнмь 21:37 бѣ же ѹ д^не ѹе| въ цр^квн а ѹ ношн нсходѣ ѹтвараш|е се ѹ горн нарнцаемн елнонъ 21:38 н вс|н лѹднѣ нз ютра прнхож^а къ нем|ѹ въ цр^квѣ послушатн его 22:1 **прнблн|жаше же се** празннкъ опрѣснакь н|арнцаемн пасха 22:2 **н**скахѹ архнерѣнѣ| н кннжннцн како бн его ѹбнлн бо|ахѹ бо се лѹдн 22:3 **в**нннде же сотона въ| нюдѹ нарнцаемаго скарнотѣнн|на сѹща ѡт ѹнсла обою на десете 22:4 **н**| ш^а г^{ла} архнерѣомь н воеводамь| како нмь прндасть его 22:5 н възрад|оваше се н свещаше емѹ датн сре|бро 22:6 нсповнда нскаше пдобна врѣмене да прндасть нмь его без| народа 22:7 прнде же д^нь опрнснакь въ нѣже п^аобно бѣ жрнтн пасхѹ||

165a

22:8 н посла пѣтра нов^{на} н рекъ шадь|ше ѹготованта намь пасхѹ да бѣ|мь 22:9 она же рѣста емѹ гдн хоше|шн ѹготоваевѣ 22:10 онъ же р^е нма се| въш^ашнма вама въ градъ срещетѣ| вн ѹлв^к въ скѹдѣльннцн водѹ| носе по немь ндета въ домъ въ нѣже вѹходнтъ 22:11 н рѣста г^нѹ домѹ г^летѣ тебѣ ѹнтель г^абѣ естѣ об^нтѣль ндѣже паскѹ съ ѹеннкн| монмн снѣмь 22:12 н тѣ в[а]ма покаже|тѣ горьннцѹ велнѹ постеланѹ н| н тѹ ѹготованта 22:13 ш^аша же обрѣ|тоста бже р^е нма н ѹготова|ста пасхѹ 22:14 н ег^аа бѣ годн^а възле|же н оба на десете ап^ла| с нмь 22:15 **н** р^е к нмь желаннемь| въж^аелнхъ се пасхѹ бѣстн с вамн| прнж^ае даж^ае не прнмѹ мѹкн 22:16 **г**лѹ бо вамь бже ѡт селѣ не нмамь| бѣстн ѡт него донѣдѣже сконѹае|тѣ се въ цр^бствн бж^не 22:17 н прнемь ѹ|ашѹ хвалѹ въз^аавь р^е прнмнте||

165b

еє н раз^анлнте себѣ 22:18 **г**лѹ бо вамь ѡт| селѣ не нмамь пнтн ѡт плода ло|зна донѣдѣже цр^бство бж^не пр|ндеть 22:19 **п**рнемь хлнбъ хвалѹ въз^аавь прнломи н дасть нмь г^ле се ес|тѣ тѣло мое даемое за вн се тв|орнте въ мою память 22:20 **н** ашѹ та|кож^ае по веерн г^ле сн ѹаша но|вн завѣтъ моею крѣвнѹ бже з|а вн пролнваетѣ се 22:21 **о**баѹе се роука| прѣдаѹщаго ме съ мною естѣ на т|рѣпезѣ 22:22 н снѣ ѹбо ѹлв^уь порѹenom|ѹ ндетѣ обаѹе горе ѹлв^кѹ том|ѹ нмьже прндаѣн бѹдетъ 22:23 **н** тн| наѹешѣ нскатн ѹ себѣ которн| ѹбо бѹдетъ ѡт ннхъ хотен ств|орнтн се 22:24 **бнсть же н пра въ нн|хъ** кн мннтѣ се въ ннхъ бнти б|олн 22:25 онъ же р^е нмь цр^не езнко|мь ѹстоетъ нмь н обладаѹще| нмн благодѣтеле нарнца|ютъ се 22:26 вн же не тако нѣ болн| васъ да бѹде бже мѣнн н старѣн||

166a

бже слѹжен 22:27 **к**н бо болн възле|же н лн нлн слѹжен не възле|жен лн аз|ь же по срдѣ васъ есмь бже слѹжен| 22:28 вн же есте прнбнваѹще съ мною въ напаст|ехъ монхъ 22:29 н азъ завещаваю вамь| бжеже завеща мнн ѡтцѣ мон цр^бс|тво 22:30 да бѣсте н пнете на трѣпезѣ м|оеи въ цр^бствн моемь **н** сѣдете на| прнстолахъ сѹдещѣ обѣма на дес|ете колннома нзлѣвнма 22:31 **р^е же| гѣ снмоне** снмоне се сотона про|снтѣ васъ да бн снѣль бже пшен|нцѹ 22:32 азъ же молнхъ се о тебѣ да н|е оскѹдѣетъ вѣра твоѣ **н** тн ннн|ог^аа же обращѣ се ѹтврѣдн братн|ю твою 22:33 **онъ** же р^е емѹ г^н с тоб|ою готовъ есмь н въ тѣмннцѹ н въ| смрѣтъ нтн 22:34 онъ же р^е емоу г^лѹ| тн петре не възгласнтѣ пѣтел|ь д^ньсѣ донѣдѣже трн кратъ ѡт|вржешн се мене не внднтн| 22:35 **н** р^е нмь ег^аа послахъ вн безъ| влагалнща н безъ спнрн н бє||–

166b

зѣ сапогъ еда ѹесо лншенн есте о|нн же рнше ннѹесоже 22:36 р^е же нмь| нннѣ же нже нмать влагалнще да| възметѣ також^ае н прѹ нже не нм|ать да продасть рнзѹ свою н кѹпн|тѣ ножъ 22:37 **г**лѹ бо вамь бже ещѣ пнсан|ое се п^аобаеѣ да сконѹаеѣ се о мн|ѣ еже н съ безаконннн ѹмннн се| нбо еже о мнн конѹннѹ нмать 22:38 **он**|н же рнше г^н се ножа з^абѣ двѣ онъ| же р^е довольнѣ естѣ 22:39 **н**ш^а нде по| обнѹаю своємѹ ѹ горѹ елнонѹск|н по немь ндѹ ѹенннцн его 22:40 **б**нв|ьшѹ же на мѣстн р^е нмь молнтѣ се да не ѹнндете въ напастъ 22:41 **н** сам|ь ѡтстѹпн ѡт ннхъ бже врженнѣ| каменн **н** поклонъ колѣнн мол|ашѣ се 22:42 **г**лѣ ѡтѣе аще волншн м|нмо несн ѹашѹ снѹ ѡт мене| обаѹе не моѣ вола нѣ твоѣ да бѹ|детъ 22:43 **ѣ**вн же се емѹ анѣль сѣ нб|се ѹкрнплае его 22:44 н бѣсть въ по|двнзѣ прнлежнн молаше се||

167a

н бн поть его ꙗко капла крѣвн каплѣшн на землѣ 22:45 **н** вставь ѿ молчѣнн прншѣ къ хуеннкомъ н обрънте є спеще ѿ пѣчалн 22:46 н рече нмъ що спнте встаннте помолнте да не унндете въ напасть 22:47 **еще** же емѹ глѹщѹ сѣ народъ н на|рнцаемн нюда єднѣ ѿ обою на дѣсете прндѣ нмн ндѣше н прнстѹпн къ нсѹ лобѣзаеть его| сѣ бо бѣ знаменн даль нмъ его|же лобѣжѹ тѣ єсть 22:48 **нсѣ** же рече емѹ| нюдо лобѣзаннемъ лн снѣ ѹлѹск|аго прндаешн 22:49 **вндѣвъ** же нсѣ нже| бѣхѹ о немъ бнвающєє рнше є|емѹ гн̄ аще ѹдарнмъ ножемъ 22:50 н ѹд|арн є єднѣ ѿ ннхъ архнерѣова р|аба н ѿтрѣза емѹ ххо дєсноє 22:51 ѿтвѣ|щавъ же нсѣ рече оставн до до сего| **н** коснѹ єго въ ххх нсцѣлн єго 22:52 **рече** жє нсѣ къ прншѣдшнмъ на нѣ| архнерѣомъ н стратнгомъ црѣ|кѣвннмъ н старьцемъ ꙗко на||

167b

разбонннка лн нздостє сѣ оружн|є н дрѣкольмн єтн менє 22:53 по все дн̄|н сѹщѹ мн с вамн въ црѣкѣн не про|стрнстє рѹкѹ на мє нѣ сѣ єсть ва|ша годнна н область тѣмнѣ 22:54 **н** є|мѣше н ведоше єго въ домъ архне|рѣовъ **петарь** же ндѣше въ слндѣ| єго нз ^Ааѣлєє 22:55 възгнѣщѣшнмъ же| огнѣ по срндѣ двора н въкупѣ сѣдѣ|шнмъ сѣдѣше петръ по срндѣ нхѣ| 22:56 ѹзрнвъшн же єго рабнна єтє|ра сѣдєщѣ прн сѣнцн н ѹзрнвъшн| на нѣ рече н сѣ с нмъ бѣ 22:57 онѣ же| ѿтврѣже сѣ глє не знаю єго жєно| 22:58 **н** не по многѹ другн вндѣвъ єго| рече н тн ѿ ннхъ єсн петарь же| рече ѹлѹє не вѣмъ 22:59 н мнмо шѣшн| ꙗко годѣнн єдннѣн ннѣ єтер|ѣ крѣплаше сѣ глє въ нстннѹ| н сѣ с нмъ бѣ нбо галєлѣннн|ѣ єсть 22:60 рече же петръ ѹлѹє не в|ѣмъ єже глєшн н абнє єще глѹ|щѹ емѹ възгласн пѣтель 22:61 **н** обр||–

168a

ащѣ сѣ гѣ ѹзрн на петра н помену п|єтрѣ слово гн̄є ꙗкоже рече емѹ ꙗко прнжѣє дажѣє не възгласнтѣ пѣтель| трн кратѣ ѿтврѣжєшн сѣ менє 22:62 ншѣ| вѣнѣ петръ плака сѣ горко 22:63 **н** мѹж|н нже дрѣжахѹ сѣ нсѣ рѹгахѹ сѣ є|мѹ бнюще єго 22:64 н закнрнвъше н бн|ѣхѹ єго по лнцѹ н ѹпрашахѹ же єго| глѹще прѣрцн кто єсть нже тє| ѹдарн 22:65 нна многа хѹлєще глахѹ| на нѣ 22:66 **н** ꙗко бн днѣ събраше сѣ старьцн лѹдѣсцн архнерѣєн же н с|тарьцн н кннжннцн ведоше є|го на сѣнѣмъ свон глѹще аще тн єсн хѣ| рьцн намъ 22:67 **рече** же нмъ| аще рекѹ вамъ не нметє вѣрн| 22:68 аще же н въпрошѹ вн не ѿтвещаетє мн нн пѹстнтє 22:69 **ѿт** селѣ бѹдє|тѣ снѣ ѹлѹскн сѣдє о дєснѹю снлн бжнє 22:70 **рѣше** же всн тн лн ^ѹєс|н снѣ бжн онѣ же рече к нмъ вн| глєтє ꙗко азѣ єсмь 22:71 **онн** же рн|ше що єще трѣбѹємъ свѣдѣтел||–

168b

ства самн бо слншахомъ ѿт ѹстѣ є|го 23:1 **н** воста все множество нхѣ прнрнше єго къ пнлатѹ 23:2 **на**чєше на| нѣ ваднтнтн глѹще сего обррнто|мъ развещавающѣ єзнкѣ нашѣ| н възбранающа даѣтн кєсарѹ д|анѣ глѹща сѣбє црѣ| бнтн 23:3 **пн**латѣ же въпросн єго глє тн лн єсн| црѣ нюдѣскѣ онѣ же ѿтвещавѣ| емѹ рече тн глєшн 23:4 **пн**латѣ же к|ѣ архнерѣомъ рече н къ народѹ нн|коєже вннн не обрѣтаю въ ѹло|вцѣ сємъ 23:5 **онн** же крнплахѹ сѣ г|лѹще ꙗко развращаеть лѹдн ѹ|є наѹнѣ ѿ галєлѣє до зѣ 23:6 въпр|осн аще ѹлѣкѣ єсть 23:7 н разѹмѣв|ѣ ꙗко ѿ областн нродовн єстѣ| послѣ єго къ нродѹ сѹщѹ томѹ| въ єрсѣмѣхѣ въ дн̄н тн 23:8 нродъ же| вндѣвъ нсѣ радѣ бн̄ зѣло бѣ бо| жєлѣє ѿ многа врѣмене вндѣтн| єго занє слншашє многа о ном|ѣ н надѣашє знаменнє єтеро вн||–

169a

ѿѿ о ѹкорєнн нродѣѣ

дѣтн ѿт негѣ бнваемѣ 23:9 въпрашаш|є же єго словєсн многн онѣ же| ннѹєсожє не ѿтвещавашє емѹ| 23:10 **стоѣхѹ** же архнерѣє н кннжнн|цѣ прнлєжно вадєщє на нѣ 23:11 **ѹкорн| же єго** нродъ с воннн свонмн н по|рѹгавѣ сѣ обѣлѣ н въ рнзѹ свнтѣл|ѹ н възвратн къ пнлатѹ 23:12 бнста же| сн друга нродъ же н пнлатѣ въ тє| дн̄н сѣ собою прнжѣє бо бѣста вра|жѣоу нмѹща межѹ собою 23:13 **пн**латѣ| же сѣзавѣ архнєєрѣє н кнєзє н| лѹдн 23:14 рече к нмъ прнвѣстє мн ѹлѣ|ка сего ꙗко развращающа лѹдн| н сѣ азѣ прндѣ вамн єго

сте́завь| нн єднное не обрѣть о ѹлвѣцѣ сѣм|ь вннн еже на нь ва^анте 23:15 **н**ь нн нр|одѣ послахъ бо н н вн къ немѹ н є| ннѹетоже достонно смрътн ств|орено о немѣ єсть 23:16 **по**казавъ ѹбо| ѡтпущѹ н̄ 23:17 потрнбо же нмѣше на вс|є празннкн ѡтпущатн нмѣ єд|нногo 23:18 **в**ъзѹпнше же съ вснмъ на||–

169b

п̄ о плачущнхъ се женахъ

наро^аомъ глѹще възмн сего ѡтпѹс|тн намъ варавѹ 23:19 нже бѣ за єтерѹ| крамолѹ бнвъшѹю въ градѣ н ѹбн|ство ѹврѣжень ѹ тмннцѹ 23:20 **п**акн| же пнлатъ възгласн хотѣ ѡтпѹс|тнтн нс̄а 23:21 онн же възглашахѹ глѹ|ще пропнн пропнн єго 23:22 **о**нѣ же тр|єтнцєю рѹє к ннмъ ѹто бо створн| зло ннѹесоже бо достонна см|рътн обрѣть о немѣ показавъ ѹ|бо ѡтпущѹ єго 23:23 **о**нн же прнлежахѹ|гласн велн просєще єго на пр|опетнє н ѹстоѣхѹ гласн нхъ ар|хнєрѣнсцѣ 23:24 **п**нлатъ же посѹдн бн|тн прошеннѹ нхъ 23:25 ѡтпѹстн же въ|саж^аєнога въ тмннцѹ за крамолѹ ѹбнство єгоже прошахѹ нс̄а же| прндасть волн нхъ 23:26 **н** ѣко н повн|ше нмѣше снмона єтера кн|рнѣннна гредѹщѹ съ села зад|нше ємѹ кръсть носнтн по н|сѣ 23:27 **н**дѣше же въ сландѣ єго **мн**|огъ народъ лѹдн н женѣ нже бѣ||–

170a

ѣхѹ сѣ н плакахѹ сѣ єго 23:28 обращѣ же сѣ| нс̄ь рѹє к ннмъ дѣщєрн єрѹсол̄нмъ|скнє не плаѹнтє сѣ о мнѣ обаѹє| сєбє плаѹнтє сѣ н ѹєдѣ вашнхъ 23:29 **ѣ**к|о сѣ днѣє гредѹть въ неже рекѹть| блажєнн н неплоднвн нс ѹрѣва ѣ|же не роднше н сѣсцн нже не до|нше 23:30 тог^аа наѹнѹть глатн гор|амъ падѣтє на насъ н хльмомъ| покрннтє нн 23:31 занє аще въ снро|вѣ дрѣвѣ сн творєть въ сѹсѣ ѹт|о бѹдєть 23:32 **в**єдѣахѹ же нна злодѣ|а дв̄а с ннмъ ѹбнтн 23:33 **н** єг^аа прндѹ|ть на мѣсто нарнцаємо краннє|во н тѹ пропєше єго **н** злодѣа ово|го ѹбо о деснѹю а дрѹгаго о шѹю| пропєше 23:34 **н**с̄ь же гл̄ашє ѡтѹє ѡтпѹ|стн нмѣ не вѣдєть бо сѣ ѹто тво|рєть **р**аз^аѣлаще рнзѣ єго метахѹ| ждрбнє 23:35 н стоѣхѹ лѹднє зрєщє| єго **п**одражахѹ же н кнєзн̄ глѹщ|є с ннма ннн єєсть сп̄сл̄ь да сп̄с|єть н сѣбє аще съ єсть х̄ь сн̄ь бжн||

170b

нзѣбранн 23:36 **р**ѹгахѹ є сѣ ємѹ н воннн| прнстѹпающе н оцѣть прндѣюще| ємѹ н 23:37 глѹще аще тн єсн цр̄ь нюдѣс|кн сп̄сн̄ сѣ самъ 23:38 **б**ѣ же н напнсан|нє напнсано надѣ ннмъ кннга|мн єлнньскнмн н рнмьскнмн| н єврѣскнмн сѣ єсть цр̄ь нюдѣскъ| 23:39 **є**дннѣ **жє** ѡт обѣшеннѹ злодѣю хх̄|лаше єго гл̄є аще тн єсн х̄с̄ь сп̄сн̄ с|є самъ н нн 23:40 ѡтвєщавъ же дрѹгн пр|нщашє ємѹ гл̄є нн лн тн боншн| сѣ б̄а ѣко въ томъж^ає осѹж^аєннє єсн| 23:41 нмн ѹбо въ правдѹ достоѣнъ бо ѣже| дѣлахоѣ вьспрнємлєвѣ а сѣ ннѹесо|жє зла не створн 23:42 н гл̄ашє нс̄ѹ помє|нн мє гн̄ єг^аа прндєшн въ цр̄ьствн| своємъ 23:43 н рѹє ємѹ нс̄ь ам̄нъ глѹ тєб|ѣ дн̄с̄ь сѣ мною бѹдєшн ва ран 22:44 **б**ѣ же| ѣко годн̄на :̄с̄: н тма б̄н по всєн з̄є|млн до годннн :̄ѳ̄:тнє 23:45 сл̄н̄нцѹ по|мрькьшѹ **н** катєпєтазма цр̄ько|вна раз^аєра сѣ на ^авоє ѡт горн до ннзѣ| 23:46 **н** възглашѣ гласомъ велнмъ нс̄ь н рѹє||

171a

п̄в о нспрошенн тнлєсє г̄ана

ѡтѹє въ рѹцѣ твон прндаю дх̄х̄ь мо|н н сѣ рекъ нз^ашє 23:47 **в**ндѣвъ же сѣт|ьннкъ бнвъшєє прославн̄ б̄а гл̄є| въ нстннѹ ѹлвкѣ сѣ правєд̄нъ бѣ| 23:48 **н** всн прнш^ашє на позорѣ сѣ вндє|щє бнвающаѣ бнюще прьсн своє| възвращающѹ сѣ 23:49 стоѣхѹ же всн з|наємн ємѹ нз ^аалєѹє н жєнн въ|ш^ашєє с ннмъ ѡт галєлѣє зрєщє| снхъ 23:50 **н сє мѹжѣ нмєнємъ носнп̄ь**| свѣт̄ьннкъ сн мѹжѣ благъ н правє|д̄нъ 23:51 сѣ не бн прнсталь свѣтѹ нх̄|ь н дѣлѣ ѡт арнматнє г̄рада нюдѣска нже ѹаѣше цр̄ьствнѣ бжн|ѣ 23:52 сѣ прнстѹплѣ къ пнлатѹ просн| тѣла нс̄ва 23:53 **н** сьнмъ є обнт̄ьє п̄ла|щаннцєю н положн єго въ гробѣ| нс̄ѹєнѣ въ немѣже не бѣ ннк|тоже ннког^аа положєнь 23:54 **н** дн̄|ь бѣ паравьск̄єгн н сѹбота свнт|ашє 23:55 въ сландѣ же ш^ашє жєнн єж|є бѣхѹ прншлн с ннмъ ѡт галєл|ѣє вндѣше гробѣ н ѣко положєно||

171b

бѣ тѣло его ^{23:56} **възвѣращѣ** же се ^{сѣ} ѹ|готоваше ароматн н масть| н ѹ сѹботѹ ѹмльаше по заповѣд|ѣ ^{24:1} **въ** єдннѹ же сѹботѹ зѣло рано п|рндѹ на гробѹ несѹще єже ѹгова|ше ароматн н єтерн с нмн ^{24:2} обр|ѣтѹ же камень ѡтваленъ ѡт гроб|а ^{24:3} н вѣшаше не обрѣтѹ тѣлесе **гѣ|** **нса** ^{24:4} н бнсть не домнслещнмъ сѣ| нмь о ^{сѣмь} н сѣ мужа **дѣа** стага в|ѣ нхѣ въ рнзахѣ блѣстещнхѣ сѣ| ^{24:5} **прнстрашннмъ** бнвѣшнмъ нмь| н поклонѣшнмъ лнца на землѹ р|ѣста к нмь ѹто нщете жнваго| с мрѣтвнмн ^{24:6} **нѣ** зѣ въста поме|ннте **ѣ**коже **гѣа** вамъ еще сн ѹ| галелѣн ^{24:7} **гѣ** **ѣ**ко подобастъ сн|ѹ ѹлвѹсѣомѹ прнданѹ бнтн в|ѣ рѹцѣ ѹлвѣ грншннхѣ н проп|етѹ бнтн н третн **днѣ** вѣскрѣ|снѹтн ^{24:8} н поменуше **гѣн** его ^{24:9} **н|** **възвѣращѣ** се ѡт гроба **възвѣст|**нше вса сн єдннѹмѹ на дѣте н||

172a

пѣ о клеопѣ

всѣмъ проуцнмъ ^{24:10} **бѣ**ше же маг^аалн|нѣ марнѣ ноаннова марнѣ нѣк|овла н проуєє с нмн єже **гѣахѹ** кь ап^сломъ сн ^{24:11} н **ѣ**внше сѣ прндѣ| нмн **ѣ**ко блѣдн **гѣн** нхѣ н не н|мнхѹ вѣрн нмь ^{24:12} **пѣ**тарь же вѣста|въ теує кь гробѹ н прнннкъ внд|ѣ рнзн лѣжеще єдннн нде въ сѣ|бѣ днве сѣ бнвѣшѹмѹ ^{24:13} **н сѣ два ѡт|** нхѣ бнста ндѹща въ тѣжѣ **днѣ** ѹ ва|сѣ ѡтстоєщѹ стаѣн :ѣ: ѡт ер^слма| н єже нме ємаѹсѣ ^{24:14} н та бесѣдовас|та кь сѣбѣ о всѣхѣ прнклѹѹшн|хѣ сѣ снхѣ ^{24:15} н **бн** бесѣдѹющнма н|ма н стѣзающнма сѣ н самъ **нѣ** п|рнблнже сѣ ндѣше с нма ^{24:16} оуцн| же нѹ дрѣжага сѣ ^а его не позна|ста ^{24:17} рѹє же к нма ѹто сѹтѣ сло|веса сн о нхѣже стѣзага сѣ кь| сѣбѣ ндѹща н єта дресєла ^{24:18} ѡтвещ|авъ же єдннѣ ємѹже нме клео|па рѹє к немѹ тн лн єдннѣ прн|шлацѣ єсн въ ерѹсолнмъ н не ѹѹ лн||

172b

бнвѣшнхѣ въ немъ въ **днн** снѣ ^{24:19} н| рѹє нма конхѣ она же рѣста ємѹ| **ѣ**же о **нѣ** назаранннѣ нже **бн|** мужѣ прорѣкѣ снлнѣ **дѣ**ломъ н с|ловомъ прѣдѣ **бгѣмъ** н вснмн лѹдѣ|мн ^{24:20} н **ѣ**ко прндаше архнєрѣє н к|незн нашн на осѹжаєнне смрѣтн| н пропешє єго ^{24:21} мн же надѣахомъ с|є **ѣ**ко сѣ єсть хѣте нзбавнтн нз^л|а нъ н надѣ всѣмн снмн третн с|ѣ **днѣ** нматъ ^{24:22} н жєнн єтерн ѡт на|сѣ ѹжаснше нн бнвѣше рано ѹ гр|оба ^{24:23} н не обрѣтѣше тѣлесе єго п|рндѹ глѹще н **ѣ**влєнне ан^лла в|ндѣвѣше нже **гѣ**лѹть єго жнва| ^{24:24} ндѹ єтерн ѡт насѣ кь гробѹ н обр|ѣтѹ тако **ѣ**коже н жєнн рнше сам|ого же не вндѣше ^{23:25} н тѣ рѹє к нмн|а о нєразѹмна н кѣсна ср^ацємъ вѣѣроватн о всѣхѣ **ѣ**же **гѣа**ше прорѣцн|н ^{24:26} не сн лн подобашє пострадат|н **хѣ** н ѹннтн ѹ славу свою ^{24:27} н наѹ|нѣ ѡт монснѣ н ѡт всѣхѣ прѣркѣ с||–

173a

казашє нма ѹ всѣхѣ кннгахѣ **ѣ**же| бѣхѹ о немъ ^{24:28} н прнблнжнше сѣ ѹ в|асѣ въ нѹже ндєта н тѣ творашє| сѣ далєує нтн ^{24:29} н нѹжага єго **г|**лѹща облєзѣ с нама **ѣ**ко прн вєує|рн тн єсть н прнклоннл сѣ єсть| юже **днѣ** н вѣннде с нма облещ|н ^{24:30} н **бн** **ѣ**ко възлєже с нма прнє|мъ хлѣбъ бл^гсѣвн н прѣлом^аѣ даѣш|є нма ^{24:31} онѣма же ѡтврѣста сѣ ѡт^ѹ|н н познаста єго н тѣ нсѹєзе ѡт нн|ю ^{24:32} н рнста кь сѣбѣ не рѣцє лн наѹ **г|**орє **бн** въ наѹ єг^а **гѣа**ше к нама| на пѹтн н **ѣ**ко сказашє нама кн|нгн ^{24:33} вѣставѣша въ тѣ ѹсѣ възрат|нста сѣ въ ер^сл^мъ н обрѣтѣста въ кѹ|пльшє сѣ єдннѹго на десєтє нже| с нмь **бѣхѹ** ^{24:34} **гѣ**лѹще **ѣ**ко въ нстнн|ѹ вѣста **хѣ** н **ѣ**вн сѣ снмонѹ ^{24:35} н та по|внднста **ѣ**же бнше на пѹтн н **ѣ**ко| сѣ позна нма въ прнломлєнне х|лѣба ^{24:36} **сн же** нмь **гѣ**лѹщнмъ самъ| **нѣ**ста по ^срідн нхѣ н **гѣа** нмь мырѣ||

173b

вамъ азѣ єсмь не бонте сѣ ^{24:37} ѹбоѣв|шє же сѣ н прнстрашнн бнвѣше| мннхѹ **дѣ**хѣ вндѣтн ^{24:38} н рѹє нмь ѹ|то смѹщенн єстє н по ѹто помн|шлєннѣ вѣсходєтѣ въ ср^аца ваша| ^{24:39} вндѣтє рѹцѣ мон н нозѣ мон **ѣ**ко самъ азѣ єсмь осєжнтє мє н| вндѣтє **ѣ**ко **дѣ**хѣ плѣтн н кост|н не нматъ **ѣ**коже мєє вндѣтє| нмѹща ^{24:40} н сѣ рекѣ показа нмь рѹ|цѣ н нозѣ ^{24:41} **є**ще же не вѣрѹющнмъ|ѣ нмь н ѹѹдєщнмъ сѣ рѹє нмь н|матє лн ѹто снѣдѣно зѣѣ ^{24:42} онн же| даше ємѹ рнбн пєуєнн ѹєстѣ н| ѡт пѹєлѣ сѣтѣ ^{24:43} н **ѣ**дѣ прндѣ нмнн п|роуєє дасть нмь ^{24:44} **рѹє** нмь сѣ сѹтѣ| словєса **ѣ**же **гѣа**хѣ вамъ еще с вамн| сн **ѣ**ко подобаєтѣ сконѹятн сѣ всѣ|мъ напнсаннмъ въ законн монсѣ|овѣ н прѣрѣцѣхѣ н псалѣмнхѣ о мнѣ| ^{24:45} тог^а ѡтврѣзе нмь ѹмъ да

зѹмѣють| кнн҃гн 24:46 н рѹе нмѣ ѣко тако пнсан|о естъ н тако подобаше постра^атн||

174a

Х̄х̄ н въскрьснѹтн ѿ мрътвнхъ тр|етн днь н проповндатн се въ нм|е его покаѣнне 24:47 въ оставленне грѣ|ховъ въ всѣхъ езнцѣхъ наѹнь же| ѿ ер^лма 24:48 вн же есте свѣдѣтеле сн|мѣ 24:49 н се азъ послѹ обнтованне| ѿца моего на вн вѣ же сѣдете| въ градѣ ер^лсолнмьсцѣ дондѣже| дондѣже облѹете се снло с вн|ше 24:50 **н**звѣдѣ же є вънь до внтанне| **в**звн҃гъ рѹцѣ своон благословн є| 24:51 **н** бнсть ег^аа благословаше є ѿс|тѹпн ѿ нхъ н възношаше се на н|бо 24:52 н тн поклоннше се ємѹ **в**зв|ратнше се въ ер^лсолнмѣ съ радостню| ^{велеію} 24:53 н бнхѹ в ннѹ въ црѣквн хвале|ще н б^агословеще ба амннѣ|| **конць еванѣлнѣ еже ѿ лѹке**

174b

Krilati orao – simbol evandeliste Ivana

175a

главн еванѣлнѣ еже ѿ новна

а̄ о бракахъ бнвъ|шнхъ въ кан^а галнлѣн| в̄ о нзыгнаннхъ| нс црѣквѣ| г̄ о ннкоднмѣ| д̄ о впрошенн| оушценнн| е̄ о самарннхъ| с̄ о црн мѹжн| з̄ о нмѹщнхъмѣ лн| лѣтъ въ недѹзѣ| н̄ о петн хлнбѣ| ѳ̄ о морьсцѣмѣ| хож^аеннн| і̄ о рож^аеннмѣ слѣпѣ| аї̄ о лазарн| ві̄ о помазавьшн|хъ га̄ мастьн| пі̄ о ннхъже рѹе н|юда| ді̄ о слетн| еї̄ о прнш^ашнхъ є|лнннхъ| сі̄ о ѹмнвенн| зі̄ о параклтн| нї̄ о нспрошенн| тлесе гна||

175b

Portret evandeliste Ivana

нско|нн б|бѣ

176a

еванѣлне ѿ нованна

1:1 **н**сконн бѣ слово н слово бѣ| ѿ ба̄ н бѣ бѣ слово 1:2 н се бн| нсконн ѹ ба̄ 1:3 н вса тнм|ь бнше н без него нн|ннѹтоже нѣ бн еже бѣ 1:4 въ| томѣ жнвотѣ бѣ н жнво|тѣ бѣ свѣтъ ѹлвкомѣ| 1:5 н свѣтъ въ тмѣ свѣтн|тѣ се н тма его не о|бѹетѣ 1:6 **бѣ** ѹлвкѣ посланѣ||

176b

ѿ ба̄ нме ємѹ нованѣ 1:7 съ прнде въ свѣ^аѣтельство да свѣдѣтельствѹетѣ о| свѣтн да всн вѣрѹ нмѹтъ нмѣ 1:8 не| бѣ тѣ свѣтъ нѣ да свѣдѣтельствѹетѣ о свѣтн 1:9 **бѣ** свѣтъ нстннн нже| просвѣщаєтъ всакого ѹлва гредѹ|щаго въ вьсь мнрѣ 1:10 въ всемѣ мѣрн| бн н вьсь мнрѣ тѣмѣ бѣ н вьсь мн|рѣ его не позна 1:11 **в** свое прнде н св|о^н его не прнеше 1:12 єлнко же нхъ пр|неть его дасть нмѣ область ѹедо| бжнмѣ бнтн вѣрѹющнмѣ въ нм|е его 1:13 нже нн ѿ крѣвн нн ѿ похотн плѣтскне нн ѿ похотн мѹж|ьскне нѣ ѿ ба̄ роднше се 1:14 **н** слово пл|ѣтъ бн н въселн се въ нн н вндѣхомѣ| славо его славу ѣко нноѹедаго ѿ о|ца нспльнѣ блгѹдѣтъ нстннн 1:15 **н**|ѿтва^н свѣдѣтельствѹетѣ о немѣ| н възва н глѣ съ бѣ егоже рѣхъ ва|мѣ гредн н по мнѣ н прѣдѣ мною| бнсть ѣко н прѣвн мене бѣ 1:16 **н** ѿ нс|пльненнѣ его мн всн прнехомѣ б||–

177a

лагодѣтъ възъ благодѣтъ 1:17 ѣко за|конѣ монсѣомѣ данѣ бнсть бл|годѣтъ нстнна нсх̄мѣ бн 1:18 **ба̄** нн|кто нн҃гднже не вндѣ нн҃гднже| нноѹедн снѣ сн въ лонѣ ѿтн̄ тѣ| нсповндѣ 1:19 **н** се естъ сдѣтельство н|ованово егда послаше нюдѣне ѿ| ер^лма н ерѣе н левьгнтн да впро|сєтъ его тн кто єсн 1:20 нсповѣда н| не ѿтврѣже се ѣко ннсамѣ азъ х̄с̄| 1:21 н впроснше его ѹто ѹбо єсн тн нл|нѣ лн єсн гла̄ нѣсмѣ проррк̄ лн єс|н тн н ѿтвеща нн 1:22 рнше же ємѹ к|то єсн да ѿтвѣтъ дамѣ пославьш|нмѣ нн ѹто глѣшн о тебѣ самом|ь 1:23 **рѹе** азъ гла̄сь вѣпнющаго въ пѹст|ннн нсправнтє пѹтъ гнѣ ѣкож|е рѹе нс̄анѣ

пророкъ 1:24 **Н** посланн бѣ|ху ѿ парнѣн 1:25 н въпросише его н рѣ|ше ему что хубо крышаси ащ|е ти
ниси хъ ни нлиѣ ни пророкъ| 1:26 **Ѡ**твеща нмъ нованъ глѣ азъ крыша|ю ни у водѣ по срндѣ же васъ
стонть||

177b

егоже ни не вѣсте 1:27 гредн по мнѣ| емуже азъ нѣсмъ достоѣнъ да| ѿтрншу ремень сапогу его 1:28 **С**и у|
внанин бнше об онъ поль нор^а|на ндѣже бѣ нованъ кръсте 1:29 въ утр|ни же днѣ видѣ нса гредуща къ
се|бѣ н гла се агнѣць бжн въ земли| грнхн всего мнра 1:30 **С**ь есть о нем|ѣже азъ рнхъ по мни гредеть
му|жъ нже прѣдъ мною бн ꙗко н прѣ|ви мене бѣ 1:31 н азъ не видѣхъ его н|ѣ послани ме нзлѣ сего ради
прндѣ| азъ въ водѣ кръсте 1:32 **Н** свѣдѣтельс|твова ѿтванъ глѣ ꙗко видѣхъ дхъ| сѣхоще ꙗко голубъ съ
нѣбсе н при|ви на немъ 1:33 н азъ не видѣхъ его н|ѣ послани ме кръстити въ водѣ тѣ| мнѣ рече надъ негоже
узннши д|хъ сѣхоще н бнвающе на нем|ѣ са есть кръстѣн дхѣмъ стнмъ| 1:34 н азъ видѣхъ н
свѣдѣтельство|вахъ ꙗко съ есть снъ бжн 1:35 **В**ъ утр|ни же днѣ пакн стоѣше нованъ||

178a

н ѿт ученикъ его два 1:36 н узри нса| ходеща н гла се агнѣць бжн 1:37 н| слншаста его аба ученика
г|лѣщѣ н по нсѣ ндета 1:38 обращѣ| же се нсѣ н видѣвъ ꙗко себѣ ндѣща гла нма 1:39 ꙗко нщета о|на же
рѣста ему равн еже г|летъ се сказанное учнтелу г|дѣ живешн 1:40 гла нма прндн| н видѣта н прндоста
н видѣта| глѣ живнаше н у него прнбнста| днѣ тѣ бѣ же годнна ꙗко :ѿ:та| 1:41 бѣ же анѣ^рѣн братъ
симона п|стра едннъ ѿ обою слншавш|ню ѿ нована н по немъ шѣшю| 1:42 **Ѡ**брѣте сѣ прнжѣ брата
своего| симона н гла ему обрѣтомъ м|есню еже сказанн хсѣ 1:43 н при|веде его къ нсѣ възнвѣ же на нѣ|
нсѣ рече ти еси симонъ снъ ноннѣ| ти нарекуши се кппа еже сказ|аетъ петаръ 1:44 **В**ъ утрн же днѣ
въ|схотн нти въ галелѣю н обрѣте||

178b

финппа н гла ему нсѣ гредн по| мни 1:45 бѣ же пнлпъ ѿ внсандн| града анѣдрѣова н петрова 1:46
обрѣ|те пнлпъ натананла н гла е|му егоже пнса монснн въ зако|ни н пророци обрѣтомъ нса снѣ|
носнпова нже ѿ назарѣта 1:47 н гла ему натананлъ ѿ назарѣта| може ли что добро бнти гла е|му
пнлпъ прндн н внжѣ 1:48 видѣвъ| же нсѣ натананла гредуща къ с|ебѣ н гла о немъ се въ нстннѣ
н|злѣтнннъ въ немъже лстн нѣ|сть 1:49 гла ему натананлъ како ме| знаешн ѿтвещавъ нсѣ нсѣ рече ему|
прнжѣе дажѣе не възгласн тебѣ пн|лпъ суща суща подѣ смоковнн|цею видѣхъ те 1:50 ѿтвещавъ
натан|анлъ гла ему равн ти еси снъ бжн| ти црѣ еси нзлѣв 1:51 ѿтвеща нсѣ н рече е|му зане рнхъ ти ꙗко
видѣхъ те по|дѣ смоковннцею вѣруешн ли болѣша снхъ узриши 1:52 н гла ему амннъ||

179a

Ѧ о бракахъ бнвшнхъ въ кань галелѣцѣ

намнѣмъ глѣ вамъ ѿ селѣ узрнт|нбо ѿтврѣсто н анѣлн бжне въ|схоще нсхоще надѣ снѣ ѡлв|ѣа 2:1 **Н** въ
третн днѣ браки бнше| въ кань галелѣнцѣ н бѣ матн| нсѣа тѣ 2:2 званъ же бн нсѣ н учен|нцѣ его на браки
2:3 н не доставшю| вниу гла матн нсѣа къ нему ни на не нмѣтъ 2:4 гла ен нсѣ что есть мнѣ н т|ебѣ жено не у
прнде годнна мо|ѣ 2:5 гла матн его слугамъ еже а|ще глѣтъ вамъ сътворнте 2:6 бн же| тѣ водоносъ камень
:ѣ: по оунц|енню нюдѣску лежешъ вѣмѣщ|аще се по двѣма или тремъ мѣ|рамъ 2:7 гла нмѣ нсѣ наплнннте
в|одоносн водн н наплннше д|о врѣха 2:8 н гла нмѣ поурнплнте н|нн н прннесѣте архнтрнкнху| онн же
прѣнѣше 2:9 ꙗкоже вѣхѣсѣ а|рхнтрнкннъ вниа бнвшаго ѿ| водн н не вѣдѣше ѿ кудѣ есть а сл|уге
видѣху поурнпавше воду прн||–

179b

Ѧ о изгнаннхъ нс црѣкве

гласн женнхѧ архитрнклннѧ 2:10 н гла емѹ всакѹ ѹлѣкѹ прнжѧе доб|роѥ вно подаѣтъ егѧа же ѹпннѹтъ| се тогѧа: таунѣ тн же сѣлѹѣ добр|оѥ вно до сѣлѣ 2:11 се створн наѹетак|ѣ знаменнѹ нсѣ въ кана галелѣнс|цѣн н ѣвн славу свою н вѣроваше въ| нѣ ѹеннцн его 2:12 **по** сѣмь сѣннѣ въ| каперьнаѹмѹ самѹ н матн его н б|ратнѣ его н ѹенн его н тѹ нѣ мно|го днн прнбнсть 2:13 **н** блнзѣ бѣ паска| нюдѣска н възнѣ нсѣ въ ерѹсолмѣ 2:14 **н| обрнте въ црѣквн продающеѣ** овѣ|це н волн н голубн н пѣнѣжннкн сѣ|дѣщеѣ 2:15 н сѣтворн ѣко бнѹ ѡт врьвн н| все нзыгна нсѣ црѣве овѣце же н волн| н трѣжннкомѹ раснпа пѣнѣжн н дѣск|н нспроврьже 2:16 н продающнмѹ голубн рѹѣ възмнѣ сн ѡт сѹдѹ нѣ творн|тѣ домѹ ѡтца моего домѹ купна|аго 2:17 **поменѹше** же ѹеннцн его ѣко| пнсано єсть жалость домѹ твоего с|нѣсть ме 2:18 **ѡтвѣща**ше же нюдѣе рнше||

180b

3:2 прншлѣ есн ѹнтель ннктоже бо| нѣ можѣтъ знаменн снхѹ творн|тн ѣже творншн аще нѣ бѹдет|ѣ бѣ снмѹ 3:3 ѡтвѣщавѣ нсѣ н рѹѣ е|мѹ амннѣ амннѣ глѹ к тебѣ аще к|то нѣ роднтѣ сѣ внше нѣ можѣ| вндѣтн црѣствнѣ бжнѣ 3:4 гла къ н|емѹ ннкоднмѹ како можѣтъ ѹлѣкѹ роднтн сѣ старѣ сн єда мо|жѣтъ вѣторнцѣю въ ѹрнво вѣлѣс|тн матере свое н роднтн сѣ 3:5 ѡтвѣ|ща нсѣ амннѣ амннѣ глѹ тебѣ| аще ккто нѣ роднтѣ сѣ водою н| дѣхомѹ нѣ можѣтъ вѣннтн въ црѣ|ство бжнѣ 3:6 роѣноѥ ѡт плѣтн плѣт|ѣ єсть н рожаѣноѥ ѡт дѣха дѣхѣ єсть| 3:7 нѣ днвнтѣ сѣ ѣко рнхѣ тн подобаѣ|тъ вамѹ роднтн сѣ сѣ внше 3:8 дѹхѣ н|дѣже хощѣтъ тѹ дншѣтъ н глѣсѣ| его слншншн нѣ нѣ вѣсн ѡт кѹдѹ| прнходнтѣ н камо ндѣтъ тако єст|ѣ всакѹ рожаѣенн ѡт дѹхѣ 3:9 ѡтвѣща н|нкоднмѹ н рѹѣ како могутъ||

181a

сн бнтн 3:10 ѡтвѣща нсѣ н рѹѣ емѹ тн| есн ѹнтель нзлѣвѣ снхѣ лн н|ѣ вншн 3:11 амннѣ амннѣ глѹ вамѹ те|бѣ ѣкоже вѣмѹ глѣмѣ н єже внд|ѣхомѹ свѣдѣтельствѹемѹ н свѣдѣ|ельства нашего ннктоже нѣ прн|ємлѣтъ 3:12 аще землѣнаѣ рнхѣ вамѹ| нѣ вѣрѹѣте како аще **вамѹ** рекѹ нѣбѣс|на вѣрѹѣте 3:13 н ннктоже нѣ възнѣдѣ| на нѣбо тѣкмо сѣшадн с нѣсе снѣ| ѹлѣвѣскн сн на нѣбесн 3:14 н ѣкоже въ| монсѣн **възнѣ** сѣ змнѹ въ пѹстннѹ тако пао|баѣтъ възнѣстн сѣ снѹ ѹлѣвѣскомѹ| 3:15 да всакѹ вѣрѹѣ въ нѣ нѣ погнѣнѣтъ| нѣ нматѣ жнвотѣ вѣѹнн 3:16 тако бо| възлѹбн **въсѣ** мнрѣ ѣко бѣ снѣа своего нноѹѣдаг|о далѣ єсть въ всѣ мнрѣ да всакѹ в|ѣрѹѣ въ нѣ нѣ погнѣнѣтъ нѣ нма|тъ жнвотѣ вѣѹнн 3:17 нѣ посла бо бѣ снѣа| своего въ всѣ мнрѣ да сѹднт|ѣ всемѹ мнрѹ нѣ да спасѣтъ сѣ въсѣ| мнрѣ нмѣ 3:18 вѣрѹѣн въ нѣ нѣ бѹдет|ѣ осѹжаѣнѣ а нѣ вѣрѹѣн въ нѣ южѣ ос||–

181b

а о въпрошенн оушценнѹ

ѹжаѣнѣ єсть ѣко нѣ вѣрова въ нмѣ| нноѹѣго снѣа бжнѣ 3:19 сѣ єсть сѹдѣ ѣк|о свѣтъ прнѣ въ всѣ мнрѣ н възлѹб|нше ѹлѣцѣ паѹѣ тмѹ нежѣ лн свѣтъ| бнше бо дѣла нхѣ зла 3:20 всакѹ бо дѣлаѣ|н злоѥ напавннтѣ свѣта н нѣ прнх|однтѣ къ свѣтѹ да нѣ облѹѣтъ сѣ дѣла е|го ѣко зла сѹтъ 3:21 а творен нстннѹ грѣ|дѣтъ къ свнтѹ да ѣветѣ сѣ дѣла его ѣ|ко о бѣзѣ сѹтъ сѣдѣлана 3:22 **по** снхѣ же п|рнѣ нсѣ н ѹеннцѣ его въ нюдѣск|ѹ зѣмлѹ н тѹ: жнвнше снмн н крѣ|щаше 3:23 **бѣ** же нѣвѣанѣ крѣсте въ єпѣн|ѣ блнзѣ салнма ѣко водн многн б|ѣхѹ тѹ н прнхожахѹ сн крѣщахѹ сѣ 3:24 **н|ѣ** ѹбо бѣ нованѣ всажаѣнѣ въ тѣмьн|нцѹ 3:25 **бн же стѣзаниѣ** ѡт ѹенннкѣ| нованѣ сѣ нюдѣн о ѡтѹшценнн 3:26 н| прнходѹ къ нованѹ н рнше емѹ ра|вн нжѣ бѣ с тобою об онѣ поль но|рѣана емѹжѣ тн свѣдѣтельствѹѣа сѣ крѣщаѣтъ н всн грѣдѹтъ къ нѣ|мѹ 3:27 ѡтвѣща нѡтѣанѣ н рѹѣ нѣ можѣтъ||

182a

ѹлѣкѹ прнематн ннѹѣсожѣ аще н|ѣ бѹдѣтъ емѹ дано сѣ нѣсе 3:28 **вн** самн| мнѣ свѣтельствѹѣѣтѣ ѣко рнхѣ нѣ|смѣ азѣ хѣ нѣ посланѣ єсмѣ прѣдѣ| нмѣ 3:29 **нмѣ** нѣвѣстѹ жѣннхѣ єсть а д|рѹгѣ жѣннхѣовѣ стѣоѣ послѹшаѣтъ| его радѣстнѹ радѹѣтъ сѣ за гласѣ жѣннхѣовѣ сн ѹбо радѣстѣ моѣ н|сплѣннтѣ сѣ 3:30 онѣмѹ подобаѣтъ рас|тн а мнѣ ннжнтн сѣ 3:31 грѣдн сѣ вн|ше надѣ вѣмн єсть сѣ ѡт зѣмлѣ єсть ѡт| зѣмлѣ глѣтъ грѣдн сѣ нѣсе надѣ| вснмн єсть 3:32 нжѣ вндѣ н слнша| сѣ свѣтельствѹѣѣтѣ н свѣдѣтельс|тва его ннктожѣ

не прѣмле|ть ^{3:33} прѣмлен его свѣдѣтельст|во запечатлѣ ет ъко бѣ нстнн|ань естъ ^{3:34} **ѣ**гоже посла бѣ
глн̄ б̄|жне глѣть не въ мнрѹ бо бѣ дасть| дх̄ха ^{3:35} ѡтцѣ л҃хнѣ с̄на н вса дасть въ| рѹцѣ его ^{3:36} **в**ѣрѹен въ
с̄на нмать ж|нвотѣ вѣ҃нн а нже не вѣрѹеть в|ь с̄на не ѹзрнѣ жнвота на гннвѣ б̄жн||

182b

ѣ о самарннн

прнѣнваеть на немь ^{4:1} **ѣ**҃а же разѹ|мѣ гѣ ъко ѹслншаше парнсѣѣ ъко| нсѣ множнше ѹенннн творнтѣ| н
крѣщаѣта неже лн ѡванѣ ^{4:2} а нсѹсѣ| самь не крѣщаше нѣ ѹенннцѣ его| ^{4:3} оставлѣ нюдѣю ндѣ пакн въ
галѣ|лѣю ^{4:4} достоѣше же емѹ пронтн ск|о самарню ^{4:5} **прнѣ же** въ градѣ сама|рнннскн нарнцаемн
нсѹхарѣ нс|крѣрь всн юже дасть нѣковѣ нос|нпѹ с̄нѹ своемѹ ^{4:6} бѣ же тѹ стѹден|ацѣ нѣковѣ нсѣ же
трѹжѣ сѣ с пѹ|тн сѣдѣше тако на стѹденѣцѣ го|дѣна же бѣ ^{4:7} прндѣ жена ѡт сам|арнѣ по҃рѣпатн
водѹ гла̄ ен̄ нсѣ д|ажѣ мн пнтн ^{4:8} ѹенннцн бо его ош|лн бнхѹ въ градѣ да брашна кѹп|еть ^{4:9} гла̄ же емѹ
жена самарннн|на како тн нѹдѣ сн ѹ мене пнтн| пнтн просншн женн самарннн| сѹщнне не прнкасають
бо сѣ нюдѣ|не самарннахѣ ^{4:10} ѡтвеща нсѣ н рѹе| ен̄ аще бн вндѣла дарѣ б̄жн н к||–

183a

то естъ глѣн тн дажѣ мн пнтн тн| бн проснла ѹ него н даѣ тн бн водѹ| жнвѹ ^{4:11} гла̄ емѹ жена гн̄ нн
по҃рнп|альнннн нмашн н стѹденацѣ естъ| глѹбокѣ ѡт кодѹ ѹбо нмашн водѹ| жнвѹ ^{4:12} еда тн болн есн
ѡца̄ нашег|о нѣкова нже дасть намѣ стѹде|нацѣ сѣ н тѣ нзѣ него пнтѣ н с̄н|овѣ его н скотн его ^{4:13}
ѡтвеща нсѣ н| рѹе ен̄ всакѣ пнѣ ѡт водн снѣ вѣжежѣ|а|еть етѣ сѣ пакн ^{4:14} а нже пнѣть ѡт водн| юже азѣ
дамѣ емѹ нн нмать вѣжежѣ|а|тн сѣ пакн нѣ вода юже азѣ ^{4:15} дамѣ емѹ| бѹдетѣ въ немѣ нсто҃҃҃нннн вод|н вѣзѣ
врѹющѣеѣ въ жнвотѣ вѣ҃нн ^{4:15} гла̄ кѣ немѹ жена гн̄ дажѣ мн| снѹ водѹ да нн жежѣѹ нн прнхою сѣ|мо
по҃рнпатн ^{4:16} гла̄ ен̄ нсѣ ндн прн|гласн мѹжа своего н прндн сѣмо| ^{4:17} ѡтвеща жена н рѹе емѹ не
нмамѣ| мѹжа гла̄ ен̄ нсѣ добрн рѹе ъко мѹж|а не нмамѣ ^{4:18} петѣ бо мѹжн нмнла є|сн н нннѣ нмашн нѣсть
тн мѹжѣ||

183b

сѣ въ нстннѹ рѹе ^{4:19} гла̄ емѹ жена гн̄| внѹ ъко прѣрокоѣ есн тн ^{4:20} ѡтцн̄ на|шн въ горн сен поклоннше сѣ
н вн| глѣте ъко въ ерѹс̄лѣмѣхѣ естъ мѣсто| ндѣже кланатн сѣ подобаетѣ ^{4:21} гла̄ ен̄| нсѣ жено вѣрѹ нмѣ мн
ъко гредеть| годннн е҃҃а нн въ горн сен нн въ ерѹ|слнмѣхѣ поклонеть сѣ оцѹ ^{4:22} вн же кл|анаетѣ сѣ е҃҃оже
не вѣсте мн же кл|анаетѣ сѣ е҃҃оже вѣмѣ ъко спс̄еннѣ| ѡт нюдѣе естъ ^{4:23} нѣ гредеть годннн н| ннѣ естъ
е҃҃а нстннннн поклонѣн|нцн поклонеть сѣ ѡтцѹ дх̄х̄омѣ нс|тннною нбо ѡтцѣ тацѣхѣ нщеть к|ланающнхѣ
сѣ емѹ ^{4:24} дх̄хѣ естъ бѣ н|же кланаетѣ сѣ емѹ дх̄х̄омѣ нстн|нною достонтѣ кланатн сѣ ^{4:25} гла̄ емѹ| жена
вѣмѣ ъко меснѣ прндеть г|лемн х̄х̄ е҃҃а же онѣ прндеть вѣз|мѣстнтѣ намѣ вса ^{4:26} гла̄ ен̄ нсѣ азѣ| есмѣ глѣ
с тобою ^{4:27} н то҃҃а прндѹ ѹе|ннцн его н ѹ҃жѣахѹ сѣ ъко сѣ жено|ю гла̄ше н ннктоже не рѹе ѹесо нщ||–

184a

ещешн нлн ѹто глѣшн сѣ нею ^{4:28} о|ставн же воднось свон жена нд|е въ градѣ н гла̄ ѹлвкомѣ ^{4:29}
прндѣт|е н вндѣте ѹлвкѣ нже рѹе мн все| елнко створнхѣ еда тѣ естъ х̄х̄| ^{4:30} нзндѹ же нз гра҃а н греднхѹ
кѣ н|емѹ ^{4:31} междѹ же снмн молахѹ ѹ҃ннцн его глѹще равн ѣжѣ ^{4:32} онѣ| же рѹе нмѣ азѣ брашно нмамѣ|
ѣстн его вн не вѣсте ^{4:33} гла̄хѹ же ѹ҃еннцѣ кѣ себѣ е҃҃а кто прннес|е емѹ ѣстн ^{4:34} гла̄ нмѣ нмѣ нсѣ мо|е
брашно естъ да творѹ волѹ пос|лавшаго ме н сврѣшѹ дѣло его ^{4:35} н|е вн лн глѣте ъко еше :д̄: мсцѣ| сѹть
н жѣтва прндеть сѣ глѹ ва|мѣ вѣзвѣѣте о҃҃н вашн н вндѣте| ннвѣ ъко плавлн сѹть кѣ жѣтвѣ ю|же ^{4:36} н
жнѣн мѣздоу прѣмлетѣ н сѣ|бнраѣ нѣсть плодн въ жнвотѣ вѣ҃нн да сѣен въ кѹпѣ радѹеть сѣ н| жнѣн ^{4:37}
о семѣ бо слово естъ нстнносѣ| ъко ннѣ естъ сѣен ннѣ естъ жнѣн||

184b

ѣ о црн̄ мѹжн

4:38 азъ же послахъ вн жетн ндѣже вн| не трѹднсте се ннн трѹднше се| н вн въ трѹдѣ нхъ вѣнндетє 4:39 **ѡт**| гра же того мнози вѣроваше въ| нъ ѡт самарннанъ за слово женн| свѣдѣтельствующн ѣко рѹе мн| все елнко створнхъ 4:40 ег^а же прн|дхъ самарннане молаху его да б|н бнлѣ у ннхъ н прнбн тѹ днн 4:41 мно|нго паѹе вѣроваше за слово его 4:42 ж|енн же глаху ѣко юже не за твою| бесѣдѹ вѣровахомъ самн бо слнш|амъ н вѣмъ ѣко съ естъ въ нстн|нѹ спсѣ всемѹ мнрѹ хсѣ 4:43 **по** двою ж|е днѣю нзнде ѡт тѹдѹ нде въ галє|лѣю 4:44 **самъ** бо нсѣ свѣдѣтельствова| ѣко пророкѹ въ своемъ ѡтѣствн ^{уьстн} не| нмать 4:45 ег^а же прнде въ галєлѣю п|рнеше его галєлѣне вса вндѣвш|е елнко сѣтворнвъ ерѹсѡлѣмѣхъ въ| праз^аннкъ 4:46 прнде же пакн нсѣ въ ка|на галнлѣскѹю ндѣже сѣтворн ѡт во|дн внно **бѣ же етерь** црѣ мужъ егоже||

185a

снѣ болѣше въ каперьнахѹмъ 4:47 съ слн|шавъ ѣко нсѣ прнде ѡт нюдѣе въ га|лєлѣю нде къ немѹ н молаше его| да снндеть нсѣланеть сн^а его хо|тѣше бо ѹмрѣтн 4:48 рѹе же нсѣ къ н|емѹ аще знаменнѣ н ѹдєсь не| не внднтє вѣрн етн 4:49 гла къ не|мѹ мужъ гн снндн прнж^ае даждє не ѹмреть отроѹе мое 4:50 гла є|мѹ нсѣ ндн снѣ твон жнвъ естъ| н вѣрѹ емъ ѹлвкѣ словесн еже рѹе| емѹ нсѣ ндѣше 4:51 абне же сѹхѡдє|щѹ емѹ се рабн его срѣтѹ выпра| глѹще ѣко снѣ твон жнвъ естъ 4:52 в|ьпрашаше же годннн у ннхъ въ к|ю сѹлѣ емѹ бѣ рнше же емѹ| ѣко вѹера въ годннѹ седѣмѹю о|ставн его огнѣ 4:53 разѹмѣвъ же оцѣ| его ѣко тако бѣ годнна въ нѹже| рѹе емѹ нсѣ снѣ твон жнвъ естъ| н вѣрова самъ н домъ его вьсь 4:54 се| пакн ^{вѣторо} знаме сѣтворн нсѣ прнш|дѣ ѡт нюдѣе въ галєлѣю 5:1 **по** снхъ же||

185b

ѣ: о нмѹщнмъ лн лѣтъ въ недѹзѣ

бѣ праз^аннкъ нюдѣскн н възн|дє нсѣ въ ерѹсѡлѣмъ 5:2 естъ же въ ерѣслм|ѣхъ на овѹн купѣлн ѣже нарнц|аеть се еврѣскн внтєз^а ѣ: прн|творъ нмѹщн 5:3 въ тѣхъ лежаше мн|ожѣство болєщнхъ слѣпн хром|н сѹхъ ѹающнхъ двнженнѣ во|дн 5:4 анѣлѣ бо гнѣ на вса врѣмен|а мѣше се въ купѣлн н възмѹщ|аше водѹ нже прѣвнє въ лажаше по| възмѹщенн водн сѣз^аравъ бнв|аше ѣцѣмъ же недѹгомъ одрѣж|нмъ бнваше 5:5 **бѣ же етерь тѹ**| ѹлвкѣ :л:н: лѣтъ въ н недѹзѣ своемъ| мнн 5:6 сего вндѣвъ нсѣ лежєща ра|зѹмѣвъ ѣко многа лѣта юже н|мѣше гла емѹ хощєшн лн цѣлѣ| бнтн 5:7 ѡтвєща емѹ недѹжнн єн| гн ѹловѣка же не нмамъ да єг^аа| възмѹтнтъ се вода да вѣврѣжє|тъ мє въ купѣлѣ єг^аа же прнхо|жѡѹ азъ ннѣ прнж^ае мєнє вѣл|азнтъ 5:8 гла емѹ нсѣ вѣстанн вѣ||–

186a

ѣзмѣ одрѣ свон ндн въ домъ св|он 5:9 н абне цѣлѣ бнстѣ ѹлвкѣ н въз|єтъ одрѣ свон н хѡжаше бѣ же сѹ|бота въ тѣ днѣ 5:10 глаху же нюдѣе| нсѣланѣвшѹмѹ сѹбота естъ н н|є достонтѣ тебѣ възєтн одра сво|его 5:11 **онъ** же ѡтвєщавъ нмѣ нже м|є сѣтворн цѣла тѣ мнѣ рѹе ѣзмѣ| одрѣ свон н хѡдн 5:12 вѣпроснше его| кто естъ ѹлвкѣ рєкн тебѣ въз|мн одарѣ свон н хѡдн 5:13 нсѣланн| же не вндѣше кто естъ нсѣ бо ѹк|лонн се народѹ сѹщѹмѹ на мѣстѣ| 5:14 по томъ же обрнтє его въ црѣквн| се цѣлѣ єсн к томѹ не сѣгрншан| да не горє тн ѹто бѹдєтъ 5:15 нде же| ѹлвкѣ н повнда нюдѣомъ ѣко нсѣ єс|тъ нже сѣтворн его цѣла 5:16 н сего| радн гонаху нсѣ нюдѣе нскаху| его ѹбнтн занє сн твораше в|ь сѹботѹ 5:17 нсѣ же ѡтвєщаваше нм|ь ѡтѣ мон до сєлѣ дѣлаєтъ н азъ| до сєлѣ дѣлаю 5:18 сего радн паѹе нс||–

186b

каху его нюдѣе ѹбнтн ѣко не т|ькмѡ разараше сѹботѹ нъ н ѡтѣ|а своего глаше б^а раванъ се твор|є бѹ 5:19 ѡтвєщавъ же нсѣ н рѹе амннѣ| амннѣ глѹ вамъ не можєтъ снѣ т|ворнтн о сєбѣ ннѹєсожє аще не| еже внднтѣ оцѣ творєща ѣже б|о онъ творнтѣ сн н снѣ також^ає| творнтѣ 5:20 ѡтѣ лѹбнтѣ сн^а н вса п|оказаеть емѹ еже самъ твор|нтѣ н больша снхъ покажєтъ єм|ѹ дѣла да вн ѹднтє сє 5:21 ѣкоже бо| ѡтѣ вьскрншаеть мрѣтвнє н ж|нвнтѣ тако н снѣ еже хощєтъ| жнвнєтъ 5:22 ѡтѣ бо не сѹднтѣ ннко|мѹжє нъ сѹдѣ вьсь дасть снѡвн| 5:23 да всн ѹтѹтъ сн^а ѣкоже ѡтѣ| **н**же не ѹтєтъ сн^а не ѹтєтъ оцѣ| нже н посла 5:24

амѣнь амѣнь гл҃ху| вамъ ꙗко сл҃шае словеса мое|го н вѣрху емлетъ пославшуму| ме нмать жнвотъ вѣуни
на с|хдѣ не прѣдетъ нѣ прѣаетъ ѿ см||–

187a

рѣти въ жнвотъ 5:25 амѣнь амѣнь гл҃ху вамъ ꙗко гредеть годнна н нѣмѣ| есть ег҃а мрѣтви хслншетъ гл҃асъ|
с҃на бж҃нѣ н хслншавше ожнвутъ|ь 5:26 ꙗкоже бо ѿтѣъ жнвотъ нмать въ| себѣ такожеѣ дасть н снѡви
жнво|тъ нматн въ себѣ 5:27 н область дасть| ем҃у с҃хдѣ сѣтворити ꙗко снѣ уав҃ускн| есть 5:28 не днвнте се ем҃у
ꙗко гредѣ|еть годнна въ н҃же всн с҃хдѣ въ| гробнхъ хслншетъ гл҃асъ с҃на бж҃нѣ 5:29 нзндѣтъ сѣтворѣшен
благѣ| въ хскрншеннѣ жнвоту а сѣтворѣ|шен злаѣ въ хскрншеннѣ с҃хдѣ 5:30 не могу азѣ о себѣ творити|
нн҃уекоже ꙗкоже слншѣ с҃хдѣ н| с҃хдѣ мон нстннѣнѣ есть ꙗко не| ншѣ мое воле нѣ волѣ пославша|го ме
ѿтѣа 5:31 **а**ще азѣ свѣдѣтѣѣствѣу о мнѣ свѣдѣтельство мое| нѣсть нстннѣно 5:32 нѣсть свѣдѣ|ствѣен о
мнѣ н вѣмѣ ꙗко нстнн|но есть свѣдѣтельство еже свѣтѣ||–

187b

ельствѣють о мнѣ 5:33 вн посласте къ| новану н свѣдѣтельствова о нст|ннѣ 5:34 азѣ же не ѿ уав҃кѣ
свѣдѣтельс|тво прнемлѣ нѣ сн гл҃ху вамъ да вн| спсѣнн бѣдете 5:35 онѣ бо свѣтнлнѣ| горен н свѣте вн же
всхотнсте вѣзрѣдовастн|еѣ въ годннѣ сватнннѣ|ѣ его 5:36 азѣ же нмѣ свѣдѣтельство| боле новѣна дѣла бо
ѣже дасть| мнѣ ѿтѣъ да сврѣшу ꙗ та дѣла| ꙗже творѣ свѣдѣтельствѣють о| мнѣ ꙗко ѿтѣъ ме посла 5:37 н
посла|вн ѿтѣъ та свѣдѣтельствѣють о| мнѣ **н** гл҃аса его нн҃гднже с|лншасте нн вндѣннѣ его вн|дѣсте 5:38 **н**
словесн его не нмат|е прнбнвающаго въ васѣ зан|е егоже послеть сему вѣрн не| емлете 5:39 нспнтанте
кнн҃гн| ꙗко вн мннте въ ннхъ нма|тн жнвотъ вѣуни н тн с҃хдѣ| свѣдѣтельствѣюще о мнѣ 5:40 н| не хощете
прнтн къ мнѣ да||

188a

жнвотъ нмате 5:41 славн ѿт уав҃кѣ| не прнемлѣ 5:42 нѣ разумѣхъ вн ꙗко| лѣбве бж҃не не нмате въ себѣ 5:43
а|зѣ прѣдѣ въ нме ѿтѣа моего н|не прнемлете мене аще ннѣ| прѣдетъ въ нме мое того вн пр|немле 5:44
како вн можете вѣрова|тн славѣ дру҃гѣ ѿт дру҃га прнемлѣще н| славѣ ꙗже ѿт нноуе҃аго с҃на бж҃нѣ| не нщете
5:45 мннте те ꙗко азѣ н|а вн рекѣ къ ѡцу есть нже на в|н гл҃еть монсѣн на сего же вн| упвасте 5:46 аще бо
бнсте вѣрху елн| монснѣ вѣрху бнсте елн н мнѣ| о мнѣ бо та пнсѣ 5:47 аще лн того к|ннгамѣ внрѣ не емлете
како| монмѣ гл҃омѣ вѣрху нмете 6:1 **по** снхъ нде нсѣ на онѣ поль мора тнвернѣдѣска 6:2 н по немѣ
ндѣаше| народѣ многѣ ꙗко вндѣхѣ зна|меннѣ ꙗже твораше на недѣжѣ|ннхѣ 6:3 **в**знде же на горѣ нсѣ н
тѣ| сѣдѣше съ х҃уенннн своннн 6:4 **б**ѣ же||

188b

н о петн хлнбѣ

блнзѣ пасха празнннѣ нюдѣскѣ|ь 6:5 **взведеѣ же оун нсѣ** вндѣвѣ| ꙗко многѣ народѣ гредеть къ нем|ху гл҃а
къ пнлнпѣ унмѣ купѣмѣ хлнбн да ѣдетъ сн 6:6 се же гл҃аше нску|шае самѣ бѣ вѣдѣше что хощеть|
сѣтворити 6:7 ѿтвеща ем҃у пнлнпѣ| двѣма стома пѣнезѣ хлѣбн не| довлнють нмѣ да кѣжѣо мало что|
прнметъ 6:8 гл҃а ем҃у едннѣ ѿт х҃уенннѣ его андрѣн братѣ снмона| петра 6:9 есть отроунѣ съдѣ нже|
нмать :ѣ: хлнбѣ е҃уменнхъ н :ѣ: р|нбн нѣ сы что с҃хдѣ селнкнмѣ 6:10 р҃че| же нсѣ сѣтворнте уав҃кн възлещн|
бн же трава многа на мѣстн| възлече ꙗбо мужнн унсломя ꙗко| петѣ тнсѣщѣ 6:11 прнеть нсѣ хлнбн| хвалѣ
взлѣавѣ дасть възлещнмѣ т|акожеѣ н ѿт рнбѣ елнко хотѣхѣ 6:12 н| ꙗко наснтнше се гл҃а х҃уеннкомѣ|
свонмѣ сѣбернте нзбнтннн х҃кр|ххѣ да не погннеть нн҃уекоже 6:13 сѣ||–

189a

ѿ о морѣсцѣмѣ хожѣенн

браше же нсплнннше :ѣ: кошннцн|н х҃крѣхѣ ѿт :ѣ: хлѣбѣ е҃уменнхъ| нже нзбнше ѣдннмѣ 6:14 **у**ав҃цн же|
вндѣвѣше еже сѣтвори знаме|ннѣ нсѣ гл҃ахѣ ꙗко сѣ есть въ нс|тннѣ прѣрокѣ гредн въ всѣ мнрѣ 6:15 н|сѣ же

189b

190a

190b

191a

191b

6:56 **ѣ**ден мою плѣть н пнен мою крѣвь въ мнѣ прѣнѣваетъ н азъ въ немъ 6:57 **ѣ**коже посла ме жнвн ѡтцѣ н азъ жнвѹ ѡтца радн н **ѣ**дн ме| н тѣ жнвѣ бѹдетъ мене радн| 6:58 съ есть хлѣбъ съсѣдн сѣ не **ѣ**коже **ѣ**ше ѡтцѣ вашн маннѹ н ѹмрнше **ѣ**дн хлѣбъ съ жнвѣ бѹдетъ ѹ вѣкн 6:59 сн рѹе на сънѣмншнхъ ѹе въ каперьнаѹмѣ 6:60 мноз|н же слншавъше ѡт ѹееннкѣ є|го рнше же жестоко слово сѣ к|то можетъ єго слѹшатн 6:61 вндѣ| же нсѣ въ себѣ **ѣ**ко рапѣщѹтъ о сѣ|мѣ ѹееннцн єго **рѹе** нмѣ сѣ лн в|н блазннтѣ 6:62 аще ѹбо ѹзрнтѣ сн|а ѹлвѹа вѣсходѣща ндѣже бн п|рнжѣе 6:63 **а**ѹхъ есть нже жнветъ **ѡт**| плѣтн нѣсть пользе ннкоеже| глн еже азъ глѹ вамъ дѹхъ сѹтъ| н жнвотъ сѹтъ 6:64 нѣ сѹтъ ѡт васъ єт|єрн нже не не вѣрѹють **вѣ**дѣше 60||

192a

нсконн нсѣ кто сѹтъ не вѣрѹю|ще н кто есть хотѣн прндатн є|го 6:65 **н** глѣше сего радн рѣхъ вам|ъ **ѣ**ко ннктоже не можетъ п|рнтн къ мнѣ аще не бѹдетъ д|ано ємѹ ѡт оца моего 6:66 ѡт сего м|нозн ѡт ѹееннкѣ єго ндѹ вѣс|петѣ н к томѹ не хожѣахѹ с нн|мѣ 6:67 **рѹе** же нсѣ обѣма на десетѣ| єда н вн хоцете нтн 6:68 ѡтвѣща єм|ѹ снмонъ петръ гн къ комѹ ндѣ|мѣ глн жнвота вѣѹнога нмашн|н 6:69 н мн вѣровахомъ н познахо **ѣ**ко| тн єсн хсѣ снѣ бѣ жнваго 6:70 **ѡт**вѣ|ща нмѣ нсѣ не азъ лн :вн: нзѣбра|хъ н ѡт васъ єдннѣ днѣволь єсть| 6:71 глѣше же нюдѹ снмонова нскарн|отѣнннѣ сѣ бо хотѣше прѣдатн є|го єдннѣ сѣ ѡт обою на десетѣ 7:1 н х|ожѣаше сѣ ннмн нсѣ въ галелѣю н|є хотѣше бо въ нюдѣю ходнтн **ѣ**ко нскахѹ єго нюдѣе ѹбнтн 7:2 бѣ||

192b

же блнзъ празннкѣ нюдѣскѣ с|кннопнгнѣ 7:3 рѣше же къ немѹ бр|атнѣ єго прѣндн ѡт сѹдѹ ндѣ въ н|юдѣю да н ѹееннцѣ твон вндѣт|ъ дѣла твоѣ **ѣ**же творншн 7:4 ннкт|оже б ннѹєсоже въ таннн творн|тъ нщѣтъ самѣ ѣвнтн аще сн т|ворншн **ѣ**вн сѣ всемѹ мнрѹ 7:5 нн б|ратнѣ бо єго вѣровахѹ въ нѣ 7:6 глѣ жѣ| нмѣ нсѣ врѣме мое не ѹю прндѣ| а врѣме ваше вѣсегѣа єсть гото|во 7:7 не можетъ вѣсѣ мнрѣ ненав|нднтн васъ мене же ненавн|днтѣ **ѣ**ко азъ свѣдѣтѣлствѹю о не|мѣ **ѣ**ко дѣла єго зла сѹтъ 7:8 вн въз|ндете въ празннкѣ азъ не възн|дѹ въ празннкѣ сѣ **ѣ**ко врѣме мое| не ѹ нсплѣнн сѣ 7:9 сн рекѣ самѣ ост|а въ галнлѣн 7:10 єгѣа же възндѹ братнѣ єго въ празннкѣ тогѣа н самѣ| възндѣ не **ѣ**вн нѣ **ѣ**ко тан 7:11 нюдѣнѣ| же нскахѹ єго въ празннкѣ н глѣхѹ||

193a

къдѣ єсть онѣ 7:12 н рапѣтъ многѣ бѣ| о немѣ въ народнхъ овн глѣхѹ **ѣ**ко| блгѣ єсть ннн же глѣхѹ нн н|ъ лѣстнтѣ народѣ 7:13 ннкоторн же ѹбо| **ѣ**вѣ глѣше о немѣ страха радн ню|ска 7:14 абнѣ же въ прнполовлѣннє пр|азннкѣа възндѣ нсѣ въ црѣквѣ н ѹѹаше є 7:15 н днвлѣхѹ сѣ нюдѣе н глѹще| како сѣ кннгн ѹмѣетъ не ѹѹ сѣ 7:16 ѡтвѣ|ща же нсѣ н рѹе нмѣ мое ѹеенн|єє нѣ мое нѣ пославшаго ме 7:17 аще| кто хоцетъ волю єго творнтн| разѹмѣетъ ѹееннє кое ѡт бѣ єс|тъ нлн азъ о себѣ глѹ 7:18 глѣн о себѣ с|лавѣ є свое нщѣтъ а нщѣн славѣ п|ославшаго ме н сѣ нстннѣанѣ єсть| н неправн въ немѣ нѣсть 7:19 не моѹсн лн дасть вамъ законъ н ннк|тоже ѡт васъ творнтѣ закона що| ме нщете ѹбнтн 7:20 ѡтвѣща народн|н рѹе бѣсѣ лн нмашн кто тебѣ нщ|ѣтъ ѹбнтн 7:21 ѡтвѣща нсѣ н рѹе нмѣ| єднно дѣло сѣтворнхъ н всн днвн||–

193b

стѣ сѣ 7:22 сего радн монсѣн дасть вам|ъ обрѣзаннє не **ѣ**ко ѡт монсѣнѣ нѣ ѡт| отѣцѣ н въ сѹботѹ обрнзаетѣ ѹлв|ка 7:23 аще обрѣзаннє прнѣмлетъ ѹл|овкѣ въ сѹботѹ да не разорнтѣ сѣ| законъ моѣѹвъ на ме лн гннѣає|тѣ сѣ **ѣ**ко всего ѹлвѣа зѣрава сѣтво|рнхъ въ сѹботѹ 7:24 не сѹднтѣ на лнца| нѣ правѣднѣ сѹдѣ сѹдѣте 7:25 глѣхѹ| же єтерн ѡт єрслѣанѣ не сѣ лн єс|тъ єгоже нщѹтъ ѹбнтн 7:26 н сѣ не обннѹе сѣ глѣтъ єда како разѹмѣ|ше кнѣзн **ѣ**ко сѣ єсть хѣ 7:27 нѣ сего вѣ|мѣ ѡт кѹдѹ єсть а хсѣ єгѣа прнѣетъ нн|ктоже не вѣстѣ ѡт кѹдѹ бѹдетъ 7:28 **вѣ**|зѣа же въ црѣквѣн ѹѹе нсѣ н глѣ н м|є вѣсте н вѣсте ѡт кѹдѹ єсмѣ н о сѣ|бѣ не прндѣ нѣ єсть нстннѣанѣ пос|лавн ме єгоже вн не внсте 7:29 азъ н в|нмѣ **ѣ**ко ѡт него єсмѣ н тѣ ме пос|ла

7:30 **Н**скаху же ети его и никтоже| не възложн руки на нь ꙗко не убо бѣ| прншь годь его 7:31 **ѡт** народа же мно||–

194a

зи вѣроваше въ нь и глаху ꙗко егда| хъ прндеть еда больша знамен|нѣ сътворнѣ ѣже съ естъ сътвор|нѣ 7:32 слншавъше же парнсѣ и наро|дѣ рапѣщущу о немь си **и** послаше| архнєрѣе и парнсє слуги да нмѹтъ его 7:33 **р**ѹе же нсѣ ещє мало вѣмє с| вами єсмь ндѹ кь пославѣшѹмѹ мє| 7:34 **п**онщєтє мєнє и не обрѣщєтє ндѣ|ѣже єсмь азъ ви не може прнти| 7:35 рѣше же нюдѣе кь себѣ самн ка|мо хощєтъ нти ꙗко мн не обрѣщємь є|го еда въ расѣаннє єлнонько хощє|тъ нти и ѹнти єлнн 7:36 **ѹ**то єсть| слово сє єже рѹє възнщєтє мєнє| и не обрѣщєтє ндѣ|ѣже єсмь азъ ви| не можете прнти 7:37 **в**ь посландѣнн днѣ| велнкн празннкѣ стоѣше нсѣ и звѣашє глє ащє кто жежѣтє да прндє|тъ кь мнѣ и пнєтъ 7:38 вѣрѹєн въ мє ꙗ|коже кннгн рнше рнкн ѡт ѹрѣва|ва его нстєкѹтъ водн жнвнє 7:39 сє же рѹє| о дсѣ нже хотѣху прнєма вѣрѹющє||

194b

въ нь не ѹ бо бѣ дхъ стн дань ꙗко нсѣ| не ѹ бо бѣ прославлєн 7:40 **м**нози бо ѡт н|арода слншавъше словеса си глаху| сѣ єсть въ нстннѹ прорѡкъ 7:41 **д**рѹзи жє| глаху сѣ єсть хсѣ овн же глаху є|да ѡт галєлѣе и хсѣ прндеть 7:42 не кн|нгн лн рнше ꙗко ѡт сѣмєнє двѣ|дѣа и ѡт внтлѣомьскаго града ндѣ|ѣже бѣ двѣ|дѣ прнѣтѣ хъ 7:43 **р**аспра же| бѣ въ народн его радн 7:44 **є**терн же| ѡт нхѣ хотнхѹ его ети нь нкто|же възложн на нь рѹку 7:45 **п**рндѹ же с|луги кь архнєрѣомь и парнсѣомь н| рнше нмѣ ти по ѹто не прнвнстє є|го 7:46 ѡтвєщашє слуги ннколнже тако| єсть глѣ ѹлвкѣ ꙗко сѣ ѹлвкѣ 7:47 ѡтвєща|ашє нмѣ парнсѣє еда и ви прнлѣ|щєнн бнстє 7:48 еда кто ѡт нєзѣ вѣров|а въ нь нлн ѡт парнсѣн 7:49 нь народѣ сѣ н|же не вѣстѣ закона проклєтн сѹтъ| 7:50 глѣ ннкоднмѣ кь нмѣ прншадн|мѣ кь немѹ пощню єдннѣ си ѡт снхѣ| 7:51 еда законѣ нашѣ сѹднтѣ ѹлвкѹ ащє||

195a

не слншнтѣ ѡт него прнжѣе и разѹ|мѣєтъ ѹто творнтѣ 7:52 ѡтвєщашє и рн|ше ємѹ еда ти ѡт галєлѣе єси нсп|нтан и внжѣ ꙗко ѡт галнлѣе н пр|орѡкѣ не прнходнтѣ ндє кѣжѣо вѣ| домѣ свѡи 8:1 **н**сѣ же ндє въ горѹ єлно|нѹ 8:2 ѹтро же пакн прндє вѣ црѣквѣ| и всн лѹднє ндѣхѹ кь немѹ и сѣдѣ ѹѹашє є 8:3 **п**рѣвѣше же кннжнн|цн и парнсѣ жєнѹ вѣ прнлѹбо|дѣанн єтѹ и поставнше ю н по ср|ндѣ 8:4 глаше ємѹ ѹнтєлѹ си ж|єна єта єсть нннѣ вѣ прнлѹбо|дѣанн 8:5 а вѣ законн намѣ мѡснн| заповѣда таковнє камєнємѣ| побнватн ти же ѹто глєшн 8:6 сє| же рнше нсѹшающє єго да бѣ| нмѣлн ѹто на нь глѣтн нсѣ же| ннзѣ поклонѣ сє прѣстомѣ пн|сашє на землн 8:7 ꙗко же прнлєж|ахѹ вѣпрашающє єго вѣсклонѣ сє| и рѹє нмѣ нже вась бєзѣ грнха єс|тъ прнжѣе вѣрѣзн камєнѣ на нѹ 8:8 н||

195b

пакн поклонѣ сє пнсашє на землѹ| 8:9 слншавъше же нсѹжѣахѹ 8:8 вѣпрашаю|щє вѣсклонѣ сє и рѹє нмѣ нже вась б|єзѣ грнха єсть прнжѣе вѣрѣзн камє|на нѹ и пакн поклонѣ сє пнсашє н|а землѹ 8:9 слншавъше же нсѹжѣахѹ єд|ннѣ по єдннѡмѹ наѹннѣшє ѡт ста|рьцѣ оста єдннѣ и жєна стѡєщн| по ср|ндн 8:10 вѣсклонѣ же сє нсѣ и рѹє єн| жєно кѣдѣ сѹтъ нжє на тє вѣжѣахѹ нн|ктоже лн тєбє не осѹдн 8:11 она же рѹє| ннктоже гн рѹє же єн нсѣ нн азѣ| тєбє осѹжѣаю ндн ѡт сєлѣ не сѣгрн|шан к томѹ 8:12 **п**акн же нмѣ рѹє нсѣ| глє азъ єсмь свѣтъ всемѹ мнрѹ| ходєн по мнѣ не нмѣтъ ходнтн| вѣ тмѣ нь нмѣтъ свѣтъ жнвѡтѣ вѣѹнн| 8:13 рнше же ємѹ парнсѣе ти о себѣ| самѣ свѣдѣтєлствѹєшн свѣдѣтє|лство твое нѣстѣ нстнннѡ 8:14 ѡт|вєща нсѣ и рѹє нмѣ ащє азъ свѣтє|лствѹю о мнѣ самѡмѣ свѣдѣтєл|ство мое нстнннѡ єсть ꙗко||

Nedostaje 1 list: 8:14-8:31

195/1

[Fragment lista 195/1!]

196a

8:31 въ словесн моемъ въ истиннѣ ѹеи|цн мон бѹдетѣ 8:32 н разумѣте истн|ни истнна вн свободнѣ 8:33 ѡтвещашѣ| ємѹ нюдѣ сѣмѣ аврамлѣ єсмь н н|нкѹмѹже не работаємь ннколнже| како тн глѣшн ѣко свободѣ бѹдетѣ 8:34 ѡтвеща нмь нсѣ амнѣ амнѣ глѹ в|амь ѣко всакѣ творен грнхѣ рабѣ| єсть грнхѹ 8:35 а рабѣ не прнбнваеть| въ домѹ ѹ вѣкн снѣ прнбнваеть в|ѣ вѣкн 8:36 аще ѹбо свободѣ бѹдетѣ 8:37 вѣм|ѣ ѣко сѣмѣ аврамлѣ єсте нѣ нщѣтѣ|є мене ѹбнтн ѣко слово мое не| вѣмѣщаеть се въ вн 8:38 азѣ ѣже вндѣ|хѣ ѹ ѡтца моего глѹ н вн ѹбо ѣже вндѣ|ѣсте ѹ ѡтца вашего творнтѣ 8:39 ѡтвѣ|щашѣ н рнше ємѹ ѡтцѣ нашѣ аврам|ѣ єсть гла нмь нсѣ аще ѹеда авр|амла бнстѣ бнлн дѣла аврамла б|нстѣ творнлн 8:40 ннѣ же нщѣте мѣ|не ѹбнтн ѹлвѣка нже истиннѣ ва|мь глахѹ юже слншахѣ ѡт ба сего авр|амь нѣ створнлѣ 8:41 вн творнтѣ дѣла||

196b

ѡтца вашего рнше же ємѹ мн ѡт лѹ|бодѣаннѣ ннсмо рожѣенн мн єдн|ного ѡтца нмамъ ба 8:42 рѹе же нмь нсѣ| аще бѣ ѡтцѣ вашѣ бн бнлѣ лѹбнлн| бнстѣ азѣ бо ѡт ба нзнѣ н прндѣ| не о себѣ бо прндѣ нѣ тѣ мѣ посла 8:43 по| ѹто бесѣдн мое не разумѣте|ѣко не можете слншатн словесѣ м|оего 8:44 вн ѡтца днѣвола єсте н похотн ѡтца вашего хощѣте творнт|н онѣ ѹлвѣкоѹбннца бѣ нсконн| въ истннн не стонтѣ ѣко нѣсть нс|тннн въ немь єгѣа глѣть лѣжѹ ѡт| свонхѣ глѣть ѣко лѣжѣ єсть н ѡтцѣ| єго 8:45 азѣ же занѣ истиннѣ глѹ не єм|летѣ вѣрн мнѣ 8:46 кто ѡт васѣ облн|ѹаеть мѣ о грѣсѣ аще истиннѣ глѹ| по ѹто вн вѣрн не ємлетѣ мнѣ 8:47 нже| єсть ѡт ба глѣ бжн послушаеть се|го радн тн не послушаютѹ ѣко ѡт ба нѣстѣ 8:48 ѡтвещашѣ нюдѣ н рнш|є ємѹ не добрн лн глѣмь мн ѣко са|марннннн єсн тн н бѣсѣ нмашн||

197a

8:49 ѡтвеща нсѣ азѣ бѣса не нмамъ нѣ| ѹтѹ ѡтца моего н вн не ѹтѣте мѣ|не 8:50 азѣ же не нщѹ славн моеє єсть| нщѣн н сѹден 8:51 амнѣ амнѣ глѹ ва|мь аще кто слово мое сѣблѹдеть| смрѣтн не нматѣ вндѣть въ вѣкн| 8:52 рнше же ємѹ нюдѣ ннѣ разум|ѣхомь ѣко бѣсѣ нмашн аврамь ѹ|мрнтѣ н прѣрѣцн ѹмрнше н тн гл|ѣшн ѣко аще кто слово мое сѣблѹ|деть не нматѣ вѣкѣстн смрѣтн| въ вѣкн 8:53 єда то болн єсн ѡтца наш|єго аврама нже ѹмрѣть н прѣрѣцн| ѹмрнше 8:54 ѡтвеща нсѣ аще азѣ славлѹ| се самѣ слава моѣ ннѹтоже єсть єс|ть ѡтцѣ мон славен мѣ єгоже вн г|летѣ ѣко бѣ нашѣ єсть 8:55 н не познас|те єго азѣ же вѣмь єго н аще рекѹ| ѣко не вѣмь бѹдѹ подобнѣ вамь| лѣжѣ нѣ вѣмь єго н слово єго сѣблѹ|даю 8:56 аврамь ѡтцѣ вашѣ радѣ бн бнлѣ да бн вндѣлѣ днѣ мон н вндѣлѣ вѣ|зѣрадовалѣ се бн 8:57 рнше же нюдѣнѣ||

197b

Т о рожѣеннмь слѣпѣ

къ немѹ :н: лѣтъ не нмашн авр|ама лн єсн вндѣлѣ 8:58 рѹе же нмь н|сѣ амнѣ амнѣ глѹ вамь прнжѣ| дажѣ не бн аврамь азѣ єсмь 8:59 вѣз|ѣше же каменнѣ да врьгѹть на н|ѣ нсѣ же скрн се нзнѣ нс црѣквѣ| н прошѣ по срндн нхѣ ндѣше н хож|даше 9:1 **н ннмо нан вндѣ** ѹлвѣка слѣпа ѡт рожѣства 9:2 н въпроснше єго| ѹеи|цн глѹще рѣвнн кто сѣгр|ншн сн лн нлн роднтѣла єго да с|лнпѣ родн се 9:3 ѡтвеща нсѣ нн сн сѣгр|ншн нн роднтѣла єго нѣ да ѣ|веть се дѣла бжнѣ на немь 9:4 мнѣ| пѣбаєть дѣлатн дѣла пославш|аго мѣ дондѣѣже днѣ єсть прндѣ|ть ношѣ єгѣа ннктоже не мож|ѣть дѣлатн 9:5 єгѣа въ всемь мнрн| єсмь свѣтъ єсмь всемѹ мнрѹ 9:6 н се| рекѣ плѹнѹ на землѹ н сѣтворн| брнне ѡт плѹновеннѣ н помаза є|мѹ ѡтѹн брннемь 9:7 н рѹе ємѹ нд|н н ѹмнн се въ кѹпѣлн сѹлнамь||–

198a

сѣѣ еже сказаѣтъ се посланъ нде|же ѹмн се н прнде внде ^{9:8} сѹсѣдн же| нже н бѣхѹ вндеѣлн прнжѣѣ ѣко пр|оснтель бѣ глахѹ не сн лн естъ с|ѣде н просе ^{9:9} овн глахѹ ѣко сѣ ест|ѣ а ннн глахѹ ѣко подобанъ емѹ| естъ онъ же глаше ѣко азъ есмь| ^{9:10} глахѹ же емѹ како тн се ѡтврѣзо|ста оѹн ^{9:11} ѡтвеща онъ н рѹе ѹлвкѹ| нарнцаемн нсѣ брѣнне створ|н н помаза оѹн мон н рѹе мн нд|н въ кѹпѣлн слѹхамѹ н ѹмн се ш|дѣ же ѹмнвѣ се прозрѣхѹ ^{9:12} рнше ж|е емѹ кто тѣ естъ гла не вѣмь| ^{9:13} вѣше же н кѣ парнсѣомъ нже нног|да слѣпъ ^{9:14} бѣ же сѹбота егѣа створ|н брѣнне нсѣ н ѡтврѣзе емѹ оѹн| ^{9:15} пакн же выпрашахѹ н парнсѣ| како прозрн онъ же рѹе нмь брѣ|нне положн мнѣ на оѹню н ѹм|нхѣ се н внжѹ ^{9:16} глахѹ же ѡт парн|сѣ етерн нсѣ сѣ ѡт ба ѹлвкѹ ѣко с|ѹботн не храни овн глахѹ како||

198b

можеть ѹлвкѹ грншнѣ сн зна|менн творнтн н распра бѣ въ н|нхѣ ^{9:17} глаше слнпѣцѹ пакн тн ѹ|то глѣшн о немь ѣко ѡтврѣзе о|ѹн твон онъ рѹе ѣко прѣрокѹ ест|ѣ ^{9:18} не еше вѣрн нюдѣн о немь ѣ|ко бѣ слнпъ н прозрѣ дондѣже| възгласнше роднтеля того пр|озрѣвшаго ^{9:19} н выпроснше ѣ глахѹ|е сѣ лн естъ снѣ ваю нже вн г|лѣта ѣко слнпъ родн се как|о нѣ вндѣтъ ^{9:20} ѡтвещаста нмь| роднтеля его н рѣста вѣ вѣвѣ ѣ|ко сѣ естъ снѣ наю н ѣко слнпъ| родн се ^{9:21} како же нѣ вндѣтъ не| вѣвн нлн кто ѡтврѣзе оѹн мн| не вѣвѣ самого выпроснте възр|астъ нмать самъ о себѣ да гл|еть ^{9:22} снцѣ рѣста роднтеля его| ѣко боѣста се нюдѣн юже бо с|е бѣхѹ сложнлн нюдѣне да а|ще кто нсповѣсть хѣ ѡтлѹе|нѣ н снѣмнща бѹдетъ ^{9:23} сего||

199a

радн роднтеля его рнста ѣко| възрѣастъ нмать самого выпроснте| ^{9:24} възгласнше же ѹторнцею ѹлвкѣ| нже бѣ слнпъ н рнше емѹ дажѣ| славу бѹ мн вѣмь ѣко ѹлвкѹ сѣ гр|ншннкѣ естъ ^{9:25} ѡтвеща же онъ н рѹе| аще грншннкѣ естъ не внмь ед|нно вѣмь ѣко слнпъ бѣхѹ н ннѣ же| внжѹ ^{9:26} рнше же емѹ пакн ѹто ств|орн тебѣ како ѡтврѣзе оѹн тво|н ^{9:27} ѡтвеща нмь рѣхѣ вамъ юже н|е слншасте ѹто пакн хощете с|лншатн еда н вн хощете ѹеннц|н его бнтн ^{9:28} онн же ѹбо ѹкорнш|е н рнше тн ѹеннкѣ есн того| мн же монсѣовѣ есмо ѹеннцн| ^{9:29} мн вѣмь ѣко монсѣю гла бѣ сего| же не вѣмь ѡт кѹдѹ естъ ^{9:30} ѡтвеща ѹл|вкѹ н рѹе нмь о семь бо днвѣно ест|ѣ ѣко вн не внсте ѡт кѣоу естъ н| ѡтврѣзе оѹн мон ^{9:31} вѣмь же ѣко г|рншннкѣ бѣ не послушаѣтъ нѣ ащ|е| кто бѣоуѣтъѣ естъ н волю его т||–

199b

ворнтѣ того послушаѣтъ ^{9:32} ѡт вѣка нѣ| слншано ѣко ѡтврѣзе кто оѹн слнп|о рожѣенѹ ^{9:33} аще сѣ не бн ѡт ба бнлѣ н|е могаль бн творнтн ннѹесоже ^{9:34} ѡтвѣщаше н рнше емѹ ѹ грнснхѣ тн род|нлѣ сѣ есн вѣсь н тн лн нн ѹншн| нзѣгнаше его вѣнь слншавѣ же нсѣ ѣ|ко нзѣгнаше его вѣнь ^{9:35} н обрѣте н рѹе| емѹ тн вѣрѹешн лн въ снѣ бжнѣ ^{9:36} ѡт|веща онъ н рѹе кто естъ гн да вѣрѹ|ю въ нѣ ^{9:37} рѹе же емѹ нсѣ вндеѣлн есн| н глѣн с тобою тѣ естъ ^{9:38} онъ же рѹе вѣ|рѹю гн н поклонн се емѹ ^{9:39} н рѹе нсѣ н|ѣ сѹдѣ азъ ѹ всѣ мнрѣ прндѣ да не в|ндеще вндеѣтъ н вндеще слнпн б|ѹдѹтъ ^{9:40} слншаше же се парнсѣе сн с|ѹщеѣ с нмь н рѣше емѹ еда мн с|лнпѣ есмь ^{9:41} рѹе же нмь нсѣ аще бнс|те слнпн бнлн не бнсте грнха нмн|лн н грнхѣ вашѣ прнбнваетъ ^{10:1} амнѣ| амнѣ глахѹ вамъ не вѣходен двѣрьмн| въ дворѣ овѣѹ нѣ прнлѣзе ннѹда татѣ ес|тъ н разбонннкѣ ^{10:2} а вѣходен двѣрьмн п||–

200a

астнрѣ естъ овѣцамъ ^{10:3} семѹ двѣрь|ннкѣ ѡтврѣзаѣтъ н ѡвѣе гласа его сл|ншетъ н свое овѣе глашаѣтъ по н|менн нзгоннтѣ е ^{10:4} егѣа свое овѣе н|жѣенетѣ прндѣ нмнн ходнтѣ н овц|е по немь ндѹтъ ѣко вндеѣтъ гласѣ| его ^{10:5} по тѹжѣемъ не гредѹтъ нѣ бнж|етѣ ѡт него ѣко не знаѹтъ тѹжѣего| гласа ^{10:6} снѹ прнтѹѹ рѹе нмь нсѣ онн| же не разумѣше ѹто бнше ѣже гла|ше нмь ^{10:7} рѹе же нмь пакн нсѣ амнѣ амнѣ| глахѹ вамъ азъ есмь двѣрь овѣцамъ ^{10:8} всн| елнкоже нхѣ прнде прѣжѣе мене та|тне сѹтъ н разбонннцн нѣ не посл|ѹшаше нхѣ овѣце ^{10:9} азъ есмь дврн мн|ою аще кто вѣнндеѣтъ спсѣтъ се вѣн|ндеѣтъ же нзндеѣтъ же н пажнтѣ обр|ншетъ ^{10:10} татѣ не прнходнтѣ за бла|го нѣ да ѹкрадетъ н ѹбнетъ н погѹбн|тъ азъ же прндохѣ

да жнвотъ нмѹтъ| н лнше нмѹтъ ^{10:11} азъ есмь пастнрь до|брн пастнрь добрн дшѹ свою полага|еть за овце ^{10:12} а наѣмьннкъ нже нѣ п||–

200b

астнрь емѹже нѣ сѹть овѣе свое в|нднтъ влька гредѹща н оставлаеть| овѣе н бнгаеть н влькь расхнтнтъ| є н распѹднтъ овѣе ^{10:13} а наѣмьннкъ б|ѣжнтъ ѣко наѣмьннкъ єсть н не р|однтъ овцѹхъ ^{10:14} азъ есмь пастнрь доб|рѣ н знаю мое н знаютъ ме мое ^{10:15} ѣко|же знаеть ме оѣ н азъ знаю оѣа| **н** дшѹ мою полагаю за оѣе ^{10:16} **н**нне оѣц|о нмамъ нже нн сѹть ѡт авора сего н т|н мн пѹбаеть прнвестн н гла̄сь мо|н ѹслнше н бѹдетъ єдно стадо| н єдннъ пастнрь ^{10:17} сего радн ме ѡт|цѣ лѹбнтъ ѣко азъ полагаю дшѹ| мою да пакн прнмѹ ю ^{10:18} н ннктоже| не възметъ є ѡт мене нъ азъ пола|гаю о себѣ бо область бо нмамъ п|акн прнєтн ю снѹ заповѣдь прнєх|ь ѡтѣа моего ^{10:19} распра же пакн бн в|ь нюдѣнхъ за словеса сн ^{10:20} глахѹ же м|нозн ѡт нхъ бѣсь нмать н ненстов|ь єсть ѹто єго выпрашаєтє ^{10:21} ннн же| глахѹ сн гла̄н нѣ сѹть бѣснѹющаго сє||

201a

єда бѣсь можеть слнпнмь оѹн ѡт|врѣстн ^{10:22} бѣше же тогѹа нннкєнт|нѣ вь єрслмѣхъ н знма бѣ ^{10:23} н хожѹ|ше нсѣ вь црѣквн вь прнтворн соло|мѹнн ^{10:24} обндѹ же нюдѣе глахѹ емѹ| доколѣ дшѣ наше вь земѣшн ащ|є тн єсн х̄ь рьцн намъ не обннѹє| сє ^{10:25} ѡтвеща нмь нсѣ рѣхъ вамъ н не| вѣрѹєтє мн дѣла ѣже азъ творѹ| вь нме оѣа моего ть свѣѣтельствѹ|ють о мнѣ ^{10:26} нъ вн не вѣрѹєтє нѣст|є бо ѡт оваць монхъ ѣкоже рѣхъ ва|мь ^{10:27} овѣе мое гла̄са моего слѹша|ють н азъ знаю є н по мнѣ гредѹтъ| ^{10:28} н азъ жнвотъ вѣѹнн даю нмь н н|є погнѣнѹтъ ѹ вѣкн н не всхнтнтъ| нхъ ннктоже ѡт рѹкн мое ^{10:29} оѣь мон| нже є дѹ мнѣ болѣ всѣхъ єсть н ннк|тоже ннктоже не можеть нхъ всхн|тнтн ѡт рѹкн оѣа моего ^{10:30} азъ н оѣь є|дно єсвѣ ^{10:31} възєше же пакн каменн|є нюдѣе да побнѹтъ єго ^{10:32} ѡтвеща нсѣ| мѹга дѣла добра ѣвнхъ вамъ ѡт оѣа||

201b

моего за кое нхъ дѣло каменне на| ма мещєтє ^{10:33} ѡтвещашє емѹ нюдѣе| глахѹще о добрѣ дѣлѣ не мещємь ка|меннѣ на тє на ѹ власѣмьн ѣко тн| ѹлвкь сн творншн сє самъ бѣ ^{10:34} ѡтвє|ща нмь нсѣ нѣ лн пнсано вь законѣ ваш|ємь ѣко азъ рнхъ бѣн єстє ^{10:35} аще онь| рѣє бгн кь ннмьже бн слово бѣжнє| н не могутъ сє разорнтн кннѣн ^{10:36} єг|оже ѡтѣь стн посла вь всь мнрь вн г|лєтє ѣко власнмнсаєшн занє рн|хъ ѣко снѣ бѣн есмь ^{10:37} аще не творѹ| дѣлѣ ѡтѣа моего не ємлєтє мн вѣр|н ^{10:38} аще лн творѹ аще н мнѣ вѣрн не| ємлєтє дѣломь монмь вѣрѹ нмѣ|тє да разѹмѣтє н вѣрѹєтє ѣко вь| мнѣ оѣь н азъ вь оѣн ^{10:39} **н**скахѹ же єго| пакн єтн нзндє ѡт рѹкн нхъ ^{10:40} ндє| пакн на онь поль єрьдана на мѣсто| ндѣже бѣ новѹань прнжѹє крьстє н пр|ѣбн тѹ ^{10:41} **н** мнозн прндѹ к немѹ н г|лахѹ ѣко новнѣ ѹбо знаменнѣ не| творн нн єдногo же вса єлнко рѣє||

202a

а̄и о лазарн

новѹань о сємь нстнна бѣ ^{10:42} мнозн| вѣровашє вь нъ тѹ ^{11:1} **бѣ же єтерь** бо|лє лазарь ѡт внтанне градѣца ма|рннна н марьтнна сєстрн єє ^{11:2} бѣ ж|є марнѣ помазавьшн гла̄ мастью| н отрвььшн нозѣ єго власн свонм|н єнже братъ л̄азарь болѣше ^{11:3} посласт|а же сєстрн єго кь немѹ глахѹшн гн| сє єгоже лѹбншн болнтъ ^{11:4} слншав|ь же нсѣ рѣє сн болнзнъ нѣсть кь| смрьтн нъ о славѣ бѣжн да прославн|ть сє снѣ бѣн ^{11:5} лѹблашє же нсѣ марьт|ѹ н сєстрѹ єє н лазара ^{11:6} єгѹа же ѹслн|ша ѣко болнтъ тогѹа прѣбн на не|мьже бѣ мѣстѣ двѹ днн ^{11:7} по том|же гла̄ ѹєєннкомь ндѣмь вь нюдѣѹ пакн ^{11:8} глаше емѹ ѹєєннцн ра|вѣ ннѣ нскахѹ тєбє каменнемь| побнтн нюдѣе пакн лн ндєшн т|амо ^{11:9} ѡтвеща нсѣ не двѣ лн на дес|єтє годннн єста днє аще кто хо|днтъ вь днє не потькнєтъ сє ѣк|о свѣтъ мнра сего вндтъ ^{11:10} аще лн кто||

202b

ходнѣ пощню потѣкнѣтъ сѣ ѣко| свѣта нѣ о немѣ 11:11 сн рѣе н по сѣмь гла| лазарь другъ нашъ ѡспѣ нь
 ндѣ да възбѣю его 11:12 рнше же ѡуеннѣн є|го гн аще ѡспѣ спѣнѣ бѣдетъ 11:13 ѡтвѣща же нсѣ о смрътн
 его онн же мн|ѣше ѣко о ѡспенн сына глѣтъ 11:14 тогѡа| рѣе нмѣ нсѣ не обннѣе сѣ лазарь ѡмрнѣтъ 11:15 н рад|ѣю
 сѣ вьсь радн да вѣрѣ нметѣ ѣк|о не бнхѣ тѣ нь ндѣмѣ кѣ немѣ 11:16 рѣе ж|є тома нарнцаемн блнзнацѣ кѣ|
 ѡуеннкомѣ ндѣмѣ н мн да ѡмрем|ѣ с нмѣ 11:17 прншѣ же нсѣ ѡ внтаннѣ обр|ѣте же н юже :д̄: днн нмѣща
 вѣ гро|бѣ 11:18 бѣ же внтаннѣ блнзѣ ерѣсѡма ѣ|ко є| стадн 11:19 н мнозн же ѡт нюдѣн б|ѣхѣ прншлн кѣ
 марѣтѣ н марнн да| ѡтѣшетѣ ю о братѣ єю 11:20 марѣта же є|гѡа ѡслнша ѣко нсѣ гредѣтъ срѣте| его а
 марнѣ дома сѣдѣше 11:21 рѣе же м|арѣта кѣ нсѣ гн аще бн бнлѣ зѣѣ не бн| братѣ мон ѡмрѣлѣ 11:22 нь нна же
 вѣмѣ| ѣко єгоже колнжаѡ просншн ѡт бѡ да||–

203a

11:23 гла єн нсѣ възкрѣснѣтъ братѣ твон| 11:22 стѣ тебѣ бѣ 11:24 гла ємѣ марѣта вѣмѣ| ѣко възкрѣснѣтъ вѣ ѡскрншеннѣ вѣ|
 посландѣн днѣ 11:25 рѣе же єн нсѣ азѣ є|смѣ възкрншеннѣ н жнвотѣ вѣрѣн вѣ мѣ аще ѡмрѣтъ ожнветѣ
 11:26 н вс|сакѣ жнвн вѣрѣе вѣ мѣ не ѡмрѣт|ѣ ѡ вѣкн нмѣешн лн вѣрѣ сѣмѣ 11:27 гла| ємѣ єн гн азѣ вѣровахѣ
 ѣко тн єс|н хѣ снѣ бжн гредн ѡ васѣ мнрѣ 11:28 н| сѣ рекѣшн ндѣ н прнгласн марн|ю сестрѣ свою тан
 рекѣшн ѡунт|елѣ сѣ єсть глашаѣтъ те 11:29 она же ѣк|о ѡслнша вѣста єдро ндѣ кѣ немѣ 11:30 не ѡже бѣ нсѣ
 прншѣлѣ ѡ васѣ н|ѣ бѣ нь мѣстѣ єще ндѣже срѣте| его марѣта 11:31 нюдѣн нже сѣщѣє| с нею ѡ домѣ н
 ѡтѣшающе ю вн|дѣвѣше марнѣ ѣко єдро вѣста| нздѣ по нен ндѣ глѣще ѣко нд|етѣ на гробѣ да плаѣуть
 сѣ тѣ 11:32 марнѣ же ѣко прндѣ ндѣже бѣ нсѣ вн|дѣвѣшн н паде ємѣ на ногѣ глѣщн| ємѣ гн аще бн бнлѣ
 зѣѣ не бн братѣ||

203b

мон ѡмрѣлѣ 11:33 нсѣ же ѣко вндѣвѣ ю же| плаѣущѣ сѣ н прншѣшѣє с нею нѡдѣє| плаѣущѣ сѣ запрнтн дхѣ
 н възмѣ|тн сѣ самѣ 11:34 н рѣе гѡѣ положнѣтѣ н гл|ашѣ ємѣ гн гредн н внжѣ 11:35 н вьслѣ|зн сѣ нсѣ 11:36
 глахѣ же нюдѣн внжѣ ка|ко лѣблѣше єго 11:37 єтерн же ѡт ннхѣ| рѣше не можашѣ лн сн ѡтврѣстн| ѡтн
 слѣпомѣ створнтн да н сн н|є ѡмрѣтъ 11:38 нсѣ же пакн прѣте ѡ сѣбѣ прндѣ кѣ гробѣ бѣ же пѣщѣ| н
 камѣнь належѣше на нен 11:39 гла| нсѣ възмѣте н камѣнь гла ємѣ с|єстра ѡмарѣшаго марѣта гн ю|же
 смръднѣ ѡтврѣтоднѣвѣнѣ бо| єсть 11:40 гла єн нсѣ не рнхѣ лн тн ѣко| аще вѣрѣешн ѡзнрншн славѣ бж|жнню
 11:41 възѣше же камѣнь нже бѣ| надѣ мрътвнмѣ лѣжѣщѣ нсѣ ж|є възведѣ ѡун свон вѣ нпрѣ рѣе ѡтѣє| хвалѣ
 тебѣ въздаю ѣко ѡслнша м|є 11:42 азѣ же вѣдѣхѣ ѣко всегѡа мен|є послѣшаешн нь народа радн сто||–

204a

єшаго окрѣсть рѣхѣ да вѣрѣ нмѣтѣ ѣко тн посла 11:43 н сѣ рекѣ глѣсом|ѣ велнмѣ възгласн лазарѣ гред|н
 вьн 11:44 н абнѣ нздѣ ѡмарн ѡбезанѣ н|огама н рѣкама н кнрнѣмн н л|нцѣ сѣдаромѣ ѡбезано гла нмѣ нсѣ
 разѡрѣшнтѣ н не ѡѣнтѣ єго| нтн 11:45 мнозн же ѡт нюдѣн прншдѣ|ше кѣ марнтн н вндѣвѣше єже| створн
 нсѣ вѣроваше же вѣ нь 11:46 єт|єрн же ѡт ненхѣ ндѣ кѣ парнсн|омѣ н рнше нмѣ єже створн нсѣ| 11:47
 сѣбраше же сѣ архнєрѣє н парнсѣ|не сьнмѣ н глахѣ ѡто створнмѣ| ѣко ѡлѣкѣ сѣ знаменнѣ многа| творнтѣ
 11:48 аще оставнмѣ н тако всн| вѣрѣ нмѣтѣ вѣ нь н прндѣ рнмлан|є н възмѣтѣ мѣсто н єзнкѣ 11:49 єдн|нѣ
 же єтерѣ ѡт ннхѣ канѣпа арх|нєрѣн сѣ лѣтѣ томѣ рѣе нмѣ вн не| вѣстѣ ннѣєсѡже 11:50 не помншаєт|є ѣко
 ѡнѣє єсть вамѣ да єдннѣ ѡл|ѣкѣ ѡмрѣтѣ за лѣдн а не вьсь єзн||–

204b

нкѣ погнѣнѣтъ 11:51 сего же о сѣбѣ| не рѣе нь архнєрѣн сн лѣтѣ то|мѣ прорѣє ѣко нсѣ хотѣше ѡмрѣтн за
 лѣдн 11:52 н не тѣкѣмо за лѣдн нь да н ѣєда бжнѣ растоѣєна|ѣ сѣберѣтъ вѣ єдннѣ 11:53 ѡт того же д̄|не
 свѣщаѣє како бн ѡблнл єго| 11:54 нсѣ же к томѣ не ѣвѣ хожѡашѣ вѣ н|юдѣнхѣ нь ндѣ ѡт тѣдѣ вѣ странѣ|
 блнзѣ пѣстннн вѣ премѣ нарнц|аємн градѣ н тѣ жѡнвнѡашѣ сѣ ѡѣ|ннкн свонмн 11:55 бѣ же блнзѣ пасха|
 нюдѣска н възндѣ мнозн вѣ ерѣсл|нмѣ ѡт транн прнжає пасхн н да ѡун|стѣтъ сѣ 11:56 нсѣхѣ же нсѣ н
 глахѣ кѣ сѣѣ вѣ црѣквн стѣєще ѡто сѣ мнѣт|ѣ вамѣ ѣко не нмѣтъ лн прнтн вѣ п|разѡннкѣ 11:57 даше бо

архїерѣе н парнѣ|не н заповѣдь даще кто оуѣтитъ| г҃ѣ будеть повѣсть да нмѣть его| 12:1 нсѣ же прѣжѣе шестню днѣ пасцѣ| прїде у вѣтанню ндѣже бѣ лазарь| умарн егоже вѣскрїсн ѡт мрѣтвнхъ||

205a

вї о помазавшн г҃а хрїзмою

нсѣ 12:2 створнше же ему веерѣ тѣ н| марѣта слѣжаше лазарь же єдннѣ| бѣ ѡт възлежешнхъ с нмѣ 12:3 **марнѣ| же прїемьшн антрѣ нарѣда** пнстн|кнє многоцѣннн н помаза нозѣ нсѣвѣ| н отрѣ власн свонмн нозѣ его храмн|на же нсплнн се ѡт вонн мастьннє| 12:4 **г҃ла же єдннѣ ѡт ѣеннѣ его** нюда| снмонѣ скарнѡтскн нже хотѣше| прїдати 12:5 ѣсо радн масть сн не прїодана бн на трєхъ стѣхъ пѣнезѣ н| дано ннщнмѣ 12:6 се же рѣе ѣко о нн|щнхъ пєчаше се нѣ ѣко татѣ бѣ н с|рнннцѣ нмѣ н вѣмѣтаема ноша|ше 12:7 рѣе же нсѣ не дѣнте єе да вѣ днѣ| погребеннѣ моего сѣбѣудеть єе 12:8 нн|щєе бо всег҃а сѣ собою нмате а мє|не а мене вѣсаг҃а нмате 12:9 **разѣмѣ|** же народѣ многѣ ѡт нюдѣн ѣко тѣ| єсть н прїдѣ не нсѣ радн тѣкмо| нѣ да н лазара вндеть егоже вѣскрї|сн ѡт мрѣтвнхъ 12:10 свєщаше архїерѣе| да н лазара ѣбнѣють 12:11 ѣко мнозн его||

гї о рѣєнн нюдѣнн

205b

дї о слєтѣ

радн ндѣхѣ ѡт нюдѣн н вѣровахѣ| вѣ нсѣ 12:12 **вѣ** ѣтрн же днѣ народѣ мно|гѣ прншѣн вѣ празннѣ слншавш|є ѣко нсѣ грєѣть вѣ єрѣмѣ 12:13 прнєш|є вѣтвнє ѡт пнннѣ нзнѣ протн|вѣ ему н звахѣ глѣще осаннѣ бл|гвѣенѣ грєдн вѣ нмє г҃анє црѣ нлвѣ 12:14 **обрѣте же нсѣ** ослє н вѣсѣде на н|є ѣкоже єсть пнсано 12:15 не бон се дѣ|щн сннова се црѣ твон грєдетѣ| сѣде на жарѣбетн ослн 12:16 **сѣхѣ** же н|є разѣмѣше ѣєеннцн его прн|жѣе нѣ єг҃а прославн се нсѣ тог҃да| помєнѣше ѣко сѣ бнше се о немѣ| пнсаннѣ н сн створнше ему 12:17 свѣдѣтельствоваше же народѣ нже| бѣ с нмѣ єг҃а лазара възгласн| ѡт гроба н вѣскрїсн ѡт мрѣтвнхъ| 12:18 сего радн протнвѣ нзнѣ єм|ѣ народѣ ѣко слншаше створѣш| а сн знаменнє 12:19 парнєнє нже рѣ|ше кѣ сєбѣ вндѣте ѣко ннкоѣ| польза єсть се всѣ народѣ по немѣ||

206a

єї о прншѣшнхъ єлѣннхъ

ндеть 12:20 **бѣхѣ же** єлннхъ єтерн ѡт вѣшдѣшнхъ да поклонеть се вѣ праз|дннѣ 12:21 сн же прнстѣпнше кѣ п|нлнпѣ нже бѣ ѡт внсандн галнл|ѣнскнє н молахѣ н глѣще гн|хѣщємѣ нсѣ вндѣтн 12:22 прїде же пнл|нпѣ н г҃ла андрѣю н пакн анѣдр|ѣн н пнлнпѣ глѣста нсѣ 12:23 **нсѣ же|** ѡтвєща нма глє прїде годннѣ да п|прославнтѣ се снѣ ѣлѣвѣскн 12:24 **амнѣ** ам|нѣ глѣ вамѣ аще зрѣно пѣшенн|ѣно падеть на землн н не ѣмрє|ть то єднно прнбнѣаетѣ аще лн| ѣмреть то многѣ плодѣ створн|ть 12:25 **лѣбен** дшѣ свою погѣнтѣ ю| н непавндєн дшє своє вѣ мнрн с|ємѣ вѣ жнвотн вѣѣнемѣ сѣхраннтѣ ю 12:26 **аще** кто мнѣ слѣжнтѣ по мнѣ| да хѣднтѣ ндѣже бо єсмѣ азѣ тѣ н| слѣга мон будеть н аще кто мнѣ слѣжнтѣ поутеть оцѣ 12:27 **ннѣ** дшѣ| моѣ възмѣтн се н ѣто рекѣ ѡтѣ| спсн мє ѡт годннн снє нѣ сего радн||

206b

прндохѣ на годннѣ снѣ 12:28

ѡтѣ прос|лавн нмє твое прїде же гласѣ с| нсѣ н прославнхѣ н пакн просла|влѣ 12:29 народѣ же стое н слншавѣ| глѣхѣ громѣ бн ннн глѣхѣ ан|ѣлѣ глѣ ему 12:30 ѡтвєща нсѣ н рѣе не м|єнє радн глѣсѣ сѣ бнстѣ нѣ наро|да радн 12:31 ннѣ сѣдѣ єсть мнрѣ семѣ| ннѣ кнєзѣ мнра сего нзнанѣ| будеть вѣнѣ 12:32 н азѣ аще възнесєн|ѣ будѣ ѡт землє все прнвлнкѣ кѣ сєбѣ 12:33 се же глѣше клєплє коєю с|мрѣтнѣ хотнше ѣмрнтн 12:34 ѡтвєща ему н|ародѣ мн слншѣхѣмѣ ѡт закона ѣк|ѣ хѣ прнбнѣаетѣ ѣ вѣкн н како т|н глѣшн възнесн се пѣѣѣетѣ| снѣ ѣлѣвѣскому кто сѣ єсть снѣ| ѣлѣвѣскн 12:35 рѣе же нмѣ нсѣ єще вѣ м|ало врѣмє свѣтѣ ѣ васѣ єсть хѣдн|нтє донѣдѣже свѣтѣ нмате да тѣма васѣ не нметѣ н хѣдєн вѣ тѣмѣ не вѣстѣ камѣ ндетѣ 12:36 дон|ндѣже свѣтѣ нмате вѣрѣнтє||

въ свѣтъ да спове свѣта будете| сн г҃ла н҃съ н ошѣ скрн се ѡт ннхъ| 12:37 толнка же знаменнѣ створишѣ|
ему прндѣ нмнн не вѣроваху| въ нъ 12:38 да слово нсѣне пророка збѣудеть се еже рече г҃н кто вѣрова|
слуху нашему н мншца г҃на ко|му ѡткрн се 12:39 сего радн не можаху вѣровати ꙗко пакн рече нсанѣ 12:40
о|слани оуи нхъ н окаменнѣ естѣ| сраца нхъ да не видеть оуи҃ма н|н разумѣють срацемъ н обратетѣ| се
нсцѣлу е 12:41 сн рече нсанѣ е҃҃а вндѣ славу его н г҃ла о немъ 12:42 обѣае ꙗко ѡт кнезѣ мнози вѣроваше въ
нъ нъ парнстѣн радн не| нсповндаху да не н сънмншца| нзгнанн бѣдѣхъ 12:43 възлюбнше бо| пае славу
ѡлвѣху неже славу| бжню 12:44 нсѣ жъ жьзва н рече вѣруен| въ мене не вѣруеть ꙗко ме нъ посла|вшаго ме 12:46
азъ свѣтъ ꙗко васъ мнрѣ прндохъ да всакъ вѣруен въ ме|

въ тмѣ не прѣбудеть ^{12:47} н аще кто| услышнѣтъ г҃н мое н не съхра|ннѣ нхъ азъ не сужаѹ ему не| прѣдохъ
бо да сужаѹ всему мнр|у нъ да спсѹ вьсь мнрѣ ^{12:48} ѡтмнтаѣ|н се мене н не прѣмелятъ глѣ м|онхъ нмать
судѣщаго ему слово| еже гл҃ахъ то суднѣтъ ему въ пос|лѣднн днѣ ^{12:49} ꙗко азъ о себѣ не гл҃ахъ|ь нъ пославн
ме оцѣ ть мнѣ запо|вѣдаеть убо реку н убо възг҃ла ^{12:50} н вѣтъмъ ꙗко заповѣдь его животь вѣ|уни есть ѣже
убо азъ гл҃хъ ꙗкожѣ|рꙋе мнѣ оцѣ тако гл҃хъ ^{13:1} прнжѣ жѣ празннка пасцѣ вндѣ же нсѣ ꙗко прѣде ему
годннн да прѣдѣ|еть ѡт мнра сего къ оцѣ възлꙋбѣ|ь свое сꙋщее въ всемъ мнрн до| коньца възлꙋбн є ^{13:2} **н**
вечерн бнвъ|шн днѣволу юже вьложьшꙋ въ ср҃цѣ|е нюдѣ снмону нскарнотннн|нꙋ да н прѣдасть ^{13:3} **вѣдн**
же нсѣ ꙗко| вса дастъ ему оцѣ въ рꙋцѣ **н** ꙗко||

ѡт ѿ нзнде н кѣ бѹ гредеть ^{13:4} **всѣ|тавь с веере** н положн рнзн пр|немь леньтѣн прпѡѣса се ^{13:5} по
 то|мь же вълнѣ воду вь ѹмнвальнн|цѹ н наѹеть ѹмнватн нозн ѹ|еннкѹмь н отнратн леньтно|мь нмьже бѣ
 прпѡѣсань ^{13:6} прнд|е же кь снмонѹ пѣтрѹ н гла̄ емѹ| ть гн̄ тн лн мон ѹмнешн нозѣ| ^{13:7} ѡтвеща нс̄ь н
 рѣ емѹ еже азѣ тв|орѹ тн не вѣшн ннѣ разѹмѣш|н же по снх̄ ^{13:8} гла̄ емѹ петръ не ѹ|мнешн моню нѡгѹ ѹ
 вѣкн ѡтвещ|а емѹ нс̄ь н рѣ аще не ѹмню те|бѣ не нмашн ѹестн сь мною ^{13:9} г|ла̄ емѹ снмонь петръ гн̄
 не нѡ|зѣ мон тькѹмо нь н рѹцѣ н гла̄|вѹ ^{13:10} гла̄ емѹ нс̄ь нзмнвешн не трн|бѹють тькѹмо нозѣ ѹмнтн ест|ь
 бо всь ѹнстѣ н вн ѹнсты ест|е нь не всн ^{13:11} сего радн рѣ ѣко не| всн ѹнстн есте ^{13:12} егѡ же ѹмн н|огн
 нх̄ прнеть рнзн свѡс н вь||-

ЗЛЕГЪ ПАКН РҮЄ НМЬ ВѢСТЕ ЛН УГО| СТВОРНХ҂ ВАМЬ ^{13:13} **ВН** ГЛАШАЕТЕ МЄ| УЧНТЕЛА Н Г҃А ДОБРН ГЛ҃ЕТЕ ЕСМЬ| БО ^{13:14} **АЩЕ** УБО АЗЬ УМНХ҂ ВАМЬ НОГ|Н Г҃Ь УЧНТЕЛЬ Н ВН ДЛ҃ЖНН ЕСТЕ| ДРУГ҃Ь ДРУГ҃У УМНВАТИ НОЗѢ ^{13:15} ОБРА|ЗЬ БО ДАХ҂ ВАМЬ ДА ЪКОЖЕ АЗЬ ТВ|ОРНХ҂ ВАМЬ Н ВН ТВОРНТЕ ^{13:16} **АМНЬ**| **АМНЬ** ГЛ҃У ВАМЬ НѢ РАБЬ БОЛН Г҃А| СВОЕГО ^{13:17} **АЩЕ** СН ВѢСТЕ БЛАЖЕНН| ЕСТЕ АЩЕ ТВОРНТЕ Ъ ^{13:18} **НЕ** О ВСНХ҂| ВАСЬ ГЛ҃У АЗЬ БО ВѢМЬ ЕЖЕ НЗЫБР|АХ҂ НЬ ДА КН҃ГН ЗБУДУТЬ СЕ ЪКО ЪД|Н СЬ МНОЮ ХЛ҃НЬ ВЪЗ҃АВНГНЕТЬ НА М|Є ПЕТУ СВ҃Ю ^{13:19} ѠТ СЕЛН ГЛ҃У ВАМЬ ПРИ|ЖАЄ ДАЖАЄ НЕ БУДЕТЬ ДА Е҃Г҃А БУДЕ|ТЬ ВѢРУ НМЕТЕ ЪКО АЗЬ ЕСМЬ ^{13:20} **АМ|НЬ** **АМНЬ** ГЛ҃У ВАМЬ ПРИЕМЛЕН АЩЕ| КОГО ПОШЛ҃У ^{МЕНЕ} ПРИЕМЛЄ А ПРИЕМЛЕН МЄ|НЕ ПРИЕМЛ҃ЕТЕ ПОСЛАВШАГО МЄ ^{13:21} **СН** РЕ|КЬ НСЬ ВЪЗМУТН СЕ ДХ҃ОМЬ Н СВѢДѢ|ТЕЛЬСТВОВА Н РҮЄ **АМНЬ** **АМНЬ** ГЛ҃У| ВАМЬ ЪКО ЕДННЬ ѠТ ВАСЬ ПРИДАСТЬ МЄ|

13:22 **СЪЗЫРАЮЩНЫМЪ** ЖЕ СЕ МЕЖАУ СОБОЮ | УУЕННЦН НЕ ДОМНСЛЕЩНЫМЪ СЕ О | КОМЪ ГЛѢТЬ 13:23 **БѢ** ЖЕ ВЪЗЛЕЖЕ
ЕДННЫ | ѠТ УУЕННКЪ ЕГО НА ЛОНѢ НСВѢ ЕГО | ЖЕ ЛУБЛАШЕ НСЪ 13:24 ПОМАНУ ЖЕ СЕМ | У СИМОНЪ ПЕТРЬ ВЪПРОСИТИ
КТО | УБО ЕСТЬ О НЕМЪЖЕ ГЛѢТЬ 13:25 НАПАДЕ | ЖЕ ТЬ ТАКО НА ПРЬСН НСВН ГЛА ЕМУ | ГН КТО ЕСТЬ 13:26 ѠТВЕЩА НСЪ
ТЬ ЕСТЬ | ЕМУ АЗЪ ОМОУЪ ХЛѢБЪ ПОДАМЪ | **Н** ОМОУЪ ХЛѢБЪ ПРИЕТИ Н ДАСТЬ Н | ЮДѢ СИМОНУ ИСКАРНѠТНННУ 13:27 Н
ПО | ХЛНБѢ ТОГ^А ВЪННДЕ ВЪ НЬ СОТОНА | **ГЛА** ЖЕ ЕМУ НСЪ ЕЖЕ ТВОРИШИ | СТОРИ СКОРО 13:28 СЕГО ЖЕ НИКТОЖЕ |

не разумѣ възлежещи хъ къ ѹем|хъ рѹе ^{13:29} естерн же мнѣху понеже| скрнннцѹ нмѣаше нюда ѣко| глѣть емѹ нсѣ купнѣ же трн|бѹемъ на празаннкѣ нлн ннщ|нмѣ да нѣyto дасть ^{13:30} прнемъ ж|е хлѣбъ онѣ нзнѣе н абн бѣ же| ношь ^{13:31} егѡа нзнѣе гла же нсѣ **н**ѣ||

209b

прославн се снѣ ѹлвѹскн н бѣ про|славн се о немѣ ^{13:32} аще бѣ прослав|н се о немѣ н н бѣ прославнѣть се| въ себѣ абне прославнѣть н ^{13:33} ѹедѣ|ца моѣ еще мало с вамн есмѣ въ|знщете мене н ѣкоже рнхѣ ню|дѣомѣ ѣко ѣможе азѣ ндѹ вн не| може прнтн н вамѣ глѹ ннѣ ^{13:34} за|повѣдѣ новѹ даю вамѣ да лѹбн|те другѣ друга ѣкоже възлѹбн|хѣ вн да н вн лѹбнте другѣ дрѹ|га ^{13:35} о семѣ разумѣють всн ѣко мо|н ѹеннцн б есте аще лѹбавѣ н|мате межаѹ собою ^{13:36} гла емѹ снм|онѣ петрѣ гн камо ндѣшн ѡтвѣ|ща емѹ нсѣ ѣможе азѣ ндѹ не мо|жешн ннѣ по мнѣ нтн посландѣ ж|е по мнѣ ндѣшн ^{13:37} гла емѹ петрѣ| гн по ѹто не могу ннѣ по тебѣ н|тн ннѣ дшѹ мою за те полжѹ ^{13:38} ѡт|веща емѹ нсѣ дшѹ лн твою за| ме положншн амнѣ глѹ те|бѣ не згласнѣть пѣтель донѣже||

210a

ѡтврѣжншн се мене трн кратѣ| ^{14:1} **да** не смѹщаеть се сраце ваше вѣр|ѹнте въ ба н въ ме вѣрѹнте ^{14:2} въ дом|хъ ѡтца моего обнтнлн многнхѣ| сѹть аще лн же нн реклѣ бнмѣ ѣко|о ндѹ ѹготоватн мѣсто вамѣ ^{14:3} па|кн прндѹ н понмѹ вн къ себѣ да н|дѣже есмѣ азѣ н вн бѹдете ^{14:4} н ѣм|оже азѣ ндѹ вѣсте пѹть мон ^{14:5} гла| емѹ тома гн не вѣмѣ камо ндѣ|шн н како пѹть можемѣ внднтн ^{14:6} гла емѹ нсѣ азѣ есмѣ пѹть нстн|нѡа н жнвотѣ ннктоже прндѣт|ѣ къ ѡтцѹ тѣкъмо мною ^{14:7} аще м|е бнсте зналн н оца моего зн|алн бнсте ѹбо ѡт селѣ познант|е н н вѣсте его ^{14:8} гла емѹ пналпѣ| покажн намѣ оца н довлѣеть н|амѣ ^{14:9} гла емѹ нсѣ толнко врѣм| с вамн есмѣ не позна лн мене| пналпѣ вндѣвн ме вѣдѣ оца ка|ко тн глѣшн покажн намѣ ѡтца| ^{14:10} не вѣрѹешн лн ѣко азѣ въ ѡтцѣ н||

210b

оцѣ въ мнѣ есть глн еже азѣ глѹ| вамѣ о себѣ не глѹ оцѣ же прнѣн|ваеть въ мнѣ тѣ творнтѣ дѣло ^{14:11} в|ѣрѹ нмѣте мнѣ ѣко азѣ въ ѡтцѣ| н оцѣ въ мнѣ есть аще лн же нн| за та дѣла вѣрѹ нмете имнѣ ^{14:12} а|мнѣ амнѣ глѹ вамѣ вѣрѹен въ ме| дѣла ѣже азѣ творѹ н тѣ творнтѣ| н больша створнтѣ снхѣ ѣко азѣ| къ ѡтцѹ гредѹ ^{14:13} н егоже колнжаѡ п|роснте въ нме мое то створѹ да| прославнѣть се ѡтцѣ о снѣ ^{14:14} н аще ѹес|о проснте въ нме мое то створѹ| ^{14:15} **а**ще лѹбнте ме н заповѣдѣ мое| съблѹдете ^{14:16} н азѣ ѹмолѹ оца моего| нного параканта дасть вамѣ да бѹдетѣ сс вамн ѹ вѣкн ^{14:17} дхѣ нст|нннн егоже всѣ мнрѣ не може|тѣ прнетн ѣко не вѣсть его нн| знаютѣ его вн же знате н ѣко| ѹ васѣ прнѣнѣваеть н ѹ васѣ бѹдетѣ| ^{14:18} н не оставлѹ васѣ сѣрѣ прндѹ к| вамѣ ^{14:19} еще мало н всѣ мнрѣ к то||–

211a

мѹ ненавндѣтъ мене вн же в|ндѣте ме ѣко азѣ жнвѹ н вн жн|вн бѹдете ^{14:20} въ тѣ днѣ разумѣе|те вн ѣко азѣ въ ѡтцѣ моеѣ н в|н въ мнѣ н азѣ ѹ васѣ ^{14:21} нмѣе н зап|овѣдѣ мое н съблѹдае нѣ тѣ есть| лѹбен ме **а** лѹбен ме ѹзлѹбленѣ| бѹдетѣ оцѣмѣ монмѣ н азѣ възл|ѹблѹ н ^{14:22} гла емѹ нюда не скарн|ѡтѣнннн гн ѹто бн ѣко намѣ| хощешн се ѣвнтн а не всемѹ мѣ|рѹ ^{14:23} ѡтвеща нсѣ н рѹе аще кто лѹбн|тѣ ме н слово мое съблѹдетѣ н оцѣ|ѣ мон възлѹбнтѣ н н къ немѹ ндѣвѣ| н обнтнлн ѹ него створнвн ^{14:24} не лѹ|бен мене н словесѣ монхѣ не съблѹдаеть **н** слово еже слншастѣ нѣ| мое нѣ пославшаго ме ѡтца ^{14:25} сн гл|ахѣ вамѣ ѹ васѣ сн ^{14:26} паракантѣ же| дхѣ снн егоже пошлетѣ ѡцѣ въ н|ме мое тѣ вн наѹнтѣ всемѹ н в|ѹспоменѣть вамѣ всѡ ѣже рнхѣ| вамѣ ^{14:27} мнрѣ мон даю вамѣ не ѣкоже всѣ мнрѣ дасть азѣ даю вамѣ||

211b

да не смѹщаеть се сраце ваше н|н ѹстрашнте се ^{14:28} слншастѣ ѣко азѣ| рѣхѣ вамѣ ндѹ н прндѹ въ вамѣ| аще бнсте лѹбнлн ме възрадо|валн се бнсте ѹбо ѣко ндѹ къ ѡтцѣ|ѹ ѣко оцѣ болн мене есть ^{14:29} ннѣ рѣхѣ вамѣ| прнжае даждае не бѹдетѣ да егѡа б|ѹдетѣ вѣрѹ нмѣте ѣко азѣ рѣхѣ ва|мѣ ^{14:30} юже не много глѹ с

вамн гр|едеть бо сего мнра кнезь н въ мь|нѣ не нмать ннѹсѡже ^{14:31} нѣ да разумѣ|еть вѣсь мнрь ѣко лубьлѹ ѡтѣа ѣко| заповѣ мнѣ оцѣ тако творѹ вѣс|таннѣ нѣмь ѡт сѹдѹ ^{15:1} азъ есмь ло|за нстѣна н оцѣ мон дѣлатель е|сть ^{15:2} всакѹ розгѹ о мнѣ не творѣ|щѹ плода нзмѣтаеть ю н всакѹ т|ворещѹ плодѹ отрнѣтъ ю да пло|дѣ болн сѣтворнѣтъ ^{15:3} юже вн ѹнст|н естѣ за слово еже глахѣ вамъ ^{15:4} бѹ|дѣте въ мнѣ н азъ ѹ вась ѣко бо ро|зга не можеть плода творнѣт|н о себѣ аще не бѹдетъ на лозѣ т|ако н вн аще въ мнѣ не прнбѹдетѣ||

212a

^{15:5} азъ есмь лоза а вн рѹжѣне нже бѹдетъ въ мнѣ н азъ въ немь створн|ть плодѹ многѹ ѣко безъ мене не| можете творнѣтн ннѹсѡже ^{15:5} ащѣ кто въ мнѣ не прнбѹдетъ нзвр|ѣжеть се вѣнь ѣкоже розга нсѣ|шетъ н съберѹтъ ю н ѹ огнѣ ѹлага|ють ю нзъгараеть ^{15:7} аще прнбѹдетѣ въ мнѣ н глѣн мое ѹ вась прнбѹ|дѹтъ емѹже колнжа^о хочете про|снѣте н бѹдетъ вамъ ^{15:8} о семь бо про|славнѣтъ се оцѣ мон да плодѹ многѹ створнѣте н бѹдете мон ѹченн|цн ^{15:9} ѣко възлѹбн ме ѡцѣ н азъ възлѹбнхѣ вн бѹдѣте въ лѹбвѣн мо|ен ^{15:10} аще заповѣдн мое съблѹдѣ|те н прнбѹдете въ лѹбвѣн моєн ѣ|коже азъ заповѣдн оцѣ моего| съблѹдохѣ н прнбнваю въ него л|ѹбвѣн ^{15:11} сн глахѣ вамъ да радость| моѣ ѹ вась бѹдетъ н радость ваша| нспльннѣтъ се ^{15:12} се же естѣ заповѣ|дѣ моѣ да лѹбнѣ другѣ друга ѣко|же възлѹбнхѣ вн ^{15:13} болѣшее се лѹбѣ||–

212b

вѣ ннктоже не нмать да кто дѣш|ѹ свою положнѣтъ за другн свое ^{15:14} в|н друзн мон естѣ аще творнѣ|е елнко азъ заповндаю вамъ ^{15:15} ю|же не глѹ вась рабѣ рабѣ бо не вѣ|сть что творнѣтъ глѣ его вн же| рнхѣ другн ѣко вса ѣже слнша|хѣ ѡт оцѣ моего сказахѣ вамъ| ^{15:16} не вн мене нзѣбрасте нѣ азъ| нзѣбрахѣ вн н положнхѣ вн да| н вн ндѣте н плодѹ прннесете н| плодѹ вашъ прнбѹдетъ **да** егоже| проснѣте ѡт оцѣ въ нме мое дасть ва|мь ^{15:17} **сн** заповндаю вамъ да лѹбнѣ|е другѣ друга ^{15:18} аще вѣсь мнрь всѣ| ненавннѣтъ вѣднѣтъ ѣко прнжа|е мене вѣсь вѣзьненавнн ^{15:19} аще ѡт| всего мнра бѣсте всѣ мнрь ѹбо| свое лѹбнѣ бн нѣ ѣко же отъ всег|о мнра нѣсте нѣ азъ нзѣбрахѣ вн| ѡт всего мнра **сего** радн ненавн|днѣтъ всѣ всѣ мнрн ^{15:20} **по**мѣннѣте сло|во еже азъ рнхѣ вамъ **нѣ** равѣ б|олн гѣ своего **аще** мене нзѣгнаше||

213a

ѡ параклнѣ

н вѣсь нждеѹтъ аще слово мое съблѹдоше есѣ н ваще съблѹдѹтъ ^{15:21} нѣ сн вса| творѣтъ вамъ за нме мое ѣко не| вѣ|етѣ пославшаго ме ^{15:22} аще не бнхѣ| прншлѣ н глѣ нмь грнха не бн н|мнлн ннѣ же вннн не нмѹтъ ов| о грнсѣ своемь ^{15:23} **ненавн**ден ме|не н оцѣ моего ненавн|дѣтъ ^{15:24} ащѣ не бнмь дѣлѣ створнѣлъ въ ннхѣ н|хѣже ннѣ ннктоже не створн гр|нха не бн нмнлн **ннѣ** же н вндѣш|е н вѣзьненавн|дѣше ме н оцѣ моего|о ^{15:25} нѣ да събѹдетъ се слово писаное въ| законн нхѣ ѣко вѣзьненавннш|е ме нспнѣтн ^{15:26} **егда же прндѣтъ пара|клнѣ егоже** азъ послѹ вамъ ѡт оцѣа своего дѣхѣ нстннннн н еже ѡт оцѣ| нсходнѣтъ тѣ свѣдѣтельствѹетѣ о м|нѣ ^{15:27} н вн же свѣ|тельствѹете ѣко нс|конн съ мною естѣ ^{16:1} **сн** глахѣ вамъ| да не съблзннѣте се ^{16:2} ѡт сѣньмнщѣ| нждеѹтъ вн **нѣ** прндѣтъ годннн| да всакѣ ѹбнѣтъ вн мннѣтъ се слѹж|ѣбѹ прнноснѣтн бѹ ^{16:3} **н** сн творѣтъ в||–

213b

амь ѣко не знають мене нн оцѣ| ^{16:4} нѣ сн глахѣ вамъ да егда прндѣтъ| гѣна поменнѣте ѣко азъ рнхѣ вамъ| **снхѣ** же вамъ нсконн не рнхѣ ѣ|ко с вамн бнхѣ ^{16:5} н ннѣ же гредѹ к|ѣ пославшѹмѹ ме н ннктоже от|ѣ вась въпрашаеть ме камо ндѣ|шн ^{16:6} нѣ ѣко сн глахѣ вамъ крѣбѣ| нспльнн срѣца ваша ^{16:7} нѣ азъ нстѣн|нѹ вамъ глѹ пользено естѣ вамъ| да азъ ндѹ аще бо ^{нѣ} ндѹ параклн|тъ не прндѣтъ кѣ вамъ аще лн нд|ѹ послѹ н к вамъ ^{16:8} н прншдѣ онѣ о|блннѣтъ вѣсь мнрь о грѣсѣ н о пр|авѣдѣ н о сѹдн ^{16:9} о грѣсѣ ѹбо ѣко ^{нѣ} вѣ|рѹють въ ме ^{16:10} о правѣдѣ же ѣко кѣ| ѡтѣцѹ гредѹ к томѹ не вндѣтъ м|ене ^{16:11} о сѹдѣ же ѣко кнезь мнра сег|о осѹжа^енѣ бн ^{16:12} ещѣ много нмамъ| глѣтн вамъ нѣ не можете нос|нѣтн ннѣ ^{16:13} егда же

прѣдетъ онъ| дхъ нстннн наставнтъ вн на всу| нстннхъ **н**е о себѣ бо глагѣн нматъ|ь нъ елнко усншнтъ
възглѣтъ||

214a

н гредуща узвѣстнтъ вамъ ^{16:14} онъ мѣ| прославнтъ ѣко ѿ моего прѣметъ| н възвѣстнтъ вамъ ^{16:15} **в**са
елнко нматъ оцъ моѣ сѹтъ сего радн рнхъ ѣко| ѿ моего прѣметъ н възвѣстнтъ| вѣмъ ^{16:16} въ малѣ к
тому не вндѣте мѣ|ене н пакн въ малѣ узрнте мѣ ѣко| ндхъ кѣ оцѹ ^{16:17} рѣше же уѣннцн ег|о кѣ себѣ что се
естъ еже глѣтъ на|мъ въ малѣ не вндте мене н пакн| н въ ма^{лб} узрнте мѣ н ѣко азъ ндхъ| кѣ оцѹ ^{16:18} глахъ
же что естъ се еже г|глѣтъ мало не вѣмъ что глѣтъ ^{16:19} **р**а|зѹмѣ же нсѣ ѣко хотѣтѣхъ выпр|ашатн н рѣе нмъ
о семъ лн выпраш|аете се съ собою ѣко рнхъ въ малѣ| не вндѣте мене н пакн въ малѣ у|зрнте мѣ ^{16:20}
амнѣ амнѣ глѹ вамъ ѣко| всплаѹете се н възрндаете се| вн а всѣ мнрѣ възрадѹетъ вн же п|еѹальнн
бѹдете нъ пѣѹаль ваш|аша въ ра^лость бѹдетъ ^{16:21} **ж**ена ег|да же ражаѣтъ скръбѣ нматъ ѣко| прѣе годъ е^н
егда же роднтъ отро||–

214b

ѹе к тому не помннтъ скръбн| за радость ѣко родн се ѹлѣкѣ у ва|сѣ мнрѣ ^{16:22} н вн скръбѣнн ѹбо нматъ|е
ннѣ пакн же узрѹ вн н възра|дѹютъ се срѣца ваша н радостн ва|ше ннктоже не възметъ ѿ васъ| ^{16:23} въ
тѣ днѣ мене не выпроснтѣ| ннѹесоже **п**раво право говорѹ ва|мъ аще ѹесо проснтѣ у оца моего| въ нме
мое дасть вамъ ^{16:24} **д**о селѣ н|е проснтѣ ннѹесоже въ нме мое| проснтѣ н прѣметѣ да ра^лость в|аша
нсплннена бѹдетъ ^{16:25} **с**н въ п|рнтѹахъ глахъ вамъ нъ прѣдетъ|ь г^ана ег^а к тому въ прнтѹахъ| не глѹ вамъ
нъ не обннѹе се о оцѣ| възвнщѹ вамъ ^{16:26} въ тѣ днѣ въ нмѣ|е мое възпроснтѣ н не глѹ вамъ| ѣко азъ
ѹмолѹ оца а ва ^{16:27} самъ бо| оцѣ лѹбнтъ вн ѣко вн мѣ възлѹ|бнтѣ н вѣровастѣ ѣко азъ ѿ ба| нздѣ ^{16:28}
нздѣ ѿ оца н прѣдъ въ вѣсѣ мнрѣ пакн оставлѹ всѣ мнрѣ| н гредѹ кѣ оцѹ ^{16:29} глаше уѣннцн||

215a

его се не обннѹе се глѣшн а пр|нтѹе ннкоеже не глѣшн ^{16:30} нъ н|нѣ вѣмъ ѣко вѣсн вса н не трнбѣ|ѹешн
да кто те выпрашаѣтъ о се|мъ вѣрѹемъ ѣко ѿ ба нздѣ| ^{16:31} **ѿ**твѣща нмъ нсѣ ннѣ лн вѣрѹете ^{16:32} с|е
гредѣтъ г^ана н ннѣ прѣде да ра|зндѣтъ сс кѣж^о въ своѣ н мене едн|ного оставнтѣ н нѣсамъ едннѣ| ѣко
ѿтѣ сѣ мн^ю естъ ^{16:33} сн глахъ в|амъ да у мнѣ мнрѣ нматѣ **в**ь семъ|ь мнрн скръбнн бѹдете нъ дрѣза|нтѣ
азъ побнднхъ всѣ мнрѣ ^{17:1} сн| гла нсѣ **в**ъзведе оѹн свон на нѣбо н| рѣе оѹе прѣде г^ана прославн снѣ
св|оего да н снѣ твон прославнтъ те ^{17:2} ѣ|коже дасть емѹ властъ на всакон| п^лѣтн да всако еже емѹ есн
далъ д|астъ нмъ жнвотъ вѣѹнн ^{17:3} се же е|стъ жнвотъ вѣѹнн да познаютъ| тебѣ еднного нстнннаго ба|
егоже посла нсѣа ^{17:4} азъ прославн|хъ те на з^ман дѣло сконѹахъ еж|е дасть мн да створѹ ^{17:5} н ннѣ
просла||–

215b

вн мѣ оѹе о тебѣ самого славѹ ю|же мннхъ прѣжѣе дажѣе не бн вѣсѣ м|нрѣ у тебѣ ^{17:6} н ѣвнхъ нме твое
ѹлѣкѣ|мъ еже далъ есн мнѣ ѿтѣ всего мн|ра твоѣ бнше н мнѣ далъ есн н сло|во твое сѹхраннше ^{17:7} ннѣ
разѹмѣше ѣко вса ѣже дасть мнѣ ѿтѣ тебѣ сѹтъ| ^{17:8} ѣко глн еже дасть мнѣ дахъ нмѣ| н тн прѣше н
разѹмѣше въ нстннхъ| ѣко ѿтѣ тебѣ нздѣ н вѣровашѣ| ѣко тн мѣ посла ^{17:9} **а**зъ о снхъ молѹ не| о всемъ
мнрн молѹ нъ о тѣхъ еже да|стъ мнѣ ѣко твоѣ сѹтъ· ^{17:10} н моѣ вса твоѣ сѹтъ н твоѣ моѣ н прославнхъ се
въ н|нхъ ^{17:11} н к тому нѣсѣмъ въ всемъ мѣрн| н сн въ всемъ мѣрѣ сѹтъ н азъ к те|бѣ гредѹ **ѿ**тѣ сн
сѣблѹдн е въ нмѣ|е твое еже далъ есн мнѣ да бѹдѹтъ|ь еднно ѣкоже н мн ^{17:12} ег^аа бѣхъ с нмѣ| въ мнрѣ азъ
сѣблѹдахъ е въ нме тв|ое еже дасть мнѣ сѹхраннхъ н нн|ктоже ѿтѣ ннхъ не погнѣе тѣкмо снѣ| погнѣальнн
да сѣблѹдѹтъ се кннн ^{17:13} н| ннѣ к тебѣ гредѹ н сн глн въ всемъ||

216a

мыръ да нмѹть радость мою нсп|льненѹ въ себѣ 17:14 **а**зѣ дахѣ нмѣ слов|о твое н въсь мнрь въз^{не}навндѣ є
ѣ|ко нн сѹть отъ всего мнра ѣкож|є азѣ отъ всего мнра нѣсмѣ 17:15 не м|олѹ да възмешн є ѡтъ всего мнра|
нѣ да съблѹдешн є отъ непрѣзнѣ| 17:16 ѡтъ всего мнра нѣ сѹть ѣкоже азѣ| ѡтъ всего мнра нѣсмѣ 17:17 **с**тн є
нстн|ною твоею слово твое нстнна є|сть 17:18 **ѣ**коже тн мѣ посла въ всѣ мн|рь н азѣ послахѣ є въ всѣ
мнрь 17:19 н за|не азѣ свещѹ се самѣ да бѹдѹть| н тн свещенн въ нстннѹ 17:20 не о снх|ь молѹ тѣкѣмо нѣ о
вѣрѹющнхъ сл|овомѣ нхъ въ мѣ 17:21 да всн єднно с|ѹть ѣкоже тн ѡѹє въ мнѣ н азѣ| въ тебѣ да н тн въ наю
єднно бѹд|ѹть да н всѣ мнрь вѣрѹ нметѣ ѣ|ко тн мѣ посла 17:22 **н** азѣ славѹ юже| дасть мнѣ дахѣ нмѣ да
бѹдѹть| єднно ѣкоже н мн єднно єсвн| 17:23 азѣ въ нхѣ н тн въ мнѣ да бѹдѹть свршєнн въ єднно н да
раз||–

216b

ѹмѣеть въсь мнрь ѣко тн посла н| възлѹбнл єсн ѣкоже н мене възлѹбн 17:24 ѡѹє єже дасть мнѣ хошѹ да
н|дѣже єсмѣ азѣ н тн бѹдѹть сѣ мн|ою да вндѣть славѹ мою юже дастѣ мнѣ ѣко възлѹбн мѣ прнжѣє
слож|єннѣ всего мнра 17:25 **ѡ**тѹє праведьнн| всѣ мнрь тебѣ не позна азѣ же тѣ| познахѣ **н** сн познаше ѣко
тн мѣ по|сла 17:26 н сказахѣ нмѣ: твое н ска|жѹ да да лѹбн єюже възлѹбн мѣ в|ь нхѣ бѹдетѣ н азѣ въ
нхѣ 18:1 **с**н рѣ|кѣ нсѣ нзнѣє сѣ ѹєннкн свонмн| на онѣ поль потока кѣдѣска ндѣ|же бѣ врьтѣ въ нѣже
вѣннѣ сам|ь н ѹєннцн єго 18:2 **в**ѣше же нюда пр|ндаєн єго мѣсто ѣко множнцѣ|ю събра сѣ нсѣ тѹ сѣ
ѹєннкн свонмн|н 18:3 нюда же поємѣ спнрѹ ѡтъ архнє|рѣн н парнсѣн н слѹгн прндѣ т|ѹ сѣ свѣтнлн н
свѣщамн н оружн| 18:4 **н**сѣ же вндѣвъ вса гредѹща на нѣ| **н** прншдѣ рѣє нмѣ кого нщєтѣ 18:5 о|тѣвешаше
ємѹ нсѣ назаранна||

217a

18:6 **г**ла нмѣ нсѣ азѣ єсмѣ стоѣше же| нюда прѣдає єго с нмн да ѣк|о рѣє нмѣ азѣ єсмѣ ндѹ въспетѣ| н
падѹ на зємн 18:7 пакн же вѣпросн| є нсѣ кого нщєтѣ онн же рнше н|сѣ назаранна 18:8 отѣвеща нсѣ
рнх|ь вамѣ азѣ єсмѣ аще ѹбо мене| нщєтѣ не дѣнтѣ сѣхъ нтн 18:9 да съблѹдетѣ сѣ слово єже рѣє ѣко єже
д|аль єсн мнѣ не погѹбнхѣ нн єд|нного ѡтъ нхѣ 18:10 **с**нмонѣ же петрь нмн н|ожѣ н нзвлнѹє н ѹдарн
архнєрѣ|ова раба н ѹрнза ємѹ ѹхо дєсно| бѣ же нмѣ рабѹ тѹмѹ мєлєхѣ 18:11 рѣє| же нсѣ петрѹ вѣнѣзн ножѣ
ѹ ножн|нцѣ **ѹ**ашѹ юже дасть мнѣ отѣь н|є нмамѣ лн пнтн **є**є 18:12 спнра же н| н тнсѹщѣннѣ н слѹн
нюдѣскнє| єше нсѣ н свєзашѣ н 18:13 **н** вѣше н к|ь нанѣнѣ старншннн бѣ бо тѣст|ь канѣпѣ нже бѣ
архнєрѣн лѣт|а того 18:14 бѣ же канѣпа свещавн ню|дѣомѣ ѣко ѹнѣ єсть єдннѹмѹ ѹ|лѣкѹ ѹмрѣтн за лѹдн
18:15 по нсѣ же н||–

217b

дѣше н снмонѣ ннѣ ѹєннѣ **ѹ**є|ннѣ же тѣ бѣ знаємѣ архнєрѣ|овн н вѣннѣ сѣ нсѣмѣ ѹ дворѣ архн|єрѣо
18:16 **п**етарѣ же стоѣше прн двѣрєх|ь вѣнѣ **н**знѣє же ѹєннѣ тѣ нже| знаємѣ бѣ архнєрѣвн **н** рѣє
двѣрѣн|нцн ѹведн петра 18:17 **г**ла же раба двѣ|рѣннца петровн **є**а н тн ѡтъ ѹєннѣ|ь єго ѹлѣка сєго **є**сн гла
онѣ нѣсмѣ| 18:18 **с**тоѣхѹ же равн н слѹгн огнѣ ств|орѣше ѣко знма бѣ н грнѣхѹ сѣ бѣ| же с нмн н петаррь
стѣє н грнє| сѣ 18:19 архнєрѣє же вѣпроснше нсѣ о ѹ|єннцн єго н о ѹєнн єго 18:20 **ѡ**тѣвеща| ємѹ нсѣ азѣ
не обннѹє сѣ глахѣ всє|мѹ мнрѹ азѣ всєгда ѹнѹхъ въ сѣн|мнщн н въ црѣквн ндѣже всн ню|дѣєє сѹдѣтѣ
сѣ н тан не глахѹ н|нѹєсоже 18:21 **ѹ**то мѣ вѣпрашаєшн вѣ|ѣпросн слншавѣшеє ѹто глахѣ нмѣ| сѣ сн вѣдѣтѣ
ѣже рѣхѣ 18:22 **с**є же рѣ|кѣшѹ ємѹ єдннѣ ѡтъ прѣдѣстѣєщ|нхъ слѹгѣ ѹдарн ѹ ланєтѹ нсѣ н рѣкѣ тако лн
ѡтѣвещаваєшн архнєр||–

218a

єсвн 18:23 **ѡ**тѣвеща **є**мѹ нсѣ аще злѣ глахѣ| свѣдѣтельствѹю о злѣ аще лн до|брн ѹто мѣ бнєшн 18:24 **п**осла же
на|нна свєзана кѣ канѣпн архнєрѣ|овн 18:25 **б**ѣ же снмонѣ петрь стѣє|н грнє сѣ н рнше ємѹ єда н тн| отъ
ѹєннѣ єго єсн ѡтврьже сѣ| онѣ н рѣє нѣсмѣ 18:26 **г**ла єдннѣ отъ р|абѣ архнєрѣовѣ ѹжнѣка сн ємѹ|жє ѹрнза
петрь ѹхо не азѣ лн| тѣ вндѣхѣ ѹ врьтн с нмѣ 18:27 пакн же петрь ѡтврьже сѣ н абнє пѣт|єлѣ възгласн

18:28 **В**ЕДОШЕ ЖЕ **Н**СА ОТЪ КАНѢПѢ ВЪ ПРЕТОРѢ **Б**Ѣ ЖЕ ЗА ЮТРА Н ТИ НЕ ВЪННДѸ ВЪ СѸДНЩЕ ДА| НЕ ОСКВРЬНЕТЬ СЕ НЪ ДА ЪДЕТЬ ПА|СКѸ 18:29 **Н**ЗНДЕ ЖЕ ПНЛАТЬ К ННМЪ ВЪ|НЪ Н РѸЕ КОЮ РѢУЪ ПРННОСНТЕ **Н**А Ъ|ЛВКА СЕГО 18:30 **О**ТВЕЩАШЕ ЖЕ Н РНШЕ| ЕМУ АЩЕ **Н**Е БИ БНЛЪ ЗЛОДѢН НЕ БИ|МЪ ПРНДАЛН ЕГО ТЕБѢ 18:31 РѸЕ ЖЕ НМ|Ъ ПНЛАТЬ ПОНМѢТЕ Н ВИ Н ПО ЗАКО|НѸ ВАШЕМѸ СѸДНТЕ ЕМУ РНШ|Е ЖЕ ЕМУ НЮДѢЕ НАМЪ **Н**Е ПОДОБАЕТЬ||

218b

УБНТИ ННКОГОЖЕ 18:32 ДА СЛОВО **Н**СВО ЗБ|УДЕТЬ СЕ ЕЖЕ РѸЕ КЛЕПЛЕ КОЕЮ СМ|РѢТНЮ ХОТНШЕ УМРНТИ 18:33 **В**ЪННДЕ| ЖЕ ПАКН ПНЛАТЬ ВЪ СѸДНЩЕ Н **Г**ЛА|СН **Н**СА Н РѸЕ ЕМУ ТИ ЛН ЕСН ЦРЬ Н|ЮДѢСКН 18:34 **О**ТВЕЩА ЕМУ **Н**СЪ О СЕБѢ ЛѢ| СЕ ТИ ГЛѢШН НЛН НН ТИ СЕ РНШЕ| О МНѢ 18:35 **О**ТВЕЩА ПНЛАТЬ ЕДА АЗЪ| НЮДѢН ЕСМЪ РОАЪ ТВОН Н АРХНЕРѢЕ Т|Е ПРНДАШЕ МНѢ УТО ЕСН СТВОР|НЛЪ 18:36 **О**ТВЕЩА **Н**СЪ ЦРЬСТВО МОЕ НѢ| **О**Т СЕГО МНРА АЩЕ **О**Т СЕГО МНРА БѢ| БНЛО ЦРЬСТВО МОЕ СЛУГН МОЕ ПОДВ|НЗАЛЕ СЕ БНШЕ ДА ПРНДАНЪ НЕ БИ|МЪ БНЛЪ НЮДѢОМЪ ННѢ ЖЕ ЦРЬСТВО МОЕ НѢ **О**Т СѸДѢ 18:37 РѸЕ ЕМУ ПНЛАТ|Ъ ДА ЦРЬ ЛН ЕСН ТИ **О**ТВЕЩА **Н**СЪ ТИ **Г**Л|ЕШН ЪКО ЦРЬ ЕСМЪ АЗЪ **А**ЗЪ НА СЕ| РОДНХЪ СЕ Н НА СЕ ПРНДЪ ВЪ ВСЪ МН|РЪ ДА СВАѢТЕЛЬСТВУЮ О НСТННН| ВСАКЪ СЕН **О**Т НСТННН ПОСЛУШАЕ|ТЬ **Г**ЛА МОЕГО 18:38 **Г**ЛА ЕМУ ПНЛАТ|Ъ УТО ЕСТЬ НСТННА **Н** СЕ РЕКЪ| ПАКН НЗНДЕ КЪ НЮДѢОМЪ Н **Г**ЛА||

219a

НМЪ АЗЪ НН ЕДННОЕ ВННН ОБРѢТ|АЮ ВЪ НЕМЪ 18:39 **Е**СТЬ ЖЕ ОБНУАН ВАМЪ| ДА ЕДННОГО **О**ТПУЩУ ВАМЪ НА ПАСК|У ХОЩЕТЕ ЛН УБО ДА ОТПУЩУ ВАМ|Ъ ЦРА НЮДѢСКОГО 18:40 **В**ЪЗУПН ЖЕ ВСН **Г**Л|УЩЕ НЕ СЕГО НЪ ВАРАВУ **Б**Ѣ ЖЕ ВАРАВ|А РАЗБОНННКЪ 19:1 ТОГАА ЖЕ ПОЕТЪ ПНЛ|АТЬ **Н**СА Н ТЕПЕ 19:2 Н ВОННН СПЛЕТЬУЕ| ВѢНЬЦЪ **О**Т ТРЬННѢ ВЪЗЛОЖНШЕ НА| **Г**ЛАВУ ЕГО Н ВЪ РНЗУ ПРАПРѸДЬНУ О|БЛЬКОШЕ **Н** 19:3 Н ПРНХОЖАХУ К НЕМУ Н| **Г**ЛАХУ РАДУН СЕ ЦРѸ НЮДѢСКН Н БИ|ѢХУ ПО ЛАНЕТЬМА 19:4 **Н**ЗНДЕ ЖЕ ПАКН| ПНЛАТЬ ВЪНЪ Н **Г**ЛА НМЪ СЕ НЗВО|Ю ВАМЪ ВЪНЪ ДА РАЗУМѢТЕ ЪКО| ВННН ВЪ НЕМЪ НЕ ОБРНТАЮ 19:5 **Н**ЗНДЕ **Н**СЪ| ВЪНЪ ПОСЕ ТРЬНОВЪ ВѢНЬЦЪ Н ПРА|ПРѸАЬНЮ РНЗУ Н **Г**ЛА СЕ УЛВКЪ| 19:6 **И**ЕГАА ЖЕ ВНДНШЕ НАРОДН Н АРХН|ЕРѢЕ Н СЛУГН ВЪЗУПНШЕ ГЛѸЩЕ ПР|ОПЬНН ПРОПЬНН **Г**ЛА НМЪ ПНЛАТ|Ъ ПОНМНТЕ Н ВИ ПРОПЬННТЕ **Н**| **А**ЗЪ НЕ ОБРѢТАЮ ВЪ НЕМЪ ВННН||

219b

19:7 **О**ТВЕЩАШЕ ЕМУ НЮДѢЕ **М**Н ЗАКОН|Ъ НМАМЪ Н ПО ЗАКОНУ НАШЕМѸ ДЛ|ЪЖНЪ ЕСТЬ УМРНТИ ЪКО СНѢ БЖН| ТВОРНТЬ СЕ 19:8 **Е**ГАА ЖЕ СЛНША ПНЛАТЬ С|ЛОВО СЕ ПАУЕ УБОЪ СЕ 19:9 Н ВЪННДЕ ВЪ П|РНТВОРЪ ПАКН Н **Г**ЛА **Н**СЪ **О**Т КАХУ ЕСН| ТИ **Н**СЪ ЖЕ **О**ТВѢТА НЕ ДАСТЬ 19:10 **Г**ЛА Е|МУ ПНЛАТЬ МНѢ ЛН НЕ ГЛѢШН НЕ| ВѢСН ЛН ЪКО ВЛАСТЬ НМАМЪ ПРОПЕТ|Н ТЕ Н ВЛАСТЬ НМАМЪ ПУСТНТИ ТЕ| 19:11 **О**ТВЕЩА **Н**СЪ НЕ НМАШН ОБЛАСТН НА| МНѢ ННКОЕЖЕ АЩЕ Н БИ ТИ ДАНО С| ВНШЕ СЕГО РАДН ПРѢДАВН МЕ ТЕБѢ БОЛН ГРНХЪ НМАТЬ **О**Т ТОЛѢ ПНЛ|ЛАТЬ НСКАШЕ ПУСТНТИ 19:12 НЮДѢ ЖЕ| ВПНѢХУ ГЛѸЩЕ АЩЕ СЕГО **О**ТПУСТ|НШН НѢСН ДРУГЪ КЕСАРУ ВСАКЪ| НЖЕ ТВОРНТЬ СЕ ЦРЬ ПРОТНВНТ|Ъ СЕ КЕСАРУ 19:13 ПНЛАТЬ ЖЕ СЛНША ТЪ| СЛОВЕСА НЗВАЕ ВЪНЪ **Н**СА Н СѢДЕ Н|А СѸДНЩН НА МѢСТѢ НАРНЦАЕ|МѢМЪ ЛНТРОСТРАТА ЕВР|ѢНСКН ЖЕ ГОЛЬГОТА 19:14 БѢ ЖЕ ПЕТАКЪ||

220a

ПАСЦѢ ГОДННА ЖЕ БѢ ЪКО ТРЕТНѢ| Н **Г**ЛА НЮДѢОМЪ СЕ ЦРЬ ВАШЪ 19:15 **О**НН ЖЕ| ВПНѢХУ ВЪЗМѢ ВЪЗМѢ ПРОПЬНН| **Г**ЛА НМЪ ПНЛАТЬ ЦРА ЛН ВАШЕГО ПР|ОПЬНУ **О**ТВЕЩАШЕ АРХНЕРѢЕ НЕ НМА|МЪ ЦРА ТЬКМО КЕСАРА 19:16 **Т**ОГАА ЖЕ ПРН|ДАСТЬ НМЪ ДА Н ПРОПЬНУТЬ 19:17 **О**НН ЖЕ| ПОЕМЪШЕ Н ВѢШЕ Н Н ПОСЕ СЕБѢ КР|ЬСТЬ НЗНДЕ ВЪ НАРНЦАЕМО КРАНН|ЕВО МѢСТО ЕЖЕ ГЛѢТЬ СЕ ЕВРѢНСКН Г|ОЛЬГАТЬ 19:18 НДѢЖЕ ПРОПЕШЕ Н С ННМЪ| ННА ДВА СѸДУ Н ОВУДУ ПО СРНДѢ ЖЕ **Н**СА| 19:19 **Н**АПНСА ЖЕ ТНТАЛЬ ПНЛАТЬ Н ПОЛОЖН НА КРЬС|ТИ БѢ ЖЕ НАПНСАНО **Н**СЪ НАЗАРАНН|НЪ ЦРЬ НЮДѢСКЪ 19:20 **С**Ъ ЖЕ ТНТАЛЬ МН|ОЗН УТОШЕ **О**Т НЮДѢН НДѢЖЕ ПРОПЕШ|Е **Н**СА Н БѢ НАПНСАНО ЕВРѢНСКН ГРЬУ|ЬСКН ЛАТННЬСКН 19:21 **Г**ЛАХУ ПНЛАТУ А|РХНЕРѢЕ НЮДѢСЦѢ НЕ ПНШН ЦРА Н|ЮДѢСКОГО НЪ ЪКО САМЪ РѸЕ ЦРЬ ЕСМЪ НЮДѢСКЪ 19:22 **О**ТВЕЩА ПНЛАТЬ ЕЖЕ П|НСАХЪ ПНСАХЪ 19:23 **В**ОННН ЖЕ ЕГАА ПРО|ПЕШЕ **Н**СА ПРНЕШЕ РНЗН ЕГО Н СТВО||-

220b

рнше уетнрн уестн коможѡ во|ннъ уестъ н хнтонъ бѣ же хн|тонъ не шьвенъ с врьху нзѣтъкъ|нъ всь ^{19:24}
 рѣше къ себѣ не прѣдрѣмъ| его нъ мещнмъ ждрѣне о нъ ко|му будеть да събѣдѣтъ се кннг|н глѣще
 раздѣлнше ^{сѣбѣ} рнзн мо|ѣ| н о матезмн мое меташе ж|д|рбне воннн же ѹбо сн створн|ш|ѣ ^{19:25} **стоѣху**
 же прѣ кръстѣ нсѣвѣ| [м]ѣтн его н сестра матерн ег|о| марнѣ клеопова н марнѣ м|аг|алннн ^{19:26} нсѣ же
 вндѣвъ мѣрѣ н| ѹуеннка стоеща егоже лѹблаш|ѣ глѣ матерн своен жено се с|нѣ твон ^{19:27} по томъ же глѣ
 ѹуенн|кѹ се матн: твоѣ н ѡт того ѹас|а поеть ю ѹуеннкъ ѹ своѣ сн ^{19:28} **п|о** ссмѣ вндѣ нсѣ ѣко вса
 сврьшн|ше се да събѣдѣтъ се кннгн глѣ| жежѣѹ ^{19:29} съсѹдѣ же стоѣше нсплѣ|нъ оцѣта ь гѹбѹ же нсплѣнъ
 оцѣ|та на осопѣ възвѣнше прндѣше|

221a

нї о нспрошенн тѣлесе глѣ

къ ѹстомъ его ^{19:30} **ѣ**гѣа же прыеть о|цѣтъ нсѣ н рѣе сврьшнше се| н прѣклонѣ глѣвѹ прѣдасть дхѣ| ^{19:31}
нюдѣн же понеже петакъ бѣ да н|ѣ оставеть на крѣстн тѣлеса нхѣ| въ сѹботѹ бѣ бо велн днѣ тоѣ сѹботѣ
 молнше пнлата да прѣбнютъ г|олѣнн нхѣ н възмѹтъ ѣ ^{19:32} прндѹ же| воннн н прѣвому прѣбнше голѣнн| н
 дрѹгомѹ пропетомѹ с ннмъ ^{19:33} нѣ| нсѣа же прншѣше ѣко внѣнше юже ѹ|мѣрьша не прнбнше емѹ
 голннн| ^{19:34} нѣ єдннъ же ѡт воннѣ копнемѣ емѹ| рѣбра прободѣ нзнѣе абне вода| н кръвь ^{19:35} н вндѣвъ
 свѣѣтельствова н|стнннѣ єсть свѣѣтельство его н тѣ|ѣ вѣсть ѣко нстнннѣ єсть да н в|н вѣрѹ нметѣ ^{19:36}
 бнше сн да събѣдѣтъ| се кннгн кость не скрѹшнтъ се| ѡт него ^{19:37} н пакн дрѹгнѣ кннгн г|лѣтъ възреть на
 нѣ нже н пробаше| ^{19:38} **по ѣѣхѣ же молаше пнлата носнпѣ|** нже бѣ ѡт арнматнѣ сн ѹуеннкѣ|

221b

нсѣвѣ таѣнъ же за трахѣ нюдѣскѣ| да възметѣ тѣло нсѣво н повелѣ| пнлатѣ прндѣ же н възетѣ тѣ|ло нсѣво
^{19:39} **п**рндѣ же н ннкоѣнмѣ| прншдн къ нсѹ ношнѹ прнжѣ| несн смѣшеннѣ н змѹрьнѣноѣ| н аглѣгѹннѣ
 ѣко н лѣврѣ сто| ^{19:40} **п**рнеста же тѣло нсѣво н обн|ста є рнзамн сѣ арапатн ѣк|оже обнѹан єсть нюдѣомѣ
 п|огрнбатн се ^{19:41} бѣ же на мѣстѣ| ндѣже н положнше врьтѣ н ѹ| врьтн гробѣ новѣ въ немѣ н|нкоѣнже
 ннктоже не бѣ поло|жень ^{19:42} тѹ же за параскевннѹ| нюдѣѣскѹ ѣко блнзѣ бѣше г|робѣ положнста нсѣа ^{20:1}
вѣ єднн|ѹ же сѹбѣтѹ марнѣ магѣал|ннн прнѣ за ютра єще сѹщн| тѣмѣ на гробѣ н вндѣ каменѣ| възетѣ ѡт
 гроба ^{20:2} **тѣ**ѹе же н п|рндѣ къ снмонѹ петрѹ н къ дрѹгомѹ ѹуеннкѹ егоже лѹблаше|

222a

нсѣ глѣ нма възеше гѣ ѡт гроба| н не вѣмѣ гѣѣ положнше н ^{20:3} нзнд|ѣ же петрѣ н дрѹгн ѹуеннкѣ ндос|та
 къ гробѹ ^{20:4} тѣѹаста же оба въ кѹ|пѣ н дрѹгн ѹуеннкѣ тѣѹаше с|корне петра н прндѣ прнжѣе к|ѣ гробѹ ^{20:5}
 н прнннкѣ вндѣ рнзн| лежѣще обаѹе не ѹннде ^{20:6} прнж|дѣ же н снмонѣ петрѣ въ слндѣ| его н ѹннде
 прнжѣе въ гробѣ н в|н вндѣ рнзн лежѣще ^{20:7} н сѹдарѣ н|же бѣ нѣ глѣвѣ его не с рнзамн| лежѣще нѣ особѣ
 свнтѣ на єднн|омѣ мѣстѣ ^{20:8} тѣгѣа же ѹннде н дрѹгн ѹуеннкѣ прншѣн прнжѣе к|ѣ гробѹ н вндѣ н вѣрова
^{20:9} не ѹ бо б|ѣхѹ кннгн разѹмѣлн ѣко пѣо|баеть емѹ ѡт мрътвнхѣ вьскр|ѣснѹтн ^{20:10} ндѣта же пакн къ
 себѣ|ѣ ѹуеннка ^{20:11} **марнѣ** же стоѣш|ѣ ѹ гроба вѣнн плаѹѹщн се ѣк|о же плакаше се прнннѹе въ г|робѣ ^{20:12}
 н вндѣ двѣ анѣла въ блнхѣ|

222b

рнзахѣ сѣдѣща єдннѣаго ѹ главн| а дрѹгаго ѹ ногѹ ндѣже бѣ лежа|ло тѣло нсѣво ^{20:13} **н** глѣаста єн она|
 жено ѹто плаѹѣшн се кого лн н|щѣшн глѣ нма ѣко възеше гѣ| моего н не вѣмѣ гѣѣ положнше| н ^{20:14} сн
 рекѣшн обрѣтн се вьспетѣ| н вндѣ нсѣа стоеща н не вндѣ|ше ѣко нсѣ єсть ^{20:15} глѣ єн жено| ѹто плаѹѣшн се
 кого лн нщѣшн| она же мнѣшн ѣко врьтограѣ|нннѣ єсть глѣ емѹ гнѣ аще тн| єсн възель повѣжѣ н мнѣ гѣѣ
 є|сн положнлѣ н азѣ възмѹ н ^{20:16} г|ла єн нсѣ марне обраѣшн| же се она глѣ емѹ єврѣнскн| раѣн н єже
 нарнѣаетѣ се ѹнн|телѹ ^{20:17} глѣ єн нсѣ не прнкасѣн| се мнѣ не ѹ бо вьсѹхоѹ къ оцѹ| моемѹ ндѣ же къ
 братн моѣн| н рѣцн нмѣ вьсѹхожѣѹ къ оцѹ н къ| ѡтцѹ вашемѹ н бѹ моемѹ н бѹ в|ашемѹ ^{20:18} прндѣ марнѣ
 магѣалннн|

223a

възвѣщающн ꙗ҃еннкомь ꙗ҃ко| вндѣ ꙗ҃а н сн р҃ѣ е҃н 20:19 **с**ущу же по|зѣвъ въ тѣ днѣ въ єдннꙋ сꙋботꙋ н| двѣремь затвореннмь ндѣже| бѣхꙋ ꙗ҃еннцн єго събранн за| страхъ нюдѣскъ прнде нсѣ н ст|а по срдѣ ꙗ҃еннкъ н ꙗ҃ла нмь| мнрѣ вамь 20:20 н сѣ рекъ показа нмь| рꙋцн н нозѣ н ребра своѣ **в**ъзѣр|адоваше же сѣ ꙗ҃еннцн вндѣвъ|ше ꙗ҃а 20:21 р҃ѣ же нмь пакн мнрѣ в|амь ꙗ҃коже мѣ посла ѡтѣ н азъ| слꙋ вѣ 20:22 н сѣ рекъ дꙋнꙋ н ꙗ҃ла н|мь прнмнѣ дѣхъ стн 20:23 **н**мѣже ѡт|пꙋщаете грѣхн ѡтпꙋстетъ сѣ| нмь нмѣже дръжнѣ дръже|тъ сѣ нмь 20:24 **т**ома же єдннъ ѡт о|бою на десетѣ нарнцаемн| блнзнацъ не бн тꙋ с нмн е|г҃а же прнде нсѣ 20:25 ꙗ҃лахꙋ же єм|ꙋ друзн ꙗ҃еннцн вндѣхомь| ꙗ҃а онъ же р҃ѣ нмь аще не вню| на рꙋкꙋ єго ѣзвн гвозѣеннхъ||

223b

н не вложꙋ прѣста моего въ ѣзвн гвозѣенне н вложꙋ рꙋкꙋ мою| въ ребра єго не нмꙋ вѣрн 20:26 **н** по о|смн днѣхъ пакн бѣхꙋ внꙋтр|ѣ ꙗ҃еннцн єго н тома с нмн| прнде нсѣ двѣремь затворенн|мь н ста по срѣхъ н р҃ѣ нмь мн|рѣ вамь 20:27 по томъ же ꙗ҃ла томѣ прн|несн прѣстъ твон сѣмꙋ н внжѣ р|ꙋцѣ мон н прннесн рꙋкꙋ твою н| вложн въ ребра моѣ н не бꙋдн н|евѣрьнь нъ вѣрьнь 20:28 **ѡ**твеща тома| н р҃ѣ ємꙋ гѣ мон бѣ мон 20:29 н ꙗ҃ла є|мꙋ нсѣ ꙗ҃ко вндѣвъ мѣ вѣрова б|лаженн нже не вндѣвъше вѣр|оваше҃н 20:30 многа же нна знаме|ннѣ створн нсѣ прѣ ꙗ҃еннкн| свонмн ѣже нѣ сꙋть пнсана въ к|ннгахъ снхъ 20:31 сн же напнсана б|нше да вѣрꙋ нметѣ ꙗ҃ко съ єстѣ снѣ бжн н да вѣрꙋюще жнвотѣ вѣꙋнн нматѣ въ нмѣ єго 21:1 **п**о с|емь пакн ѣвн сѣ нсѣ ꙗ҃еннкомь свонмь||

224a

на морн тнвернѣдъсѣѣмь ѣвн сѣ нмь снцѣ 21:2 бѣхꙋ въ кꙋпѣ| снмонь петръ н тома нарнцає|мн блнзнацъ н натананлъ| нже бѣ ѡт кань галѣнскне н с|на заведѣова н на два ѡт ꙗ҃ен|нкъ єго 21:3 ꙗ҃ла нмь снмонь пѣ|трѣ ндꙋ рнбѣ ловнтн ꙗ҃лаше| ємꙋ нѣмь н мн с тобо нздꙋ| н въсѣдꙋ въ корабль н ꙋ тꙋ ношѣ неше ннꙋєсоже 21:4 ютрꙋ же бн|вьшꙋ ста нсѣ прн брнзѣ н не п|ознаше ꙗ҃еннцн ꙗ҃ко нсѣ єсть| 21:5 ꙗ҃лаше нмь нсѣ дѣтн нматѣ л|н ꙋто снѣдꙋно зѣѣ ѡтвещаше ж|є ємꙋ нн 21:6 онъ же р҃ѣ нмь ꙋврь|знтѣ о деснꙋю странꙋ мрѣже| н обрѣщете н ꙋврьꙋ же н к том|ꙋ не можехꙋ прѣвлѣщн є ѡт мн|ожьства рѣбъ 21:7 ꙗ҃ла же ꙗ҃еннкъ| єгоже лꙋблаше нсѣ петрꙋ гѣ є|сть снмонь же петръ слншавѣ ꙗ҃ко гѣ єсть єпендантомь пр||–

224b

ѣпоѣсавъ сѣ бѣ бо нагъ н ꙋврьже сѣ| ꙋ море 21:8 а друзн ꙗ҃еннцн с кораб|льцемь прндꙋ не бѣше бо далеꙋ|є ѡт землѣ нъ ꙗ҃ко :с: лакать вл|ѣкꙋще мрѣжꙋ рнбъ 21:9 **ѣ**ко же нз|лѣзꙋ на зємлꙋ вндѣше огнь гор|ещъ н рнбꙋ на немь лежещꙋ н х|лѣбъ 21:10 ꙗ҃ла нмь нсѣ прннесѣте ѡт р|нбѣ єже єсте ннѣ 21:11 **в**лѣзъ же сн|монь петръ нзвлѣꙋє мрѣжꙋ на з|ємлꙋ плнꙋ велнкнхъ рнбъ :р: нг| н толнкꙋ сꙋщꙋ не прѣтрыгаше сѣ| мрнжа 21:12 ꙗ҃ла нмь нсѣ прѣдѣте о|бѣдꙋнтѣ **н** ннктоже не смѣше| ѡт ꙗ҃еннкъ нстезатн єго кто| тн єсн вѣдꙋще ꙗ҃ко гѣ єсть 21:13 **п**рн|де же нсѣ н прнетъ хлѣбъ н дастѣ нмь н рнбꙋ такожає 21:14 **с**є юже трѣ|тнцєю ѣвн сѣ нсѣ ꙗ҃еннкомь| свонмь вѣставъ ѡт мѣтвн 21:15 **є**г҃а| же обѣдоваше ꙗ҃ла снмонꙋ пѣ|трꙋ нсѣ снмꙋне ноннннъ лꙋбн|шн лн мѣ паꙋє снхъ ꙗ҃ла ємꙋ е҃н||

225a

г҃н тн вѣсн ꙗ҃ко лꙋблꙋ те ꙗ҃ла єм|ꙋ н спасн агнѣѣе мое 21:16 ꙗ҃ла ємꙋ| нсѣ пакн вѣторнцєю н снм҃онѣ| ноннннъ лнбншн лн мѣ ꙗ҃ла єм|ꙋ е҃н г҃н тн вѣсн ꙗ҃ко лꙋбншн| лн мѣ ꙗ҃ла ємꙋ нсѣ пасн овьѣ|е мое 21:17 ꙗ҃ла ємꙋ третнцєю снм҃онѣ нонннъ лꙋбншн лн мѣ оскрѣ|бн петръ ꙗ҃ко р҃ѣ третнцєю лꙋбншн лн мѣ н ꙗ҃ла ємꙋ г҃н вѣсн тн вѣсн ꙗ҃ко лꙋблꙋ те ꙗ҃ла ємꙋ пасн| овьѣе мое 21:18 **а**мнѣ амнѣ глꙋ те| бѣ ег҃а бѣ юнь посаше сѣ самъ| н хожѣаше ѣможе хотѣше ег|да же състарншн сѣ възѣвѣже|шн рꙋцѣ твон ннѣ те поѣше|тъ н ведѣтъ те ѣможе не хоще|шн 21:19 сѣ же р҃ѣ назнаменує кою| смрѣтнꙋ прославнтѣ ба н сѣ ре|кѣ ꙗ҃ла ємꙋ ндн по

мнѣ 21:20 **о**бращь| же се петръ вѣдѣ уѣннка его|же лублаше нсѣ ндуща въ сландь| нже възлеже на веуерн
на прѣсн||

225b

его н рѣ емѣ гн̄ кто естъ прнда|ен те 21:21 сего вндѣвъ петръ гла̄е| нс̄[ь] гн̄ а съ что 21:22 гла̄ емѣ нс̄| аще
хошѣ да н та прнбнваеть| донѣже прндѣ что естъ тебѣ тн| мннѣ гредн 21:23 нздѣ же слово| се въ братню
ѣко уѣ[н]нкъ ть| не умрете не рѣ же є[м]ѣ нсѣ ѣк|о не умреть нь аще хошѣ да н та| прнбнваеть
донѣдѣже прндѣ что| естъ тебѣ 21:24 съ естъ уѣннкъ свѣѣ|тельство о снхъ же напнса| сн н вѣмъ ѣко
нстннѣо естъ с[в]ѣѣ|тельство его 21:25 сѣть же н н[а] мно|га ѣже створн нсѣ ѣже аще по| єднномѣ пнсана
бнвають нн с[а]момѣ мнѣ нь всемѣ мнрѣ умѣстнтн пншемнхъ снхъ| кн[нг]ѣ амнѣ| **конць свѣтаго**
є[ва]н[ѣ]лѣ ѡт н[ованна]||

226a (Kraj)

[Fragment lista 226!]

б

к

XIV. BIOGRAFIJA KANDIDATA

Mehmed Kardaš (1985, Visoko) završio je osnovnu školu i gimnaziju u Visokom. Na Filozofskom fakultetu u Sarajevu diplomirao je 2008. godine, a maja 2013. godine odbranio je magistarski rad pod naslovom *Jezik i grafija srednjovjekovne bosansko-humske epigrafike*. Pedagoško iskustvo stjecao je radeći kao profesor Bosanskog jezika i književnosti u Srednjoškolskom centru "Hazim Šabanović" u Visokom i Gimnaziji "Visoko". Godine 2014–2015. radio je na Institutu za jezik u Sarajevu u zvanju višeg stručnog saradnika, a trenutno je zaposlen u zvanju asistenta na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Predmet njegovog naučnog interesovanja je korpus srednjovjekovnih bosanskih tekstova, a naročito digitalizacija toga korpusa. U okviru projekata Međunarodnog Forumu Bosna digitalizirao je Psaltir iz Hvalovog zbornika za knjigu *Bosanski psaltir* (ur. Lejla Nakaš i Catherine Mary MacRobert, Sarajevo, 2012) te *Vrutočko bosansko četveroevanđelje* (ur. Lejla Nakaš, Sarajevo, 2014). Ispred stručnog tima Zavičajnog muzeja Visoko, a u suradnji sa Orijentalnim institutom u Sarajevu, učestvovao je u izradi poglavlja "Običaji i predaje" unutar monografije *Visoko i okolina kroz historiju II*, osmanski period. Objavio je knjigu *Jezik i grafija srednjovjekovne bosanske epigrafike* (Institut za jezik, Sarajevo, 2015), priredio *Konkordancijski rječnik ćiriličnih natpisa srednjovjekovne Bosne* (Institut za jezik, Sarajevo, 2014) i objavio radove: "Stilska funkcija arhaizama u srednjovjekovnoj bosansko-humskoj pismenosti" (Bosanski jezik, Tuzla, 2011), "Jedan dvojezični ugovor" (Forum Bosnae, Sarajevo, 2013), "Refleksi jata starobosanskih ćiriličnih natpisa" (Književni jezik, Sarajevo, 2014), "Strukturna i semantička obilježja frazema natpisa stećaka" (sa Alisom Mahmutović, Bosna franciscana, Sarajevo, 2014), "O jeziku i grafiji Sofijskog bosanskog evanđelja" (Forum Bosnae, Sarajevo, 2014). Govori engleski jezik, a služi se francuskim i ruskim.